

37

KPK

KNIŽNICA PEDAGOGICKÝCH KLASIKOV

Zväzok II

JAN AMOS KOMENSKÝ

VYBRANÉ SPISY II

Rediguje

DR. LUDOVIT BAKOŠ

JAN AMOS KOMENSKÝ

VYBRANÉ SPISY II

1956

SLOVENSKÉ PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVO
BRATISLAVA

 KRAJSKÁ LUDOVÁ KNIZNICA
V ŽILINE

Značka: F 248

Prír. čís.: 26.043

R 81

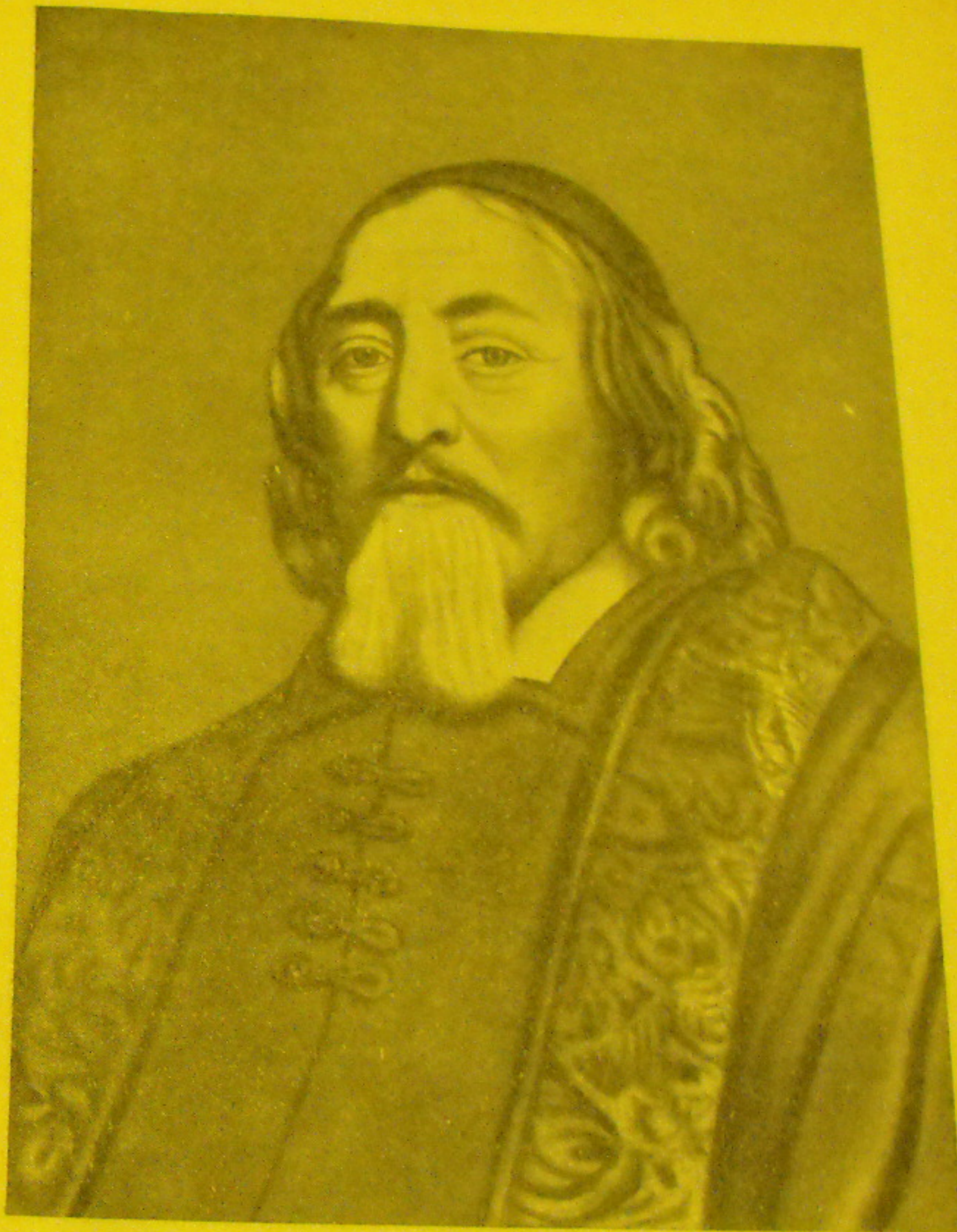
Z latinčiny preložili:

JÁN JANOVJAK, EMANUEL KETTNER, MICHAL KNAP,
DR. JÚLIUS SPAŇĀR.

Prekladovú revíziu vykonali:

ALFRÉD BOLLARDT A FRANTIŠEK MAJTÁN.

Úvod napísal dr. JURAJ ČEČETKA a recenzoval
akademik ONDREJ PAVLÍK.

JAN AMOS KOMENSKÝ

ÚVOD

Roku 1954 sa dostalo konečne do rúk našich pedagógov najvýznamnejšie dielo pedagóga nehynúceho svetového významu Jana Amosa Komenského *Veľká didaktika*, ktorá vyšla v starostlivom a výstižnom slovenskom preklade od univ. profesora dr. M. Okáľa.

Nezastalo sa však pri tomto jedinom diele. Našej učiteľskej verejnosti sa dostáva teraz už II. zväzok výberu zo spisov Komenského; sú v ňom niektoré jeho diela, ktoré mali osobitný zástoľ v dejinách našej pedagogiky.

V dohľadnom čase sa dostane našim pedagógom do rúk aj III. zväzok výberu z prác Komenského. Tým sa sprístupní nielen našim pedagógom, ale aj širším okruhom kultúrnych pracovníkov a isteže aj rodičom ucelená sústava z prác Komenského, výstižne odzrkadľujúca jeho osobnosť a jeho nehynúce dielo v prospech pokroku výchovy na celom svete.

Pedagogické dielo Komenského právom môžeme nazvať sumou i zosústavením a ďalším rozvitím pokrokových spoločenských potrieb a túžob jeho čias v oblasti výchovy. Jeho dielo sa nezakladá len na bohatých literárnych znalostiach a na školských skúsenostiach, ale opiera sa aj o bohaté životné skúsenosti. Jeho dielo svedčí nielen o osobnosti podivuhodne učenej, ale aj hlboko oboznámenej s leskom i s biedou spoločnosti svojich čias, s malostou, ale aj s hrdinstvom človeka, s pohnutými osudmi národov tých čias. Komenskému sa dostáva šťastia, úspechov, ale aj tragických rán, život ho neraz zráža, lež z malomyseľnosti, z biedy vie sa vzhopíť a neúnavne znova pracovať, aby život človeka bol šťastnejší, ušľachtilejší, ľudsky dôstojnejší. Životné depresie neraz ho zadržujú do mystiky, ale stále sa usiluje znova jasne, realisticky a optimisticky sa dívať na veci a na ľudí, dopátrať sa pravdivých, nezvratných zákonitostí, podľa ktorých by sa zaručila náprava

ľudských vecí. Komenský vystupuje tak pred nami nielen ako veľký učenec, ale aj ako veľký, ušľachtilý charakter.

J. A. Komenský sa narodil 28. marca 1592 na Morave a veľmi skoro osirel. Po skončení latinskej školy sa dostáva na vysokoškolské štúdiá do Nemecka; filozofické a teologické štúdiá dopĺňa zbieraním znalostí, životných skúseností cestovaním po Nemecku a Holandsku. Vracia sa r. 1614 domov, stáva sa najprv učiteľom v Přerove a po vysvätení za kňaza stáva sa českobrat-
ským kazateľom vo Fulneku.

Po bitke na Bielej hore musí sa aj on ukryvať pred prenasledovaním zo strany habsburskej, no rastúca perzekúcia prinúti aj jeho r. 1628 opustiť vlasť a hľadať únik vo vyhnanstve. Uchyľuje sa do mesta Lešna v Poľsku, kde sa stáva učiteľom, napokon riaditeľom latinskej školy. Jeho vynikajúce pedagogické práce, pozoruhodné vševedné snahy získavajú mu postupne široko-ďaleko slávu i vplyvných priateľov.

Na pozvanie anglického parlamentu odhodláva sa napokon r. 1641 odísť do Anglicka, aby sa tam pokúsil nielen vyložiť, ale aj uskutočniť svoje plány na zdokonalenie vzdelania a zošľachtenie života ľudstva. Revolúcia však zmarila jeho plány. Hoci mu došlo pozvanie aj z Francúzska (tu kardinál Richelieu — ako sa to neskôr dozvedel — zamýšľal zriadiť „školu vševednú“ za pomoci Komenského), r. 1642 sa rozhodol odísť radšej do Švédska, aby tam v zmysle pozvania kancelára A. Oxenstiernu zreformoval školstvo. J. A. Komenský zároveň zamýšľal využiť pritom aj priazeň, vplyv protihabsbursky orientovaného kancelára v prospech českých protestantov. Usadil sa tu v poľskom meste Elblagu, ktoré v tom čase patrilo Švédsku. Roku 1648 vracia sa však Komenský znova do Lešna, už ako českobrat-
ský biskup. Zakrátko, r. 1650 odchádza na pozvanie Ž. Rákoczyho do Uhorska, do Blatného Potoka, aby zreformoval tamojšiu školu. Vracia sa však, nevyplniac svoje plány, r. 1654 znova do Lešna, ktoré však bolo roku 1656 v bojoch vypálené. Takto Komenský musí znova odísť a hľadať útulok u svojho priaznivca L. de Geera v Amsterdame. Tu končí svoj plodný a pohnutlivý život 15. novembra 1670. Pochovali ho v Naardene pri Amsterdame, ďaleko od vlasti, ktorú oddane miloval a ktorej chcel ustávične pomáhať.

Komenskému sa umožnilo až v jeho 16. roku venovať sa sústavnejšiemu vzdelávaniu na latinskej škole. Nadaný a činorodý mladík si všima takto potom nielen obsah, ale aj metódu vyučovania, pozoruje nedostatky vtedajšieho školstva a prebúdza sa v ňom snaha odstraňovať tieto nedostatky. Už v čase svojich vysokoškolských štúdií sa púšťa do začiatkov uskutočnenia svojich vševedných snáh,

začína zbierať materiál k rozsiahlemu dielu (*Theatrum universitatis rerum* — *Divadlo veškerenstva vecí*), v ktorom by zhrnul všetko, čo dovtedy ľudský um dosiahol, vytvoril; konal takto pod vplyvom svojho vynikajúceho učiteľa-učenca J. Alsteda, oboznamuje sa tu však aj s reformnými výchovnými snahami preslávneho W. Ratkeho. V čase skrývania sa vo vlasti pred habsburskou perzekúciou vzniká jeho pozoruhodné dielo „*Labyrint sveta a raj srdca*“, v ktorom podáva nielen ostrú kritiku súčasných pomerov v spoločnosti, v kultúre, ale načrtáva aj obraz ideálnej obce kresťanskej. Je tu badateľná príbuznosť Komenského s nemeckým sociálnym utopistom J. V. Andreaeom. Komenský sa takto už tu zahľubuje aj do sociálno-nápravných snáh. Z hľadiska pedagogického je plodný jeho prvý pobyt v Lešne. Tu vzniká jeho *Didaktika česká*, ale aj *Informatórium školy materskej*, a potom aj dôkladnejšia, latinsky písaná *Veľká didaktika*. Z tohto obdobia je aj jeho dielko *Prodromus pansophiae* (*Predchodca vševedy*), ktoré značne prispelo, že Komenského pozvali do Anglicka. Púšťa sa tu aj do písania učebníc. Takto vzniká tu jeho *Janua linguarum reserata* (*Otvorená brána jazykov*), ale potom aj ľahšia, úvodná učebnica k nej, *Vestibulum* (*Predsieň*). Z čias jeho pobytu v Elblagu treba spomenúť hlavne dielo *Methodus linguarum novissima* (*Najnovšia metóda jazykov*), ktorého rozsiahla X. kapitola sa vydáva ako *Analytická didaktika*. Táto sa svojim významom čestne priraduje k jeho *Veľkej didaktike*, dopĺňajúc a rozvíjajúc ju zo stránky metodologickej.

Veľmi plodný bol aj Komenského pobyt v Blatnom Potoku. Hoci sa mu v reforme tamojšej školy nepodarilo splniť svoje zá-
mery, no na druhej strane však napísal tu rad pozoruhodných prác, z ktorých treba predovšetkým spomenúť jeho diela *Schola ludus* (*Škola na javisku*) a *Orbis sensualium pietus* (*Svet v obrazoch*), ktoré sa aj u nás niekoľkokrát vydalo a značnou mierou prispelo k rozšíreniu názornosti vyučovania, k spájaniu výuky rečovej a vecnej. Významné sú aj jeho kratšie diela, ako napr. *Schola pansophica* (*Škola vševedná*), *Schola triclassis latina* (*Trojtriedna škola latinská*), *Praecepta morum* (*Pravidlá mravnosti*, často v Uhorsku vydávané, i vo veršovanom prepracovaní), *Leges scholae bene ordinatae* (*Predpisy pre dobre zorganizovanú školu*), *Oratio de cultura ingeniorum* (*Reč o vzdelaní ducha*), *Fortius redivivus* (*Fortius znova živý*) a i. Tragický bol jeho druhý pobyt v Lešne, kde požiar pripravil ho o útulok, majetok i o rad cenných rukopisov.

Životom tak tragicky skúšaný Komenský ani vo svojom poslednom útulku, v Amsterdame, nebol nečinný. Roku 1657 začínajú tu vychádzať jeho zobra-
né spisy pedagogické (dovtedy napísané

a novými doplnenými), *Opera didactica omnia* (Zobrané diela didaktické). Pokračuje tu v uplatňovaní svojich vševedných a všená-pravných snáh, v jeho — po smrti roztrúsenej — pozostalosti postupne sa objavujú rukopisy, zapadajúce i do tejto oblasti. Z tejto pozostalosti sprístupnil nám český preklad univ. prof. J. Hendricha z hľadiska pedagogického veľmi významné diela, *Vševýchovu a Všerápravu*.

Uvedené diela sú síce len nepatrným zlomkom z veľmi obsiahlej literárnej činnosti Komenského, no predovšetkým v nich nájdeme zhrnuté najvýznamnejšie pokrokové vychovávateľské myšlienky Komenského.

Komenský vo svojom pedagogickom diele čerpá z myšlienkoveho bohatstva antiky, oživotvorenej renesanciou, humanizmom, čerpá zo súčasných filozofických myšlienok a vedeckých poznatkov, ale čerpá aj z myšlienok súčasných spoločenských reformátorov, poučá sa z nových hospodárskych podnikaní, z nových výrobných techník — no hlboko precítiť aj túžby ľudu po lepšom spoločenskom postavení. Toto mu bolo veľmi blízke, veď sám pochádzal z tohto ľudu, bol preniknutý pokrokovými myšlienkami husitstva, bol kňazom a napokon biskupom českobratskej cirkvi, bojujúcej za bratstvo medzi ľuďmi. To bol najpevnější základ, tu boli najsilnejšie podnety pre jeho sociálne reformátorskú činnosť.

J. A. Komenský nechce byť len školským reformátorom, ale chce byť vo výsledku aj reformátorom spoločenským. Zlepšovanie výchovy zapadá do rámca jeho starostlivosti o zlepšovanie života spoločnosti, ľudstva. Veda a vzdelanosť majú slúžiť životu, človeku. Komenský sa obracia k učencom, no nie preto, aby vytvoril exkluzívnu pythagorejskú „rehoľu učencov“, ale aby ich postavil do služieb „nápravy vecí ľudských“.

Človek mu je časťou prírody a usiluje sa prepracovať k realizmu, k istému druhu materializmu, nielen čo sa týka náhľadu na prírodu, ale aj čo sa týka náhľadu na vzťah človeka k človeku a k spoločnosti. Človek sa mu odlišuje od zvierat predovšetkým rozumovou činnosťou, ktorá je určená práve na to, aby sa človek mohol stať ozaj človekom, korunou tvorstva. Tak pestovanie umu sa dostáva do popredia pedagogických záujmov Komenského. Um má viesť k pravdivému poznaniu, k vede, k poznatkom nezvratne dokázateľným. Aj Komenský si veľmi jasne uvedomuje — ako to ostatne vidíme už u mnohých vynikajúcich historických osobností pred ním, aký zásadný význam má a musí mať veda v organizovaní spoločenského života a v zlepšovaní osudov ľudí. No všimnime si, že Komenský chce dať vedu nielen vedúcej vrstve — ako to

robit napr. Platón — a nechce ju využiť len pri organizovaní práve daného stavu spoločnosti. Komenský chce vedu sprístupniť všetkým ľuďom a veda má zároveň pomáhať i podstatne premeniť, zlepšiť danú spoločnosť a vytvoriť spoločnosť novú. Komenský si ešte nemohol uvedomiť všetky dôsledky sprístupnenia vedy širokým masám, nemohol predvídať konkrétne nové formy spoločenské, ku ktorým by pomáhala dospieť veda pri vytváraní nových výrobných spôsobov, nových spoločensko-hospodárskych vzťahov. Komenský cítil, že spoločnosť, po ktorej túži, svetový štát všetkých národov, spravovaný láskou k ľuďom, organizovaný vedou osvieteným umom, štát bez útlaku a rozbrojov bude podstatne niečím iným než spoločnosť, v ktorej sám žil. Tak vidíme v jeho životnom diele veľkolepý pokus splniť túžby širokých mas, vymaniť sa z hmotnej biedy i zo sociálnej zánávanosti, z utlačovateľského režimu feudalizmu, posilnením sebadôvery a zveladením užitočných vedomostí týchto mas. Komenský cítil v sebe zodpovednosť i za prostého človeka, za ľud, za osudy národov. Jeho dielo našlo postupne mohutný ohlas v celej Európe a neskoršie i mimo nej práve tým, že bolo nesené potrebami, presvedčením mas, a na dlhé časy bolo svetovým usmerňovateľom pedagogického vývinu.

Z rozsiahleho a mnohostranného diela Komenského historická previerka vyzdvihla práve diela pedagogické, a to predovšetkým tie diela, tie myšlienky, ktoré reprezentujú jeho humanistické a demokratické ideály výchovy, ako aj snahy dopracovať sa nezvratných vedeckých poznatkov.

Stredobodom Komenského sústavy je človek ako vrchol tvorstva, ktorý sa však k pravej ľudskosti môže dostať len prostredníctvom výchovy a vzdelávania. Komenský tvrdí, že ľudia v podstate sú si rovní, sú utvorení z tej istej hmoty, rovnako sa rodia a rovnako všetci umierajú, rovnako treba sa všetkým prepracovať k pravej ľudskosti. Nemožno robiť rozdiel vo výchove ľudí, zabraňovať jednej časti prístup ku vzdelaniu, a tým k mravnému zošľachteniu. Vzdelanie, školy sa majú sprístupniť všetkým bez rozdielu stavu a rodu, všetkým treba učiť všetkému, t. j. aby všetci rozumeli učneniu, poriadku vecí, myšlienok a rečí, aby všetci rozumeli cieľom, prostriedkom a spôsobom konania svojho i cudzieho, aby všetci vedeli rozlišovať podstatné od náhodilého, ľahostajné od škodlivého, aby vedeli rozpoznať úchyľky svojich myšlienok, rečí i skutkov, svojich i cudzích, a aby sa vždy a všade vedeli vrátiť na pravú cestu. Tak bude podľa Komenského vševýchova ľudí znamenať rozširovanie vševedného svetla v ľudských mysliach, rečiach a skutkoch, ako aj umenie vypestovať múdrosť v mysliach,

jazykoch, srdciach a rukách všetkých ľudí. A tak každý, kto sa narodil človekom, nech sa učí žiť ako človek! — Tak určuje Komenský ciele výchovy všetkých ľudí v diele zo sklonku svojho života, vo *Vševýchove* (preklad J. Hendricha z r. 1948, str. 19 a nasl.).

Pravda, vzdelanie môže podľa okolností mať rozličné varianty, ale v podstate má byť rovnaké. Komenský vo svojej *Vševýchove* (str. 37—38) uvádza, že múdrosť potrebujú predovšetkým tí, ktorí majú viesť, učiť a usmerňovať iných... Ak zvážime vec na spravodlivých váhach, vyplýva z toho, že práve z tej príčiny je múdrosť potrebná všetkým. Nielen preto, že každý má byť učiteľom, vodcom a správcom seba samého v prvom rade, ale i preto, že ním má byť aj pre iných... Niet teda nikoho, komu by múdrosť nebola potrebná, hoci jeden je postavený na vyšší stupeň než druhý; nikto nesmie byť celkom zanedbaný.

Komenský týmto zároveň vyslovuje zásadu zodpovednosti človeka za človeka. Vzdelávanie nesmie mať osobne utilitaristické ciele. Človek sa má v živote stykať nielen s nižšími tvormi, nad ktorými vládne, ale má styk aj s ľuďmi, účastníkmi tej istej podstaty, aby udržoval seba a ich v mieru pre vzájomné služby. Človeka treba usposobovať tak, aby vládol myslením a múdrosťou, aby vládol jazykom a výrečnosťou, aby bol schopný konať diela, aby mal dobré mravy a spôsoby. Takto treba formovať nielen časť, ale vychovávať celého človeka, rozvíjať celú jeho osobnosť pre celý život, pre všetky ľudské úlohy v pospolitosti, ako vraví Komenský vo *Vševýchove* (str. 41 a n.).

V záujme každého človeka má byť, aby sa riadne staral o svoje zdravie a telesnú súcosť. Ďalej je dôležité, aby sme ľudí privádzali k poznávaniu mnohých vecí, a to nielen k vonkajším znalostiam, ale aj k pochopeniu vnútornej skladby a zákonitosti vecí. Záleží však aj na tom, aby sa ľudia naučili podľa vlastného uváženia slobodne voliť správne pochopené veci a slobodne nimi nakladať. Tí, ktorí sa príliš zapredávajú ľudskej autorite, zabúdajú, že aj oni sú ľuďmi a vzdávajú sa svojej súdnosti, popredného daru ľudskej prirodzenosti. Tí zas, ktorí prinucujú iných k slepému súhlasu a poslušnosti, znásilňujú ľudskú prirodzenosť.

Rovnako je dôležité pre ľudstvo, aby sa ľudia stali príčinlivými a pracemilovnými, lebo záhaľka je matkou hriechu, záhaľka a nečinnosť ničia v človeku život a silu, zaháľka je zlá už vo svojej podstate. Je želateľné, aby ľudia mali hojný majetok, každý podľa svojej potreby. Ľudí treba učiť bohatnúť, aby nemuseli trpieť núdzu a túžiť po cudzom. Je želateľné, aby všetci ľudia

mohli žiť v bezpečí, aby všetci žili v ete, aby nikto nezmašal potupu. (*Vševýchova*, str. 44 a n.)

Múdrosť a mravnosť prichodia u Komenského v podobnej para-lele ako u starovekého Sokrata. Pravdivé poznanie má viesť k mravnosti, nie k mravnosti formalistickej, ale k takej, ktorá zaručí ľuďom mier, ľudskú dôstojnosť, radostný život, blahobyt, zdravie. Prirodzená ľudská zvedavosť a činorodosť nevyúsťujú *prосто v obsiahnutie všetkého poznania, ale prechádzajú k naprávaní všetkých ľudských vecí. Vševeda sa spája so všenápravou; vševýchova práve sprostredkovaním vševednosti má napomáhať všenáprave v ľudskej spoločnosti. Svojou vierou v nesmierne možnosti ľudského rozumu a výchovy, a tým aj v možnosti pretvárania človeka a spoločnosti je Komenský význačným predchodcom osvietenstva 18. storočia. Je celkom prirodzené, že aj u nás pedagógovia osvietenstva s porozumením a horlivo sa opierajú o jeho dielo.

Svet ako výtvor jedného Stvoriteľa má podľa Komenského svoju zákonitosť danú jednotnou vôľou božou. Vševeda má nás privádzať nielen k poznaniu úžasnej rozmanitosti veškerenstva vecí, ale aj k poznaniu ich súladu a konečnej jednoty. Súbežne s tým všenáprava smeruje u Komenského k vytváraniu ideálnej jednoty v ľudstve. Tak ako sa u jednotlivca usiluje o súlad medzi hlavou, rukou a srdcom, resp. medzi umom, tvorbou a mravnosťou, podobne sa usiluje vo všesvetovej spoločnosti ľudstva o jednotu, o súlad vedy, filozofie, politiky a náboženstva, ba usiluje sa podo-prieť túto jednotu aj jednotným spoločným jazykom.

Takto rozvíja Komenský svoje smelé plány v diele *Všenáprava*, najmä v X.—XVIII. kap. (český preklad od J. Hendricha z r. 1950). Chce uplatniť pravé vzdelanie, náboženstvo, svetskú správu a prostriedok ľudskeho styku — jazyk; chce uplatniť idey svetla, mieru a života, a to „*Svetla* — na vypudenie všetkých temnôt z ľudských vecí. *Mieru* — na odstránenie všetkých sporov a nešvárov z ľudských vecí. *Života* — na vyslobodenie ľudskeho pokolenia z toľkorakého umierania, ktorým ustavične hynie väčšina ešte zaživa“. (Str. 146.)

Univerzálna filozofia má sa dopracovať na základe vševednom k nezvratnému poznaniu podstaty vecí a zákonitosti sveta; jej najlepším spôsobom postupu bude pozorovanie súcna. Univerzálna politika má za konečný cieľ znovuzhromaždenie národov sveta vo svornosť, s urovnaním vojen v ľudskom pokolení a zamedzením samotných príčin vojen. Uplatňovanie týchto myšlienok prakticky majú podľa Komenského zaisťovať tri svetové sbory.

Sbor svetla má byť univerzálnou spojkou vzdelancov, má sa sta-

rať o rozvoj filozofie, vedy, o školy a vyučovanie, o tlač a tlačiarne i o nový spoločný jazyk.

Univerzálnou spojku všetkých štátov má byť ďalší sbor, mierový súd, ktorý sa má starať o uplatňovanie spravodlivosti, o sudy a úrady, o výklad práva, ale aj o miery, váhy, mince, verejné cesty a pod. ako o nástroje verejnej spravodlivosti a bezpečnosti.

Napokon tretím sborom bolo by svetové konzistórium, univerzálna spojka medzi cirkvami.

Všeobecná náprava sa má začať urýchlene, a to predovšetkým na úseku výchovy, školy. Má sa tu napraviť stav vyučujúcich, obsah i metóda vyučovania; školy sa nemajú zastaviť u samého podávania pravdivých poznatkov. „Každá škola nech je malým štátom, ktorý je založený na zákonoch a na prísnom dodržiavaní zákonov: jednak kvôli okamžitému prospechu (aby sa všetko udržovalo v škole v čulosti), jednak kvôli budúcemu úžitku, aby vychádzali zo škôl dobre pripravení na vážne životné úlohy.“ (Všenáprava, str. 271.) Takto škola má slúžiť nielen vede, ale aj politike, účinnej náprave vzájomných vzťahov medzi ľuďmi.

Rad týchto myšlienok vyslovil už Komenský najmä vo svojej *Veľkej didaktike*. Na túto tematiku nadväzujú aj myšlienky prác, ktoré sa uverejňujú v tomto II. zväzku výberu z jeho spisov.

Vševýchova a *Všenáprava* Komenského sú diela, v ktorých chcel zhrnúť v jednotnú sústavu svoje celoživotné dielo. Jeho začiatky sú charakterizované skôr snahami vševednými. Poznávajúc však veľké možnosti a význam vedy i výchovy, dostáva sa postupne do popredia problematika všenápravná. Takto sa postupne vo výchove viac a viac zdôrazňuje myšlienka spoločskonápravná, tak sa stáva Komenský postupne zo školského reformátora vedome spoločenským reformátorom, zdokonaľovateľom celého človeka a celej spoločnosti.

Ideologickým podkladom Komenského diela bolo v podstate náboženstvo, tak ako sa o jeho poučky opierali aj ľudové masy vo svojich sociálnych odbojoch. Masy tých čias ešte nemohli svoj odboj proti feudalizmu zdôvodňovať vedecky, aj ich vedomosti a prostriedky boli ešte slabé proti silám prírody, a tak prirodzene upevňujú svoje ľudské, spoločenské sebavedomie opieraním sa o nadprirodzený princíp, o božie zákony, resp. o isté náboženské poučky, hovoriace o milosrdenstve, o bratstve ľudí a pod. To koniec koncov prispievalo vlastne tiež k rozkladu pôvodnej ideológie vládnucej triedy za feudalizmu. Nejde však v širokých masách o únik do askézy, do jalových dišputácií, ale je tu živá snaha aj hospodárskym podnikaním, ba aj zjavným revolučným

odbojom zlepšiť svoje spoločensko-hospodárske postavenie. Ľudovým masám často tvrdo prichodilo uhájiť si holé živobytie. Život ich prinucoval realisticky sa stavať k veciam a k ľuďom, rozvíjajúca sa remeselná výroba rukolapne poučala o príčinách a následkoch v pracovných procesoch, o reálnych podmienkach úspechu, skrátka život nevyhnutne viedol tieto masy aj k tzv. „naivnému realizmu“ v nazeraní na svet. Privilegované postavenie duchovenstva v mase vzdelancov prirodzene viedlo v konkurenčnom boji ostatných vzdelancov, aby sa usilovali uplatniť svojším spôsobom, vytváraním vedy, ktorá by principiálne nebola — alebo len v čo najmenej miere — závislá od náboženstva (a tým aj od patronátu kléru) a jej pravdivosť mohla by sa dokázať faktami, praktickými úspechmi zo života.

Pravda, za vtedajších pomerov v spoločnosti a vo vede neboli ešte možnosti, aby sa vytvoril podstatne nový, vedecký svetonázor. Hoci medzi duchovenstvom a laickými vzdelancami už aj vtedy dochádzalo k ostrým rozporom, neukazovalo sa však ešte vtedy všeobecne tak jasným, že sa medzi náboženstvom a vedou ide vytvárať zásadná priepasť. Verilo sa v možnosť pokojného spolujestvovania náboženstva a vedy — ba mnohí po tom i túžili a o to usilovali. Tak je to aj u Komenského, takto aj on usiluje o to, aby filozofia už nebola „služkou“ teológie, ale jej „rodnou sestrou“, podobne ako aj politika (*Všenáprava*, str. 178).

V úvodnej štúdii k slovenskému vydaniu *Veľkej didaktiky* dr. L. Bakoš jasne napísal, prečo za vtedajších okolností muselo dôjsť aj u Komenského k takémuto stanovisku a prečo treba ho posudzovať v rámci vývinu pedagogiky, rešpektujúc špeciálne črty jeho doby. Komenský kladie „knihu božiu“ a „knihu prírody“ paralelne vedľa seba, v podstate sa podľa neho v oboch prejavuje tá istá vôľa, zákonitosť. Náboženstvo aj uňho ustavične má prvenstvo, má rozhodovať najmä tam, kde je rozum sám v pochybnostiach. No vidíme na druhej strane, ako Komenský všade tam, kde má človek riešiť životné otázky v rámci reálneho, materiálneho sveta, usiluje sa ho viesť k využívaniu rozumu, tohto najväčšieho daru ľudskej prirodzenosti, ktorý podstatne odlišuje človeka od zvierata a ktorý človek dostal ako pomocníka pre tvrdý život po vylúčení z rajskej pohody. Takto dôvodí v prospech rozumu nielen praktickými úspechmi, dosiahnutými využívaním poznatkov, umu, ale usiluje sa sankcionovať rozumový postup i z hľadiska náboženského.

Nielen príroda, ale aj človek, ľudský život má podľa Komenského svoje reálne, na základe pozorovania a rozumových úvah poznateľné zákonitosti. Ak poznáme a zvládneme príčiny, môžeme

aj u človeka navodiť príslušné následky, môžeme ho formovať. Takto sa dávajú ľuďom možnosti, aby zobrali svoj osud do vlastných rúk.

Princíp zákonitosti diania vedie Komenského nielen k uplatňovaniu zákonitej sústavnosti v náukách, a tým aj v školských učebných predmetoch (ako o tom svedčí aj osnova jeho *Januy, Sveta v obrazoch* a i.), ale aj v rozvíjaní výchovnej sústavy s ohľadom na zákonitosti ľudského vývinu, na rozvoj psychiky, na vekové zvláštnosti, na individualitu chovanca. Nielen príroda, ale aj človek je poznateľnou realitou, a preto sa má uplatňovať realistický prístup nielen k prírode, ale aj k človeku. To nevyhnutne vedie k uplatňovaniu psychológie vo výchove.

Viera v možnosť reálneho formovania človeka privádza Komenského aj k viere v reálne možnosti formovania spoločnosti, preto toľko starostlivosti v jeho diele o lepšie organizovanie ľudskej spoločnosti. Prírodnene vychádza tu z preformovania vlastnosti ľudí ako jednotlivcov, z preformovania výchovou, a nie od bezprostredného pretvárania spoločensko-hospodárskych vzťahov. Zdokonalením jednotlivcov ako takých má sa dosiahnuť zlepšenie spoločnosti, a nie premena spoločensko-hospodárskeho poriadku má byť predpokladom, príčinou zlepšenia človeka-jednotlivca. Spoločenský princíp ľudského života dostáva však vo výchovnej sústave Komenského rozhodujúci význam aj v tom, že vedľa rozvíjaniu umu žiada súbežne rozvíjať i reč. Reč nemá slúžiť len k lepšiemu organizovaniu poznatkov (pomenovaním vecí, javov), k dokonalejšiemu mysleniu, ale má slúžiť aj vzájomnému styku, rozvíjaniu spolunažívania ľudí, slúžiť vzájomnej výmene vedomostí, náhľadov, k organizovaniu spolupráce, k pôsobeniu na iných. Pestovanie reči má viesť k dokonalej výrečnosti, k bohatému slovníku, k presnému pomenovaniu, k logickému vyjadrovaniu, ku krásnej a pôsobivej reči. Tak sa rešpektuje logická i spoločenská funkcia reči.

Nič nie je dané v mysli, čo by nebolo dané prv zmyslom — to je heslom Komenského pri rozvíjaní poznania, umu chovanca. Konkrétny svet, bezprostredná skúsenosť má byť podkladom nášho poznania a usudzovania. To vedie Komenského k rozvíjaniu princípu názornosti vyučovania. V jeho učebniciach sa pospolu stretávajú reč, um a konkrétny svet, čo významne dosvedčuje najmä jeho *Janua* a *Orbis pictus*.

V Komenského sústave sa dostáva významného miesta teórii. Uvedomuje si jej veľký význam v organizovaní poznatkov a jeho vševedné snahy sa nedajú ani uskutočniť bez uplatnenia teórie. Táto zaručuje prehľad, sústavnú osnovu, pomáha zovšeobecňovať

poznatky a vytvárať nové. Nielen práca učiteľa má byť podložená teoreticky, ale treba aj pri výklade žiakom predoslať teóriu, hoci jednoduchú, rešpektujúcu jeho skúsenosť a rozumové schopnosti, a z nových konkrétnych poznatkov treba zas vyúsťovať v teóriu.

Pri poznávaní nestačí vonkajšie popisné poznanie, nestačí postup jednoduchým pozorovaním a porovnávaním vecí, javov. Poznanie musí postupovať aj analýzou a syntézou, má prenikať do vnútornej skladby, k poznaniu príčin a následkov, k poznaniu zákonitosti diania. Takto získame nielen pravdivé, úplné poznatky, ale umožní sa nám zmocniť aj príčin, ovládnuť následky v dianí. To umožní spájať teóriu a prax, spájať myšlienky a skutky, spájať reč a um s rukou. Tak sa stane z človeka mysliteľa zároveň človek-tvorca a konkrétny svet sa bude nielen poznávať, ale človek bude ho vedieť a môcť i pretvárať. K tomu všetkému treba však pripojiť aj zošľachtovanie srdca.

Takto sa človeku tých čias, ktorý je útlakom a poverami zbedačený a ustrašený, otvára radostná perspektíva, odstraňujú sa mátožné chmáry jeho života, upevňuje sa jeho viera vo vlastný um a spoliehanie sa na dielo vlastných rúk. Zároveň s tým má sa otvoriť jeho srdce v ústrety svojim druhom, má sa naplniť radosťou zo života, dôverou a ušľachtilosťou voči ostatným ľuďom.

Človek by mal byť — podľa želania Komenského — doma všade na zemi tým, že bude rozumieť všetkému, vedieť si účinne pomáhať a svorne spolunažívať s ostatnými ľuďmi. A preto treba sa postarať o všestrannú výchovu a vzdelávanie človeka. Starostlivosť o to má byť už od útleho veku dieťaťa, pravda, jednoduchá, primeraná jeho schopnostiam a životným okolnostiam. Takto rozvíja Komenský už aj vo svojom *Informatóriu školy materskej* širokú, všestrannú, no jednoduchú sústavu vzdelávania malého dieťaťa.

Dieťa sa má vedieť cítiť všade doma, aj ono má svoje miesto na svete, v spoločnosti, má právo poznávať, rozumieť, vedieť sa orientovať vo svete a radostne spolunažívať s inými. To je zároveň uznanie „ľudských práv dieťaťa“ zo strany Komenského. Rešpekt k dieťaťu a potom k človeku sa vôbec odzrkadľuje u Komenského aj v tom, že berie ohľad na vekové, psychické zvláštnosti, zdôrazňuje osobnú tvorivosť, ale aj dobrovoľnosť a radosť v procese vzdelávania. Pre lepší úspech vzdelávania, ale aj z ohľaduplnosti k človeku usiluje sa Komenský objaviť správnu sústavu, zásady a metodický postup vzdelávania, aby všetko mohlo prebiehať rýchlejšie, dôkladnejšie a príjemnejšie. Premyslene rozvíja školský systém v stupne, organicky na seba naväzujúce, vedúce od jednoduchých vedomostí postupne k ovládaniu širokého okruhu

poznatkov, teórie. Vytvára sústavný učebný plán, osnovy, sústavu vyučovacej hodiny, stanoví rad princípov didaktických, ako napr. princíp názornosti, trvácnosti, aktivity, sústavnosti a i., rozvíja tzv. historickú metódu, metódu analytickú, syntetickú, heuristickú atď.

Stará, od života odlúčená škola bitia, bezduchého memorovania a jalových dišputácií sa má zmeniť na dielňu ľudskosti. Učiteľ má konať svoju prácu vyzbrojený láskou k žiakovi, vedomosťami o prírode i o človeku, o psychológii chovanca; vedený ideálom lepšieho ľudstva a činným zamestnaním žiaka, má mu potom pomáhať vyrastať vo všestranne súčasného človeka-občana, spôsobilého rozumieť všetkému, samostatne konať, slobodne sa rozhodovať, užitočne pracovať pre seba a pre iných, šľachetne spolunažívať s ostatnými ľuďmi.

Komenského požiadavka všesvetovej spoločnosti ľudstva, jeho všesvetové sbory pre organizovanie vedy a výchovy, politiky a náboženstva, jeho jednotný svetový jazyk nemajú zotrieť osobitné národné črty, nemajú podlamovať vlastenecké cítěnie. Zdôrazňovanie národnej reči, ako reči vyučovacej na školách ľudu, na prvom stupni vzdelávania občianstva, nevyplýva len z racionalistických hľadísk, z poznania, že prístupnou, národnou rečou sa ľahšie a rýchlejšie dosiahne vo vyučovaní želaný výsledok.

Komenského dielo dosvedčuje i jeho hlbokú lásku k materskej reči — veď temer po celý svoj život (počnúc už na vysokoškolských štúdiách) pracoval na zostavovaní českého slovníka (*Poklad jazyka českého a latinského*), jeho *Didaktika česká* svedčí o tom, že veril v možnosť návratu do vlasti a želal si poučiť učiteľov rodným jazykom. Jeho spis „*Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům*“ svedčí o jeho láske k ľudovej múdrosti vlastného národa. Národ a vlasť sú pre Komenského prirodzenými danosťami a tak isto prirodzenou úlohou výchovy viesť k láske k svojmu národu a svojej vlasti.

Komenského dielo sa zakladá na podivuhodnej bohatosti literárnych znalostí i vlastných životných skúseností, zahrňuje veľké množstvo úloh a problémov. Nečudo, že sa nepodarilo Komenskému všetky svoje myšlienky a rady dôkladne podložiť, spracovať a doviest do dôsledkov. Stav vtedajšej vedy nedával mu ešte možnosť všetko zdôvodniť, neraz prichodí mu dôvodiť skôr srdcom než rozumom, opierať sa skôr o náboženské výpovede a o túžby ľudí než o skutočné vedecké fakty; neraz miesto príčinnostného vysvetlenia musí sa uspokojiť jednoduchým dôvodením podobenstvami. Je prirodzené, že takto nájdeme potom v jeho diele aj vážne medzery (tak napr. v pomere k rozumovej výchove nie je dosta-

točne prepracovaná otázka výchovy mravnej, umeleckej a telesnej, hoci ináč na tieto výchovné zložky nezabúdal), jednostrannosť hľadisk (tak napr. aj prevažne intelektualistický prístup k výchove), nesprávne myšlienky, resp. dnes už nevyhovujúce rady a pod. No jeho dielo i tak je dielo veľkolepé a v mnohých smeroch ostáva ešte i dnes ozajstnou pokladnicou vychovávateľskej múdrosti a zrkadlom čo dobrého v pedagogike vytvorili predchádzajúce veky. A toto všetko, čo pretvoril a podstatne mnohými novými, svojiskými myšlienkami rozšíril, stáva sa pre nasledujúce veky v mnohých ohľadoch stále živým prameňom pedagogiky. Komenský sa nám ukazuje osobnosťou ozaj geniálnou, osobnosťou nehynúceho významu, ktorá ďaleko predišla svoju dobu a svetlo pokroku minulosti prenáša do nových vekov.

Aj pre dejiny slovenskej pedagogiky má dielo Komenského zásadný význam. Komenského pedagogické dielo preniklo do Uhorska ešte v čase pred jeho pôsobením v Blatnom Potoku (L. Rácz, *Comenius Sárospatakon*, Budapest, 1931, str. 16 a n.), pravda, jeho pôsobenie v Blatnom Potoku potom značne prispelo k rozšíreniu jeho diela v Uhorsku a prirodzene aj na Slovensku. Krátky pobyt Komenského v Blatnom Potoku (1650—1654) bol, ako sme už vyššie spomenuli, literárne veľmi plodný a významný. Hoci sa jeho účinkovanie tu nekončilo plným úspechom, predsa prispelo k tomu, že získal si v Uhorsku veľa nových obdivovateľov a vplyvných zástancov. No i potocká škola sa sama usilovala podľa okolností väčšou-menšou mierou uchovať tradíciu Komenského diela, najmä tým, že sa dlho pridŕžala niektorých jeho učebníc. Odchovanci školy neraz potom pomáhali ďalej šíriť nauky, metódy, učebnice Komenského, najmä v okruhu protestantského obyvateľstva Uhorska, no Komenský sa stal tu známym aj medzi katolíkmi.

Neskoršie značne prispievalo k posilňovaniu vplyvu Komenského v Uhorsku aj to, že jeho sláva ustavične rástla v zahraničí a študenti študujúci na cudzozemských vysokých školách neraz prinášali nové prvky jeho nauky a zánietenia za jeho dielo.

Učebnice Komenského sa často vydávali aj v Uhorsku (Rácz, cit. dielo, najmä kap. XI a n.). Najmä jeho *Svet v obrazoch* sa často vydával. Tu treba spomenúť aj to, že r. 1683 obstarali Dan. Sinapius-Horčička a Jonáš Bubenka vydanie tohto diela s českým sprievodným textom; obrázky k nemu do dreva ryl sám Bubenka.

Právom sa hovorí, že za čias Komenského do výchovnej praxe prenikli — aj u nás — najmä jeho učebnice, ktoré však postupne strácali význam. No prenikali aj jeho niektoré výchovné teórie, hoci sa hlbšie pochopili a účinnejšie začali uplatňovať hlavne až počnúc 18. storočím.

Tento prakticismus — odtrhnutie Komenského učebníc od jeho teoretického diela — viedol často i k tomu, že sa jeho dielo aj u nás na školách neraz vulgarizovalo. Takto pohodlne sa sprimitivizovalo aj vyučovanie latinčiny na nejednej škole, kde sa pri- držali len Komenského menej náročných učebníc, napísaných pre nižší stupeň vyučovania latinčiny.

Proti tomu sa u nás postavil najmä M. Bel. Podobne to bývalo často aj s názorným vyučovaním, keď na nejednej škole — proti intenciám Komenského — ostávalo sa hlavne len v rámci jedno- duchého názorného poznávania, názor sa málo prepracúval a ne- viazal sa náležite s rozvíjaním reči a úsudku. Tak potom na adresu takýchto učiteľov pripomína u nás A. Fr. Kollár (vo svojom *Ná- vode súkromnom* z r. 1775), že je jednak zbytočné ešte raz v škole názorne predvádzať žiakom to, čo už dobre poznajú z predchá- dzajúcej bezprostrednej skúsenosti, jednak že treba nielen zhro- mažďovať popisné skúsenosti, ale treba ich aj logicky usporiadať a rozvíjať úsudok žiaka o nich, treba klásť väčší dôraz na teóriu. To v podstate nie je odmietnutie Komenského diela a zásad, ale prá- ve naopak, je to boj proti jeho z vulgarizovaniu.

Veľké školské reformy v druhej polovici 18. storočia privádzajú u nás k hlbšiemu premýšľaniu o zásadách, teóriách Komenského odkazu. Je to obdobie, v ktorom sa miesto jeho postupne zastará- vajúcej učebníc začína právom cenit jeho výchovná teória — za jeho požiadavkami stála už nielen jeho vynikajúca osobnosť, ale aj stále živšie uplatňovanie sa pokrokových požiadaviek buržoázie. U viacerých našich pedagógov týchto čias vidieť zrejmy vplyv Komenského zásad, no najviac tu vyniká Daniel Lehocký a Sa- muel Tešedík. Lehocký sám vo svojom diele (*Kniha o múdrom a kresťanskom vychovávaní detí*, 1786) sa neodvoláva na Ko- menského, ale jeho dielo je zato zrejme oživotvorením i plodným rozvíjaním myšlienok Komenského. Lehocký navrhuje zriaďovať jednotnú národnú školu od 6. až do 15. roku, a to pre chlapcov i dievčatá, bez ohľadu na ich spoločenský pôvod, s povinnou do- chádzkou, s vyučovaním v materinskej reči. Táto škola má byť tak isto „*dielniou ľudskosti*“ a má sa starať o všestranné vzdelávanie, ako to žiadal Komenský. Učiteľ má aj tu poznať psychológiu žiaka, individualizovať vyučovanie podľa zvláštností žiakov, má

vyučovať sústavne, prirodzene a názorne o všetkom, čo žiak pre život bude potrebovať.

V intenciách Komenského žiada tu Lehocký vyučovať nielen či- tanie, písanie, počty, písomnosti, prírodopis, fyziku, dejepis, zeme- pis, geometriu a náboženstvo, ale chce oboznámiť žiakov aj s „*ekonómiou a politikou*“, s otázkami povolání, spoločenského správania, s právami a povinnosťami občanov. Venuje veľkú pozornosť aj predškolskej výchove, hoci tu nie matke, lež otcovi dáva rozhodujúce postavenie. V nezachovanom rukopise, *Šlabikár väčší*, chcel dať nielen žiakom, ale aj prostým rodičom akúsi ency- klopédickú, všeužitočnú čítanku, v ktorej chcel poučiť rodičov aj o výchove detí. Lehocký radostne víta príchod osvietenského ob- dobia, usilujúceho sa o šírenie vzdelanosti, o sprístupnenie vedy a o rozšírenie ľudských práv aj medzi prostými obyvateľmi krajín.

Samuel Tešedík, ktorý u nás prvý uskutočnil vo svojom sarvaš- skom výchovnom priemyselno-poľnohospodárskom ústave spojenie vyučovania s výrobnou prácou, zjavne sa prihlasuje ku Komen- skému. Vo výrobnom vyučovaní, v spájaní teórie s praxou priro- dzene nadväzuje na zásadu názornosti a činorodosti. Chce rozvíjať osvieteného ducha, ale aj ochotné a pracovité, šikovné ruky, i šla- chetné srdce, oddané záujmom ľudu. Na priechle svojho ústavu si dáva heslo z Komenského: „*Hľadáme ľahké spôsoby učenia, hoci by sme mali skôr dbať na vylúčenie lenivosti zo škôl!*“ Jeho re- formné návrhy školské, jeho kritika súčasného stavu uhorského školstva a jeho inštrukcie školským dekanom jasne vychádzajú z Komenského myšlienok, pretvárajú ich v duchu potrieb novej doby, obohacujú o nové črty. Roku 1791 — k nastávajúcemu ju- bileu narodenia Komenského — vydáva Komenského vstupnú reč potockú, *Reč a vzdelávaní ducha*, pripojuje tu aj výňatky z jeho diela *Fortius znova živý*, ktoré sa venovalo práve otázke odstra- ňovania nečinnosti, lenivosti zo škôl. Takto sa Komenského slovami prihovára Tešedík k mládeži Uhorska, podnecuje k rozvíjaniu umu, vedy, tvorivosti.

Ani Tešedík neostáva prosto len školským reformátorom, stáva sa reformátorom spoločenským. Želá si odstránenie útlaku a vy- koristovania ľudových mäs, chce im dopomôcť k blahobytu a k or- ganizovanému šlachetnému spolunažívaniu. V diele *Roľník v Uhor- sku* nielen kritizuje súčasné spoločensko-hospodárske pomery, ale zároveň načrtáva aj plán dokonalej obce, plán politického, hospo- dárskeho usporiadania, plán výchovných a sociálnych ústavov. Pracuje za odstránenie rozbrojov nacionálnych a konfesijných a učí opravdivému vlastenectvu. Aj uňho sa má zdokonaľiť a v sú-

lade spojiť um, ruka a srdce, aj uňho sa rozum dostáva za predného vodcu v živote.

Ne veda jeho čias dovoľuje už teoreticky i prakticky lepšie zdôvodňovať jeho názory a podujatia. Veda a náboženstvo ostávajú ešte aj uňho sestrami, ale veda sa tu už stáva tou rozhladenejšou, úspešnejšou, získava si vedúce postavenie.

Národnobuditeľské obdobie u nás vidí už v Komenskom nielen veľkého pedagóga, ale zároveň aj veľkého Slovana. Tento zástoj Komenského ako veľkého pedagóga a zároveň veľkého ducha Slovanstva má zásadný význam pre našu pedagogiku a pre náš národný život vôbec — nielen pre štúrovskú družinu, ale aj v tzv. časoch matičných a po nich.

Komenského zdôrazňovanie národnej reči vo vzdelávaní, jeho pedagogický realizmus, jeho požiadavka dať vzdelanie širokým masám, jeho ideál urobiť školy dielňami ľudskosti, to všetko bolo veľmi podnetné a dávalo reálne smernice aj národnobuditeľskej práci a získavalo pre ňu sympatie vo vrstvách ľudu. A uznávaný svetový význam Komenského povznášal národnú a slaviansku sebadôveru u nás. Bolo to pre našich vychovávateľov — a kultúrnych pracovníkov vôbec — pedagogické, myšlienkové príbuzenstvo, ku ktorému sa mohli hrdo hlásiť. Bolo možné Komenským, ako uznávanou svetovou veličinou, dôvodiť nielen v prospech výchovných reforiem, ale aj v prospech uznania národných práv.

Už aj sám básnik Ján Kollár veľa vykonal pre šírenie, oživotvorení Komenského myšlienok u nás. Komenského humanizmus, jeho požiadavka školy ako dielne ľudskosti má svojský ohlas tak v Kollárových školských plánoch, ako aj v jeho filozofických náhľadoch. Kollár pojem Slovana chce stavať zároveň aj ako pojem, ideál človeka. Slovanstvo sa má usilovať o uskutočnenie vyššej ľudskosti. V pláne na reformu dedinských a mestských škôl Kollár zámerne vychádza z Komenského myšlienok, z jeho pedagogického realizmu, humanizmu, z požiadavky všestrannej výchovy, individualizovania vyučovania a pod.

Komenský mal byť východiskom aj plánovanej rozsiahlej pedagogickej práce predčasne zomrelého nadaného štúrovca Benjamina Červenáka.

Ku Komenskému sa vedome prihlasuje aj profesor slovenského patronátneho gymnázia v Revúcej Samuel Ormis vo svojej *Výchovovede*.

Oficiálne školské reformy v Uhorsku síce potom udomácnujú herbartizmus, no Komenský je predsia medzi slovenskými pedagógami stále živý, ustavične sa k nemu hlásia. Aj Karol Bielek,

svoje Informatórium ako príručnú knihu pre rodičov pri výchove dieťok a zároveň vyslovuje potrebu ďalšej pomôcky, „ktorá by konala dobré služby pri cvičeniach v tejto materskej škole, bude obrázková knižka, ktorá sa má postupne dávať samým deťom do rúk. Pretože v tomto veku sa majú predovšetkým cvičiť zmysly, aby vedeli vnímať veci, ktoré sa im naskytajú, a zrak najviac vyniká spomedzi zmyslov, urobíme najlepšie, keď mu predvedieme všetky základné veci z fyziky, optiky, astronómie, geometrie atď., hoci v tom poradí látky, ktoré sme práve naznačili. Tam totiž môže byť namaľovaná hora, údolie, strom, vták, ryba, kôň, ovca a človek rozličného veku a rozličnej veľkosti. Potom svetlo a tma, nebo so slnkom, mesiacom, hviezdami a oblakom; ďalej základné farby. Taktiež domáce a remeselnícke náradie: hrnce, misy, džbány, kladivá, kliešte atď. Ďalej vyobrazenia hodností, napríklad kráľ so žezlom a korunou, vojak so zbraňou, sedliak s pluhom, kočiš s vozom, poštár na ceste; a všade sa dá hore nápis, čo každá vec je: kôň, vól, pes, strom atď.

Z tejto knižky bude trojaký úžitok: 1. bude podporovať, ako už bolo povedané, vnímať veci; 2. bude lákať maličkých hľadať v každej knihe, čo by ich tešilo a 3. prispeje k tomu, že sa deti ľahšie naučia čítať. Lebo pretože bude nad obrazom každej veci napísané príslušné meno, bude možno odtiaľ začať učenje čítať.“ (Veľká didaktika, slov. preklad, str. 226—227.) No Komenský sám takúto knihu nestihol zostaviť.

Informatórium bolo pôvodne napísané po česky, až keď Komenský prestal veriť v možnosť dohľadného návratu do vlasti, vydal knihu v nemčine r. 1633 v Lešne. Onedlho vyšla kniha aj v poľskom preklade. V Blatnom Potoku r. 1653 preložil Komenský *Informatórium* do latinčiny, iste tak urobil s ohľadom na možnosť jeho rozšírenia v Uhorsku, ako aj v iných krajinách (takto vyšlo potom *Informatórium* v latinčine pod názvom *Schola infantiae*, a to v I. zväzku jeho amsterdamských zobrazených spisov, *Opera didactica omnia*. O *Informatóriu* sa Komenský zmiňuje vo svojej potockej reči „*O vzdelávaní ducha*“). Prvé české vydanie, podľa pôvodného textu, vyšlo až r. 1858. U nás vydal *Informatórium*, ako sme už uviedli, K. Salva r. 1892.

Prvé tri kapitoly *Informatória* sú prihovorom autora k rodičom a zdôvodňovaním potreby sústavne sa starať o výchovu detí v rodine v predškolskom veku. Zdôvodňovanie vychádza z historických príkladov, z podobenstiev vzatých z prírody, apeluje na rodičovský cit a ukazuje potrebu už od útleho veku dieťaťa pamätať na postavenie, aké raz dieťa v spoločnosti má získať, no treba už tu dbať aj o spásu duše dieťaťa. V kap. IV Komenský podáva krátku

osnovu, tematiku cvičení dieťaťa do 6. roku. Kapitola V až X rozvádza potom jednotlivé kategórie tejto osnovy, dáva praktické rady a príklady. V kapitole XI sa hovorí o tom, ako dlho má ostávať dieťa v rodinnej výchove; kapitola XII poučá o príprave dieťaťa na školu a v krátkom dodatku sa potom ešte osobitne hovorí o cvičení mládeže v pobožnosti.

Komenský už tu žiada všestrannosť, žiada vychovávať telo i duševnú stránku, žiada vychovávať k pobožnosti i k mravnosti a vzdelávať v „literných umeniach“.

Starostlivosť o dieťa sa má začínať ešte v stave samodruhosti matky. Táto má zachovávať správnu životosprávu, telesnú i duševnú, lebo — podľa domnienky Komenského, akú nájdeme dost rozšírenú nielen u iných autorov, ale aj v tzv. ľudovej múdrosti — podľa stavu matky v samodruhosti (zdravie, nálada, ušľachtilá činnosť a pod.) formujú sa v plode aj vlohy k budúcim vlastnostiam dieťaťa. Náboženská mystika Komenského sa prejavuje aj v tom, že sa má matka často obracať k bohu, aby ochraňoval plod a dal sa mu vyvinúť v súdeho, šľachetného tvora. Po narodení sa má matka sama starať o dieťa, dojiť ho, opatrovať, baviť sa s ním a neskoršie sústavne ho vychovávať spoločne i za prispenia iných súčích členov domácnosti. Dieťaťu sa má od začiatku dožičiť nielen potrebný kľud a odpočinok, ale aj možnosť aktivity, možnosť cvičiť svoje údy, zmysly a pod. Komenský odporúča zvykať dieťa na pravidelný denný poriadok, čo bude potom základom aj pre zvykanie dieťaťa na zložitejší životný poriadok v spoločnosti. Komenský veľmi správne zdôrazňuje (kap. V, § 21) povinnosť rodičov starať sa o to, aby deti nemali nedostatok vo veselosti a poteche. Dieťa má právo nielen na opateru zo strany rodičov, ale aj na ich lásku, na radostný pobyt medzi ľuďmi a vecami, potrebuje rozvíjať nielen telo, um, vôľu a činnosť, ale aj svoj citový život.

Čo sa týka cvičenia detí v rozumnosti, Komenský uplatňuje nielen zásadu konkrétnosti, resp. názornosti, ale zároveň spája poznatky s rečou i činnosťou; čo sa týka programu, uplatňuje už aj v tomto veku svojším spôsobom svoje vševiedné snahy. Tak žiada oboznamovať dieťa už tu — pravda, jednoducho — s oblasťou fyziky, optiky, astronómie, geografie, chronológie, histórie, ekonomiky, politiky, mechaniky (najmä s touto spája tzv. pracovnú výchovu dieťaťa), dialektiky, aritmetiky, geometrie, hudby a v rámci rozvíjania reči s oblasťou gramatiky, rétoriky a poetiky.

K zdokonaľovaniu umu, reči a ruky pristupuje však potom aj tu i zošľachtovanie srdca, výchova mravnō-náboženská. V mravnej výchove žiada Komenský ustavične využívať „príklad ctností a mravov“, včasne a rozsiahle poučáť a uplatňovať disciplínu, hoci

miernu. Deti treba už v tomto veku viesť k striedmosti, k starostlivosti o pekný vzhľad a príjemné vystupovanie, k úctivosti, ohľaduplnosti k starším, k poslušnosti, pravdovravnosti, k spravodlivému vzťahu k vlastníctvu iných, odúcať záhaľku, priučať k potrebnej mlčanlivosti, trpezlivosti, k uvedomeniu si povinností, k zdvorilosti, k pravému studu i k potrebnej vážnosti. Náboženská výchova je tu v jednoduchých náboženských poučkách a v modlitbách i pesničkách.

Komenský podáva v Informatóriu všeobecný program predškolskej výchovy v rodine a len približne určuje, kedy začínať jednotlivými úlohami, cvičeniami, keďže treba tu počítať aj s individuálnymi rozdielmi, s nerovnomernosťou vo vývine jednotlivých dieťok. Z toho vyplýva poučenie pre rodičov, aby svoje deti starostlivo pozorovali, čo sa týka ich vývinu, schopností, kladných a záporných stránok, záujmov atď., a podľa toho aby aj sami prispôbovali výchovný program. Poučenia Informatória majú byť teda dopĺňané vlastným pozorovaním a skúsenosťou rodičov. Komenský privádza rodičov nielen k mechanickému prejímaniu svojich poučiek, ale aj k vlastnej výchovnej tvorivosti. Podľa vlastných skúseností usudzuje, že predškolská rodinná výchova bude trvať do 6. roku, no radí aj tu nerozhodovať sa formalisticky, t. j. podľa dosiahnutého veku, a dávať dieťa do školy, až keď si už osvojilo všetko, čo bolo v programe materskej školy, a ak sa už u dieťaťa pozoruje aj určitý dômysel. Treba potom včas pamätať aj na prípravu dieťaťa na návštevu školy, a to najmä vzbudzovaním záujmu o školu, poukazovaním na jej užitočnosť a rozvíjaním sympatií voči učiteľovi. Dieťa má radostne vstupovať do školy, tešiť sa na jej príjemné prostredie a zaujímavé poučenia.

Svojím náučným a výchovným programom je Komenského materská škola organickým predstupňom skutočnej školskej výchovy, predníma sa tu v celej šírke — hoci patrične zjednodušene — celý program školského vzdelávania a výchovy, cvičenia v oblasti mravnej, ba aj umeleckej. No nejde tu o „školu“ vo vlastnom zmysle slova. Komenského materská škola predstavuje prosto rodičovský dom, predstavuje rodinnú výchovu, hoci — ako to vidíme podľa dnešných skúseností — Komenského program sa dá v podstate uskutočniť aj v hromadnej výchove predškolských výchovných ústavov, napr. v dnešných materských školách. Komenský však sám ešte nemyslí na možnosť uskutočniť takúto formu predškolskej výchovy. Dôvodí tu (v kapit. XI), že deti v tomto veku vyžadujú toľko ustavičnej opatery, starostlivosti, že by jeden učiteľ nestačil na výchovu

väčšieho počtu dietok, preto je pre dieťa v tomto veku lepšie, ak ostane v rodinnej starostlivosti.

Aj v prípade Informatória treba konštatovať, že je tu aj rad nesprávnych, resp. dnes už prekonaných dôvodov, poučiek a požiadaviek, i to, že miestami prichodí Komenský s uprílišnenými požiadavkami. Jeho program v tých časoch i dnes ťažko by sa splnil v rodine, kde práca, zamestnanie vzdáva oboch rodičov od sústavnej starostlivosti o dieťa, takto ešte skôr možno splniť jeho program v hromadnej predškolskej výchove ústavnej, resp. jeho program sa dá zovšeobecniť pre dietky všetkých rodín, najmä chudobnejších spoločenských vrstiev len prostredníctvom ústavnej výchovy. Takto aj v jeho časoch mohla program Informatória splniť len matka, ktorá sa mala dosť času sústavnejšie venovať dieťkam a mala aj určité vzdelanie, resp. životné skúsenosti.

N Informatórium i napriek tomu ostáva však i pre dnešok cenným dielom, lebo je tu rad cenných poučení, dobrých poučiek a bystrých psychologických pozorovaní. Komenský aj tu vychádza z viery, že prichodí vek, v ktorom človek bude môcť dôstojnejšie žiť a veda bude mať nesmierny význam. V dieťatku vidí už tohto človeka, vidí v ňom plnoprávneho dediča ľudských práv a osvety rozumu tohto vytúženého veku, a preto sa stará o jeho všestrannú výchovu, usiluje sa rešpektovať zvláštnosti tohto detského veku a aplikovať naň všetky svoje sociálne a výchovné zásady. Takto zapojuje predškolskú výchovu do jedného systému so školskou výchovou ako svojskú ucelenú zložku. Právom hovorí Hendrich (v predslove k citovanému českému vydaniu tohto diela z r. 1947, str. 9 a 10—11): „Veľký význam Informatória spočíva už v tom, že je to prvý sústavný spis venovaný celkom výchove dieťtok v najútlejšom veku... Nechýba teda u spisovateľov pred Komenským záujem o detstvo, ale až Komenský podal nám o výchove detstva sústavný spis, kde je presne vyznačený výchovný cieľ, kde je stanovená hranica, kam až možno na ceste k tomuto cieľu v detstve dôjsť a kde sú podľa pevného plánu podané prostriedky na dosiahnutie výchovných úloh; a to všetko nie je iba na základe teórie, ale s využitím vlastných pozorovaní a praktickej znalosti. Informatórium Komenského má teda význam nielen azda pre svoje časové prvenstvo, ale aj pre svoju dokonalosť.“

Na rozdiel od *Informatória* sa ostatné Komenského práce v tomto II. zväzku týkajú otázok školskej výchovy. Z týchto sa nám treba zmieniť predovšetkým o *Analytickej didaktike*, ktorá je konkrétnym rozšírením *Veľkej didaktiky* najmä v oblasti metodickej. *Analytická didaktika* je vlastne X. a najrozsiahlejšou kapitolou diela *Najnovšia metóda jazykov*, ktoré Komenský napísal za po-

bytu v Elblagu, vydaného potom r. 1649. Dielo *Najnovšia metóda jazykov* hovorí o pôvode, charaktere a pestovaní jazykov, ďalej o štúdiu latinčiny a napokon ukazuje význam novej metódy pre rozvítie vyučovania latinčiny, a tým aj pre zdokonalenie škôl, mládeže i ľudstva. Metodika, ktorá sa tu v kapitole X podáva, je nielen metodikou vyučovania latinčiny, resp. reči, ale aj metodikou všeobecnou, na vyučovanie reči i vied i rozličných umení, činností. Vyplyva to z Komenského náhľadu, resp. požiadavky súbežnosti reči a vecí, resp. jazykového a vecného vyučovania.

Táto súbežnosť, resp. požiadavka jednotnosti postupu privádza autora k tomu, že sa tu neobmedzuje len užšie na metodiku jazykového vyučovania, ale podáva všeobecnú metodiku vyučovania. To robí z tejto kapitoly pomerne samostatnú, no nie cudzородú zložku spisu *Najnovšia metóda jazykov*. Rovnako by mohla byť táto kapitola vložená napr. i do rámca *Veľkej didaktiky*. Dôkladné spracovanie a toto zamierenie robia takto z danej kapitoly samostatné dielo, ktoré sa môže takto uverejniť aj osve, a to pod názvom *Analytická didaktika*. Tento názov je odvodený z toho, že Komenský pri zakončení IX. kapitoly pripomína, že kým vo *Veľkej didaktike* skúmal otázky vyučovania postupom porovnávania (porovnávajúc vyučovanie, učenie s postupom diania v prírode a v remeslách), tu mieni postupovať rozborom, analyticky, vychádzajúc z definície didaktiky — vyvodzovať ciele, prostriedky, spôsob postupu, a tak určovať pravidlá.

Tohto zámeru sa Komenský skutočne drží (hoci sa celkom nevyhol ani metóde synkritickej) a v 160 paragrafoch *Analytickej didaktiky* stanoví 187 pravidiel didaktických, metodických, v podstate vychádzajúc z rozboru pojmu didaktiky, resp. učenia. Úvodom definuje didaktiku ako umenie dobre učiť, pričom učiť znamená odovzdávať svoje znalosti inému; dobré vyučovanie záleží na dosiahnutí toho, aby sa každý učil rýchle, s chuťou a natrvalo. Pri vyučovaní a pri učení sa vyskytujú vždy tri zložky, a to vlastné vyučovanie, učenie sa a vedenie. Vedeľ znamená dokázať niečo vytvárať umom, alebo rukou, alebo jazykom. Ide tu vždy o troje: 1. pravzor, predmet vedenia; 2. obrazná predstava, výsledok vedenia; 3. nejaký nástroj, prostriedok, ktorým tento obraz z onoho vyvodíme, t. j. zmysel, ruka, jazyk a pod. Z toho vyplývajú prvé tri zásady, že nič nevieme bez vzoru, idey, nič nevieme bez obrazu alebo pripodobňovania a napokon nič nevieme bez prispôsobujúceho nástroja alebo tvorivej schopnosti. Pri vyučovaní sú daní traja činitelia: učiteľ, žiak a spojivo medzi nimi, čiže práve náuka, ktorá prechádza od jedného k druhému. Žiak

vždy potrebuje niekoho, kto by ho viedol, a treba dbať, aby sa neučil nič nesprávneho, resp. aby sa neučil ničomu nesprávne.

V ďalších paragrafoch pouča Komenský najprv o učiteľovi a žiakovi, o ich pomere, požiadavkách na ich vlastnosti a prácu. Prechádza potom k otázkam postupu vyučovania, disciplíny, zvláštnych pravidiel vyučovania, hovorí potom o zásadách didaktického postupu, o metódach, ako vstúpiť do učenia, ako prispieť k porozumeniu učiva, pouča o súdnosti, pamäti, o metódach, ako učiteľ rozvážnosť, o metóde pracovnej i o metóde jazykového vyučovania, o prispôbovaní učiva žiakovi, o zvláštnom postupe pri vyučovaní a napokon podáva osobitné pokyny, čo sa týka rýchlosti, príjemnosti a trvácnosti učenia.

Od učiteľa žiada náležitú vzdelanosť, rutinu vo vyučovaní a zároveň aj aktivitu, chuť do vyučovania. Na strane žiaka zas je nevyhnutné nadanie, schopnosť usudzovania a pilnosť. Nesmie sa zabúdať, že učenie sa žiaka značne závisí od kvality samého vyučovania. Učenie sa nemá začínať bez náležitej pripravenosti, pričom záleží aj na získaní záujmu žiaka. Učiteľovi patrí v škole viesť a žiakovi náleží práca.

Všetkému sa učíme a všetko sa má vyučovať príkladmi, pravidlami a cvičením. Príklad má predchádzať pravidlo a vždy treba žiadať od žiaka napodobnenie. Má sa zachovávať súvislosť vo vyučovaní, treba upevňovať staršiu látku, neprechádzať k novému učivu prv, kým predošlé nie je dôkladne osvojené. Učenie nesmie byť bez disciplíny. Táto má byť cieľuprimeraná, zodpovedajúca ľudskej prirodzenosti a stupňom nutnosti, má byť ustavičná, vážna a nenásilná.

Komenský predpokladá, že sa žiak ľahšie naučí zlému než dobremu a že mu ľahšie pôjde naučiť sa niečomu, než odnaučiť sa (pravda, nemôžeme s týmto súhlasiť v každom prípade). Komenský odporúča, aby sa v tomto ohľade opatrne postupovalo, totiž nikdy neučiť to, čo by bolo treba neskoršie odnaučovať.

V didaktickom postupe žiada ísť od ľahkého k ťažšiemu. Pokladá za ľahšie málo než mnoho, stručné než obsérne, prosté než zložité, všeobecné než zvláštne, blízke než vzdialené, pravidelné než nepravidelné, čiže obdobné než odchylné. Pre uľahčenie práce radí meniť ťažké na ľahké, tak napríklad zložité rozložiť na jednoduché, k vzdialenému sa približovať stupňovite, pravda, treba uchovať pritom vzájomné súvislosti vecné, logické. Pri vstúpaní vedomostí rozhodujú zmysly, rozum, teda samostatné získavanie, ale aj preberanie poznatkov od iných. Zmysly sú prvotnými a stálymi vodcami v poznávaní, sú pevným základom vedomostí, všetkého sa máme zmocňovať toľkými zmyslami, koľkými je to len

možné. Poznatky však až vtedy majú cenu, keď sme ich pochopili. Treba sa usilovať o hlboké znalosti, poznávať rozdiely i príčiny vecí a ich vnútornú skladbu; máme postupovať od celku, a to najprv k väčším a potom postupne k menším častiam. Táto analýza je potrebná pri poznávaní vecí, no treba ju pre zdokonalenie spájať aj s metódou syntetickou, ba aj s porovnávacou, synkritickou. Čo sa týka usudzovania o jednotlivých veciach, je tu dôležité ich porovnávať k ich dokonalým vzorom. Komenský tu teda smeruje k tomu, aby žiak nielen poznal veci, ale aby vedel ich aj zhodnotiť, poznať ich poslanie.

Komenský tu právom venuje viac miesta otázke pamäti ako veľmi dôležitému faktoru pri učení. V tejto súvislosti podáva rad cenných psychologických pozorovaní i poučiek, najmä čo sa týka upevnenia vedomostí v pamäti, ako aj uľahčenia rozpomínania, vybavovania poznatkov v pamäti (oceňuje tu význam pozornosti, záujmu, silu dojmov, opakovanie, uvádzanie poznatku do systému ostatných poznatkov a pod.). Ale nestačí len veľa v pamäti zachytiť a vedieť o veciach formálne správne usudzovať, žiak treba viesť aj k rozvážnosti, poznávať hodnotu vecí pre život, ich užitočnosť i škodlivosť. Teóriu však treba spájať s praxou. Teória má tu predchádzať prax, pre cvičenia treba dať vzor, nástroje i návod na ich upotrebovanie a pamätať, že sa prax rozvíja zas samou praxou. Na rozdiel od teoretického učenia treba v praxi vychádzať od zložiek najmenších, ísť od častí k celku. Pri vyučovaní umeniam má prax prevažovať nad teóriou.

O metóde jazykového vyučovania hovorí tu Komenský len krátko a vo všeobecnosti, odkazujúc na podrobné poučenia v ďalších kapitolách *Najnovšej metódy jazykov*.

Čo sa týka prispôbovania učiva žiakovi, množstvo učiva má závisieť nie od vedomostí učiteľa, ale od miery chápanosti žiaka. Čo sa týka vekových stupňov, Komenský odporúča na nižších stupňoch zakladať učenie najmä na názore a na tzv. mechanickej pamäti žiaka. Potom sa postupne prechádza od popisného poznania k poznávaniu príčinnostnému, k abstrakcii, k väčšiemu zdôrazňovaniu teórie a tzv. logickej pamäti.

Vzrastá aj rozsah učiva i tempo učenia. Tak učiteľ, ako aj žiak majú byť v práci trpezliví, dôkladní a starostliví. Vo zvláštnych pripomienkach zdôrazňuje Komenský dokonalosť, ucelenosť vedomostí, aby sa tu vytvoril systém, ktorý bezpečne stojí na vlastných základoch (zdôvodnený, bez medzier a pod.).

Prvým stupňom znalosti je jednoduchý popisný poznatok, ďalším stupňom je pochopenie príčin, napokon prichodí poznanie dô-

sledkov vecí a dianí. Takto má veda učiť chovanca i predvídať a hodnotiť.

V paragrafoch, venovaných otázke rýchlosti, príjemnosti a trvác-
nosti učenia, autor znova zdôrazňuje význam zmyslových
poznatkov a príkladov, pripravenosť, sústavnosť; odporúča jed-
notnosť metódy, vyberať to, čo je najdôležitejšie, uchovať záujem
a chuť žiaka do učenia, zavádzať do programu rozmanitosť, využiť
aktivitu žiaka a súťaženie. Komenský odporúča časté opakovanie,
skúšanie, napokon odporúča, aby si žiak zvykal i sám byť učiteľom,
lebo človek bude tým učenejší, čím častejšie sám bude učiť.

Analytická didaktika Komenského (odhliadnuc od istých nedô-
sledností a pod.) dáva teda bohatý „technický návod“ pre prácu
učiteľa, ale zároveň aj žiaka. Takto vhodne rozvíja a dopĺňa to,
čo v tejto oblasti povedal Komenský vo svojej Veľkej didaktike.
Tak ako v Informatóriu, aj tu zakladá poučenia na praktických
skúsenostiach a psychologických pozorovaniach. Teória udáva
osnovu diela, ale nie je sebestačným zdrojom pre vyvodzovanie
poučiek, pravidiel.

Úsilie zostaviť všeobecnú metodiku vyučovania úzko súvisí
u Komenského s jeho pansofickými snahami, resp. úsilím dospieť
k harmonicky usporiadanej jednote v živote, vo svete. Chcel
všetkým všetkému naučiť, a tu ľahko prichodí myšlienka nájsť
metodiku, ktorá by bola všeobecná, ktorou by bolo práve možné
všetkým všetkému naučiť. A keď si pozornejšie všimneme, akú
skladbu mala mať Komenského vševeda, akou metódou chcel zis-
tovať pravdivosť poznatkov, ako vyberať, v akých vnútorných sú-
vislostiach usporadúvať tieto poznatky, ako ich vzájomne vyvodzovať,
zdôvodňovať a pod., vidíme, že je podstatná zhoda v metóde
jeho pansofie a vyučovania. Jeho metodika vyučovania je vlastne
„prekladom“ jeho vševednej metodiky do „reči didaktiky“. Do
školy sa majú dostať nielen vedecké fakty, poučky, ale aj vedecké
metódy v modalite primeranej úlohe vyučovania.

Vševedné snahy, ako sme to už pripomenuli, objavujú sa u Ko-
menského už v čase jeho vysokoškolského štúdia a tiahnu sa ako
červená niť po celom jeho diele. V pansofických snahách nebol
Komenský ojedinelý, veď mal tu príklad hneď vo svojom vysoko-
školskom učiteľovi Alstedovi. Doba Komenského celkom prirodzene,
živejne mohla vyvolávať takéto snahy. Scholastická učenosť
sa predstavovala množstvom literárnych diel, nové náboženské
a filozofické diela vznikali po linke náboženských hnutí, rozrastá
sa znalosť antiky, a tým pribúdajú nielen znalosti nových faktov,
ale aj nové, neraz nevídané a stredovekému svetonázoru odlišné
myšlienky. Objavovanie nových krajín, obchodný styk medzi ná-

rodmi, nové výrobné techniky, nové vedecké poznatky tejto doby,
to všetko rozmnožovalo repertoár vedomostí a náhľadov tejto
doby.

Ale v búrlivom raste poznatkov, náhľadov objavuje sa potom
aj rad protirečení, dezorientácia a chaos v ľudských myšliach.
A toto už nie je len vecou vyšších vrstiev spoločnosti. Komenský
sám pripomína, že v tých časoch neraz prostá ženička vedela už
viac než predtým veľmož; to spôsobila práve aj rozširujúca sa
kníhtlač, učenosť sa už nečerpala zo zriedkavých, skromne šire-
ných a drahých rukopisov ako kedysi, ale z pomerne lacných, šir-
šie prístupných produktov rozvíjajúcej sa kníhtlače. Vševeda,
potreba bezpečnej orientácie v množstve faktov, poznatkov, po-
učiek a domnienok, stala sa teda už problémom všeľudským, resp.
aspoň všeeurópskym.

Komenský cítil, že sám nezvládne celé pansofické dielo, že musí
získavať tak spolupracovníkov, ako aj podporovateľov pre tento
veľký a zodpovedný podnik. Jeho *Prodromus pansophiae* — *Pred-
chodca vševedy* vychádza takto r. 1637 ako náčrt plánu i ako
propagačný spis. Dielo sa začína oslavou múdrosti. Komenský uka-
zuje jej potrebu, úžitok vyplývajúci z nej pre všetkých ľudí a dôvodí
i náboženskými výrokmi, že je možné zostaviť vševedné dielo,
ba že je to i božím želaním, aby sa ľudskému rozumu dostalo
takejto všestrannej bezpečnej opory. Kritizuje aj súčasný stav
vedy, učenosti, ukazuje na chaos množstva faktov, názorov, pono-
suje sa na malé ľudské nadanie pri zdolávaní tohto labyrintu ve-
domostí, ukazuje nevýstižnosť poučení, nejasnosť v pojmoch,
názvoch a pod., poukazuje aj na odírhanosť, rozpory, čo sa týka
vzťahu teórie a praxe, poučiek a života. Napokon vyčíta aj nesúlad
s božími zámermi.

Vo všetkých týchto smeroch je nevyhnutná náprava. U vedcov
často vidí jednostrannosť i neserióznosť, želá každému človeku
všeobecné vzdelanie (prístupné priemernému človeku — teda je tu
už myšlienka „normálnych učebných osnov“). Až za týmto ako ďalší
stupeň má nasledovať odborné vzdelanie pre vlastné povolanie.

Podľa mienky Komenského sa nazhromaždilo už dosť vedomost-
ného materiálu, aby sa mohla zostaviť vševeda. Táto má byť istým
jadrom všeobecnej vzdelanosti, jasným svetlom ľudského umu,
stálym pravidlom pravdivosti, spoľahlivým obrazom životnej praxe
a blaženou stupnicou k samému bohu. Materiál má byť usporia-
daný „podľa čísla, miery a váhy“, čiže všetko, čo kdekoľvek bolo,
je a bude, dostalo sa pod číslo, aby nič neušlo našej pozornosti,
aby bola pre všetko stanovená úmernosť (i k celku i k sebe)
našimi očami viditeľná, aby závažnosť príčin bola zrejmá pre

objavenie pravdy všetkých vecí. Pri zostavovaní vševedy bude treba brať do úvahy všetky fakty, poznatky, bude treba vypočítať mienky všetkých, aby sa mohla stanoviť skutočná pravda. Bude však treba aj jednotnej vôle, čestnosti, svornosti zostavovateľov vševedy, nehovoriac o ich vynikajúcom nadaní a výbornom vzdelaní. Bude nevyhnutné porovnávať výklady s vecami a faktami. Chváli Fr. Bacona a jeho metódu, no pokladá ju za vyhovujúcu len pri poznávaní prírody.

Ciele vševedy však presahujú toto, a preto bude treba ešte dokonalejších metód postupu. Pred vševedou stoja tri ciele: poznať boha (prejav od večnosti skrytej moci, múdrosti a dobroty — prejav v skutkoch i slovách, v zjavení), poznať prírodu (čo samo od seba vzniká silou vloženou do vecí) a umenia (čokoľvek sa deje ľudským pričinením, myšlienkou, rečou, skutkami). Znalosť vecí bude dokonalá, keď je pravdivá; pravdivá bude vtedy, keď veci sa poznávajú tak, ako sú, resp. ako vznikli. Veci vznikli podľa istých ideí, všetko, čo sa deje, deje sa podľa ideí. (Tu vlastne Komenský oživuje platónovskú myšlienku sveta ideí, vševeda potom vlastne podáva tieto idey a ich poriadok.) Treba pamätať na to, že umenie si vypožičiava idey svojich diel od prírody, príroda od boha a boh od seba samého — takto konečným cieľom cez poznanie umenia a výtvorov prírody je vlastne poznanie boha. Boh teda — ako hovorí Komenský v § 72 — stvorením sveta stvoril sám seba, aby sa tvor s tvorcom úplne vyrovnal. Jednota všetkých ideí v bohu znamená, že aj všetky výtvary majú vzájomnú účasť a úmernosť. Konečné príčiny všetkých vecí sú tie isté a veci sa líšia iba formou svojho bytia. Harmónia je teda základom aj vytvárania, aj poznávania všetkých vecí. Ak teda poznáme podstatu vecí a spôsoby, v ktorých sa líšia, poznáme všetko. Treba sa však držať bezpečných pravidiel aj pri zostavovaní vševedy. Táto má mať dokonalý súlad svojej skladby. Aby sa to dosiahlo, bude treba, aby sa po dokonalom preskúmaní všetkých vecí a zákonitostí dostalo všetko na svoje prirodzené miesto bez akéhokoľvek zmätku, aby bolo všetko presne definované (presné dodržiavanie významu slov, jasná terminológia, vyhnúť sa dvojzmyselnostiam a pod.), aby pravidlá boli usporiadané, aby sa poučky a zákony podávali so svojimi dôkazmi; aby všetko bolo zreteľné, evidentné, nie ináč, lež iba opravdu užitočné a všetko samo v sebe a vždy pravdivé. Veci, názory ešte neisté a nerozriešené nech sú osobitne uvedené a ako také vyznačené s pripojením dôvodov za i proti.

Takýmto spôsobom zostavená vševeda bude ľahko pochopiteľná — jedno z druhého bude vyplývať; bude pravdivá a všetko nasle-

dujúce sa bude zakladať na predchádzajúcom; budú tu evidentné všetky príčiny všetkých mysliteľných vecí.

Vševeda sa nemá rozrásť do nadmerných rozmerov, má byť úsporná a obsiahnuť len to najdôležitejšie, ale z čoho si budeme rozličnou kombináciou a uvažovaním vedieť všetko ostatné vytvoriť, resp. vysvetliť.

Vševeda nemá slúžiť len ľuďom učným, ľuďom významného spoločenského postavenia. Vševeda sa má sprístupniť bez rozdielu všetkým ľuďom v ich rodnej reči! Tak si to žiada storočie, ktoré chce byť považované za osvietené.

Predchodca vševedy obsahuje aj veľmi cenné vlastné výpovede Komenského o jeho snahách spracovať vševedu, resp. uplatniť jej zásady v rámci svojej Veľkej didaktiky, v *Otvorenej bráne reči*, ale i v *Bráne vecí* a pod.

Fr. Engels veľmi výstižne charakterizuje (*Dialektika prírody*, 1954, str. 23 a n.) obdobie reformácie a renesancie ako obdobie, ktoré odkrylo zraku udivených ľudí nové svety, svet antickej kultúry i svet nových objavov, ale aj ako obdobie odboja človeka, ktorý našiel svoju dôstojnosť, ktorý začína cítiť silu a spôsobilosť svojho umu i svojich rúk. Vševeda Komenského má byť bezpečným sprievodcom ešte sliedajúceho a bojzливо kráčajúceho človeka po tomto novom svete širokých obzorov, neprebádaných tajov. Chmáry a tma sa ešte celkom nezdvihli, ešte mnohí hrozia prenasledovaním tým, ktorí sa chcú odvážiť vlastnými očami jasne vidieť a prenikať do podstaty vecí. Komenský musí tu ešte citátni z Písma obhajovať právo človeka vidieť, vedieť a rozmyšľať, musí dokazovať, že múdrosť je predpokladom ľudskej dôstojnosti a že je to v súhlase s božou vôľou.

Pansofické snahy majú u ľudí prastaré začiatky, o odhalenie základných právd sa usiluje aj filozofia antickej Grécku, právd, z ktorých by sa dali bezpečne odvodiť všetky ostatné poznatky. Aj alchymia hľadá „kameň mudrcov“, zázračný prostriedok, ktorý sprístupňuje človeku dokonalú múdrosť, znalosť všetkého, aj ľudové rozprávky prichodia so zázračnými prostriedkami vševednosti. Pansofické snahy prichodia aj v diele francúzskych encyklopedistov, a prichodia vlastne v rozmanitých podobách (či už podľa súhrn najdôležitejšieho vedomostného materiálu alebo zas metodológiu, ktorou sa možno dopracovať k vševednosti, k chápaniu všetkého diania) nepretržite až dodnes. Tak aj poučky dialektického a historického materializmu idú po linke týchto večitých túžob človeka.

Vševeda je osobitným problémom aj z hľadiska pedagogického, je to problém všeobecného vzdelania. Komenský správne vyznačuje

tu nielen vednú, ale aj sociálnu stránku vševedného problému, resp. otázky všeobecného vzdelania. Aj v tom znamená pre nás pokrokový odkaz. Isteže nemôžeme ešte v tom čase očakávať uplatňovanie revolučného hľadiska v jeho diele (vystupuje tu napríklad opak náhľad o nemennosti ideí, resp. pravzorov vecí), tak isto ani myšlienku jednoty protikladov (zdôrazňuje v podstate ideálnu harmoniu sveta) a pod., ani vedecké poznatky jeho čias nedávali ešte možnosť zostaviť vševedu úplnú nielen vo faktoch, ale i v zákonitostiach. No je tu napriek tomu i dnes veľa cenných požiadaviek a smerníc. Vyzdvihuje sa aj tu potreba realistického pohľadu na veci, význam zmyslovej skúsenosti, evidentnosti poučiek, kritičnosti, objektívnosti v dokazovaní; zdôrazňuje sa tu vzájomná súvislosť vecí, potreba poznania príčinnostného, myslí, nadaniu ľudí primeraného podania vecí atď. Ukazuje nám, akou starostlivosťou, akým pocitom hlbokkej vedeckej i sociálnej zodpovednosti pristupoval Komenský k svojmu dielu a k človeku, ktorého chcel vzdelávať. To všetko sú samé vážne a cenné motívy aj pre nás tak pri riešení otázok všeobecného vzdelávania, ako aj v ľudovýchovnej, osvetovej práci.

Predchodca vševedy mal byť ohlasovateľom Komenského a jeho pansofických plánov pred jeho spomínanou návštevou v Anglicku. Táto návšteva nevedla k úspechu. Ťažko povedať, či by sa Komenskému bolo podarilo vo Francúzsku, odkiaľ mu tiež došlo pozvanie, uskutočniť niečo zo svojich vševedných plánov. Nevzdáva sa však takýchto plánov, pracuje na nich aj v švédskych službách v Elblagu, i v čase svojho krátkeho druhého pobytu v Lešne a s nádejou uplatniť svoje vševedné snahy odchádza aj do Blatného Potoka. Tu dokončuje svoje dielo *Schola pansophica* — *Škola vševedná* (J. V. Novák myslí, že tento spis začal písať ešte pred svojím potockým pobytom, J. V. Novák—J. Hendrich, Jan Amos Komenský, jeho život a spisy, 1932, str. 448 a 450).

Škola vševedná je v podstate „didaktickým prekladom“ Komenského *Predchodcu vševedy*. Opakujú sa v nej hlavné zásady, vyslovené v *Predchodcovi vševedy*, no potom podáva tu autor konkrétne návrhy, ako má byť organizovaná takáto škola a jej práca, akých má mať škola učiteľov, aké učebnice a ako tieto zaopatriť atď. Podľa jeho plánu má mať škola sedem tried, a to: tri prvé sú „jazykové“ (no pri Komenského spájaní zdokonaľovania reči so zdokonaľovaním umu a ruky nejde tu len o vyučovanie jazykové, ale zároveň aj o vzdelávanie vecné) a ostatné štyri triedy majú byť „vecné“ (sú to trieda filozofická, logická, politická a teozofická). Je tu zaujímavé aj rozdelenie činností na hlavné, vedľajšie a pobočné. (Je zaujímavé upozorniť tu na paralelu v škol-

skej reforme uhorskej podľa *Ratio educationis* z r. 1777 — pri jej vypracovaní má veľký podiel náš A. Fr. Kollár — kde sa pamätá tiež na politické poučenie žiakov, ba vo vyšších triedach gymnaziálnych prichodí aj tzv. collegium novorum publicorum, čítanie, preberanie novín v triede; podobne počíta Ratio s rozdelením predmetov na všeobecnovzdelávacích školách na predmety hlavné, vedľajšie a mimoriadne).

Komenský sa tu neuspokojuje len rozvedením učebného plánu a osnov, otázky učebníc, ale hovorí aj o skúškach, o rekreácii žiakov, o divadelných hrách atď. Napokon uvádza dôvody v prospech zriadenia takejto školy, dokazuje jej uskutočniteľnosť i užitočnosť, podobne hovorí aj o možnosti zostavenia potrebných kníh pre túto školu.

Komenského *Škola vševedná* mala slúžiť ako jeho programové vyhlásenie pre činnosť na potockej škole. Toto vyhlásenie dal Rákóczymu, ktorý ho sem pozval reformovať školu. Ale Komenskému sa ani tu nepodarilo uskutočniť svoje plány v pravej podobe, lebo prostredie, v ktorom pracoval, nedávalo mu pre toto možnosti.

Komenský svoju potockú činnosť začal *Rečou o vzdelávaní ducha*, ktorú predniesol 24. XI. 1650 vo väčšej sieni potockej školy z príležitosti jej otvorenia.

Táto „Reč“ má svojské miesto v dejinách našej pedagogiky. Ako sme už spomínali, znova ju vydal (r. 1791) náš S. Tešedík. Nebol to však od neho len formálny akt piety, ale bolo to záväzné prihlásenie sa k programu Komenského. Porovnávajúc Komenského *Reč o vzdelávaní ducha* s Tešedíkovými spismi a jeho celoživotným dielom, vidíme, aké množstvo Komenského myšlienok účinne inšpirovalo Tešedíka. Bol to nielen jeho vzdelávaci, ale aj sociálny program.

Prirodzene, aj v Komenského *Reči o vzdelávaní ducha* nájdeme myšlienky vševedné a aj tu je jeho myšlienka — spájať um, reč, ruku a srdce. Pestovať ducha značí uňho zdokonaľovať všetky tieto uvedené zložky, na výhody ktorých v tomto diele poukazuje. Komenský dôvodí, že bez vzdelania sa človek nemôže stať skutočným človekom. Vo vzdelanom národe všetko je vzájomne harmonicky usporiadané, je tu vzájomnosť, plánovitosť a zákonitosť konania. V takomto národe všetci všetkým slúžia. Vzdelanosť pomáha národom podrobiť si všetky živly prírody a ani vnútro zeme neskrýva pred nimi svoje poklady. Tie národy vedia všetko prosperne využiť pre svoje hospodárske povznesenie; svoju krajinu si menia v raj, zabezpečujú nielen holé živobytie, ale aj blahobytný život, vedia sa vopred zaistiť pred prírodnými pohromami, hladom,

chorobami a pod. Príslušníci týchto národov vynikajú aj svojou vonkajšou upravenosťou, majú krásne, ľudnaté a umeniami naplnené mestá, majú múdre zákony, vzdelanosť zabraňuje im prešupovať pravidlá mravnosti, žije sa medzi nimi pokojne a bezpečne. Aj sedliaci vynikajú ušľachtilosťou obyčajov. Vľúdne a ochotne sa správajú k cudzincom. Netrpia život bez práce, nemajú žobrákov, lebo sa starajú o chudobných. Oddávajú sa radi a s úspechom pestovaniu vied i umení, ale vynikajú aj pobožnosťou.

Pre uskutočnenie takéhoto ideálneho stavu bude treba, aby sa predovšetkým už rodičia starali o základy vzdelanosti dietok. Po nich sa bude treba postarať o vhodných vychovávateľov, o dobré školy, o vydávanie potrebných kníh. K bystreniu umu bude prispievať aj časté obcovanie s múdrymi, skúsenými a ušľachtilými ľuďmi. Napokon bude treba ustanoviť aj súcich správco, ktorí sa starajú o vynikajúcich učiteľov, dobré školy a knihy.

Komenský výstižne kritizuje vtedajší stav vzdelanosti, spôsoby života uhorského obyvateľstva a poukazuje na jeho zaostávanie za ostatnými vzdelanými národmi; hoci ináč má nadanie, dobré sklony, ale pre nedostatočnú kultúrnu starostlivosť svojich vedúcich nemôže vybrúsiť svoje vlohy. Komenský sa potom obracia rovno na Žigmunda Rákóczyho ako osobnosť, ktorá v týchto veciach môže urobiť rozhodujúcu nápravu. Odporúča mu predovšetkým dať preložiť do domácej reči Informatórium školy materskej a odporúčať ho rodičom, ktorých — najmä urodzených a bohatých — má získavať na vydržiavanie vychovávateľov pre dietky. Ďalej má všade zriaďovať školy a obsadiť ich dobrými učiteľmi, má sa postarať o vydávanie potrebných kníh, a to aj v národnej reči na vzdelávanie širších vrstiev. Pre povznesenie domácej kultúry bude treba aj z cudziny získavať vzdelaných, skúsených, vynaliezavých a príčinnivých ľudí a bude treba i domácu mládež podporovať v štúdiách v cudzine. No bude treba sa postarať aj o vyničenie záhaľky a lenivosti v ľude, zamestnať všetkých užitočnými prácami, najmä mládež v škole i mimo školy. Treba však aj ľudí vznešených a urodzených privádzať k tomu, aby si zvykali nakladať s jednoduchým ľuďom po ľudsky, nie ako so zvieratami, ale ako „účastníkmi božieho obrazu a večného života“ — ušľachtilosť mravov má sa teda prejaviť aj voči poddaným.

To sú vlastne „rady osvietenému vladárovi“, to sú myšlienky, ktoré mohlo potom 18. storočie, „storočie osvietenstva“, prijať ako celkom aktuálne. Tak ich prijal a skutočne o dvesto rokov neskôršie chcel ich aj aktualizovať i aktualizoval S. Tešedík, ktorý v tomto duchu žiadal zlepšenie pomerov poddanstva, v tomto

duchu pestoval v svojej škole um, ruku i srdce svojich žiakov, širil prakticky osvetu medzi ľuďom a vychovával učiteľov celým srdcom oddaných svojmu ľudu.

Medzi potocké reči Komenského z r. 1651 patrí aj *Methodi verae encomia* — *Chváloreč o pravej metóde*, v ktorej prípodobňuje vedu bájkovému labyrintu, z ktorého bez Ariadninej nite, čiže bez správnej metódy nemožno sa bez ujmy dostať, resp. bezpečne preskúmať jeho taje. Takto v labyrinte školskej učení bude to metóda ustavičnej analýzy a syntézy, doplnená metódou synkritickou, porovnávacou, ktorá bezpečne povedie, objasní cestu medzi faktami, poučkami, problémami. Metóda porovnávací má tu osobitne aj úlohu zblížovať jednotlivé vedné odbory, osvetľovať ich súvislosti. No povšimnime si v tejto krátkej reči Komenského, ako dáva návod nielen ohľadne vedeckých metód postupu, ale aj ohľadne mravného prístupu k veciam, problémom, a tým nadväzuje vlastne i na sociálny program svojej „*Reči o vzdelávaní ducha*“. Komenský v „*Chváloreči o pravej metóde*“ uvádza, že v labyrinte teológie takou orientačnou niťou Ariadninou bude viera, láska a nádej, v labyrinte lekárstva — miernosť, správna a jednoduchá výživa s miernymi cvičeniami a napokon v právnickve má to byť snaženie o to, čo je dobré a spravodlivé. Ďalej v právnickve má to byť utváranie úsudku o veciach na základe lásky, prípadne tolerantnosti, lebo kde panuje spravodlivosť spojená s ľudskosťou, tam nemožno nenaprávať chyby, nepodnecovať a nerozmnožovať ctnosti. Nielen učenosť, ale aj mravnosť musí byť teda človeku vodcom v labyrinte života.

Zatiaľ čo svoju *Chváloreč o pravej metóde* povedal Komenský pri otváraní 1. tzv. vestibulárnej triedy potockej školy, z príležitosti otvárania 2. triedy tzv. „*Januálky*“ — názvy tried uvádza podľa svojho návrhu v *Škole vševednej pre nižšie*, tzv. jazykové triedy — r. 1651 povedal reč o *Úžitocnosti presnej nomenklatury vecí* (*De utilitate accuratae rerum nomenclaturae oratiuncula*).

V prvej triede si majú žiaci osvojiť základné poznanie vecí a jazyka, v druhej triede sa majú žiaci oboznámiť v prirodzenom poriadku s celou štruktúrou vecí a jazyka, pričom zvlášť záleží na presnom pomenovaní vecí, lebo bez toho nie je možné presné poznanie, nemožno sa vyhnúť dvojzmyselnostiam, omylom, zámene, zatemňovaniu vecí. Prostá verbalistická znalosť reči je len papagáččením, nemôže byť podkladom logického myslenia. Slová musia presne označovať veci, musia byť ich výstižným a zároveň od druhých vecí ich jasne oddeľujúcim znakom. Žiakov treba viesť k presnému osvojeniu slov súbežne s poznaním podstatných črt príslušnej veci. Komenský tu prenáša do školskej praxe isté

požiadavky, vyslovené už v svojej škole vševednej, resp. v *Predchodcoví vševedy*, ale najmä požiadavku vychádzať v učení od dôkladného poznania vecí (ich podstatných črt, skladby, vzniku, príčin, významu, hodnoty), ich rozdielu i vzťahu, čo sa týka iných vecí, vedieť im nájsť ich príslušné miesto v poriadku vecí, výstižne (čo sa týka indentifikovania i odlíšenia od iných), jednoznačne, bez nebezpečenstva omylu a bez dvojzmyselnosti slovami označovať veci alebo deje. Len táto súbežnosť vecí a reči zaručí poznanie, správne usudzovanie, a tak aj primerané konanie. Tieto zásady uplatnil potom pri tvorbe učebníc, najmä v svojom slávnom diele *Svet v obrazoch*, ktoré tak isto napísal v Blatnom Potoku.

Komenský však zažil trpké sklamanie. Hoci premyslene organizoval potockú školu, proces i metódu vyučovania v nej a staral sa o zaopatrenie vhodných učebníc, to všetko nedostačovalo na úspech. Kultúrou málo saturované prostredie, pokrivené spoločoby života, primitívne záujmy a lenivosť školskej mládeže zabráňovali dosiahnuť úspechy v škole aj pri najväčšej starostlivosti Komenského. Podujímia sa teda povzbudiť mládež a pomôcť jej v štúdiu vydaním spisu *De ratione studii — O spôsobe štúdia —* od slávneho holandského učenca Joachima Fortia (Sterka). Nedošiel však tým želaný úspech, a preto r. 1652 sám napísal spis *Fortius redivivus sive de pellenda scholis ignavia — Fortius znova živý alebo ako vyhnúť zo škôl lenivosť*. I tento spis je zvlášť pamätný v našej pedagogike aj tým, že výňatky z neho uverejnil S. Tešedík spolu pri vydaní Komenského *Reči o vzdelávaní ducha* r. 1791.

Komenský sa v tomto diele trpko ponosuje na nevyšímavosť rodičov a lenivosť žiakov, ale aj na nesúcosť istých učiteľov. To všetko prekáža tomu, aby sa rozvilo prirodzené nadanie mládeže. Zaháľku, lenivosť aj tu pokladá za kardinálnu chybu. Bytie, čím je dokonalejšie, tým viac pohybu, aktivity je v ňom (podľa náhľadu o inertnosti, „lenivosti“ neživých telies a o bohu ako plnosti akcie). Ak chce byť človek ozaj obrazom božím, má prejavovať aktivitu, tvorivosť, musí sa odlišiť od nehybného blata, po ktorom každý šliape a za nič ho nemá. Treba bojovať proti škole, ktorá predstavuje skôr mučiareň ducha, ale treba tak isto bojovať proti náhľadu, že škola je hrou, miestom zábavy, samopaše. Škola — napriek nadväzovaniu na hravú činnosť dieťaťa, napriek snahe po príjemnosti, zaujímavosti školskej činnosti — je v podstate miestom práce, dielňou ľudskosti, múdrosti. A tak aj v nej treba sústavnosti, usilovnosti a ani v nej sa nevyhneme námahe tak ako v ostatných ozajstných dielňach.

Čo sa týka lenivosti v školách, chyba je na strane žiakov, ale aj na strane učiteľov, dozorcov i rodičov, že sami nepodávajú príklad pracovitosti žiakom a nepodnecujú ich k činnosti.

Náprava je však potrebná predovšetkým u učiteľov. Dobrý učiteľ má byť nielen vzdelaný, má vykonávať nielen to, čo sa mu prikazuje, ale sa má dychtivo zháňať za prácou, má byť tvorivý, má si svoju prácu ustavične zdokonaľovať, má byť súci a smelý v boji proti barbarstvu. Svojím príkladom pracovitosti a znášania námah má strhovať žiakov. Má ich správne zamestnávať, kontrolovať ich prácu, ale má byť k nim aj ľudský, má získavať sympatie, má rozvíjať styk a spoluprácu s nimi, lebo tým ich môže značne podnietiť, prenášať na nich svoju zanietenosť za dielo, svoj elán. Podobne je aj u dobrého žiaka dôležité, aby bol usilovný a vytrvalý v práci, aby sa ustavične snažil pretvoriť sa na dokonalý obraz človeka. Treba u žiaka budiť lásku k múdrosti, spríjemňovať jeho prácu, no kde to všetko nepomáha, stanú sa tresty nevyhnutnými.

Škola však potrebuje aj dobrých dozorcov, ktorí budú dbať aj o svoje vzdelávanie, ktorí získajú pre školu schopných učiteľov a budú dbať o ich ďalšie zdokonaľovanie, ktorí zaopatria školu všetkým potrebným a hmotne zabezpečia učiteľov, ktorí budú školu hájiť a jej prácu sústavne kontrolovať. Aj pri rodičoch je dôležité, aby príkladom vlastnej pracovitosti pôsobili na deti, ale aby ich aj stále užitočne zamestnávali (menšie aspoň hrou), nedali im zaháľať, neodťahovali ich od školských prác. Škola však v boji proti lenivosti potrebuje aj pomoc kňazov, i svetskej vrchnosti, aspoň aby marili deštruktívnu činnosť nepriaznivcov školy a učnosti.

Vplyv tohto diela jasne vidíme u Tešedíka, a to nielen v jeho pracovnej výchove na škole, ale najmä potom aj v jeho Úprave dekanom a v Dvanástich paragrafoch o školstve Uhorska.

K dokonalosti človeka patrí nielen múdrosť, ale aj aktivita, tvorivosť, no aj mravná ušľachtilosť. Za potockého účinkovania mal sa Komenský postarať nielen o šírenie múdrosti, ale aj o rozvíjanie tvorivosti, aktivity, ako aj o zošľachtovanie mravov. S týmto úzko súvisia jeho ďalšie práce, a to: *Praecepta morum — Pravidlá mravnosti a Leges scholae bene ordinatae — Predpisy pre dobre zorganizovanú školu*; obe práce sú z r. 1653.

Pravidlá mravnosti boli veľmi obľúbené v kruhoch uhorských vychovávateľov a boli často vydávané aj vo veršovanom spracovaní. Komenskému nešlo tu o teoretické poučky morálky, ale o pravidlá primeranej životosprávy a pekného i účelného spoločenského správania. (Neraz musí tu poučovať o elementárnych otázkach správania sa v spoločnosti, čo ukazuje, ako v jeho pôsobisku rodičia za-

nedbávali i základné prvky domácej výchovy k slušnosti alebo ako sa neraz k učenosti družilo vážne zaostávanie v mravnosti, a iste aj preto ako vážnu pripomienku dáva za motto tohto spisu staroveké príslovie: Kto prospieva vo vedách, a neprospieva v mravoch, viac neprospieva, ako prospieva.) Takto dáva užitočné poučenia najprv všeobecne o mravnosti, ďalej o vonkajšom výzore, o držaní tela, o tzv. prirodzených úkonoch, o starostlivosti o telo a odev, o chôdzi, o hovore, o správaní sa v škole, o povinnostiach voči učiteľom, spolužiakom, voči ostatným ľuďom, o správaní sa v kostole, pri jedle, pri hrách a zábavách, o náležitostiach ukončenia dňa. Takto dostávajú žiaci jednoduché, ale potrebné poučenia o slušnom spoločenskom správaní v priebehu celého dňa pri vykonávaní svojich povinností a pri styku s ľuďmi.

V *Predpisoch pre dobre zorganizovanú školu* Komenský sa nepokojuje len praktickými pravidlami, ale chce podať úplný a sústavný poriadok života a práce na škole, vychádzajúc z jeho teoretických zákonitostí. Školu pokladá za semenisko nielen cirkvi, ale i obce a štátu. Škola sama má predstavovať civilizovanú obec, má nielen poučat o životných povinnostiach, ale má aj zámerne cvičiť na ušľachtilý život, na účelné, ľudské spolunažívanie spríjemnújúce správanie. V škole sú na jednej strane osoby (žiaci, učelia, dozorcovia a pod.) a na druhej strane veci, výchovné ciele školy. Putom medzi týmito dvoma stránkami má byť disciplína, bez ktorej niet usporiadaného a ušľachtilého života ani v spoločnosti, ani v škole. Pripomína vševedné ciele školy, potrebu spájať um, reč, ruku a srdce, múdrosť a konkrétny život, život jednotlivca a spoločnosti. Škola s celým svojim vybavením a usporiadaním práce má zámerne napomáhať plnenie takýchto úloh. Takto sa teda treba postarať, aby škola mala potrebné, vyhovujúce miestnosti, aby bola vybavená názornými pomôckami, knihami, aby sa v nej uplatňovala správna metóda vyučovania.

Komenský podáva tu podrobné predpisy o časovom rozvrhu práce (trvanie školského roku, prázdnin a pod.), o skúškach, ale aj o školských divadlách (tu sa stretáme aj s jeho myšlienkou učivo predviesť dramatizáciou, ako to uskutočnil vo svojom diele *Schola ludus — Škola na javisku*), hovorí aj o zábavách, hrách (aj tu sa majú uplatňovať pravidlá mravnosti, hry majú napodobňovať praktický život, práce, funkcie v jednotlivých povolaniach, nemajú tu byť len prvky vojenskej, ale si treba všimnúť aj hospodársky a politický život, pozorovať prácu roľníka, remeselníkov a pod.). Škola sa má postarať o cvičenie žiakov nielen v mravnosti (tu majú byť východiskom Komenského Pravidlá mravnosti), ale aj v po-

Pre zachovávanie dobrého poriadku, v cvičení, v usporiadanej práci a spolunažívaní bude mať veľký význam aj žiacka samospráva, resp. pomoc žiackych funkcionárov. Škole sa má dostať pomoci v jej umravňujúcich snahách aj zo strany rodičov a túto čosť sa týka žiakov, vychovávateľov, riaditeľa, školdozorcov a napokon hovorí o sankciách, trestoch. Zdôrazňuje potrebu všeobecnej záväznosti školských predpisov, rovnosť osôb pred zákonmi školy.

Predpisy pre dobre zorganizovanú školu sú jedným z význačných dokladov o snahe Komenského uplatniť zákonitú jednotnosť diania sveta aj vo výchove. Vyučovanie a mravná výchova majú smerovať k spoločnému cieľu a tu v ich postupe, v jeho usporiadaní a metódach má byť súlad, vzájomné dopĺňanie a napomáhanie. Aj v oblasti mravnosti má byť všetko odôvodnené, zhodnotené, má mať zákonitú súvislosť a svoje patričné miesto v celom živote.

V Komenského mravnej výchove — podobne ako v jeho didaktike — sa žiadajú cvičenia, kontrola, vzájomná výchova i sebadisciplinovanie a zapojenie všetkých, učiteľov, rodičov atď. do spoločnej úlohy. Komenský aj tu vychádza z konkrétneho sveta a smeruje k zdokonaleniu konkrétneho života ľudí. Mravnosť má prenikať do života, do jednotlivých povolanií a má sa uplatňovať v správe spoločenského života (hry a povolania, žiacka samospráva a pod.).

Život školy je životom obce, zákonite usporiadaným a zákon je podkladom života obce, treba ho vedieť chrániť ešte viac ako hradby obce, lebo bez zákonitosti, bez pravidiel niet možnosti tvorivého a ušľachtilého spolunažívania, nezaručuje sa blaho jednotlivca ani celku. Význam zákona a pocit zodpovednosti k celku sa musia dostať v myšliach žiakov a aj v ich živote na vedúce miesto.

Rad statí tohto spisu nám dáva aj zaujímavé historické poučenie o niektorých vtedajších špeciálnych pomeroch a zvyklostiach v Uhorsku. Hoci tieto Komenského Predpisy pre dobre zorganizovanú školu neboli verejne uznané pre potockú školu (keďže — ako autor uvádza — nebola v plnosti vybudovaná), neuberá to nič na ich cene a je isté, že sa Komenský v ich duchu usiloval túto školu spravovať. Dostávame v nich teoreticky premyslený, prakticky vhodne riešený ucelený poriadok života a práce na škole tých čias, ktorý počítal s vtedajšími konkrétnymi danosťami pozitívnymi a negatívnymi, a vo vzájomnej súvislosti faktorov sa Komenský usiluje priviesť školu k uvedomenému organizovanému životu obce. Správa školy prirodzene je určená zvrchu, z vyšších miest, ale táto správa aktivizuje všetkých príslušníkov školskej obce k spoločnému mravnému dielu, učí mravnej vzájomnosti, vy-

tvára zo školy semenisko dobrého občianskeho života, nezabúda určovať len mravné požiadavky a vyvíjať mravné myšlienky, predsavzatia, ale pamätá i na činy a uvedomuje si, že istá sústava mravnosti nevyhnutne predpokladá aj zabezpečenie určitej hmotnej životnej základne (miestnosti, školské zariadenie, príbytky žiakov, sociálne inštitúcie a pod.).

Komenský, ako ukazujú aj jeho potocké práce v tomto výbere, prišiel do Blatného Potoka ako osobnosť, ktorá už má zrelú výchovnú sústavu, ale ktorú ešte vek neobral o iniciatívu, pracovitosť a optimistický pohľad na život. Potocké obdobie bolo skutočne plodné v živote Komenského, ved' — ako sme už spomínali — vzniká tu rad nových cenných prác, okrem tu uverejnených aj ďalšie výstižné školské reči, potom Svet v obrazoch, Škola na jaskyni, školské učebnice pre tri triedy latinskej školy (*Vestibulum, Janua, Atrium*) a i. Nebyť pohnutých vojnových pomerov a malej všeobecnej kultúry v tomto prostredí jeho účinkovania, Komenský mohol tu uskutočniť v plnej šírke a hĺbke svoje vševedné snahy na poli školskom. Sám k tomu mal všetky predpoklady, skúsenosti, učenosť, rozvítý plán, schopnosti, pracovitosť i odvalu.

Z posledného obdobia života reprezentuje jeho pedagogickú tvorbu v tomto výbere jeho *E scholasticis labyrinthis exitus in planum* — *Východ zo školských labyrintov do voľného poľa*.

Je to práca, ktorú napísal už v amsterdamskom útulku. Pokúsil sa v nej podať v krátkosti vychovávateľom až mechanicky bezpečný návod pre dobré vyučovanie. Na základe svojich doterajších prác a úvah Komenský znova tu zdôrazňuje, aby sa dbalo vo vyučovaní na teóriu, prax i na určenie, hodnotu vecí, na rozvíjanie vlastnej skúsenosti i samočinnosti žiaka. Pre dobré vyučovanie je nevyhnutné jasne určiť cieľ, ale aj prostriedky a spôsob. Cieľom je osvojiť si múdrosť, rozvíť konanie a zdokonaľiť výrečnosť. Vyučovanie má čerpať z knihy prírody, z knihy rozumu a z knihy božej, z náboženských poučení. Začínať sa má s knihou prírody, podkladom vedomostí má byť zmyslová skúsenosť, potom sa má prechádzať ku knihe rozumu a napokon ku knihe božích zjavení. Vo vyučovaní treba sledovať vznik a zákonitosť vecí. Zdokonaľovať treba najprv myseľ, potom ruku a napokon jazyk, totiž napred vec pochopiť, potom nacvičiť a potom o nej výstižne hovoriť (najpriateľnejšie by sme to mohli interpretovať tak, že treba si osvojiť najprv dôkladne teoretické i praktické znalosti, než pripustíme žiaka o niečom vykladať, a teda v istých prípadoch i poučovať iných). V podstate sa tým nenaruša zásada súbežnosti

cvičenia umu, ruky a reči, len významové ťažisko sa tu postupne presúva.

Škola má pestovať nielen um, ale aj vôľu a schopnosti. Vôľu treba upevňovať i osvecovať, aby smerovala neochvejne a k správnym cieľom. Pri pestovaní schopností uvádza Komenský tri stupne, a to návod, cvik a používanie. Potrebné je tu poučanie i vlastná skúsenosť žiaka a vhodný vzor, vedenie učiteľa, ale aj samočinnosť žiaka.

Napokon si Komenský dôrazne želá, aby školy nevedli len k cvičeniu vo vedomostiach a umeniach, ale vo všetkom aj k múdreému používaniu všetkého, aby odpadla výčitka školáctva a žiak vychádzal zo školy skutočne pripravený na život.

Môžeme napokon zhrnúť podstatné črty človeka, ako vystupujú v Komenského diele, človeka, ktorý je stredobodom výchovnej sústavy Komenského, ktorého má zdokonaľiť práve škola — dielňa ľudskosti.

Človek je časťou prírody, je vyvrcholením tvorstva a pánom pozemskej prírody, ktorej bohatstvá majú mu slúžiť. Je mu určené žiť v pospolitosti seberovných tvorov, kde spolunažívanie má byť predchnuté myšlienkou bratstva a slobody.

Človek je tvor obdarený rozumom. Je spôsobilý na základe zmyslovej skúsenosti rozumove poznať pravdu, prírodu a jej zákonitosti, môže sa zmocňovať príčin diania, a tak jeho rozum a ruky uspôsobujú ho pretvárať prírodu, zaistovať svoje živobytie a blahobyť. Človek má reč, a preto môže jednak preberať skúsenosti iných, jednak poučovať iných a po dohode s inými organizovať spoluprácu a spolunažívanie v ľudskej pospolitosti. K tomu ho má viesť ušľachtilosť srdca. Tak um, ruka a srdce spájajú sa v nerozlučnú jednotu a veda, dielo rúk, práca a ušľachtilosť mravov majú človeka povznášať nad ostatné tvorstvo a zabezpečiť mu v pospolitosti šťastný život.

Miera dokonalosti človeka je daná nielen vyspelosťou jeho umu, ale aj mierou jeho aktivity. Aktivita, činorodosť povznášajú človeka, sú morálnou požiadavkou a naopak zas lenivosť a nečinnosť sú hlavným prameňom zla, sú podstatnou črtou nedokonalého bytia.

Telesná a duševná práca je životným údelom človeka, ktorý má myslieť, konať a tvoriť, ktorý má pretvárať prírodu, seba i pospolitosť. Život, to je ustavičná snaha po dokonalosti, snaha stať sa ozajstným človekom, rozumným pánom, hospodárom v prírode a ušľachtilejším spolubratom ostatných ľudí. Človek nemá žiť len seba, ale aj iným, lebo je zodpovedný za svojich blízkych.

Škola — dielňa ľudskosti má viesť k tomuto ideálu. Má primerane veku žiaka a okolnostiam rozvíjať reč, um, ruku a srdce. Má

vyzbrojit všestrannými podstatnými vedomosťami o prírode a spoločnosti.

Žiak má poznať konkrétne veci, ich skladbu, vznik, príčinné vzťahy, ich miesto v sústave ostatných vecí, význam a úžitok vecí. Žiak sa má naučiť byť zvedavým, naučiť sa chápať, myslieť, výstižne a účinne hovoriť o veciach pre poučenie iných a pre naklonenie iných k dobrému dielu. Rozvité svetlo rozumu má slúžiť prirodzenej a školou ďalej rozvíjanej všestrannej aktivite človeka, a tak sa má napomáhať dielo ušľachtilého ľudského srdca v spoločnosti.

Škola má rešpektovať realitu prírody a spoločnosti, má byť vedecká vo vyučovaní, ale má rovnako rešpektovať reálne črty ľudskej bytosti; má byť psychologická v prístupe k žiakovi, v organizovaní výchovnej práce, a myšlienka humanity má upravovať vzájomné vzťahy učiteľa a žiaka, ako aj ich vzťahy k ľudskej pospolitosti.

Výchova je u Komenského vševýchovou, výchovou všetkých vo všetkých životných okolnostiach, výchova má slúžiť dielu všenápravy, vytvoreniu dokonalej a šťastnej pospolitosti celého ľudstva.

* * *

Komenského práce, ktoré sú uverejnené v tomto II. zväzku výberu z jeho spisov, vhodne doplnia čitateľovi a súčasne aj bohato rozšíria to, čo Komenský podal vo svojej *Velkej didaktike*. Poznáme tu nielen jeho snahy o rozvíjanie umu, ale aj jeho starostlivosť o praktickú prípravu na život, úsilie o mravné zdokonalenie človeka, jeho sociálny program.

Práce tohto výberu ukazujú, ako tesne spájal Komenský vzdelávanie s konkrétnym životom, s reálnym svetom, ako si uvedomoval, že pre zošľachtenie človeka nestačí zošľachtiť len jeho myšlienky, ale patrí k tomu aj zvýšiť jeho životnú úroveň a zlepšiť organizáciu spolunažívania.

Významné bude aj to, že tu čitateľ pozná aj hlavné teoretické práce Komenského z jeho účinkovania v Blatnom Potoku. Potocká škola a knižnica majú svoje významné miesto v novších dejinách výchovy Uhorska, špeciálne aj pre pedagogiku slovenskú. Pravdepodobne veľa našich pedagógov poznalo ciele a myšlienky Komenského priamo alebo nepriamo práve prostredníctvom potockého ústavu. Pravda, treba tu počítať aj so značným vplyvom štúdií v Halle, v centre pietizmu a pedagogického realizmu pietistickej výchovy, kde študovalo veľa vysokoškolákov z Uhorska a medzi

nimi aj veľa Slovákov, ako napríklad Matej Bel a i. V Halle sa veľa uchovalo a objavilo z prác, rukopisov Komenského; pietistická pedagogika má veľa črt z Komenského učenia (veď boli aj určité styčné body náboženského rázu medzi Komenským a pietistami).

Komenského dielo treba chápať historicky, s ohľadom na čas, miesto a okolnosti, čo sa týka jeho vzniku a rozvoja. Isteže nás tu nemôže prekvapiť náboženská náplň jeho spisov. No aj tu treba upozorniť na jednu významnú črtu. Všimnime si, že sa u Komenského málo hovorí o diablu a o posmrtnom zatratení. Isteže tu nerozhoduje u Komenského len pomyslenie, že najmä v ľudovom podaní po linke viery v „silu zla“, „nečistú silu“ nadviazalo množstvo povier, čar, pohanských prvkov, s ktorými i cirkev mala vážne trápenia. (Veď napr. v dobe osvietenstva i kňazstvo sa ochotne dávalo do boja proti poverám, a to aj v zaujme vlastnej ideológie a svojho postavenia v myšliach ľudu.) Skôr tu vystupuje iná črta. Komenský vyzdvihuje tak jednotu sveta ako diela božieho, ako aj dobrotu božiu, žejajúcu si spasenie všetkých ľudí, dávajúc im najmä spôsobilosť poznania pravdy a zákonitosti vesmíru. Tu sa teda vlastne aj v náboženských náhľadoch Komenského odzrkadľuje humanistické hnutie jeho doby — po linke teda Komenský optimistické perspektívy v oblasti náboženskej a posiluje tak dôveru ľudí v seba, v svoj dobrý osud, v pravdivosť svojich túžob po lepšom živote. Tomu novému v pedagogickej sústave Komenského odpovedajú teda nové črty aj v jeho náboženských náhľadoch.

Ku Komenského dielu treba pristupovať s kritikou, a to s kritikou konštruktívnou. Nemožno všetko mechanicky prejímať, treba si to aj uvedomiť, že miestami v jeho diele sú určité chyby, protirečenia, že jeho dielo, ktoré reprezentuje niekoľko desaťročí života, prechádzalo vývinom, vyrastalo na rozličných miestach, za rozličných okolností, a preto treba ho starostlivo študovať. No i tak je v ňom aj dnes veľa pravdivého, dobrého a smerodatného.

Komenský nie je veličinou v zmysle „mrtvej veličiny“. Dá sa z neho veľa priamo preberať a dá sa z neho veľa rozvíjať a aktualizovať aj pre terajšie pomery. Našou úlohou je rozvíjať a uplatňovať všetko zdravé a živé z jeho diela. Máme už aj v našej minulosti skvelé príklady tohto. Takto napr. D. Lehocký smelo rozvil myšlienku národnej školy Komenského (už aj jej rozšírením až do 14.—15. roku žiakov), S. Tešedík rozvíjal vedecký realizmus, spojenie teórie s konkrétnym svetom rozšíril o prvok technický, resp. prešiel k spájaniu vyučovania s výrobnou prácou, rozširoval ďalej sociálny program Komenského a pod.

Náš sociálny program iste ďaleko predbehol program Komen-
ského, no aj on — ako veľa iných skutočne veľkých pedagógov —
je vážnym potvrdením toho, že pedagogika nemôže byť bez sociál-
neho programu. Okrem toho nejeden postreh, metodická poučka,
prvok programového usporiadania a pod. v spoločenskej a mrav-
nej výchove sú plodné aj pre dnešok.

Stále aktuálne ostáva aj riešenie otázky všeobecného vzdelá-
vania, spájania teórie a praxe, spájania abstraktného a konkrét-
neho, pojmov, predstáv a slov, reči (už aj z hľadiska pavlovovskej
otázky prvej a druhej signálnej sústavy), otázka pracovnej vý-
chovy atď. atď., tu všade bude plodné preverovanie, nachádzanie
nových a pre dnešok vyhovujúcich foriem.

Komenský iste veľa dá vychovávateľom, aj čo sa týka osobného
stanoviska. Iste môže tu byť príkladom jeho opravdivá láska, ale
zároveň náročnosť a mravná prísnosť k človeku, k dieťaťu. Jeho
humanizmus, demokratizmus, jeho túžba po ustavičnom zdokona-
ňovaní a jeho dielo učia, že výchova a vzdelávanie vždy boli a sú
problémom veľmi vážnym a spoločensky i mravne veľmi zodpo-
vedným.

*

Pre hlbšie poznanie života a diela Komenského poslúžia čitate-
ľovi okrem spomínaných prác Kvačalových aj diela J. V. Nováka
a J. Hendricha, ale najmä novšie:

R. Alt: *Pokrokový charakter Komenského pedagogiky*, SPN,
Praha 1955.

A. A. Krasnovskij, *Jan Amos Komenský*, SPN, Bratislava
1955.

Dr. J. Čečetka

ANALYTICKÁ DIDAKTIKA

Z latinského originálu
LINGUARUM METHODUS NOVISSIMA, kap. X,

preložil
DR. JÚLIUS ŠPAŇÁR.

LINGUARUM
METHODVS
NOVISSIMA,

Fundamentis Didacticis solidè superstructa :
Latine lingvæ exemplo realiter demonstrata :
Scholarum usibus jam tandem examullim ac-
commodata :

Sed & in super aliis studiorum generibus magno
utili accommodanda.

Ante tamen
Eruditorum judicio publicè expostita, scriptis
ac severè Censurè submissa.

à
JOHANNE COMENIO
MORAVO.

*Wolfgangi à Popschitz
Dominus providebit*

Titulná strana originálu.

ANALYTICKÁ DIDAKTIKA

obsahuje tri časti:

- I. Cieľ, to jest, čo sa snaží vykonať, totiž vyučovať rýchle, príjemne a dôkladne (1—4).
- II. Prostriedky, ktorými chce to dosiahnuť; tieto sú alebo stále príklady, pravidlá, napodobnenie, a ako sa náležite dejú (5—38); ale si ich treba všímať nadto rôzne pre rôznosť:
  1. predmetov, ktoré sa treba učiť (39—106),
  2. podmetov, ktoré treba vzdelávať (110—123),
  3. cieľov, ktoré treba dosiahnuť (124—128).
- III. Niektoré stručné spôsoby, ako vyučovať všetkému jednak rýchle (128—137), jednak príjemne (138—147), jednak dôkladne (148—160).

* * *

1. Didaktika je teória správneho vyučovania. (Po grécky didasko znamená totiž vyučujem, didaktos vyučený, didaktokos vyučovateľský, to jest zbehlý vo vyučovaní.)
2. Vyučovať znamená spôsobiť, aby to, čo niekto vie, naučil sa a vedel aj niekto iný.
3. Dobré vyučovať znamená spôsobiť, aby sa žiak učil rýchle, s chuťou a dôkladne.
Rýchle sa učiť znamená učiť sa pri jednej nepretržitej práci bez zbytočnej straty času: s chuťou sa učiť znamená, aby sa žiak v priebehu celého kurzu akéhokoľvek štúdia necítil viac unavený tým, čo sa vykonalo, ako skôr rozpálený túžbou po tom, čo ešte ostáva vykonať. Dôkladne sa učiť znamená, aby sa žiak naučil učebnú látku tak úplne a správne, že ju vie pohotove použiť. Zle teda vyučuje ten, kto vedie žiaka k vedomostiam zdĺhavým, obťažným a neuceleným výkladom.
4. Teória vyučovania znamená poznať určité metódy správneho

vyučovania. Tým, že sa o ne opierame, môžeme viesť žiaka rýchle, príjemne a dôkladne k poznaniu vecí. Rýchlosť je totiž potrebná i pri vyučovaní, i pri učení sa, pretože umenie je dlhé, život krátky atď. Potrebná je tiež zábavnosť, aby nepozorovane nevnikla do mysli nechut' a nuda, čo sú záhuby pre učenie, ale aby sa už samou príjemnosťou duch podnecoval a udržoval pri práci. Potrebná je konečne dôkladnosť, aby naše vedomosti boli pravými vedomosťami, nie tieňom vedomostí, aby boli skutočnosťou, nie zdaním, aby sme neklamali ani seba samých ani iných. Pre toto všetko, ako i pre jednotlivosti je potrebná teória, pretože teória je určitý návod, ako niečo s istotou vykonať. V neistote pri vyučovaní, pri učení sa alebo konaní treba vidieť nedostatok teórie.

5. Budeme teda skúmať metódy teórie vyučovania, a to tak, že preskúšame vo všeobecnosti a v jednotlivostiach, čo sa vyskytuje pri vyučovaní, pri učení sa a pri vedomostiach, a to s tým účelom, aby sme, pochopiac ich podstatu, zloženie a vznik, pochopili, ako sa pri nich môže, chce a má postupovať. Riadne preskúmané všeobecné pojmy poskytnú nám všeobecné zákony rozvážneho vyučovania, ktoré sú trvale platné a ktoré treba vždy a všade dodržiavať. Zvláštne pojmy poskytujú zvláštne zákony, ktoré treba iba niekedy dodržiavať.

6. Čo sa vždy a všade vyskytuje pri vyučovaní a učení sa, je vyučovať, učiť sa a vedieť. Preto sa treba predovšetkým dobre prizrieť týmto trom činnostiam, aby sa ukázalo, čo ktorá z nich vyžaduje. Pretože však znalosť predchádza vyučovanie — nikto totiž nemôže vyučovať to, čo sám nevie — skúmajme ponajprv túto.

7. Mať znalosti znamená, že si človek môže niečo zobrazit' či už myšlienkou, rečou alebo rukou.

Všetko totiž má svoj pôvod v zobrazovaní alebo predstavovaní, to jest vo vytváraní obrazov a podôb skutočných vecí. Keď totiž vnímam vec zmyslom, jej obraz sa mi vrýva do mozgu. Keď vytváram podobnú vec, vrývam jej obraz do hmoty. Keď však to, čo si myslím alebo tvorím, oznamujem rečou, vtlačám predstavu tej istej veci do vzduchu a cez vzduch do ucha, mozgu a mysle iného. Prvému spôsobu zobrazovania sa hovorí poznať, druhému a tretiemu spôsobu zobrazovania sa hovorí vedieť.

8. Kdekoľvek je teda znalosť, tam sú tri zložky: obraz (vzor), zobrazené, zobrazujúce, to jest: 1. pôvodný obraz, ktorý je predmetom poznania, 2. napodobený obraz, ktorý je účinkom poznania, 3. nejaký nástroj, ktorý z pôvodného obrazu vytvára napodobený obraz, napr. zmysel, ruka, jazyk atď. (Nič totiž nemôže vzniknúť bez nástroja.) Zober myslí veci, z ktorých berie svoje obrazy (predstavy), alebo nástroj, ktorý ich vytvára (zmysel, ruka, jazyk),

nič nebude môcť brať, nič nebude môcť vytvárať, to jest nič nebude môcť poznať, myslieť, tvoriť, hovoriť. Zober jej vytvorené obrazy (predstavy), ako sa to stáva pri zabúdaní, keď sú predstavy v mozgu vymazané, nič viac nebude vedieť. Z toho vyplývajú základné poučky:

I. Nič nevieme bez pôvodného obrazu.

Inak povedané: Každá vedomosť je poznanie nejakej veci. Aby sme teda mali vedomosti, treba čosi hľadať, čomu by sme prispôbili svoj zmysel a potom myseľ, ruku, jazyk. Vedomosť a umenie musia mať nejaký vzor.

II. Znalosti získame iba zobrazovaním.

Inak povedané: Znalosť je tvorenie obrazov. Vedomosť a umenie spočívajú v napodobnení obrazov.

III. Nič nevieme bez nástroja alebo schopnosti, umožňujúcej zobrazovanie.

Vedomosť totiž zobrazuje niečo niečím. Vedomosť a umenie musia mať tvorivé prostriedky.

9. Učiť sa znamená postupovať k poznaniu neznámej veci cez nejakú známú vec. Inak povedané: Učiť sa hľadať poznatky, aby si mohol niečo zobrazit'.

10. Kedykoľvek sa teda niečo učíme, vyskytujú sa tam tri veci: 1. niečo neznáme, k čomu sa smeruje, 2. niečo známe, cez čo sa môže prísť k onomu neznámemu, 3. snaha prejsť, a tým už sám prechod. Učenie totiž (Tertulián používa pre akt učenia sa slovo discentia) je akoby nejaký pohyb, ktorým sa posunuje pohyblivá vec od jedného daného medzníka ako opory k druhému medzníku, vzdialenému od prvého. Pohyblivou vecou je žiak. Prvým medzníkom je vec žiakovi už známa. S jej pomocou sa môže posunúť k poznaniu druhej veci, ešte neznámej. (Hovorí sa tomu predchádzajúci poznatok alebo aj počiatok poznávania.) Odtiaľto sa koná prechod k vzdialenému medzníku, k veci neznámej, ale nie bez určitého úsilia. Napr., keby som sa dnes musel učiť perzštinu, mal by som pred sebou vec neznámu. Aby som sa ju naučil, potrebujem ako prostredníka nejakú vec známú, napr. tlmočníka, ktorý by poznal tento i môj jazyk (nech by to bol živý tlmočník, človek, alebo mŕtvy, slovník). Konečne je potrebná usilovná práca, aby som sa vykladáním veci za vecou a častým opakovaním naučil reč predtým neznámu prostredníctvom reči známej. Odstráň jedno z tohto a bude po učení.

Z toho vyplývajú základné poučky:

IV. Veci dobre známe sa neučíme.

Totíž, pretože to už vieme, netreba vykonávať zbytočnú prácu, a ani sa nemôže vykonávať.

Záver: Čokoľvek sa teda učíme, pokiaľ sa to učíme, je neznáme. Čo sa už kto naučil, to sa prestáva učiť.

V. Neznáme sa učíme iba pomocou niečoho známeho. Inak povedané: Čokoľvek sa učíme, učíme sa pomocou predchádzajúcich poznatkov, pretože to inak nie je možné. Poznávanie vecí totiž sa deje postupne a je to akoby nejaké vystupovanie ľudského chápania k tomu, čo hľadáme. Podobne ako sú na rebríku stupne a ten, kto vystupuje, nevystupuje inak, ako že stúpa zo stupňa, na ktorom už stojí, na najbližší stupeň (keby chcel inak, zrútil by sa), tak sa aj myseľ pri učení posunuje od jedného k druhému (od vecí už poznaných k veci, ktorú má iba poznať).

Záver: Neučíme sa teda neznámu vec pomocou neznámej.

VI. Neznáme sa učíme jedine učením. Inak povedané: Všetko to, čo musíme vedieť, treba sa učiť.

Záver: Teda pre učenie sa vyžaduje práca a usilovnosť atď. 11. Ten, kto po prvý raz chce vykonať nejakú cestu, musí byť obozretný, aby nezblúdil, rovnako musí byť obozretný aj ten, kto sa po prvý raz pokúša vystupovať po rebríku, aby ho nesklamali postupne. Keďže len zriedkavo môže byť taký obozretný, aby neupadol do omylov, je veľmi užitočné, ba dokonca potrebné mať ukazovateľa, ktorý by zabránil omyl alebo by zavolať blúdiaceho späť, dvíhal toho, ktorý by padal zo stupňa, a udržal ho na ceste. A keď je to tak aj pri učení, keď myseľ postupuje od známeho k neznámemu, vyplývajú z toho základné poučky:

VII. Žiak sa musí vždy chrániť toho, aby sa nenaučil niečo zle.

VIII. Žiak, i keď je opatrný, sotva sa môže na začiatku vyvarovať chýb.

Inak povedané: Nič sa neučíme bez chyby.

IX. Žiak môže prospievať iba postupne.

X. Žiak preto potrebuje vždy niekoho, kto by ho viedol, napomínal a opravoval.

Sú, pravda, ľudia s väčším nadaním, ktorí sa sami povzbudzujú, napomínajú, vedú, opravujú a karhajú, ale sú to ojedinelé prípady. Napokon ani oni nie sú bez niekoho, kto ich vedie, napomína a opravuje, i keď sami sebe preukazujú to, čo druhým iní. Ľudia prostredne nadaní, k tomu ešte ťarbaví, vždy potrebujú niekoho, kto by ich viedol.

Záver: Kto vyučuje — vedie, kto sa učí — je vedený.

Preto skúmajme, čo sa vyžaduje od učiteľa ako vedúceho.

12. Vyučovať znamená zasväcovať učiaceho sa do učenia. Hľa: tu je učiteľ, žiak, učenie! Učiteľ je ten, kto odovzdáva vedomosti; žiak je ten, kto ich prijíma; učenie samo je odovzdávanie vedomostí a prechod od učiteľa k žiakovi. (§ 17 atď.)

XI. Kde nikto nevyučuje, tam sa nič nevyučuje.

XII. Kde sa nikto neučí, tam sa nič neučí.

XIII. Kde nie je žiadne učenie, tam nie je nijaké presadzovanie vedomostí.

13. Rovnaké sú totiž podmienky pre nadanie ako pre poľnohospodárstvo, pre poučky ako pre semená. Ak nič neseješ, nič nebudeš mať; ak málo, málo budeš mať. Ani nezožneš iné, ako čo si zasial, pretože nadanie práve tak ako poľnohospodárstvo nič iné než to, čo prijalo.

XIV. Učiteľ a žiak sú vo vzájomnom vzťahu; pri vyučovaní procese nemôže chýbať ani jeden.

XV. Učiteľa a žiaka spojuje samo učenie, prelievajúce sa z jedného do druhého.

XVI. Dobrý učiteľ, dobrý žiak a dobré učenie silne rozmnožia vedomosti.

Pozrime sa teda, čo sa vyžaduje od každého jednotlivca, aby učenie bolo dobré.

14. Od učiteľa sa vyžaduje vyučovateľská schopnosť, totiž, aby vedel, mohol a chcel učiť. To znamená: 1. aby sám vedel, čo má iných vyučovať (pretože nikto nemôže vyučovať, čo málo pozná); 2. aby mohol vyučovať iných, čo sám vie (to jest, aby bol nadaným učiteľom a aby vedel trpezlivo znášať nevedomých žiakov, aby však samu nevedomosť vedel účinne zaháňať atď.); konečne 3. aby to, čo vie a môže vyučovať, chcel aj vyučovať, to jest, aby bol horlivý a usilovný a aby túžil iných privádzať k svetlu, z ktorého sa sám teší.

XVII. Učiteľ nech ovláda vyučovanie. (Nech je učený.)

XVIII. Učiteľ nech je zbehlý vo vyučovaní.

XIX. Učiteľ nech má vrelý záujem o vyučovanie (nech nepozná lenivosť a nechť).

15. Na žiakovi sa vyžaduje učenlivosť, ktorá spočíva v tom, že môže, je schopný a chce byť vyučovaný. Môcť byť vyučovaný znamená mať neporušené orgány, ktoré sú potrebné pre učenie (zmysel, ruka a jazyk). Byť schopný na vyučovanie znamená byť vekom alebo vývinom zrelý pre učebný predmet. Chcieť byť vyučovaný znamená dychtiť po vzdelávaní a prijímať ho so zbystrenými zmyslami. Teda:

XX. Nevyučíš neschopného na vzdelávanie.

Napríklad nevyučíš slepeho optike, hluchého hudbe, nemého reči, chromého tancu atď. Je to totiž nemožné.

XXI. Ťažko vyučíš toho, kto nie je zrelý, aby mohol byť vyučovaný.

Napríklad naučiť nemluvňa hovoriť gramaticky správne, spievať podľa hudobných zákonov, používať perspektívu atď. Podobne:

bežať prv, než by vedelo chodiť, alebo chodiť prv, než by mohlo stať na nohách atď. Toto je totiž to isté, ako keby si žiadal na neoperenom vtákoví, aby lietal, alebo keby si chcel trhať ovocie zo stromu, ktorý sotvaže zakvitol. Všetko má svoj čas. Treba tu teda chápať nielen zrelosť veku, ale aj vývin, pretože sa všetko učíme postupne pomocou vopred známych vecí (podľa V. základnej poučky). Keby teda niekto nevedel tie veci, prostredníctvom ktorých sa mu otvára najbližší stupeň k ďalším veciam, nebude sa môcť tam posunúť, a len s ťažkosťami.

XXII. Komu nezáleží na tom, aby bol vyučovaný, toho budeš nadarmo vyučovať, ak u neho najprv neprebudíš vrelý záujem o učenie.

(Aby totiž túžil po vedomostiach a aby pri vyučovaní mal zbystrené zmysly, aby iné veci dal stranou a aby len toto robil. Akým spôsobom sa to deje, o tom hneď povieme.)

16. Z tohto vyplývajú tri druhy učiteľnosti: prvá je schopnosť vnímať, čiže nadanie; druhá je obratnosť v posudzovaní, čiže súdnosť; tretí je zápal dokončiť začaté, ktorý nazývame usilovnosťou. Nadaný je ten, kto sám od seba strháva všetko, čo má v ceste. Súdny je ten, kto dobre chápe vec správne vysvetlenú. Usilovný je ten, kto všetko prekonáva svojou prácou.

XXIII. Nadanie, súdnosť a usilovnosť spolu spojené robia obdovhodné pokroky.

XXIV. Čiastočný nedostatok nadania alebo súdnosti sa vyvažuje usilovnosťou.

XXV. Kde však nie je ani nadanie, ani súdnosť, ani usilovnosť, tam sa pri vyučovaní alebo učení nedosiahne buď nijaký výsledok alebo len nepatrný.

17. Aj pri učení sa vyskytujú tri veci: vec, ktorá sa vyučuje, spôsob, ktorým sa vyučuje, a nejaký prostriedok, ktorý má žiaka popoháňať, aby pozorne prijímal učenie. Vec, ktorá sa učí, nazýva sa predmetom učenia; spôsob vyučovania sa nazýva metódou; prostriedok, ktorý popoháňa k učeniu, nazýva sa disciplína. (Preto totiž slovo disciplína je akoby discipellina, lebo sa ňou poháňa (impellitur) k učeniu (ad discendum) ten, kto sa dobrovoľne učí nechce.)

XXVI. Kde sa nič nevyučuje, tam sa nič neučí.

XXVII. Kde sa konfúzne vyučuje, tam sa konfúzne učí.

XXVIII. Kde sa nedbalo vyučuje, tam sa nedbalo učí.

Záver: 1. Množstvo vedomostí závisí od množstva predmetov.
2. Poriadok vo vedomostiach závisí od poriadku v učení.
3. Úspešné získanie vedomostí závisí od usilovnosti učiteľov a žiakov.

18. K veciam, ktoré treba vyučovať, patrí všetko to, čo môže zušľachťovať a zdokonaľovať ľudskú povahu; totiž poznať niečo, a tak vedieť zaobchádzať správne jednak so sebou samým (vo vzťahu k vonkajším údom, zmyslom, rozumu, vôli atď.), jednak s ostatnými vecami, aby nám všetko slúžilo, a nič neškodilo. Rozdiely medzi týmito uvidíme neskoršie, keď bude príležitosť skúmať osobitné zákony vyučovania.

19. Spôsob vyučovania spočíva v obozretnosti metódy, ktorú musí učiteľ vždy a všade tak dodržiavať, aby vedel pripravovať samu učebnú látku (pozri § 26), odovzdanú a pochopenú upevňovať (pozri § 34). Je to tak, ako keď maliar, ktorý chce vytvoriť obraz, najprv napne a uhladí dosku alebo plátno, na ktoré chce maľovať, ďalej ho potrie nejakým podkladom, aby chytalo farbu a len potom maľuje. Napokon pretiahne maľbu vrstvou fermeže a vystaví ju na slnko a vzduch, aby stvrdla a aby sme sa jej mohli bez obavy dotýkať. Takým istým spôsobom bude postupovať ten, kto zamýšľa vytvoriť vedomosti v myslí, v ruke a v jazyku druhého, ak vie pripraviť duše pre učenie, odovzdávať učenie a konečne upevňovať ho.

20. Príprava je potrebná ako predpoklad k tomu, aby ten, kto sa chce učiť — mohol, chcel a vedel prijímať učenie. Ak totiž nebude môcť, nebude chcieť a nebude schopný, márne budeš seba a jeho moriť namáhavým vyučovaním, ako to bolo jasné v § 15. Je teda akoby zákon:

XXIX. Nezačni vyučovať toho, kto nie je pripravený na vyučovanie.

Pretože sa nemá hovoriť k tomu, kto nechce počúvať, nemá sa ukazovať niečo tomu, kto nechce pozeráť, ísť pred tým, kto nechce nasledovať, a preto nemá byť vyučovaný ten, kto sa nechce učiť. Ak sa o to snažíš, zbytočne vynakladáš námahu. Pozri základné poučky XX, XXI, XXII.

21. Aby však niekto mohol, chcel a vedel byť vyučovaný, aby bol schopný na vyučovanie, je dané už od prírody, alebo to treba dosiahnuť metódou. Ak niekoho obdarila príroda zdravými orgánmi, ďalej zápalom pre učenie a usilovnosťou potrebnou pre činy (čo šťastnejším povahám je niekedy samo od seba vrodené), darmo by si váhal, pristúp k veci. Nie je potrebné odporúčať jedlá hladnému; len mu ich ponúkni, dychtíve ich vezme a dobre ich strávi. Teda:

XXX. Neoakladaj s vyučovaním toho, kto je pripravený na vyučovanie.

22. Ak však má žalúdok nechutť k jedlám, vedz, že taký človek potrebuje skôr liek ako jedlá; odlož teda jedlo, použi liek. Ako?

napodobnenie patrí učiteľovi; dávať pozor, chápať a napodobňovať patrí zase žiakovi.

Predpokladá sa totiž, že učiteľ je vedúcim, žiak že sprevádza svojho vedúceho podľa záveru základnej poučky X. Nech teda on vedie, to jest kráča vpredu, tento však nech ho nasleduje. Predchodca a nasledovník musia byť spolu.

XXXIX. Bez príkladov, poučiek a cvičení nemožno ani nič vyučovať, ani sa učiť, a keď, tak nesprávne.

Pravdivosť prvého pojmu je zrejmá u hluchých od narodenia. Pretože títo nikoho nepočujú hovoriť, sami tiež nevedia hovoriť; od koho by sa totiž učili? Bez vzoru (ukážky) sa nemôžu (podľa základnej poučky V). Ba dokonca ani človek sa nenaučí chodiť po dvoch bez príkladu, ako to bolo zrejmé u onoho hessenského chlapca, ktorého ako nemluvňa odniesli vlci a medzi sebou vychovali. Vedel iba to, čo sa naučil z príkladu zvierat, a to bežať po štyroch, zavýjať a nechtami chytať korist; keď ho ako osemročného chytili a pohyboval sa potom medzi ľuďmi, podľa ich príkladu sa naučil vzpriamovať, chodiť po dvoch a krátko potom aj hovoriť atď. Ale učiť sa len z príkladov bez poučiek sa darí iba ľuďom s väčším nadaním. Lenže ani takíto samoukovia (autodidakti) sa neučia bez poučiek, pretože, i keď ich neprijímajú od iných, sami si ich vytvárajú z vlastného pozorovania. Učiť sa konečne niečo bez praktického použitia alebo bez cvičenia nikomu sa nepodarilo a nikdy nepodarí.

XL. Všetko sa vyučuje a učí príkladmi, poučkami a cvičeniami.

Najzrejmšie je to pri remeslách, kde sa (ak sa postupuje rozumne) najprv predvedie ukážka, potom sa, ak treba, vec vysvetlí a konečne sa vyjadrí napodobnením. To isté sa však deje aj pri teoretických predmetoch. Ak chceš, aby druhý vedel nejakú vec, prednes ju jeho zmyslom, a ak treba, vysvetli. Aby si potom videl, či správne pochopil vec, rozkáž mu o tej samej veci rozprávať. Toto rozprávanie alebo opakovanie je akýmsi druhom napodobnenia. Tak je to i v prípadoch morálky: najprv ukážeš dobrú vec, potom dokážeš, že je dobrá, a tak dosiahneš, že ju sám uzná za dobrú, obľúbi si ju a pôjde za ňou. Stvoriteľ sveta vytvoril totiž takú ľudskú povahu, že sa všetkými zložkami obracia k svojím predmetom. Ukáž rozumu pravdu (dost jasne), skoro ju pochopí. Ukáž vôli dobro (aby opravdu chápala, že je to dobro), skoro sa ho chopí. Ukáž tvorivej možnosti niečo možné (aby videla, že je to možné), skoro to urobí. Hovorím teda, ukáž ľudskej mysli vzor pravdy, dobra alebo možnosti a náležite jej to vysvetlí, aby sa pri vnímaní nepomýlila, uvidíš, že sa skoro premení na

vzor. Toto je teda jedna jediná, pravá, trvalá a najlepšia metóda (od ktorej sa nikdy lepšia nevymyslí), ako možno všetko vyučovať a všetko sa učiť.

Záver: Čokoľvek sa teda má vedieť, nech sa to prevedie na príklad, nech sa o ňom podá návod a nech potom nasleduje snaha ho dosiahnuť.

28. Najprírodzenejšie poradie týchto troch vecí je takéto: najprv nech predchádzajú príklady, potom nech nasleduje použitie, poučky nech sa však zaradia k obidvom. Príklady totiž vedia povzbudzovať, poučky dávajú návod a použitie dodáva váhy (že v tomto poradí treba postupovať, videli sme v § 19). Teda:

XLI. Ukážka (vzor) nech vždy predchádza, poučka nech vždy nasleduje, napodobnenie nech sa vždy dôrazne vyžaduje.

Stalo sa zvykom, že sa učebné predmety vyučujú poučkami, že zmysel pravidiel sa však až nakoniec vysvetľuje podloženými príkladmi. Ale prírodzenejšie poradie je také, kde príklady predchádzajú. Po prvé: Príklady totiž bezprostredne stavajú pred oči vec, ktorú treba napodobniť, poučky však okľukou a nepriamo. Tam teda je vec sama od seba zrejmá, kým tu je sama sebou zastretá, ak by sa neobjasnila príkladmi. Čo je teda samo o sebe jasné, to nech predchádza; čo sa však odkrýva až pomocou tamtoho, to nech nasleduje v duchu základnej poučky V. Po druhé: Poučky majú vzťah k rozumu, príklady k zmyslom. Zmysly sú však prv než rozum (veď nie je v rozume, čo nebolo prv v oblasti zmyslov). Čo sa teda dotýka zmyslov, nech predchádza, čo utvára rozum, nech nasleduje. Po tretie: Poučka je niečo formálne, príklad niečo materiálne. Ale hmote, ktorú ešte nemám, nemôžem dávať tvar; tak isto nemôžem teda dávať poučenie o veci, ktorú ten, komu ho dávam, ešte nevidí. Po štvrté: Príklady vnášajú svetlo do poučiek (čo priznávajú všetci); prečo by teda nemalo svetlo predchádzať? Zaiste každý z nás, kto hodlá vstúpiť do tmavej jaskyne, skôr si želá, aby sa pred ním niesla pochodeň, než aby sa mu podala až vtedy, keď sa už dostal do temnoty. Alebo kto by chcel, kráčajúc v noci ulicami, aby sa mu niesla pochodeň za chrbtom? Či nerozkážeme nosičovi svetla, aby kráčal vpredu a svietil nám na cestu? Remeselníci sú v tomto omnoho prezieravejší. Ani jeden z nich, keď dostane učňa, nebaví sa s ním o svojom remesle (tým, že by mu abstraktne vykladal pravidlá), ale dá sa do práce, zatiaľ čo sa učň prizerá a čoskoro mu dáva do ruky nástroje a poučí ho, ako ich má obracať a použiť pri napodobňovaní. Sám pokrok poučuje, ako sa rýchle pokračuje. Toto spozoroval už kedysi Quintilián, keď napísal: „Zdlhavá a neľahká

cesta vedie poučkami, krátka a účinná príkladmi."¹ Napravme teda všeobecný omyl a vedme žiakov k vedomostiam skôr cestou krátkou a účinnou, než by sme ich viedli obťažnými okľukami po ceste zdĺhavej a ťažkej. Z toho vyplývajú tieto závery:

1. Lahšie sa učíme príkladmi ako poučkami.
2. Ešte ľahšie spojením oboch.
3. Nech však príklady predchádzajú.
4. Nech skoro nasleduje praktické poučenie, vedené vždy príslušnými pravidlami.
5. Čím viac je príkladov pre jednu poučku a čím menej poučiek pre mnoho príkladov a konečne čím častejšie sa oboch používa, tým je lepšie pre všetko.

Hrby pravidiel sú len na postrach, týranie a zdržovanie rozumu; ale čím viac príkladov sa uvedie pre lepšie porozumenie pravidiel, ktoré sa už predchádzajúcim príkladom pochopilo, tým vzniká väčšie svetlo a istota vo vedomostiach. A konečne čím je častejšie použitie, tým zbehljším robia vedomosti toho, kto ich má.

29. Toľko o vzájomnom vzťahu medzi príkladmi, poučkami a cvičeniami. Pozrime na každé osobitne.

30. Žiakovi sa predvádza ukážka alebo už hotovej veci alebo veci, ktorú len treba vykonať. Tamto je kratšie pre učiteľa, toto je užitočnejšie pre žiaka. Príklad prvého prípadu pozoruj pri písárovi, ktorý predloží svojmu žiakovi predpis, vzatý odinakiaľ, aby sa žiak naň díval a vytvoril podobný. Príklad druhého prípadu pozoruj u toho istého muža, ak sám prítomný píše pred prítomným žiakom, ktorý pozoruje všetky ťahy jeho ruky a pera. Onen prvý spôsob je čosi povrchné, druhý spôsob je užitočnejší. Pre žiaka je totiž omnoho vhodnejšie napodobňovať, pretože vidí nielen to, čo sa má robiť, ale i ako sa to robí, a to najmä na začiatku učenia. (Pre ostrieľanejších v učení nie je ťažké čokoľvek napodobňovať.) Teda:

XLII. Veci, ktoré treba vytvoriť, ukazujú sa najlepšie vytváraním.

Toto poznal Seneca, a preto napísal: „Čo treba vytvoriť, to sa treba naučiť od tvorcu."² A iný napísal: „Vykonávať umeleckú prácu, zatiaľ čo sa druhý prizera, znamená učiť ho tomuto ume-

¹ Komenský tu omylom uvádza Quintiliána ako pôvodcu tohto výroku. Tento výrok pochádza od Senecu, Listy I, 6, 5. Uvedený Senecov výrok podľa prekladu dr. M. Okála, L. Annaeus Seneca, Listy, diel I, Turč. Sv. Martin 1947, str. 25 znie: „Dlhá je cesta skrze naučenia, krátka a účinná skrze príklady.“
² Uvedený citát u Senecu, Listy XVI, 3, 17 (98, 18). V Okálovom preklade c. d. diel II, str. 89 (poznámka prekladateľa).

niu." Je lepšie o ničom nedávať poučky, zato však robiť, než uvádzať poučky a nič vopred neukazovať. Oči sú totiž najviero- hodnejším vodcom.

31. Ale ukážka sa vysvetľuje a o napodobnení sa poučuje, a to alebo voľne plynúcou rečou, podľa učiteľovho rozhodnutia, ako to majú vo zvyku remeselníci, alebo zhustenými slovami starostlivo zostavenými do pravidiel, ako je to zvykom pri vyšších disciplínach. Jedno i druhé sa však môže spojiť, lenže najprv treba predoslať rozprávanie o veci čo najjednoduchšími slovami, aby sme sa s ňou všeobecne oboznámili, potom konečne treba ukázať a vysvetliť predpísané pravidlá, aby sa mohli poučky ešte lepšie vstúpiť do rozumu a aby hlbšie utkveli v pamäti. (Rovnako, ako my tu robíme, vykladajúc o didaktike. Ponajprv totiž skúmame trochu voľnejšie základy vecí a keď sme ich zistili, viacerými slovami ich odhaľujeme, konečne ich zhrnieme do jednej alebo viac základných poučiek.) Zatiaľ si zaznačme pravidlo o pravidle:

XLIII. Prednosťou pravidiel je, aby bolo stručné slovami, jasné zmyslom a plné pravdou.

Stručné má byť preto, aby sa jednak ľahko pochopilo, jednak zapamätalo. Jasné má byť preto, aby netrpelo žiadnym dvojsmyslom. Pravdivé má byť zo všetkých stránok, aby, nakoľko je to možné, nepodliehalo nijakým výnimkám (v gramatikách to však pre nepravdivosť jazykov sotva všade je možné). Ak sa niečo nedá zhrnúť do jedného pravidla, nech sa ich vytvorí viac, len nech sa nič nevynechá. Táto okolnosť bola i nám príčinou, že sme pri tomto samom zostavovaní didaktiky boli skôr za väčší počet smerníc než za ich oslabenie výnimkami.

32. Čo sa týka použitia pravidiel alebo ich aplikácie, deje sa to opäť dvojako: alebo pred napodobnením, potom sa žiak ponechal sám na seba alebo medzi pokusmi o napodobnenie. Treba sa však starať, aby sa nedopúšťal chýb, a ak by sa začal dopúšťať chýb, treba ho rýchle zavolať späť. Aby sa neskoršie nedopúšťal podobných chýb, treba mu odhaliť príčiny omylov. Konečne pomocou poučky alebo pravidla treba predchádzať nebezpečenstvu z novej chyby. Prvá cesta je opäť kratšia pre učiteľa, druhá prináša viac úžitku žiakovi. Žiak si správne všima pravidlo (alebo výnimku z pravidla), pochopí ho a vstúpi si ho do pamäti vtedy, keď pri samom akte učenia ho používa ako vodidlo (podľa zákl. poučky VII a X). Ani remeselník nepočuje inak o použití svojich predpisov. Nech je teda ako zákon najpravdivejšia aj táto základná poučka:

XLIV. Pravidlá sa s väčším prospechom používajú pri práci než mimo nej a toľkokrát ich opakujeme a vstúpujeme, koľkokrát žiak svojimi chybami poskytuje príležitosť k svojej náprave.

33. Napodobňovanie patrí žiakovi, ale učiteľ musí neustále kráčať vpredu, napravovať poklesky a konečne trvať na lepšom vyjadrovaní sa žiaka (podľa predchádzajúcej základnej poučky). Pretože sa všetko učíme jedine učením (podľa zákl. poučky VI), treba teda naliehať na učenie. A pretože sa nič neučíme bez poklesku alebo chyby (podľa základnej poučky VIII), nemá sa nijaký žiak prenechať sebe samému, lebo bezpochyby sa dopustí chýb (podľa zákl. poučky IX a X). A konečne, pretože na začiatku nie je nič dokonalé (podľa zákl. poučky IX), treba postupne pokračovať v nátlaku, vždy bližšie k dokonalosti. Teda:

XLV. Nech si učiteľ a žiak navzájom venujú pozornosť.

XLVI. Nech žiak všade nasleduje učiteľa, ktorý všade kráča pred ním.

XLVII. Koľkokrát uvidí učiteľ, že sa žiak dopúšťa chýb, toľkokrát nech mu chybu pripomenie a nech ho poučí, aby lepšie kráčať v jeho stopách.

Pretože každý sa dopúšťa chýb, iba ten nie, kto sa častejším dopúšťaním chýb a naprávaním chýb odnaučil chybám.

Obozretnosť upevňovať učebnú látku spočíva v troch veciach: po prvé, aby si neprestal naliehať na precvičovanie ktorejkoľvek veci, pokiaľ neuvidíš, že žiak, ak napodobňuje ukážku, vyjadruje ju čo najvernejšie. Po druhé: aby si nezačínal niečo nové ako úplne nové, ale ako pokračovanie výkladov prv začatých. Preto systém ktoréhokoľvek vedného odboru (alebo tiež všetkých vecí, ktoré treba vedieť) treba spojiť do reťaze, v ktorej by všetko súviselo, takže by bolo zrejmé, že neskoršie výklady vyplývajú z predchádzajúcich a v nich majú svoj základ, a tým by so sebou prinášal ich zapamätanie a praktické použitie. Konečne treba čas od času sporadicky zopakovať predchádzajúce výklady.

XLVIII. Nech je trvalá súvislosť medzi všetkými vecami, ktoré treba vyučovať.

XLIX. Nesmieme zabúdať na predchádzajúce výklady, pokiaľ si ich neosvojíme.

L. Príležitostne pri neskorších výkladoch nech sa opakujú predchádzajúce, a to buď teoreticky skúškami, alebo prakticky cvičeniami, či už nepretržitými a či príležitostnými.

35. Toľko o spôsobe alebo metóde vyučovania (od § 19); nasleduje o disciplíne.

36. Pôvodom latinské slovo disciplína má rozličný význam. Označuje totiž niekedy to, čo sa vyučuje a učí (preto nazývame samotné umenia a vedy slobodnými disciplínami), niekedy samotný akt vyučovania a učenia (napr. keď sa hovorí, že sme vychovávaní pod disciplínou niekoho), ale v najvlastnejšom zmysle sa používa

toto slovo na označenie nejakého prostriedku, ktorým sa vymáha učenie, ako takú vec, ktorá je vždy a všade potrebná pre šťastné rozmnožovanie vedomostí. Ako totiž kladivo a nákova nedodávajú železu náležitý tvar, ak by chýbali kliešte, ktoré by zovreli železo a umožnili by isté údery kladivu: práve tak sa učiteľ a samo učenie nemôžu dobre priblížiť k žiakovi, ak by chýbala disciplína a úcta, pripútavajúca duše k starostlivej pozornosti.

LI. Bez disciplíny sa nemôžeme nič naučiť alebo sa nič nenaučíme správne.

37. Disciplínu však treba upraviť tak, aby bola primeraná: 1. svojmu cieľu, totiž, aby silne poháňala žiaka k vykonávaniu toho a toho; 2. ľudskej povahe, aby ju zdokonaľovala, nie ničila. (Keďže však od ľudskej povahy, ako od božieho obrazu, nemožno odlúčiť túžbu po slobodnej a samostatnej činnosti, je zrejmé, že každá násilná disciplína ničí ľudskú povahu.) 3. stupňom nutnosti, pretože ako sú rozličné nadania, tak sú rozličné príležitosti a stupne previnenia a nápravy previnení.

LII. Disciplína nech je trvalá, nikdy nech neochabuje, nech sa vždy berie vážne, nikdy žartom.

LIII. Disciplína nech nie je násilná.

LIV. Disciplína nech je odstupňovaná.

38. Je asi desať stupňov disciplíny:

1. Autorita váženého učiteľa, získaná vedeckými prácami, nech je taká, žeby žiak pokladal za hriech uraziť ho.

2. Nech jeho oči sú ustavične obrátené na žiaka, aby cítil, že je pozorovaný.

3. Nech učiteľ stále kráča vpredu, aby žiak videl, že má koho nasledovať.

4. Nech sa učiteľ stále ohliada, aby mu bolo známe, či ho nasleduje a ako.

5. Nech nikdy neprestane viesť žiaka za ruku, aby si bol istý, že ho správne nasleduje, že sa nedopúšťa chýb.

6. Treba podnietiť medzi žiakmi súperenie (v ktorom ich spája priateľské zápolenie), aby si sami prehlbovali svoje vedomosti. (Zdatnosť sa viac podnecuje zápolením.)

7. Treba často skúšať (jednak v určenej dobe, jednak nečakane, najmä tých, ktorým najmenej dôveruje, aby preskúmal, či sa žiaci učia to, čo sa vyučuje).

8. Treba napomínať ihneď pri každej chybe (aký skrytý význam má náprava pri samom pochybení, ukázali sme v zákl. poučke XLVII), aby bol učiteľ istý, že si žiak neosvojil nič nesprávneho.

9. Treba okríknúť a potrestať žiakov, ktorí sa previnili alebo

boli nápadne nedbalí, a dať ich ostatným za výstražný príklad, aby beztretnosť neprešla v neviazanosť.

10. Ak by sa niekto zdráhal nasledovať také vedenie (hoci sa zdá, že je to možné iba pri krajne zlej povahe), treba ho vyľúčiť, aby nebol ostatným na prekážku a pre pohoršenie.

Záver: 1. Prajeme si, aby bitie a zlosť boli vzdialené od tak svätej veci, ako je vzdelávanie duší.

2. Ak však predsa treba pri chlapcoch použiť telesný trest, treba skôr použiť prúty než zauchať, pričom treba odstrániť každú trpkosť zo slov, divokosť z tváre, krutosť z úderov, aby žiaci sami videli, že sa učiteľ neoddáva svojmu hnevu a zlosti, ale že sa stará o ich dobro.

39. Toľkoto všeobecne o obozretnosti metódy, ktorú treba vždy a všade dodržiavať, nech sa už čokoľvek vyučuje (verejne alebo súkromne, od § 6). Podrobnejšie zákony vyučovania treba čerpať z tých skúseností, ktoré sa nie vždy a nie všade tým istým spôsobom vyskytujú, napr. z rozličných predmetov, podmetov a cieľov, to jest z vecí, ktoré treba preberať (o nich v § 40 atď.), od osôb, ktoré treba poučovať (o nich v § 110) a z cieľov podrobne preskúmaných (o nich v § 124).

40. Veci, ktoré treba preberať, sú samy osebe dobré alebo zlé, pre nás sú však ľahké alebo ťažké a vzdelávajúce rozum, vôľu, ruku alebo konečne reč.

41. Dobré veci sú tie, ktorých poznanie nám prospieva, a preto treba ich vyučovať; totiž pravda, cnosť, umenie a reč. Zlé veci sú tie, ktorých poznanie nám škodí, a preto sa nemajú ani vyučovať, ani učiť a ak sa niečo také z neobozretnosti vlúdi do mysli, treba od toho rýchle odnaučiť, totiž omyl, poklesok, chyba atď. O týchto si treba poznačiť ponaučenie:

LV. Zlé veci sa ľahšie učia ako dobré.

Dôvod: Pravda a dobro je čosi jediné a jednoduché, kým pochybenie má tisíc podôb. Ľahšie je teda upadnúť do niečoho z toho, čoho je mnoho, než nájsť to, čo je jediné. Preto má človek väčší sklón na to, aby vyučoval zlé veci, alebo zle než dobre. Zle vyučovať môže ktokoľvek, dobre iba niektorí.

LVI. Ľahšie sa je niečo naučiť, ako odnaučiť.

Dôvod: Učiť sa je v zhode s prírodou, odnaučiť sa je proti prírode. Veď naše zmysly sa samy od seba obracajú k veciam a uchopia všetko, na čo dychtivo vpadnú, uchopený však obraz veci sotva môžu nejako vypustiť, urobenú vec nemožno odčiniť. Čo ešte nevidíš, môžeš vidieť alebo nevidieť; čo si už videl, nemôžeš povedať, že si nevidel. Tým sa stáva, že kedykoľvek chceš vytlačiť z myšlie-

nok vrytý obraz, čím silnejšie to chceš a prudkejšie s ním zápasíš, tým hlbšie si ho vtlačáš do mozgu, takže nebolo nerozvážne Themistoklovo želanie skôr vedieť zabúdať, ako si zapamätať, pretože sa domnieval, že trvalé zapamätanie zlých vecí je nešťastím pre ľudí.³ Ale aj:

LVII. Ľahšie je niečo vyučovať, než odnaučovať.

Dôvod: Vyučovanie je jeden akt: rob takto; odnaučovanie je dvojaký akt: nie je takto, ale takto. Nebol to teda žart ani bezprávny postup, ak učiteľ hudby Timotheos žiadal dvojnásobný poplatok od tých žiakov, ktorí si osvojili zlé návyky v hudobnom umení; veď mal skutočne s nimi dvojnásobnú prácu, jednak odnaučovať ich to, čo sa zle naučili, jednak ich lepšie vyučiť.⁴

42. Z toho vyplýva, že sa vyžaduje osobitná obozretnosť, aby sa žiaci učili dobré veci a neučili zlé, alebo aby sa ich včas opäť odnaučili. O tom sú smernice:

LVIII. Treba vyučovať to, čo sa netreba odnaučovať.

Hovorím, že sa treba odnaučovať: alebo vedomým pričinením, napr. pri veciach, ktoré sú samy osebe nepravdivé, škodlivé a mrzké, alebo prerušením používania, napr. pri veciach pre život neužitočných, ktoré neskoršie samy od seba zmiznú. Takýmito vecami unavovať nadanie znamená strácať čas. Treba sa teda mať na pozore.

LIX. Ak sa niečo nesprávne načerpalo, treba to čo najskôr odnaučiť.

Je lepšie cúvnuť, než zle postupovať, a to včas, prv než by chyba alebo poklesok zosilneli postupom, takže by si už nemohol cúvnuť. Zvyk totiž prechádza v prirodzenosť. Preto hovorí básnik: „Neskoro sa odnaučí duch, čo dlho poznával.“⁵

LX. Pretože sa všetko ťažšie odnaučuje, ako sa učí, treba sa preto starať, aby nebolo potrebné nič sa odnaučovať; to sa nedá inak dosiahnuť než tým, že sa budeme mať vopred na pozore, aby sa žiaci nepriučili zlým veciam, alebo aby sa dobré veci zle neučili.

Hosta totiž nielen s väčšou hanbou vyhadzujeme z domu, než ho dnu vpúšťame, ale je to aj ťažšie (vyhodiť, ako nevpuštiť). Ale predsa

³ Cicero, O hraniciach dobra a zla, II, 32, 104. Themistokles totiž, keď mu Simonides a či niektorý iný básnik slúbil umenie zapamätať si veci, povedal: „Radšej by som chcel vedieť umenie zabúdať, lebo si pamätám aj to, čo nechcem, zabudnúť však nemôžem, čo chcem.“

⁴ Quintilián, Rečnicke vzdelanie II, III, 3: Bremeno odnaučenia je ťažšie a predchádza vyučovaniu. Preto vraj Timotheos, významný hudobník, žiadal dvojnásobný poplatok od tých, ktorých iný vyučoval, než keby ich bol dostal bez predchádzajúceho vyučovania.

⁵ Seneca v tragédii Trojanky, v. 631.

nie je možné mať sa vopred na pozore, trochu ďalej, v § 123, bude príležitosť o tom si pohovoriť, ako treba odnaučiť nesprávne veci.

43. Toľko o veciach dobrých a zlých. Nasledujú rozdiely medzi dobrými vecami, ktorým sa preto treba učiť, a to najprv rozdiely odvodené z väčšej alebo menšej ľahkosti.

44. Ľahké je, čo sa môže diať bez vypätia síl; ťažké, čo sa nedá urobiť bez vypätia nadania, úsudku alebo usilovnosti; ťažko sa učí to, k čomu treba napnúť struny nadania, úsudku a usilovnosti.

LXI. Ľahké veci sa učia ľahšie, ťažké — ťažšie.

LXII. V hromade vecí, ktoré sa treba učiť, vždy sú niektoré ľahšie ako druhé.

LXIII. Vždy teda (v hromade vecí, ktoré sa treba naučiť) treba začínať od ľahších a postupovať k ťažším.

Nielen preto, že sily nadania (ako životná schopnosť v stroch a v našom tele) mohutnejú rastom, takže to bremeno, na ktoré dnes nestačíš, zajtra možno už budeš stačiť, a to aj preto, že Boh tak všetko usporiadal, že ľahšie veci (v tom istom odbore) sú stupňami pre ťažšie veci, ako sú na rebríku nižšie stupne prostredníkom na ceste k vyšším stupňom. Toto sa skoro objasní.

45. Ľahšie veci sú prvé než neskoršie, to jest:

1. niekoľko vecí pred mnohými,
2. krátke veci pred obšírnymi,
3. jednoduché pred zložitými,
4. všeobecné pred zvláštnymi,
5. blízke pred vzdialenými,
6. pravidelné pred nepravidelnými alebo normálne pred nenormálnymi.

Totíž: 1. Ľahšie pochopíš jednu vec ako dve, tri, desať atď.; 2. Ľahšie prejdeš krátkou cestou ako dlhou; 3. Ľahšie spočítaš peniaze jedného tvaru a hodnoty ako peniaze rozličného druhu. 4. Ľahšie sa učí chlapec, čo je strom a ako sa mu hovorí, než čo je hruška, vrbá, dub, buk, tis atď. 5. Ľahšie pochopíš vec, ktorá je poruke, než ktorú treba inde hľadať. 6. Konečne ľahšie sa priučíš jednej rovnej ceste než tej, ktorá sa delí na dve, tri, štyri atď. Tieto zásady nech sa nemenia a nech majú platnosť práve toľkých smerníc, zahrnutú do tejto jednej:

LXIV. Vždy treba začínať od vecí niekoľkých, krátkych, jednoduchých, všeobecných, blízkych a pravidelných a pomaly treba postupovať k veciam početnejším, obšírnejším, zvláštnejším, vzdialenejším a nepravidelným.

Záver: Pochopenie vecí neskoršej predpokladá pochopenie vecí prvej.

46. Táto všeobecná smernica sa rozkladá na tieto jednotlivé: Nech sa vyučujú a učia:

LXV. Niekoľké veci pred mnohými.

LXVI. Krátke pred obšírnymi.

LXVII. Jednoduché pred zložitými.

LXVIII. Všeobecné pred zvláštnymi.

LXIX. Bližšie pred vzdialenejšími.

LXX. Pravidelné pred nepravidelnými (alebo normálne pred nenormálnymi).

47. Z toho bezprostredne vyplýva: keby toho, čo treba vyučovať a učiť sa, bolo málo a bolo by to krátke, jednoduché a všeobecné, bezprostredne vyplývajúce z predchádzajúcich pozpatkov, konečne pravidelné, nech sa to žiakovi ukáže, vysvetlí a nech sa to predloží na napodobnenie zároveň a jedenkrát. (Prečo by sa rozkúskovalo to, čo sa môže vykonať jednou prácou?)

LXXI. Čo sa môže vyučovať a učiť sa jedným aktom, nech sa nikdy od seba netrhá.

48. Naproti tomu, ak je niečo mnohé, obšírne, rozmanité, zvláštne, vzdialené a nepravidelné, nutne treba pribrať viaceré výkonov (aktov); o tom poučia tieto smernice:

LXXII. Všetko, čoho je veľa, nech sa zahrnie do celkov a nech sa najprv rozoberú väčšie celky a potom menšie.

Totíž: aby sa dalo všetko ľahšie prepočítať, presnejšie prezerať a pevnejšie udržať v poriadku. Tak sa jednoduché čísla zahrňujú do desiatok, desiatky do stoviek, stovky do tisícok atď. Ten, kto má mnoho dobytky, rozvádza ho do stád a rozdeľuje ho po rozličných majeroch atď.

LXXIII. Všetko, čo je dlhé, nech sa rozdelí na určité úseky a nech sa vybaví jedno po druhom.

Kratšie úseky sa môžu totiž ľahšie a bez nechuti prebrať jeden po druhom. Podobne kto má vykonať dlhú cestu, rozdelí si ju po zastávkach alebo zájazdnych hostincoch. Ale pri rozdeľovaní úsekov treba dať pozor na tri veci: 1. na samu vec, ako sa dá deliť; 2. na sily toho, komu sú určené tieto úseky; 3. konečne na čas, za ktorý treba prebrať celú vec, takto rozdelenú na časti.

LXXIV. Všetko, čo je zložené, nech sa rozdelí na svoje jednoduché časti a nech sa najprv poznávajú tieto jednoduché časti.

V praxi však nech sa to vykoná prv, pretože jednoduché veci sú pred zložitými: jedno pred dvoma, dve pred štyrmi atď.; písmená pred slabikami a slovami, slová pred výrazmi a vetami atď. A keďže môžeme skladať iba to, čo už jestvuje, musíme si najprv pripraviť to, čo treba skladať.

Záver: Postupovať od jednoduchého k zložitému, od zložitého k zložitejšiemu a od tohto k najzložitejšiemu je umenie všetkých umení, ktoré sa nesmie nikdy a nikdy porušiť.

LXXV. *Nedeliteľné veci nech sa zhrnú do druhu, druh do rodu a rody do najvšeobecnejšieho rodu. A potom, čo sa môže povedať o všetkom, nech sa povie zároveň v rode; čo však zvláštneho prinašajú zvláštne rozdiely, to nech sa opäť povie zároveň o zvláštnych druhoch, až by sa prišlo (ak treba) k jednotlivostiam.*
(Toto je samo osebe jasné, nepotrebuje príklady.)

Záver: Poznanie všeobecných pojmov je základným začiatkom vedomostí, poznanie najzvláštnejších pojmov je zdokonalením vedomostí.

LXXVI. *Pre všetko vzdialené treba hľadať stupne, dokiaľ by nebolo jasné, že posledné veci vhodne súvisia s prvými bez toho, že by sa niekde prerušilo spojenie medzi stupňami.*
(Cez tieto stupne, pravda, treba viesť žiaka po poriadku, bez medzier a skokov.)

Záver: 1. Pri preberaní vecí nech je všetko, čo nasleduje, akoby cieľom; všetko, čo predchádza, akoby prostriedkom k cieľu. (Len takto bude všetko reťazovite spojené.)
2. Stupne nech sa nevytvárajú podľa ľubovôle, ale na základe zrejmých spojení samých vecí.
(Toto teda treba starostlivo dodržiavať, aby sme nezmiatli veci alebo seba.)

LXXVII. *Všetko nenormálne treba uviesť do vzťahu s niečím obdobným vo forme podradenosti.*

(Totiž: aby všetko malo isté miesto a aby sa mohlo ľahšie vidieť, prečo a ako sa niečo odchyľuje od pravidelnosti.)

49. Až potiaľto o tom, ako ľahšie veci majú predchádzať a ťažšie sa majú istým spôsobom obľahčovať. Nasleduje výklad o obozretnosti zvláštnej metódy, čo sa týka poučovania rozumu, vôle, ruky a reči vo vedomostiach, obozretnosti, umeniach a rečiach (ako to bolo vysvetlené v § 40). Toto rozdelenie vecí na tie, ktoré treba vyučovať a ktoré sa treba učiť, sa vzalo zo samej stavby ľudskej duše. Duša má totiž v sebe ponajprv myseľ, zrkadlo vecí, ktorou hľadá pravdu; potom vôľu, ktorá rozhoduje o veciach a vyberá ich, ktorou sa túži po dobre; po tretie, uskutočňovaciu možnosť alebo schopnosť vykonať požadované, ktorá má za predmet vec možnú. K týmto je konečne pridaný jazyk ako tlmočník, ktorého účelom je rozmnožovať poznatky, chcenie a vykonávanie vecí. Pri všetkých veciach, ktoré sa učia, treba osobitného usmerňovania.

LXXVIII. *Veci, ktoré treba vedieť, vyžadujú pochopenie.*
Tu teda stačí skúmať.

LXXIX. *Veci, ktoré majú byť predmetom úvahy, vyžadujú pochopenie a výber.*

Tu teda treba vzbudiť a ovládať city.

LXXX. *Veci, ktoré treba vykonať, vyžadujú pochopenie, výber a konanie.*

Tu teda treba nadto priviesť vôľu k činu.

Metóda, ako vstúpiť do vedomostí

50. Pojem „vedieť“ sa podľa bežného významu používa miesto historickej znalosti vecí, na základe ktorej sme povedali, že niečo je; ale podľa filozofického významu sa chápe miesto rozumovej znalosti, na základe ktorej chápeme, čo je vec, odkiaľ a ako. Podľa prvého významu je pravdou to, čo povedal Augustín: „Mnoho vieme, čo nechápeme.“ Podľa filozofického významu je známy výrok filozofov: „Vedieť znamená poznať vec príčinne, to jest pochopiť ju.“⁶

51. Nakoľko berieme do úvahy historickú znalosť, je isté, že človek vie iba to, čo poznal odinakiaľ, pretože duša uzavretá v temnom väzení svojej telesnej schránky nemôže sama od seba nič vedieť o tom, čo sa deje mimo nej, iba nakoľko sa jej to oznamuje prostredníctvom jej vyzvedačov, ako sú oči, uši atď.

LXXXI. *Každý (historicky) vie iba to, čo poznal.*

Teda: 1. Čo chceš, aby niekto vedel, snaž sa, aby to poznal.

2. Ak chceš, aby niekto veľa vedel, postaraj sa o to, aby mnoho poznal.

3. Komu nebude chýbať príležitosť a usilovnosť veľa poznať, bude musieť mnoho vedieť.

52. Aby sme niečo mohli poznať, na to sú božím riadením usporiadané tri prostriedky: zmysly, rozum a oznamovanie. Zmysel je to, čím vnímame práve prítomné veci. Rozum je to, čím zostavujeme veci zmyslu vzdialené pomocou nejakých prítomných znakov. Oznamovanie je to, čím sa nám stávajú vzdialené veci (ku ktorým sme neprenikli ani zmyslom, ani rozumovou úvahou) známymi na základe cudzieho svedectva.

LXXXII. *Zmyslom, rozumom a oznamovaním môžeme poznať všetko.*

Nie je viac ciest, ktorými by k nám niečo prichádzalo.

⁶ Aristoteles, *Metafyzika*, I, kap. 1.

Záver: Teda ten, koho treba priviesť k vedomostiam, má sa cvičiť v zmyslovom vnímaní, v rozumovom uvažovaní a v poznávaní oznámení o neprítomných veciach.

53. Pretože zmysel všade sprostredkúva (lebo i rozumová úvaha sa začína od nejakých znakov zachytených zmyslami) a cudzie svedectvo o veciach treba vnímať iba zmyslom (predovšetkým sluchom), stáva sa, že vo vlastnom význame slova samotné zmysly sú tými bránami, cez ktoré je otvorený veciam, postaveným mimo človeka, prístup k duši, lebo jedine touto cestou všetko vstupuje. Z toho vyplýva veľmi pravdivý známy výrok filozofov: „Nič nie je v rozume, čo nebolo prv v zmysle.“

LXXXIII. Zmysly sú prvými a stálymi vodcami vedomostí.

Záver: Je ich preto treba na prvom mieste a stále cvičiť.

54. Pretože zmysel zachycuje veci bezprostredne, rozum iba stopy a tieň vecí a oznamovanie zachycuje cudzie svedectvo o veciach, dáva preto zmysel, upretý na prítomnú vec, veľmi bezpečné vedomosti, rozumová úvaha však trochu ľahšie klame, ako aj cudzie rozprávanie. Stáva sa, že predovšetkým o tom sa hovorí, že vie, kto poznal vec zmyslami; o tom, kto ju poznal rozumovou úvahou, sa hovorí, že sa domnieva; kto vec poznal tak, že dôveruje iným, o tom sa hovorí, že verí.

LXXXIV. Zmysly sú základňou dôkladných vedomostí.

Záver: 1. Treba teda všetko, čo je možné, obsiahnuť vlastnými zmyslami.

2. Ak je nám niečo odinakiaľ známe, treba sa podľa možnosti spoľahnúť na svedectvo zmyslov, aby sme postihli bezpečnosť pravdy.

Odtiaľto pochádza toto: Videnie vlastnými očami sa rovná dôkazu. Predstavovanie sa totiž najlepšie tvorí samými vecami; a ak sa niečo inak chápalo, ako je skutočná vec, napraví sa to pohľadom na samotnú vec. Napríklad ak niekto počul opisovať slona, vytvorí si nejakú predstavu o ňom, ale zriedka takú pravdivú, aký je slon v skutočnosti. Lepšie si utvorí predstavu pomocou maľovaného obrazu, ale ešte nie s dostatočnou istotou, či je taký. Čo totiž, ak sa maliar dopustil chyby? Čo potom, ak niečo úmyselne inak položil, než je, aby klamal? Kto si však samého slona v bezprostrednej blízkosti starostlivo prezrel, s istotou vie, aký je, a nedá sa nikým oklamať. Tak si my, ktorí vnímame vlastným zrakom, vieme predstaviť slnko a farby, ľahko ich rozlišujeme a nemýlime sa, čo sotva môže slepý od narodenia, čo by si mu to aj tisíc ráz rozprával. Z toho vyplýva známy výrok Plautov: „Jediný očitý svedok má väčšiu cenu než desať takých, ktorí to

iba počuli.“⁷ Podobne je to aj pri iných zmysloch, že totiž každý je najlepšie poučovaný svojím vlastným predmetom. Lepšie totiž poznal spev slávika, sladkosť cukru, váhu olova atď. ten, kto iba z reči sa niečo o tomto dozvedel. Pozri i dole zákl. poučku CLXXXIII so záverom.

55. Čím je niečo vtlačené do viacerých zmyslov, tým bezpečnejšie sa poznáva a trvalejšie pamätá.

Lepšie totiž vie, čo je zvon, kto ho videl, počul, ohmatal a snáď i sám rozkýval, než človek alebo od narodenia hluchý, ktorý ho iba vidí, alebo od narodenia slepý, ktorý ho iba počuje atď.

Z toho vyplýva základná poučka:

LXXXV. Všetko treba obsiahnuť zmyslami, nakoľko sú len schopné.

Pomocou vlastného pozerania (autopsie), vlastného hmatania, vlastného ochutnávania atď., to jest zrakom, hmatom, chuťou, čuchom a sluchom. Každému totiž zmyslu prináša jeho predmet najväčšie svetlo, o toľko väčšie, o koľko viac zmyslov zasahuje súčasne ten istý predmet, ako víno farbou, vôňou, chuťou atď.

56. Pretože však rozumové poznanie zahrňuje tri veci, a to pochopenie, usudzovanie a zapamätanie, skúmajme teda, ako sa umele dá priviesť myseľ k správne mu pochopeniu, usudzovaniu a zapamätaniu vecí.

57. Pochopenie je poznanie vnútornej stavby vecí, ktorú zvonka pochopili zmysly. Úsudok je úvaha o správnosti vecí. Pamätať je uchovanie pochopenej a posúdenej veci pre budúcu potrebu.

LXXXVI. Treba prizerať na to, aby všetko, čo sa podalo zmyslom, bolo tiež pochopené.

Tak to treba teda podávať, aby sa to mohlo pochopiť.

LXXXVII. Treba uvážiť, či všetko to, čo bolo pochopené, je správne.

Treba teda tak podávať, aby sa to mohlo uvážiť.

LXXXVIII. Treba sa starať o to, aby všetko to, čo raz bolo pochopené a uvážené, trvale utkvelo v myšli.

Treba teda tak vkladať do mysle, aby to mohlo v nej utkvieť.

Záver: 1. Nie je možné pochopiť vec, ktorú neporozumeli dobre zmysly. (Teda nie je žiadúce.)
2. Úsudok o nepochopenej veci je klamný. (Teda nežiadúci.)
3. Zapamätanie si veci nepochopenej a neuváženej je vratké. (Teda nežiadúce.)

⁷ Platus, *Truculentus*, v. 785.

58. Pochopenie vecí spočíva temer v tom, že ti je jasné, k čomu, čím a ako súvisí každá vec s ktoroukoľvek svojou časťou a ako sa líši od iných príbuzných vecí so zreteľom k nim; vyučovať veci nie je takmer nič iné, ako ukazovať rozdiely vecí (podľa rozličných účelov, tvarov a iných príčin).

LXXXIX. Poznať rozdiely vecí znamená poznať veci.

Záver: Kto teda dobre rozlišuje, dobre vyučuje.

XC. Poznať príčiny vecí znamená poznať podstatu vecí.

Všetko, čo existuje, jestvuje na základe svojej príčiny; od tejto má všetko, čo má. Naučiť teda vec pomocou príčin znamená vtlačiť ju hlboko do rozumu.

Záver: 1. Odhaľ teda pravý cieľ každej veci!

2. Vysvetli prostriedky, ktoré vedú k cieľu, to jest tvar prostredníctvom jeho častí!

3. Ukáž aj to, že látka môže vziať na seba taký tvar!

4. Ukáž konečne, že sa vec hodí na to, aby dala takejto látke takýto tvar!

Keď toto správne urobíš, pocítiš, že sa dostalo rozumu najväčšie svetlo.

59. Pretože pochopenie vecí je ich vnútorné videnie, koná sa za tých istých podmienok ako vonkajšie videnie. K videniu je potrebné: 1. svetlo, prostredníctvom ktorého sa odvádzajú podoby vecí a prinášajú do oka; 2. zdravé otvorené oko, ktoré je obrátené k veci z určitej vzdialenosti, ktoré vpúšťa podoby dovnútra; 3. zdržanie sa oka pri veci, až je dostatočne preskúmaná zo všetkých strán. Podobne, keď sa rozumu prednáša vec a dostaví sa: 1. jasná zrozumiteľnosť veci, spôsobená ňou samou alebo objasnením učiteľa; 2. povinná pozornosť zdravej mysle, akoby vnútorného oka; 3. náležité zdržanie, aké sa vyžaduje pre skúmanie vecí zo všetkých jej stránok. Tu musíme vec porozumieť.

XCI. Treba prizerať na to, aby všetko, čo sa vyučuje, obsahovalo jasnú pravdu.

Tmu, mraky a chaos nemožno jasne vidieť.

XCII. Treba sa starať o to, aby sa všetko to, čo sa vyučuje, prijímalo pozorne.

Cez zatvorené alebo odvrátené oko ani sám svetelný lúč nemôže nič priniesť dovnútra.

XCIII. Treba sa starať o to, aby sa všetko to, čo sa vyučuje, chápalo najprv ako celok, potom po častiach, po poriadku a oddelene.

Zbežne a povrchné preberať veci skôr uvádza rozum vo zmätok, než ho osvetľuje. O tejto veci treba povedať niečo osobitne.

60. Ako je isté, že vidieť veci si vyžaduje aj nejaký čas, aby

sa oko nie iba zbežne dotklo vecí, ale aby uprene na ňu pozeralo, že tak isto sa vyžaduje nejaký čas pre pochopenie vecí, aby sa totiž každá vec pozorovala s príslušnými zmyslami tak dlho, až by sa celá jasne pochopila so všetkými časťami, ktoré sú v nej a pri nej. Temer všetky veci sú zložené a skladajú sa z častí; ak by teda neboli poznané všetky časti, osobitne každá jedna, nebude sa môcť povedať, že bol celok poznaný. K takému však poznaniu častí (jednej po druhej) je samozrejme treba času, pretože zamieriť sa súčasne na rozličné veci nie je dané ľudskej povahe. Urob skúšku so zrakom, či sa môžeš pozerat zároveň na dve veci. Napríklad urob skúšku na tom, čo teraz čítaš; nedokážeš sa dívať súčasne, ale iba postupne na dve strany alebo dva riadky alebo slová, ba dokonca ani na dve písmená. Urob skúšku so sluchom, či budeš vedieť s rovnakou svedomitou sledovať dvoch ľudí, z ktorých každý hovorí niečo iné. Urob skúšku s jazykom, či budeš môcť súčasne rozlišovať chute viacerých vecí, alebo či budeš môcť súčasne v tom istom čase hovoriť v dvoch rečiach, alebo aspoň súčasne vysloviť dve slová. Urob skúšku s rukou, či ňou urobíš súčasne dve veci. (Napríklad napísať súčasne dve písmená.) Neurobíš to. Pletú sa navzájom predmety, ktoré sú zachytené súčasne tým istým orgánom, rozrušujú vnímanie, a tak sú na prekážku. Nemôže sa teda ani naša myseľ súčasne oddávať viacerým veciam, ktoré sa treba naučiť. Kto robí súčasne viac vecí, je isté, že ten nerobí nič správne. Teda:

XCIV. Iba jednu vec v tom istom čase.

XCv. Vždy najprv celok, potom väčšie časti, na koniec čiastočky, jednu po druhej.

XCVI. Pri každej jednej veci treba zotrvať tak dlho, pokiaľ je to potrebné.

61. Najstarostlivejšie však treba dbať o to, že sa časti každej veci môžu a majú ukazovať, prezerat a poznávať trojakým spôsobom: 1. rozoberaním, 2. skladaním a 3. porovnávaním s inými vecami. Napríklad: Nemôžeš niekoho prv učiť, z koľkých a z ktorých častí sa skladajú hodiny, pokiaľ pred jeho zrakom nerozoberieš hodiny na časti a taktó rozložené opäť nezložíš, pokiaľ konečne neporovnáš viac hodín medzi sebou a nerozkážeš mu pozorovať, čo majú zvláštneho tieto alebo tamtie a prečo toto alebo tamto inde chýba alebo je to iné. Z toho vyplýva, že jestvuje trojaká metóda, ako treba vysvetľovať každú vec a postaviť ju do svetla po všetkých jej vnútorných častiach, a to: rozoberajúca, skladajúca a porovnávacía alebo prirovnávacía, ktoré po grécky voláme analýzou, syntézou a synkrízou. O týchto budú najpravdivjšie tieto základné poučky:

XCVII. S časťami každej veci sa oboznamujeme pomocou analýzy.

XCVIII. Dokonalejšie však veci poznávame, ak priberieme syntézu.

XCIX. Najdokonalejšie však, ak sa k nim pripojí ešte synkríza.

62. Je teda trojaká metóda chápania, to jest cesta, ktorá privádza chápanie k svetlu: analytická, syntetická a synkritická. Rozdiel medzi nimi je vlastne tento: analýza sa začína od zloženého celku (sotva je totiž niečo také jednoduché vo veciach, že by sa neskladalo z častí, podobných a nepodobných) a končí sa pri najmenších a najjednoduchších čiastočkách. Naproti tomu syntéza sa začína pri najmenších a najjednoduchších čiastočkách a končí sa pri najzložitejších, totiž pri celom systéme nejakej veci. Synkríza však porovnáva celky s celkami a časti s časťami paralelne, pričom je veľmi pravdivý známy výrok: paralelné veci sú zrejmejšie.

63. Použitie týchto metód je spoločné pre jasné a zreteľné poznávanie vecí, pretože rozbor vecí pred duševným zrakom dáva začiatok pochopenia, opätovné zloženie pôsobí pokrok v pochopení a porovnanie so všetkými ostatnými vecami tohože rodu dokončuje pochopenie. Nikto totiž nepozná vec dokonale, kto ju iba pozná, hoci ju pozná analyticky a synteticky; konečne ak pochopí, čo majú iné veci podobné alebo nepodobné a prečo, plne ju pochopí. Preto dobrý filológ lepšie chápe jazyky, ak ich pozná mnoho, než môžu pochopiť tí, ktorí poznajú iba po jednom. Tu teda (v synkritickú metódu) je skryté mnoho svetla, pretože sa všetko deje podľa tých istých vzorov a iba s malými zmenami. Kto vie na toto dbať, môže mnoho vidieť, čo uniká očiam iných. Ale o tomto inde.

64. Okrem toho sa analytická metóda používa najmä pri nachádzaní vecí, syntetická pri ich vykonávaní a synkritická pri oboch. Pri pozorovaní vzniku vecí začíname nutne úvahou o celi ako celku, nato postupujeme k jeho podmienkam alebo prostriedkom akoby k častiam a konečne k jednotlivým spôsobom podmienok akoby čiastočkám. Ale syntetická metóda (pri samom vykonávaní vecí, to jest pri vzniku a vypracovaní) sa začína nutne od najmenších častí a tieto podľa nutnosti vypracované navzájom spojuje, a to opäť väčšie s väčšími, dokiaľ by nevyšiel zložený celok na všetkých stranách plne súvisiaci. Synkritická metóda postupuje oboma spôsobmi, pretože sa veci tu i tam môžu vyučovať porovnávaním, keď sa totiž prostredníctvom inej podobnej veci ukáže, ako sa môže niečo rozložiť alebo zložiť (ako sme my v § 59 našli podmienky pochopenia v podmienkach videnia a podmienky usudzovania budeme sledovať v § 67 atď.).

65. Táto trojaká metóda chápania sa môže veľmi vhodne porov-

nať s trojakou umelou pomôckou nášho zraku, ktorú voláme ďalekohľad, drobnohľad, zrkadlo, pretože ako ďalekohľad približuje k zraku vzdialené veci, takže možno vidieť aj ich časti, tak aj analýza spôsobuje, že i skryté časti každej veci možno vidieť. A ako drobnohľad najmenšie veci zväčšuje a odkrýva aj čiastočky nedeliteľných vecí, tak aj syntéza, postupujúc od menších častí vždy k väčším, ukazuje veľmi jasne stavbu vecí. Konečne, ak zrkadlo stavia pred náš zrak veci, ktoré ležia mimo nášho pohľadu, a to pomocou odrazu lúčov, tak synkríza ukazuje jednu vec v druhej príjemným pohľadom a rozmanitým použitím. A preto, ak sa častejšie používajú zrkadlá než ďalekohľady a drobnohľady (lebo tieto pozná málo ľudí, tamtie všetci, tieto iba nedávno boli vynájdené, ale zrkadlá sú rovnako staré ako svet, a tak ich sám Boh stvoril, pretože sa vyskytujú v každej vode a na každom hladkom povrchu ktorejkoľvek veci): tak isto sa spôsob vyučovania pomocou podobien a parabol používa už od najstarších dôb a výborne slúži pri vhodnom vysvetľovaní akejkoľvek veci a pri príjemnom osvietení duševných schopností. Ale ako sa po zrkadlách užitočne vynašli aj ostatné optické trubice, ktorými sa nepozerala na vec v odraze, ale priamo v nej samej, a to predsa ostrejšie ako voľným okom (preto sa nutne používajú pri presnom pozorovaní vecí vzdialených a malých), tak isto po najprirodzenejšej synkritickú metódu správne boli zostavené analytická a syntetická metóda, ktoré prezerajú, rozoberajú a skladujú veci, ako sú v sebe samých.

66. Už z predchádzajúcich výkladov vyplýva, že analýza, syntéza a synkríza zapaľujú svetlo pri chápaní vecí a že človek takto vyvíjený musí zvlášť chápať veci. Nech toto teda uzavrie smernica.

C. Treba nutne spojovať metódu analytickú, syntetickú a synkritickú tam, kde sa vyžaduje úplné poznanie vecí.

Treba ich spojiť, nie pomiešať. Najprv treba dokončiť úplnú analýzu a zároveň treba ukázať a určiť časti spolu súvisiace a protikladné, prv než by sa prišlo k syntetickému preberaniu jednotlivých vecí. V tejto veci je mnoho didaktického tajomstva, čo sa vysvetlí na príslušnom mieste. (Dotkneme sa toho i tu nižšie v § 153.)

67. Až potiaľto o pochopení.

Usudzovanie je vnútorné váženie vecí; vykonáva sa práve tými istými prostriedkami ako vonkajšie váženie: váhou, dvoma vecami proti sebe odváženými, a okom, ktoré ich pozoruje. Ich vysvetlenie:

68. Váha je zvláštna metóda úsudku, ktorá pozorovaním porovnáva veci s ich vzormi, to jest vždy súčasne vyvažuje oné dve otázky: čo (alebo aké, aké veľké, kde, ako atď.) je niečo? A či by

to (alebo také, také veľké, tam, tým spôsobom atď.) malo byť. A tak tieto dve veci, ktoré sa úsudkom odvažujú, sú: niečo podľa vzoru zobrazené so svojim vzorom. Oko však, zaznamenávajúce rovnováhu (alebo vybočenie z rovnováhy hore alebo dole), je vnútorné oko mysle, totiž rozum, porovnávajúci veci s vecami. Nech sa vec objasní príkladom: keby ti niekto ukázal obraz a tvrdil by, že je to obraz toho alebo oného človeka, nemôžeš posúdiť, či je a či nie, ak nepoznáš toho človeka. Ak ho však poznáš, ľahko môžeš povedať svoju mienku, keďže si porovnáš ťahy napodobeného obrazu s pôvodným človekom. Tak sa to rovnako deje vo všetkých veciach, o ktorých usudzujeme (ak neusudzujeme nerozvážne), že sa totiž vytvorili podľa vzoru porovnávajú so vzorom (napr. nejaký skutok s právom alebo so zákonom).

Základné poučky:

CI. Poznať vzory vecí tvorí základ úsudku o veciach.

CII. Porovnať vec s jej vzorom znamená mať úsudok o veciach.

CIII. Správne povedať mienku o veci správne porovnanej s jej vzorom znamená dokončiť úsudok.

Záver: 1. Nemôže teda byť žiadny úsudok o veciach bez predchádzajúceho poznania ich vzoru.

2. Úsudok o veciach bez predbežného poznania vecí a porovnania s jej vzorom je iba predbežný úsudok.

3. Úsudok, prenesený o veci akosi nedbalo pozorovanej alebo porovnanej s jej vzorom, je nepodarený úsudok.

Omnoho je však ešte nepodarenejší, ak niekto nepozná ani vzor, ani to, čo je podľa vzoru zobrazené, a predsa povie svoju mienku.

69. Z toho vyplýva: ak chceš tak osvietiť myseľ žiaka, aby bol schopný nielen veci pochopiť, ale aj usudzovať o veciach, treba ho oboznámiť so vzormi vecí (ktoré sú dokonalou formou každej veci) a navykať ho podľa nich vykonávať všetko, čo sa mu naskytne a čo patrí do toho istého rodu. Ak sa toto riadne stane, urobíš ho opravdu schopným úsudku. Teda:

CIV. Treba stanoviť všeobecné tvary a pravidlá vecí a treba ukázať, ako treba všetko zvlášťne podľa nich vykonávať.

70. Toľko o bystrení úsudku.

Pre posilnenie pamäti hľadali sa prostriedky rozličným spôsobom, aj umelými prostriedkami a obrazmi, pomocou ktorých, ako je známe, rozličnými pokusmi a ukázkami sa môžu dosiahnuť pozoruhodné výsledky, ako to ukázali učitelia mnemotechniky. Ale myslíme, že je to vec násilná a že zoslabuje úsudok, popredné dobro človeka, a že tak vytvára z ľudí papagájov, ktorí odriekajú cudzie myšlienky a nevydávajú zo seba nič primeraného. Ak je toto pravda (netvrdíme to totiž, ale máme podozrenie), treba hľa-

dať bezpečnejšie prostriedky, ktorými by sa prirodzená schopnosť pamäti podporovala, ale nezoslabovala by sa sila úsudku. (Zlý je totiž ten liek, keď pri jeho užívaní niečo prirodzené hynie.) Aby sme tieto prostriedky našli, obráťme najprv pozornosť na to, čo je pamäť a ako dochádza k spomienkam, v nádeji, že takto nájdeme prostriedky, ktorými by sa jej mohlo mílo pomôcť.

71. Pamäť je zásobujúca a vydávajúca schopnosť mysle, ktorá prijíma veci zachytené zmyslami, uchováva ich a opäť ich podľa potreby vydáva.

72. Má teda tri funkcie: uložiť, uchovať a vydávať alebo zachytiť, podržať a vrátiť. Ak starostlivo uloží, verne uchová a pohotovo vráti, nazýva sa dobrou pamäťou; naproti tomu, ak necháva užitočné poznatky uklízuť alebo uniknúť, a preto ich ani nevracia alebo ich vracia pomaly a kuso, nazýva sa zlou pamäťou. Predsa však nebývajú tieto schopnosti ani u toho istého nositeľa na tom istom stupni. Niektorí si totiž veci ľahko pamätajú, ale ich aj ľahko strácajú; iní si ich ťažko zapamätajú, ale si ich dlho uchovávajú; iní zas ľahko zabúdajú a ľahko si veci vybavujú. Preto podľa rozdielnosti pováh sú potrebné rozdielne pomôcky pre pamäť, aby sa totiž napomáhalo ako zapamätanie, tak aj uchovávanie a konečne i vybavovanie predstáv.

73. Všeobecne je predsa pravdivé, že každý môže vrátiť iba to, čo si zapamätá, a že si pamätá to, čo si prv vtlačil do pamäti, a tak isto čím pevnejšie bude vtlačenie predstáv, tým pevnejšie bude uchovávanie predstáv a ľahšie ich vybavovanie. Z toho vyplývajú základné poučky:

CV. Čo si chceš zapamätať, prv si vtlač do pamäti.

Nikto totiž si nemôže zapamätať alebo vybaviť z toho, čo si nikdy nevťlačil do pamäti premýšľaním.

CVI. Čím trvalejšie si chceš niečo zapamätať alebo si to ľahšie vybaviť, tým hlbšie si to vtlač do pamäti.

Veci, ktoré sa len povrchne dotknú zmyslu, a preto sa aj zľahka vtlačia do mysle, rýchle sa zabúdajú.

Sila pamäti je závislá predovšetkým od sily vtlačenia predstavy.

Preto si treba predovšetkým všimnúť, ako sa to deje. Uchovávanie alebo aj vybavovanie predstáv má svoje zvlášťne pomôcky. Pozrime teda na každé osobitne.

74. Vtlačenie predstavy je zobrazenie veci v myslí, ktorá bola zachytená prítomným zmyslom.

Ako totiž ja teraz píšem tieto slová, ktorých obrazy si vytváram v myslí a pomocou ruky ich vtlačám do pera a pomocou pera na papier, aby tu už vyvolali ich podoby, tak sa tieto obrazy písmen vtlačajú, čitateľ, do tvojho oka. Tvoje oko ich však prepúšťa

do tvojej mysle, kde utkvejú tak, že i keď sa tieto reálne pred-
mety odstránia, tvoja myseľ môže ich pozorovať; čím čistejšie by
boli predstavy odlúčené od vecí a čím pevnejšie by boli vtlačené do
mysle, bolo by tým lepšie. Pozrime však, čím sa môže tomuto
vtlačaniu predstáv pomôcť, aby sa stalo pevnejším.

75. Vtláčaniu predstáv všeobecne pomáhajú tri veci: pozorné
vnímanie (ktoré sa deje zmyslami), jasné chápanie a starostlivé
usudzovanie.

CVIII. Aj pomôcky zmyslov, pochopenia a úsudku sú tiež po-
môckami pamäti.

Je totiž nemožné, aby si niekto nezapamätal to, čoho sa zmoc-
nil svojimi zmyslami s takou pozornosťou, že to aj pochopil, ba
mohol si o tom utvoriť úsudok. Sem patrí známy výrok Erazmov:
„Hlboké pochopenie je veľkou časťou pamäti.“⁸

Záver: Kto sa teda pozorne zaoberá vecami týkajúcimi sa zmys-
lov, starostlivo používa nástroje pochopenia a premyslene
posúdi veci, ten dobre pestuje pamäť a nakoniec sa mu
stane pevnou.

76. V podrobnostiach pomáhajú vtláčaniu predstavy tri veci,
pokiaľ ide o samotné veci: prehľadnosť, poriadok a okolnosť. Z na-
šej strany je to sedem vecí: prázdna myseľ, pokoj, silný cit, vlast-
ný náhľad, časové zotrvanie, navrátenie a konečne zápolenie.

77. Prehľadnosť vecí je potrebná preto, aby to, čo sa jasne
ukazuje, aj jasne udieralo do zmyslu a aby sa mohlo takto jasne
vtlačené pochopiť, posúdiť a zveriť pamäti. Teda:

CIX. Čo nemá zmysel, to práve tak nemôže byť pochopené a po-
súdené, ako nemôže byť ani zverené pamäti. Napríklad nejaká
myšlienka, keby bola i najvybranejšia, prednesená mi po turecky.

Záver: To, čo je treba zveriť pamäti, nech je jasné!

78. Poriadok vecí je potrebný preto, aby sa totiž mohlo po-
zorovať, ako časti vecí medzi sebou dobre súvisia, a aby sa mohli tak
oddelene vtlačiť do pamäti, ako nasledujú oddelene za sebou: Teda:

CX. Veci, ktoré nemajú súvislosť, tak ako môžu byť ťažko po-
chopené a posúdené, tak ťažko môžu byť aj zverené pamäti.

Nech sú príkladom štyri slová známeho mne jazyka oddelene
prednesené: duša, byť, vec, poriadok. Keď tieto slová takto pone-
cháme, nemajú ani hlavy ani päty; ale ak ich uvedieme do neja-
kého rozumného poriadku (napr.: poriadok je dušou vecí), ak je
medzi nimi lepšie zoskupenie, zaiste utkvejú v rozume a v pa-
mäti.

⁸ Erazmus, *O spôsobe štúdia*: Dobrou časťou pamäti je vec hlboko po-
chopit.

Záver: To, čo treba zveriť pamäti, nech je usporiadané!
CXI. Ako je poriadok vecí základom pochopenia a úsudku, tak
je aj základom pamäti.

Poriadok vecí a slov tvorí tiež v mysli usporiadané pojmy, pre-
tože pojmy mysle nie sú nič iného než obrazom vecí a slov v mysli.
To je príčinou, prečo dúfam, že sa môžu sotva vymyslieť lepšie
pomôcky pamäti, než ako sú veci a slová pred pohľadom mysle
uvedené do prirodzeného poriadku. Veď myseľ sama dokonca aj
proti vôli človeka ide vo svojej vznešenej túžbe za vecami, len
nech nie je zastavená, zahnaná a uvedená v neporiadok zmäteným
zhlukom vecí (alebo slov).

79. Okolnosť je potrebná preto, aby som, keď poznám príčinu
veci, účinky, miesto, čas a podobne, uchopil vec akoby toľkými
rukoväťami, a tým pevnejšie ju mohol podržať.

CXII. Veci, ktoré nemajú okolnosť, tak ako sotva môžu byť po-
chopené a posúdené, tak nemôžu ani byť zverené pamäti.

Záver: 1. To, čo treba zveriť pamäti, nech je dobre vymedzené
okolnosťami!

Čím je viac okolností, tým lepšie. Medzi okolnosťami
sú najúčinnnejšie príčiny, ktoré pochopiť znamená vec
akoby klincom pribiť do pamäti (podľa zák. poučky
XC). Teda:

2. To, čo treba pevne zveriť pamäti, nech sa vysvetlí po-
mocou príčin.

80. Prázdna myseľ je taká, ktorá ešte nie je naplnená obrazmi,
ako je myseľ detí, ktoré dosiaľ málo skúsili. Aristoteles prirovnal
túto ku hladkej tabuli, na ktorej nebolo ešte nič napísané, môže
však byť napísané všetko. Ako teda čistá tabuľa (alebo papier)
priime ochotne všetko, ale ktorá je už popísaná, neprijme viac, než
koľko azda ostáva voľného miesta, a to tiež nie bez pomiešania
toho, čo bolo prv napísané, s tým, čo bolo čerstvo napísané. Tak
to bude zariadené aj s našou dušou. Viem, že nie je vo všetkom
toto prirovnanie na mieste, pretože papier má ohraničené roz-
mery, naproti tomu však myslí sa dostala neobmedzená kapacita
tak ako obrazu neobmedzeného Boha; o nič menej však predsa je
to jasné zo skúsenosti, že čím viac obrazov bolo v mysli, tým viac,
ľahšie a silnejšie sa navzájom miešajú, zlievajú, zatieňujú a ko-
nečne stierajú, ak by tu nebol poriadok a ostatné pomôcky. Nech
teda má platnosť táto základná poučka:

CXIII. Prvé vtláčenie predstáv najsilnejšie utkvie.

Napríklad tie veci, čo sa učíme v detstve a ráno po spánku so
sviežimi zmyslami a pri ktoromkoľvek prvom styku s každou ve-
cou atď.

81. Pokojná myseľ nie je rozptýlená zhlukom predmetov, ale je obrátená iba k nejakej jednej veci, ako je to u človeka, ktorý nie je znepokojený ani vonkajším zamestnaním, ani vnútornými citmi. Zmysel, ktorý sa vzťahuje na viaceré veci, menej dbá o jednotlivosti, nepochytí správne ani jedno, ani druhé, ak je však v sebe podráždený hnevom alebo nenávisťou, ani nedáva pozor alebo len zmätene. Ale myseľ obrátená presne na jednu vec, priťmáva ju a prijíma pevné stopy.

CXIV. Vtlačené predstavy, prijaté pozorne, dobre utkvajú v pamäti.

Preto tiež ústranie a samota, kde žiaden hluk neruší myseľ, sú priateľské múzam.

Silnejší cit je vtedy, keď sa pri preberaní vecí niečo naskytne, čo otriasa dušu obdivom, pôžitkom, ošklivosťou, studom alebo strachom. Duša totiž prichádzajúci zmyslový vnem tak hlboko prijíma ako zasadený úder, a ani ho ľahko nestráca.

CXV. Vtlačená predstava, prijatá myslou silne citovo vzrušenou, utkvie hlbšie.

Záver: Všetko to, čo pri učení pôsobí radosť, podporuje pamäť. (Pretože podnecuje dušu drážením a podnecovaním, robí ju pozornou.)

83. Vlastný náhľad je to, keď sa neuspokojujeme s cudzím rozprávaním, ale skúmame veci svojím zrakom, sluchom, chuťou a hmatom. Táto vec má preveľkú dôležitosť pre pravdivé a silné vtlačenie predstáv. Kto si raz pozorne zrakom prezrel Rím, bude mať o ňom lepšiu a pevnejšiu predstavu, ako keby mu o ňom iní tisíce ráz rozprávali. To sa celkom jasne prejavuje aj pri ostatných zmysloch. (Pozri § 54.)

Teda:

CXVI. Vtlačená predstava, ktorá je urobená bezprostredne z vecí samých, je najlepšia.

84. Časové zotrvanie je to, keď pri tom istom predmete dlhšie zadržíme svoj zmysel, až nás s celou vecou dôverne oboznámi. Toto sa stáva opakovaným prezeraním vecí alebo počúvaním a starostlivým uvažovaním o nej zo všetkých stránok. Sem smeruje pokyn, aby si to, čo si chceš hlboko vtlačiť do pamäti, nielen čítal a znovu prečítal, ale aj písal a znovu prepisoval. Počuli sme o Filipovi Melanchtonovi, že si autora, s ktorým sa chcel veľmi dôverne oboznámiť, obyčajne odpisoval. S rovnakým cieľom aragónsky kráľ Alfonz vlastnoručne viackrát odpísal sväté Písmo.

CXVII. Zotrvať pri predmete znamená upevniť vtlačenú predstavu.

Preto ktosi dobre povedal: Po prvé, treba nejakú vec čítať, aby

sme vedeli, čo obsahuje; po druhé, aby sme ju pochopili; po tretie, aby sme si ju vtlačili do pamäti; po štvrté, ticho si ju zopakovať, aby sme skúsili, či sme ju pevne obstáli atď. O tom sa bude hovoriť v nasledujúcom.

85. Navrátenie je, keď niekto to, čo nedávno počul, uvidel, prečítal a premyslel, skoro zopakuje v tej istej forme alebo sebe samému, alebo rozpráva a ukazuje iným. Prvý prípad upevňuje dost dobre vtlačenú predstavu, druhý je lepší, pretože, kto učí iného to, čo sa sám naučil, nielen opakuje vec, to jest znovu ju pretriasa vlastnými zmyslami, ale akoby už zo svojich poznatkov dával druhému, oduševnenejšie vec preberá, a tým akoby sa jej zmocnil. Skúsenosťou sa to dokázalo. Nech teda máme základnú poučku:

CXVIII. Znovu vtlačiť do pamäti to, čo bolo už vtlačené, znamená zosilniť vtlačenú predstavu.

86. Zápolenie je to, keď sa deje opakovanie pochopených vecí skúškou, či už bolí pochopené správne, či už sa to robí s druhým alebo so sebou samým. Keby si totiž niečo napísané čo aj desaťkrát bez prestania prečítal, nevťlačil by si si to do pamäti tak, ako keby si to čítal štyrikrát alebo päťkrát, medzitým by si sa pokúsil to odcitovať spamäti a keby pamäť zlyhala, pozrel by si do knihy. Podobne, ak druhému niečo rozprávaš, nariaduješ a prikazuješ, nikdy nebudeš istý, či to pochopil, čo by si mu to aj šesťstokrát opakoval; presvedčíš sa však o tom, ak otázkami a skúšaním vyšetříš, aký si mal úspech. Lebo i starostlivejšie bude dávať pozor, ak sa bude báť, že sa to od neho bude žiadať, i lepšie pochopí, ak sa totiž bude hanbiť, že sme ho prichytili pri neporozumení, a preto usilovnejšie bude dávať pozor. (Zákl. poučka CXIV.)

CXIX. Pokusne pretriasať vtlačenú predstavu znamená vtlačenú predstavu zosilniť.

87. Toľko o zosilnení vtlačenej predstavy. Schopnosť podržať niečo v pamäti sa podporuje ponajprv častým opakovaním, o ktorom sa správne povedalo: Často si spomínať (vybavovať predstavy) je lepšie než každý liek. Taktiež: Opakovanie je otcom a matkou pamäti. Ani sa nemôže zmazať to, čo sa skoro po sebe obnovuje.

CXX. Opakovanie je protiliek zabúdania.

Či už sa to deje tichým opätovným prečítaním, či hlasitým prednášaním alebo konečne akýmkoľvek uplatnením.

88. Inou pomôckou schopnosti podržať si niečo v pamäti je zapisovanie, ktorým sa veci zmyslom pochopené uzatvárajú akoby do nového žalára, z ktorého nemôžu ani uletieť ani ujsť z mozgu, ale koľkokrát treba, môžu sa znovu vybaviť. Je to priamo potrebná podpora, bez ktorej by pamäť iste nestačila na obsiahlejšie a po-

drobnejšie veci. Lebo kto z ľudí by si trúfal zapamätať si celé reči, knihy, výpočty astronomických zpráw a podobne?

CXXI. Zapisovanie je pokladnicou opakovaní.

Opakovať sa totiž môže, to jest znovu použiť všetko to, čo sa zverilo písomnému záznamu. Tomuto prospieva po prvé to, že si v knihách, ktoré čítame, podporujeme miestnu pamäť tým, že píšeme na okraj poznámky alebo podtrhávame rôznofarebnými čiarami (totiž tie miesta, o ktorých myslíme, že si ich treba viac zapamätať), aby sme si mohli ľahšie spomenúť, na ktorom liste knihy, na ktorej strane listu, na ktorom mieste stránky alebo riadku sa niečo nachádza. Po druhé, že si zapisujeme význačné výroky na začiatku alebo na konci tej istej knihy, alebo si ich nakreslíme na dvere a na steny, alebo ich vryjeme do sklenených okien atď., aby sme sa všade s nimi stretali. Po tretie, že si založíme vlastné zoznamy alebo denníky pre každodenné opakovanie, alebo súpisy, všeobecné miesta ako všeobecné prehľady vecí, do ktorých všetko významné zaznamenávame a usporadujeme na príslušných miestach; pretože takéto knihy sú pokladnicami pamäti, dodávajú jednak podľa potreby látku v hojnej miere nachádzaniu, jednak zbystrujú úsudok.

89. Na tretie miesto kladieme tie pomôcky schopnosti podržať si niečo v pamäti, ktoré sú umeleckejšie, totiž 1. premeniť vec len predstaviteľnú na zmyslovú, 2. nepochopenú na pochopenú, 3. neobmedzenú na obmedzenú.

90. Premieňanie vecí len predstaviteľnej na zmyslovú sa deje pomocou symbolov (emblém) a podobenstiev (parabol). Ako keď sa predstavujú povinnosti dobrého sudcu obrazom panny, ktorá drží v jednej ruke váhy, v druhej meč, pričom má oči zahalené, aby nevidela osoby, ale aby zvažila veci. Ten totiž, kto raz pochopil, čo znamenajú niektoré jednotlivosti, sotva bude môcť kedy zabudnúť, aké sú povinnosti riadneho sudcu. Ten istý dôvod je pri všetkých podobenstvách a bájkach, ako aj takmer pri všetkých prísloviach a trópoch, a toto je prvým základom umelého pamätania.

CXXII. Symbolické predstavovanie vecí je kľúčom a kormidlom pamäti.

91. Premieňanie nepochopenej vecí na pochopenú najviac slúži tomu, aby sme si neznáme mená vstúpili do pamäti. Ľahšie totiž a pevnejšie utkvie v pamäti Alabandensis (alabandský — od ázijského mesta Alabanda), ak si pomyslíš na tri prv známe slová: ala (po latinsky krídlo), Band (po nemecky zväzok) a ensis (po latinsky meč) než čisto bez týchto. Tak isto meno Kalifornia (krajina v Amerike), ak si predstavíš rozpálenú pec (po latinsky calen-tem furnum). Sem patria všetky odvodzovania slov podľa pôvodu,

ktoré umožňujú ľahké, zaujímavé a dôsledné štúdium jazykov (ak by boli pravdivé a nie iba hračky).

CXXIII. Akékoľvek pochopenie vecí je svetlom pamäti.

Záver: Ale pravé pochopenie vecí je žiarivým svetlom pamäti. 92. Premieňanie neobmedzenej vecí na obmedzenú slúži veciam, ktoré množstvom a rozmanitosťou zavaľujú a mätú myseľ, ak by sa totiž nedali previesť do počtu a miery a nedali zovrieť v medziach. Videli sme v § 45 a nasled., že sa toto deje tak, že mnohé veci uvádzame do celkov, obsírne rozkladáme po stupňoch, zložené premieňame na jednoduché, zvlášť na všeobecné, odľahlé spájame s blízkymi a nepravidelné premieňame na pravidelné.

CXXIV. Rozdeľujúce obmedzenie neobmedzeného je veľkým nástrojom pamäti.

Toto je totiž pôvod a základňa všetkých teórií, pravidiel a systémov, pretože takto sa neobmedzené veci vtisnávajú do ohra- ničených medzí mysle.

93. Toľko tiež o schopnosti uchovať niečo v pamäti; spomínanie je znovuvybavovanie predstavy v mysli o minulej veci pri príležitosti vecí prítomnej (ktorá je s minulou vecou v nejakom príbuznom vzťahu). Keď napríklad pri stretnutí alebo zmienke o nejakej veci, osobe alebo mieste atď. si spomíname, čo vtedy alebo vtedy podobného, rozdielneho alebo opačného tu alebo tam sme videli, počuli alebo robili.

CXXV. Spomínanie sa správa príležitostami.

Ako totiž človek nič nerobí ani nehovorí, ani sa nepýta, ani neodpovedá bez príležitosti, tak bez nej ani o ničom nemyslí, ani neuvažuje.

Záver: Človek si musí vytvárať príležitosť, aby si mohol spomí- nať na užitočné veci.

94. Tými príležitostami (ktoré otriasajú pamäťou a vyvolávajú niečo z jej skrytých pokladov) sú súvislé vzťahy vecí, ktoré navzájom spájajú myšlienky. Všade totiž súvisia veci s vecami, ba dokonca sa spájajú. Toto ukazujú príčiny spojené so svojimi účinkami a naopak; taktiež tvary spojené s látkami, účely s prostriedkami, dôsledky s podnetmi, podobné s podobným, rozličné s rozličným, opačné s opačným, slovom všetko vzťažné so svojím súvzťažným, aby sa aj druhé položilo, keď je položené jedno; týmto spôsobom sa spájajú v reči slová so slovami, takže, keď sa prednesie jedno, nutne nasleduje druhé, čo vyžaduje úplnosť myšlienky a zákon skladby, konečne metrické a rytmické pravidlá. Tak sa vzájomne spájajú myšlienky (ktoré nie sú ničím iným iba obrazmi vecí a slov), že predstava ťahá predstavu nie inak, ako ťahá na reťazi jedno ohnivko druhé. Kedykoľvek totiž čerstvá

predstava, ktorá vznikla z prítomného zmyslového vnemu, vstúpi do zásobárne pamäti, nejaká iná v ňom príbuzná vyjde jej v ústrety a zachytí ju; táto opäť ťahá so sebou nejakú príbuznú predstavu a tá opäť ďalšie. A práve tak, ako nejestvuje v prírode prázdny priestor, ale všade sa veci s vecami dotýkajú, tak je to i pri myslení.

CXXVI. *Príležitosti na spomínanie sú reťazovite spojené.*
Záver: Musia byť teda reťazovite spojené (to jest všetko, čo sa učíme, tak musí byť reťazovite spojené, že spomienka na jedno vyvolá zároveň spomienku na druhé atď.).

95. A pretože pamäť postupuje dopredu, nie dozadu (ak sa jej, pravda, poskytuje nie to, čo predchádza, ale to, čo nasleduje), nesmú sa akýmkoľvek spôsobom reťazovite spojovať veci a predstavy vecí, ale tak, že predchádza známejšia vec a so sebou ťahá neznámejšiu vec. Kto z nás na otázku, čo nasleduje v modlitbe Pána po slovách: chlieb náš každodenný, neodpovedal by hneď: daj nám dnes? Na otázku však, čo predchádza pred tamtými slovami: chlieb náš, či neuviazne každý? Ani to nebude môcť povedať, iba ak na základe predchádzajúcich slov si to zozbiera v pamäti.

Na toto si teda sťažuje Štefan Ritter, že sa mu prihodilo so žiakmi: keď sa z rýmovaného latinsko-nemeckého slovníka

Deus-Gott (Boh), necessitas-Noth (nutnosť),

unitas — Einigkeit (jednota), trinitas — Dreifaltigkeit (trojitosť) atď. pýtal sem-tam žiakov, ako sa povie po latinsky *Gott (Boh)*, jeden nevedel, druhý však povedal: *necessitas (nutnosť)*. V tom však nebolo nič ani čudné, ani drzé, ani opovážlivé, pretože to nemohlo byť inak pre príčinu, ktorú sme spomenuli.

CXXVII. *Príležitosťou na spomínanie nech je niečo známejšie, samo spomínanie nech je niečo neznámejšie.*

Neučíme sa totiž známe veci podľa neznámeho, ale naopak, podľa základnej poučky V.

96. Toľko o metóde vyučovať vedomosti cestou chápania, úsudku a určitých pomôcok pamäti; nasleduje metóda obozretnosti.

Metóda, ako treba vyučovať obozretnosti

97. Obozretnosťou nazývame schopnosť správne sa pohybovať medzi neistými vecami (to jest vybrať si užitočné veci, vyhýbať sa škodlivým). Toto celé spočíva v sile našej vôle, ktorá akosi rozhoduje o našom konaní. Keď naša vôľa už svojou prirodzenosťou je naprosto slobodná, a nechce, ani nemôže byť nútená, ak počúva iba svojho domáceho radcu — rozum, nemá sa nútiť, ale

má sa jej radiť, aby chcela dobro, ktoré chce prirodzená povaha, a aby nechcela zlo, ktoré chce prirodzená povaha.

98. Táto metóda sa teda skladá z teórie a praxe. Z teórie, aby sa starostlivo ukázalo na rozdiel dobra a zla, zároveň s výsledkom, ktorý pri dobre je vždy veselý, pri zle vždy smutný. Keď sa toto správne urobí, nasleduje výber dobra a útek pred zlom, pretože je najprirodzenejšie pre každého tvora pre seba si dobre priat, skazu však odvracať od seba. Naproti tomu po neznámom dobre nejestvuje túžba, pred neznámym zlom nejestvuje útek. Správne potom povedal Ludovít Vives: „Nič nie je zhubnejšie v ľudskom živote než znetvorenie úsudkov, na základe ktorého sa nepriznáva veciam ich skutočná hodnota. Z toho totiž vyplýva, že sa ženieme za bezcennými vecami ako za cennými a cenné veci odvrhujeme ako bezcenné, to jest, robíme s vecami neobozretné hlúpo a škodlivo.“ Správne hovorí aj Augustín: „Natoľko milujeme dobro, natoľko ho poznáme.“ A obrátené: „Natoľko nenávidíme zlo, natoľko ho chápeme.“ Teda:

CXXVIII. *Základom obozretnosti je správne pochopiť, čo nám môže prospieť a čo nám môže škodiť.*

Ďalej: Ak nechceš, aby niekto hrešil z neobozretnosti, usiluj sa, aby všetko dobre vedel o svojich veciach, a urob ho obozretným, alebo, ak sa prehreší, prehreší sa ku svojej škode. (Pozri zákl. poučku XL s príslušným výkladom.)

99. Prax je však potrebná a pre prax sú potrebné príklady a napodobenie (podľa zák. poučiek XXXV, XXXVII, XLVII).

CXXIX. *Podstatnou úlohou obozretnosti je vybrať si to, čo nám môže prospievať, a vyhnúť sa tomu, čo nám môže škodiť.*

100. A pretože sú medzi vecami mnohé, ku ktorým sa správame ľahostajne (čo, pravda, tým, ktorí ich používajú, ani tak neprospieva a ani tak neškodí), bude znakom obozretnosti, ak ich nebudeme s námahou vyhľadávať a poverčivo pred nimi utekať.

CXXX. *Ľahostajné veci treba ľahostajne chápať, čo je prídavkom obozretnosti.*

Metóda prác

101. Metóda práce vyžaduje teóriu, obozretnosť a prax. Teóriu vyžaduje preto, aby človek všetko, čo robí, nerobil ako nemá tvár na základe slepého pudu, ale rozumejúc svojim prácam. Z tohto porozumenia má nasledovať opatrné poohliadanie sa, aby sa prácou nedopúšťal chýb, a konečne nepretržitou praxou sa dosiahne, že sa ani nemôže dopustiť chyby. Teda:

CXXXI. *Nech pred každou praxou predchádza teória.*

Totíž pred začiatočnou praxou začiatočná teória, pred úplnejšou praxou úplnejšie teória atď.

CXXXVII. *Nech každú prax sprevádza obozretnosť.*
Ináč, aj ten, kto rozumie, môže sa dopustiť chyby, ak by nedával pozor na seba a na svoju činnosť. Teda:

CXXXVIII. *Nech každú praktickú činnosť zdokonalí vlastná prax.*
"To, čo treba robiť, možno sa naučiť len tak, keď to sami urobíme. Z toho známy výrok: „Prax robí majstra.“ Každý pisár sa stáva pisárom len pisaním, maliar maliarom len maľovaním, spevák spevákom spievaním, rečník rečníkom rečnením, a tak je tomu so všetkým vonkajším. Teda rýchlejšie a lepšie by sa niekto naučil vytrvalosťou vytrváváním, trpezlivosťou trpením, zdržanlivosťou zdržávaním, statočnosťou pokúšaním sa o statočné činy a ich vykonávanie atď., hovoriť rýchlejšie a lepšie než slovami o tých veciach alebo prizerať sa na ich nástroje.

102. Teória o veciach, ktoré treba robiť, sa končí poznaním, čo, pomocou čoho a ako treba robiť. Čo treba robiť, pozná žiak ľahko, ak by si mu ukázal vzor, pomocou čoho, ak by si mu ukázal nástroje, ako, ak by si ho alebo poučil slovami o použití nástrojov alebo by si mu to prakticky ukázal, lepšie však, ak mu ukážeš oboje. Treba pozrieť na základné poučky XXXV až XLII, ktoré sa pre prítomné použitie môžu zhrnúť do tejto jednej:

CXXXIV. *Tomu, kto chce niečo robiť, ukáž vzor, podaj nástroje a pouč ho o napodobňovaní.*

103. Obozretnosť opatrne konať sa získava starostlivým napodobňovaním zo strany žiaka, ale za trvalej pozornosti učiteľa (na začiatku pokusov), aby sa žiak nedopustil chýb, a ak by sa dopustil, za učiteľovho napomínania a opravovania s odhalením príčin obidvoch podľa § 33 a podľa zákľ. poučiek XLV a XLVII.

CXXXV. *Žiakovi, ktorý sa prvý raz o niečo pokúša, nikdy sa nemá veriť, a preto treba dávať pozor, aby sa nedopúšťal chýb.*

Ani žiak nemá sebe samému dôverovať, ani učiteľ žiakovi. Lebo čo aj sú niektorí takí usilovní, že ponechaní na seba niekedy správne konajú, je to predsa len zriedkavé, a nemožno to porovnávať s tou škodou, ktorá sa vynorí, ak by si niekto na seba ponechaný osvojil zvyk chybné pracovať; pretože sa rovnako vytvára zlo zlým návykom ako dobro dobrým návykom, takže odvykať si (to jest odučiť sa) vyžaduje námahu podľa zákľ. poučiek LVI a LVII. (Ako sa totiž dobrým hraním na gitaru stávajú gitaristi dobrými, tak sa zlým hraním stávajú zlými.) Aby teda učiteľ zmenšil námahu pre seba a pre žiaka, nech mu vopred starostlivo ukáže prvé obrisy vecí a nech sa veľmi stará o to, aby prvé výtvary žiaka boli čo najstarostlivejšie. Keď sa toto urobí pri každom

začiatku, skoro ukončí ťažkosťi sebe i žiakovi, v ostatnom postupe budú mať oba radosť z práce.

104. A pretože je nemožné, čo kto raz urobil správne, aby to nemohol urobiť aj druhý raz, naopak, čím častejšie, tým istejšie a pohodlnejšie; z toho vyplýva, že každá vec vyžaduje častejšie precvičovanie, alebo že sa zbehosť nezískava jedným alebo dvoma výkonmi. Teda:

CXXXVI. *V každom umení nech je prax dôležitejšia ako teória.*
Čo totiž treba robiť a ako, môže sa pochopiť čo aj jednou ukážkou; aby to však mohol robiť tým spôsobom, ako sa mu vopred ukazuje a nariaduje, môže sa dosiahnuť iba častým opakovaním. Príklad je totiž ako semeno, poučka ako zabránenie semena a cvičenie ako dážď, vetry a slnečné dni. Ako sa teda semeno zveruje zemi jedným rozhodnutím a ani netreba mnoho času, aby sa vlaččím brány po dĺžke, šírke a naprieč skrylo v útrobach zeme, ale aby vyklíčilo, narástlo a dozrelo, vyžadujú sa mesiace a častejšie dažde, slnečné dni a vetry; spôsob práce pochopíš aj z jedinej dobrej ukážky a pozorného pochopenia, ale zručnosť v práci môže priniesť iba časté cvičenie.

Záver: Dobrú prax treba vymáhať dotiaľ, kým sa nedosiahne istota, že sa žiak nedopustí chýb.

105. A pretože všetko, čo vzniká, vzniká metódou syntetickou (od menšieho k väčšiemu, od jednoduchšieho k zložitejšiemu atď. podľa zákľ. poučky LXXIV so záverom), nech sa prvý pokus napodobnenia nikdy nezačína hotovými prácami, ale začiatkami, a to najmenšími a najjednoduchšími zo všetkých. Tak konečne bude vec iste a snadno postupovať.

CXXXVII. *Prax nech sa začína najmenším, nikdy nie najväčším; časťami, nie celkom; začiatkami, nie hotovými prácami.*

Napr.: kto sa učí čítať, nezačína textom, ani slovami alebo slabikami, pretože nemôže, ale písmenami. To isté teda treba všade dodržiavať.

Metóda jazykov

106. Z predbežnej teórie jazyka, ktorú sme vysvetlili v I., II., III. a v nasl. oddieloch knihy „Methodus linguarum novissima“, môže byť jasné, že metóda jazykov je namáhavejšia ako metóda toho, čo treba vedieť a robiť, a to z troch príčin: po prvé preto, že podkladom každého umenia a vedy je vo svojej podstate niečo čiastočné, obmedzené svojimi hranicami, ale celistvosť jazyka (i jediného) vyžaduje pochopiť všetky veci, vedy a umenie.

107. Po druhé preto, že všetko, čo sa vyžaduje vo vedách

a umeniach, vyžaduje sa podobne aj tu a nadto ešte čosi viac. Čo totiž treba vedieť, treba iba poznať, a to, čo treba robiť, treba poznať a napodobniť, reč však i poznať a dvakrát napodobniť, perom i ústami. Reč totiž treba ponajprv pochopiť, čo je veľmi ľahké; potom ju napodobniť písaním, čo je trochu ťažšie, nie však predsa príliš ťažké, pretože sa to deje pomaly a s predchádzajúcou úvahou, kde je daný čas na uvažovanie a možnosť poradiť sa s knihami. Ale hovoriť je čosi nepripravené, je to posledné, čo sa tu môže požadovať, hľadať a vykonať.

108. Konečne po tretie, jednotlivosti sú v jazykoch zamotanejšie než v umeniach a vedách. Pochopenie jazykov má totiž v každom jazyku prekážky ponajprv v homonymite (súmennosti), synonymite (súznačnosti) a paronymite (odvodenosti) slov. Potom sú ťažkosti v rozmanitosti ohýbania a spojovania slov, vlastnej každému jazyku, ktorá je ešte nadto zauzlená stovkami nepravidielností; konečne ťažkosti sú v rozmanitom a skrytom význame príznačných výrokov. Potom písanie reči má takmer v každom jazyku zvláštne zákony a omnoho viac ich má výslovnosť pre rozličné rozdiely spleťtých zvukov a pre veľmi jemný úsudok sluchu pri týchto.

109. Ale my odkladáme do nasledujúcich oddielov poučenie, ako sa tieto ťažkosti pri štúdiu jazyka môžu prekonať vhodnými metódami.

110. Potiaľto (od § 40) o obratnosti pri vyučovaní, ktoré sa prispôsobuje podmienkam predmetu; nasleduje obozretnosť, prispôbena podmienkam podmetu, totiž učiacej sa osobe. O tom je tu všeobecná smernica:

CXXXVIII. Učiteľ nech neučí toľko, koľko môže sám učiť, ale toľko, koľko môže žiak pochopiť.

Pretože chápe každú jednu vec podľa miery svojej chápavosti. Malá nádoba nepojme toľko tekutiny ako veľká nádoba, ani chlapec nemôže toľko vecí pochopiť ako muž a ani skromnejšie nadanie nemôže rovnako rýchle chápať ako bystré nadanie atď. Preto Platón, keď kedysi Antisthenes príliš dlho o čomsi rozprával, povedal: „Nevieš, že miera poučovania nie je u toho, kto hovorí, ale u toho, kto počúva.“ Podobne teda by bola miera vyučovania nie u učiteľa, ale u žiaka.

Záver: Prispôsobenie učebnej látky nadaniu žiaka je dušou vzdelávania.

111. Preto treba dbať u žiaka na rozdiel vo veku (o čom pozri § 112), nadaní (§ 115) a pokroku (§ 119).

112. Na rozdiel vo veku treba dbať preto, že mladší a stredný školský vek vyniká zmyslovosťou, obrazotvornosťou, pamäťou, ako

aj horlivosťou a chuťou vždy niečo poznávať a robiť. Mladenecký vek vyniká schopnosťou usudzovať a nespokojuje sa len vedieť, že niečo je, ale tiež namáha sa preniknúť k tomu, čo je to a prečo je to tak, a nie inak. Konečne zrelý vek sa teší zo zreých vedomostí, z abstraktného pochopenia vecí, aby mu bolo bez okľúk rozumovania všetko jasné, tak, ako je. Preto treba vyhovieť prirodzenej povahe veku, aby bolo dovolené na ktoromkoľvek vekom stupni robiť to, z čoho sa vtedy práve teší. Tak nebudeme zápasit' s prírodou, ale budeme jej pomáhať pri pôrodných bolestiach ako pôrodné asistentky.

Z toho vyplývajú pre prvý vek tri smernice:

CXXXIX. Prvý vek nech sa vzdeláva vecami, ktoré sa týkajú zmyslov.

To jest nech sa všetko podáva historickým spôsobom ich zmyslom, aby videli, počuli a ohmatali, že toto, ono, tamto je tu a vzniká týmto oným a týmto tu spôsobom. Prečo však sú také veci a prečo vznikajú, nie je ešte vhodný čas vysvetľovať, pretože ešte nevynikajú rozumom a iba pomocou týchto zmyslových dojmov sa v nich prebudí jeho sila. Ak teda budeš chcieť chlapecovi vysvetliť príčiny vecí, budeš rozprávať hluchému rozprávku; ak ho budeš chcieť nútiť, aby tieto príčiny pochopil, oslabíš jeho schopnosť a skôr ho privedieš k šialenstvu než k múdrosti.

CXL. Prvý vek nech sa dobre vzdeláva vecami, ktoré sa týkajú zmyslov.

Totíž: aby nevznikla vrtkavá, neistá, kolísavá alebo obludná obraznosť vecí, ale utvorená podľa predpisov samých vecí; keď totiž to, čo sa v prvom veku vtláča do pamäti (či už to bolo pravdivé alebo klamné, dobré alebo zlé), utkvie v nej, nedá sa ani ľahko odnaučiť ani pretvoriť (podľa zák. poučky LVI a LVII). Treba sa teda starať, aby všetko chápali iba správne.

CXLI. Prvý vek nech sa cvičí najskôr tým učením, ktorého použitie spočíva v pamäti.

Takéhoto druhu je štúdium jazykov, hudba, aritmetika, geometria a celý súbor popisných prírodných vied.

Záver: Nech sa teda celý školský vek spravuje skôr príkladmi ako poučkami.

Čo chceš, aby ti žiaci vedeli, ukáž im to; čo chceš, aby robili, urob sám pred ich očami; čo chceš, aby hovorili, hovor sám v ich prítomnosti. Budú napodobňovať; sú to totiž malé opice. Ak to budú nie celkom správne napodobňovať, potom napomínaj a opravuj ich, ale skôr opakovaním príkladov než dlhými rečami.

113. Pre zrejší vek, už vycvičený zmyslovou skúsenosťou, hodí sa táto smernica:

CXLII. Zrelší vek treba pripustiť k príčinám vecí. Totiž: aby nebol spokojný s vedomosťami, že niečo vie, ale aby aj túžil a privykol si skúmať, prečo je to takto, a nie inak.

114. O zrelom pochopení zrelého veku je toto poučenie: CXLIII. Preniknúť k pravým príčinám mnohých vecí znamená dostať sa k čistému pochopeniu vecí. (Najmä, ak by sa zachytili všeobecné a najvyššie príčiny vecí, pre ktoré musia byť všetky nižšie také alebo onaké.)

115. Podľa rozdielnosti nadania je žiak rýchly alebo pomalý, bystrý alebo nechápavý, usilovný alebo nedbalý. (Toto vyplýva z trojakého druhu učiteľnosti, § 16.) Ak je rýchly, bystrý a usilovný, postupuje učenie bez namáhavej obozretnosti učiteľovej (po-
dľa zákl. poučky XXIII). Ak je pomalý, nechápavý a nedbalý, nutne musí vypomáhať učiteľova trpezlivosť, obozretnosť a usilovnosť. (Tamtiež nasledujúca zákl. poučka.)

116. Čo sa týka vzdelávania pomalých, nech sa dodržiava táto smernica:

CXLIV. Učiteľ nech neuplatňuje príliš svoje vlastné nadania, alebo nech sa vycvičí v trpezlivosti.

Správne hovorí Cicero: „Čím je niekto schopnejší a nadanejší, tým húževnatejšie a namáhavejšie vyučuje; trápí sa totiž, keď vidí, že niekto ťažko chápe to, čo on sám rýchle pochopil.“ Takýto učiteľ nech uváži, že nie je jeho úlohou pretvárať povahy, ale vzdelávať, a že ani on nemôže žiakovi dať a ani žiak si nemôže vziať, čoho sa mu nedostalo zhora; nech uváži, že ani povahy príliš rýchle chápujúce nie sú najlepšie, že pomalšie chápujúce niekedy výborne vyvážia pomalosť, keď nie rýchlym, teda dôkladným pokrokom. Pozri § 14.

117. Čo sa týka vzdelávania nechápavých, nech sa dodržiava smernica:

CXLV. Nech sa učiteľ skloní k žiakovi a nech pomáha jeho chápavosti všetkými možnými spôsobmi.

U žiaka je totiž všetko práve v stave zrodu, čo je u učiteľa už v dokonalom stave. Preto nech uváži, že sám je už vo svetle, kým druhému ešte len svitá, a preto nech mu pomáha, aby mu svitalo, ak nie rýchle, tak predsa správne. Toto sa deje tým spôsobom, že pomalého nezavlaujeme prácou, rozum nechápavého zbystrujeme mnohými príkladmi, ktoré majú vzťah k zmyslom, a nepozorného občas vyburcujeme novým dôvodom k pozornosti. (Pozri záver zákl. poučky CXXXVIII.)

118. Čo sa týka vzdelávania nedbalých, nech sa dodržiava smernica:

CXLVI. Nech sa nedbalosť žiaka napravi usilovnosťou učiteľa.

Treba v ňom totiž vzbudiť lásku k štúdiu, treba naňho dávať lepší pozor než na ostatných a konečne treba použiť povzbudzujúce prostriedky. O týchto sme hovorili pri disciplíne v § 38.

119. Vzhľadom na pokrok žiaci alebo nepoznajú učebnú látku, ku ktorej pristupujú, alebo sú už vopred poučení. Ak ju nepoznajú, treba začať vyučovanie od základov; ak sú už vopred poučení, treba sa najprv pozrieť, či správne alebo zle. Ak správne, nech sa začne vzdelávanie od toho stupňa, na ktorom sa nachádza žiak, ktorého treba viesť k ďalšiemu; ak zle, najprv ho treba odnaučiť to, čo sa zle naučil, aby sa mohol lepšie učiť.

Nemôžeš totiž blúdiaceho uviesť na správnu cestu, ak by si ho prv neodviedol z nesprávnej cesty. Nemôžeš ani do nádoby naplnenej špinou naliať dobrú tekutinu, ak si nádobu prv nevyprázdnil a nevyčistil, maľbu nemôžeš naniesť na pomalovanú už tabuľu, ak prv neodstrániš prvšiu maľbu, ani na stavenisku postaviť pekný dom, kým neodstrániš predošlú stavbu atď. Preto je vlastnosťou obozretnosti, že zbúra, čo bolo zle postavené, to jest ukáže žiakovi jasne, že to, čo sa nenaučil správne, je chybné, a potom konečne stavia, to jest učí ho vec pravdivejšie, lepšie a dôkladnejšie.

120. O vzdelávaní začiatočníkov, ktorí nepoznajú umenie, platí táto smernica:

CXLVII. Nech sa vzdelávanie neznaľých začína od samých začiatkov.

Pretože nemožno inak začať budovu iba od základov. Rovnako však musíme naučiť muža, ktorý sa chce naučiť čítať, najprv poznať písmená, ako chlapca, či je už šľachticom alebo chlapcom z ľudu atď.

121. O vzdelávaní začiatočníkov, ktorí robia pokroky, platí táto smernica:

CXLVIII. Vzdelávanie pokračujúcich nech postupuje stupňovite.

Bude povinnosťou obozretného učiteľa rozdeliť štúdium ktoréhokoľvek vedného odboru, umenia a jazyka na určité stupne tam, kde je obsiahla látka, ktorú sa treba učiť, na rebríky, opatrené stupňami, cez ktoré sa dajú žiaci pomaly viesť. (Pozri zákl. poučku LXXXVI.) Základné stupne alebo skôr rebríky budú trojaké: začiatočníkov, pokračujúcich a končiacich. Začiatočníci sa učia to, čo tvorí základ vedného odboru; pokračujúci to, čo vedie stavbu k ďalšiemu postupu; končiaci pridávajú podporu, pevnosť a akékoľvek ozdoby. Z týchto stupňov má však každý opäť svoje menšie stupne, ako má vysoká veža rozličné rebríky, pripravené pre tých, ktorí chcú naň vystúpiť, a každý opäť svoje stupne.

122. Smernice o postupoch začiatočníkov a pokračujúcich sú tieto:

CXLIX. Nech začiatočníci nerobia mnoho vecí, ale dôkladne; pokračujúci a končiaci opačne, t. j. nie tak dôkladne ako mnoho. Začiatočník sa totiž ľahko dá zmiast množstvom, nech si teda najprv navykne na jednu vec. Žiakom, ktorí sa postupom stali chápanejšími, možno viac ukladať. Pozri zákl. poučky VII, VIII a IX.

CL. Nech začiatočníci robia všetko veľmi prísne podľa ukážky (vzoru), pokračujúci bez nej a končiaci nezávisle od nej.

Malé deti, ktoré sa učia robiť prvé kroky, zatvárame do stoličiek na chôdzu a nenechávame ich na seba. Ale keď zosilnejú a chcú pobežovať bez nich, nebránime im v tom, pretože sme ich nezatvorili za tým účelom, aby sme ich držali v putách, ale aby sme im dali príležitosť naučiť sa kroky.

CLI. Nech začiatočníci robia pomaly, pokročilejší rýchlejšie a končiaci najrýchlejšie.

Umenie totiž rovnako ako príroda postupuje dopredu, nie dozadu a rado postupuje skôr pomaly ako rýchle.

123. Smernica o tých, ktorí boli vyučení v niečom zle a musia byť teraz lepšie vyučení:

CLII. Nech sa poučovanie žiaka, ktorý sa dopustil chyby, začína tým, že sa chyba odstráni.

Nie je to možné iným spôsobom, iba jasným poukázaním, že je chybné to, čo sa naučil prv, pričom to robíme za tým účelom, aby sa z plamennej túžby po pravdivejšom a lepšom oddal dychtivo novému poučovaniu.

124. Až potiaľto (od § 110) podrobnejšie o obozretnosti pri vyučovaní, ktorá je odvodená z rozmanitosti osôb, ktoré treba poučovať. Rozličný cieľ, ku ktorému učiteľ smeruje alebo má smerovať, môže dať tiež podrobnejšie zákony metódy. Treba totiž vedieť, ako sa má opatrne postupovať, ak treba niekoho vyučiť v celom vednom odbore, umení alebo jazyku, a ako sa má postupovať, ak iba čiastočne; tak isto, ak ho má vyučovať zbežne k akémukoľvek použitiu alebo presne k starostlivej dokonalosti; a konečne, ako má vyučovať v ľubovoľnom časovom rozpätí a ako v prísne obmedzených časových termínoch (buď svojou vinou, alebo žiakovou), takže sa treba ponáhľať.

125. Ak treba vyučovať iba časť predmetu, nech sa učenie začne, kedykoľvek je to potrebné alebo sa naskytne príležitosť. Napríklad: keby niekto chcel cestovať cez krajinu národa neznámej reči a chcel by preto iba ochutnať z onoho jazyka, alebo by si myslel, že pre prítomnú dobu potrebuje poznať iba niektoré nutné otázky,

tykajúce sa cesty, ubytovania, ceny potravín atd., tu by sa márne znepokojoval nad metódou; kedykoľvek začneš alebo prestaneš, bude to isté.

CLIII. Čiastočná úloha je pomiešaná, nevyžaduje zákony, spravuje sa iba príležitosťami.

126. Ak sa žiada znalosť celého predmetu, treba začať od základov, ktoré sú schopné uniesť celú ťarchu, nech sa všetko stavia na položené základy, čo patrí celej veci, ale v takom poriadku, aby každé predchádzajúce stavalo stupeň nasledujúcemu a aby každé nasledujúce pridávalo silu predchádzajúcemu.

Práca pri vyučovaní sa musí totiž podobáť práci pri stavbe, kde sa nič nestavia bez základu, všetko ostatné sa stavia na základoch s tou obozretnosťou, že všetko, čo pribúda na stavbe prvšie, nezatažuje, ale posilňuje. To sa deje vtedy, ak sa na dosť rozsiahly, pevný a hlboko položený základ postaví steny do pravých uhlov, takže ani základ nemôže povoliť, ani steny sa nemôžu opierať na nič iné, iba na svoje základy. Táto obozretnosť v staviteľskom umení sa prevzala z činnosti prírody. Rastlina vyrastá totiž iba z vlastného semena, stojí iba na vlastnej stonke a iba z vlastných koreňov čerpá životnú silu atd.

CLIV. Nech sa dokonale učenie stavia na vlastné základy také rozsiahle, že možno z nich vyvieš celú obrovskú stavbu učenia, a na také pevne, že všetko môže stáť svojou vlastnou silou a nepotrebuje v ničom cudzie opory.

127. Vedieť niečo zbežne znamená vedieť a konať, ako to má vo zvyku obyčajný ľud, pretože takto iní rozprávajú alebo robia. Ale presne vedieť a konať znamená vedieť a konať s najvštornejším pochopením vecí. Ak teda chceš niekoho niečo bežne naučiť, budeš mu rozprávať toľko, koľko chceš, aby vedel, a budeš mu ukazovať to, čo chceš, aby napodobnil. Ak ho chceš naučiť presne, treba starostlivo dodržiavať všetky tri stupne vedomosti, ktoré stanovili filozofi, a to: 1. historický, keď sa vie, že niečo je a že je to také alebo také; 2. epistemonický (znalecký), keď sa chápe, prečo je niečo také; 3. heuretický (vynalievavý), keď sa z dobre pochopených základov vyvodí nové závery, pravdy a vedomosti. Napríklad: chápať používanie slnečných hodín je prvý historický stupeň vedomosti; chápať stavbu slnečných hodín a na akom základe spočíva, to je druhý, znalecký stupeň, môcť však z toho istého a správne pochopeného základu vymyslieť nové slnečné hodiny nového tvaru, to je tretí stupeň. Prvý stupeň je ľahký; zakladá sa totiž iba na skúsenosti, to jest zmyslov. Druhý je ťažší; uskutočňuje sa totiž rozumovou úvahou. Tretí je najťažší; získava sa totiž vtedy, keď sa rozumová úvaha uskutočnila a priviedla

k čistému a zo všetkých stránok plnému pochopeniu vecí. Z toho vyplývajú základné poučky:

CLV. Kto sa učí bežným spôsobom, musí veriť, kto sa učí presne, musí žiadať príčiny vecí.

CLVI. Presné poznanie sa začína zmyslami a končí pochopením, ale prostredníctvom rozumovej úvahy.

CLVII. Tak teda treba vzdelávať ľudský duch, aby sa tieto stupne neuviedli v zmlatok.

Totíž jednak všeobecne podľa veku, pretože prvý vek, detský a mladší školský, môže sa vzdelávať iba rozprávaním (históriou) o veciach, potom nasleduje rozumová úvaha a konečne čisté pochopenie (podľa zákl. poučky CXXXIX a štyroch nasledujúcich) jednak jednotlivo podľa predmetov, aby totiž pri učení každej veci predchádzalo rozprávanie (história) o nej alebo „že je niečo“ (po grécky *tó hóti*); potom aby nasledovali príčiny alebo „prečo je niečo“ (po grécky *tó dióti*) a konečne dôsledky (závery) čiže po grécky *porismata*, hoci do nekonečna.

Záver: 1. Rozprávanie (história) o veciach je prvým stupňom vedomosti.

2. Pochopenie príčin je druhým stupňom vedomosti.

3. Prezretie dôsledkov je posledným stupňom vedomosti.

Preto nie je od vecí výrok: Každý dobrý politik, lekár, teológ, filozof je prorokom, pretože predvídať výsledky v príčinách je vlastnosťou práve toho najmúdrejšieho.

* 128. Ak máš neobmedzený čas pre vzdelávanie žiaka, kráčaj postupne a nevynechávaj nič z toho, čo patrí k celku diela; ak však treba ponáhľať — nech už akýkoľvek prípad nalieha — venuj sa iba najpotrebnejším veciam. Napríklad: Ak by sa ti vyskytol chorý žiak, ktorý nedáva nádej na dlhý život, ale už má strach pred smrťou, nezamestnávaj ho svetským vzdelaním, vedami, umeniami a uhladenosťou mravov (veď je neisté, či tieto veci bude potrebovať), ale sa usiluj naučiť ho umenie zveriť sa otcovi duši, a tak blažene umrieť.

CLVIII. Ten, kto má presne vymedzený čas, musí robiť iba veci najpotrebnejšie.

Zvláštne pripomienky o rýchlosti, príjemnom a dôkladnom vyučovaní

128. Potiaľto základy didaktiky, ktoré sa získali z vlastných jej žíl. Ak sa podľa týchto bude všade postupovať pri každom.

* Celý tento odstavec je iba v II. vydaní Komenského diel.

vyučovaní, je nádej, že sa dosiahne to, že všetko, čo sa bude vyučovať, bude sa zdať stručným, bude tešiť a hlboko zapustí korene. Pretože sme tieto tri prednosti urobili cieľom didaktiky (§ 3 a 4) (sú skutočne dušou učenia), rozhodli sme sa trochu za- stať a pozrieť, či sme už dosiahli svoj cieľ.

129. Predovšetkým treba uvážiť, že najzákladnejší zákon našej didaktiky o tom, že všetko treba vyučovať pomocou príkladov, poučiek a použitia (§ 26 a nasl.), nie je nič iné ako kráľovská cesta rýchlosti, príjemnosti a dôkladnosti. Z toho vyplýva základná poučka:

CLVIII. Stále príklady veľmi pomáhajú rýchlosti, jasné poučky príjemnosti a nepretržité použitie dôkladnosti.

Istí totiž, kadiaľ už niekto išiel, je bezpečné a ľahké, a to aj v tme, ak sa nesie vpredu jasná pochodeň. Ale častejšie prechádzať tou istou cestou spôsobuje, že sa cítime bezpečnými na ceste.

130. Ale aj ostatné veci v celej didaktike smerujú k tomu, aby učenie vtekalo do duše ľahšie, príjemnejšie a hlbšie. Čo bráni povolať tieto do akéhosi súhrnu, aby sme mali o toľko prehľadnejšie zákony pre správne zostrojenie nástrojov didaktiky jazykov, nástrojov, ku ktorých úprave už prikrôčime?

O rýchlosti

* 131. Treba vynaložiť úsilie, aby sa všetko, čo sa vyučuje a učí, vyučovalo a učilo rýchle, pretože obyčajne na začiatku býva oduševnenie. Prv než by teda oduševnenie ochladlo, aby duch cítil, že dosiahol svoj cieľ a že užíva svoje dobro, aby totiž preto, že nedosiahol svoj cieľ, neustúpil znechutený od učenia, alebo aby nepokračoval s nechutou, keď vidí, že sa pomaly približuje k svojmu cieľu. Veď onen známy výrok „Začiatok vrije, stred je teplý a koniec chladný“ overuje sa vždy na učiteľoch a žiakoch, kedykoľvek sa usilujú kuť a dokuť železo, ktoré ešte nie je rozpálené.

131. Čo vo zvláštnych prípadoch prispieva rýchlosti, nech sa zhrnie do siedmich základných poučiek. Z týchto bude prvá tá, že sa vždy treba pozeráť na cieľ každého štúdia a jedine na tento sa zamieriť.

CLIX. Priamo k cieľu, okľukám sa treba vždy vyhnúť.

Záver: 1. Hneď od začiatku pozeraj teda na cieľ! Ukáž ho aj žiakovi, aby videl, kam sa smeruje, aby mal nádej, že sa tam môže prísť a aby aj túžil k nemu prísť.

* Celý odsek je len v II. vyd. Komenského diel.

Pozerať totiž hneď od začiatku na cieľ; postupovať bez prekážky je príjemné pre nášho ducha, ktorý sa deš' nekonečnosti a zdržovania.

2. Viac dávaj pozor na cieľ ako na prostriedky! Prostriedky sú totiž pre cieľ, nie samy pre seba a obyčajne pripojuje k prostriedkom to, čo nevedie k cieľu a inak sa to nedá ľahšie rozoznať, než že sa prizeráme na cieľ. Preto hovorí Seneca: „Pozerať na cieľ a vypustiš zbytočnosti.“⁹
3. Všetko, čo vedie priamo k cieľu, nech je kráľovskou cestou; čo sa podobá zájazdnému hostincu, nech sa pokladá za zdržovanie.

• Nevšímať si niektoré veci je prejavom krásnej usilovnosti; totiž tie veci, ktoré nemajú nič spoločného s cieľom alebo len málo. Pre toho, kto sa ponáhľa, je zdržaním i to, keď sa ohliada na iné ako na cestu. Preto pri teoretickom učení mnoho nepredpovedaj, ukáž vec a káž sa na ňu dívať; potom ju vysvetli a zisti, či ju žiak chápe: tak bude vec rýchle postupovať. Pri praktickom učení nehovor, že niečo urobíš, ale urob a káž nepodobniť; napomínaj, aby sa žiak nedopustil chyby; ak sa dopustí chyby, oprav ho; všetko bude ľahké.

132. O výbere prostriedkov je taký pravdivý a užitočný, ako aj známy tento výrok:

CLX. Čo sa môže urobiť menším počtom prostriedkov, nepotrebuje väčší počet prostriedkov.

Nech sa teda používajú iba potrebné prostriedky. Povieme:

1. Stačí jedna ukážka každej veci, jedno alebo dve vysvetlenia, ostatné nech sa prenechá praxi. (Pozri výklad zákl. poučky CXXXVI.)

2. Správne zdôrazňovať základné veci a nezdržovať sa malichernosťami je cesta najrýchlejšieho pokroku.

Napríklad tie vojská, ktoré sa ponáhľajú podrobiť si kráľovstvo, nestrpia, aby ich niečo na ceste zdržalo, ale starajú sa o hlavné podujatie.

133. O prostriedkov potrebných pre dosiahnutie cieľa nech je zaznamenaná táto smernica:

CLXI Nech sú všetky prostriedky pripravené a nech sú poruke.

Keby vojvodca zháňal až v samom boji alebo na výprave vojakov, zbrane a iné potrebné veci, skôr sa dostane do záhuby ako k víťazstvu. Ak si všetko pripraví, bude spôsobilý na všetko.

⁹ Seneca, Listy, XIII, 1, 35 (tak stručne sa Seneca nikde nevyjadruje ako Komenský). V cit. preklade dr. M. Okála, I. diel, str. 337.

Nech sú teda pripravené všetky ukážky (veci, ktoré treba vedieť a robiť), všetky pravidlá a konečne všetky nástroje, ktoré slúžia praxi.

134. Pri použití prostriedkov treba dodržiavať túto zásadu:

CLXII. Vždy postupne, nikdy nie skokom.

Nájdu sa žiaci, ktorí preto, aby rýchlejšie dosiahli cieľ, preskakujú niektoré stupne, ale (ak boli stupne správne postavené) iste sa sklamú vo svojej nádeji, pretože takto preskakujú niektoré veci potrebné pre poznanie nasledujúcich a keďže nasledujúce správne nepochopia, kladú si opäť do cesty prekážku k poznaniu ďalších vecí; a tak sú nútení alebo nepochopí to, čo chceli rýchle vedieť, alebo vrátiť sa k počiatkom a potom až pri pomalšom postupe lepšie dávať pozor. Z toho prameni onen veľmi pravdivý paradoxný výrok: „Pomaly ďalej zajdeš.“ Pravá metóda káže vždy postupovať v takom poriadku, že všetko predchádzajúce tvorí stupeň nasledujúcemu, ale všetko nasledujúce pridáva silu predchádzajúcemu (pozri zákl. poučku LXXVI). Ak teda vynecháš niečo z toho, čo sa stupňovite položilo, pocítiš dvojakú nevýhodu: po prvé, že predchádzajúce neposilníš, po druhé, že pre nasledujúce nepoložíš základy, a tak sám pripravíš jeho pád.

Záver: 1. K nijakému učeniu nepristupuj bez predbežných poznatkov onoho učenia!

2. Čokoľvek robíš, rob iba toto jediné!

To jest, nezaoberaj sa zároveň rozličným učením, ani rozličnými stupňami toho istého učenia, aby si sa nerozplýval, nepomíatol a nezdržoval. Správne totiž napomína príslovie: „Kto naháňa dvoch zajacov, nechytí ani jedného.“ Aby si teda chytil, vytrvaj pri jednom. Ani oko nemôže zároveň utkvieť na dvoch predmetoch, ani noha sa nemôže postaviť zároveň na dvoch stupňoch; môže na mnohých, ak po poriadku stúpa na jednotlivé stupne. Pozri hore § 60.

135. Predsa však pomáha rýchlosti, keď sa berú súčasne dve veci, ktoré sú tak usporiadané, že sa nielen môžu brať súčasne, ale sa aj musia. Totiž to, čo prirodzene súvisí, takže jedno bez druhého nie je, nevzniká ani sa nedá poznať, ako je to so všetkými vecami, ktoré sú vo vzájomnom vzťahu. O týchto platí smernica:

CLXIII. Veci, ktoré sú vo vzájomnom vzťahu, sú v ňom vždy súčasne.

Treba totiž preberať, prijímať a precvičovať, ako napríklad čítanie a písanie písmen, veci a názvy vecí (aby som sa to, čo sa učím poznať, naučil aj pomenovať a obrátene), konečne teoretická a praktická znalosť vecí (aby sa každý, kto nejakú vec pochopí,

naučil ju aj používať a naopak). Teória totiž bez praxe je neplodná a prax bez teórie je zaslepená.

Záver: 1. Pretože opačné veci a všetko protikladné sú vo vzájomnom vzťahu, nech sa vždy vyučujú alebo súčasne alebo hneď po sebe, aby prirodzenosť obojich bola jasná.

2. Pretože žiak a spolužiak sú tiež vo vzájomnom vzťahu, bude výhodné pre rýchly pokrok nevzdelávať nikoho len samého, ale mnohých súčasne.

Je to v záujme jednak učiteľa, aby zabil jednou ranou dve muchy, jednak žiakov, ktorí sú si navzájom príkladom a súťažou; podnecujú k usilovnosti podľa známeho verša:¹⁰

Bujný a silný kôň, keď z maštale vyjde, beží,
jedného predbehne skoro, druhého dostihne zas.

136. Keďže zvláštnym prostriedkom rýchlosti je spech, tento však nespočíva v unáhlenej činnosti, ale v nepretržitom, hoci aj pomalom postupe, nech sa dodržiava, čo nasleduje:

CLXIV. Nepretržite napredovať znamená robiť badateľný postup.

Keď dvaja súčasne konajú cestu, z ktorých sa jeden zastaví, kým druhý pokračuje v ceste, ľahko je možno vidieť, v akej veľkej vzdialenosti necháva zakrátko druhý prvého. Aby si teda rýchle dosiahol cieľ, nie je potrebné násilie, ale nepretržitá usilovnosť, aby totiž po celú dobu učenia:

1. nebol ani jeden deň bez práce,
2. nebola ani jedna hodina bez novej úlohy,
3. všetko, čo sa začne, zanechalo sa iba dokončené.

Ak totiž nejakú vec zanecháš a znovu sa k nej vrátiš, nezmeníš si prácu, ale naopak zväčšíš; niečo totiž zabudnutím zanikne, čo s novou chuťou treba znovu hľadať. Urob pokus, ako ťažko naplníš sud vodou, ak iba po intervaloch budeš doňho kvapkať, hoci by si ho mohol ľahko naplniť, ak by si nepretržite vlieval vodu.

4. Nikdy sa teda nesmie vziať súčasne viac látky, než koľko sa môže zdolať jedným náporom.

Totíž: aby sa nikdy nebolo treba k tomu vrátiť, iba pre opakovanie. Predsa však toto opakovanie nech sa deje tak, že sa iné robí a s novým úžitkom, totiž tak, že sa na predchádzajúcom bude budovať nasledujúce.

5. S vykonaným nech sa už nič nerobí (čiže: netreba sa zdržovať pri známom). Po skončení jedného treba postupovať k ostávajúcej. Opakovania predsa netreba zanedbávať, jednak pre radosť

¹⁰ Ovidius, *Umenie milovať*, III, 595—596.

z dosiahnutého už úspechu, jednak pre posilnenie získaných vedomostí.

137. Konečne:

CLXV. Totožnosť metódy mnoho prispieva k rýchlosti učenia.

Ale prispieva aj k pôvabnosti a k posilneniu, pretože, keď neiba na novoprichádzajúcu látku; táto sa ľahšie a rýchlejšie spracuje, ak sa na ňu sústreďí celá myseľ. A keď sa vždy takto jasne súladu všetko súčasne vstúpuje do rozumu a pamäti (lebo čo postupuje podľa určitého poriadku, na to si ľahko sponúname), pevnejšie tiež utkvie.

O príjemnosti

138. Treba si zopakovať niečo aj o príjemnosti učenia. Veď prospievať a obveseľovať chcú nielen básnici, ale každý, kto užitočne vyučuje, pretože úspech môže mať len ten, kto zároveň obveseľuje. Totíž polovičku našej bytosti tvoria city, strhujú nás so sebou alebo k veciam alebo od vecí. Kde totiž duch necíti vnadidlo, tam sa neprikláňa, tam ho proti jeho vôli tlačíme. A keď je to proti vôli, nič potom nie je také ľahké, aby sa nestalo ťažkým; nič nie je také príjemné, aby nezhorlo; nič konečne nie je také dobré, aby neodstrašovalo.

CLXVI. Treba sa s najväčším úsilím vystríhať nechuti, najzrejmejšieho jedu učenia.

139. Akým spôsobom sa však máme vopred vystríhať nechuti, podnietiť horlivosť a podporovať nadšenie, to musí dobre vedieť ten, kto chce vyučovať; treba sa to naučiť zo samého usporiadania ľudskej povahy, ktorá sama prezradzuje, čo jej lichotí a čo sa jej opäť nemilo dotýka. Zdá sa, že to možno zhrnúť do siedmich základných poučiek. Zatiaľ nech ostáva táto všeobecná:

CLXVII. Základom príjemného pokroku je: zaobchádzať s vrodennými schopnosťami tak, ako to vyžaduje sama ich prirodzenosť.

Chcieť inak s nimi zaobchádzať znamená zápasit s prirodzenosťou, to jest brániť, lámať a ničit jej snahy.

140. *Po prvé:* Ľudská prirodzenosť je slobodná, má rada činnosť z vlastného rozhodnutia a desí sa nútenia. Preto chce byť vedená k tomu, k čomu smeruje, nechce byť vlečená, tlačaná a nútená. Z toho vyplýva, že mrzutí, panovační a takí učiteľia, ktorí radi bijú, sú nepriateľmi ľudskej prirodzenosti a narodili sa skôr preto, aby zrážali a ničili vrodenné schopnosti, a nie preto, aby ich povznášali a zošľachťovali. Sem patria tiež suchopárni a neplodní dogmatici,

ktorí, keďže vyučujú iba z vyschlých poučiek, tiež neobveseľujú, aby podnietili žiakov k učeniu, ale skôr ich znechucujú a ženú od učenia, lebo ich robia sebe podobnými, totiž skostnatými a neohybnými. Teda:

CLXVIII. *Nech každá mrzutosť je vzdialená od učiteľského zamestnania, nech sa všetko vykonáva s otcovským citom.*

Totíž: aby žiak cítil, že ho má učiteľ rád, aby nemal nijakú príčinu k nedôvere, aby tmelom lásky bola láska a aby podnetom k usilovnosti bola láska k veciam a k osobám. K tomuto smeruje celé odôvodnenie našej disciplíny. Pozri § 37 atď.

141. *Po druhé:* Ľudská prirodzenosť sa desí nekonečného, rada vidí hranice vecí.

Z toho vyplýva, že všetko, čo je dlhé, zmätené alebo temné, alebo nás straší, od seba odstrašuje, sa nám nakoniec oškliví, naproti tomu nás tešia veci krátke, usporiadané a jasné. Preto duch človeka, ktorý kráča k nejakému vzdialenému miestu, je preniknutý radosťou pri pohľade na svoj vytúžený cieľ atď. Teda:

CLXIX. *Nech je beh každého učenia, nakoľko je to možné, krátky a usporiadaný.*

Totíž: aby sa žiaci nepohybovali akoby v nejakom chaose nevediac, čo sa robí, kam smerujú a kde sú (takto sa duch naplňuje hrôzou a nie rozkošou), ale aby už od začiatku videli cieľ so všetkým tým, čo je uprostred, a aby nadobudli odvahu k nemu preniknúť. Zaiste totiž, keď ľudský duch cíti, že je všetko odstupňované, takže ani nevidí priepasť a zráz, ani ich nenachádza a ani (keď trochu postúpil) sa ich nebojí: nemôže netúžiť vždy ďalej pokročiť. Tak teda treba rozložiť všetku učebnú látku, aby sa nič také nepredpokladalo na vykonanie, na čo už nie je čas, a aby sama žiakovka myseľ, vidiac to pred sebou, do toho neskočila. Rada to totiž urobí, keď uvidí, že ešte niečo chýba k už pochopenému ako nové ohnívko k reťazi, ktorá sa už začala spojovať, tiež zatúži, aby mala niečo, čo by pripojila, pokiaľ nebude reťaz ukončená. (Pozri hore § 23.) Bude teda príjemná vec, ak sa všetky úlohy učebnej látky zahrnú do ľahko pochopiteľných celkov, všetko sa jasne žiakom vysvetlí, skoro sa potom všetko vykoná za prítomnosti a pomoci učiteľovej a žiadna vec sa nenechá súkromnému učeniu; desí to aj žiaka, že je opustený a ponechaný sám na seba. Prečo by teda jeho chuť neprešla na ďalšie veci, keď vidí, že všetko prítomné je prekonané?

142. *Po tretie:* Ľudským zmyslom lahodí, keď sa spojujú so svojimi predmetmi a je im otupno, keď sa im bráni prístup k nim, pretože odtiaľ majú svoju potravu. Preto chlapci (a kto nie?), keď počujú, že je tu niečo nové, čo ešte nevideli, nepočuli, neochutnali

atď., dychtivo sa ženú, aby to videli, počuli, ochutnali atď.; ak im v tom budeš brániť, ubiješ ich. Preto bude pôsobiť radosť a pôžitok tá metóda, ktorá bude stále predkladať všetko zmyslom žiakov. Teda:

CLXX. *Zmysly žiakov treba vždy dráždiť tým, čo ich láka.*

143. *Po štvrté:* Ľudská prirodzenosť sa teší z praktického postavenia vecí (ako sme to pripomenuli v § 24), pretože, keď sa tvoriť, pretvárať a budovať; a preto sa jej ťažko môže brániť v pohybe a v činnosti a sotva sa môže akoby pútať. Táto schopnosť povahy sa prejavuje už od prvého detstva, a to činnejšie u toho, kto nadoiný robí; ba aj samy chcú robiť. Ani nerady počujú, ak iný toľko hovorí; je im rozkošou skočiť mu do reči a chceli by, aby ich ponotlivé hodiny za dni (také mrzké je pripútať slobodnú myšlienku vedeniu druhého). Tí, ktorí sami rečia, necítia nijaký odpor, pretože sa dávajú voľne unášať svojimi myšlienkami. Správne teda naša didaktika prepúšťa celú prax žiakom; nech teda naveky platí toto:

CLXXI. *Všetko, čo sa treba učiť, nech sa učí na základe vlastnej práce.*

Totíž: aby práca živila obratnosť.

144. *Po piate:* Ľudská prirodzenosť sa ženie za použitím vecí; milé jej je to, čo sľubuje a prináša nejaký úžitok. Neužitočné veci, hoci aj z iných dôvodov dráždia, predsa raz stratia na cene a opúšťame ich. Teda:

CLXXII. *Nech sa všetko učí pre použitie.*

Netreba hovieť planým úvahám, nech je všade jasné použitie. Nech sa pekné veci ochutnávajú iba pre užitočné, pretože pekné veci bez použitia sú stromom bez plodov, opísaná vec bez skutočnosti, sú ako Sirény uspávajúce neopatrných.

145. *Po šieste:* Ľudská prirodzenosť sa teší z rozmanitosti a oškliví sa jej všetko stále rovnaké. Pretože sa jej totiž dala schopnosť chápať nekonečné, nemôže sa nasýtiť iba jedinou konečnou vecou. Len čo teda niečo pochopí, alebo dosiahne a uskutoční, skoro prenáša chuť na niečo iné. Z toho vyplýva, že veci, ktoré sa skladajú z podobných častí, neposkytujú pri pohľade nijakú rozkoš, ako je piesčitá pláň, morská hladina, čistá biela stena, prázdny papier a podobne. Ale pláň, porastená stromami a rastlinami, kraj vyznačujúci sa horami a údoliami, poľami a vinicami, hradmi a mestami, stena pomaľovaná rozličnými obrazmi a papier popísaný písmenami — aká je to milá potrava pre zmysly a duše! Teda:

CLXXIII. *Všetko, čo sa vyučuje, nech sa spája s milou rozmanitosťou.*

146. Konečne (po siedme): Hry obzvlášť tešia ľudskú prirodzenosť (najmä v mladých rokoch), čo ukazuje jednak celý detský vek oddaný hrám, jednak pôžitok zo žartov a podobného duševného rozptýlenia, ktorý sprevádza nás po celý život. Príčina je po prvé v tom, že je prirodzené tešiť sa zo slobody (pozri § 140). Každá hra je niečo dobrovoľné a slobodné, kdežto zaoberanie sa vážnymi vecami podobá sa nutnosti, a tým prinúteniu. Po druhé, pretože sa všetky hry konajú spoločne a s pretekmi, ľudská prirodzenosť sa však teší zo súperenia, pretože sa teší z chvály; konečne, pretože ľudská myseľ, dychtiac po novote, tak rada sa díva na výsledky vecí (či už na vlastné alebo cudzie, vážne alebo žartovné), že sa rada zúčastňuje hier, kde možno vidieť výsledky pretekov. Preto sama nebeská múdrosť hovorí, že sa s nami hrá (Prísl. VIII, 30). Ale nepravú múdrosť uvádza Jakub ako hašterivú, ktorá má trpkú závisť (Jak. III, 14 atď.). Mnoho teda prispeje k potešeniu, povzbudeniu a udržaniu v práci, ak:

CLXXIV. *Všetko to, čo sa niekto učí, budú sa učiť súčasne viacerí žiaci s akousi príjemnou formou súperenia.*

Akým spôsobom sa môže toto robiť, nevystopovali sme v didaktike, pretože sa to dá ľahko vymyslieť.

Záver: *Všetko, čo sa deje v liternej škole, nech je hrou vrodeneho nadania. Ak nechávame, aby sa žiaci učili niečo s námahou a s odporom, je to na výsmech dokonalej metódy.*

147. Toto sú cesty príjemnosti. Ak zostanú po nich nejaké ťažkosti, zmyje ich istá nádej na úspech. O tom bude ďalej.

O dôkladnosti učenia

148. Treba všeobecne pripomenúť, že ak chceme do žiakov dostať učenosť, je potrebné, aby aj veci, ktoré treba vyučovať, boli dôkladné, to jest, aby boli dôkladne pravdivé a dali sa dôkladne použiť. Nikdy nebude dôkladná stavba z pliev, slamy, sena a piesku, ale z kameňa, dreva a kovu, totiž z trvanlivých látok. Tak sa iste nevystaví isté učenie z neistých domnienok, ani poznanie neúžitocných vecí sa nestane užitočné nejakým umením. Teda:

CLXXV. *Bezpečné veci a také veci, ktorých pravdivosť a užitočnosť sa nemôže ukázať, nech sú na rozkaz odstránené odtiaľ, kde sa vyžaduje dôkladné vzdelanie.*

149. Ostatne, pretože teraz nie je reč o dôkladnosti vecí, ale

o dôkladnosti metódy, pristúpime k nej, ako ju treba vybudovať na desiatich základoch (aby sme si zopakovali niečo z predošlého).

Prvý z týchto bude: túžiť po učení. Suchá a popukaná zem dobre totiž vpíja dážď a hladný žalúdok dobre uchopí, stráví a zažíva jedlo. Tak aj láska a obdiv k veci, ktorú sa treba naučiť, mocne ju uchopí a ľahko prispôsobí myseľ, jazyk a ruku milovanej veci. Teda:

CLXXVI. *Všetko povzbudivo.*

Ako totiž možno povzbudiť túžbu, pripomenuli sme v § 22 a 23.

150. *Po druhé:* Pretože je nutné, aby nástroje činnosti boli neklamne isté, keď má činnosť neklamne postupovať (sotva možno dobre pracovať so zlým nástrojom), ak nástrojmi učenia sú príklady, poučky a cvičenia. Z toho vyplýva táto smernica o dôkladnosti:

CLXXVII. *Príklady, ktoré presne kladú vec pred oči, nech sa vyberú tak, aby sa dala prehliadnúť každá jej časť. Poučiek však nech je počtom málo, ale nech sú zmyslom jasné a všeobecne pravdivé, aby im bolo možno bezpečne veriť. Konečne nech sú cvičenia pevne spojené s ukázkou, pokiaľ by sa nedali živo vyjadriť.*

Kde je totiž chybný príklad, tam nemožno sa nenaučiť chybné veci. Práve tak, kde je mnoho rozvláčnych, nejasných a výnimkám podrobených poučiek (pravidiel), tam nie je možné, aby sa vrodene nadanie nemohlo odstrašiť, prekážať si, zmiatnuť sa a uviesť v neistotu. Konečne neurčité napodobnenie, ktoré sa nepripojí pevne k ukážke, vytvára neurčité diela, nepripodobnené k vzoru. Teda:

Záver: 1. Nič bez starostlivých tvarov.

2. Nič bez neklamných pravidiel.

3. Nič bez vybranej starostlivosti.

Totíž: Aby sa všetko to, čo treba pochopiť a vykonať, mohlo správne pochopiť a vykonať. Inak povedané: chybný tvar spôsobí chybný výtvar, neisté pravidlo urobí neisté riadenie a uvoľnená starosť pri napodobnení urobí aj dobré tvary a pravidlá neužitocnými alebo málo užitočnými.

151. *Tretím základom dôkladnosti je to, že sa majú dôkladne položiť prvé základy učenia, lebo sa všetko ako bez základu, tak aj na zle položenom základe stavia pre zrútenie. Teda:*

CLXXVIII. *Nech všetko prvé je najlepšie: ukážka, pravidlo, pozornosť a konečne sám učiteľ.*

Pretože obyčajne, ako sa podávajú prvé veci, tak aj všetky ostatné.

CLXXIX. *Nech všetko prvé je pomalé, ale starostlivé: pozornosť, vnímanie a konečne napodobňovanie. (Zákl. poučka CL a CLI.)*

Unáhlenosť obyčajne ničí veci rovnako ako nedbanlivosť pri za-

čiatkoch vecí. Lekári vedia, že sa chyba pri prvom trávení nedá napraviť pri druhom. Aj matematici vedia, že sa chyba, ktorej sme sa dopustili na začiatku výpočtu, do nekonečna zväčšuje a možno ju odstrániť iba vtedy, ak celý výpočet zrušíme a začneme od začiatku. Taliani konečne správne používajú príslovie, ktoré si vzali zo staviteľstva: „Zlý základ zráža najvyššie veže.“ Všade teda pri učení, ak si na začiatku nedáš dobrý pozor, alebo pripravuješ cestu omylom, alebo si vytváraš obťažné odnaučovanie sa a určité zdržanie.

Záver: 1. Treba sa teda starať, aby sa všetko, čo sa vyučuje, hneď od začiatku správne pochopilo.

Pretože myseľ skoro zveruje a vtlača vec do pamäti, ktorú akokoľvek od zmyslu prijala, tak sa vec stáva obrazom, ktorý sa dá ťažko vytrhnúť.

2. Nech sa skúma všetko, čo bolo zachytené, či sa správne zachytilo.

Totíž: aby duch neprijal klamný obraz miesto vecí.
3. A všetko, o čom sa ukázalo, že nebolo správne zachytené, nech sa skoro vytrhne, aby nezapustilo korene. (Podľa zákl. poučky LIX a CLII.)

Učiteľ dôkladne odstráni chybu, ak súčasne odokryje a odstráni príčinu, pre ktorú, ako vidí alebo tuší, upadá žiak do takej chyby. Človek totiž, pretože je rozumový tvor, bez rozumovej úvahy sa ani nemýli, ale preto sa dá oklamať nejakou pravdepodobnosťou. Treba teda strhnúť túto masku pravdy, aby chybní poznali omyl a aby sa ho skoro zbavil.

152. *Po štvrté:* Na dôkladne položených základoch treba opatrne postaviť všetko, aby sa to, čo nebolo položené na svojom mieste a v pravý čas, nehýbalo a nerozhýbalo aj iné veci. (Zákl. poučka XLVIII atď.) Teda:

CLXXX. Keď ešte nie je prvé upevnené, nech sa zatiaľ nestavia nič nové.

Inak sa bude stavať pre zrúcanie, ako je to zrejmé pri stavbách. Sem smeruje i známy výrok: Nie mnoho, ale dôkladne. (Zákl. poučka CXLIX.) Pri vzdelávaní vrodeneho nadania treba totiž robiť to, čo radí Plinius pri poľnohospodárstve: „Výhodnejšie je menej siať a viac orať.“ Tak totiž možno dúfať v bohatšiu žatvu pri menšej strate semena, keď tí, čo mnoho sejú a málo orú, mnoho strácajú a málo zbierajú.

153. *Po piate:* Žiadna vec sa plne nepochopí ani nepostúpi, ak sa neprežrú a nevykonajú všetky jej podstatné časti. Je to jasné pri hodinách, ktorých umelé zloženie nechápe dostatočne ten, kto nepochopí všetko, čo sa vyžaduje pre vytváranie takého usporiada-

ného pohybu; ani ich nebude schopný vytvoriť, ak nebude mať všetky jednotlivé časti náležite pripravené, zostrojené a upravené pre pohyb. Pretože, sa však každý celok skladá z protifaľných častí a z častí, ktoré sú uprostred (mimo ktorých nie je nič a vo vnútri ktorých je všetko), ako aj z častí, ktoré takto spojené vzaté sa samy spájajú, správne pôsobia na zmysly a poučujú myseľ, je nutné pri učení brať všetky tieto časti súčasne a súčasne ich správne umiestniť, to jest najprv zostaviť krajné veci a potom vyplniť vecami, ktoré sú uprostred, aby tak bolo pred očami všetko, ako je to v sebe stupňovite usporiadané od jedného okraja ku druhému. Každý, kto takto veci vidí a robí, ten ich dôkladne vidí a robí. Teda:

CLXXXI. Všetko úplne, po krajných a prostredných častiach.

Totíž: aby žiak všade jasne videl, čo patrí k veci, alebo nepatrí.

Záver: Nech sa teda pri rozdeľovaní vecí berú, vyjadrujú a určujú súčasne všetky časti, aby sa tým temer súčasne odhalili duši všeobecné rozdiely vecí. Pozri vyššie výklad zákl. poučky C.

Toto nám veľa vysvetlí, pretože, keď sa vezme k učení a ku skorému obširnému prebraniu iba prvá časť rozdelenia a ostatné vynecháme (ako sa to robí pri obyčajných metódach), naskytnú sa nám pre pochopenie mnohé nejasnosti, zdržania a trápenia. Ale ak položíme jasne vedľa seba protikladné veci, jasne nám vyniknú.

154. *Po šieste:* Pretože poznať vec znamená poznať ju pomocou príčin, kdekoľvek nie sú tieto samy osebe jasné, treba ich vysvetliť, aby boli dobre známe, aby žiak totiž nielen videl, čo je a akým spôsobom niečo je, ale aby vedel, prečo to inak nemôže byť. Teda:

CLXXXII. Všetko vnútorne, cez odhalené príčiny.

Keď je všetko, čo sa vyučuje, tak spojené, že výsledky vyplývajú zo svojich príčin a samy osebe sa dajú pochopiť, potom náš duch (ktorý sväté Písmo nazýva božou lampou) sám si bude učiteľom a keď odhalí počiatky vecí, sám si rozmanite očistí a zväčší svetlo múdrosti. Pozri zákl. poučku XC so záverom a zákl. poučku CLV a nasledujúce s ich závermi.

155. *Po siedme:* Pretože naše zmysly sú žľaby, cez ktoré vteká do mysli poznanie vecí (podľa zákl. poučky LXXXIII), učenie nevyhnutne zapúšťa korene tým hlbšie, čím viac, častejšie a starostlivejšie sa tieto používajú. Teda:

CLXXXIII. Všetko pomocou vlastných zmyslov, vždy a rozmanite.

Totí, aby sme vzbudili a čo najhlbšie upevnili predstavivosť (podľa zák. poučky LXXXIV a LXXXV). Preto práve tí najlepší učitelia radi používajú pri svojich vykladoch viditeľné posunky, obrázky, symboly a obrady; učiteľa v tejto veci máme často samého Boha. Aj Kristus nepokladal za dostatočné, že napomenul apoštolov slovami, ale postavil do ich stredu dieťa a prikázal im napodobňovať detskú skromnosť, ktorá si nevie stanoviť vlastnú cenu. Pri poslednej večeri sa však neuspokojil vyučovať to isté slovom, ale vstal, odložil rúcho, poslúžil vodou na umytie nôh a utrel ich plátnom, takže apoštolí pochopili a hlboko si vštepili to, čo chcel. Ani Agabus nepokladal za dostatočné predpovedať sputnanie Pavla, ale sa chcel poviazať Pavlovým pásom, aby mu hlbšie do duše vštepl svoje slová.¹¹ Pozri § 90.

Záver: 1. Pretože jedine autopsia ukončuje spory a ľudom dáva bezpečnú istotu poznania, treba všetko, čo sa vyučuje, premeniť na zmyslovú evidenciu.

Iba toto totiž vštepuje pravé, úplné a nepochybné poznanie vecí. Iste si pevnejšie poniesie so sebou predstavu Ríma, Paríža, Indie atď. ten, kto už raz sám videl tieto miesta, než ten, čo šesťsto ráz počul o nich rozprávať od tých, ktorí ich videli. Istejšie pozná lepšie matematik rozmery nebeských telies pomocou vlastných pokusov, než ten, kto iba verí, že to iní tak poznali. Verí totiž na základe autority; ak mu predložíš inú autoritu, hneď je v neistote. Z toho vyplýva známy výrok v Eklektike: „Človek, ktorý je v mnohých veciach skúsený, premýšľa o mnohých veciach, a ten, kto sa mnoho naučil, bude rozprávať to, čo pochopil. Ale kto nie je (sám osobne) skúsený, málo vie. (Eklekt., XXXIV, 9 a 10.) Teda v celom priebehu štúdií sa musí všetko usporiadať tak, aby sa žiaci viedli k pokusom vlastnými zmyslami a rozumovou úvahou.

Záver: 2. Nestačí len raz použiť jeden zmysel, ale nech sa všetkými možnými spôsobmi podporuje pozornosť žiakov.

3. Keď sa nemôžu veci bezprostredne predložiť zmyslom, nech sa predložia ich náhrady, to jest obrázky.

Len potiaľ, aby sa všetkým možným spôsobom pomohlo predstavivosti a zabránilo omylu.

156. Po ôsme: Pretože je mnoho tajomstva vo vlastnej praxi pre rýchle a dôkladné úspechy (pretože iba prax robí umelcov), bude pre žiaka vystrojeného ukázkami a pravidlami vôbec ku každej usilovnosti kľúčom nielen vždy dovoliť, ale aj uložiť vlastnú prácu. Táto okolnosť jednak povzbudzuje k rýchlemu postupu, keď žiak

¹¹ Skutky apoštolov, 21, 10, 11.

vidí, že môže postupovať a že si je sám vodcom (ako sme pripomenuli v § 143), jednak udržuje zmysly vo sviežej pozornosti (pretože vtedy si vládne duch) a konečne vštepuje rozkoš z opakovania, a tak nikdy neprepúšťa duše prázdne, ale vždy ich naplňuje plodmi. Preto každý zo starých, keď povzbudzoval mladých ľudí k čítaniu autorov a k vlastnej práci, hovorieval, že hydina má veľmi chudé mäso, ak sa nekrmí pripraveným krmivom, ale hľadá si potravu hrabaním. Teda:

CLXXXIV. Všetko na základe vlastnej a stálej práce žiakov.

157. Po deviate: Keďže všetko, čo sa častejšie preberá, je známejšie, všetko to, čo chceme, aby bolo žiakom veľmi známe a pripravené na prácu, treba opakováním, skúšaním a častým používaním upevňovať. Teda:

CLXXXV. Nech sa opakovanie a skúšky robia stále.

To jest, nech sa prízerá nato, aby sa sama vyučovacia metóda skladala z ustavičného praktického opakovania a skúšania. Časť skúšky sú: skúmať po prvé, či sa niekto naučil; to sa stane jasným, ak to vie odriekať; po druhé, či to pochopil; to sa spozná rozličnými analytickými otázkami; po tretie, či to vie použiť; ukáže to i prikázaná prax bez prípravy.

158. Po desiate: Pretože častý postup a návrat spôsobujú, že sa počestný oboznámi s cestou, ale ešte viac, ak by, pokúšajúc sa o iné cesty (keď chce poznať, či sú kratšie a či dlhšie, rovnejšie či neschodnejšie), odbočil a porovnával cesty navzájom medzi sebou: bude užitočné, aby žiak nielen postupoval, ale sa aj vracal a odbočoval, to jest dať sa viesť dopredu, dozadu a križom. To sa stane vtedy, keď sa mu prikáže nielen vždy dávať pozor na učiteľa, ktorý niečo dopredu ukazuje a vysvetľuje, ale ak bude aj sám to isté iným dopredu ukazovať a tými istými slovami vysvetľovať, aby konečne okrem učiteľa videl a počul aj iných dopredu ukazovať a vysvetľovať. V školách je známy veršik:

Často sa spýtať, vedieť a iných to zas učiť:
spôsobí tá trojaká vec, že učen prekoná majstra.

Nie je však dostatočne známa tá tretia rada alebo jej vykonávanie o vyučovaní toho, čo sme si podržali v pamäti, aby totiž všetko, čo sa niekto naučil, podľa prikazu vyučoval skoro aj iných. Táto schopnosť by bola veľmi užitočná. Najpravdepodobnejší je však tento výrok: „Kto iných vyučuje, seba samého učí.“ alebo ako hovorí Seneca: „*Ludia, keď vyučujú, sami sa učia.*“ A to nielen preto, že opakováním upevňujú v sebe svoje pojmy, ale aj preto, že sa im naskytuje príležitosť hlbšie vniknúť do vecí. (Pozri

§ 85.) Preto Joachim Fortius, onen veľmi vzdelaný muž, hovorí o sebe, že mu za mesiac vyfúкло z pamäti, čo len raz niekedy počul alebo prečítal. Čo však iných vyučoval, to má tak spočítané ako svoje prsty a verí, že mu to môže iba smrť vyrvať. Ten istý tiež radí, aby si každý žiak, ktorý chce dosiahnuť veľký úspech, hľadal žiakov, ktorých by mohol denne vyučovať to, čo sa sám naučil, čo by si ich mal zohnať aj za peniaze. „Je lepšie, hovorí, že sa vzdáš nejakých výhod, len ak máš niekoho, kto by ťa chcel počúvať, keď vyučuješ, t. j. úspešne pokračuješ.“ Takto hovorí Fortius. My si to želáme uviesť do teoretickej poučky:

CLXXXVI. Nech si každý žiak zvykú byť súčasne učiteľom.

To sa stane vtedy, keď žiak podľa príkazu všetko to, čo mu dostatočne učiteľ ukázal a povedal, sám tým istým spôsobom ukazuje a rozpráva, pokiaľ treba. (Ak ich je viac, jeden po druhom, pričom sa začne schopnejšími.) Potom ich treba navádzať, aby to, čo sa v škole učia, rozprávali aj doma rodičom alebo služobníctvu, alebo vôbec každému, kto je schopný takéto veci pochopiť atď.

159. Tento zvyk bude prospešný rozličným veciam: 1. Žiaci sa stávajú pozornejšími ku všetkému, čo učitelia budú prednášať, keď budú vedieť, že skoro budú musieť to isté opakovať, a každý sa bude báť, že bude snád' prvý, od ktorého sa to bude žiadať. (Pozri hore § 86.) 2. Každý si opakovaním tie isté slová vstúpí hlbšie do rozumu a pamäti. 3. Ak sa ukáže, že sa niečo menej správne pochopilo, skoro bude príležitosť to napraviť (s veľkým prospechom podľa zákl. poučky XLVII). 4. Učitelia a žiaci nadobudnú istotu, že sa pochopilo to, čo sa malo pochopiť, lebo znakom vedomosti je môcť vyučovať. 5. Častým opakovaním tej istej veci sa dosiahne to, že si ju konečne osvoja aj najpomalejší medzi žiakmi. 6. Tým urobia všetci vo všetkom rýchlejšie a dokonalejšie pokroky. 7. A tak sa stane z každého žiaka učiteľ na ktoromkoľvek stupni, čím sa silne zväčšia príležitosti šíriť vedomosti. A tak bude jasné, načo príležitostne narážal Fortius, keď hovoril: „Mnoho som sa naučil od svojich učiteľov, ale viac od spolužiakov; najviac však od žiakov.“ A iný: „O toľko bude niekto učenejší, o koľko častejšie bude vyučovať.“ A tak ostaneme vždy pri potešení.

160. Toto sú základy didaktiky, z ktorých možno vybrať neklamné pravidlá pre správne preberanie všetkých vied a umení (slobodných i remeselných, posvätných i svetských).

INFORMATÓRIUM ŠKOLY MATERSKEJ

SCHOLĀ¹²¹ INFANTIÆ,

Sive

De provida Juventutis primò sexen-
niò Educatione.

Præcipua Generis humani custodia in cunis est.
Teste Deo . psalm 28. vers. 8. 9.

Quia prævenire corruptionem facilius est, quàm corrupta emendare: quinimo peni-
tis corrupta emendare impossibile. *Hinc aliud à primis omnia pendunt.
Et: Ut se dant peina, sic omnia.*

*Hinc et Christus: Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibete illos: talium enim
est Regnum Dei, Marc. 10. 14.*

*Et Salomo: Adolefcens imbutus juxta viam suam, etiam cum senierit non recedat
ab ea.*

Series Capitum.

- I. **D**emonstratur, Liberos, cum sint pretiosissimum Dei donum,
summâ observantiâ habendos.
- II. Cur Deus Liberos faciat copiam, & quò cum illis colliman-
dum sit.
- III. Juventutem educatione bonâ, plus quàm eloqui liceat, egere.
- IV. Quibus in rebus Infantes exercendi, ut sexto ætatis anno in his
exercitati reperiantur.
- V. Quomodo proles incolumitas, & prospera *Paupertudo*, procuranda.
- VI. Quomodo Liberi circa rerum *Intelligentiam* exercitandi.

K 2

VII. Quo-

Z latinského originálu
SCHOLA INFANTIAE
preložil
EMANUEL KETTNER.

Titulná strana „informatória“

MATERSKÁ SKOLA
CIZE
O ROZUMOVEJ VÝCHOVE MLÁDEŽE OD 1. DO 6. ROKU

Matto:

*Predná stráž ľudského pokolenia je v kottake; po-
tvrdzuje to Boh u Izaiáša (28. v. 8, 9).

Predsať skaze je ľahšie, ako pokazené napraviť, ba do-
konca naopak: čo je celkom pokazené, to nemožno ná-
praviť.

Odtiaľ pochádza aj onen výrok: „Všetko záležá na
začiatku.“ A iný: „Ako sa položia základy, takým spo-
sobom ide všetko.“

Preto aj Kristus povedal: Nechajte malučkých prísť ku
mne a nebráňte im, lebo takých je kráľovstvo nebeské
(Marek 10, 14).

Salamún povedal: Mladenc pripravujú na svoju
životnú dráhu ani v starobe sa od nej neodchýli.

Cicero: Základom celého štátu je správna vý-
chova mládeže.

RODIČOM, TUTOROM, PESTUNOM A KONEČNE VŠETKÝM, KTORÍ MAJÚ
NEJAKO NA STAROSTI DETI, POSIELAM POZDRAV!

Keďže som si zaumienil poučiť vás všetkých, najmilš, o vašich
povinnostiach, považujem za nevyhnutné upozorniť vás na tieto
tri veci:

- I. Aké veľké a drahocenné klenoty dáva Boh tým, ktorým zve-
ril starostlivosť o deti?
- II. Za akým účelom im ich zveril a k čomu má výchova sme-
rovať?
- III. Ako potrebuje mládež vedenie a cvičenie, bez čoho nemôže
jestvovať?

Vyložiac toto troje, pristúpim k samej veci a vysvetlím rad-ra-
dom vaše úlohy pri výchove najmladšieho pokolenia s tvojou pomo-
cou, Bože, podľa ktorého sa volá všetko pokolenie na nebi aj na zemi.

O DETI TREBA MAŤ NAJVVYŠŠIU STAROSTLIVOSŤ, LEBO SÚ NAJCENNEJŠIM DAROM BOŽÍM A KLENOTOM, S KTORÝM SA NIČ NEDA POROVNAŤ

1. Že deti sú neoceniteľným klenotom, dosvedčuje Duch boží ústami Dávidovými (Žalm 127), ktorý hovorí takto: „Hľa, dedičstvom Pána sú synovia a odmenou je plod života. Čím sú šipy v rukách bojovníka, tým sú dospelí synovia. Blažený je muž, ktorý nimi naplnil svoj túlec. Nebude premožený.“ — Počúvaš, ako šťastnými menuje tých, ktorým Boh dáva deti?

2. Vysvitá to aj z toho, že Boh, ak chce dokázať svoju najväčšiu lásku voči nám, volá nás synmi, akoby nepoznal krajšie meno.

3. A zasa najviac je rozhorčený nad tým, že ľudia obetujú svoje deti Molochovi (Levit. 20, 2; Jer. 32, 35). Ba dokonca je nanaivýš pozoruhodné, že Boh hovorí aj o deťoch modlárov ako o deťoch pre seba splodených (Ezech. 23, 37), namietajúc, že prichádzajú na svet nie pre nás, ale pre samého Boha a že ich treba mať v najväčšej úcte ako potomstvo božie.

4. Preto u Malachiáša sa deti volajú semenom božím (Mal. 2, 17), z ktorého pochádza božie pokolenie (Skutky, 17, 29).

5. Preto večný Syn boží, ak sa zjaví v ľudskom tele, nechcel byť účastným len na prirodzenosti detí, ale mal za najvyššiu radosť a potešenie brávať deti ako svojich najmilších bračkov a sestričky na ruky, pestovať ich, bozkávať a žehnať im (Mar. 10, 16).

6. A nielen to, dokonca prísne vystríhal, aby nikto ani najmenšie z nich nepohoršil, a prikázal ich chrániť ako seba samého; a vyhlásil, že beda bude tomu, kto by aj najmenšiemu z nich ublížil (Mat. 18, 5–6).

7. Ak by niekto chcel celkom vypátrať, prečo sa Boh tak teší z malučkých a prečo nám tak prísne ukladá pozornosť voči nim, nájde mnoho príčin: teda predovšetkým, ak sa tí zdajú byť deti teraz opovrhnutia hodnými, nepozeraj na to, čo sú teraz, ale čím majú byť v úmysle božom. A uvidíš ich nielen ako budúcich obyvateľov sveta po našom odchode z neho, ako pánov a vladárov sveta, úradníkov a božích zástupcov medzi ostatným tvorstvom, ale aj ako účastníkov Kristových spolu s nami, ako kráľovské kňazstvo, ako vyvolený národ, ako spojencov anjelov, sudcov diablov, ako potechu nebies, postrach pekla a ako dedičov výšin cez všetky veky vekov. Čo vznešenejšieho si možno pomyslieť?

8. Filip Melanchton, svätej pamäti, keď vstúpil raz do triviálnej školy a videl množstvo žiakov, takto ich oslovil: „Buďte pozdravení, ctihodní páni kňazi, doktori, licenciáti a superintendenti! Buďte pozdravení veľactení, skúsení, slávni a učení páni konšelov a tajomníci, majstri a profesori“ atď. Keď to prijali niektorí z prívážna. Lebo na týchto chlapčeka pozerám nie tak, ako tu teraz sú, ale uvažujem o cieľi, pre ktorý nám ich zverili na vychovávanie; som si istý, že z tejto triedy vyjdú takito niektorí, hoci ten múdry muž. Ale prečo my by sme nemali s rovnakou dôverou o všetkých kresťanských deťoch, keď Kristus, zvestovateľ večných tajomstiev božích, vyhlásil, že takým petri kráľovstvo nebeské (Mar. 10, 14).

9. Ale aj keď máme na mysli prítomný stav detí, je jasné, prečo sú deti milé Bohu a prečo majú byť neoceniteľným pokladom rodičom.

Bohu sú milé predovšetkým preto, že sú obrazom božím, ešte nepoškvrneným, lebo sú nevinné (Jon. 4, 11); lebo okrem jediného dedičného hriechu neprehrešili sa dosiaľ nijakým vážnym previnením, nevedia rozoznávať medzi dobrom a zlom a medzi pravícou a ľavicou. A že Boh na to hľadá, je dosť zrejmé z oných slov k Jonášovi a odlnakiaľ.

10. Po druhé, deti sú najčistejším, draho vykúpeným majetkom Kristovým, pretože Kristus, ktorý prišiel hľadať, čo bolo stratené, nazýva sa Spasiteľom všetkých, okrem tých, ktorí neverou a nekajúcnosťou sa vylučujú z účasti na tej zásluhe. Preto deťom, ktoré ešte tak neodmietajú Krista, ostáva právo na získanie spásy a ich je kráľovstvo nebeské. Toto sú tí z ľudí vykúpení preto, aby boli prvotínami Bohu a baránkami, ktorí sa so ženami nepoškvrňujú (to jest nie sú dotknutí žiadostami hriechu), ale nasledujú baránka, kamkoľvek by šiel (Zjav. 14, 4). A aby ho nasledovali ustavične, k tomu sa majú vychovávať svedomitou výchovou.

11. Konečne preto zahrňa Boh nesmiernou láskou deti, že sú osobitným nástrojom jeho slávy podľa svedectva Písma (Žalm 8, 3): „Z úst nemluvniatok a kojencov pripravil si si slávu proti svojim nepriateľom, aby si umlčal odporcu a nepriateľa.“ Pravda, svojím rozumom nedostatočne chápeme, ako sa to deje, že božia sláva rastie prostredníctvom detí; len Boh, skúmateľ všetkého, to vie a chápe.

12. Deti majú byť rodičom milšie a drahšie nad zlato, striebro, perly a drahokamy, čo možno pochopiť zo vzájomného porovnávania jedných aj druhých božích darov. Predovšetkým zlato, striebro a iné veci toho druhu sú neživé a nie je to nič iné ako hlina, ktorá je troška viac vypálená a vyčistená ako tá, po ktorej chodíme; deti sú živé obrázky živého Boha.

13. Po druhé, zlato a striebro sú obyčajné veci, len na základe božieho slova stvorené, ale deti sú také stvorenia, o stvorení ktorých najsvätejšia Trojica mala osobitnú poradu a ktoré svojimi prstami sama sformovala.

14. Po tretie, zlato a striebro sú veci, ktoré sa stratia a zmiznú, ale deti sú nesmrteľné dedičstvo. Hoci totiž dosť umierajú, predsa neprichádzajú navnivoč ani nehynú, ale len prechádzajú zo smrteľnej schránky do nesmrteľného kráľovstva. Preto Boh, keď vrátil Jóbovi všetko bohatstvo a všetko, čo mal, dvojnásobne, ako mu bol predtým vzal, deti mu dal iba toľko, koľko ich mal predtým (sedem, pravda, synov a tri dcéry). Aj to už bolo dvojnásobné, lebo tieto prvé deti nezahynuli, ale boli len prenesené k Bohu.

15. Po štvrté, zlato a striebro sa berú z hliny zeme, ale deti pochádzajú zo samej našej podstaty, a preto sú časťou našej podstaty, ktoré máme nie menej milovať ako seba samých. Preto Boh vstúpuje do prirodzenosti všetkých živočíchov takú veľkú náklonnosť k vlastným mláďatám, že často dávajú prednosť ich záchrane pred svojím vlastným životom. Ak by niekto preniesol podobný cit na zlato a striebro, toho sám Boh odsúdi pre modlárstvo.

16. Po piate, zlato a striebro prechádzajú z jedného na druhého, akoby neboli vlastníctvom nikoho, ale sú spoločným majetkom všetkých; deti však sú svojim rodičom tak od Boha pridelený majetok, že niet nikoho na svete, kto by mohol tento majetok komukoľvek právom vziať a pozbaviť ho tohto vlastníctva, pretože to je podiel prichádzajúci z neba a nepremenné dedičstvo.

17. Po šieste, hoci aj zlato a striebro sú božie dary, predsa sú to také dary, ktorým Boh neprislúbil anjelskú ochranu z neba; ba naopak sem sa obyčajne pridružuje diabol, aby tie veci zneužil ako slučky a osídla k nachytaniu neopatrných ľudí, ťahajúc ich akoby povrazmi k lakomstvu, pýche a márnotratnosti. Ale starostlivosť o deti je vždy zverená anjelskej ochrane podľa svedectva samého Pána (Mat. 18, 10), takže kto má deti vo svojom dome, môže byť istý aj prítomnosťou anjelov vo svojom dome; kto pestuje deti, bezpochyby pestuje anjelov; kto so svojim dieťaťom odpočíva v tmavej noci, môže sa tešiť, že má s ním anjelov za strážcov, aby duch temnôt nemohol k nim prísť. Aké veľké sú to veci!

18. Po siedme, zlato, striebro a iné vonkajšie veci nám nezískajú lásku božiu, ani nás nechrania pred božím hnevom, ako nás rodičom, ako ukazuje príklad obyvateľov Ninive. Pretože tam bolo mnoho detí, Boh ušetril samých rodičov, aby ich zem nepohltila (Jon. 4, 11).

19. Po ôsme, život človeka nespočíva v nahromadení hmotného majetku, ako hovorí Pán (Luk. 12, 15), pretože pokrm nenasytí, náplasť nelieči, odev nezohrieva, keď Boh odníme svoje požehnanie (Deut. 8, 21, Múdr. 16, v. 16 a 26). Ale s deťmi a pre ne vždy je isté požehnanie tak, že vždy je dostatok toho, z čoho ich vyživí, lebo ak Boh dáva hojnosť pokrmu mláďatám havranov, volajúcim k nemu, ako by mohol nemať na starosti deti, svoj obraz? Preto múdro povedal dr. Luther: „Nie my živíme svoje deti, ale ony živí nás, lebo pre ich nevinnosť Boh obstaráva to, čo nevyhnutne potrebujú, a my, starí hriešnici, máme s nimi na tom účasť.“

20. Napokon zlato, striebro a perly nás nemôžu o ničom inom poučiť, ako ostatné tvorstvo, totiž o múdrosti, moci a dobrotivosti, božej. Ale deti máme ako vzor skromnosti, zmierlivosti, láskavosti, svornosti a iných kresťanských cností, pretože sám Pán hovorí: „Ak sa neobrátime a nebudete ako malé deti, nevojdete do kráľovstva nebeského“ (Mat. 18, 3). Keďže teda Boh chce, aby sme tie detičky považovali za svojich učiteľov, právom sa budeme nazdávať, že sme im zaviazaní svojou úctou.

KAPITOLA II

ZA AKÝM ÚČELOM BOH DÁVA DETI A K ČOMU MÁ SMEROVAŤ ICH VÝCHOVA

1. Ak by niekomu prišlo na rozum, prečo sa Boh vo svojej velebnosti rozhodol stvoriť tieto nebeské perličky nie spolu v takom plnom počte, koľko ich chce mať vo večnosti, ako anjelov, nenájde inú príčinu než to, že Boh tým vyznamenáva ľudí, aby boli akosi jeho pomocníkmi pri rozmnožovaní tvorstva. Ale nielen aby z toho mali potešenie, ale aby aj vynaložili svoje úsilie na správnu výchovu detí, to jest na ich usmerňovanie k večnému cieľu.

2. Ľudia preto učia vola orať, psa naháňať zver a koňa jazdiť a ťahať voz, že sú tieto zvieratá k takejto práci stvorené a nemôžu sa na iné práce použiť. Človek teda, tvor vyšší ako všetky ostatné,

má byť vedený k najvyšším veciam, aby zodpovedal svojimi cnosťami čo najviac Bohu, ktorého má podobu. Telo totiž, pretože je vzaté zo zeme, ostáva zem, je pri zemi a znova sa obráti do zeme; ale duša, ako Bohom vdýchnutá, je z Boha, má v Bohu ostávať a k Bohu sa povznášať.

3. Rodičia neurobia zádosť svojej povinnosti tým, že naučia svoje dieťa jesť, piť, chodiť, hovoriť a obliekať sa, pretože tým slúžia len telu, ktoré nie je celý človek, ale len schránkou človeka. Vnútri býva hosť (rozumná duša), o ktorého sa treba starať viac ako o vonkajšie obydlie. Plutarch sa teda odôvodnene vysmial takým rodičom, ktorí si želajú pre svoje deti krásu tela, zdravie, bohatstvo, česť i slávu, k čomu ich vedú, ale ani len troška sa nestarajú o výchovu duše k cnostiam a zbožnosti; pritom hovorieval, že si viac cenia topánku ako nohu. A Téban Krates, pohanský mudrc, keď sa ponosuje na nerozumnosť takých rodičov, vyjadril sa, ako hovorí básnik:

„Keby mi bolo dovolené kričať všade,
chcel by som nazvať hlupákmi vás všetkých,
ktorých nešťastné peniaze ženú k odvážnej hre:
Hľadáte bohatstvo pre svoje deti, a nijakými vedomosťami
nekrmíte ich duše, ani ich nechováte umením.

4. Teda obzvláštnu starostlivosť treba mať o dušu ako o prvú časť človeka, aby bola čo najkrajšie zušľachtená. Len potom sa treba starať o telo, aby sa stalo vhodným a dôstojným príbytkom nesmrteľnej duše. A len tú myseľ považuj za náležité vzdelanú, ktorá je naozaj osvietená žiarou múdrosti božej tak, že človek, poznávajúc vznešenosť obrazu božieho na sebe samom, stráži a chráni onú dôstojnosť.

5. Sú dve čiastky pravej nebeskej múdrosti, po ktorej má človek túžiť a ku ktorej ho treba viesť. Prvá je jasné a pravé poznanie Boha a všetkých jeho zázračných skutkov; druhá je schopnosť viesť múdro a rozumne seba samého a všetky vonkajšie a vnútorné skutky svoje, ktoré sa týkajú tohto a budúceho života.

6. Predovšetkým však pokiaľ sa týkajú budúceho života, pretože to je život vo vlastnom zmysle slova, v ktorom neexistuje ani smrť, ani smrteľnosť, kdežto prítomný život nie je ani tak životom ako skôr cestou k životu. Preto o tom, kto v tomto živote dokázal len toľko, že sa pripravil na budúci život svojou vierou a bohabojnosťou, treba predpokladať, že dosť vykonal.

7. Ničmenej však, lebo Boh dáva mnohým ľuďom dlhý vek, pri-

vádza ich ku všetkému, vystavuje ich rozličným príhodám a po-
skytuje im príležitosť rozumne konať, a preto sa majú rodičia čo
starať, aby cvičili svoje deti a dali ich cvičiť okrem vo viere
a zbožnosti aj v pestovaní jemných mravov, v slobodných ume-
niach a iných potrebných veciach, a to preto, že ak dospejú v mu-
žov, aby si vedeli medzi ľuďmi počínať rozumne, aby sa mohli
v živote použiť na akúkoľvek službu, či cirkevnú alebo obecnú
podľa vôle božej, a aby tak po čestnom a múdrom prežití tohto
života ešte s väčšou radosťou prešli do nebies.

8. Slovom, treba postaviť trojaký cieľ, ku ktorému sa má mládež
vychovávať: 1. viera a pobožnosť, 2. mravnosť a počestnosť, 3. zna-
losť jazykov a rozličných umení, a to práve v tom poriadku, v akom
tu uvádzame, nie obrátene. Najprv ich treba cvičiť v pobožnosti,
potom v mravnosti, čiže v cnostiach, napokon v zušľachťujúcom
literom umení. Čím viac však možno získať v tomto poslednom
bode, tým je to lepšie.

9. Kto má vo svojom dome mládež, ktorá sa cvičí v týchto troch
veciach, ten má raj, v ktorom sa nebeské stromčeky sadia, zavla-
žujú, zelenajú sa a kvitnú. A má aj dielňu Ducha svätého, v ktorej
si sám robí a vycibruje nádoby milosrdenstva a nástroje svojej
slávy, aby sa v nich ako v božom živom obraze stále viac a viac
ligotali papršleky večnej a nekonečnej jeho moci, múdrosti a dob-
rotivosti. Ako blažení sú rodičia v takom raji!

KAPITOLA III

MLÁDEŽ NEVYHNUTNE POTREBUJE VÝCHOVU A SPRÁVNE VEDENIE

1. Nik zatiaľ nesmie myslieť na to, že mládež sa môže takto
vycvičiť sama od seba a bez namáhavej práce. Ak sa musí mladý
stromček, ktorý má vyrásť v strom, zasadiť, zaštepíť, zalievať,
ohradiť a podprieť; ak treba sochu z dreva otesať, vyrezať, ostrú-
hať, vydlabať, uhladiť a rozličnými farbami natrieť; ak treba pri-
vykať koňa, vola, somára, mula na služby, ktoré má robiť člove-
kovi; ba dokonca ak sám človek sa má cvičiť k telesným prácam,
aby vedel jesť, piť, behať, hovoriť, vziať niečo do ruky a pracovať,
ako by sa teda mohli dostať komukoľvek samy od seba tieto vyššie
a od zmyslov príliš vzdialené veci, ako je pravá viera, cnosť, múd-

rošť a vedomostí? Je to celkom nemožné podľa toho, ako som to ukázal v Didaktike, kap. 6 atď.

2. Preto Boh uložil rodičom tú povinnosť, aby všetko, čo sme-ruje k poznaniu Boha a bohabojnosti, vkladali čo najsvedomitejšie a duchapne vštepovali do útlej mysle detí, aby s nimi o tom roz-právali, či už sedia doma alebo sa s nimi prechádzajú po ulici, či idú spať alebo či vstávajú (Deut. 6, 7).

3. Aj Šalamún a Ježiš Sirah všade vo svojich knihách k tomu vedú, aby sa mládež učila múdrosti a aby sa neodťahovala ľahko od trstenice. Aj Dávid, keď poznal potrebu toho, hoci bol kráľom, nehanbil sa byť deťom učiteľom a vychovávateľom. — Poďte sem, synovia, povedal — počúvajte ma, budem vás učiť báňni božej. — (Žalm, 34, 12.) A apoštol Pavol napomína rodičov, aby svoje deti vychovávali v učení a napomínaní Pánovom (Efez. 6, 4).

4. Keďže však často rodičia nie sú spôsobilí, aby vyučovali svoje deti, lebo na to nestačia pre zamestnanie v úrade a pre majetkové starosti a keďže aj iní sú na tom tak viac alebo menej, bolo už ododávna rozumne a užitočne nariadené, aby sa v každej obci deti zverili na výchovu múdrym, pobožným a počestným osobám aj s právom trestať ich.

5. A týmto ľuďom sa dávajú mená: vychovávateľa, majstri, učiteľia nižší a vyšší; a miesta určené na takú výchovu, kde sa mládež schádzala na cvičenia, volajú kolégiami, gymnáziami a školami (to jest miestami, kde sa nepracuje telesne) a liternými hra-mi. Týmto posledným názvom sa potvrdzuje, že učíť a učiť sa je samo od seba i svojou povahou milé a príjemné, že je to pravá hra a duševná potecha.

6. A predsa sa od tejto príjemnosti v nasledujúcich časoch ne-jedným spôsobom ustúpilo tak, že školy nebo i tým, čím sa volali, hrou a zábavou, ale stali sa robotárňami a mučiarňami, najmä v niektorých, kde sa mládež zverovala nehodným, bezbožným a ne-múdrym ľuďom, zaháľáčom, ľuďom nemravným, ktorí dávali naj-horší príklad, ľuďom, ktorí predávali svoje majstrovstvo a učiteľ-stvo. Takí ľudia vzdelávali mládež nie vo viere, pobožnosti a dob-rych mravoch, ale v poverách, bezbožnosti a v nemravnosti; nepoznajúc pravú metódu a chcejúc nasilu do detí niečo vtlačiť, nemilosrdne ich bili. Pripomínajú nám to aj staré porekadlá: „Vidieť, že často pocítil palicu na pleciach“, „Často sa dostal ku korbáču“ atď., pretože vtedy sa nevedelo o inom vzdelávaní bez krutosti palice a bez hrôzy rán.

7. Hoci niečo z toho naši predkovia s reformáciou cirkvi napra-vili, predsa ešte niečo ponechal Boh nášmu veku, aby sme to na-

pravili výchovou prístupnejšou, kratšou a solidnejšou na jeho slávu a na naše potešenie. O tom pozri v našej Didaktike kap. 12.

8. Teraz už s pomocou božou prikróčime k vzoru čiže podstate tej výchovy, ktorú treba používať predovšetkým v materskej škole od 1. do 6. roku.

KAPITOLA IV

V ČOM SA MÁ MLÁDEŽ POMALY CVIČIť HNEĎ OD SVOJHO NARODENIA, ABY DO 6. ROKU SVOJHO VEKU BOLA V TOM VYCVICENÁ

1. Kto nevie, že konáre dospelého stromu museli hneď už od prvých výhonkov nadobúdať podobu tej rozložitosti, ktorú potom postupne dostávajú? A nemohlo to inakšie byť. Kto myslí, že aj živočích, ak nedostane základy všetkých svojich údov hneď pri prvom formovaní, nadobudne ich niekedy neskoršie? Kto totiž napraví to, čo sa dostane na svet krivé, slepé, nedokonalé a spo-tvorené? Teda aj človek, aký má byť v celom svojom živote, ta-kým sa musí vytvárať už od prvého formovania tela a duše.

2. Bohu je síce ľahké spraviť zo starého naníhodníka poctivého človeka a premeniť ho na iného človeka, ale v prírode sa zriedka podarí niečo iné, ako že sa všetko obyčajne vyvinie a ostane také, ako sa začalo tvoriť vo svojom zárodku. Tak každý bude požívať v starobe práve také ovocie, aké semená zasial v mladosti podľa oného príslovja: „Horlivosť z čias mladosti je potechou v starobe.“

3. Preto nech rodičia neodkladajú s výcvikom svojich detí až na učiteľov v školách a na kňazov, lebo nie je možné krivo vy-rastený strom narovnať a spraviť z lesa všade obrasteného krovís-kami ovocnú záhradu. Rodičia sami musia vedieť správne zaob-chádzať so svojimi deťmi, aby pod ich vedením rástli v múdrosti a v milosti pred Bohom a pred ľuďmi.

4. A keďže sme povedali, že každý, kto má byť na úžitok Bohu a ľuďom, musí sa cvičiť v pobožnosti, v mravnosti a v liternom umení, preto rodičia položia základy týchto troch vlastností už na začiatku útleho veku svojich detí. Ako ďaleko majú v tom ísť v týchto prvých šiestich rokoch, treba to v nasledujúcich riadkoch jednotlivo ukázať.

5. Pravá a spasiteľná pobožnosť sa skladá z týchto troch častí:

po prvé, aby sa naše srdce vždy a všade obzeralo po Bohu a aby ho hľadalo vo všetkých záležitostiach;
po druhé, aby pochopil stopy božej prozreteľnosti, vždy a všade ctílo Boha s bážňou, láskou a poslušnosťou;
po tretie, aby tak vždy a všade, pamätajúc na Boha, s Bohom sa zacheraľ a s Bohom sa spojil, požívalo pokoj, radosť a po-
techu.

6. To je pravá pobožnosť, ktorá prináša človekovi raj božskej rozkoše. Jej základy sa môžu dieťaťu v priebehu šiestich rokov natoľko vštepiť, aby vedelo, že je Boh, že je všade prítomný a pozorá na nás všetkých, že tým, čo ho poslúchajú, dáva v hojnosti pokrm, nápoj, odev a všetko ostatné, ale že neposlušných a zlých tresce smrťou, že preto sa patrí báť sa ho, vždy ho vzývať a milovať ako otca, že treba robiť všetko, čo prikazuje, že nás na-ozaj vezme na nebesia, ak budeme dobrí a šľachetní atď. Tak ďaleko, vravím, možno dieťa do šiesteho roku priviesť cvičením v pobožnosti.

7. Deti sa majú cvičiť v mravnosti a predovšetkým v týchto cnostiach:

a) v *miernosti*, aby sa učili jesť a piť podľa prirodzenej potreby, neprepchávať sa a nepreplňovať sa jedlom a nápojom nad potrebu;

b) v *poriadnosti*, aby si zvykali zachovávať slušnosť pri jedle, obliekaní a pri starostlivosti o telo;

c) v *poslušnosti* voči starším, aby sa učili ctíť si ich skutky, reči a pohľad;

d) v *úslužnosti*, aby boli ochotní na pokyn a slovo starších všetko okamžite vybaviť;

e) nanajvýš treba ich privykáť na *pravdomluvnosť*, aby všetky ich reči boli podľa učenia Kristovho, t. j. čo je, je; čo nie je, nie je. Nech sa nijako nezvykajú cigániť a hovoriť inakšie, ako je pravda, či už vážne, či žartom.

f) Treba ich viesť aj k *spravodlivosti*, aby sa ničoho cudzieho nedotkli, nič cudzie nevzali, neukradli, neukrývali a nerobili nikomu nič napriek.

g) Treba im tiež vštepiť *dobrotivosť* a *túžbu zavďačiť* sa iným, aby boli prívetiví, nie neústupní, nie závistliví.

h) Je veľmi užitočné, aby si zvykali na *pracovitost'*, aby sa vyhýbali lenivej nečinnosti.

ch) Treba ich učiť *nielen hovoriť*, ale aj *mlčať*, keď to vyžaduje potreba: pri modlitbe, alebo ak iní hovoria.

j) Majú sa cvičiť v *trpezlivosti*, aby si nemysleli, že majú všetko dostať na rozkaz a aby sa od mladosti pomaly učili ovládať svoje vášne.

k) Keďže *ochota* a *túžba slúžiť starším* je význačnou ozdobou mládeže, treba ich viesť od detstva aj k tejto cnosti.

l) Ďalej treba navykať deti na *zdvorilosť*, aby sa vedeli vládne správať, pozdravovať, podávať ruku, pokloniť sa, poďakovať za darčeky atď.

m) Aby sa tu však neobjavila nijaká známka pojašnosti alebo divokosti, majú si zároveň privyknuť na *vážnosť v gestách*, aby všetko robili úctivo a skromne.

Dieťa vycvičené v týchto cnostiach si ľahko získa podľa príkladu Krista ako dieťaťa milosť a priazeň u ľudí.

8. Pokiaľ ide o slobodné umenia, tie sa rozdeľujú na troje: učíme sa totiž niektoré veci poznať, iné vykonať, o iných hovoriť alebo radšej všetko poznať, konať a o všetkom hovoriť okrem zlého.

9. V prvom šestočí začne dieťa poznávať:

a) V oblasti prírodných vecí vo fyzike má dieťa poznať mená živlov: ohňa, vzduchu, vody a zeme; má sa naučiť pomenovať dážď, sneh, ľad, olovo, železo atď. Okrem toho má poznať najmä stromy a niektoré známejšie a častejšie rastliny, ako napr.: fialky, klinčeky, ruže atď. Má poznať aj rozdiel medzi zvieratmi: čo je ryba, vták, dobytok, kôň, krava atď. Napokon má vedieť vonkajšie časti svojho tela, ako sa volajú a načo sa používajú, napr. uši máme, aby sme počuli, nohy — aby sme behali atď.

b) Z *optiky* (náuky o svetle) postačí, ak budú deti vedieť, čo je svetlo, tma, aké sú rozdiely medzi niektorými používanými farbami a ich názvy.

c) Z *astronómie* treba mať začiatkové znalosti o rozlišovaní slnka, mesiaca a hviezd.

d) Zo *zemepisu*, má dieťa vedieť miesto, kde sa narodilo a kde žije, či je to dedina, mesto, mestečko alebo hrad. Má poznať, čo je pole, vrch, lúka, les, rieka atď.

e) Z *chronológie* (o čase) treba vedieť prvé začiatky, čo je hodina, deň, týždeň, mesiac, rok, čo je jar, leto atď.

f) Začiatok *histórie* bude v tom, aby sa dieťa rozpamätalo na to, čo sa stalo včera, nedávno, pred rokom, dvoma alebo tromi rokmi; bude to, pravda, ešte detské, ich rozpomienky budú slabé a hmlisté.

g) Z *ekonomiky* treba vedieť, kto patrí do rodinnej pospolitosti a kto nie.

h) Z *politiky* treba vedieť, že niekto je v obci richtárom, členom mestskej rady alebo sudcom; že niekedy sa schádzajú občania na radnici atď.

10. Ľudské konanie je závislé jednak od myslenia a jazyka, ako napr. dialektika, aritmetika, geometria a muzické umenia, jednak od myslenia a rúk, ako sú telesné práce a zamestnania.

a) Začiatky *dialektiky* môže dieťa v prvých šiestich rokoch do tej miery pochopiť, aby vedelo, čo je otázka, čo odpoveď, aby vedelo správne odpovedať na danú otázku, nie aby sa prvý pýtal na cesnak a druhý hovoril o cibuli.

b) Základy z *aritmetiky* budú v tom, že dieťa bude vedieť, čo je mnoho a čo málo; bude vedieť počítať do 20 alebo až do 60 (kopa); bude rozumieť, čo je číslo párne a nepárne; tiež usúdiť, že tri je viac ako dve, že tri a jedna sú štyri atď.

c) Z *geometrie* bude dobre poznať, čo je malé alebo veľké, krátke alebo dlhé, úzke alebo široké, tenké alebo tlsté; ďalej čo je to piadň, lakeť alebo síaha.

d) Z *náuky o hudbe* treba vedieť spamäti zaspievať nejaký veršik zo žaltára alebo z kancionála.

e) Začiatok nejakej *remeselníckej práce* bude v tom, ak deti budú vedieť niečo krájať, rezať, strúhať, zostrojiť, rozložiť, zviazať, odviazať, zvinúť a rozvinúť atď., ako to býva zvykom detí.

11. Čo sa týka jazyka, ten sa brúsi v gramatike, rétorike a poetike.

a) *Gramatika* v týchto šiestich rokoch bude spočívať v tom, aby dieťa vedelo slovami povedať, čomu rozumie, hoci to vie len nedokonale, ale primerane a výrazne, aby to bolo zrozumiteľné.

b) *Rétorika* detí v tom veku bude spočívať v tom, že používajú v reči prirodzené pohyby (gestá) a ak počujú nejaké trópy a figúry, napodobňujú ich.

c) Vedieť spamäti niekoľko veršikov alebo taktov, to budú prvé znalosti ich *poetiky*.

12. Treba ďalej vysvetliť, ako sa má postupovať s deťmi v týchto jednotlivých predmetoch: nie tak, že by sa látka presne rozdelila na roky a mesiace, ako sa to robí neskôršie v ďalších školách, ale treba všetko preberať iba v základoch, a to z týchto dôvodov:

a) nie všetci rodičia môžu zachovať vo svojom dome taký poriadok, aký je v spoločných školách, kde nijaké mimoriadne práce nehatia poriadok školského zamestnávania;

b) v tomto prvom detskom veku nemajú všetky deti rovnaké nadanie; niektoré začínajú hovoriť už v prvom roku, iné však v druhom alebo až v treťom.

13. Preto len v základoch ukážem, ako sa v prvých šiestich rokoch majú deti cvičiť: 1. v rozumnosti, 2. v prácach a v zručnostiach, 3. v reči, 4. v mravnosti a cnostiach, 5. v pobožnosti.

Ale keďže základom toho všetkého je život a dobré zdravie, vysvetlím predovšetkým, ako si deti môžu svedomitou starostlivosťou rodičov zachovať zdravie a silu.

KAPITOLA V

AKO SA MÁ MLÁDEŽ VYCHOVAŤ K ZDRAVIU A SILE

1. Ktosi hovoril, že sa treba modliť, aby bola zdravá myseľ v zdravom tele. Ale nielen sa modliť, lež aj sa usilovať o to, lebo Boh sľubuje požehnanie nie nečinným, ale pracovitým. Pretože rodičom zastupovať ich a snažiť sa dochovať zdravé to, čo splodili, a vychovať k sláve božej.

2. Rodičia však majú mať prvú starostlivosť o zdravie detí predovšetkým preto, že ich nemôžu vzdelávať, iba ak budú živé, zdravé a čerstvé. (Čo totiž dokážeš s deťmi chorľavými a nemocnými?) Keďže to predovšetkým záleží na matkách, treba im tu dať poučenie.

3. Len čo matka zbadá, že Boh, Stvoriteľ všetkých vecí, začal v jej živote utvárať plod, má sa od toho okamihu viac ako predtým horlivo oddávať pobožnosti, vrúcne a denne prosiť Boha, aby jej doprial, žeby to, čo nosí pod srdcom, prišlo na svet riadne donosené a zdravé. A k tomu nech slúži tehotným ženám táto modlitba:

„Všemohúci Bože, Stvoriteľu všetkých vecí, viditeľných aj neviditeľných, od ktorého sa volá každé otcovstvo na nebi aj na zemi, my, rozumné tvoje stvorenia, utiekame sa k tebe, ako k najmilšiemu otcovi, pretože si v obzvláštnej rade a rozvahe stvoril naše pokolenie tým, že si v podivuhodnej múdrosti sformoval telo z hrudy zeme a vdýchol doň dušu zo seba samého, aby sme boli tvojím obrazom. A hoci si nás mohol všetkých stvoriť tak ako anjelov v plnom počte, ale tvojej múdrosti sa to inak ľúbilo, aby sa totiž ľudské pokolenie rozmnožovalo prostredníctvom muža a ženy v stave svätého manželstva tebou ustanoveného. A preto si im ráčil požehnať, aby rástli a množili sa a nenaplnili len zem, ale aj sbory anjelov. Ach, večný Bože a Otče, buď chvála a sláva tvojmu menu za všetky tvoje podivuhodné skutky na nás! Vzdávam aj odo mňa vďaka tvojej láskavosti, že si sa mi nielen dal zrodiť z tvojho slávneho pokolenia, aby som aj ja doplnila počet tvojich vyvolencov, ale že si mi okrem toho ráčil požehnať v stave manželskom a obdариť ma plodom života. Tvoj je to dar, tvoja otcovská láska, ó, Pane, Otče každého ducha a tela! Preto ja len k tebe sa utiekam s pokorným srdcom, prosiac o radu a pomoc, aby to, čo si stvoril v mojich útrobach, mohlo byť tvojou pomocou uchránené a dochované k šťastnému pôrozu. Viem totiž, Pane, že nie sú v moci človeka jeho kroky ani nie je v moci kohokoľvek ria-

diť svoju cestu, lebo sme malátni a slabí, aby sme sa mohli vyhnúť všetkým nástrahám, ktoré na nás chystá s tvojím zvoľením onen nepriateľský duch, alebo aby sme mohli predísť nehodám, do ktorých upadáme vo svojej nerozvážnosti. U teba je naozaj neko-
nečná múdrosť. Ty tomu, komu chceš dobre, dávaš pomocou svo-
jích anjelov svoju bezpečnosť a nedotknuteľnosť pred každým
nešťastím.

Preto aj ja, utiekajúc sa k tebe, otcovi plnému milosrdenstva, prosím ťa v tejto svojej potrebe, aby si ráčil na mňa pozrieť okom svojho milosrdenstva a uchrániť ma od každej nešťastnej príhody. Poteš ma aj môjho milého manžela v tomto postavení, Bože všet-
kého potešenia, aby sme, uvidiac tvoje požehnanie, mohli radost-
ným duchom velebiť tvoju otcovskú lásku a tebe slúžiť so všetkou
láskou. Nevynímam sa z toho trestu, ktorý si uložil nášmu pohla-
viu, že sa totiž počatie a pôrod u nás dejú v bolestiach. Ale aspoň
o to pokorne prosím, aby si mi pomohol znášať tvoj trest a aby
si mi doprial šťastlivý koniec toho. Ak pocítíme, že si nás v tej
veci vypočul a dopraješ nám zdravé dieťa so zdravými údmi, slu-
bujeme ti ho odovzdať a obetovať, aby si nám a nášmu dieťaťu
ostal najlaskavejším Bohom, ako aj my máme úmysel ostať tvojím
verným potomstvom s našimi dieťkami. Vypočuj, najlaskavejší
Otče, prosby tvojej pokornej služobnice a vyplň túžby nášho srdca
pre Ježiša Krista, Spasiteľa nášho, ktorý pre nás sa stal dieťaťom
a ráčil vziať na seba telo v živote blahoslavenej Panny a už s tebou
a s Duchom svätým žije a kraľuje ako Boh požehnaný na veky.
Amen. Otče náš atď.”

4. Ďalej nech sa matky starajú o seba, aby nejako neuškodili
svojmu plodu. Preto:

a) Nech zachovávajú striedmosť a diétu, aby sa prílišným jedlom
a pitím alebo zasa nevhodným pôstom, očisťovaním, púšťaním
krvi, prechladnutím atď. nezahrabali a nezničili, alebo nevysušili
a neoslabili svoj plod. Preto sa musia vystríhať každej výstred-
nosti, pokiaľ budú tehotné.

b) Musia sa aj chrániť, aby nebezpečne neupadli, nenahli sa,
aby niekde do niečoho nestrčili, na niečo nenarazili, alebo aj ne-
urobili neopatrne krok; pretože práve tým všetkým sa môže ľahko
ublížiť veľmi slabému plodu.

c) Treba, aby tehotná žena držala prísne svoje city na uzde, aby
sa neočakávane ničoho nezľakla, aby sa príliš nehnevala, aby ne-
mala ťažké starosti a trápenia atď. Ak sa toho nebude chrániť,
bude mať aj dieťa bojzlivé, hnevľivé, úzkostlivé a melancholické.
A čo je horšie, z neočakávaného strachu a z prílišného hnevu sa

stane, že sa dieťa narodí mŕtve alebo predčasne alebo prinajmen-
šom so slabým zdravím.

d) Pokiaľ ide o vonkajšiu činnosť, nech dbá matka o to, aby
nezmalátnela od prílišného spánku, ochablosti a nečinnosti, ale
nech je čulá, živá, ochotná a čerstvá pri vykonávaní prác, s akou
ochotou a veselosťou je to len možné. Lebo aká je vtedy sama,
takej povahy porodí aj dieťa. O ostatných veciach jej poskytnú
rady skúsení lekári, pôrodné asistentky a počestné matky.

5. Keď sa dieťa po narodení náležite umyje, očistí a zabalí sa
jeho útle a slabé telko do mäkkej a teplej podušky, nech sa mu
rodičia postarajú ihneď o teplú výživu. Pritom treba sa najviac
staráť o to, aby matka sama bola živiteľkou, aby vlastnú krv od
seba neodstrkovala a neodopierala mu ďalej výživu, ktorou svoje
dieťa vo svojom živote začala chovať. Ale, žiaľ, aký škodlivý a od-
súdeniahodný zvyk sa naproti tomu rozmohol! Niektoré matky —
najviac z urodzených rodín — ktorým sa protiví odchovávať
vlastné dieťa, prenechávajú ho na výživu cudzím ženám. Táto sku-
točnosť nám ukladá na tomto mieste poukázať na mrzkosť takeho
počinania a dokázať, ako opatrne treba v tej veci postupovať. Čím
totiž hlbšie korene tento zlozvyk zapustil a čím viac sa rozšíril,
tým menej možno na to mlčať, najmä tu, keď sme si zaumienili
ukázať priamo od základov na usporiadanosť náležitého poriadku.

6. Hovorím teda, že ak matky dávajú deti takto nemilosrdne
od seba a ak im poskytujú mlieko cudzie dojky — vyjmúc, že je
to nejaký nevyhnutný prípad a že matka za to nemôže — protiví
sa to predovšetkým Bohu a je to proti prírode, po druhé, škodí
to deťom, po tretie, je to nebezpečné samým matkám, po štvrté,
je to nečestné a najvyšš pokarhanie hodné.

7. Že takáto výchova je v priamom rozpore s prírodou, je zrejmé
z toho, že sa nenájde nijaký podobný príklad v prírode ani medzi
divými zvermi. Vlčica, medvedica, levica, rysica a ostatné divé
zvieratá toho druhu živia svoje mláďatá vlastnými prsami. Či teda
rodičky ľudského pokolenia budú krutejšie ako všetky tieto zvie-
ratá? Či to práve nemá na mysli Boh v Plači Jeremiášovom (4, 3),
keď hovorí: „Dračice ukázali svoje prsia a nakímili svoje mláďatá,
ale dcéra môjho ľudu je ukrutná ako pštros na púšti!” Či nie je
to proti prírode, keď vlastnú krv a vlastné telo od seba odmieta?
Pravému svojmu plodu, ktorý si počas toľkých mesiacov nosila
pod srdcom a živila vlastnou krvou, napokon odoprieť svoje mlie-
ko? A to také mlieko, ktoré Boh nie matkám, ale deťom dal. Ino-
kedy nikdy nie sú ním preplnené ony zdroje, len keď nový tvor
prichádza na svet. Pre koho teda, ak nie pre toho nového tvora?

Prevracajú tým boží poriadok, lebo nepoužívajú vec na to, na čo bola určená.

8. Omnoho viac osoží zdraviu dieťaťa sať mlieko z prs vlastnej matky ako z prs dojky, lebo si už v matkinom živote privyklo živiť sa z jej krvi. Deti boli by takto viac podobné svojim rodičom povahou i správaním, než obyčajne bývajú. Vznešený filozof Favorinus dokazuje, že ako plodové semeno vládne skrytou silou utvárajú telo a dušu na spôsob svojho pôvodu, tak aj mlieko je obdarené podobnou silou. A dokazuje to na príklade oviec a kozliat, keď hovorí, že jahňatá, ktoré sa odchovali kozím mliekom, dávajú omnoho hrubšiu vlnu ako tie, ktoré boli nadávané mliekom vlastných matiek; zasa opačne, kozľatá pristavované k vemenám oviec majú omnoho jemnejšiu srst, ktorá je podobná ovčej vlnu. Kto z toho, ak nie je slepý, nevidí, že deti sajú s cudzím mliekom aj cudziu povahu, a nie povahu svojich matiek? Ak manželia nedovolia zasiať do svojej záhrady cudzie semeno, prečo dovoľia, aby ich plantu zavlažoval cudzí dážď? Ak otec dal svojmu potomstvu svoju náturu, prečo mu má matka odopierať svoju? Prečo pripúšťajú tretieho k jej vytvoreniu? Ved' predsa Boh len dve osoby spojil ako dostačujúce na splodenie potomstva. Prečo sa teda nespokojíme s božou vôľou?

9. Ak by sa to predsa malo niekomu dovoliť, mohlo by sa teda pripustiť iba v dvoch prípadoch: predovšetkým, ak by matka dieťaťa trpela nejakou nákazlivou chorobou, to pre záchranu dieťaťa, aby sa nenakazilo, bude ho možné zveriť cudzej dojke. Ďalej, ak by matka bola skazená žena tak, že by bola na prekážku mravnosti dieťaťa, a ak by bola poruke pobožná dojka šlachetných mravov, neodmietol by som jej zveriť dieťa, aby nadobudlo lepšiu povahu. V nijakom prípade nemožno však ospravedlniť, že teraz aj veľmi počestné, vznešené a pobožné matky odovzdávajú svoje novorodeniatka ľahkým pobežliacim, nemravným, bezbožným a so zdravím oveľa slabším, ako ho majú ony samy; tak sa totiž vystavuje najdrahšia ratolesť najistejšej skaze tela a duše. A právom sa v takom prípade nemajú čo čudovať rodičia, ak sa im ich deti vôbec nepodobajú ani povahou, ani konaním v živote a ak nejdú v ich šľapajách, lebo podľa zaužívaného latinského príslovia „s mliekom sa saje aj naničhodnosť“.

Po tretie, ak sa také rozmazané matky obávajú, že keby samy mali deti na starosti, stratili by niečo zo svojho pohodlia a krásy, často sa stáva, že utrpia škodu nielen na svojom pokojnom živote a kráse, ale aj na svojom zdraví, pretože nepoužívajú svoje nadávané nemluvnatá za svojich lekárov, ktoré im obyčajne pomáhajú a chránia ich od veľmi mnohých, aj skrytých chorôb a prebytoč-

ných tekutín (ako to vyššie spomenutý filozof dost' obširne dokázal). Z týchto dôvodov znamenitý muž Plutarch považoval za poku ktorej sú určené Bohom a prírodou. Aulus a neskoršie Cellius napísal, že nie sú hodné mena matiek tie ženy, ktoré odmietajú plniť to, čo im Boh a príroda prikazuje, a preto im aj predpovedá všelijaké nešťastie.

10. Konečne, nesluší sa materskej cti odopierať deťom vlastné prsia. Didacus Apolestes nazýva takéto ženy nie matkami, lež manosiť v náručí svoje dieťa. A mnohé sa viac červenajú nad tým, ak na rukách nosia vlastné dieťa, ako psa alebo veveričku." Ktorý tvor je taký divoký, aby svoje mláďatá zveroval cudzím? Naopak, sú niektoré zvieratá, kde samec so samičkou zápasia o to, kto má mláďa chovať. Aj vtáci, hoci vysedia šesť alebo niekedy aj viac mláďat a hoci im Boh nedal prsia, aby vyživili svoje potomstvo, predsa ich neopúšťajú, ale, ako môžu, živia ich a krmia.

11. A čo dobrého vzniká z toho, ak nie matka, ale bezcenná dojka chová deti, ukážem na troch príkladoch troch rímskych cisárov. Titus, pretože mal nezdravú dojku, bol podľa svedectva Lampridiovho po celý svoj život chorľavý. Kaligula bol ukrutné zviera v ľudskej podobe. Hovorilo sa, že na vine neboli rodičia, ale dojka, ktorej prsia cical. Tá okrem toho, že sama bola zlomyseľná a bezbožná, natieravala si krvou svoje bradavky a tak mu ich podávala. Preto sa stal z neho človek tak divokých mravov, že nielen rád prelieval ľudskú krv, ale aj jazykom ju oblizoval, pokiaľ ostala na meči a nikdy sa nevedel ňou dostatočne nasýtiť. A mal odvahu želať si, aby všetci ľudia mali jednu hlavu, aby ich mohol zoťat jediným úderom. Cisár Titus sa príliš oddával pitiu; jeho dojka totiž nielen sama bola ožraná a pila čisté víno, ale dieťa už od detstva zvykala vínovým polievočkám.

12. Z toho je už vidno, že nie málo na tom záleží, akú kto mal dojku, nielen so zreteľom na telesné zdravie, ale aj so zreteľom na jeho povahu a správanie. Ak dojka bude mať dajakú zjavnú alebo skrytú chorobu, bude aj dieťa na ňu náchylné. Ak to bude žena s predajnou cudnosťou, luhárka, s rukami, na ktoré sa všetko prílepí, ožranka, zlostná, nemôžeš očakávať iné zvyky ani od dieťaťa; zárodoky všetkých týchto nehanebností vpije dieťa s mliekom do seba. (Apoleph. § 3, str. 72 a n.)

13. Zatiaľ už dost' o týchto veciach. Pobožní, rozumní a zdraví svojho dieťaťa milujúci rodičia budú vedieť, ako sa treba správať podľa týchto pripomienok.

14. Po mlieku sa môžu potom deti pomaly navykať na inú stra-

vu, rozumne však, začínajúc od takých jedál, ktoré sú troška podobné prirodzenej strave, mäkké, sladké a ľahko stráviteľné. Prívykať deti na lieky, ako niektorí majú vo zvyku, je veľmi škodlivé, lebo tým ponajprv sa prekáža prirodzenému tráveniu a z toho vyplývajúcemu prirodzenému prírúdaníu na váhe. Lieky totiž a pokrm si odporujú: pokrm obstaráva pre telo krv a životnú miazgu a rozmnožuje ich, liek sa stavia proti nim, sťahuje ich a vyháňa von. Okrem toho liek, ak sa používa skôr, ako ho treba, prechádza v prirodzený zvyk a stráca svoj účinok tak, že v prípade potreby nič nepomôže, pretože telo si naň zvyklo. Naopak, tým sa stáva (a to je ešte dôležitejšie), že deti, ktoré si zvykli od útleho veku na lieky, nikdy nedosiahnu plnú silu a odolnosť voči chorobám, stávajú sa neduživými, chorľavými, slabými a bledými, sú bez sily, chrčú im na prsiach a konečne proti svojmu životnému údelu predčasne umierajú.

15. Preto, drahí rodičia, ak sa chcete považovať za rozumných, chráňte svoje deti pred liekmi, pokiaľ to nevyžaduje nevyhnutnosť, ako pred jedom. Práve tak ich chráňte pred horúcimi a ostrými jedlami, ako sú jedlá príliš korenené a slané atď. Kto takými jedlami živí deti a dáva im také nápoje, robí niečo podobné ako nemúdry záhradník, ktorý ak chce, aby mu mladý stromček rýchlo rástol a kvitol, prisýpa vápno, aby rozohrial korene. Áno, rýchlejšie vyženie a bude mať puky, ale začne aj rýchlejšie schnúť a vädnúť a uprostred svojho rastu celkom zahynie. Pochybuješ o tom? Skús to a zistíš, nakoľko sú také veci zdravé deťom.

Boh označil a určil deťom i iným útlým tvorom za pokrm mlieko. Preto tým ich treba chovať. Len čo ich bude možné odlúčiť od mlieka, nech jedia podobné jedlá, ale mierne zohriate: chlieb, maslo, kašu a nejakú zeleninu a nech pijú vodu a slabé pivo. Tak porastú ako rastlina pri tečúcej vode. Len im treba dopriať mierne spánok, častú hru a pohyb a treba ich život a zdravie odporúčať Bohu v zbožných prosbách, čo predovšetkým treba zachovávať.

16. Preto Spartania, na ten čas veľmi múdri Iudia, venujú najväčšiu starostlivosť správnej výchove mládeže, prísne si vyhradili verejným nariadením, aby sa nedovolilo ochutnať víno nijakému mladému človekovi do 20. roku. Ak natoľko odopierali víno mládeži, čo by asi povedali o tom diabolskom, nedávno na skazu ľudského pokolenia vymyslenom nápoji, o pálenke, ktorou sa teraz spaľujú rovnako mladí ako starí. Je naozaj načase, aby sme sa naučili počínať si opatrnejšie a aby sme neškodili svojim deťom a nezabíjali ich, aspoň nie tie najmenšie.

17. Ešte aj inakšie sa treba veľmi svedomite starať o zdravie detí, keďže ich telko je útle, kostičky jemné, žilky slabé a nijaký

úď nie je dosiaľ dokonalý a dospelý. Treba teda rozumne dbať na vinúť a kolísať, aby sa mu nerozumne neublížilo, aby nevypadlo krivé alebo dolámané. Dieťa je klenot cennejší nad zlato, ale z toho vznikajúca je nenahraditeľná.

18. Keď začnú deti sedieť, stáť, behať, aby boli tu chránené pred úrazom, treba im stoličky, vodidlá, vozíčky, začínajúc vždy od najmenších. Niekde je zvyk dávať deťom na hlavu čapičku, neodreli do hlavy. Túto ochranu možno používať aj pre iné údy. Pred zimou a nepriaznivým počasím ich bude chrániť slušný odev a teplá izba. Aby som to zhrnul, treba sa starať o to, aby ich slabé ani množstvom jedla a nápoja, ale ani hladom alebo smädom.

19. Dobré bude zachovávať aj denný poriadok. Dieťa treba zvykať, koľkokrát si má za deň ľahnúť, vstať, jesť a zabávať sa, lebo to najviac osoží jeho zdraviu a je základom ďalšieho poriadku. A hoci by sa to mohlo zdať niekomu smiešnym, je to predsa pravda, že deti možno priviesť k dost' slušnému a príjemnému poriadku: príklady to dokazujú.

20. A pretože život náš je oheň a oheň, ak nemá voľný prievan a ustavične neplápolá, ihneď zhasne; preto treba, aby aj deti mali svoje denné cvičenia a pohyb. A k tomu účelu Iudia vymysleli kolísanie detí, ich nosenie sem a tam, prenášanie z miesta na miesto a vozenie, kým sa samy nemôžu behaním pohybovať. Keď dieťa trošku poodrástlo a začína mať silnejšie nožičky, môže sa mu dať možnosť behať a robiť si to alebo ono. Čím viac dieťa niečo robí, behá a hrá sa, tým lepšie spí, tým ľahšie trávi, rýchlejšie rastie a tým viac silnie na tele aj na duchu; len ho treba vopred chrániť pred tým, aby si niekde neublížilo. Preto sa treba preň poobzerať aj po nejakom bezpečnom mieste, kde by mohlo behať a hrať sa. Treba mu aj ukázať spôsob tej hry, ktorá je neškodná, a treba na to pribrať za stále strážkyne pestúnky.

21. Konečne, pretože podľa známeho príslovia veselá myseľ je polovica zdravia, ba podľa Siracha (30, 23) „veselé srdce je priamo život človeka“, majú sa rodičia aj o to usilovať, aby nepripustili, žeby ich deťom chýbala radosť; napr. v prvom roku sa im pôsobí radosť kolísaním, pestovaním na rukách, spevom, zvukom hrkalky, nosením po dvore alebo po záhrade, alebo aj bozkávaním a objímaním, len keď sa to všetko deje obozretne. V druhom, treťom, štvrtom a v ďalších rokoch hrou s nimi alebo medzi nimi navzá-

jom, behaním, hrou „na chytačku“, počúvaním hudby, pozeraním na akékoľvek pekné divadlo, obraz atď. Aby som to zhrnul, nuž čokoľvek vidíš, že je dieťaťu milé a vítané, to mu neslobodno nijako odopriať; naopak, ak sa uvidí, že nejaká hračka lahodí jeho zraku, sluchu a iným zmyslom, bude v tom pre dieťa osvieženie tela i ducha. Len to sa im nesmie dovoliť, čo by odporovalo požehnaniu a počestnému správaniu. O tom viacej poviem na príslušnom mieste.

KAPITOLA VI

AKO SA MAJÚ DETI CVIČIŤ V CHÁPAVOSTI

1. „Keď som bol ešte maličký chlapček svojho otca a jedináčik mojej matky, hovorí Šalamún, otec ma poučal a často mi hovorieval, že múdrosť je začiatok všetkého a že za celý majetok treba si získať a zadovážiť rozumnosť.“ Bude teda znakom múdrosti rodičov starať sa nielen o to, aby ich deti žili, alebo aby mali čo najviac nazhromaždeného majetku, ale zo všetkých síl sa usilovať aj o to, ako by sa ich myseľ naplnila múdrosťou, lebo veru múdrosť je cennejšia ako perly a drahokamy a všetko, čo býva predmetom túžby, nemôže sa jej vyrovnáť. „Dlhé dni skrýva v pravici a v ľavici bohatstvo i slávu. Jej cesty sú krásne a na jej chodníkoch je plno pokoja. Je stromom života pre tých, čo ju dosiahnu, a blahoslavení sú tí, čo ju budú mať.“ To sú slová samého Ducha svätého v Knihe prísloví 3, 15.

2. Uvážte teda, rodičia, kedy treba začať u detí s týmto cvičením múdrosti. Šalamún vraví, že ho otec učil už od detstva, a hoci ho matka mala jediného, nebránila mu v tom učení. Rovnako teda naše deti majú sa viesť k chápaniu vecí prirodzených a iných.

Ale ako to robiť? Aj tak, pravda, ako to mladý vek dovoľuje, to jest so zreteľom na stupeň ich chápanosti. Ukážem to na príkladoch.

3. *Fyzika* novorodených detí je jest, piť, spať, tráviť a rásť. Ale tomu ony nerozumejú. Až v druhom alebo treťom roku začínajú chápať, čo je to papkať, piť, čo je jedlo alebo nápoj atď. A potom pochopia, čo sa volá vodou, ohňom, čo je vietor, zima, teplo, krava, šteňa a niektoré základné rozdiely v prirodzených veciach. To ich naučia pestúnky, keď ich pestujú alebo sa s nimi prechádzajú, a to takto: „To je kôň, to je vták, to je mačka.“ V štvrtom, piatom a šiestom roku môžu vždy viac a viac pokročiť v poznávaní tých istých vecí, aby vedeli, čo je kameň, piesok,

blato, čo sa volá strom, konár, list, kvet atď. Naučia sa poznávať niektoré ovocie: hrušku, jablčko, čerešňu, hrozno atď. Aj pomenovať vonkajšie údy tela a poznať ako-tak ich funkciu. V tom sa s nimi musí častejšie zaoberať otec, matka alebo pestúnka, a to tým, že ak ukazujú na to alebo ono, môžu to pomenovať, rozkazujúc im to aj vysloviť otázkami: Čo je to? — Ucho. Čo nim robíš? — Počúvam. A toto je čo? — Oko. Na čo je? — Aby som videl. Ako sa to volá? — Noha. Na čo je? — Aby som chodil atď.

4. Začiatok *optiky* bude pozeráť sa do svetla, čo majú deti vrodené, pretože svetlo je začiatkom všetkého videnia, svetlo je prvé, čo deti spozorujú. Ale treba deti chrániť a nedovoliť im pozeráť sa rovno do príliš jasného svetla, ktoré oslabuje bystrosť očí, najmä na začiatku, aby sa neoslabil alebo nezahasil zrak, ktorý sa ešte len rozvíja. Treba im dať možnosť pozeráť sa na mierne svetlo a na všetko, čo sa pomaly blyští, predovšetkým však na zelenú farbu.

V druhom a treťom roku bude cvičením v optike to, keď sa deťom niečo maľované a farebné ukazuje, aby to pozorovali, ukazuje sa im krása oblohy, stromov, kvetov, tečúcej vody, privádzajú sa im na krk a na ruky korálky, dávajú sa im pekné šaty atď., lebo na to sa rady pozerajú. Aj pozeraním do zrkadla sa zostruje bystrosť očí aj mysle. V štvrtom a v ďalších rokoch bude treba pridať v optike tým, že sa vyvedú von do záhrady, na pole alebo k rieke, aby pozorovali zvieratá, stromy, rastliny, kvety, prúdenie vody, otáčanie veterných mlynov a aby pásli svoje oči na podobných veciach. Aj maľby v knihách a na stenách majú deti rady. Treba im to teda dopriať a náročky treba deti k tomu viesť.

5. Základy *astronómie* môžu mať deti v druhom alebo najneskoršie v treťom roku tým, že budú pozeráť na oblohu a rozoznávať slnko, mesiac a hviezdy. V štvrtom a piatom roku môžu uvažovať o tom, že slnko a mesiac vychodí a zapadá, že mesiac niekedy svieti celý, inokedy je ho polovica alebo štvrt; a to sa im môže a má ukázať. V šiestom roku sa môžu azda učiť, že v zime sú dni veľmi krátke, noc však veľmi dlhá, v lete naopak, deň dlhý, ale noc krátka atď.

6. Začiatok *zemepisu* bude u nich na konci prvého roku a najneskoršie, keď začnú rozoznávať svoju kolísku a materské lono. V druhom a treťom roku spoznajú vo svojom zemepise izbu, v ktorej bývajú, kam sa majú obrátiť, keď treba jest, spať alebo ísť von, kde treba hľadať svetlo a kde teplo. V treťom roku pokročia v zemepise, ak budú vedieť rozlišovať a pomenovať nielen izbu, ale aj predsieň, kuchyňu, spálňu a všetko, čo je na dvore, v stajni, v záhrade, v dome a okolo neho. V štvrtom roku spoznajú cestu

po ulici, na námestí, a keď zídu k susedovi, strýkovi, k starej mame, tetke, k svojmu kmotrovi. V piatom a šiestom roku ko- nečne si všetko to dobre zapamätajú a porozumejú, čo je mesto, dedina, roľa, záhrada, hora, rieka atď.

7. Treba ich naučiť aj *rozoznávať čas*, že niečo iné je deň, iné noc. Ďalej čo je ráno, večer, poludnie a polnoc. Potom koľkokrát za deň treba jesť, spať a modliť sa. To sú prvé začiatky náuky o čase (chronológia). Ďalej potom spoznajú, že týždeň má sedem dní a ktorý deň po ktorom z nich nasleduje; že je šesť všedných dní a siedmy je sviatočný; že cez sviatky je voľno od vonkajších prác, ale že sa chodí do kostola a že sa účastníme na bohoslužbách. Ďalej, že sa trikrát do roka svätia veľké sviatky: v zime Vianoce, na jar Veľká noc, v lete Turice, na jeseň že bývajú ošeračky. Hoci sa to deti naučia chápať a pamätať si to samy od seba, predsa nič neprekáža porozprávať sa s nimi o tom príležitostne detským spôsobom.

8. V *histórii* a v rozpomätávaní sa na minulé udalosti majú sa deti cvičiť, len čo začnú hovoriť, a to najprv pomocou detských otázok: Kto ti to dal? Kde si bol včera? Kde v stredu? A odpo- vedalo by: U starého otca, u starej mamy, u tetky. Čo si tam dostalo? Čo ti slúbil dať pán kmotor? Iné veci samy utkvajú v ich pamäti, len treba dbať na to, keďže detská pamäť si začína zhro- mažďovať poklady, aby si zhromažďovala len veci dobré a užitočné pre získanie cnosti a božej bázne. Opačné veci sa im nesmú do- voliť ani vidieť ani počuť.

9. Začiatok *ekonomiky*, to jest schopnosti rozumieť domácim veciam, bude v prvom a nasledujúcom roku, keď deti začínajú poznávať mamičku, otecka a pestúnku; potom poznávať aj iných v dome. V treťom roku spoznajú, že otec a matka rozkazujú, ostatní poslúchajú. V štvrtom a piatom roku nech sa začnú učiť šetrnosti, aby poznali svoje šaty, ktoré sú určené na sviatok a ktoré na všedný deň, aby tamtie si ušetrili, nezašpinili si ich, ne- roztrhali a neválali sa v nich po zemi. Potom ľahko spoznajú, na- čo sú truhlice, skrine, komory, pivnice, zámky a kľúče; že sú na to, pravda, aby nie každý mal prístup k hocčomu. A pozorujú iné potrebné domáce zariadenie alebo samy pochopia, čo je to, alebo to v domácom rozhovore spoznajú od rodičov, pestúnok, starších bratov a sestier. A tomu veľmi napomáha, ak sa dajú deťom hrač- ky, ako drevené alebo olovené kone, kravičky, ovečky, vozíčky, vidličky, stolky, stoličky, krčiažteky a misky, ale nielen pre hru, lež preto, aby sa im umožnilo poznať tie predmety. Toto totiž treba deti učiť na ich životnú dráhu: pomaly im, pravda, otvárať oči na tieto veľmi nepatrné veci, aby pri väčších veciach neboli slepé.

10. *Politika* v prvých rokoch detí môže byť len nepatrná. Lebo hoci počujú menovať pána, úradníka, konšela, richtára alebo sudcu, a pretože nie sú prítomné pri zamestnaní, ktoré tieto vykonávajú, a pretože tieto pojmy sú nad ich chápanie, nepochopili by to, ani keby boli pri tom prítomné. Preto ich netreba k tomu viesť. Ale namiesto toho môže tu byť to, aby sa priučili základom vzájom- ného právneho styku, chápujú pomaly svojím rozumom (zmienu- o tom robíme v kapitole o mravnosti), koho samy majú poslúchať, koho si ctiť a koho rešpektovať tak, aby ich domáci styk s otcom, matkou a čeladou bol rozumný. Napr. ak ich niekto zavolá, že sú povinné sa obrátiť, zastaviť a vypočuť, čo chce; pekne odpo- veme s týmito maličkými, rozprávajú sa s nimi žartovne pre- čo sa hovorí žartom a čo vážne, aby zároveň vedeli, kedy sa môže žart vrátiť, a zasa, aby konali vážne, ak je reč vážna. A to sa na- učia poznať bez všetkej ťažkosti podľa tváre a pohybov toho, kto im čo žartom alebo vážne prikazuje alebo naznačuje, ak len tí, ktorí sa s deťmi stykajú, budú vedieť tak využiť ich povahu, aby nežartovali s deťmi kedykoľvek, ba dokonca v nevhodnom čase a pri vážnych veciach (napr. pri modlitbe alebo pri napomínaní a odhovaraní) a aby zasa, ak nežartujú, nezvrášťovali obočie, ne- hnevali sa na ne a nebili ich. Tak sa totiž dieťa uvádza do ne- istoty a nevie, ako to alebo ono treba rozumieť. Kto chce mať ro- zumné dieťa, musí s ním rozumne zaobchádzať, nie však tak, aby z neho urobil najprv hlupáka alebo drevo, ktoré nechápe, čo sa má robiť.

11. Veľmi sa vybrúsi aj *ostrotip a chápanie* detí rozprávkami o zvieratách a inými vtipne zloženými bajkami. Také rozprávky deti rady počúvajú a ľahko si ich zapamätajú. A pretože je v tých- to dôvtipne zložených podobenstvách skrytá dajaká mravná po- učka, treba ich dopriať deťom s dvojnásobným úžitkom: jednak aby ich myseľ sa mala čím zaoberať, jednak aby pomaly ostalo v nich to, čo im voľakedy bude osožné.

12. Toľko o rozumnom cvičení detí v chápaní. Jedno ešte dodám: Hoci pestúnky a rodičia môžu byť deťom nemálo na ošoh, predsa viacej im prospejú ich rovesníci, práve tak deti, a to tým, že alebo jeden druhému voľačo rozprávajú, alebo sa spolu hrajú. Rovnaký totiž detský vek znamená rovnaké pokroky; rovnaké mravy a zvyky sa lepšie brúšia, pokiaľ jeden druhého neprevyšuje hĺbkou vynaliezavosti. Niet medzi nimi nijakej túžby po panovaní, nijaké nútenie, nijaký strach a bojzlivosť. Ale je medzi nimi láska, úprimnosť, nenútené vypytyvanie a odpovedanie na hocičo. To

všetko nám starším, keď sa chceme s deťmi zaoberať, chýba a ten-
to nedostatok je nám na prekážku.
13. Preto nik nebude pochybovať o tom, že dieťa môže dieťaťu
viac vybrúsiť vtipnosť ako hockto iný. A preto treba nielen dovoliť,
aby sa deti s deťmi každodenne stýkali a spolu sa na uliciach
hrali a behali, ale treba sa aj o to starať, aby sa to robilo. Len
treba dávať pozor na to, aby sa deti nedostali do zlej spoločnosti,
ktorá by priniesla viac škody ako osohu. Rozumní rodičia ľahko
zabránia tomu nebezpečenstvu, ak zbadajú podobnú spoločnosť
u susedov, a nedovolia, aby ich deti nasiakli takou špinou.

KAPITOLA VII

AKO TREBA NAVYKAŤ DETI NA PRACOVITÝ ŽIVOT A NA USTAVIČNÉ ZAMESTNANIE

1. Deti sa vždy rady niečím zaoberajú, pretože mladá krv nevie
v nich byť pokojná. Keďže je to veľmi užitočné, neslobodno im
v tom brániť, ale treba sa starať, aby mali vždy čo robiť. Nech
sú ako mravce, ktoré sú vždy zamestnané nejakým lezením, nose-
ním, vláčením, znášaním a prenášaním. Len im treba pomáhať, aby
robili rozumne všetko, čo robia. Treba im tiež ukazovať príklad
každej hry (lebo k vážnym veciam ešte ich nemožno priberať)
a hrať sa s nimi. Čítame o Temistoklovi, aténskom štátnikovi, že
k nemu raz prišiel mladý občan, ešte slobodný, a videl ho, ako
sa so synom vozí na palici. Keď Temistokles spozoroval, že sa
tento mladý človek čuduje tomu, že taký slávny muž si tak det-
sky počiná, prosil ho, aby to nehovoril nikomu skôr, ako sám bude
mať syna, namietajúc, že až sám bude otcom, lepšie pochopí lásku
rodičov k deťom a že sa prestane pohoršovať nad tým, čo teraz
pokladá za detinskosť.

2. Keďže však deti chcú napodobňovať, čo vidia od iných,
treba im to dovoliť s výnimkou takých predmetov, ktorými by si
mohli uškodiť alebo nejaké veci poškodiť, ako sú nože, sekery,
sklenené veci atď. Tu bude veľmi vhodné pre ich potrebu pripraviť
si hračky namiesto skutočných nástrojov, ako napr.: olovené nože,
drevené meče, pluhy, vozíčky, vlečniaky, mlynčeky, domy; s nimi
nech sa hoc aj vždy hrajú a nech tak cvičia svoje telo, aby bolo
zdravé, svoju myseľ, aby bola svieža, a svoje údy, aby boli obratné.
Deti si rady jednak stavajú domčeky, jednak múry z blata, triesok,

dreva a kameňov. V tom sa ukazuje ich staviteľské nadanie. Slovom
s čímkoľvek sa deti chcú hrať, ak to nie je škodlivé, treba ich
v tom skôr podporovať, ako im v tom prekážať. Nemajú totiž
nič iné, čím by sa zaoberali, a záhaľka škodí duchu aj telu.
3. Ak postupujeme stupňovite podľa rokov, bude v prvom roku
dosť ich telesnej práce, ak sa naučia otvárať ústočká k jedlu,
hlavičku držať priamo, oči obracať, do ruky niečo vziať, sedieť,
stáť atď. A toto všetko dosiahnu skôr svojou prirodzenosťou než
cvičením.

4. V druhom a treťom roku už sa bude častejšie uplatňovať me-
chanika. Tu totiž začnú deti chápať, čo znamená bežať, skákať,
rozlične sa točiť, hrať sa, niečo zapáliť a zasa zahasiť, prelievať
vodu, preniesť niečo z jedného miesta na iné, položiť, zodvihnúť,
poraziť, postaviť, obrátiť, zvinúť, rozvinúť, zohnúť, narovnať, zlo-
miť, rozrezať atď. To všetko im treba dovoliť, ba príležitostne im to
aj ukázať.

5. Štvrtý, piaty a šiesty rok bude a musí byť plný práce a po-
hybov; nie je totiž dobrým znamením, ak dieťa sedí a chodí príliš
ticho. Neprestajne behať a vždy niečo robiť je istým dôkazom
zdravého tela a čerstvej mysle. Preto, ako som povedal, nech sa
dieťa pokúsi o hocičo, neslobodno mu v tom brániť, ale skôr ho
treba podporovať, aby to, čo robí, robilo rozumne, a tak sa pri-
pravilo na ďalšie vážne práce.

6. Deti treba uvádzať aj do maľovania a písania hneď v mater-
skej škole, a to už v štvrtom alebo piatom roku; podľa toho,
k čomu sa pri kom zbadá náklonnosť, ktorá sa môže vzbudiť tým,
že podáme deťom kriedu (u chudobnejších uhol), ktorou by si
robili podľa svojej vôle bodky, čiarky, háky, križe, kruhy. Môže
sa im pomaly ukazovať aj vzor, ako majú to robiť, pravda, v hre
a pre zábavu. Takýmto spôsobom iste budú cvičiť svoju ruku
pre budúce držanie kriedy a pre ťahy písma. Takto deti po-
chopia, čo je to bod a čo čiara. To bude potom pre učiteľa veľká
výhoda.

7. Dialektika (usudzovanie) tu nemôže byť iná ako prirodzená
a praxou získaná. Ako si počinajú tí, ktorí s deťmi bývajú, či
rozumne alebo nerozumne, tak aj deti si to navykajú robiť.

8. Základy aritmetiky možno klásť asi v treťom roku, keď
deti začnú počítvať najprv do päť, potom do desať, alebo aspoň
správne to vyslovovať, aj keby spočiatku nevedeli, čo je to. Potom
len začnú samy od seba chápať, načo je to počítanie. V štvrtom,
piatom a šiestom roku stačí, ak sa naučia poriadne počítvať do
dvadsať a rýchlo rozpoznať, že sedem je viac ako päť a pätnásť
viac ako trinásť. Ktoré číslo je párne a ktoré nepárne, to bez

ťažkostí pochopia podľa hry, ktorá sa volá „Prvý-druhý“. Ďalej uvádzať deti do aritmetiky nebolo by užitočné, ba dokonca škodlivé. Nič totiž tak ťažko neostane v našej mysli ako číslo.

9. Z geometrie začnú chápať základy asi v druhom roku, keď pochopili, čo voláme veľké a čo malé; ľahko potom spoznajú, čo je krátke, dlhé, široké a úzke. V štvrtom roku pokročia, ak spoznajú rozdiel medzi niektorými obrázkami, napr. čo sa volá kruh, čiara a kríž, konečne mená používanějších mier, ako je palec, dľaň, piad, lakeť, siaha, libra, štvrtka, žajdlík. A ak sa deti dozvedia samy od seba viac, budú sa samy snažiť merať, vážiť a jedno s druhým porovnávať.

10. Hudba je nám najprírodzenejšia, lebo len čo prideme na svet, ihneď spievame rajsčú pesničku, ktorá nám pripomína náš pád: á, á, é, é. Nariekanie a plač, vravím, je prvá naša hudba, v ktorej nemožno deťom zabrániť. A keby to aj bolo možné, nebolo by to na prospech, pretože hudba osoží zdraviu. Pokiaľ totiž niet ostatných cvičení a telesných pohybov, tým práve sa zbavujú prsia a vnútornosti svojich prebytočných tekutín. Dvojročné deti už začína tešiť hudba, prichádzajúca zvonku, spev, cenganie a hra na hudobné nástroje. Preto treba deti v tom mierne podporovať, aby si sluch a myseľ navykali na melódiu a harmóniu.

11. V treťom roku nech sa začne s každodenným cvikom v posvätnéj hudbe, kde to dovoľuje zvyk, že sa spieva pred jedlom a po jedle, na začiatku a na konci modlitby; nech sa to deje v prítomnosti detí a ony nech si zvykajú dávať pritom pozor a pritomnerane sa správať. A tak bude osožné priberať ich aj do posvätného zhromaždenia, kde celá cirkev naraz spieva.

V štvrtom roku môžu už niektoré deti samy spievať; ale tie, ktoré sa vo vývoji oneskorili, neslobodno na to nútiť, no treba im dať písťalku, bubienok, detské husličky, aby písťajúc, cengajúc a brnkajúc privykali svoj sluch počúvať rozličné zvuky, alebo aby to aj napodobňovali.

V piatom roku už bude čas (ak sa nezačalo v štvrtom), aby začali otvárať svoje ústa k hymnám a chválam božím a používali svoj hlas na slávu svojho Stvoriteľa.

(Tu sú zaznačené ľahšie veršičky niektorých piesní zaužívaných u nás spievať ráno, večer, pred a po jedle, pred a po modlitbe; každý národ ich bude môcť napodobňovať vo svojej reči.)

12. Takéto a podobné verše môžu rodičia a pestúnky, spievajúc s deťmi a akoby sa s nimi hrajúc, vôbec bez akejkoľvek ťažkosti vstúpiť im v pamäť, lebo ich pamäť je už omnoho rozsiahlejšia a rýchlejšia, ako bola predtým; ľahšie a viacej už pochopí

v dôsledku rytmu a melódie. Čím viac bude toho učenia, bude sa to deťom viac ľubiť; rozšíri sa božia chvála z úst nemlúvniat. Je požehnaný ten dom, v ktorom sa táto dávidovská hudba pestuje!

KAPITOLA VIII

AKO TREBA DETI CVIČIŤ VO VÝREČNOSTI

1. Človek sa odlišuje od zvierat dvoma vecami, a to rozumom a rečou. Rozum potrebuje sám pre seba a reč pre bližného. Preto sa treba starať rovnako o obidvoje, aby človek mal tak myseľ, ako aj jazyk čo najviac vycvičený a vybrúsený. Preto hneď pripojme niečo o formovaní jazyka, aké totiž základy treba klásť v gramatike, rétorike a poézii, kedy a ako.

2. Začiatky gramatiky sa u niektorých detí ukážu už pred polrokom, obyčajne však na konci prvého roku, keď sa zrejme začínajú formovať na ich jazyčku niektoré hlásky alebo dokonca slabiky: a, e, i, ba, ma, ta, atď. Ale v nasledujúcom roku už bývajú plnšie, keď sa deti pokúšajú vyslovovať už celé slová. Niekde je obyčaj dávať im vysloviť niektoré ľahšie slová: tata, mama, papa atď. A tak to treba robiť, lebo sama príroda prikazuje začínať od ľahšieho, najmä keď je ťažké rozväzujúcemu sa detskému jazyčku vypovedať to tak, ako to hovoríme my dospelí: otec, matka, jesť, piť atď.

3. Ale len čo sa deťom začne jazyček lepšie ohýbať, je škodlivé maznať sa s nimi, aby si zvykali hovoriť šušlavo. Inakšie keď sa potom príde k tomu, aby sa učili väčšie celky, len vtedy sú nútené hovoriť správne a odučať sa to, čo sa predtým zle naučili. Preto by sa matka, sestra a pestúnka nemali zaoberať s deťmi, ktoré už voľne otvárajú ústa v hre a pre zábavu tak, aby sa učili vyslovovať hlásky a slabiky dobre, jasne a zreteľne buď v celých slovách (spočiatku však v kratších), alebo oddelene hlásky a slabiky?

To budú v tomto roku ich gramatické cvičenia, ktoré môžu trvať až do tretieho roku, ba niekedy aj musia, ak je to potrebné pre oneskorené dospievanie niektorých detí.

4. V štvrtom, piatom a šiestom roku bude pribúdať reč s rozumom, len sa nesmie premeškať cvičenie, aby sa navykali pomenovať všetko, čo doma vidia a s čím majú do činenia. Preto sa ich treba často pýtať: Čo to je? Čo robíš? Ako sa to volá? — so stálym zreteľom na to, aby všetko vypovedali jasne. Viac tu

netreba poučat, iba aby sme im pomáhali, zamiešajúc sa im do reči, dokonca žartom, napr.: Kto lepšie a rýchlejšie vypovie nejaké dlhšie slovo, ako napríklad: tramtarara, Nabuchodonozor, Konštantinopolčania atď.

5. Aj rétorika má hneď v prvom roku svoje začiatky, počínajúc od jej poslednej časti, to jest od gest. Pokiaľ totiž rozum a reč tohto veku sú ešte hlboko v začiatkoch, privádzame deti obyčajne k poznaniu seba a vecí posunkami a vonkajšími pohybmi tým, že ich dvíhame, naspäť kladieme, ukazujeme im niečo alebo sa na ne usmievame atď., všetkým k tomu smerujúc, aby sa zasa na nás pozerali, usmievali, rúčky natahovali po tom, čo im podávame, a brali to k sebe. A tak sa navzájom učíme rozumieť si skôr gestami ako rečou. Takto si treba počínať aj s hluchými.

Dieťa sa môže, hovorím, naučiť hneď v prvom a v druhom roku, aby pochopilo, čo je veselá a čo smutná tvár, čo je hrozba prstom, čo prikývnutie, odmietnutie atď., a to je základom rečnickeho prednesu.

6. Asi v treťom roku začnú deti rozumieť okrem gestám aj figúram (zmenám v spôsobe vyjadrovania myšlienok z jednoduchého spôsobu na uhladenejší) a napodobňovať ich, raz sa pýtajú, raz sa čudujú, inokedy sa odmlčujú, keď niečo hovoria.

Z náuky o tróPOCH (používanie slov v prenesenom význame) deti nemôžu mnoho pochopiť, pokiaľ sa učia chápať ešte len vlastný význam slov. Ale ak počujú v piatom alebo šiestom roku niečo podobné od svojich rovesníkov alebo pestúnok, chytia sa toho tiež. A netreba mať nijaké starosti o to, aby to pochopili alebo vedeli, lebo budú mať ešte dosť času na tie vyššie veci (ozdobné slová). Tým len k tomu smerujem, aby som dokázal, ako vznikajú korene všetkých vied a umení u ktoréhokoľvek dieťaťa už v útlom veku (hoci to všetci nepozorujú), a že potom na týchto základoch ľahko možno ďalej stavať všetko, len keď sa s rozumným tvorom rozumne postupuje.

7. Temer to isté možno povedať o poézii, ktorá viaže reč a akosi skladá do rytmu a metier, že jej začiatky idú hneď za rečou, pretože dieťa, ako začína rozumieť slovám, hneď si začína obľubovať ich harmóniu a rytmus. Preto pestúnky, keď dieťa plače, upadnúc alebo niekde sa uderiac, utišujú ho týmito alebo podobnými rytmami:

Ó, môj chlapček, pekný púčok!
Kde si sa rozbehol?
Čo si si priniesol?
Keby si sa pekne ihral,
takú hrču by si nemal.

To sa tak páči deťom, že sa nielen ľahko utišia, ale sa aj smejú. Keď tľapkajú spolu s ich rúčkami, spievajú im aj takéto a podobné veršičky:

Moje dieťa, ty môj púčok, pekne spinkaj!
Zavri očká svoje a pokojne búvaj!

8. V treťom a štvrtom roku by bolo dobré rozšíriť takéto veršičky, ktoré by pestúnky hravo s deťmi spievali, nielen aby ich učili, ale aby im zostali v pamäti a boli im v budúcnosti dobré.

V štvrtom, piatom a šiestom roku sa rozšíri poézia detí tým, že sa budú učiť spamäti nábožné veršičky. O tom prehovorím ďalej pri cvičení pobožnosti v kap. 10. Hoci teda teraz nepochopia, čo je rytmus alebo verš, predsa sa naučia prakticky pochopiť akýsi rozdiel medzi viazanou rečou a prózou.

A keď svojho času sa im to bude vykladať v škole, príde im to vhod, pretože už skôr sa naučili niečo podobné, čo teraz lepšie pochopia. Nech sa teda detská poézia s tým uspokojí, že deti, poznajúc niekoľko veršov a rytmov, budú môcť rozoznať, čo je rytmus alebo báseň a čo jednoduchá reč.

Toľkoto o výrečnosti, ako ďaleko a akými stupňami v nej možno šesťročného dieťa vycvičiť.

KAPITOLA IX

AKO TREBA MLÁDEŽ CVIČIŤ V MRAVOCH A CNOSTIACH

1. V IV. kapitole som vypočítal, ktoré sú to tie vonkajšie cnosti, v ktorých treba mládež cvičiť od prvých rokov. Teraz pripomeniem, ako to treba robiť opatrne a so zaručeným výsledkom. Ak sa niekto opýta, ako si môže tak útlý vek navyknúť na také vážne veci, odpoviem: „Ako sa môže malý stromček oveľa ľahšie ohnúť, aby rástol tým alebo oným smerom, tak oveľa rýchlejšie možno vycvičiť mládež v prvých rokoch jej veku ku všetkému dobrému, než neskoršie, keď sa, pravda, používajú pravé prostriedky.

A to sú: 1. *Stály príklad v cnostiach a mravoch.*

2. *Včasná a rozumná poučanie a cvičenie.*

3. *Mierná disciplína.*

2. Potrebné je predchádzať mládeži dobrým a stálym príkladom, pretože, ako som ukázal dostatočne vo Veľkej didaktike, Boh dal deťom takmer opičiu povahu, totiž túžbu napodobňovať všetko to,

čo vidia robiť iných. Preto hoci by si nikdy nič nenakázal dieťaťu robiť, len ak by si niečo povedal alebo robil pred jeho očami, uvidíš, že sa pokúsí to isté napodobňovať; to potvrdzuje ustavičná skúsenosť. Preto v takom dome, kde sú deti, treba veľký pozor dávať, aby sa tam nerobilo nič proti cnostiam, ale aby všetci zachovávali striedmosť, čistotu, poslušnosť, vzájomnú pozornosť jeden voči druhému, pravdomlivosť atď. Keby sa to starostlivo konalo, je isté, že by nebolo treba ani mnohých slov k poučaniu, ani bitky k donucovaniu. Ale pretože často sami dospelí vystupujú z rovnováhy, nie div, že aj deti napodobňujú to, čo vidia, keďže aj inakšie je vlastnosťou žiakov začínať od chyby a naša prirodzenosť sama od seba je náchylná k zlému.

3. Treba teda pripojiť aj poučovanie, a to včasné a rozumné. A bude vhodné vtedy deti poučiť slovami, keď vidíme, že na ne nepôsobia dosť príklady, alebo keď sa chcú zariadiť podľa príkladu iných a nerobia to dosť obratne. To bude prospešné napomenúť deti, aby to robili tak alebo onak, a povedať: „Hľa, dívaj sa, ako to ja robím, ako to robí otec alebo mamička. Nechaj to! Hanbi sa! Nebudeš dobrý chlapec, ak si takto budeš počínať. Tak robia len žobráci, chrapúni a pastieri sviň“ a podobne. Obširne napomínať alebo kázať o tom alebo onom, ešte nie je vhodné a nič by si tým nedokázal.

4. Niekedy treba aj pokarhania, aby deti dávali viac pozor na príklady cností a na napomenutie. A sú dva stupne pokarhania: prvý, že sa dieťa okrične, ak robí niečo zlé, ale rozumne, nie aby si ho prestrašil, lež len pohl k bojzlivosti a k tomu, aby sa spamätalo. Niekedy môže k tomu pristúpiť prísnejšie vyhrešenie a zahanbenie a potom hneď dohováranie, aby sa toho dieťa viacej nedopustilo, aj s pohrozením. A ak uvidíš nápravu, bude dobré dieťa hneď o chvíľu zasa pochváliť. Rozumnou chválou a pokarhaním totiž sa mnoho dokáže nielen u detí, ale aj u dospelých. Ak sa ukáže tento prvý stupeň disciplíny detí neúčinný, druhý bude seknúť dieťa trsteničkou alebo plesnúť ho rukou preto, aby sa spamätalo a dávalo si viacej pozor.

5. Tu sa nemôžem zdržať, aby som ostrejšie nepokarhal opičiu a somársku lásku niektorých rodičov k deťom, ktorí na všetko prížmurujú oči a nechávajú deti rásť bez akejkoľvek disciplíny a pridržania. Nech robia deti akúkoľvek špatnosť, nech behajú sem a tam, kričia, hulákajú, plačú bez príčiny, odvrávajú starším, hnevajú sa, vyplazujú jazyk na iných, nech si počínajú akokoľvek svojvoľne, takí rodičia im to trpia a ospravedľujú ich: — Je to dieťa — povedia, neslobodno ho dráždiť, ešte tomu nerozumie! — Ale ach, ty sám si nerozumné dieťa! Ak vidíš, že dieťa nemá dosť ro-

zumu, prečo mu nedopomôžeš k rozumu? Nenarodilo sa totiž preto, aby z neho ostalo teliatko alebo somárik, ale aby sa z neho stalo rozumné stvorenie. Nevieš, čo hovorí Písmo, že „bláznovstvo je síce priviazané k srdcu mládenca, ale že ho z neho vyháňa prirodzenom bláznovstve, než by si mu pomohol od neho pomocou včasného, svedomitého a zdravého pokarhania? Nenahováraj si, že dieťa nerozumie! Ak totiž rozumie tomu, čo je robiť skazu, jedovať sa, rozhadzovať sa, ceriť zuby, nadúvať ústa a druhým nadávať, pochopí iste aj to, čo je trstenica a k akému je dobru. Zdravý rozum neopustil dieťa, ale teba, ty nerozumný človek, ktorý nechápeš a nechceš pochopiť, čo bude slúžiť tebe a tvojmu dieťaťu na prospech a na radosť. Lebo z čoho iného vyplýva, že väčšina detí sa stáva neskoršie vzdorovitou voči rodičom a mnohými spôsobmi ich zarmucuje, ako len z toho, že si nenavykla z úcty sa ich báť!

6. Naozaj pravdivo sa povedalo: „Kto dospeje bez disciplíny, zostane bez cnosti“, treba totiž, aby sa splnilo Písmo, ktoré hovorí, že „korbáč a prekárание dopomáha k múdrosti, ale samopašné dieťa robí hanbu svojej materi“ (Prísl. 29, 15). Preto aj tu múdrosť božia radí: „Trestaj syna svojho, dožiči ti pokojný život a bude skytať duši tvojej slasť“ (Prísl. 29, 17). Pretože rodičia neposlúchajú túto radu, nepocitujú zo svojich detí radosť a uspokojenie, ale hanbu, výčitky, trápenie a nespokojnosť. Preto často počuť sťažnosti rodičov: „Moje deti sú zlé, skazené; jeden odpadol od viery, druhý je márnokratník, hýrivec, blázon.“ Aký div, priateľu, ak žneš, čo si zasial! Zasial si do ich srdce svojvoľnosť a chceš zbierať ovocie disciplíny? To by bol zázrak! Neštepený strom nemôže priniesť ovocie štepeného stromu. Bolo sa treba starať, pokiaľ to bol mladý stromček, aby si ho štepil, ohýbal a narovnával, a nebol by sa rozrástol tak krivo. Keďže však väčšina rodičov zanedbáva disciplínu, nieto divu, že nám všade rastie mládež samopašná, bezbožná a divoká, ktorá dráždi Boha a zarmucuje šľachetných.

Sem patria chúlolistiví rodičia, ktorí sa ani kyslo na deti nepozrú, boja sa viac detí ako ony ich. Takíto pobožní rodičia chcú všetko urobiť len pekným napomenutím, a týmto nikdy neurobia disciplínu, bez ktorej nemôže byť. Rozumne veru povedal akýsi mudrc, že dieťa, hoci sa zdá byť anjelom, predsa potrebuje trstenicu. Či sám Eli nežil pobožným životom? Či nenapomínal k pobožnému životu svojich synov? Ale pretože nepoužíval účinné disciplinárne prostriedky, zle mu to dopadlo. Svojou mäkkosťou priviedol na seba veľmi mnoho zármutku, na svoj dom boží

hnev a zničenie celého svojho rodu. Právom dr. Geiler, slávny štrassburský kazateľ, pred dvesto rokmi postavil rodičom takúto sochu: deti si trhajú vlastné vlasy a nožmi pichajú do seba, a otec sedí pri nich so zaviazanými očami.

7. Až potiaľ som hovoril všeobecne. Teraz už jednotlivo upozorňujem na hore spomenuté cnosti, ako sa v nich má mládež cvičiť pekne, rozumne a ľahko.

8. Prvé miesto patrí striedmosti, pretože je základom zdravia a života a je matkou všetkých iných cností. Na to si deti prívynú, ak im dožičíš len toľko jedla, pitia a spánku, koľko si žiada príroda, lebo veru ostatné živočíchy, ktoré idú len za prirodzeným pudom, sú od nás striedmejšie. Preto majú deti len vtedy jesť, piť a spať, keď ich nutká k tomu prirodzenosť, to jest, keď je vidieť, že ich tlačí hlad, smäd a driemoty. Je nerozum, aby jedli, pili a spali proti ich vôli, nadáť a nútiť k spánku. Postačí dopriať im toho len toľko, koľko si žiada prirodzenosť. Ale treba dbať aj na to, aby sa hrdlo nedráždilo neužitočne podávanými lahôdkami a všeľiakovými maskrtami. Sú to totiž namastené koľajnice, po ktorých sa zavezie do žalúdka viacej, ako treba, a žalúdok je navnadený na to, aby viacej strávil, sú to pravé dráždidlá a hýrivosti. Hoci teda neškodí časom podať deťom niečo chutnejšie, ale robiť jedlo z maskrt škodí tak zdraviu (o tom pozri 5. kap.), ako aj dobrým mravom.

9. Základy k čistotnosti možno položiť hneď v prvom roku tým, že chováme dieťa v čo najväčšej čistote. Ako sa to má robiť, pestúnky vedia, ak nie sú nerozumné. V druhom, treťom a v nasledujúcich rokoch sa sluší učiť deti, aby pekne jedli, nezamazali si masnotou prsty, nezakvackali sa, aby pri jedle nemľaskali perami ako prasiatka a neukazovali jazyk; aby pili bez obližovania, hltania a aby sa neslušne nepoliali. Pri šatoch možno dosiahnuť akú-takú čistotnosť, aby sa neváľali oblečení po zemi, aby sa náročky nezamazali a nezašpinili. To je u detí pre nerozumnosť často obvyklé, ba aj rodičia si to akosi nevšímajú a všetko podobné dovoľujú.

10. Deti si ľahko navyknú na to, aby mali úctu k starším, ak spoznajú, že starší majú o ne opravdivú starostlivosť a že na ne dávajú pozor. Preto ak budeš často dieťa napomínať, ak ho budeš okrikovať a karhať, neznepokojuj sa, bude mať k tebe úctu. Ak však všetko dovoľíš deťom, ako to robia tí, čo milujú deti na smrť, nič nie je istejšie ako to, že budú žiť v samopaši a nepoddajnosti. Milovať deti je prirodzené, ale nezjavovať im všetku lásku, je rozumné. A zaiste nie bez zdravého uváženia Sirah napísal:

„Neskrotený kôň je nepoddajný a rozpustilý syn bude bez rozvahy, unáhľený. Maznaj sa so synom a naženie ti strachu; pohrávaj sa s ním a zarmúti ťa. Nesmej sa s ním, aby si toho neľutoval: napokon aj zuby ti stúpnu.“ (Sir. 30, 8—10.) Preto je lepšie držať deti v disciplíne a v bojzlivosti, ako odhaľovať im vnútro svojej lásky, a tým práve otvárať cestu k samopaši a neposlušnosti.

Dobre je aj iným dať možnosť posudzovať tvoje deti, aby si zvykali dávať na seba pozor, nech sú kdekoľvek (nielen pred rodičmi) a aby sa tak zakorenili v ich srdciach úcta a pozornosť voči všetkým ľuďom. Preto nesprávne, ba celkom nerozumne konajú tí, ktorí nedovolia nikomu ani pozrieť krivým okom na svoje deti. A ak niekto niečo povie alebo ich napomenie, berú v ochranu svoje deti aj v ich prítomnosti. Takým spôsobom mladá krv tak, akoby ju bol na koňa posadil, uvoľňuje uzdu svojej neviazanosti a namyslenosti. Toho sa teda treba vystríhať.

11. Snajväčším úsilím treba vychovávať mládež k poslušnosti, keďže to bude v budúcnosti základom najväčších cností, ak sa naučia premáhať svoju vôľu a plniť cudziu. Mladý stromček necháme samovoľne rásť, ale priviažeme ho ku kolu, aby priviazaný ľahšie dvíhal svoju korunu a silnel. Preto správne povedal Terencius: „Všetci sme horší svojvoľnosťou.“ Keď teda otec alebo matka povedia dieťaťu: „Nedotýkaj sa toho! Pod sem! Sed! Daj sem nôž! Podaj to alebo ono! atď., treba ho navykať, aby ihneď vykonal, čo sa mu prikazuje. Ak sa bude chcieť ukázať pri ňom svojvôľa, okríknutím alebo rozumným napomenutím ľahko ju bude možné vyhnať.“

12. Čítame, že Peržania pri výchove detí dbali s najväčším úsilím o to, aby si zvykali na striednosť a pravdomlivosť. A nie bez príčiny, keďže faloš a ošemetnosť robia človeka hodným opovrhnutia pred Bohom aj pred ľuďmi. „Lož je otrocká necnosť, ktorú všetci ľudia majú prenasledovať“ — hovorí Plutarch. Písmo hovorí o Bohu, že sa mu ošklivia ľuhárske pery (Prísl. 12, 22). Preto treba viesť deti k tomu, aby nezapierali svoj skutok a pokorne sa priznali, ak sa dopustia nejakej chyby, a naopak, aby nehovorili to, čo nebolo. Preto Platón zakazuje vyprávať pred deťmi bájky a vymyslené historiky a chce, aby sa deti ihneď viedli k vážnym veciam. Preto neviem, ako možno súhlasiť s tým, čo niektorí obyčajne robia, keď navádzajú deti zvaliť vinu za spáchaný zlý čin na iných, a ak to vedia, majú z toho žart a smiech. Ale kto tým trpí, ak nie dieťa, ktoré si zvykne luhať, ak si zvykne zamieňať lož za žart.

13. Škvŕna spravodlivosti, to jest túžba po cudzích veciach, ešte by sa natoľko neprejavovala v tomto prvom veku, keby ju niekedy

samy pestúnky alebo tí, ktorí sa zaoberajú s deťmi, nevtrusovali do nich. A to sa stáva, že jeden druhému berie veci alebo ich skrýva pred deťmi, alebo že si aj jedlo tajne schováva alebo siaha na cudziu vec. A keď to deti vidia, nech sa to deje žartom alebo vážne, predsa si zvyknú napodobňovať, lebo práve v tom sú deti pravé opičky: všetko, čo vidia, sa na ne prilepí a práve to robia. Treba preto, aby pestúnky alebo tí, čo sa zaoberajú s deťmi, postupovali čo najopatrnejšie v ich prítomnosti.

14. Zachovávať dobrotivosť a dobročinnosť voči iným môžu sa deti pomaly priučať v týchto prvých rokoch, ak uvidia, že rodičia dávajú chudobným almužnu, alebo ak im aj rozkážu, aby ju ony samy podali. Preto, ak sa deti niekedy upozornia, že musia z toho, čo majú, dať aj ostatným a urobia to, treba ich pochváliť.

15. Už svätí otcovia hovorovali, že záhaľka je satanova poduška, a naozaj pravom. Koho totiž satan nenájde v práci, toho sám bude zamestnávať najprv nedovolenými myšlienkami, potom zlými skutkami. Je teda znakom múdrosti už od mladosti nenechať človeka bez zamestnania, ale stále ho zamestnávať prácou, lebo tak sa zahatí cesta najhoršiemu pokuškiteľovi. Myslím však na také práce, ktoré deti vládzu vykonať, aj keď to nie je nič iné, ako hry (akože to ani nič iné nemôže byť). Je lepšie hrať sa, ako zaháľať, lebo pri hre predsa ostáva myseľ upretá na nejakú prácu a často sa tu cibí aj nadanie. A tak bez ťažkostí budú sa môcť deti viesť k pracovitému životu, keďže sama prirodzenosť ich núti niečo robiť. O tom bola reč v 7. kapitole.

16. Pokiaľ sa deti učia hovoriť, dotiaľ nech sa im dovoľí rozprávať všetko, čo sa im páči, a čo najviac džavotať. Ale ak sa už naučia hovoriť, je veľmi užitočné, aby sa učili aj mlčať, no nie aby sme z nich chceli mať nemé sochy, ale rozumné obrázky. Kto myslí, že mlčať je nepatrná vec, vraví Plutarch, ten je málo rozumný, lebo začiatok veľkej múdrosti je vedieť rozumne mlčať. Ešte totiž nikomu iste neuškodilo, že mlčal, ale veľmi mnohým už uškodilo, že hovorili. A keby aj z toho nemohla vzniknúť škoda, pretože to obidvoje — hovoriť a mlčať — je základom a ozdobou všetkého nášho obcovania v celom živote, má sa to od začiatku spojovať, aby sme si získali naraz obidvoje. Budú teda rodičia priučať deti mlčanlivosti tak, aby predovšetkým pri modlitbe a pri náboženstve (doma alebo v kostole) ticho sedeli; v tom čase sa im nesmie dovoliť nijaké behanie, krik a hrmot; nech sa tiež učia ticho dávať pozor, keď otec alebo matka niečo prikazujú. Druhá časť mlčanlivosti bude rozvážnosť v reči, t. j. aby si zvykli, skôr než niečo hovoria alebo odpovedajú na otázky, najprv si rozmyslieť, čo a ako rozumne majú hovoriť, lebo hovoriť, čo ti slina

na jazyk prinesie, je hlúposť a nesluší sa tým, z ktorých chceme mať rozumné stvorenia. Stále však hovorím, ako treba deti tohto veku chápať a na čo stačia; len nech na to rozumní rodičia dávajú veľký pozor.

17. Dieťa si privlastní akú-takú trpezlivosť, ak dáme nabok prílišnú mäkkosť voči nemu a nemiernu zhovievavosť. Chyba zlej náklonnosti sa začína objavovať pri niektorých deťoch už v prvom a druhom roku. Tú bude najlepšie vyplieť hneď za mladosti ako bodliak medzi rastlinami. Napríklad niektoré tvrdošijné a neústupné dieťa chce dosiahnuť krikom a plačom všetko, čo si zmyslí. Iné dáva najavo svoju zlomyseľnosť, hnevivosť, mstivosť tým, že hryzie, dupá, všetko trhá a iné veci robí. Ale pretože takéto vášne sú neprirodzené a je to len dorastajúci mätonoh, musia mať rodičia a pestúnky viac rozumu a takéto zlé veci zaraziť hneď v samých začiatkoch. Bude to ľahšie a oveľa užitočnejšie v tomto prvom veku ako neskoršie, keď zlomyseľnosť zapustí hlboko korene. Daromné je hovoriť, čo niektorí obyčajne hovoria: „Je to dieťa, nerozumie tomu.“ Už hore som ukázal, že takí rodičia sú sami nerozumní. Je síce pravda, že nemôžeme škodlivé byliny vytrhať, len čo začínajú pučať zo zeme, pretože ich nemôžeme ešte ani správne rozoznať od zasadených rastlín, ani rukou ich chytiť. Ale aj to je pravda, že sa nesmie čakať, až dorastú, pretože potom žihľava viac páli, bodliak viac pichá a obilie a iné prospešné byliny sa zadusia a zahynú. Lebo keď sa aj tá burina, majúca už silné korene, nasilu vytrháva, často sa poodtrhávajú koreňky aj okolitému obiliu. Preto len čo zbadáš žihľavu a bodlačie, ihneď ho vytrhni a pravé obilie vyženie tým radostnejšie. Ak vidíš, že dieťa chce nad potrebu maškrtiť a napchávať sa medom, cukrom a všetkým ovocím, buď múdrejší ako on a nedovoľ mu to! Odveď ho inde, zamestnaj ho hocičím iným a nedbaj na jeho plač; až sa vyplače, prestane a odvykne si od toho so znamenitým úžitkom pre budúcnosť. Ak si bude ohcieť počínať podobne nezbedne a drzo, nepovoľ mu to! Skríkni, uder ho a daj nabok to, pre čo kričí. Takým spôsobom pochopí, že musí robiť podľa tvojej vôle, a nie robiť to, čo mu lichotí. Dvojročné dieťa je dosť zrelé pre také opatrenie.

18. Málo práce treba, aby si deti navykli na ochotu k službám iných, lebo temer samy od seba sa do všetkého chytajú, len nech sa im v tom neprekáža a nech sa im vyloží, ako to majú rozumne robiť. Preto nech otec alebo matka uložia deťom občas vybaviť i to, čo by sami mohli vybaviť alebo ich sluha. Napríklad: „Dieťa moje, podaj mi to! Zdvihni to! Daj to na lavicu! Choď zavolať Pavla! Povedz Aničke, aby prišla ku mne! Na, daj tomu žobráčikovi ha-

lier! Choď k stareнке, želaj jej za mňa dobrý deň a povedz, že sa pytam, ako sa má, ale vráť sa čo najrýchlejšie!" Všetko to treba robiť podľa schopností veku. Treba ich okrem toho cvičiť v rýchlym konaní, aby keď sa im niečo uloží, rýchlo vykonali, zanechajúc hru a všetko ostatné. Tejto ochote — poslúchať starších — nech sa deti priučajú od mladosti; bude im to neskoršie veľmi na ozdobu.

19. Rodičia môžu k zdvorilosti priučať deti natoľko, nakoľko sami vedia. Preto netreba tu osobitného poučania. Zaslúži si lásku dieťa, ktoré si počína tak voči svojim rodičom, ako aj voči iným úctivo a prívetivo; to majú niektoré deti takmer vrodené, iné však sa potrebujú v tom cvičiť. Preto ani na to neslobodno zabúdať.

20. Konečne, aby tá prívetivosť a zaliečavosť neboli nerozumné, bude ich treba mierniť ostýchnavosťou a vážnosťou. O to isté sa pokúšal aj onen somár, o ktorom sa rozpráva, že vidiac, ako sa psíček líška pánovi chvostom, skáče na lono, oblizuje a zalieča sa mu, pokúšal sa o to isté; ale keďže to zaliečanie slušalo mu len ako somárovi, odniesol si namiesto vďaky rany palicou. Túto bájku možno deťom rozprávať, aby si aj ony zapamätali, čo sa komu patrí.

21. Aby však mohli deti vedieť, čo sa sluší a nesluší, musia sa cvičiť vo vonkajších posunkoch a pohyboch: ako treba správne sedieť, stáť priamo, slušne chodiť bez hrbenia, kývania, klátenia a tackania; ak niečo potrebujú, ako majú prosiť; ako zadakovať, keď niečo dostanú; keď niekoho stretnú, ako pozdraviť; keď zdavia, ako sa pokloniť; ako podať ruku; keď sa im starší prihovoria, ako dať dole klobúk, ruky držať kľudne atď. A je toho ešte viac, čo prináleží k dobrému a počestnému správaniu. O tom je inde obšírnejšie. Tu bolo treba len akosi sa toho dotknúť.

KAPITOLA X

AKO SA MAJÚ DETI CVIČIŤ V POBOŽNOSTI

1. Neteš sa, že máš mnoho synov, ak sú nevydarení, ani radosti z nich nemaj, ak im chýba bázeň božia. „Lepšie je zomrieť bez detí, ako zanechať zlosynov" vraví — múdry Sirah. Preto rodičia majú mať predovšetkým na starosti, aby vychovali svoje deti k pravej, nie strojenej, k vnútornej, nie povrchnej pobožnosti. Bez tejto znalosti by akokoľvek uhladené správanie viac škodilo, ako osožilo.

Bolo by rozhodne ako nôž, meč a sekera v ruke blázna: čím sú tie predmety ostrejšie, tým sú nebezpečnejšie.

2. A hoci v prvom a druhom roku málo sa tu môže urobiť s deťmi pre ich príliš mladý vek, pretože využívanie rozumu je ešte len v začiatkoch, predsa treba okrem toho, čo Boh robí prirodzenou cestou a svojou vnútornou milosťou, položiť základy našej povinnosti voči deťom, ba aj základy pobožnosti, aby sme všade spolupracovali, nakoľko je na nás, s Bohom a s prirodzenosťou. Hoci totiž nemôžeme učiť pobožnosti deti novonarodené, predsa môžeme sami namiesto nich sa priučiť pobožnosti a položiť do nich základ pobožnosti, odovzdávajúc ich modlitbami a svätým krstom Kristu Vykupiteľovi a vyprosujúc im Ducha svätého za vnútorného učiteľa.

3. Len čo teda rodičia zbadajú, že Boh ich chce obdať plodom života, nech vrúcnymi prosbami od neho žiadajú požehnanie a posvätenie pre tú svoju ratolesť, pretože podľa svedectva Pisma ten, kto má byť svätý, je už v materskom živote oddelený od ostatných a posvätený. Modlitby toho druhu má tehotná matka s otcom bez prestania denne vykonávať a celý čas tehotenstva zbožne a sväto prežívať, aby jej dieťa už pod jej srdcom prijalo začiatky božej bázne. Na to sa vzťahujúca modlitba tehotnej matky je v 5. kapitole.

4. Keď však Boh svoj dar z temnosti privedie na svet a urobí ho viditeľným, majú rodičia, ako ktorýsi zbožný teológ učí, na počesť božej ruky, akoby pristihnutej práve pri čine, bozkom prijať tohto nového hosťa na svet. Nezmeniteľné je totiž priznanie onej makabejskej matky odovzdanej Bohu, že nevieme, ako sa počínajú deti v našom živote, že im nedávame ani dych, ani život, ani umele neusporadúvame ich telesné údy, ale že Stvoriteľ sveta tvorí ľudský rod.

5. A keď uvidia rodičia plod života živý, zdravý a s neporušenými údmi, v tú chvíľu pokorne poďakujú štedrému darcovi a budú sa vrúcne modliť, aby ho ďalej chránil prostredníctvom svojich svätých anjelov od každého úrazu a aby mu udelil nebeské požehnanie k šťastnému vychovaniu.

6. Potom sa postarajú o to, aby vrátili Bohu jeho dar prostredníctvom krstu, veľmi vrúcne prosiac, aby milostivý Boh ráčil svoje stvorenie v Kristu spasiť a dajúc mu Ducha svätého za vodcu k spáse zaručiť svoju lásku. Sľúbia tiež úprimne, že ak Boh dopraje dieťaťu život a zdravie, odvedú ho od každej svetskej márnosti a telesných žiadostí a že ho vychovajú zbožne na božiu slávu. Tak Anna, zaslubujúc Bohu s vrúcnyimi prosbami svojho syna Samuela pred a po počatí i po narodení, vyprosila mu požehnanie. Božiemu milosrdenstvu je ťažko odsotiť od seba to, čo sa mu za-

sväcuje s pokornou vrúcnosťou a naopak, ak túto povinnosť ne-
dbanlivo konajú hoci aj pobožní rodičia, Boh im nedá vydarené
deti, aby bolo zrejmé, že sa to dáva zadarmo a že je to dar boží
leh naoko.

7. S účinnou výchovou detí k pobožnosti bude sa môcť začať
v druhom roku, keď sa rozum začína rozvíjať ako kvietok a za-
čína poznávať rozdiel medzi vecami. Vtedy totiž sa im rozväzuje
aj jazyk a pokúšajú sa hovoriť zrozumiteľne slovami, nohy im sil-
nejú a deti sa pripravujú chodiť. Tu teda už nebude chybať
vhodnejšia príležitosť začať aj s cvičením pobožnosti, ale pomaly
a po častiach. Vyložím, ako sa to má robiť.

8. Predovšetkým, keď sa staršie deti modlia alebo spievajú pred
a po jedle, treba sa starať, aby si deti zvykali mlčať a pokojne
sediť alebo stáť, ruky zopnúť a mať ich zopäté.

9. Po druhé, aby už aj z ich úst vychádzala božia chvála, treba
ich učiť klaknúť si, zložiť ruky, pozeráť sa hore a odriekavať
modlitbičky, najmä túto kratučku: „Pane Bože, zmiluj sa nado
mnou pre svojho syna, Pána nášho Ježiša Krista. Amen.“ A keď
im táto behom mesiaca alebo dvoch utkvie v pamäti, budú sa
učiť modlitbu „Pána“, a to nie ihneď celú, ale najprv začiatok
a prvú prosbu za týždeň, hovoriac to každý deň ráno a večer raz
alebo dva razy (čo totiž iné má robiť pestúnka). Je aj možné, aby
si dieťa, ktorému pribúda rozum, zvyklo vždy, keď si pýta jesť,
predniesť najprv svoju modlitbičku. A keď si dieťa upevní jazyček
a pamätá na tejto prvej prosbe, treba pripojiť druhú prosbu a od-
riekavať ju znova cez dva týždne. Potom sa to spojí s treťou
prosbou, a tak vždy až do konca. Dieťa si tak ľahšie uchová v pa-
mäti Otčenáš, akoby sa recitoval, ako sa to obyčajne robí, celý
naraz a spolu s dieťaťom. Tak by sa ho muselo dieťa učiť dva alebo
tri roky a ešte by ho správne nevedelo.

10. Po tretie, možno občas ukázať dieťaťu prstom na nebesia,
že je tam Boh, ktorý dal základ všetkému a od ktorého máme
jedlo, nápoj a odev. Potom, aby pochopilo, prečo sa pri modlitbe
pozeráme do neba, môže sa pridať táto modlitbička: „Ó, môj Bože,
daj mi srdce, ktoré by sa teba bálo, poslúchalo otca a matku
a tebe sa vo všetkom páčilo. Udeľ mi svojho svätého Ducha, ktorý
by ma učil a osvecoval pre Ježiša Krista, milého tvojho syna.
Amen.“

11. Potom treba pripojiť vyznanie viery, aby si ho dieťa osvojilo
pred uplynutím tretieho roku (pri zaostalých deťoch pred uply-
nutím štvrtého roku). To bude veľmi ľahké, keď sa ho bude učiť
denne ráno a večer, ba dokonca pred jedlom a po jedle; pravda,
v prvom mesiaci len prvý článok, v druhom mesiaci druhý článok

a prvým, v treťom mesiaci tretí a druhým a prvým atď. Ale keď
sa príberie nový článok, môže sa opakovať aj mimo modlitby tak
dlho, až si dieťa náležite zapamätá jeho slová. Môže sa deťom dovo-
viery postojačky, aby si tak navykli rozlišovať modlitbu od toho,
čo nie je modlitbou.

12. Tu už bude čas hovoriť im o Bohu pri nejakej príležitosti,
aby často počuli o ňom zmienku, aby si zvykali stále mať naň
ohľad, ctiť ho a milovať. K tomu ich treba viesť podľa chápatosti.
Napri. ukázať dieťaťu na nebo a povedať: „Tam býva Boh“, ukázať
na slnko: „Dívať sa, Boh nám svieti“; keď hrmi, „Hľa, na hrieš-
níkov hrozí“; treba im tiež sľubovať, že im Boh dá pekné šaty,
ak sa budú rady modliť a otcovi i matke robiť po vôli; ak to
neurobia, že ich zabije. A keď sa im dáva nejaká nová suknička
alebo raňajky alebo iné, čo majú rady, treba im povedať, že im to
dáva Boh. Ak sa pozerajú na mŕtveho človeka, alebo ak idú na
pohreb, ukazujúc im zahrabávanie človeka, alebo aj zabité zviera,
povedz, že ich zabil Boh, pretože boli zlí, všetko za tým účelom,
aby sa im vštepovala do mysle stále spomienka na Boha.

13. Ak sa niekomu vidí detské to, čo tu píšeme, treba povedať:
Áno, sú to detské veci, lebo tu ide o zaobranie sa s deťmi, s kto-
rými nemožno jednať inakšie ako po detsky. Veď ani sám
Boh sa nerozpráva s nami dospelými vo svojom slove alebo
v tomto živote inakšie ako s deťmi; lebo sme naozaj deti, ktoré
nerozumejú nebeským veciam tak, ako samy v sebe sú, ale len
podľa našej nedokonalosti. A predsa Boh sa skláňa k našej sla-
bosti. Prečo by sme sa my nemali znížiť k nedokonalosti svojich
detí?

14. Keď sa deti naučia „Vyznanie viery“, treba s nimi preberať
„Desatoro“, a to v takom poriadku, ako sme o tom hovorili pri
Otčenáši a pri vyznaní viery; napri. aby sme im nedávali naučiť sa
celé Desatoro naraz (lebo tak by sa otupovala ich schopnosť a zo-
slabovala pamäť), ale po častiach; teda prvé prikázanie po celý
týždeň denne ráno, po jedle a večer; potom sa pridá druhé priká-
zanie cez dva alebo tri týždne (lebo to je troška dlhšie); tretie
opäť asi dva týždne; štvrté cez dva alebo tri týždne; piate cez dva
týždne; šieste, siedme, ôsme a deviate sa preberú naraz opäť v čase
dvoch týždňov. Keď sa konečne preberie desiate prikázanie, treba
každý deň hlasno zopakovať celé Desatoro po jednotlivých modlit-
bách. A nech už to hovorí dieťa samo, ale v prítomnosti otca alebo
matky, alebo pestúnky, alebo osoby na to určenej, ktorá by dávala
pozor, aby dieťa neurobilo chybu, a ktorá by ho opravila, ak uviaz-
ne. Nie menej treba dávať pozor na jeho pohyby pri modlitbe, aby

sa mu nedovolilo sem a tam sa obzerať, rozlične sa vrtieť, rukami rozhadzovať, aby si tým celkom zvykalo na pobožnosť. O tom treba deti poučovať, povzbudzovať, nútiť pokarhaním alebo okríknutím, niekedy trstenicou alebo tým, že im nedáš raňajky. Napomínať ich možno pred modlitbou, ba dokonca aj pri modlitbe. Ak sú jed- nako samopašné, treba ich potrestať alebo hneď pri modlitbe alebo po modlitbe, aby dieťa porozumelo, prečo sa to robí. Treba však trestať rozumne, aby dieťa nezačalo pociťovať odpor k modlit- be, ale aby si ju skôr viac obľúbilo.

15. V piatom roku má sa pribrať k cvičeniu v pobožnosti večerná modlitba. Napr.: „Vzdávam ti vďaku, môj Otec nebeský, pre Ježiša Krista, tvojho milého syna, za to, že si ma nezaslúžene chránil tohto dňa svojím milosrdenstvom. Prosím ťa, aby si mi ráčil od- pustiť všetky moje hriechy, ktoré som neprávom spáchal. Ráč ma tejto noci láskavo chrániť svojou milosťou, lebo zverujem do tvo- jich rúk seba, svoje telo a dušu. Nech je so mnou tvoj svätý anjel, nech nenájde diabol nijaké právo na mňa! Amen. Otčenáš atď.“

16. Keď sa naučia túto modlitbu, nech sa pripojí raňajšia modlitba, ktorá môže znieť takto: „Vzdávam ti vďaku, môj Otec nebeský, pre Ježiša Krista, tvojho milého syna, za to, že si ma tejto noci uchránil od každej nehody. Prosím ťa, aby si mi ráčil a i tohto dňa chrániť od hriechu a všetkého zlého, aby sa ti páčili všetky moje skutky, a tak celý môj život, lebo zverujem seba, svoje telo, dušu a všetko do tvojich rúk. Nech je so mnou tvoj svätý anjel, nech diabol nenájde nijaké právo na mňa. Otčenáš atď.“

17. Požehnanie jedla a poďakovanie zaň budú teraz už deti bezpochyby poznať z každodenného modlenia. Preto v piatom a šies- tom roku treba s nimi spievať nejaké veršičky, ako bola o tom reč v 7. kapitole v odseku o hudbe.

18. Aby však pobožnosť, ktorá sa zakoreňuje v srdci, nenarazila na prekážky, bude dobré a nanajvýš potrebné prekážať zlým prí- ležitosťami a všemožne sa usilovať o to, aby nemohlo k zraku alebo sluchu detí preniknúť nič bezbožného a nečistého, čo by po- škvrňovalo myseľ. Ako totiž podľa svedectva Šalamúnovho spra- vodlivým sa zdá ten, kto prvý začína svoj spor, a ako znalci práva hovoria, aby to, čo nepatrí nikomu, patrilo tomu, kto si to skôr vezme, tak je na veky pravdivé, že prvé dojmy utkvajú v našej myslí najsilnejšie: čo uviazne v mladom človekovi, či je to dobré a či zlé, to väzí v ňom veľmi hlboko, pokiaľ žije, takže nasledujúce dojmy to nemôžu vytlačiť.

19. Na súde, pravda, môže obžalovaný napraviť svoju vec, ak vyvráti obžalobu, lepšie informuje sudcu a zoslabí príčinu svojho obvinenia. Sudca totiž, keďže je to človek zrelého veku a úsudku, vynáša rozsudok podľa tej stránky, ktorá jasnejšie dokáže svoju vec, či je to tá, ktorá prišla prvá, a či tá neskoršia, a druhej strane nariadi ustúpiť. Ale myseľ mladých ľudí, ktorá sa ešte len rozvíja, podoba sa vosku, na ktorý aká sa pečať vtlačí, kým je mäkký, a násilne, a ani tá nie je hladká. Ale aj medzi tým je veľký roz- diel: vosk sa totiž môže ohňom zmäkčiť, aby pustil prvú podobu, ale mozog nijako nemožno prinútiť, aby pustil to, čo raz prijal. Nemožno si, vravím, vymyslieť nijaké umenie alebo spôsob, ktorým by človek mohol vypustiť z pamäti to, čo sa mu raz v myseľ a do pamäti vrylo, ani keby sám chcel, tobôž ak by mu to prikázali iní. Preto Temistokles si želal veľmi správne skôr schopnosť zabú- dať, ako pamätať si niečo, pretože moc našej pamäti je prirodzená, a preto čokoľvek prijme do seba, to ľahko podrží a ťažko si nechá vziať.

20. Preto rodičia nemajú mať nič viac na starosti (ak im leží na srdci spása ich milých detí), len aby ich vychovávali k všet- kému dobrému a chránili od zlého, a to tak, že jednak sami si budú počínať pobožne a sväto, jednak povedú k tomu celú rodinu a všetkých domácich. Inak Kristus varuje ich týmito slovami: „Beda tomu, kto by pohoršil jedno z týchto najmenších!“ (Mat. 18.) A básnik Juvenál, hoci bol pohan, napísal:

„K dieťaťu treba mať najväčšiu úctu; ak chceš urobiť niečo mrzké, všimni si mladých rokov svojho syna, lebo ak by si chcel hrešiť, tvoj nedospelý syn ti v tom zabráni.“

KAPITOLA XI

AKO DLHO SA PATRÍ DRŽAŤ DETI V MATERSKEJ ŠKOLE

1. Ako sa bylina alebo stromček, len čo vyrástli zo svojich semien, prenášajú do štepnic, aby lepšie rástli a mali lepšie ovocie, tak sa patrí deti odchované pri matke doma, ktoré zosilneli na duchu aj na tele, odovzdať na starosť učiteľom, aby lepšie dospie- vali. Stromček inam presadený vždy vyššie rastie a ovocie zo zá- hrady vždy je chutnejšie ako z plánok. Ale kedy sa to má stať

a ako? Nesúhlasil by som s tým, aby sa deti prepustili z materskej výchovy a dali učiteľom pred šiestym rokom, a to z týchto príčin:

2. Predovšetkým preto, že prílišný detský vek potrebuje viac opatery a starostlivosti o seba, akoby na to mohol stačiť učiteľ, ktorý má pod rukou hrbu detí. Preto je lepšie chovať ich doma pri matke.

3. Je nebezpečnejšie, ak sa najprv mozog dobre upevní, a tak sa začne zamestnávať. Dieťaťu sa pred piatym alebo šiestym rokom takmer celkom uzaviera temeno a mozog sa upevní. Postačí teda deťom tohto veku len to, koľko samy môžu pochopiť pri domácej výchove podľa ich vlastnej vôle, nebadane a akoby hrou.

4. Okrem toho nemalo by to nijaký úžitok, keby sa robilo inakšie, lebo mladý planý stromček, ktorý vyberieme na štepenie, slabo a pomaly rastie, ale silnejší stromček prudkejšie a rýchlejšie. Tak isto sa unaví aj koník predčasne zapriahnutý, ale ak mu dôš dosť času, aby vyrástol, bude pracovať silnejšie a vynahradí zameškanie.

5. A konečne nie je to tak dlho čakať do šiesteho alebo do začiatku siedmeho roku, len keď je to tak zariadené, ako sme vysvetlili, že doma nechýba to, v čom sa v tých prvých rokoch majú deti cvičiť. Ak to bude tak, že dieťa podľa predpísaného spôsobu sa už doma pocvičí v pobožnosti, v počestných mravoch, najmä v úctivosti, poslušnosti a pozornosti voči starším, ďalej v múdrosti, v rýchlom vykonávaní všeličoho a v presnom vyslovovaní, nebude nijako neskoro v šiestom roku pristúpiť k liternému učeniu v škole.

6. Ale zasa po šiestom roku neradil by som držať dieťa doma, pretože to, čo sa má v tomto čase podľa vpredu ukázaného usporiadania učiť doma, môže sa pohodlne za tých šesť rokov naučiť. A ak by sa hneď potom neodovzdalo dieťa do správnej výchovy, celkom určite si zvykne na neužitočnú záhaľku a pokazí sa. Pravda, musíme tu dávať pozor, aby nevznikli z tejto záhaľky ďalšie chyby, ktoré ako škodlivý kúkoľ bolo by neskoršie ťažko vyplieť. Preto najlepšie je pokračovať v tom, s čím sa začalo.

7. Konečne však netreba to brať tak presne, akoby nijako inak nemožol nastať prechod do školy, iba po završení šiesteho roku. Tento termín sa môže posunúť dopredu alebo dozadu o pol alebo aj o celý rok, a to podľa toho, aké má dieťa vlohy. Niektoré stromy prinášajú plody už na jar, iné v lete, iné na jeseň. Ale vidíme, že ranné kvety rýchlejšie opadávajú a neskoršie lepšie dozrievajú. Podobne aj skoré ovocie sa musí hneď užívať, lebo dlhšie nevydrží, ale neskoré ovocie je trvácnejšie.

8. A hoci niektoré nadané hlavy sa chcú rozletieť už pred

šiestym, piatym, ba aj štvrtým rokom, predsa len bude dobré radšej ich zdržovať, ako pustiť, tým menej ich poháňať. Inakšie, kto chce mať predčasne doktora, sotva bude mať bakalára, ba niebujne rastie a má veľa hrozna, pretože vinič, ktorý spočiatku príliš sí korene a nebude z neho nič stáleho. A opačne sú niektoré zaostalé hlavy, s ktorými sa sotva môže začať niečo užitočné v siedmom alebo v ôsmom roku. Preto naša rada, ktorú sme tu podali, má sa rozumieť o ľuďoch priemerného nadania, ktorých je vždy väčšina. Ak bude mať niekto dieťa čo do nadania schopnejšie alebo slabšie, môže sa poradiť s učiteľom alebo s inšpektorom.

9. Znak, podľa ktorých možno súdiť, či je dieťa schopné navštevovať národnú školu, sú tieto:

1. Či vie dieťa, čo malo vedieť v materskej škole.
2. Či možno uňho zbadat náležitú pozornosť na davané otázky a schopnosť akého-takého úsudku.
3. Či sa okrem toho ukazuje uňho dajaká túžba po hlbšom vzdelávaní.

KAPITOLA XII

AKO MAJÚ RODIČIA PRIPRAVOVAŤ SVOJE DIEŤA DO ŠKOLY

1. Každá vec na svete, ak sa má vhodne prebrať, potrebuje rozvahu a náležitú prípravu. O tom hovorí Sirach, vyžadujúc prípravu pred modlitbou, pred súdom a pred akoukoľvek rečou, aj keby vec bola akokoľvek zrejmá (kap. 19, 20 a 33, v. 4). A sluší sa najmä, aby človek ako rozumné stvorenie nerobil nič bez rozumu a usudzovania, ale rozumne a obozretne, aby najprv uvažoval, prečo sa to robí a čo bude alebo môže nasledovať, ak bude niečo robiť. A preto ani rodičia teda nepošlú do školy len tak bez uváženia, ale sami budú najsamprv uvažovať, čo sa má robiť, aj deťom, pravda, otvorí na to oči.

2. Nemúdro teda robia rodičia, keď zavedú deti do školy ako teliatko k mäsiarovi, alebo hoviadko do stáda bez každej prípravy: nech sa potom učiteľ s nimi namáha a trápi, ako chce. Ale ešte nerozumnejší sú tí, ktorí najprv urobia z učiteľa strašiaka a zo školy mučiaren, a potom ich ta zavedú. To sa deje vtedy, keď rodičia alebo služobníci neopatrne hovoria pred deťmi o školských trestoch, o prísnosti učiteľov, že sa tam deti už nebudú hrať

a podobné veci. Napríklad: „Pošlem Ťa do školy, pošlem — hovoria niektorí — a ty tam skrotneš. Tam Ťa budú biť palicou, počkaj len!“ Takým spôsobom sa dieťaťu dáva príležitosť nie k upokojeniu, ale k ešte väčšej samopašnosti, k zúfalstvu a otrockému strachu z rodičov a z učiteľov.

3. Preto rozumní a pobožní rodičia alebo tútory a pestúnky majú takto robiť:
Predovšetkým, keď sa približuje čas poslať dieťa do školy, musia ho potešovať, akoby sa blížil výročný trh alebo vínobranie: že budú chodiť do školy s inými deťmi, že sa s nimi bude učiť písmenká a hrať sa s nimi. Môže tiež otec alebo matka sľubovať pekné šaty, elegantný klobúčik, hladkú tabuľku, knižku a voľačo podobné, prípadne im to niekedy ukázať, ak to už majú pripravené. Ale nedajú im to, aby sa ich túžba vždy viac a viac roznechovala, ale iba im to sľúbia. Použijú na to tieto alebo podobné slová: „Nože, milé dieťa, modli sa usilovne, aby ten čas skoro prišiel, buď pobožné a poslušné atď.“

4. Bude dobré aj pochvaľovať deťom, ako je to výhodná vec chodiť do školy a učiť sa, pretože z takých detí bývajú veľmoži, predstavení, doktori, kazatelia slova božieho, senátori atď., všetko vzácní, slávni, bohatí a múdri ľudia, ktorým ostatní musia preukazovať úctu. Keďže je oveľa lepšie chodiť do školy, ako zmalátnieť doma v nečinnosti, alebo sa naháňať po uliciach, alebo sa priučať remeslo a ďalej, že učiť sa nie je práca, ale hra s knižkami a kalamárom, sladšia ako cukor. A aby tú hru napred nejako skúsili, nezaškodí dať im do ruky kriedu, aby si maľovali na stolíčkách, na stole alebo na tabuľke na to im danej, čarovali, ako chcú, kreslili si misky, kríže, kruhy, hviezdinky, kone, stromy atď., či už správne alebo zle, na tom nezáleží, len aby z toho mali radosť. A je nemožné, aby to bolo bez úžitku, lebo ruka si tak ľahšie zvykne čítať písmená a rozoznávať ich. A čokoľvek len možno vymyslieť, aby sa v deťoch prebudila láska k škole, nič z toho sa nesmie vymeškať.

5. Okrem toho musia u nich rodičia vzbudiť lásku a dôveru k budúcim učiteľom. To sa nedá spraviť jediným spôsobom: niekedy sa to robí tak, že spomenieme s láskou učiteľa, že ho budeme volať pánom strýcom, ujkom, kmotrom a susedom; inokedy to spravíme tak, že budeme vychvaľovať jeho vzdelanie a múdrosť, ďalej jeho prívetivosť a dobrotivosť; že je to vynikajúci človek, ktorý mnoho vie, že je predsa vládny k deťom a že ich má rád. Je síce pravda, že niektorí dostávajú od neho aj bitku, ale to len tí, ktorí sú samopašní a nedisciplinovaní, takže si zaslúžia, aby ich všetci bili, ale že nikdy netrestá poslušných. K tomu všetkému

ešte ukazuje, ako sa má čo písať, prednášať atď. Tým, že budú rodičia deťom detsky rozprávať takéto a podobné veci, zbavia ich všetkého strachu a bojzlivosti. Ďalej možno sa aj opýtať dieťa: „Budeš poslušný?“ Ak povie, že bude poslúchať, treba mu povedať: „No, tak buď uistený, že Ťa bude mať rád.“ A aby sa dieťa aj tak, a upevnilo sa vo svojej nádeji, môže matka alebo otec poslať niekedy nejaký darček učiteľovi po dieťati, ktoré pošlú samo alebo so slúžkou. Keď sa učiteľ (ktorý vie svoje povinnosti) lichotivo s dieťaťom porozpráva, ukáže mu niečo nevidané (knižku, obraz, nejaký hudobný alebo matematický nástroj a čokoľvek iné, môže to dieťa potešiť). Niekedy mu aj niečo daruje: zošitok, kalamár, peniaz, cukrík, nejaké ovocie a podobne. Ale aby tým neutrpel hmotnú škodu, môžu a majú mu to rodičia, kvôli ktorým to robí, vynahradiť a vopred mu niečo poslať. Tak si dieťa ľahko obľúbi vzácnym nadaním. Kto takto dobre začne, bude mať už spoločne vyhraté, lebo škola už nebude dieťaťu ničím iným ako hrou a dieťa bude prospievať až radosť.

6. Keďže však od Pána je všetka múdrosť, ktorá s ním ostáva na veky (Sir. 1, 19), a on je vodcom múdrosti a správcom mudrcov a v jeho rukách sme my aj naše reči a spolu každá naša predvídavosť a múdrosť, potreba sama si to vyžaduje, aby rodičia opäť odporúčali svoje deti Bohu v nábožných modlitbách, prosiac, aby žehnal ich práci v škole a urobil z nich nádoby svojej milosti, ba ak to vo svojej dobrotivosti uzná za vhodné, aj nástroje svojej chvály. Tak Anna odovzdávala svojho Samuela s modlitbami kniazovi Elimu, tak Dávid Šalamúna prorokovi Nátanovi a tak matka majstra Jana Husa, českého mučeníka, vedúc ho cez pole školy, niekoľkokrát cestou s ním pokľakla a modlila sa. A ako ju Boh vyslyšal a požehnal, vie o tom celá cirkev. Ako by totiž mohol Boh odmietnuť to, čo sa mu vrúčne zasväcuje — v plači a v slzách z celého srdca (prvý raz v živote materskom, potom na krste a teraz znova)? Ako by neprijal takú svätú obeť? To je nemožné.

7. A preto otec alebo matka môžu mať k tomu cieľu túto modlitbičku:

„Všemohúci Bože, Stvoriteľu všetkého ducha a tela, od ktorého má svoje meno na nebi aj na zemi každé tvorstvo, zvrchovaný vládca anjelov a ľudí, ktorý si podľa tvojho večného práva nad všetkým stvorením nariadil slovom svojho zákona, aby tebe, Bohu a Stvoriteľovi, boli obetované všetky prvotiny úrody zemskej, stáda a ľudí, alebo aby boli vykúpené podľa tvojej vôle inými obetami. Aj ja nehodná služobnica tvoja (alebo: tvoj nehodný služob-

ník), obdarená z tvojho požehnanja plodom života (ak to bude prvorođené dieťa, povie: prvotinou života), obetujem ho v najhlbšej pokore tebe, Stvoriteľovi, Otcovi a milostivému Pánovi, aby si dobrotivosť a milosrdenstvo sa stalo nám veriacim, pretože sme boli vykúpení z celého ľudstva ako prvotiny Bohu a Baránkovi! Potvrď aj na tomto plode môjho života, najmilostivejší Bože, aby bol v počte tvojich vyvolených a prijal podiel s tvojimi svätými. A keďže ho odovzdávam vychovávateľovi mládeže, aby dosiahol najvyššiu múdrosť, prosím ťa, aby si dal k tomu svoje požehnanie, a mal za vnútorného vodcu tvojho svätého Ducha, aby mohol vždy viac a viac chápať, čo sa ti páči, a žeby sa učil chodiť v tvojich prikázaniach. Bázneň pred tebou, Pane, je počiatkom múdrosti. Naplň preto jeho srdce svojou bázňou, svätý Bože, a osvecuj ho podľa svojej vôle svetlom múdrosti, aby ďalší život, ak mu ho dopraješ, mohol ti byť na slávu, blížnemu na úžitok a jemu samému na spásu. Vyslyš ma, najmilnejší Otče, a vyplň prosby tvojho služobníka (tvojej služobnice) na príhovor nášho prostredníka Ježiša Krista, ktorý deti privedené k nemu prijímal, brával ich na ruky, bozkával ich a žehnal im. Otčenáš . . ."
Chvála a sláva buď samojedinému Bohu!

Dôstojného a slávneho muža

JANA AMOSA
KOMENSKÉHO

PREDCHODCA
VŠEVEDY

ktorý spoľahlivo, prehľadne a jasne poukazuje na potrebu,
možnosť a užitočnosť tohto obdivuhodného a opravdivo
neporovnateľného diela

Z latinského originálu
PANSOPHIAE PRODROMUS
preložil
JĀN JANOVJAK.

REVERENDI ET CLARISSIMI
VIRI
JOHANNIS AMOS
COMENII

PANSOPHIAE PRODROMVS,

In quo admirandi illius & vere incomparabilis
Operis, Necessitas, Possibilitas, Utili-
tas, solide, perspicue, & ele-
ganter demonstratur.

*Ei, quae nova hac editione accesserint, indi-
cat praefatio S. H. & proxima
post eam pagina.*

LONDINI,
Typis M. F. Sumptibus L. FAWNE, &
S. GELLIBRAND,
M. DC. XXXIX.

Venerit in cœmiterio Paulino sub
signo serpentis ænei.

Titulná strana Predchodcu vševedy.

PRESLOV K VYDANIU

Najláskavejší čitatelia!

Ak sú pravdivé slová básnika: „*Poslucháč budí snahu a pochrátená usilovnosť rastie*“ — mali by sa potvrdiť i u mňa; aby ma totiž závažnej veci) k niečomu väčšiemu a lepšiemu povzbudilo. Teda začal som uvažovať, či by sa náhodou rovnako ľúbilo podstatnejšie vzdelanie a hlbšia múdrosť (privedená k nejakému podobnému harmo- nickému súladu), keby sa ju pokúsili oslavovať? Z toho sa zrodila túžba dokončiť *Bránu vecí*, t. j. *Vráta múdrosti* a poslúžiť tým mládeži, aby potom, keď sa pomocou *Brány jazykov* naučili roz- lišovať predmety podľa vonkajších znakov, navykli si všímať vnú- štným obsahom vecí, aj to, čím v podstate každá vec je. Keby sa toto štúdium prenieslo na všetko (museli by sme si osvojiť potrebu všetko vedieť, všetko robiť, všetko veriť, všetko dúfať), mal by som nádej, že svedomitou prácou môžem napísať malú encyklo- pédiu alebo malú „*Vševedu*“. Keď sa o tomto mojom úmysle prostredníctvom niektorých Moravanov, ktorí žili v Anglicku vo vyhnanstve, dozvedel Samuel Hartlib, vynikajúci muž, v liste, ktorý mi poslal, spýtal sa na obrisy môjho budúceho diela, na- písal som teda, ako nasleduje:

PREDOHRA VŠEVEDY

ktorá krátko a jasne naznačuje potrebu, možnosť a ľahkosť osvojiť si všeobecnú múdrosť (ak by sme sa jej rozumne ujali).

Všetkým, ktorí milujú múdrosť, svetlo a pravdu Kristovu, zdroj múdrosti, svetla a pravdy, pozdravenie a požehnanie!

1. Tým, ktorí sa zaoberajú štúdiom vied, nemôže byť neznáme, že múdrosť (ktorá Aristotelovi⁵ je poznaním mnohých obdivu-

⁵ Aristotel., *Metaf.*, 1, 2: Počiatkom filozofie je údiv. „*Ludia i teraz i predtým prostredníctvom údivu začínali filozofovať.*“ Kn. IV, 2: „*Vlastnos-*

hodných vecí, Cicerónovi poznaním božských a ľudských vecí i príčin, na ktorých sa ony zakladajú, konečne Šalamúnovi¹⁰ umelkyňou všetkých vecí, ktorá učí všetko) bola oslavovaná od pradávna veľkými slovami. Je drahocennejšie ako všetky majetky, tvrdí najmúdrejší zo smrteľníkov a nič sa jej nemôže vyrovnat z toho, po čom ľudstvo túži. V jej pravici je dĺžka dní a v ľavici bohatstvo i sláva. Jej cesty sú cesty krásne a všetky jej chodníčky pokojné. Je stromom života tým, ktorí sa jej držia, blažení sú tí, ktorí ju majú (Prisl. 3, 15).⁷ Cicero⁸ vraví: „Nijaké vznešenie nie je dobré nebolo a ani nebude dané pokoleniu smrteľníkov.“ Horácius⁹ však hovorí: „Jedným slovom, múdry je jedine od Jova nižší, je bohatý i slobodný, ctený i krásny, je i kráľom kráľov.“

2. Ak by si sa opýtal na príčinu, prečo oceňujú tak vysoko túto jedinou cnosť, odpovedia ti:
Seneca¹⁰ „Bez štúdia múdrosti nikto nemôže dobre, ba ani znesiteľne žiť.“

— Cicero, O povinnostiach, kn. II, 2: „Múdrost však, ako ju starodávni filozofi definovali, je veda o božských i o ľudských veciach, zároveň i o príčinách, ktoré ich spájajú.“ — Tuskul. rozhovory, kn. V, 5: „Kto to môže poprieť; že múdrost nielen podstatou, ale i menom je starodávna? — Ktorá si toto najkrajšie meno zaslúžila jednak poznaním božských a ľudských vecí a jednak poznaním príčin a vzniku každej jednotlivej veci.“

⁷ Múdr. 7, 21 (Vulg.): „A poznal som všetko, čo bolo skryté a neočakávané, lebo ma učila múdrost, učiteľka všetkých vecí.“ — Múdr. 8, 4—6 (Vulg.): „Lebo je učiteľkou náuky božskej a vyvolanou jeho skutkov. V živote hľadáme bohatstvo, ale čo je väčším bohatstvom ako múdrost, ktorá všetko zmáča. Ak však pôsobí zmysel, ktorý z nich, koľko ich máme, je väčším umelcom ako ona?“

⁸ Prisl. 3, 15—18 (Vulg.): „Drahšia je než drahé kamene, a všetky najcennejšie veci tvoje sa jej nevyrovnajú. Dĺžka dní v pravici jej, a v ľavici jej bohatstvo i sláva. Cesty jej, cesty utešené a všetky jej chodníky pokojné. Stromom života je tým, ktorí ju dosahujú, a blahoslavení sú, ktorí ju majú.“

⁹ Cicero, Timaeus, Ad fin.: „Osvojili sme si filozofiu a ľudské pokolenie nedostalo ani nedostane od bohov do daru nič žiadúcejšieho, nič lepšieho než toto dobrodenie.“ — O povinnostiach, III, 2, 5: „Čo si máme viac žiadať od bohov ako múdrost, čo je lepšie, čo je prednejšie pre človeka a čo dôstojnejšie človeka?“

¹⁰ Horácius, Epist. I, 1, 106—107; zrejme žartovná pointa na konci listu: („zdravý, ak ho znepokojuje nádcha“); už predchádzajúce slová nadobúdajú ironický ráz, Komenský ich neuvádza.

¹¹ Seneca, Epist. mor. I, II, epist. 4 (XVI): „Tebe je to jasné, Lucilius, viem, že bez štúdia múdrosti nikto nemôže žiť blažene, ba ani len znesiteľne, a že nielen dokonalá múdrost čini život šťastným, ale čini ho znesiteľným už i začiatok múdrosti.“

Cicero¹¹ „Múdrost je matkou všetkých umení, ktorá nás učí najprv k úcte božej, potom k úcte ľudského práva, ktoré spočívajú v spoločnosti ľudského pokolenia, ďalej k skromnosti a veľkodušnosti mysle, zároveň však tá sama múdrost zaháňa posledné i stredné. Konečne je vrahom všetko vysoké, nízke, prvé, druhé, tretie, štvrté, piate, šieste, sedemte, ôsmate, deviate, desiate.“

A Šalamún¹² dodáva, že múdrost robí múdreho statočnejším, než desať mestských kniežat (Kaz. 7, 19) a že je ľudstvu nevyčerateľným pokladom, ktoré ho používa, uzaviera s Bohom priateľstvo, miluje, iba toho, kto prebýva v múdrosti. Ani Boh nikoho nemiluje, iba toho, kto prebýva v múdrosti. (Múdr. 7, 14, 28.)

3. Právom teda zameriavali na to svoje zmýšľanie, snahy a túžby minútné veci, o bohatstvo, rozkoše a česť, aby oddávajúc sa pozorovaniu vecí, čokoľvek môžu myslou pochopiť, pochopili a tým ných smrteľníkov tým, čím je sám dar múdrosti medzi iným dobrodením, čo bolo udelené smrteľníkom, sú najžiarivejšími drahokamami, ba aj viac, sú hviezdami, ktoré rozptyľujú mraky svetskej zaslepenosti. Musíme teda s vďakou uznať dielo milosrdenstva božieho, nielen preto, že nám otvorilo divadlo svojej múdrosti, prírody a Písma sv., ale že nás vzbudilo i nástrojmi na ich pozorovanie a zbieranie svetla múdrosti zmyslami, rozumom i rozumu. Ale aj za to sme zaviazaní vďakou božej dobroty, že štúdium vied, ktoré pestuje ono štúdium múdrosti a z iných do nás prelieva, sa zachovalo až do našej doby, ba v našom veku prekvitá ako nikdy predtým, takže terajšie storočie podľa zásluhy nachádza zaľúbenie v mene vzdelaného a je povďačné, že presvitá nádej ešte väčšieho svetla.

4. Iste je nevyhnutné, aby sa svetu prihodilo priamo to, čo človeku, že múdrost neprichádza ináč než so starším vekom, lebo podľa prirodzenosti vecí ani ináč byť nemôže, ak sa totiž múdrost nadobúda skúsenosťou mnohých vecí. Ale skúsenosť vyžaduje

¹¹ Cicero, Tuskul. rozhovory I, 26: „Filozofia, matka všetkých umení, čo iného je, ak nie darom božím, ako ju nazýva Platón, alebo božím vynálezom, ako ju ja nazývam. Ona nás naučila ctíť si ich, potom vypestovala v nás ľudské právo, ktoré spočívajú v spoločnosti ľudského pokolenia, nakoniec vychovala nás ku skromnosti a veľkodušnosti, a ona tiež zaháňa z našej mysle ako z očí hmlu, aby sme videli všetko, vysoké, nízke, prvé, posledné i stredné.“

¹² Kazateľ 7, 20 (Vulg.): „Múdrost posilňuje múdreho nad desať kniežat, ktorí sú v meste.“ — Múdr. 7, 14 (Vulg.): „A že je ľudom pokladom nehynúcim, a kto ho používa, vstupuje v priateľstvo s Bohom, odporúčaný Bohu darmi múdrosti.“ Verš 28: „Nikoho nemiluje (Boh), ak neprebýva v múdrosti.“

i dlhý čas i rozmanité príležitosti. Stáva sa, že čím dlhšie žijeme, tým viac vecí sa deje a časté zaobranie sa vecami rozmnožuje skúsenosť, skúsenosť zasa múdrosť, ako to hovorí Sirach:¹³ „Muž, skúsený v mnohých veciach, mnoho bude vedieť.“ A básnik¹⁴ hovorí: „Skúsenosť rozmanite používaná vytvorila umenie.“

5. My teda vystrojení v dnešnej dobe pre pokusy toľkými pomôckami, koľkými predtým nijaký vek nebol vyzbrojený, prečo by sme si neosvojili o niečo hlbšie vzdelanie. Totiž nielen dobrodením tlače, ktoré umenie zachoval Boh nie bez tajomstva pre posledné časy, už sa vynieslo na svetlo a stalo sa známym, čo-koľvek múdre naši predkovia vymysleli, no predtým sa zahaľovalo tmou, ale i terajší ľudia, ktorých vyburcovali nové príležitosti, začali sami prejavovať úsilie pre nové veci, a takto rozmanitými skúškami rozmnožovala sa múdrosť a až napodiv každým dňom sa zväčšuje, ako predpovedal Boh o posledných časoch (Daniel 12, 4).¹⁵ U všetkých národov nastala horúčka otvárať školy a historici nespomínajú vôbec, aby sa tak bolo niekedy v predošlých storočiach dialo. Preto je také množstvo kníh v rôznych jazykoch u rôznych národov, takže už i sedliakom a ženičkám sú známe veci, ktoré sa predtým sotva sprístupňovali učencom a boháčom, ktorí si za drahý peniaz kupovali knihy. Teraz sa už konečne vynoruje u niekoľkých neoblomná túžba priviesť metódu štúdií k takej dokonalosti, aby všetko ľudské, hodné poznania, čo najľahšou prácou sa mohlo vstúpiť do ľudskej mysle. Ak sa to podarí, dúfam, že objavíme cestu, ktorú hľadáme, všetkých všetko pohotove naučiť: nevidím, čo by prekážalo, aby sme nepoznali a s vďakou neprijali onen predpovedaný, očakávaný a už dávno osvetlený zlatý vek.

6. Zdá sa mi, že na dosiahnutie tohto cieľa chýba dosiaľ ešte jedna veľmi dôležitá vec, totižto, ako sa objavila prospešná cesta ľahšie učiť jazyky (*Brána jazykov nedávno otvorená*)¹⁶ tak isto nech sa vymyslí nejaký spôsob zostaviť „*Bránu samotných vecí*“.

¹³ Sir. 34, 9 (Vulg.): „A tak kto má skúsenosti v mnohých veciach, mnoho bude myslieť.“

¹⁴ Myslí na Manilia, Astronóm, I, 61: „Skúsenosť praxou stvorila umenie.“

¹⁵ Dan. 12, 4 (Vulg.): „Ty však, Daniel, uzavri tieto slová a zapečat túto knihu až do istého času; mnohí sa budú spytovať a rozmnoží sa umenie.“

¹⁶ Myslí na *Bránu* z roku 1631.

¹⁷ Skoro po vydaní „*Brány jazykov*“ Komenský sa zaoberal „*Bránou vecí*“ v spojení s prvou *Bránou*, pretože sa pre vecné učenie nezdala dostatočnou. Ale znova vzniká myšlienka, túto „*Bránu vecí*“ prepracovať a rozšíriť v skutočnú *vševedu*, zatlačila do pozadia vypracovanie „*Brány vecí*“. Nebol už ďaleko od dovŕšenia tohto svojho životného diela, keď dobytie a vyplienenie mesta Leina poľskými vojskami zničilo jeho životný cieľ. Väčšina rukopisov *vševedy*

aby sa každé umenie a náuka mohli ľahko pochopiť rozumom. Najprv ukážem, že je veľmi potrebné podniknúť o tejto veci vážne ľudským záležitostiam), potom vyhľadám spôsob pre také dôležité sa dať do toho neobvyklého diela.

7. Najprv však vyznávam a tvrdím, že literárne štúdiá, ktorými sa mládež na celom svete teraz zaoberá, majú byť vzdelávaním mysle a múdrosti, aby okrem toho cieľa nemohlo byť nič, iba márnosť nad márnosť.¹⁸ Buď pripustíme, že po vzdelanosti dychtíme sa potešili, buď kvôli vážnosti, aby sme vynikli, alebo zo zisku, aby sme sa umárali za vonkajším bohatstvom. Hlúpi sme, ak dáваме prednosť veciam takým nízkym a chvíľkovým pred cieľom takého vznešeného božského daru. Nech platí, že múdrosť treba vyhľadávať. Keďže sa ale múdrosť nazýva umelkyňou všetkých vecí, ktorá učí všetko (Múdr. 7, 21)¹⁹, je samozrejme, že dobrodenie literárnych štúdií má nás priviesť k všeobecnému poznaniu vecí, k vševede, t. j. k úplnej múdrosti, ktorá všetko v sebe obsahuje a so všetkými súvisí, aby nezostalo nič zjavného alebo tajného, čo by sme nepoznali (Múdr. 7, 21), aby sa duch človeka naozaj stal tým, čím má byť, t. j. obrazom vševede Boha.

Po druhé, keďže sa hovorí, že múdrosť dáva mládeži rozum i vzdelanie (Prísl. 1, 4) a jej cesty sú rozkošnými cestami (Prísl. 3, 17), z toho plynie, že štúdiá múdrosti majú byť čire vnady

sa pritom stratila. Potom len v Amsterdame Komenský znova myslieť na „*Bránu vecí*“, ako je nám známo z listu Petrovi Montanovi z r. 1661, kde píše: „Teraz sa pripravuje k vydaniu „*Brána vecí*“ (túto prvú múdrosť a svetlo myslí všeobecne nazývajú *Metafyzikou*), ktorá je tak prístupná, že otvára výhľad na celý rozsah, na celú vnútornú skladbu, na všetku hĺbku a večnú pravdu vecí.“ Neopustila ho však nádej, že v Amsterdame zostaví novú *vševedu*. Tým a celým radom polemických spisov teologických proti socinistom zdržalo sa chystané vydanie „*Brány vecí*“, takže dielo vyšlo až desať rokov po jeho smrti v Leydene s nadpisom: „*Brána vecí otvorená*“, t. j. prvá múdrosť (ktorú všeobecne nazývajú *metafyzikou*), ktorá je tak prispôsobená mysliam, že otvára rozhľad na celý rozsah, na vnútornú skladbu, na všetku hĺbku a večnú pravdu vecí“ atď.

¹⁸ Kaz. 1, 2 (Vulg.): „Márnosť nad márnosťou a všetko márnosť.“

¹⁹ Múdr. 7, 21, pozri poznámku 6. K tomu prináleží aj kap. 7, 15–20: „Mne však Boh dal moc vypátrať a vybrať z myšlienok, ktoré sú dôstojné tých, ktoré mi dal, pretože je sám učiteľ múdrosti a opravovateľ múdrych. V jeho moci sme totiž my i naše reči, všetka múdrosť, znalosť diel i disciplína. On mi dal pravdivé poučenie o všetkom, čo je: aby som poznal usporiadanie vesmíru i silu živlov. Aby som poznal začiatok, koniec i stred času, zmenu i striedanie počasia, beh roku i usporiadanie hviezd na nebi, povahu živočísťstva i zúrivosť zvierat, silu vetrov i myšlienky ľudí, rozdiel stromov i mohutnosť koreňov.“

mysli, bez drsných prekážok a trňov, rovné, ľahké a všetkým prístupné.

Po tretie, pretože chodníček múdrosti sa nazýva žiarivým svetlom (Prisl. 4, 18),²⁰ vyplýva, že má byť bezpečný pred tmou a bludmi.

Po štvrté, hovorí sa, že múdrosť toľko úžitku dáva človeku, aby pochopil svoju cestu (Prisl. 4, 18) a všetko, čo robí (Deut. 29, 9).²¹ Z toho vyplýva, že štúdiá múdrosti majú pripraviť mysle na všetko, čím tento život prežívame, t. j. na skutky i na trpezlivosť.

Po piate, múdrosť vraj činí ľudí blaženými (Prisl. 3, 13) tým, že ich privádza k zdroju večnej blaženosti, k Bohu. Štúdiá múdrosti teda nevyhnutne majú vstúpiť k hľadaniu Boha a poukazovať na objavovanie jeho cesty a pripravovať aj putá lásky k najužšiemu spojeniu s ním, lebo ináč bude márna táto príprava, veď konečne, ak sme sa od toho cieľa odchyľili, lepšie by bolo nič nevedieť, ba ani nikdy sa nenarodiť.

8. Podivajme sa, či to zaručuje zvyčajný spôsob štúdií, aby sme ľahšie mohli podniknúť nápravu, ak by sme zbadali, že niečo chýba. Mnohé ponosy vyznievajú v tom zmysle, že učenie, akým sú teraz školy preplnené a aké sa podáva, je pre krátkosť času rozvláčne, k priemernému nadaniu neprimerane namáhavé, pre rozsiahlosť látky príliš stručné, pre jednoduchosť pravdy vecí a pre skrátenie mnohými spôsobmi neúplné a nedokonalé. Múdrejší tiež poznamenali, že nezodpovedá dost svojmu účelu, ani neslúži praktickým potrebám života, obyčajne sa končí domnienkami, hádkami a dymom. Toto všetko sa nehovorí preto, aby sa len hovorilo, ale že sa veci skutočne tak majú, treba nám dokázať prv, než objavíme nápravné prostriedky. Totiž, že štúdiá múdrosti, ako sú teraz usporiadané a ako sa podávajú v školách, nie sú primerané:

1. nášmu životu pre svoju *obsiahlosť*, podľa výroku: umenie dlhé, život krátky;
2. nášmu nadaniu pre svoju *ťažkosť*;
3. veciam samým pre časté *úchylky*;
4. pre *odkľoňovanie* sa od vecí potrebných pre život, ktoré sa predkladajú, a od tých, ktoré sa dejú v obyčajnom živote;

²⁰ Prisl. 1, 4 (Vulg.): „Aby bola daná hlúpym Istivosť, mládeži múdrosť a prozreteľnosť.“ K. 3, 17 (Vulg.): „Cesty jej cesty utešené, a všetky chodníky jej pokojné.“ K. 4, 18 (Vulg.): „Ale chodník spravodlivých jako jasné svetlo, ktoré sa rozmáha a svieti až do pravého dňa.“

²¹ Deuteron. 29, 9 (Vulg.): „Chrňte teda slová zmluvy a plňte ich, aby ste rozumeli všetkému, čo činíte.“ Prisl. 3, 13 (Vulg.): „Blahoslavený človek, ktorý nachádza múdrosť, a človek, ktorý oplýva opatrnosťou.“

5. samotnému Bohu, pre nie dost primeranú oddanosť k tomuto cieľu večnosti.

9. Prvý dôvod *obsiahlosti* beriem zo spoločného vyznania všetkých. Kto by totiž nespieval Hippokratovu pieseň:²² *Život je krátky, umenie je dlhé!* Druhý dôvod beriem z veľkého množstva kníh, ktoré opisujú veci. Dobrotivý Bože, aké ohromné zväzky boli napísané o jednotlivých veciach! Keby sme ich poznávali na jedno miesto, vytvorili by takú veľkú hromadu, že len na ich rozvinutie bolo by treba tisíc rokov. Po tretie, samotná vec dokazuje, že nauky sa rozšírili nad mieru chápanosti, keď medzi toľkými učencami, ktorých je plný svet, sotva by si našiel jediného zo sta alebo tisíca, ktorý by bol aspoň privoňal k všeobecnému vzdelaniu a mohol by niečo rozumne predniesť o všetkom tom, čo sa vyskytuje v božských alebo ľudských skutkoch. Tak zriedka sa pokladajú za zázrak. Odtiaľ tá všeobecne obvyklá kusá učenosť, že si ten alebo onen vyvolí to alebo ono umenie alebo nauku, keď ostatné od samého začiatku si nevšimol. Našiel²⁴ by si bohoslovcov, ktorí sotva ráčili pozrieť na filozofiu, a opäť filozofov, ktorí si vôbec nevážia bohoslovie; právnikov sa vôbec ani nedotkne staznanie práva a spravodlivosti. Každá nauka si vystavila oddelene kládov a zákonov, ktoré by rovnako spájali všetky. No aj v samotnej filozofii si vyberajú ten to, iný ono. Fyzikmi chcú byť niektorí, ktorí sú úplní analfabeti v matematike, a naopak. Iní chcú byť učencami mravouky, hoci nemajú nijakú predstavu o prirodzených veciach. Chcú sa nazývať logikmi, rečníkmi, básnikmi bez akejkoľvek vecnej znalosti. Kto to nevie, že sa veci takto majú? A kto nevidí, že také rozdelenie umení, náuk a schopností na mnohé, vyplýva z podmienky, že je nemožné, aby jeden vedel dost pohodlne pochopiť všetko. Ako keby Boh naozaj stvoril človeka,

²² Hippokratove aforizmy: „Život krátky, umenie dlhé.“

²³ Slovo *pansofos* (*passofos*) vyskytuje sa najprv u Platóna, všade však v zmysle ironickom (*Lysis*, k. XII, str. 216 A, *Protagoras*, k. VII, str. 315 E, *Sofistes* XXXVII, str. 251 C, *Theaitetos* VI, str. 149 D).

²⁴ *Linguar. Meth. nov.* XXVI, 7: „Ti, ktorí sa venujú reálnemu štúdiu, zriedka vychádzajú všeobecne vzdelaní, na drobné kúsky rozdeľujú vedy; na toto sme sa i my hojne ponosovali (v Predchodcovi vševedy), a nechceme to opakovať. Myslia si, že jeden človek nie je schopný obsiahnuť všetko (akoby ho Pán Boh tak neschopným bol učinil), alebo že nie je potrebné sa zaoberať inými vecami, okrem tých, ktoré sú pre určitý druh života vyznačené. Budúci politik si myslí, že k nemu nepatrí ani bohoslovie, ani lekárstvo, ani filozofia“ atď.

pána vecí takeho neporovnateľného s vecami; nie preto, že by som sníval, že jeden človek môže vynikať vo všetkom, ale som si istý v tom, že je možné, ba nutné, že každý stredne nadaný človek môže viesť všetko potrebné, ale vyniknúť môže len vo svojom vlastnom povolani.

10. Svedectvom ťažkosti je (pretože ani kvapka vzdelanosti, ktorú každý chápe, nevteká bez ťažkosti): po prvé, verejné bédanie nielen detí, ktoré sa učia umeniam, ale i mužov, ktorí tieto vyučujú. Potom samotné školy sú svedectvom ťažkosti, lebo sú plné kriku, rán a modrín. Isteže Písmo sv. odporúča nám štúdium múdrosti ako rozkoš. Zdá sa, že i naši predkovia boli tej mienky a literárne krúžky nazývali literárnymi hrami, školami, t. j. sviatočnými dňami. Čo za obluda to zapríčinila, že sa školýš v mučiarni, hry v sadistické trýznenie zmenili? Odkiaľ to môže pochádzať, ak nie z nesnadného a obťažného napredovania? Ved' ona nielen to zapríčiňuje, že štúdium náuk je krvopotné, ale že i veľká väčšina tých, ktorí sa začali učiť, zoškliviac si štúdium, predčasne a veľmi horlivo utekajú zo škôl ako otroci z mlynov, aby sa už viac nevrátili k štúdiám, lebo sa presvedčili, že sú trnité, hoci majú byť kvitnúcimi záhradami a spoločným, milým prostredím celého ľudského pokolenia. Konečne, ved' i skúsenosť to dosvedčuje. Kto nevie, že sa ľahšie naučíme jazyk, keď hovoríme s ľuďmi, než v škole za niekoľko rokov? Ten istý názor platí aj o získavaní skúseností o veciach.

11. Že pravda náuk zápasí s ťažkosťami, spozorovali už prv hlboko vzdelaní ľudia a ponosovali sa, že je hlboko skrytá, a to sa vyhlásiť, že nič nemôžeme²⁵ poznať, totižto iste a bez omylu. Pravdivosť výroku skoro potvrdzovali svojím príkladom tí, ktorí

²⁵ Diogenes Laërt., kn. VI, kap. II, 24 (Život filozofa Diogena): „A tiež i Euklidovu školu nazval žiľčou.“

²⁶ Diog. Laërt., kn. IV, kap. VI: „Arkesilaos — zakladateľ strednej akadémie, prvý sa zdržal úsudkov pre protikladnosť výpovedí.“

Cicero, Akad. post., 12 (44): „Ako sme sa dozvedeli, tento spor so Zenonem začal Arkesilaos, nie z tvrdošijnosti, alebo kvôli víťazstvu, ako sa to mne zdá, ale z nejasnosti tých vecí, ktoré priviedli Sokrata sa priznať, že nič nevie, a pred Sokratom ešte Demokrita, Anaxagora, Empedokla, takmer všetkých starých, ktorí tvrdili, že nemôžeme nič poznať, nič vnímať, nič vedieť, že zmysly sú obmedzené, duch slabý, bez života krátky, a ako Demokritos tvrdí, že pravda je skrytá v hĺbinách (45). A preto tvrdí Arkesilaos, že niet ničoho, čo by sme mohli vedieť, ani to samo, čo si ponechal Sokrates.“ Akad. prv., kn. II, 23 (73, 74): „Chius Metrodorus v úvode knihy, ktorá pojednáva o prírode, tvrdím, hovorí, že nevieme, či vieme niečo alebo nič. Nemohol by pohybovať o tom, že sa Sokratovi zdalo, že nič nemôže vedieť; vyňal len jedno, že vie, že nič nevie, nič viac“ atď.

sa tomu ako bláznovstvu posmievali, prisvojajúc si istú znalosť vecí. Cokolvek niektorý z filozofov tvrdil, to iný hneď vyvrátil rozporov, protikladov, polemík. Celá literárna škola je plná kolisajúcej pravdy. Jozefus²⁷ tým istým spôsobom istoine dobre hájil pravdu múdrosti Hebrejov proti Appiovi. Grékom vytykal jalovosť, pretože stále jedinou zostáva pravda, ktorá sa na smery štiepi. Pravdivé totižto môže mať len jeden jednoduchý dôvod, a omyly tisíc spôsobov. Keď teda i v našom storočí také veľké množstvo smerov vzniká v behoslovi a vo filozofii a keď sa mienky o veciach o celé nebo medzi sebou rozchádzajú a keď sa mienky porujú a tak tvrdošijne obraňujú: Čo je to, než najistejší dôkaz, že čímkoľvek sa naše storočie v literatúre vychvaľuje, dosiaľ väzí v hlbokých temnotách nevedomosti? S láskyplným úsudkom predsvetla, ako hovorí Jób²⁸ v kap. 24, 19. Konečným svedectvom sú knihy, ktorých denne toľko vychádza na svetlo, ale čím sú ony? Ničím iným ako iskrami, ktoré sa vykresávajú napätím mysli a tu a tam roztrusujú v nádeji, že každá jedna zblkne v plameň. Ale že sa dosiaľ nezapaľujú pravé pochodne a nevychádza ani jasné slniečko pravdy, dokazujú to nepretržité mraky rozkolov a pochybností.

12. Máme veľkých svedkov na to, že učenie, ako sa obyčajne podáva, nie je prispôbované potrebám každodenného života. Filozofia je zatlačená do škôl, hovorí osvietený muž,²⁹ a niet toho, kto by ju odtiaľ vyvolal pre všeobecný prospech. Trnám sa ježi a celkom sa pohružila do zaväzovania a rozmotávania nerozpletiateľných uzlov, ktoré sama zaviazala, a podáva chlieb tvrdý ako skala,

²⁷ Z Jozefa Flaviana: „O židovských starožitnostiach“, knihy a, b: „Nie sú u nás desatistice knih nesúhlasné a odporujúce si, iba dvadsať je úplne vierohodných, ktoré obsahujú popis (súpis) celej doby. — V skutočnosti je to jasné a my pristupujeme k vlastným dielam; hoci už taká doba uplynula, nikto sa neodvážil ani nič iného si žiadať, ani z nich niečo odstrániť, ani premeniť, všetkým židom je to hneď od začiatku narodenia vrodené pokladať ich za božie dogmy a pri nich zotrvať a za ne ochotne zomrieť, ak by bolo treba.“ Kn. II, kap. XIX: „Jedine u nás nikto nebude ani počúvať reči o Bohu navzájom si odporujúce, ako je toho mnoho u iných, ani náhodne sa o tom nehovorí, ako komu sa zachce, najmä u niektorých z filozofov, pokúšajúcich sa o to slovaní, kým iní ho zbavujú starostlivosti o ľudí; nevidia rozdiel ani v potrebách, lebo u nás skutky všetkých sú spoločné, jedna je reč súhlasiacca so zákonom o Bohu, ktorá hovorí, že on všetko vidí“ atď.

²⁸ Jób 24, 13 (Vulg.): „Oni sú tí, ktorí odporujú svetlu, a nepoznajú jeho cesty, ani nechodia po jeho chodníkoch.“

²⁹ Podobné nariekanie čítame už u Ludov. Vivesa v kn. III. O príčinách skazených umení.

ktorý vylamuje zuby a pichľavými hračkami unavuje mysle. A iný³⁰ hovorí: Štúdium filozofie teraz nie je nič ako zamestnaná nečinnosť s prekážkami, málo užitočná; veveričky zatvárajú do okrúhlej klietky, ktorá sa krúti dookola, a hoci sa veveričky ustavične točia, predsa sa nepohnú z miesta. To isté robíme my, mudrci: množstvom práce sa málo naučíme, ale ani to málo nás nerobí lepšími, ba často horšími. Skúsenosť potvrdzuje, že je to povedané najpravdivejšie. Totiž nielen v ctnostiach, ktoré sú základom občianskeho obcovania, zriedkavejšie prevyšujú učení neučených, ale obyčajne obratnými skutkami bývajú od nich prevyšovaní. A nehovorím len o gramatických písmenkároch, keď vznešení filozofi a bohoslovci bývajú takí pripravení, že svojimi abstraktnými úvahami sa zdajú byť orlamí, ale vo veciach, ktoré slúžia životu a ľudskej spoločnosti, sú krtmi. Z toho vznikol posmešok: dobrý scholastik, zlý politik; hoci by škola mala byť predsa predohrou života.

15. Aby som sa však niečoho osobitného dotkol, štúdium metafyziky, ako je známe, až do neba sa vychvaľuje ako najpevnejší základ a najjasnejší štít všetkej múdrosti, čo je tak, ak vec správne uvážime. Ale pretože tá istá kráľovná náuk toľkými trnmi sa ježí a do takých veľkých mrakov sa zahaľuje, že málokto pochopí jej presnosť a kto pochopí, naprosto ju nevie použiť v prospech nižších náuk, stáva sa, že sa sama do seba uzaviera a okrem chvíľkového potešenia, ktorým svojich čitateľov trochu počteklí, neprináša ľudským potrebám nijaký úžitok. Na základe toho sa ďalej stáva, že mnohí ju opúšťajú a vytvárajú nielen zo systému filozofie (totiž Ramusovci), ale aj z akadémie ako najneplodnejší nástroj neužitečnej márnivosti. Ján Angelius Werdenhagen³¹ dosvedčuje, že švédsky kráľ Gustáv Adolf, slávnej pamäti (ktorého skutky dokazujú, že sa nenarodil pre zábavu, ale pre činy), všetko učenie metafyziky zo svojho kráľovstva vyobcoval verejným ediktom (aby nijaký kupec pod pokutou zhabania nedovážal také knihy, ani nikto z poddaných sa neodvážil ich čítať, aby mu kráľovstvo novým barbarstvom neočarovali a aby

³⁰ Celý rad vrstovníkov Komenského rovnako sa ponosuje.

³¹ V spise Jána Angelia Werdenhagena „Idea dobrého správca a politika“ (v Lugdane v Batavii 1632), aj v spise „Metodický systém etiky“ (v Magdeburgu 1618). Podobne píše Jacobus Focanus v spise „Pojednanie o štúdiách“ (filozofických): „Petrus Ramus o onej teológii, ktorú Aristoteles v Metafyzike učí, tvrdí, že zo všetkých bezbožností je najbezbožnejšia a najzlorečenejšia, a tvrdí, že preto z Akadémie musí byť vyhostená, čo už mnohí urobili a ako švédsky kráľ Gustáv Adolf všetkých metafyzikov vyobcoval zo svojej ríše a prinútil ich žiť vo vyhnanstve.“

pri vykonávaní verejných záležitostí nemal jalových hádačov a vykladačov miesto vykonávateľov povinnosti).

14. Štúdium logiky a rétoriky malo by bližšie pristúpiť k životným potrebám, pretože sa zaoberajú vykladom rozumu a reči (tými dvoma ohnivkami držia pospolu ľudské veci). Ale samotná vec jasne dokazuje, že je veľmi pravdivé svedectvo Jakuba Acontia:³² „Dialektikovi,“ hovorí, „všade je plno, ale ak by si skúmal ich reči a spisy, nič menej nenájdeš ako dialektikovi.“ A ďalej opäť hovorí: „Vidíš mnohých slušne vycvičených pravidlami rečníctva, presvedčivá sila a moc.“ O ostatných umeniach a vedách je ten istý úsudok, že sa nimi viac zapodieваме, než sa pripravujeme na praktické životné zamestnanie.

15. Konečne, že sa naše vedecké štúdiá dosiaľ nezriadili tak, aby nás viedli priamou a neklamnou cestou k nášmu poslednému cieľu, k Bohu, načo sa dovoľávať svedkov. Najzjavnejšie zo všetkých svedectiev je *svetskost* našich akademií, plná prepychu, nárivosti, hýrivosti, sporov a bezočivosti všetkého druhu. Ďalej samotná náuka, ktorá sa tam čerpá, ach, ako mnohým sa stáva len brúsom zloby a nástrojom po celý život páchanej nepravosti, takže je veľmi pravdepodobné, čo o našich učencoch s trpkosťou hovorí Boh: „Múdri sú, aby činili zlo, lebo dobro činiť nevedia.“ (Jer. 14, 22.³³) A takýmto je múdrosť vodkyňou do záhuby. Odtiaľ múdrosť tohto sveta je bláznovstvom pred Bohom.“ (Kor. 1, 1, 34.³⁴) My však, aby sme necítili, že tento boží hlas i na nás sa vzťahuje, pokojne to zvaľujeme na pohanskú múdrosť, a predsa inej múdrosti sa nevenujeme. Iste práve tá múdrosť, ktorej sa ešte dosiaľ poklonujú školy, má pôvod v pohanstve a je otrávená hadím jedom, a osvojenie si dobrého a zlého, čo naplňuje pýchou, len predstiera lásku, ktorá vzdeláva, nepomáha. A že sme dedičnou zvrhlosťou zafašení, vždy sme ochotnejší ospravedlňovať svoje viny, než ich naprávať. Okrem toho sa stáva, že si lichotíme, keď predstierame skazenosť prírody, a vyhlasujeme, že premena nie je možná, pretože sme sami skazení. Akoby protijedom tej ska-

³² List Jakuba Acontia Jánovi Wolfiovi Figurinskému O spôsobe ničenia kníh.

³³ Jer. 4, 22 (Vulg.): „Lebo bláznivý ľud môj nepozná ma, synovia nemúdri a nerozumní sú. Múdri sú, aby činili zlo, ale dobre činiť nevedia.“

³⁴ 1. Kor. 1, 25–28 (Vulg.): „Lebo čo božieho je sprosté, múdrejšie je od ľudí, a čo božieho je slabé, silnejšie je od ľudí. Pozrite len, bratia, na svoje povolanie, lebo nie mnohí sú múdri podľa tela, nie mnohí mocní, nie mnohí urodzení, ale čo je svetu sprosté, vyvolil si Boh, aby zahanbil múdrych; a čo je svetu slabé, vyvolil si Boh, aby zahanbil, čo je silné; a čo je svetu nepatrné a nevážené, vyvolil si Boh, ako i to, čo nie je nič, aby zničil to, čo je niečo.“

zenosti nemala byť bázeň božia, o ktorej už toľko a toľkokrát vyhlásil Boh, že je začiatkom i koncom múdrosti.

16. Pravdou teda je, že obvyklé literárne štúdiá sú:

- I. Nekonečné zamestnanie.
- II. Rozuzľovanie príliš zamotaných prác.
- III. Stále zápasište omylov.
- IV. Zdržovanie životných prác.
- V. Konečne mnohonásobná príležitosť odvrátenia sa od Boha, čo najviac treba ľutovať.

17. Keď niektorí najlepší mužovia už dávnejšie začali ľutovať taký biedny stav náuk i učencov, rôzni rozličným spôsobom sa pokúšali nájsť prostriedky proti oným chorobám. Jedni totiž radili, aby sa zbavili všetkej tej prípravy, ktorú si vypožičali od starej pohanskej múdrosti, a druhí radili, aby sa urobil výťah a aby sa len skromne používalo umenie a filozofia; niektorí zasa rozlične začali premýšľať o akomsi prelievaní a pretváraní všetkých náuk. A skutočne je viac než potrebné, ak by ktokoľvek tu mohol nejakú radu alebo pomoc poskytnúť, nech ju poskytne. Po prvé, aby to malúcke „vedieť“, aké prinášajú všeobecne nauky, nebolo tak veľmi krvopotné, alebo keď im už treba venovať námahu, aby aspoň hojnejšie ovocie prinášali. Ďalej, aby seba i nauky obránili pred výčitkami nevzdelaných, lebo keď tí vidia, že niektorým sa dáva pre ich učenosť prednosť, prichádzajú na to, že v skúsenosti ich v ničom neprevyšujú, ani v počestnosti mravov, ani v náboženskej horlivosti, pozorujú, že sotva stačia šľapajám prostých ľudí, lebo sa zasmejú alebo sú posmelení opovrhnutím vzdelanostou. Konečne, aby sme neupadli do božieho hnevu, ktorý z neba zoslaným darom svojej múdrosti chce v nás obnoviť svoj obraz, nepripisujeme jeho sláve taký božský dar.

18. Ale pretože nerozvážne liečenie choroby sa podniká, kým sa nevyšetrí príčina choroby, poďviame sa, či vieme po bezpečnej stope preniknúť ku koreňom takého veľkého zla, akým je utláčaná veda, a či ho vieme odkryť, aby odtiaľ bol k liekom istejší prechod. Poviem teda, v čom podľa mojej mienky spočíva každé zlo, ktoré sme už objasnili, a zároveň vysvetlím, aký liek treba príležitostne proti nemu podať.

19. Obširnosť štúdií, ako sa obyčajne pestujú, jasne vyplýva z troch príčin. Po prvé, z nedbanlivosti odlišovať potrebné od nepotrebného. Odtiaľ pramení výčitka^{34a} Senecova, že nevieme

^{34a} List XLVIII, 12: „I keď mnoho ti ešte zbýva zo života, treba ho šetrne rozdeliť, aby stačil na potrebné; aké pošetilé je učiť sa teraz zbytočné veci o takom krátkom čase.“ Cfr. List. LXXXIII.

potrebné veci, lebo sa učíme nepotrebné. Pravda, je to tak. Ak by sme oddelili od našich štúdií vecí menej potrebné, mali by sme, ak mierne povieme, dvakrát viac času a dvakrát menej práce. Za nepotrebné treba pokladať: Po prvé, čokoľvek môžeme nevedieť bez ujmy učnosti, ako sú poväčšine pohanske hračky. Potom čokoľvek bez významného historikami a podobnými bájkami, zväčša gramatické pravidlá, ktorými sa unavuje rozum, ako sú strácajú roky, aj ostatné veci podobné muke, ktoré mimo školy nemajú nijaký úžitok. Konečne všetky záhadné veci i slová, ktoré nevytlupujú nijaké jadro, ale sa prijímajú uzavreté tisícerymi škrupinami. A takými je predsa preplnená väčšina školských kníh, takže mládež z väčšej časti neužitočnými a nepotrebnými vecami zdržujú a rozdvajujú. A bol by to div, keby došiel niekto na nejakú istejšiu učenosť.

Liekom proti tomu bude, ak sa z najistejších vecí a slov, a to len z takých, ktoré sa opravdu budú používať, zriadi učilište učnosti. Inými slovami povedané, práve toľko úrody zožneš, keď si desať meríc plev do toho zamiešal a plevy s pšenicom zasial na desiatich jutrách desaťnásobnou námahou.

20. Po druhé, pretože literárne práce sú neschodným labyrintom, v ktorom mnohí blúdžia bez východiska, a po veciach je roztrúsená nestálosť ako nejaký oceán, a po veciach je utopiť, ako ho vyčerpáť. Zmätok štúdií spôsobuje, že učivo nie je usporiadané v istý a prehľadný systém. Z toho nevyhnutne nastúpi, čo je rozhádzané, zdá sa množstvom a čo je zobraňé v málo, scvrkne sa.

Nápravou bude, keď všetko učivo, najväčšie i najmenšie bude usporiadané za sebou tak prehľadne, aby ho žiaci náuk tak mali pred sebou ako svoje prsty a hneď spočiatku videli stred i koniec v istote, že celý oceán učenia preplávajú na tej istej lodi, na ktorú nastúpili, až do prístavu kýženej blaženosti.

21. Po tretie, neplodný zhon niektorých za všelijakými maličkosťami mimoriadne rozvláča učivo vied. Takéto podrobnosti vo veciach i slovách nemajú konca-kraja, pretože sú nekonečnými hračkami i príhodami prírody a nadania. Preto tí, ktorí sa odávajú rozkúskovanému opisovaniu vecí v ktoromkoľvek odvetví vied a umení, a tým sa buď potia, alebo radujú, nachádzajú dost príjemné putovanie pre svoju myseľ, ale v predstave k všeobecnej múdrosti sa zdržiavajú, ba zapríčiňujú, že v myslí, preplnenej niektorými osobitosťami určitého rodu, ostatné veci sotva nachádzajú miesto.

Nápravou bude pekne zostavená knižka, v ktorej by po dobre vykonanej analýze všetkého, čo je a môže sa myslieť, pod svoje rody a druhy sa uvádzalo, a to tak, aby sa súčasne a raz povedalo o všetkých veciach, čokoľvek treba o nich tvrdiť a čo sa môže povedať. Takto všetko bude nad očakávanie kratšie a pevnejšie, pretože rozum malým počtom pravidiel bude sa môcť oslobodiť od nekonečných závor, aby sa svojou vlastnou silou niesol a prenikal všade. Pravdu hovorí Seneca:³⁵ „Netreba mnoho pravidiel (t. j. k múdrosti), ale nech sú účinné; nech sú rozsievané ako zrno, ktoré hoci je malúcké, ale keď padne do úrodnej pôdy, rozvinie svoje sily a z najmenšieho k najväčším výkonom sa rozrastie.“

22. Príčinou toho, že sa vidí cesta štúdií zarúbanou a hrbolatou, bolo, myslím, po prvé, že nepredchádzala vhodná príprava mysli, ktorá by horlivo prijímala učenie bez toho, aby k lákaniu talentov sa dostatočne spájalo užitočné s príjemným, ale bol pripustený, ako kto prišiel. Zaobchádzalo sa však s nimi, nie ako zvyknú na hostine s hosťami, t. j. ľudsky a láskavo, ale ako s otrokmi v mlyne, krikom, násilím, bitkou. Páste, palice, metly, biče bývali bežnými hostinami a dennými pochútkami v školách. Či je divné, že sa to zošklivilo a znechutilo niekomu? Veru, nič nie je tak ľahké, aby sa nestalo ťažké, ak to nerád robíš. Ako teda mohli byť náuky ľahké, keď sa ich v strachu bolo treba učiť? Takto sa nedeje na vyučovaní pri nijakom remesle. Prísnosť nevyhnutne vzbudzuje strach, ale strach popletie a do rozpakov uvádza myseľ, že nevie, kde je, a keď je trocha slabšia, dostáva závraty. Umením teda načim mysle zaujať, zlákať a hladkať. Také umenie bude záležať čiastočne na láskavosti učiteľov, čiastočne na majstrovstve metodického postupu, aby sa štúdium vied zdalo pre nadaných lákadlom a púhou hrou.

23. Po druhé, prevažná časť ťažkostí tkvie v tom, že žiaci sa neučia veci názorne, ale nejasným rozprávaním, ktorým sa ťažko vtĺkajú do rozumu obrazy vecí, tak isto biedne sa utvrdzujú v pamäti, takže alebo opätovne ľahko sa strácajú, alebo rôznym spôsobom pletú.

Nápravou bude: všetko sa učiť názorne a vlastnými zmyslami,

³⁵ Seneca, List. mrav., kn. XXXVIII: „Niekoľko treba upotrebiť, aby som tak povedal, oných povzbudzujúcich slov, kde niekto váha, treba ho posúvať, kde však netreba učiť, aby sa nielen chcel učiť, ale aby sa učil, treba prísť k týmto skromnejším slovám. Ľahšie vchádzajú a utkvievajú; ani netreba mnoho slov, ale účinných. Treba ich siať na spôsob zrna, ktoré hoci je malúcké, ale keď padne do úrodnej pôdy, rozvinie svoje sily a z najmenšieho k najväčším výkonom sa rozrastie.“

takže budeme predkladať viditeľné veci zraku, chutnateľné chuti, hmatateľné hmatu, lebo ľahšie a hlbšie sa mi vryje do pamäti jediný pohľad na slona alebo aspoň na jeho obraz, než keby mi desaťkrát o ňom rozprávali, pretože:

*Slabšie dojima, čo sluchom dávaš na vedomie myslí,
než to, čo neklamným očiam zveruješ.*³⁶

24. Tretia a najväčšia príčina ťažkostí vyplýva z metódy, pretože veda a umenie sa podávajú všeobecne, nie dost primerane ani veciam, ani rozumu. Všetci síce vykrikujú, má sa postupovať podľa prirodzeného poriadku od prvého k neskoršiemu, od všeobecného k zvláštnemu, konečne od známeho k menej známemu, ale kto tak robí? Dosiaľ nič takého nevidíme. To neskoršie a prvé a umenia, vyjmúc matematiku. Keby knihy, ktoré máme, viedli mysle od známeho k neznámemu pomaly a nikde neprerušili krok, tak by vedychtiví čitatelia i k najneznámejšiemu prišli ako ten, ak by na ňu urobili schody. Keďže sa to nerobí a nikto nechápe, čo tieto knihy vykladajú — iba neobyčajne nadaný, ktorý svojou vlastnou bystrosťou vnika do vecí a vlastnou silou napreduje, alebo konečne komu sa živým hlasom to isté ináč a ináč do mysle vtĺka, že ako cez hmlu začína niečo vidieť — je bezpečným dôkazom, že rozum sa nevedie rovnou cestou krok za krokom, ale že ho vlečú cez prekážky, jamy, jaskyne a priepasti.

Nápravou bude také usporiadanie vied a umení, aby sa všade začínalo od najznámejšieho a postupovalo sa voľne krok za krokom k menej známemu, a to tak, aby prvé druhému, druhé tretiemu, tretie štvrtému atď. podávalo svetlo a nieslo ho vpred až ku koncu, podobne ako v reťazi ohnivko zachycuje a ťahá ohnivko. Ak bude možné týmto spisom ukázať, ako by sa malo robiť aspoň to jediné, bude sa nám zdať, že dost slušnú odmenu sme dostali za túto prácu.

25. Môžeme uviesť tri najpravdepodobnejšie príčiny, pre ktoré v celom rozsahu vyučovania pokúšava pravda:

- I. Rozštiepenosť vied.
- II. Slabá spojitosť metódy so samotnými vecami.
- III. Nedostatočná starostlivosť o výrazy a sloh, ako aj nevhodná rozmanitosť v reči.

³⁶ Horácius, List II, 3, verš. 180—181: „Slabšie dojima, čo uchem myslí vykladáš, ako to, čo neklamným očiam ukážeš.“

26. Najprv totiž podľa svedomia dosvedčujem, že v knihách, ktoré som videl, neobjavil som dosiaľ nič, čo by sa dostatočne zhodovalo s rozsiahlosťou vecí, čo by úplne vyčerpalo súhrn vecí, i napriek tomu, čo niektoré pansofické, encyklopedické a syntaktické knihy obdivuhodného umenia v sebe obsahujú a akýmikoľvek titulmi sa honosia. Videl som oveľa menej úplnej prípravy ľudského rozumu, ktorá by bola vychádzala z určitých a večnou pravdou nepohybných zásad, aby všetko ako reťaz spolu súviselo od prvého až k poslednému bez akéhokoľvek porušenia pravdy. Myslím, že to dosiaľ nik neurobil, keď stanovil a všetkou úmernosťou porovnal všeobecné zásady vecí a pevnými putami dôvodov spojil rozmanitosť vecí, ktorá sa prelieva na všetky strany, aby sa skrytá, nepremeniteľná a neprekonateľná pravda vecí objavila všeobecnou a medzi všetkými vecami úmernou harmóniou. Zdá sa, hovorím, že to dosiaľ nikto nehľadal, aby pomocou všeobecných zásad poznávania a prostredníctvom tých spôsobov, ktoré by ich priviedli až k posledným zásadám, neotvoril žiadnu všeobecnú cestu poznania pravdy. Sebe vyspevujú metafyzici, tleskajú si fyzici, svoj tanec tancujú hvezdári, dávajú si zákony učiteľia mravouky, kladú si základy politici, triumfujú matematici a sami si vládnu bohoslovci. Áno, takto si v jednotlivých odboroch a vedách takmer každý sám buduje čiastočné základy, na ktorých stavia svoje zásady, a háji ich, opovrhujúc tým, čo iní zo svojich podmienok vylučujú. Hoci týmto spôsobom nie je možné vypátrať vo všetkých veciach skryté roztrúsenú pravdu, ktorá sa núka, aby sme ju zo všetkých strán pozbierali. Keď každý venuje pozornosť len sebe a svojej obrazotvornosti, zaiste nevyhneš sa disonancii ako v sbore hudobníkov, kde každý sebe spieva a nedbá na spoločnú skladbu, alebo keď niekto myslí, že dobre môže byť usporiadaný štát, v ktorom ľudia nežijú podľa spoločných zákonov, ale každý robí podľa svojho rozumu. Či nevidíme, že sa ani konáre stromov nemôžu rozvíjať, iba ak všetky rovnakou mierou vstrebávajú šťavu zo spoločného kmeňa a spoločných koreňov? A môžeme si myslieť, že konáre múdrostí, šetriac ich život, t. j. pravdu, môžu sa roztrhnúť? Môžeme si myslieť, aby totiž niekto bol fyzikom, kto nie je zároveň metafyzikom, alebo etikom, kto prv nebol fyzikom (aspoň znalosťami ľudskej prirodzenosti vyzbrojený), alebo logikom, kto nie je zbehlý v náukách vecných, alebo bohoslovcom, právnikom, lekárom, kto nebol prv filozofom; alebo rečníkom, básnikom, kto nie je zároveň tým všetkým? Ten seba samého pozbavuje svetla, ruky a pravidla, kto z pochopiteľných vecí niečo od seba odhadzuje. Hvezdári by iste nikdy (aby som

uviedol príklad) nesmeli zavádzať a zastávať také odporujúce si a nezmyselné podmienky, keby ich museli čerpať zo spoločného základu pravdy, ani iné by nebolo také neisté a klzké, lebo by takmer všetko, čo sa predkladá, bolo prehľadné. Tak sa totiž aspoň sa nepokúsil rozbúrať. Vybranou a božskou sa zdala Platónova filozofia, ale z akého povrchného bádania usvedčila ju škola peripatetikov? Aristotelova filozofia sa zdala sama sebe pekne vycibrenou, ale kresťanskí filozofi dostatočne dokázali, že sa nie s pravdou vecí. Hvezdári ani s Písmom sv., ani vo všetkom strednými guľami a cyklickými dráhami, ale Koperník ich z toho vyrušil. Koperník svoje nové hvezdárstvo²⁷ pekne zostavil na základe optických dôvodov, ale fyzické zásady nezvratnej pravdy nijakým spôsobom ho nepripúšťajú. Gilbert bol nadšený objavom s rukolapným porušením fyzických zásad. Campanella²⁸ takmer

²⁷ Koperník, O uzbúre pohybu nebeských telies, kn. VI. Komenský veľmi dobre poznal sústavu Koperníkovu. V Heidelbergu si kúpil za slušný peniaz pôvodný rukopis Koperníkov.

²⁸ Gilberta Wilhelma „Nová filozofia o magnete, o magnetickom telese a o veľkom magnete zemskom.“ Kniha IV, kap. 1: „Veľký magnet, to oceleová ihla voľne sa prikláňa k týmto svetovým stranám. Pretože však zemský glóbus na svojom povrchu je trvale nerovný a znetvorený rôznymi zásahmi prírody a má veľmi mnoho vypuklín (vrchov), prírodou i mohutnosťou nerovných, ale rôznych a nepodobných: stáva sa, že celá táto zemská sľa na svojom magnetickom povrchu smeruje k silnejším a vypuklejšim magnetickým zemským poliam. Preto sa na hornej časti zemského povrchu (na póle) magnetu pomaly odkloňujú od pravej južnej polohy. A pretože povrch glóbu je rozdelný na suchú zem a na vodu, na veľkú pevninu, na oceán a na ohromné pevné a magnetickej prírody, ktorá na väčšej pevnine je silnejšia ako na vode tečúcej a nestálej.“

²⁹ Campanella, Reál. filoz. epilóg., časť IV, kap. I, čl. IV, O akčných základoch a o vzniku prvkov: „V tejto telesnej hmote sa toľko matérie uložilo, povedal Boh, že sa narodili dvaja duchovní tvorcovia, ale bezmocní, vytvárajúci organizmy iba v astrálnom tele, bez akýchkoľvek fyzických foriem, ktoré podliehajú iba Tvorcovi. Preto vzniklo teplo a zima, prvotné činné prvky a z tej príčiny širitelia svojej moci. Ihneď sa navzájom znepriatelili, lebo obidvaja sa chcú zmocniť celej hmotnej podstaty. Odtedy začali medzi sebou bojovať, keďže Boh predvídaval, že z toho boja nesvornosti vytvorí sa užitočný život.“ — Predchodca novej filozofie: „Do stredu prázdneho priestoru, takto hlásam, ale nemyslím to, Boh uložil hmotu, to jest nestvárnené teleso, ktoré bolo schopné vziať na seba podobu. A vložil do nej dve príčiny, ktoré vytvorili teplo a zimu, tieto pôsobia na spoločnú hmotu, aby si ju získali, a tým

jasal, keď v prírodných veciach prevzal zásady filozofa Parmenidesa, ale bol porazený jedinou optickou tubou od Galileia Galileiho.⁴⁰ A načo by som uvažoval o iných veciach?

Dozaista, keby všetci vyvodili svoje z tých istých spoločných zásad, nemohlo by sa stať, aby upadali do protirečenia s jasným oneskorením nielen poslucháčov, ale i na škodu samotnej pravdy, ktorá sa hádkami zväčša stráca. Keď sa predkladajú nezrozumiteľné veci (nie zo všeobecného základu), zdajú sa nejasnými a pochybnými a vyvolávajú odpor v myšliach poslucháčov. Ďalej, aby boli zladené, berú sa zásady vytrhnuté odkiaľkoľvek, ani nie dost známe, ani inému prístupné, ani medzi sebou nepochybne pravdivé, totiž obmedzovaniam a rôznym výnimkám podrobené (také totiž sú väčšinou predpisy známej filozofie a bohoslovie). A čo z toho plynie, iba odpor a veľmi nepríjemné hádky, takže sa hnusí počúvať o samozrejmych veciach také nerozhodné výroky alebo hádky.

27. Celkom ináč teda treba zariadiť veci a postarať sa o to, aby jasným svetlom prichádzajúca pravda vecí mohla sa vyhnúť medzerám nerozhodnosti a šípom odporu, a tak vyviaznuť zo všetkých omylov. Zdá sa, že sa to nemôže ináč vyriešiť, než tým, že sa zjednotia lúče pravdy rozliate po všetkých veciach, aby sa ten istý a jediný súlad objavil vo všetkých zmyslových, rozumových veciach, ba aj v tých, čo prichádzajú z božieho zjavenia. Tento

vytvorili prvé dve telesá vo vesmíre; teplo totiž vytvorilo oblohu z premoženej a oslabenej matérie, zima zase z ukoristenej a zhustenej hmoty vytvorila z e m atď. — O Parmenilovi Diogenes Laertes, Filozofia života, kn. IX, kap. III: „Prvý vyhlásil, že z e m je g u l a t á a že leží uprostred vesmíru. Sú vraj dva prvky: o h e ň a z e m. Oheň má úlohu tvorcu, zem hmoty. — S l n k o má nadbytok tepla a chladna, z ktorých všetko vzniká.

⁴⁰ Campanella sám napísal obranu Galileiho (*Obrana Galileiho*, florentského matematika, v ktorej sa vyšetruje, či spôsob filozofovania, ktorý Galilei oslavuje, je naklonený Pismu sv. a či mu odporuje. Vo Frankfurte 1622). V tomto spise čítame: „Z toho dôvodu, keby Galilei zvíťazil, nie malý výsmech si utržia u heretikov naši rímsko-katolícki bohoslovci, pretože už všetci s veľkým oduševnením prijali jeho učenie a teleskop, a to v Nemecku, Francúzsku, Anglicku, Poľsku, Dánsku, Švédsku atď. Ak však učenie Galileiho je nepravdivé, neublíži učeniu teológie. Totižto nie všetko falošné učenie je proti viere v bojujúcej cirkvi. Ináč omyly, ktoré odhalili vo fyziológii svätých, usvedčili by ich z neverectva. A tak, ak vyjde najavo, že učenie je nepravdivé, nebude mať dlhého trvania. Preto si myslím, že netreba zakazovať tento spôsob filozofovania, lebo ho tým oduševnenejšie budú prijímať a budú si z nás robiť posmechy. Vieme, ako sa sťažovali „Ultramontáni“ (t. j. Nemci) na Tridentskom koncile na niektoré výhrady.“ A inde: „Po prvé, či Zem je v strede vesmíru alebo inde, vôbec sa netýka dogiem viery.“ Predsa však ani Campanella, ani Komenský neboli prívržencami sústavy Kopernikovej.

súlad odhaliť a odstrániť tým spory o veciach môže len vyrovnanosť zásad poznávania (ktoré môžu byť iba trojaké: zmysly, rozum a božie zjavenie) a utvrdenie až do nepohyblivej moci. Odhaliť základu vecí nutne vyjde najavo alebo blud jednej z odporujúcich si stránok, alebo dôvod roztržky vied, že totiž obe strany rôznym nazeraním na veci správne usudzujú, hádam sa aj vyjadrujú, hoci si nerozumejú, keďže nepoznali základ rozličného názoru. Isté je, že omyly, ktoré si rôznym spôsobom podmaňujú duše smrteľníkov, môžu sa touto cestou alebo nejakou inou prekonať a postaviť do jasného svetla mysle. Istotne je nevyhnutné, keď vyjde jasné slnko pravdy, že sa samy od seba rozplynú hmly nekonečných názorov a že s božou pomocou konečne zaženieme i sám mrak bezbožnosti.

28. Ako druhú príčinu všade kolísavej pravdy som uviedol vrtkavosť metód, pretože spisovatelia naskrze sa neviažu na veci, hromade, bezo zmeny ich vykladali, ale preťahujú a tisícokrakým spôsobom trhajú veci od seba podľa akéhosi domnelého a vymysleného usporiadania. A to nie je nič iné, ako rozoberať veci pred tvárou mysle a pretvárať z vrodeneho tvaru na iný. A čo môže z toho vzniknúť, ak nie obluda miesto vecí? Ďalej je isté, že nemôžeme dať veciam úplne zodpovedajúcu metódu, iba keď v myšli všetky veci privedieme do takého súladu, v akom sa viažu a spájajú mimo mysle. Práve pred chvíľou som sa zmienil o tom, že filozofické systémy sa dosiaľ ľubovoľne vymýšľali a zase vracali. To si treba rovnako myslieť aj o dogmách teológie a o jej metódach, ktoré sa môžu postaviť aj zrúcať, pretože ich vymyslel ten alebo onen mozoček nie podľa nezmeniteľného zákona vecí, ale podľa ťažkopádneho (oloveného) pravidla.

29. Nech teda zmiznú všetky také vrtkavé metódy, ktoré dosiaľ horlivotvoriví duchovia ľubovoľne vymýšľali a budú ich musieť vymýšľať i ďalej, aby sa už konečne všetky veci začali vysvetľovať podľa jedného spôsobu. A preto učíme, že treba hľadať takú kresťanskú filozofiu alebo skôr vševedu, v ktorej by všetko rástlo z nemeniteľných zásad k nemeniteľnej pravde a stálou harmóniou tak sa viazalo, aby tento výplod mysle bol taký nezničiteľný ako sám stroj sveta. Ako vesmír sa neriadi našou vôľou, ale nezmeniteľne ide vpred podľa svojich zákonov, tak jeho odlesk, vševeda, nech sa vykladá takou metódou, aby nebolo možné od nej upustiť, i keby niekoho lákala chuť zmeniť ju. To sa stane, keď všetko sa bude vykladať na základe dôkazov, príčin a najbližších účinkov. Ale k tomu bude potrebné, aby sa veci vyučovali a učili nie von-

každým svedectvom o veciach, t. j. podaním, ale samotnými vecami. Hodnovernosť môže práve tak opisovať veci, ako aj ich vysvetľovať, čo iste prinajmenšom žiakov rozptyľuje a od vecí k sebe zvráta, lebo veci samy nemôžu ináč zmysly odrážať, než aké sú. Ak niekde je zmysel nedokonale, treba vziať na pomoc rozum, obohatený istými pravidlami, aby sa nemohol zmyliť. Konečne, kde ani rozum nestačí, nech príde na pomoc božie zjavenie. Za základ vševedy nech sa vytyčia tieto tri zásady poznania, aby sa potom, čokoľvek niekomu z filozofov alebo bohoslovcov z úst alebo z pera vyjde, nepovažovalo za veštbu, ale aby sme odložili sklá mánia a videli samotné veci, aby starostlivým skúmaním hľadali, k čomu sa priznávajú, čím sú alebo nie sú. I veľkí mužovia totiž zmysľali o niektorých veciach povrchno, čomu sa predsa obdivovatelia ľudia obyčajne klaňajú. Lahko by to bolo možné dokázať mnohými príkladmi, ale upustím od toho v nádeji, že pri jasnejšie horiacej fakle jej nekonečné doklady samy vyjdú najavo.

30. Tretia pravde škodlivá vec je, ako som povedal, reč, ktorou sa veci vysvetľujú, nedbalosť alebo nadbytok slov. A to nadbytok, pretože pre vysvetlenie sa používajú slová, frázy, neurčité, obrazné a prepjaté výrazy, narážky, ale najviac, keď básnici alebo rečníci, alebo aj filozofi a bohoslovci skladajú básne alebo rečnia, narazia na veci a chcú ich povzniesť alebo rozvinúť, vyberajú farby a líčidlo podľa svojho spôsobu. Veci tým obyčajne nadobúdajú inú tvárnosť, než je ich prirodzená. A potom čo z toho býva, iba pretváрка. Pravda vecí chce, aby sme ju videli v čistom svetle bez primiešovania farby. Nedbalosť reči je, keď sa používajú nejasné a nezrozumiteľné slová a výrazy alebo nezrozumiteľná reč (ako sú latinčinárom a nám ostatným grécke výrazy), alebo konečne, keď sa vety pochybnej pravdy podávajú ako pravidlá pravdy. Týmto, čo je síce hanba, ale povedzme si pravdu, prekypujú knihy filozofov a bohoslovcov.

31. Tvrdím teda, že tvorivou a zachovávajúcou príčinou omylov vo vedách je, ako som povedal, ono nešťastné troje: rôzne rozkúskovanie vecí hodných učenia, rôzne zamieňanie a rôzne zaťahovanie. Kto by poznal veci, aké sú, keď sa mu podávajú po častiach, a nie v celku? Keď nie svojím výzorom? Lahko sa môžeš zmyliť v každom malučkom predmete, keď nepoznáš spolupatričnosť vecí a keď nemáš prehľad o súmernosti vecí, všade veľmi ľahko objavíš bludište. Keď sa neobjaví vec vo svojej farbe, príliš ľahko ti môže očariť oči. Z toho sú tie nekonečné omyly vo veciach takmer nekonečných, preto sa rozrástol onen neporiadok v taký veľký zmatok a ošklivosť kníh, že ich svet sotva

unesie.⁴¹ Odtiaľ onen nedostatok svetla v storočí takom osvietenom (ako sa s obľubou nazýva) že ako Tantalus⁴² hľadá vodu vo vode, tak aj my hľadáme svetlo vo svetle, knihy v knihách a učenosť medzi učeními. Misky obdĺm dosť plodno rodíču Galenus, že hluchými a slepými sa stávajú tí, ktorí sa predkladajú k smeru, že nielen nepočujú a nevidia, čo ostatní ľudia počujú a vidia, ale ani pravdivejšie veci nechcú sa naučiť a odporujú vyučujúcim, nie ináč ako opiti Lapitov, ktorí pískami a kopaniami vyhneli od seba lekára, ktorý sa chystal liečiť ich rany.

32. Príčinou toho, že náuky nepripravujú dostatočne pre život, je onen zastaralý zvyk, či už choroba škôl, podľa ktorej pre život, ských rokoch rozum vyčerpáva gramatickými, rečníckymi, logickými hračkami, kým vecne vyučovanie, ktoré by malo osvetľovať myseľ a viesť k praktickým výkonom, odkladá sa na skladenie. Aby sme totiž zrelšou súdržnosťou mali sľu k šťastnejšiemu aspektu. Ale spravidla sa stáva, že sa takmer každý po ochabnutí materského nadšenia ponáhľa k svojej fakulte, lebo už zabudol na vedome a úmyselne preskakujú štúdiá bohoslovcov, politici a lekári matiky ako zbytočné zdržlvanie, a to s ťažkým tmylom, pretože istotu úsudku môžeme dosiahnuť iba spoľahlivou úctou.

Nápravou teda bude, aby sa mládeži pre celý život potrebné veci skoro predkladali a učili sa vážne cvičenia ako predbory k vážnym veciam. Keďže kováčom sa človek stáva iba kovaním, pisárom písaním a diskutérom diskutovaním, je potrebné, aby sa deti stali ľuďmi, ktorí budú tvoriť ľudské diela, aby sa v živote nemohlo niečo ľahko vyskytnúť, čoho obraz by neboli na prvý pohľad v škole a neprecvičili ho. Ano, tak bude treba upraviť celú filozofiu, aby bola živým obrazom vecí a v mysli skrytú pripravovateľskou životného zamestnania.

⁴¹ Galenus, *O rozdielach pulzov*, kn. III, kap. III: „Stalo by niekto prešlo-
m židov a kresťanov než lekárov a filozofov, tí sú pôvodcom heréz.“
Claudius Galenus, vynikajúci lekár v II. storočí do nášho letopočtu. (Poznámka prekladateľa.)

Boj Lapitov s Kentaurmi na svadbe Perithoovej a Hippodamiovej obšírne opisuje Ovidius (*Premeny*, XII, 210–530).

Lapithovia, predhistorický národ, žijúci v Tessalských horách, známy svojou surovosťou (pozn. prekladateľa).

⁴² Tantalus, kráľ fryzský, chcel vyskúšať všelúčnosť bohov, predložil im na hostine k jedlu svojho syna Pelopa, a preto ho bohovia potrestali večným smädom a hladom. V podsvetí stál po ústa vo vode a keď sa chcel napiť, voda mu unikala. (Poznámka prekladateľa.)

33. Konečne, aký div, že vedy neprivádzajú dostatočne svojich chovancov k Bohu? Dosiaľ sa nezriekli pohanskej svetskosti a bez Boha ľahkomyselne hanobia božie diela, ba i samotného Boha a v krehkú podobu vecí pretvárajú slávu neporušiteľného. Tak zaiste pohanskí filozofi podľa svedectva apoštola stratili účinnosť vo svojich myšliach, a považujú sa za múdrych, stali sa bláznami, a preto oddal ich Boh žiadostiam ich srdca a nečistote, pretože slúžili viac stvoreniam než Stvoriteľovi, ktorý je požehnaný naveky (Rim. 1.)^{41b} A čo iné sa deje dnes! Naši filozofi väčšinou tak ako oni bez Boha mudrujú, ani nečerpajú z neho, ani neusmerňujú k nemu svoju múdrosť, ale z tvorov k tvorom, t. j. úplne zabudnúť na Boha, konajúc všetky skutky tak, že obracajú pozornosť k sebe a k ostatným dočasným veciam a slúžia sebe i im. Boh vyhlásil, že je alfa i omega, začiatok i koniec všetkého, z neho prostredníctvom neho a v ňom je všetko. Ale kto berie z neho (t. j. z bázne božej) začiatok svojej múdrosti? Kto to vyhľadáva, aby prostredníctvom neho bol múdrou jeho múdrosťou (t. j. aby sa správal vedením jeho slova i ducha)? Kto žiada, aby sa v ňom chráničila jeho múdrosť (t. j. všetky svoje skutky oddáva sláve jeho jediného)? Skryté sú tie veci pred očami mnohých: od seba samých počíname, prostredníctvom nás prospievame, k sebe samým smerujeme. Začíname s dôverou v seba, opierame sa o svoje sily, o svoje svetlo, smerujeme k svojmu prospechu a k svojej sláve, a tak sa potácame a svetské márnosti nás sem tam vláčia a unášajú, kým sami nezahynieme. Toto je najsmutnejšia cesta všetkého telesného, na ktorej sa i múdrejší nešťastne odvracajú od Boha.

34. Náprava nastane, keď po celej vševede tak sa rozosejú zrnká pravého poznania Boha a bázne božej, aby človek videl, kamkoľvek sa obráti, že všetko bez Boha je ničím. Áno, túto našu kresťanskú vševedu tak treba usporiadať, aby nebola ničím iným ako ustavičným pobádaním, aby sme všade hľadali Boha, a bezpečným znamením, ako všade nachádzať hľadaného Boha, i istou formou, ako sa všade radovať s Bohom, ktorého sme našli, ako ho k sebe privinúť, a to tak, aby bola akýmsi svätým stupňom, po ktorom by sme vyšli cez všetky viditeľné veci až k samému vrcholku všetkého neviditeľného, k najvyššej božskej vznešenosti (ktorá nám svojou žiarou ukazuje, že všetko nižšie je iba tieňom

^{41b} Rimanom 1, 21–24: „Lež zmlkveli vo svojich rozumovaniach... Nuž keď hovoria, že sú múdri, zostali hlúpi... Preto ich Boh oddal žiadostiam ich srdca, nečistote.“

pravého svetla); tam však ako v strede nerušeného pokoja a na konci všetkých túžob konečne si oddýchnuť a v tom zdroji života, z ktorého vyvierajú pramienky rozkoše, do večnej blaženosti sa pohrúžiť.

Ak to nedosiahneme (ako vyššie veci vôbec), márne sú všetky naše snahy, márne sme my, márne je konečne všetko, čokoľvek robíme; múdrlanti ďalej budú blúdiť vo svojich labyrintoch, školy ďalej budú váľať svoje Sisifovské skaliská, svet bude ďalej bláznieť a vírom okolo sa motať.

35. Keďže je veľmi vážna záležitosť, v ktorej je reč o božej sláve a o spásu ľudského pokolenia, preto treba čo najvrúcnejšie vzývať Boha, aby sa zmiloval nad nami a otvoril nám naše zaslepené oči, aby sme v jeho svetle videli všetko. Kristus nielen to povedal: „Proste a dá sa vám,“ ale aj: „Hľadajte a nájdete; klopte a otvorí sa vám“ (Mat. 7, 7).⁴² S modlitbou a vzdychaním nech sa večne spája túžba, ako by sa mohol sňať závoj z vecí a ako by sa dali ľudia priviesť k obdivovaniu božej veľkosti jasným svetlom, ktoré nás obkolesuje zo všetkých strán.

36. Ja zo všetkých najmenší, ajhľa, vystupujem a mám v úmysle priniesť svetlo alebo novú faklu, alebo k zapáleniu novej fakle nové iskry, príliš som si vedomý svojej krehkosti, ale v najhlbšej pokore spolieham sa na božiu milosť, že k snahám, ktoré sa zameriavajú k jeho sláve a k spaseniu mnohých nebude chýbať božia pomoc. Bohu môjmu známe sú taje môjho srdca, že sa o to neustilujem, dôverujúc svojmu srdcu, že sa o to neto nútia, aby som sa usiloval prospieť, keby som tu nejako vedel pomôcť, aspoň keď poskytnem pohnútky tým, ktorí sú schopní vykonať väčšie veci. Zaiste je načase očakávať a pokúsiť sa o väčšie skutky, ako boli všetky tie skutky, ktoré sa vykonali pred stáročiami.

37. Pozoruj, čitateľu môj, toľko náuk je dosiaľ na prebádanie, toľko umení na pestovanie, toľko tajomstiev na rozriešenie, toľko rozporov rozumu, toľko — s malou výnimkou — o všetkých veciach vydaných prác. Čo je to? Či nie je to ako stavebný materiál učnosti, ktorý spracovali, zviezli a na rôzne hromady poznášali zo všetkých lesov a lomov celého sveta rozliční remeselníci? Ale tento materiál je ešte dosiaľ sem-tam rozhádzaný. A na čo ešte čakáme? Možno na to, aby sme konečne k hromadám toho stavebného materiálu priložili šikovnú ruku, aby sme stavivo do

⁴² Matúš 7, 7 (Vulg.): „Pýtajte a dá sa vám; hľadajte a nájdete; klopte a otvorí sa vám.“

patričnej formy poukladali, aby sme postavili nejaký všeobecný chrám múdrosti, skvejúci sa opravdu svetlom pravdy i ozdobami harmónie, o ktorom by sa právom mohlo zaspievať ono Lucretiovo:⁴³

Nie nie je sladšie ako pevné múry chrámov, ktoré sa skvejú rozumom a ktoré vystavali múdri, odkiaľ sa môžeš divať na iných a vidieť, že všade bláďa a hľadajú východisko z bludného života.

Alebo radšej uviesť výrok Šalamúnov, že múdrosť postavila si dom so siedmimi vykresanými stĺpmi, zabila obetné zvieratá a zmiešala svoje víno; pripravila aj svoj stôl a poslala svoje služobnice, aby z najvyššieho miesta mesta volali slovami: „Poďte, jedzte chlieb môj a pite víno, ktoré som pripravila; zanechajte detinskosť, žite a kráčajte cestou múdrosti (Prisl. 9).⁴⁴ Ak sa učiteľia múdrosti nepustia do stavby takej baziliky pravej múdrosti, budú sa podobať lenivému staviteľovi, ktorý ustavične myslí na akúsi stavbu, ale ju nikdy nedokončí. Áno, musíme sa obávať o vedu, aby sa nezrútila svojou vlastnou mohutnosťou, lebo ak sa nepostavia hrádze proti takej šíriacej sa záplave kníh, môže sa nakoniec utopiť celá.

38. Ale tu konečne bude potrebné staviteľské umenie, aké, myslím, márne by sme očakávali od ľudského rozumu. Dôstojný príbytok múdrosti nemôže postaviť nikto iný ako samotná múdrosť. Kde sa však nachádza múdrosť? Kde je miesto rozumnosti? Jedine Boh pozná jej cestu, on jediný, ktorý pozoruje končiny sveta a vidí všetko, čo sa deje pod slnkom, vie, kde je jej miesto. On, ktorý dáva silu vetrom a rozdeľuje vody podľa miery, on, ktorý dáva zákon dažďom i cestu rachotiacemu hromu, on jediný ju videl,⁴⁵ pretože ju sám pripravil a vystihol (Jób 28, v. 12, 13). Preto nemohol Mojžiš stvárniť stánok boží, len keď ho poučil

⁴³ Lucretius, *O prirodzenosti vecí*, II, verš 7—10.

⁴⁴ Prisl. 9, 1—6 (Vulg.): „Múdrosť vystavila svoj dom, keď vykresala sedem svojich stĺpov. Zabila dobytok svoj, zmiešala víno svoje, aj stôl svoj pripravila. A poslala svoje služobnice, aby volali na vrchu najvyšších miest v meste: Ktokoľvek je hlúpy, uchýl sa sem. Aj bláznivým hovorí: Poďte, jedzte chlieb môj, a pite víno, ktoré som vám zmiešala. Opusťte hlúposť, buďte živí a choďte cestou rozumnosti.“

⁴⁵ Jób 28, 12 (Vulg.): „Ale kde sa nájde múdrosť? A kde je miesto rozumnosti?“ — Verš 23—27: „Sám Boh pozná cestu jej, a on vie miesto jej. Lebo on končiny zeme spatruje a všetko, čo je pod nebom, vidí. Takže vetrom váhu dáva a vody podľa miery váži. Aj dažďu určuje právo, i cestu blesku a hromu. Hneď vtedy ju videl a vyhlásil ju, pripravil ju, a vystihol ju.“

Boh. Hľaď, povedal Boh, a učiň podľa vzoru, ktorý som ti ukázal na vrchu (Exod. 25, 40).⁴⁶

Chvála ti, ó, Bože, že si chystajúcim sa postaviť chrám múdrosti, vševedu, tým istým hlasom ukázal príklad, ako sú tvoje skutky i slová svojim pravým a živým obrazom, aby to, čo konáme, mohlo sa prejaviť ako pravý a živý obraz tvojich skutkov i tvojich slov. 39. Nech mi odpustia veľavzdelaní mužovia, dovoľm si teraz hovoriť o ich práci. Koľké encyklopédie⁴⁷ som dosiaľ videl, i tie najusporiadanejšie, ktoré sa mi videli podobnejšie skôr reťazi, pekne upletenej z mnohých ohniviek, než hodinám z koliesok zloženým k pohybovaniu umele a pohybujúcim sa samočinne; po dobnejšie hromade dreva, usporiadaného vzorne a s veľkou starostlivosťou, než stromu, ktorý vyrastá z vlastných koreňov, silou vrodeneho ducha sa rozrastá v konáre a vetvičky a rodí ovocie. Vševedu, hovorím, ktorá by bola živým obrazom celého sveta, ktorý všade sám so sebou súvisí, sám seba zovšadiať živí, sám seba ovocím zasypáva, t. j. aby som sa zase vrátil k prv určeným medziám, žiadam, aby bola zostavená kniha vševedy, ktorá by bola:

1. istým jadrom všeobecnej vzdelanosti,
2. jasnou fakľou ľudského rozumu,
3. stálym pravidlom pravdy,
4. spoľahlivým obrazom životnej praxe a
5. blaženou stupnicou k samému Bohu.

40. Ale aby som ešte ináč prejavil túžbu svojho srdca, myslím, že za to musíme pracovať, ako Boh všetko rozvrhol podľa čísla, miery a váhy (Múdr. 11, 21)⁴⁸ tak, aby i nám:

1. všetko, čo kdekolvek je, bude a bolo, dostalo sa pod číslo a aby nič neušlo našej pozornosti;
2. aby pre všetko stanovená úmernosť, i k celku, i k sebe, bola našimi očami viditeľná;
3. konečne, aby pádnosť príčin bola zrejmá pre objavenie pravdy všetkých vecí.

Prvé zapríčiniť, že vzdelanie bude všeobecné, k čomu najprv smerujeme.

⁴⁶ Exod. 25, 40: „Hľaď, aby si učinil podľa toho podobenstva, ktoré ti je ukázané na hore.“

⁴⁷ Myslí sa obyčajne „Encyklopédia všetkých vied Jána Henrika Alstedta“ (v Herborne 1629), ako i „Bartolomeja Keckermanna Systém logiky, rétoriky, teológie, etiky, politiky, ekonómie, fyziky, astronómie, geografie, optiky, geometrie, cirkevnej múdrosti“, 1610.

⁴⁸ Múdr. 11, 24 (Vulg.): „Ale všetko si rozložil v mieru, číslo a váhu.“

Drahé, aby pravda bola zjavná a poznateľná, čoho sa túžobne domáhame.

Tretie, aby pádnosť príčin bola pravá a istá, čoho sa najviac dožadujeme.

41. Žiadame, hovorím, aby sa zostavila taká kniha, ktorá jediná by bola opravdivou zásobárňou vzdelanosti, z ktorej by skutočne nič nechýbalo a čítaním z nej múdrosť sama od seba by sa vlievala do mysle, totiž na základe stálej vnútornej súvislosti vecí, na základe jasnosti, ako aj na základe rozdielnosti vecí, a tak vtedy, keď všetko bude rásť z vlastných koreňov a žíl, vyjde najavo, než každá vec je taká, ako ju nazývame a že ani inšou nemôže byť, než akou je, a to pre samotnú pravdu vecí, ktorá je nezmeniteľná a sama so sebou sa spája. Ale toto všetko len stručne, pretože všetko má slúžiť krátkemu a prchavému životu. Všetko má byť populárne, lebo do mysle načím vniesť svetlo, nie tmu. Všetko musí byť bezpečne stálym spojením príčin a účinkov, a preto musíme hľadať stĺp pravdy, nie mienky myslenia, totiž všetko viditeľné, nech je to už prírodovedecké, etické, umelecké alebo bohoslovné, má sa podávať podobnou presvedčivosťou, ako vidíme uvádzať dôkazy matematikov, aby nezostalo ani miestečka pre pochybovanie. Z toho vyplýva, že nielen to, čo je, máme bezchybne a zreteľne poznať, ale i okrem toho nech sa otvoria zdroje myšlienok, záverov a nekonečných objavov.

42. Ó, aké je to žiadúce! O koľko v lepšom postavení by sa ocitli ľudské záležitosti! Nakoľko knihy sú nástrojmi prelievania múdrosti, nástrojmi veru znamenite dobrými a práve tak i pravidlami po každej stránke neomylnými, pretože umelcove ruky nepripustia omyl. Keby bol taký nástroj vyučovania a učenia sa všeobecnej múdrosti, aký sme opísali, mohla by sa všestrannejšie vyškoliť nielen školská mládež (či je niečo väčšie než dobytie Tróje, ako kedysi napísal Melanchton), ale otvorila by sa pohodlná cesta všetkým, ktorí sa narodili ľuďmi, aby poznali všeobecné príčiny vecí a rozumne skúmali božie skutky, ako aj správanie všetkých svojich záležitostí.

Ustúpili by tiež, nie síce dobrovoľne, tak jasnému svetlu mraky omylov a medzi ľuďmi, ktorí sa zaoberajú istotou vecí a kráčajúc k vážnym cieľom po vyskúšaných cestách, skôr by prestali zvaďy, spory, vojny, ktoré teraz potierajú svet. Príčinou nedorozumenia je vzájomná zdivelosť myslí, dráždenie zdivelosti, disharmónia vôle a dráždenia, nesúlady vôle v rozpore myslenia, následkom rozporu myslenia zhon za nestálymi nezriadenými statkami. Keby sa teda našla cesta (ktorá nemôže byť iba jediná, pretože podstata pravdy

je jediné a jednoduché byť), pomínuli by protivy, t. j. príčiny rozkolov, omylov, nesvárov.

43. Tak by sa stalo, že z božieho milosrdenstva ľahšie by sa zahojili rany škôl, cirkví, štátov a prinavrátaním pokoja kresťanskému svetu mohli by prekvitať nielen hľadáním pokoja kresťanov a pobožnosť, koľkokoľvek je národov kresťanských, ale i neveriacich by mohlo osvietiť to svetlo a priviesť ich do lona kresťanstva (keby Boh otvoril tú rovnú cestu pravdy). Tak konečne by sme videli, že dakedy nastane to, čo predpovedalo sväté božie zjavenie, že sa naplní zem poznaním Hospodina, ako vody naplnili more (Ez. 11, 9)⁴⁹ a že Hospodin bude kraľovať nad všetkými krajinami, Hospodin jediný a meno jeho jediné (Zach. 14, 9)⁵⁰ a otvorí sa taká rovná cesta Siona, že ani hlúpi nebudú môcť zblúdiť (Ez. 35, 8).⁵¹ To by iste bolo to, čo iný prorok povedal: „Stane sa v posledné dni, že sa upevní hora Hospodina na vrchu hôr a budú sa k nej hrnúť všetci ľudia a budú sa ponáhľať mnohé národy, ktoré volajú: Poďte a vystúpme na horu Hospodinovu, aby nás poučil o cestách svojich. A skujú, pokračuje boží hlas, svoje meče v radlice a oštepky v kosáky, nepozávihne národ proti národu meč a nebudú sa viac učiť bojovať (Mich. 4, 1).⁵² Zmiluj sa nad nami, ó, Bože, a daj nám vidieť pokoj svoj nad Jeruzalemom. Nech zide na nás sláva tvoja, aby v tvojom svetle chodili národy.“

44. Ale či možno dúfať v také zmeny? Zúfať iste neslobodno, keď len to všeobecne kormidlo ľudského rozumu bude zhotovené, jasným svetlom a neklamne povedie ľudské mysle po stupňoch, nikde neprerušovaných, od základu vecí až k samému vrchu. Ved zaiste tým spôsobom sme sa stali divákmi v divadle božej múdrosti, ľudské mysle budú môcť byť naplnené radosťou a veselosťou,

⁴⁹ Ezai. 11, 9 (Vulg.): „Neuškodí, ani nezahubí na celej mojej svätej hore, lebo zem bude naplnená známostou Hospodina, tak ako more je naplnené vodami.“

⁵⁰ Zachar 14, 9 (Vulg.): „A bude Hospodin kráľom nad všetkou zemou: v ten deň bude Hospodin jediný, aj meno jeho jedno.“

⁵¹ Ezai. 35, 8 (Vulg.): „A bude tam aj chodník a cesta, ktorá sa cestou svätou nazývať bude, nepôjde po nej nečistý, a bude to vaša priama cesta; tou cestou idúci ani najhlúpejší nezblúdi.“

⁵² (Iný prorok) Mich. 4, 1–3 (Vulg.): „Ale stane sa v posledných dňoch, že utvrdená bude hora domu Hospodinovho na vrchu hôr a vyvýšená nad pahorky i budú sa hrnúť k nej národy. I mnohí ľudia pôjdu a budú volať: Poďte a vstúpme na horu Hospodinovu, totiž do domu Boha Jakuba, a bude nás vyučovať svojim cestám, i budeme chodiť po jeho chodníkoch. Zo Siona vyjde zákon a Hospodinovo slovo z Jeruzalema. On bude súdiť medzi mnohými národmi a trestať bude národy silné po dlhé časy. I skujú svoje meče v motyky a svoje oštepky v kosáky. Národ nepozávihne proti národu meče a nebudú sa viac učiť bojovať.“

že budú volať jeden na druhého: *Podte, vystúpme na horu Hospodínovu, aby nás poučil o svojich cestách.*

45. Že nad takým kormidlom a nad dokonalou metódou vševedy neslobodno zúfať, radia tieto okolnosti:

Po prvé, je isté, akokoľvek sa nám vidia veci pre ich nekonečnú hojnosť nesčíselnými, pre neúmernosť nezmerateľnými, pre pravdu utajenú zväčša v hĺbke nepreniknuteľnými, predsa všetky sú podrobené človeku a jeho schopnosti. Všetko totiž kvôli nemu sa urobilo, ale je na nižšom stupni. On sám ako posledné zavŕšenie vecí a najzvrchovanejší obraz svojho Stvoriteľa, ktorý spája v sebe všetku dokonalosť, prečo by konečne nenavykol dokonale prezrieť seba a všetko. Pretože ho Boh učinil pozorovateľom svojej múdrosti, isté ho neučinil neschopným takej úlohy. Bol by to urobil, keby bol učinil neporovnateľnými veci s rozumom a rozum s vecami. Nech zostane v platnosti, že jedine sám je nadmerne veľký a jeho veľkosť je nevystihnuteľná (Žalm. 145, 3),⁵³ všetko ostatné je učinené podľa čísla, miery a váhy (Múdr. 11, 20,⁵⁴ Es. 40, 42). Všetko teda treba sčítať, zmerať, zvážiť, kým nebude zrejmé našim očiam všeobecná harmónia.

46. Po druhé, Boh všetko dobre učinil, hovorí Písmo sv., ale jedno každé vo svojom čase, t. j. postupne (Ekl. 3, 11).⁵⁵ Či nadarmo vložil do ľudského srdca túžbu po svete? Poznať to, čo činí sám od začiatku až do konca? (Tamtiež.) Ale nadarmo by bol vložil, keby samotná túžba nedosiahla cieľ. Ale činiť niečo nadarmo, nestotožňuje sa s najvyššou múdrosťou.

47. Po tretie, máme už ohromný nástroj v toľkých dosiaľ veľkou námahou a usilovnosťou zozbieraných knižných pamiatkach. Či nedokázali niečo všetci títo spisovatelia? Dokázal som už, že nemohlo by sa tak stať pre najvyššieho správcu všetkých vecí, ktorý nedovolí, aby sa niečo nadarmo dialo, ani omyly. Pripustíme teda, že boli blúznivci, že sa mýlili v mnohých veciach, predsa Boh, pretože je základom večnej a nezmeniteľnej pravdy, nemôže zmeniť vecí tak, aby konečne i samy omyly nepotrebovali, aby každý deň slúžili zreteľnejšiemu odhaľovaniu a utvrdzovaniu pravdy. Je známe, že sa už veľa prekrásneho objavilo a prečo by sme ne-

⁵³ Žalm 145, 3 (Vulg.): „Hospodin veľký je a všetkej chvály hodný, a veľkosť jeho niet konca.“

⁵⁴ Múdr., pozri poznámky 49; Ezai. 40, 12 (Vulg.): „Kto zmeral svojim priehráťim vody a oblohu dľaňou rozmeral? A kto zmeral troma prstami prach zeme a zväžil ná váhe hory a pahorky na závaži?“

⁵⁵ Kazateľ 3, 11 (Vulg.): „Sám čini všetko ušlachteľ vo svojom čase aj žiadost sveta dal do ich srdca, aby nevystíhol človek to dielo, ktoré učinil Boh, od začiatku až do konca.“

dúfali aj v ostatné? Vskutku to neznamena nič, že Euklides,⁵⁶ Archimedes a iní priviedli príčiny koľkosti na taký jasný stupeň, že číslami, mierami, váhami takmer zázraky robia? Nič to neznamena, že sa Hermovi⁵⁷ lekári pomocou chémie naučili z prirodzených vecí zvliekať akosti a prenikať takmer do ich nahej bytosti? Nič to nie je, že Verulamský⁵⁸ svojim zázračným „Organon“ odkryl neklamný spôsob, ako preskúmať vnútro prírody? A nič to nie je, keď Jung Sasik,⁵⁹ usilujúc sa priviesť logické umenie na taký stupeň dokonalosti, odkryl, že možno pravdu návesti doplniť a klamy sofiziem odkryť s takou istotou, s akou ktorákoľvek hypotéza Euklidova nutne býva vyvedená? Načože spomínať iné? Ako klín klinom sa vybíja, tak v tomto storočí bohatom na veľkých duchov objav stíha objav. A či máme zúfať nad nejakým objavom objavov, ktorý by sa stal spoločným majetkom celého ľudského pokolenia, že toľko jednotlivých bystrých umov čokoľvek vypracovalo? Hovorím, aby sa nielen to stalo spoločným, koľko pravdy už vypátrali, ale aby sa zo všetkých spôsobov hľadala pravda a aby zostal len jeden spôsob. Ó, aké krásne by to bolo!

48. Keď jednotlivci mali svoju prenikavú bystrosť, svoje účinné pravidlá, svoje váhy na váženie vecí, čo by sa stalo, ak by všetky bystrosti v jednu bystrosť, všetky pravidlá v jedno pravidlo, všetky váhy v jednu váhu sa zlúčili? Viac sviečok, viac svetla, nech sa len nájde spôsob, akoby sa všetky pravidlá v jedno pravidlo, všetky nájde spôsob, akoby sa všetky svetlá v jedno svetlo dali spojiť, t. j. akoby rozličné objavy, takmer nekonečné, poznané i myslené mohli sa spojiť v jedinu, stálu, nemennú a večnú formu myslenia, poznania, vynachádzania. Keď to nájde, budeme mať, čo hľadáme. A prečo by sme ho nenašli? Isteže už máme zo známych vecí celý

⁵⁶ Eukleides, *Prvky*, kn. XIII: *Dáta, Nebeské javy.*

Archimedes, *O guľi a valci, meranie kruhu, o súmerných plochách, o tvaroch, o guľiach, o dráhach nebeských telies.*

⁵⁷ Hermetici majú meno po Hermovi Trismegistovi, egyptskom bohu lekárstva. Súviseli s alchymistami (pozri Synopsis Phys. kap. II a IV).

⁵⁸ Verulamský, *Nový org.*, kn. II.

⁵⁹ Joachim Jung Saxo, narodil sa v Lubeku, patril k najvýznačnejším spisovateľom svojej doby. Jeho spisy pojednávali najmä o logike a o metafyzike, okrem toho vysvetľoval aj spisy Aristotelove. Komenský tu myslí na spis „Hamburgská logika“. Ale ani spis „Logika Hamburgensis“ nedosiahol všeobecný súhlas. Roku 1639 Komenský napísal Hartlibovi: „Keď som nedávno čítal v tvojom tajnom liste, že pán Jung svojimi krásnymi logickými objavmi také malé uznanie dosiahol v Rostokách a v Hamburku, kde útočili naň nielen filozofi, skôr na spôsob sršňov, ale i bohoslovci sa vyrútili na toho dobrého muža (výsledok toho je, že za života nechce nič vydať zo svojich prác), začal som obdivovať ľudskú hlúposť, ktorá závidí sebe i storočiu akýkoľvek úspech, čudoval som sa aj sile nenávisťi a zloby, ktorá chce umlčať najlepšie snahy.“

les, veru nie opovrhnutia hodný, i k pristupovaniu k ostatným veciam máme jasné svetlo metódy, nie temné. Odvážme sa trochu ďalej, až k poslednej hranici vecí a metódy. Kde je ďalej, tam býva aj naďalej. Jedine večnosť, pre ktorú sme určení, môže obmedziť našu myseľ; je v okruhu mysle, len čo poznáš jej korene, večné, stále a nemenné príčiny vecí, podľa ktorých jestvuje a deje sa všetko.

49. Máme výslovné prisľúbenie o posledných časoch, že prídu mnohí a rozšíri sa múdrosť (Dan. 12).⁶⁰ Isteže mnohí prešli a preskúmali (v tomto storočí viac ako inokedy) nebesia i zem, more i ostrovy i celú ríšu prírody, ba rozlične preskúmali aj knihy božích zjavení. A čo iné pozostáva, než aby sa i druhá časť prorociev splnila.

50. Ale už konečne pristúpme k samotnej veci, totiž ku spôsobu, ako by sme mohli takú veľkú záležitosť uskutočniť, ako si to prajeme. A tým totiž, čo sme už povedali o príčinách zmätku náuk, niektoré už mohli vyjsť najavo, a preto musíme o tom podrobnejšie prehovoríť.

51. K všeobecnému poznaniu všetkých vecí, k ich osvojeniu a používaniu, myslím, nemôžeme ináč dôjsť iba novým a všeobecným

1. prehľadom celého majetku so všetkými popismi,
2. porovnaním popisov s predmetmi, či sú v takom stave, ako ukazujú výpočty, t. j. inventáre,
3. novým a všeobecným rozvrhom všetkého, čo slúžilo novému a všeobecnému používaniu.

52. Prehľad nášho majetku bude smerovať k tomu, aby sa ukázalo, čo je našim vlastným dedičstvom a čím sa majú zaoberať všetci ľudia. Skalopevnou pravdou je, že ľudia nerozumejú svojmu majetku, totiž, že sú majiteľmi sveta, pánmi tvorstva a spoločníci s Bohom samotnej večnosti. Pretože málokto o tom vie, tomu verí, alebo si to váži, stáva sa, že mnohých, ktorí sa zapodievajú márnymi a škodlivými vecami, nakoniec vydedia ako nehodných. Kresťania sa teda majú poučiť, aby starostlivo uvažovali, čo znamená apoštolský výrok: „Či svet, či život, či smrť, či prítomnosť, či budúcnosť, všetko je vaše, vy však Kristovi a Kristus je boží (L. Kor. 3, v. 22).“

53. Nie nadarmo som povedal, že i inventáre sa majú preskúmať, lebo naše bohatstvo je natoľko rozsiahle a rozmanité, že málokto poznajú, čo jednotlivé predmety znamenajú a akú opateru potre-

bujú z našej stránky. Všetko to nech sa ľudom spíše na spôsob zákona zreteľne a jasne (Deut. 27, 8).⁶¹ A pretože sa to má presne napísať, hľadme, aby sa nič nevynechalo. Nech sú teda poruke všetky predošlé súpisy, všeobecné i čiastkové, staré i nové, bez ohľadu na to, ktokoľvek ich urobil. A hoci je ich veľmi mnoho, kto sa zaujíma o dokonalý prehľad všetkého, nevyhnutne musí podniknúť túto prácu. Je ich ešte viac, ale niektoré významné pamiatky sa stratili a medzi nimi i kniha veľmi múdreho Šalamúna⁶², „O rastlinách a o zvieratách“. Hoci márne želieme za nimi, máme používať tie, ktoré máme poruke, predovšetkým božiu knihu Písmo sväté, ktoré nič iné neobsahuje než akési zápisy Boha o tom, čo nám dal pre tento život a čo pre nás schováva pre budúcnosť. Ale pretože Boh sa tu zapodieva takmer len tým, čo sa týka duševného života, nesmieme zabudnúť na tých, ktorí vykladajú nižšiu látku, t. j. na filozofov, lekárov, právnikov, mechanikov, vynálezcov rôznych vecí, historikov, hvezdárov, aby konečne zo všetkých odborov vied vznikla jedna veda vied a umenie umení, to jest vše-

54. Nemyslíme to tak, aby sa do knihy pozbierali rozmanité mienky spisovateľov o veciach, ako to robia tí, čo vzdelanosť mearajú množstvom čítania, aby len opakovali rozličné názory rôznych spisovateľov na vec, alebo keď niektorí zosmolia takú zlátaninu a dajú ju do rúk verejnosti ako knihu, ktorou by sa mohli presláviť, t. j. jednoducho bez toho, aby tie rozličné názory porovnali medzi sebou, ako to robia tí, ktorí pretriasajú rozličné otázky. Tým, že vyvracajú názory, ktoré sa im nepáčia, vyčerpávajú sa a naplňujú zväzky. Ved' to chceme, aby sa všetci tí pripustili k zostavovaniu vševedného diela, ktorí vykladali o pobožnosti, o mravoch, o vedách a umení, hovorím, všetci, čo prinášajú dobré, bez ohľadu na to, či je to kresťan, či mohamedán, žid alebo pohan, i ku ktorej sekte sa medzi nimi priznáva, či je pytagorejec, akadémik, peripatetik, stoik, essejista, Grék, Riman, starý alebo mladý, doktor alebo rabín, hovorím, akákoľvek cirkev, synoda, koncilium.

55. Radíme toto: *Po prvé*, pretože kniha, o ktorú sa usilujeme, je pokladnicou všeobecnej múdrosti, má sa stať spoločným majetkom celého ľudského pokolenia. Sluší sa, aby všetci géniovia, všetky národy, sekty, veky do nej prispievali.

⁶¹ Deuter. 27, 8: „Dobre a zreteľne napíšeš však na tých kameňoch všetky slová tohto zákona.“

⁶² Šalamúnovi privlastňovali asi 24 nepravých spisov, ako *Herbár*, *Knihá lekárstva*, *Knihá lekár*, *Knihá o kameni mudrcov*.

⁶⁰ Dan. 12, 4 (Vulg.): „Ty však, Daniel uzavri slová tieto a zapečaj knihu túto až do istého času; mnohí budú skúmať a rozmnožia sa jeho učenie.“

Po druhé, všetci, ktorí sme poslaní na svet, sedíme tu v spoločnom divadle božej múdrosti. Nám kresťanom rovnako svieta (ešte nad to) svetlo božieho zjavenia a prečo by sa teda každému, i najmenšiemu nemalo dovoliť, keď si myslí, že vidí niečo pamätihodné, aby skromne zdvihol ruku i hlas a ostatným to neoznámil?

Po tretie, nie je pravdepodobné, že niekto alebo niektorí dostali schopnosť veľa vidieť a ostatní nič? Ako nijaká zem nerodí všetko, predsa len každá niečo donáša, a to i v rôznych obdobiach, tak i Boh rozdeľuje medzi rozličné národy rozličného veku rôzne schopnosti a rozličné iskry svojho svetla. Vietor fúka, kam chce, povedal Kristus o Duchu svätom a jeho pôsobením ustanovuje reč. Nechýbajú ani príklady, že duch Múdrosti aj mimo cirkvi ovieva iných a iných, napríklad ako Jóba, Elifaza, Elihu,⁶³ Merkúria, Trismagista, Sokrata, Epikteta, Ciceróna. Nikým teda nesmieme opovrhovať (často i zeleninár dost pádne rozpráva); najmä v tých veciach, ktoré svetlo prirodzenosti môže preniknúť. Iste správne súdi Verulamský, že rôzne názory ľudí na podstatu vecí sú ako rôzne poznámky na ten istý text, z ktorých jedna na tom, druhá na inom mieste je výstižnejšia a môže poskytnúť niečo prospešné na povšimnutie. Nech teda zostane v platnosti, že žiadna kniha nie je taká zlá, aby nebolo v nej možno nájsť niečo dobré, keď nie iné, aspoň príčinu opraviť niektorý omyl.

56. Po štvrté, isté je, že sa nik nemýli úmyselne. Ved' prečo by to chcel? Ale sa mýli, ak je oklamáný nejakou pravdepodobnosťou, lebo i omyly sa odôvodňujú. Čujme ich teda, pretože máme do činenia s rozumnými tvormi a ľuďmi. Takýmto porovnaním dôvodov ľahšie odhalíš klam a pravdepodobnosť ustúpi pravde, temno svetlu.

Po piate, ak niekoho odsúdili bez vypočutia, hoci ho odsúdili spravodlivo, predsa na spravodlivosti sa pácha násilie, pretože sa môže stať, že celá pravota ináč stojí, ako sme sa z výsluchu dozvedeli; načim radšej poznať všetko. Aby som to zamlčal, že je znakom prílišnej namyslenosti, že človek človeka z predpojatej mienky alebo z podozrenia dopredu tak posudzuje, že ani počuť

⁶³ Mená Elihu a Elifaz vyskytujú sa v knihe Jóbovej ako priatelia a nepriatelia Jóbovi, s ktorými sa rozpráva. Jób 32, 2 (Vulg.): „Vtedy sa rozpálil hnevom Elihu, syn Barachela Buzitského, z rodu Sýrskeho, rozhneval sa na Jóba, pretože tvrdil, že je spravodlivý pred Bohom.“ Rovnako je v kap. 32—38. — Kap. II, 11 (Vulg.): Keď však počuli traja Jóbovi priatelia o všetkom tom zlom, ktoré prišlo na neho, prišiel jeden každý zo svojho mesta: Elifaz Ter-manský, Baldad Suchský a Zofar Naamatský. Dohovorili sa spolu, aby prijdúc k nemu, pošutovali a tešili ho“ atď. (v kap. 4, 5, 15, 22).

nechce o jeho dôvodoch, či to nie je to isté, ako keď niekto povie svojmu bratovi: ty darebák?

Po šieste, pripustme, že nevedel ten, či onen niečo a poriadne sa zmýlil v tom i onom. Kto však nevie, že cudzí omyl môže byť múdrejšou výstrahou proti omylom? Môžu teda staviteľom vševedy rozličné omyly iných a rozličné príčiny rôzneho omylu podať mocnú ruku k dokonalejšiemu spracovaniu vševedného diela.

Po siedme, prajeme si, aby sa už konečne ľudia zbavili nesvor-nosti, aby prestali sekty a nenávisť. Ale neprestanú, ak neprestanú podozrenia, ktorými jeden druhého obviňuje. Podozrenia však ne-môžu prestať, keď nevyhovíme názorom a pochybnostiam vlast-ným i cudzím. Úplne však vyhovieť nebude možno, keď sa nevypo-čujú a pokojne neurovnajú mienky všetkých a nezhrnú v také zákony, ktoré si obe strany určia na základe jasnej a nezlomnej pravdy.

57. Po ôsme, konečne pamätihodné je, že Izraeliti nedoniesli toľ-ko zo svojho majetku na stavbu Mojžišovho svätostánku a na stavbu Šalamúnovho chrámu, ale že priniesli korisť, ktorú zobrali nepriateľom božieho ľudu, t. j. Egypťanom, Filištincom a Ammoni-tom, a že ju prevzali staviteľia. Aj zlato zháňali zo všetkých strán a znášali drahokamy, ktoré sa zrodili inde než vo svätej zemi, a privážali cédrové drevo, ktoré stínali v Libanonských horách, a to všetko robili ku cti Boha Izraela a pre nádheru jeho domu. Práve tak, ako keď Zorobabel prestaval tento chrám, Boh zapálil ducha kráľa Cyra, že nielen sám ponúkol svoj kráľovský poklad, ale v celej ríši nariadil svojim poddaným, aby každý podľa svojich možností pomáhal Izraelitom striebrom, zlatom, stavebným mate-riálom i dobytkom.⁶⁴ prečo by teda nepripustili staviteľov chrámu

⁶⁴ 1. Ezdr. 1, v. 1, 2 (Vulg.): „V prvom roku Cyra, perského kráľa, aby sa naplnila Hospodinova reč ústami Jeremiáša, vzbudil Hospodin ducha Cyrovho, aby dal prevolať po celom svojom kráľovstve, aby i napísal: Toto povedal Cyrus, perský kráľ: „Všetky kráľovstvá zeme dal mi Pán Boh nebeský, ktorý mi nariadil, aby som mu vystavil dom v Jeruzaleme, ktorý je v Judsku.“ — V. 4: „A všetci ostatní, na ktoromkoľvek mieste bývajú, nech mu pomôžu striebrom a zlatom, statkom i dobytkom, mimo toho, čo dobrovoľne prinášajú božiemu domu, ktorý je v Jeruzaleme.“ — Verš 5: „I povstali popredni z rodu otcov z pokolenia Judovho a Benjaminovho, kňazi i leviti i každý, koho duch vzbudil Boh, aby šli k stavbe chrámu.“ — Verš 7: „Kráľ Cyrus tiež vydal ná-doby Hospodinovmu domu, ktoré bol vzal Nabuchodonozor z Jeruzalema a dal ich do domu svojho Boha.“ — Kap. 3, 7: „I dali peniaze kamenárom a reme-selníkom, aj potraviny a nápoje i olej Sidonským a Tyrským, aby viezli cédrové drevo z Libanonu k moru Joppen...“ — Verš 8: „Druhého však roku po ich návrate k chrámu božiemu do Jeruzalema, na druhý mesiac, začali Zorobabel, syn Salatielov, a Jezua, syn Jozadakov, i ostatní a ustanovili levitov od dva-dsiatich rokov vyše, aby súbili božie dielo.“

múdrosti, odkiaľkoľvek len môže prísť niečo vzácne alebo skvostné. Dokonca i Gabaoniti, hoci boli prekliati, mohli sa zamestnať pri stínaní dreva, pri nosení vody do chrámu nášho Boha (Jos. 9, 23).⁶⁵ Nech sa tak stane, pretože je tak prospešné.

58. Hoci sa zdalo, že som predtým ináč zmyšľal, že som podporoval roztržky a vštepoval nenávisť⁶⁶ proti Aristotelovi a pohan-skému ľudu (v úvode fyziky, opravenej svetlom božím), nezapriem, že ma zviadol príklad nábožných fanatikov s Nehemiášom, že izraelské deti, ktoré behajú po jeruzalemských uliciach, nevedia hovoriť po židovsky, ale azotsky,⁶⁷ to jest, že v našich školách prevláda pohanská múdrosť a výrečnosť nad kresťanskou káňou. To samozrejme nie je pekné a máme tisíckrát zatúžiť po tom, aby tie zvodné nevestince svetskej múdrosti zanikli, než aby sa pohoršili nad nimi duše, ktoré Kristus chce naplniť svojím duchom. Keďže však teraz nejde o nadvládu alebo o škodlivé združovanie pohanstva s kresťanstvom, ale o to, aby kráľovi sveta Kristovi celá zem vzdala hold, a akoby sa do svojho zdroja prinavrátili všetky pramienky múdrosti, koľko sa ich len z neho na všetky strany rozlieva (blato nechajúc vonku); nech sú prítomní pohani i Arabi a keď môžu, nech tiež niečím prispajú na ozdobu chrámu nášho Boha, najmä preto, že vo vševede sa pozornosť obracia nielen k dverám spasenia, ale i k skutkom tohto života, do ktorých sa pohani najviac pohružujú, a nemôžu nevidieť vecí prospešné, čo hrdo odmietnuť bolo by znamením neužitočnej povery. Pripustíme ich teda,

⁶⁵ Jos. 9, 22 (Vulg.): „Jozue povolal Gabaonitov i povedal im: Prečo ste nás ľúbe chceli podviesť, aby ste povedali: Veľmi ďaleko bývame od vás, a vy bývate uprostred nás?“ — V. 23: „Preto teraz zlorečení budete a nebudnú z vášho kmeňa služobníci, ktorí by stínali drevo a vodu nosili do Pánovho domu.“ Na prosbu Gabaonitov Jozue ich však oslobodí od toho otroctva: V. 26: „I učinil Jozue, ako bol povedal, a vyslobodil ich z rúk synov Izraela, aby ich nepobili.“ V. 27: „I ustanovil ich Jozue v ten deň, aby drevo sekali a vodu nosili celému zhromaždeniu, i k oltáru Pánovmu, až do toho dňa a na miesto, ktoré by vyvolil Boh.“ Zo súkromných otrokov stali sa Gabaoniti štátnymi otrokmi (chrámovými).

⁶⁶ Komenský v Herborne učil sa logiku a metafyziku pod vedením Gutberlethovým a Alstedovým podľa Aristotelových zásad, samozrejme vo forme scholastickej; vo fyzike a v didaktike podľa príkladu Vivesovho, Campanellovho a Baconovho horlí proti Aristotelovi. Tu čiastočne ustupuje od toho horlenia, správne pripomínajúc, že Aristotelove slová niekedy neboli dobre chápané (z predpojatosti alebo z nesympatie prekrútili sme zmysel slov proti zmyslu ich autorov), tak isto ani Aristoteles nechápal správne mnohé výroky svojich predchodcov. Vo vševede však treba hľadať všeobecný súhlas, a nie stranícke víťazstvo.

⁶⁷ 2. Ezdr. 13, 23, 24 (Vulg.): „Ale i po tieto dni uvidel som ženy Judeov Azotky, Ammonitky, Moabitky. A synovia ich hovorili odpoly po azotsky, a nevedeli hovoriť po židovsky, ale podľa jazyka každého toho ľudu.“

ale pod tou podmienkou, že čokoľvek sa nájde, čo vecne, rozumne a nábožne vymysleli a napísali, aby sme to prevzali k všeobecnému prospechu. V čom ich však usvedčíme, že hovorili alebo robili ne-súhlasne, proti pravde alebo proti náboženstvu, nech sa im rozkáže o tom mlčať, aby nezápasila stále svetskost s náboženstvom, blud s pravdou a temno so svetlom.

59. Ale bude tu potrebná poctivosť a rozhodnosť, aby sme ľahko-myseľne nerozhodovali, lebo sa stáva, že kedykoľvek iným pripisujeme omyly, neuznávajú ich; pretože z predpojatosti iným pripisujeme alebo sa dáme unášať vášňou, prekrútime slová proti mysli ich pôvodcov. Keďže predsa každý najlepšie vysvetlí svoje slová, z tej príčiny sám Aristoteles necituje sa najlepšie, že keď chce podoprieť hodnovernosť svojho učenia, zamietá starých filozofov, lebo nepo-súdil dosť objektívne ich mienky, a preto sa mohlo veľmi ľahko pokladať za výplod fantázie, čo neodporovalo ani sebe, ani pravde a hádam ani Aristotelovmu výroku. Ak je tomu tak (lebo nič ne-tvrším), bude výstrahou majstrom vševedy, v ktorej netreba hľadať čiastočné víťazstvo, ale všeobecnú harmóniu, aby sa totiž prostredníctvom nájdenej pravdy čo najviac nezhôd uviedlo do súladu.

60. Toľko o prehľade a zoznamoch vecí. Povedal som aj to, že je potrebné porovnať, aby bolo jasné, či sme všetko zapísali, čo patrí k veci, a či patrí k veci, čo sme zapísali, a či je skutočne všetko také, ako sa predkladá. Zaiste, keď sa navlas nezhodujú veci s výkladom, pletie sa rozum a zamotáva do omylov. Ale bez pochyby je isté, že i našich zoznamov je premnoho (najmä v niektorých sektách, kde sny a tiene sa pokladajú za veci), čo sa ne-nachádza vo veciach, a naopak, že i v božích pokladoch i v prírode je veľmi mnoho vecí, ktoré sme dosiaľ hodnoverne nezaznamenali, a konečne, že veľmi mnoho vecí má inú povahu, ako nám to naše knihy hovoria, a preto je celkom nevyhnutné, aby sa všetky výklady s vecami porovnávali, lebo iba keď sa tak stane, vyjdú konečne najavo nedostatky i zbytočnosti a budeme ich môcť opraviť, odstrániť a doplniť, prv nie.

61. Ale kto zo smrteľníkov bude stačiť na takú prácu? Totiž pre hojnosť a rozličnosť vecí prirodzených, nadprirodzených, mravných a umeleckých, lebo keď niektorí predošli stopovatelja nachádzali vo všetkých čiastkách vecí také množstvo veľkých uzlov, že sa ich usilovnosť z väčšej časti skončila bedákaním nad neprekonateľnou dokonalosťou prírody, nad nepreskúmateľnou spleťnosťou príčin, nad nezmieriteľným nepriateľstvom protiv, ktoré sa všade vyskytujú, a k tomu všetkému i na slabosť ľudského rozumu, čo sa nestane, ak by to niekto znova chcel rozplieť.

62. Ale netreba zúfať. Niekedy sa podarí umeniu, čo sa nemôže podariť sile, s čím dosiaľ, ako sa zdá, nepočítali bádatelia, ktorí sa takmer jedine mocou rozumu a nepretržitým úsilím nadšenia pokúšali preraziť, hoci ako holá ruka, tak i rozum ponechaný sám na seba nedokáže mnoho. Nástrojmi a pomôckami ľahšie a istejšie uskutočnime veci. Budú potrebné pravidlá, aby veci a učenie o veciach podľa nich sa zostavovali, aby pohodlne sa odlučovalo potrebné od nepotrebného, užitočné od neužitočného, pravé od falošného.

63. Zdalo sa, že osvietený Verulamský⁶⁸ pri skúmaní prírody našiel také pravidlo, umelú indukciu, ktorá je veru rovnou cestou prenikania do tajov prírody. Ale veru pravidlo vyžaduje si ustavičnú usilovnosť viacerých ľudí a vekov a je také lopotné a ako sa zdá od neistého výsledku také závislé, že premnohí opovrhujú tým preslávnym objavom ako neužitočným. Nám k stavbe vševedy málo pomoci poskytuje, pretože, ako som povedal, zamierené je na odhaľovanie tajov prírody a my však máme brať do úvahy celý vesmír. Bude teda potrebné iné a celkom všeobecné pravidlo, ktoré nám pátrajúcim ráči milostive ukázať milosrdný náš Boh, ktorý preto sa skrýva, aby bol hľadaný, a preto chce byť hľadaný, aby sa našiel (Prisl. 25, 2; Jes. 45, 15).⁶⁹ Aby sa tvoje hľadanie zbavilo účinku nálezu (píše blahoslavený Fulgentius⁷⁰ Monimovi v kn. 1), nijako nedopustí Boh, ktorý ťa duševne zapálil hľadať, pretože nijakým spôsobom nezmarí svoj verný prísľub, ktorý hovorí: „Proste a dá sa vám, hľadajte a nájdete, klopte a otvorí sa vám!”

64. Čo nám teda dal vedieť Hospodin, Boh náš, nám prosiacim, hľadajúcim, klopučim? Chceme to už vysvetliť, preto prosím a zapri-sahám, aby tí, ktorí môžu mať múdry názor na tieto veci, nábožne dali pozor. Niekoľkými vetami vysvetlím celú vec.

I. Sú tri veci, ktorými sa naša ľudská vedomosť i akási vševedúcnosť končí, a to: *poznanie Boha, prírody a umenia*. Pod umením rozumieme všetko, čokoľvek sa stáva ľudským príčinením, t. j. myšlienky, reči, skutky; pod prírodou — čokoľvek vzniká a deje

⁶⁸ Myslí na Baconovo „*Novum organum alebo správne úsudky o vysvetľovaní prírody*, kn. II.“

⁶⁹ Prisl. 5, 7 (Vulg.): „*Lepšie je, aby ti bolo povedané, vstup sem, než aby si bol ponížený pred kniežatom.*“ — Izai. 5, 15 (Vulg.): „*A tak zohnutý bude človek a ponížený muž, aj oči pyšných budú ponížené.*“ Vztah oboch miest k textu Komenského nie je dost zrejmy.

⁷⁰ Fulgenti, biskup Ruspenský, *K Monimovi III*, kniha I, kap. 1: „*O dvojito-tom božom predurčení, jedno predurčenie dobrých ku sláve, druhé zlých k za-trateniu.*“ — § 3: „*Ani Boh nijako nedovolí zmarit tvoje skúmanie kvôli obja-vu, pretože jeho verný prísľub nijakým spôsobom nevyjde nazmar, lebo ho-vorí: Proste a dostanete; hľadajte a nájdete; klopte a otvorí sa vám.*“

sa samo od seba, vnútornou silou vecí; pod Bohom — koľko sa len od večnosti skrytej moci, múdrosti, dobroty slovom — koľko sa len dosiaľ prejavilo. Kto pozná tieto tri veci, pozná všetko, pretože z tejto trojitej podstaty vznikajú všetky veci.

65. II. Musí sa hľadať dokonalá znalosť týchto troch vecí. Aby sme nepovažovali za dostatočné vedieť niečo o prírode, niečo o umení, niečo o Bohu (čo sa dostáva aj najzaostalejším, áno, aj hlupákom), ale aby sme úplne a dokonale porozumeli všetko, čo možno porozumieť.

66. III. Znalosť vecí je dokonalá, keď je pravdivá. Ak nie je pravdivá, ukazuje nám len obrazy miesto predmetov a vyúsťuje v hračku.

67. IV. Poznanie je pravdivé, keď veci poznáme také, aké sú. Keď ich ináč poznávame, než aké sú, nebude to poznanie, ale omyl.

68. V. Predmety poznávame, aké sú, keď ich poznávame tak, ako vznikli.

Každý predmet istotne je taký, akým ho učinili, pretože, keď nie je taký, akým ho učinili, spreneveril sa dvojitému cieľu.

69. VI. Každá vec sa tvorí podľa svojej idey, t. j. podľa nejakého spôsobu, na základe ktorého sa mohla stať tou, ktorou je.

Ak by niečo nemohlo vzniknúť, nevzniklo by, a keby sa ne-mohlo stať takým, nestalo by sa takým. Túto možnosť nazývame ideou a ňou je vec tou, ktorou je.

70. VII. Všetko teda, čo sa deje, deje sa podľa idey, nech sú to už diela božie, prírody alebo umenia.

Keď teda idea je určitá príčina vecí, nemôžeme si ani len pred-staviť o Bohu, žeby niečo konal bez idey, to jest bez určitej príčiny, lebo on sám je príčinou príčin; podobne príroda, keď tvorí naj-usporiadanejšie diela, ako i jej sokyňa, umenie, nemôžu vytvoriť nič bez príčiny.

71. VIII. Umenie si vypožičiava idey svojich diel od prírody, príroda od Boha a Boh od seba samého.

Že to prvé je pravdivé, dokazujú výroky: „Umenie bez prírody nič nedokáže; umenie je sokyňa prírody; umenie napodobňuje prírodu; umenie je dcérou prírody.“ Ale nie menej pravdivé sú tieto: „Príroda bez Boha nič nedokáže; príroda je sokyňa Boha; príroda je dcérou Boha; príroda napodobňuje Boha. Boh konečne nenapodob-ňuje nikoho, okrem seba samého, pretože ani ináč nemôže, ani ne-chce; nemôže, pretože okrem seba nemá nič vo svojej večnosti. Odkiaľ by teda vzal počiatok alebo formu svojich diel: nechce vziať, keďže je najlepší a nemôže chcieť iba najlepšie, lebo nič nie je než ono jedno jediné, večné, dobré, čím je on sám.

Ak by niekto povedal, že Boh slobodne vymyslel príčiny k vytváraní vecí, pýtam sa, prečo? Ak teraz Boh v prírode nečiní nič nadarmo, prečo by bol činil na začiatku, aby totiž, ak má seba samého za najdokonalejší vzor všetkej dokonalosti, vymýšľal iný vzor, alebo aby šetril svoju velebnosť? Skôr ju chcel viditeľne ukázať (Rim. 1, 20). Alebo aby hĺbku svojej múdrosti tým odstúpil od seba zjavil? Tak by sa zmenila veľkosť jeho slávy, akoby bola nejaká dokonalosť, ktorá by nebola v ňom. Ale to je nemožné. Je isté teda, že sa i tvorovia a idey tvorov nevyvinuli odinaka iba z toho prameňa. A keďže sa medzi tvormi každý činiteľ usiluje svoj predmet napodobniť, prečo by sme to nepriznali i Tvorcovi, ktorý tento charakter vstúpil do tvorov? Hlavné preto, lebo Boh nemôže mať nič, čo by určovalo koniec jeho skutkov, okrem seba samého. Nech teda zostane v platnosti, že Boh neberie odinaka koniec i výtvarnú silu svojich skutkov než zo seba samého, práve tak neberie odinaka ani formu, ani látku, ktorou sa podstatne líši tvor od tvorcu.

72. IX. Boh teda stvorením sveta stvoril sám seba, aby sa úplne vyrovnal tvor s tvorcom. Keďže tvárnosť nevyhnutne súhlasí s tvarom, nevadí, že kvôli väčšej alebo menšej zreteľnosti, vytvárajú sa stupne tejto úmernosti. Tak sa menuje Syn boží výrazom (t. j. vyobrazením) Otca (Žid. 1, 3)⁷¹ a predsa i človeka nazývajú obrazom božím (Genes. 1, 26; 1. Kor. 11, 6). Áno, i všetky ostatné veci sa prirovnávajú k nejakému obrazu, keď sa hovorí, že neviditeľná božia bytosť od stvorenia sveta býva spozorovaná rozumom z toho, čo je stvorené (Rim. 1, 20);⁷² a že aj veľkosťou podoby i stvorenia jasne môže byť viditeľný ich tvorca (Múdr. 13,5). A tak sa stalo, že pohani prírodu nenazývali len dcérou božou, ale i Bohom. Čo iného je príroda, hovorí Seneca, ako Boh a boží rozum, ktorý je vložený do celého sveta a do jeho častí (De benef. 4, 7).⁷³

73. X. A nakoľko všetky veci sú účastné božích ideí, stáva sa, že

⁷¹ K Židom 1, 2, 3 (Vulg.): „Najnovšie však za týchto dní hovoril nám skrze Syna, ktorého ustanovil dedičom všetkého, skrze ktorého učinil i svety; ktorý, pretože je odleskom jeho slávy a obrazom jeho podstaty, udržuje všetko slovom svojej moci, a po dokonalom očistení od hriechov sedí na pravici Veličenstva na výsostiach.“ Gen. 1, 26 (Vulg.): „I povedal: Učínime človeka na náš obraz, podľa podobnosti nášho.“ — 1. Kor. 11, 7 (Vulg.): „Muž sice nepotrebuje prikrývať si hlavu, lebo je podobizňou a sláva božia, kdežto žena je sláva mužova.“

⁷² K Rim. 1, 20 (Vulg.): „Veď jeho neviditeľná bytosť od stvorenia sveta z toho, čo je stvorené, rozumom spozorovaná býva.“ — Múdr. 8, 5 (Vulg.): „I veľkosťou obrazu a stvorenia môže sa poznať i vidieť ich Stvoriteľ.“

⁷³ Seneca, O dobrodeňí, kn. IV, kap. 7: „Čo iného je príroda ako Boh a rozum boží do celého sveta a jeho častí vložený?“

i medzi sebou majú účasť a navzájom sú si úmerné, pretože, čo sa zhoduje s jedným tretím, zhoduje sa i medzi sebou.

74. XI. Tie isté sú teda príčiny vecí, ktoré sa líšia iba formou bytia, pretože sú u Boha ako v praobrazu, v prírode ako v pa-obraze a v umení ako v protiobrazu.

Aj pri pečiatke je tá istá forma. Najprv sa nachádza v myslí toho, kto dáva podobu, alebo káže stvárniť, potom sa vryva do kovu, konečne otláča vo vosku. Hoci totiž je trojitá, predsa je jedna, pretože sa vytvára od prvej druhej, od druhej tretej a ne-skôršia podľa obrazu prvej. Podobné idey, začaté v božej myslí, vryvajú svoju podobu iným veciam nimi vytvoreným.

75. XII. Harmónia je teda základom i vytvárania i poznávania všetkých vecí.

Muzikanti harmóniou nazývajú lahodný súlad mnohých hlasov. Takýto súlad majú v Bohu večné cnosti, vlastnosti tvorov v prírode a takýto zhodný súzvuk je so všetkým všade i vo vlastnostiach vyjadrených v umení, pretože každá z nich je v sebe i medzi sebou harmóniou, obrazom božej harmónie je príroda a jej obrazom je umenie.

76. XIII. Prvou požiadavkou harmónie je, aby nebolo v nej nič disonantné. Hudobná harmónia sa zlieva z najnepodobnejších a veľ-aj celý svet je postavený z protikladov (pretože bez protikladov nemohla by jestvovať ani pravda, ani poriadok, ba ani existencia sveta), ako i písmo, ktoré si na pohľad v mnohom odporuje, predsa sa však zlieva v zhodu. Taký súlad má byť aj v našej duši, ak sa má vytvoriť všesúlad, ktorý by ako v božských, tak i v našich skutkoch, myšlienkach a slovách vytvoril všeobecnú harmóniu, pravda, keď sa odstráni nesúlad, ak sa nejaký objavil. Keďže toto tajomstvo vôbec nechápeme, uchvacujú filozofi z prírody, bohoslovcí z Písma, jedni to, druhí ono a odkazujú prírodu na prírodu, Písmo na Písmo a vyludzujú pocity, ktoré si odporujú, vyvolávajú aj hádky a rozbroje. To nevyhnutne musí zmiznúť, len čo sa objaví svetlo všeobecnej harmónie. Pravda sa totiž všade zhoduje.

77. XIV. Druhou požiadavkou harmónie je, aby nebolo v nej nič kontrastné.

O veciach prirodzených i umelých je známe, že sa v nich všetko deje harmonicky. Potrebné je totižto, aby všetky časti pri živočíchovi, strome, hudobnom nástroji, pri lodi, pri voze, v knihe, v dome atď. boli úmerné so svojím celkom i navzájom. Čo sa však vzťahuje na božské veci, ne jeden by mohol pochybovať, či sa spájajú v nejakú úmernosť s prirodzenými a umelými vecami. Mohol by si niekto myslieť, že je vlastnosťou vznešenosti božskej s ničím sa

nedeliť s tvormi. Musíme však vedieť, že čokoľvek je v paobrazu, nevyhnutné je, aby sa najprv objavilo v praobrazu, pretože potôčik od prameňa, tieň od tela, zrkadlo od obrazu má, čokoľvek má. Ďalej, keď sú tak dôkladné diela prírody, že sa nenechalo ani miesiť, tečka pre vymyslenie lepšieho ich vytvorenia (ako poznamenáva Galenus⁷⁴ v kn. 6, De usu part., kap. 1) a ak povaha prírody sa nemení a nepretvorí (ako svedčí Tertulian proti Valentinianom v kap. 29),⁷⁵ čím bude príroda, ak nie živým obrazom toho, v čom je v prvom rade a vynikajúcim spôsobom všetko najlepšie, nezmeniteľné a nepretvoriteľné? Konečne Boh sám v Písme svätom priravnáva si uši, oči, ústa, ruky, nohy, srdce, tvár, chrbát. Volá sa aj ohňom, skalou, kotvou, hradom. A prečo to, keď tieto slová nič nemôžu prezradiť o Bohu? A ak môžu, neprejavujú nič iné, len to, čím v skutočnosti je; toto je podľa pravidla pravdy reč božia. Vieme, že sa to hovorí obrazne, lebo kto by chcel fantazirovať s antropomorfistami? Predsa nikto nezaprie, že pokladom obrazotvornosti (t. j. metafor a podobenstiev) je samotná úmernosť, alebo akási totožnosť vecí, pretože je potrebné, aby prv bolo niečo, než sa prednesie. Ako teda umelé veci vo všetkom istou úmernosťou zodpovedajú prirodzeným veciam, tak prirodzené zodpovedajú božským.

78. XV. Treťou vlastnosťou harmónie je, aby vychádzala z niekoľkých zásad a z istého spôsobu rozdielu, hoci rozličnosť tónin a spevu je nekonečná. Iste všetky rozdiely v harmónii, koľko sa ich len vymyslelo a ešte vymyslí, vznikajú zo siedmich hlasov a troch súzvukov. Všetky predmety, koľko ich len je na svete, skladajú sa z toho nepatrného počtu prvkov a z niekoľkých akostných rozdielov. Podobne aj u všetkých ostatných je tak, že množstvo a roz-

⁷⁴ Galenus, O podstate časti v ľudskom tele, kn. VI, kap. 1: „... ako asi cesta cez hrud a že ani tu nič nezanechala príroda, ktorá nevytvára nič prebytočne alebo nedokonale alebo neobratne, ale nezanechala ani myšlienku na inú lepšiu úpravu“. Podobne kn. XVI, kap. 1: „Budeme chváliť Hippokrata, nazývajúceho prírodu spravodlivou; ak so všetkou istotou pozorujeme toto, ako sa to vzťahuje na každú časť; zistujeme, že je nielen spravodlivá, ale aj v umení zbehlá a rozumná.“

⁷⁵ Tertulian, Proti Valentinianom, kap. 29: „Aby som urobil záver, zbieram teraz všetko, čo o rozložení celého ľudského pokolenia pojednáva. Na začiatku hlásajú trojtvárnu prírodu, a predsa zjednotenú v Adamovi; Potom ju už delia podľa jednotlivých vlastností rodu, rozčleneného aj podľa mravných odlišností, pritom sa chytajú príležitosti, takto rozdeliť potomstvo samotného Adama. Kain, Ábel, Seth ako praotcovia ľudského pokolenia práve na toľko časti rozvádžajú znaky (dôvody) prírody a bytia. Choika, vydedenca spásy, prideliť ku Kainovi. Duchovný život, ktorý prežívajú s predurčením strednej nádeje na spásu k Ábelovi pripočítavajú; predurčených k istej spásu do rodu Setha uzavierajú. Rod Choikov, t. j. zlé duše, nikdy nebudú spasené. Vyhlásili, že príroda je nezmeniteľná a nepretvoriteľná.“

manitosť vecí nie je nič iné ako rozličné opakovanie podobných vecí. Napríklad, hoci na strome je tisíckrát tisíc listov, predsa všetky sú toho istého tvaru, farby a vlastnosti. Práve tak, koľko je na celom svete stromov toho istého druhu, všetky majú ten istý spôsob života, to isté robia, to isté trpia. Práve tak i stromy, ktoré sú rozličných rodov, majú niektoré spôsoby života spoločné.

79. XVI. Tak teda, keď poznáme podstatu vecí a spôsoby, v ktorých sa líšia, poznáme všetko. Práve tak dosť dobre vie zaspievať i zložiť každú melódiu ten, kto sa naučil v hudbe skladbu tónin a premien. Vymysleli aj spôsob, že keď organisti nahliadnu do jedného, takzvaného generálu basu, tak vedia zahrať všetky melódie, ba keby skladba i zo sto hlasov pozostávala, predsa nijaká disonancia by nemohla vzniknúť. Práve tak donekonečna bude môcť rozoznávať a zhotovovať veci, kto pozná všeobecný spôsob skladby umelých, prirodzených i nadprirodzených vecí. Napríklad, kto vie, čo je krása, alebo od akých podmienok závisí, ten už i bez učiteľa bude vedieť, čo je pekný anjel, pekná duša, pekné telo, pekná farba, pekná reč, pekné mravy a hocičo iné. A naopak, vyjde najavo, že nie je pekné, čo sa nebude zhodovať s tou ideou. Mať otvorené zdroje vecí, ó, aká je voľná cesta k poznaniu mnohých vecí!

80. XVII. Také všeobecné spôsoby vecí nech sa abstrahujú od vecí podľa určitého pravidla a nech sa uznajú za pravidlá. Napríklad, čo je formou krásneho, dobrého,⁷⁶ dokonalého, užitočného, usporiadaného života a zmyslov, hľadáme vo všetkých veciach, ktoré sú krásne, dobré, dokonalé a opatrne oddeľme, čo nepatrí ku podstate pekného, dobrého, dokonalého, kým nezostane len číra forma. Čokoľvek je, má určitý základ, podľa ktorého je; čokoľvek teda existuje, zhoduje sa v istom spôsobe bytia, t. j. čo žije — v spôsobe žitia, čo cíti — v spôsobe cítenia, čo je krásne — v istom spôsobe bytia, podľa ktorého nazývajú ho krásnym; a tak aj iné záležitosti. Ak sa teda zo všetkého presne odvodzujú také spoločné a takmer vonkajšie vlastnosti vecí a idey, z čoho pozostávajú všetky veci, budeme mať k porozumeniu vecí podobný kľúč, pravidlo práce, zázračného ukazovateľa nových objavov, konečne spoľahlivý „Lydský kameň“^{76a} pre rozoznávanie názorov, slovom istú a prekrásnu hĺbku usudzovania.

81. Ale takéto pravidlá pravdy treba abstrahovať od tých vecí, ktoré sa tak majú, že sa ináč nemôžu mať, totiž od vecí prírody a sú komukoľvek poruke, aby kedykoľvek s nimi robil pokusy. Božské veci totiž samy od seba sú nevyspytateľné, preto ich

⁷⁶ Forma pekného, dobrého = tvar, idea krásna a dobrá.

^{76a} Lydius lapis, pozri Plinius, Hist. natur. XXXIII, 126 (43).

len do tej miery môžeme poznať, pokiaľ ich alebo príroda načrtla, alebo božský hlas zvestoval. Koľko dôvodu a opodstatnenia má umeňenie, má ho od prírody, a predsa sa často mylí. Najmä teda príroda bude ono pole, na ktorom budeme loviť idey vecí, ale len pomocou božieho hlasu (rozumej Písma sv.), ktorý je najpravdivjším dôvodom božích skutkov, ktoré sú ukazovateľmi, čo a načo to učinil Boh, prečo to činí a prečo bude činiť. Z týchto dvoch, t. j. z prírody a Písma bude treba vyviešť pravidlá zakladanej vševedy, aby ich pomocou všetko najväčšie i najmenšie, najvyššie i najnižšie, prvé i posledné, viditeľné i neviditeľné, stvorené i nestvorené uviedlo sa v jeden pravý sebe i veciam vyhovujúci súlad, alebo lepšie povedané všesúlad, okrem ktorého nič lepšie nemôžeme poskytnúť.

82. Zatiaľ toľko o novom pravidle na preskúmanie všetkých predmetov. Nasleduje výklad o novej forme, t. j. ako usporiadať vecí. Myslím, že vo vševede treba použiť najdokonalejšiu metódu, nad ktorú by nemohlo byť nič dokonalejšie a myseľ by sa totiž tak spojila s vecou, že by inde nenašla konca len na konci a prv ochutnala ovocie tejto vážnej náuky než trpkosť učenia sa. Toto dosiahneme:

83. I. Ak tak dokonale rozpitveme celý svet a rozoberieme všetky žily i všetky údy všetkých vecí, aby sme videli všetko, a to na svojom mieste a bez akéhokoľvek zmätku.

84. II. Ak nastane dohoda o význame slov (najmä všeobecných, ktoré bežne používame), aby nezostalo nič nepochopené a aby sme ho nezbavili rovnakého významu, z čoho by mohli vzniknúť spory a boje. Tomu odpomôžu presné definície, ktorým i matematici dávajú prednosť pred dôkazmi.

85. III. Pravidlá podrobme deleniu a definiciám, to jest poučky a zákony nech sú so svojimi dôkazmi.

86. IV. Ale dbajme na to, aby všetko to (delenie, definície, zákony, čo nazývame spoločným menom pravidlami) bolo:

1. zreteľné, 2. nie inšie, iba opravdu užitočné, 3. všetko samo v sebe vždy pravdivé. Tieto tri podmienky zaiste pevným právom sa dosiaľ požadovali od filozofických i bohosloveckých spisov. Mnohé veci nemajú nijakého účinku alebo aspoň nepatrný, niektoré len náhodou sú pravé, napríklad oná metafyzická poučka:⁷⁷ sub-

stancia nepriberá ani viac, ani menej, a to nie je pravda, a keby aj bola, nemalo by to nijaký význam. Muž zaiste je viac človekom než zárodokom; orol viac vtákom ako netopier; slúcho viac slúchom než mesiac. Či je to nie zbytočné takto hovoriť: každá sviňa je sviňa; každý koň je koň? Kto by to popieral? Do koho by to bolo potrebné vtikať? Pravidlá vševedy nech zahrňujú látku skutočnej vševedy.

87. Obecné pravidlá vševedy nech nie sú ničím iným ako samozrejmy, vecnými a praktickými zásadami, t. j. výroky nech sú samy od seba vierohodné, ktoré netreba dokazovať predošlými pravidlami, ale len objasniť príkladmi, aby ich každý ľudský rozum uznal za pravidlá pravdy, len čo ich počuje. Takéto pojmy, ktoré Boh dal našim zmyslom, iste budú kľúčmi ľudského rozumu, aby osvietili každú maličkosť a budú aj kľúčom ku skutkom. Ale musím byť veľmi obozretný, aby sme za samozrejmu zásadu uznali len to, čo je skutočne také. Nie nadarmo sa ponosujú Verulamský, Streso⁷⁸ a iní, že obecné pravidlá logiky neodôvodnene tvrdia a popierajú niečo, že málokedy sa hodia pre dôkaz, obyčajne len pre dohadovanie (čo obyčajne konajú výnimky, obmedzovania, námietky, prekrucovanie, t. j. hašterenie sa).

88. VI. Všetky čiastky, ktoré zhrňuje vševeda, nech neprinášajú nič nové, nech sú len podrobnejším rozvedením predchádzajúcich všeobecných poučiek, ako vidíme, že sa deje so stromami a pri- rastkami živočíchov, že sa nerodia každým rokom nové kmene, ani nové konáre, ale len predošlé sa zdokonaľujú.

89. Vševedu takým spôsobom zostavíme: 1. že bude ľahko pochopiteľná a že jedno z druhého bude vyplývať, 2. že bude pravdivá. Všetko nasledujúce bude sa zakladať na predchádzajúcom. 3. Bude mať znamenitý úžitok. Budú jasné všetky príčiny všetkých mysliteľných vecí. A takáto kniha opravdu bude nielen semeniskom, ale i všestranným zavlažovateľom všeobecného vzdelania, zapričiňujú- cim, aby všetko púšťalo hlboké korene, takže žlakov nebudú lákať k súhlasu prehováraním, ale ich pripraví na to dôkazmi. To je to, čo konečne posilní vzdelanie.

⁷⁸ Verulamský, *Novum organum*, kn. I: „Ako vedy, ktoré sa teraz pestujú, sú neupotrebitelné k objavovaniu diel, tak i logika, ktorá sa teraz vyučuje, je neužitočná k objaveniu vied.“ Aphor. XII: „Logika, ktorá sa používa, je ustave skôr utvrdil a upevnil omyly, ktoré sú zakorenené vo všeobecnom poznávaní, ako objavil pravdu, takže je viac škodlivá ako osočná.“ — Gašpar Streso z Anhaltu svoje dielo „O užívaní a zneužívaní rozumu pri vysvetľovaní písma božieho“ sám poslal Komenskému na výzvu Hartlíba, u ktorého sa práve zdržiaval v Londýne za účelom spoločného vydávania spisov. Iný jeho spis „*Technologia theologica*“ (Leidae, 1634). Pozri Najnovšiu met. jazykov, XXVIII, 3.

⁷⁷ Aristoteles, *Metafyz.*, kn. X, kap. 3: „Ďalej sa nazývajú podobnými vecami, ktoré síce majú ten tvar, ale niet v nich rozdielu vo väčšom alebo menšom stupni, hoci ich v nich môže byť viac alebo menej. Okrem toho pre jednotu tvaru nazývajú sa podobnými také predmety, ktoré majú vlastnosť čo do druhu totožnú, ale zároveň ju majú vo vyššom alebo menšom stupni, napríklad biela farba.“

90. Ako teda medzi matematikmi nikto nehovorí: Pytagoras učí, že trikrát tri je deväť; Euklides uvádza, že nepretržitá kvantita má tri rozmery: dĺžku, plochu, objem, všetci zememerači sa zhodujú v tom, že v trojuholníku tri uhly rovnajú sa dvom pravým (vysmiali by sa tomu, kto by sa tak netaktne oháňal autoritami), ale dokazuje, že je tak a nie ináč, i keby sa nijaký Pytagoras alebo Euklides nebol narodil; tak potom hanbou by bolo dovolávať sa autority v metafyzike, fyzike, v etike a politike, keď možno použiť dôvody.

91. Ale i k tomu smerujeme takou metódou, aby celé dielo vševedy, bez akéhokoľvek opakovania, mohlo pokračovať a aby tou stručnosťou (hoci celé dielo zhustením látky je veľmi stručné) nepričinilo nijakú nejasnosť, pretože keď pôjdeme krok za krokom, všetko neskôršie, známe už z predošlého, samo dostane svetlo. Taký šťastný bude začiatok i pri písaní kníh podľa onoho vyskúšaného pravidla, ktoré má vojenská architektika: „Nijaké miesto nebráni samo seba, ale ho bráni iný;“ ba aj celky a jednotlivé čiastky, ktoré sa prednášajú, budú vysvetľovať a upevňovať z už skoršie známých vecí.

92. Pravda, pri vážnejších témach Písma sv. bude sa treba pričiniť o autoritu ako o svedectvo úst božích. Práve tak sa treba pričiniť i o svedectvo zmyslov s poukázaním na to, že pravda vecí sa utvrdzuje pokusmi, aby totiž ako u matematikov, keď dokážeme poučky, iste nasleduje pochopenie, a keď dokážeme záhadu, iste nasleduje účinok, aby tak i z pravidiel vševedy neomylné nasledovala znalosť i vykonanie vecí.

93. Ak by sa niečo nemohlo priviesť na taký stupeň istoty dokazovania a práve také užitočné by bolo poznať to, treba ho začleniť medzi neisté alebo záhadné predmety, obapolným naznačením dôvodov, jednak, aby každý nestranne mohol posúdiť, na ktorú stranu sa klonia vážky, jednak, aby aj iným sa ponechala možnosť konečne už raz rozriešiť túto záhadu a aj v takých záležitostiach vyvodiť neklamnú samozrejmosť, lebo Boh postupne zvykol dávať ľuďom svetlo. A tak kedykoľvek ideme krok za krokom, je prirodzené, že krok za krokom ďalej zájdeme. Zatiaľ to, čo sa vedecky bude vyučovať, hoci bude číselne menšie, prospechom bude mohutnejšie, lebo lepšie je málo, ale iste a v pevnom počte držať v mysli, ako poľetovať po neurčitých veciach, pretože toto prelieťanie prináša len vrtkavú a domnelú učenosť, ono však stálu a pevnú.

94. Medzi takouto knihou vševedy, ak by sa napísala, a knihami, ktoré teraz používame, bol by taký rozdiel, aký je medzi hudob-

ným nástrojom dokonale naladeným k úplnej harmónii a medzi viacerými nedokonalými nástrojmi toho druhu, bez najdôležitejších súčiastok, s tu i tam poškodenými a disonantnými píšťalami. Alebo aký je rozdiel medzi dokonalou tabulatúrou, na ktorú, keď len pozrie organista alebo gitarista, ľahko zahrá akúkoľvek melódiu a medzi onými roztrúsenými knihami symfónie, ktoré len viaceri môžu používať, a ani sa hádam nezhodnú vždy a všade.

95. Ako veľmi užitočná by bola takáto kniha pre štúdium múdrosti, mnohokrát, keď som takto sám v sebe o tom uvažoval, pokorne som sa poklonil Bohu a ani teraz ho neprestávam vzývať prosbami, aby vzbudil hrdinské mysle, ktoré by zapálili také veľké svetlo svetu. A pretože mi doprial byť v počte tých, ktorí poznajú nedokonalosti ľudských záležitostí a vrúcne si želajú nápravu. Myslel som si, že nebude od vecí, keby som sa sám odvážil skúsiť šťastie, či by láskavosť božia nechcela prostredníctvom mňa (lebo vánok boží veje, kam chce) poskytnúť niečo nového svetla alebo aspoň, aby to bolo vzpruhou iným, ktorých božská Prozreteľnosť obohatila väčším nadaním, učenosťou, časom, aby o niečo viac dokázali na tomto poli, ako ja budem môcť. A kto by mi to zarlieval, keď oduševnene túžim prosperovať kresťanskej mládeži, či už sám alebo prostredníctvom iných? Mám však obavu, aby taká súrna záležitosť nezostala len prianím, keby sa okrem priania nič iné nevyhlásilo verejnosti. Vykonal som teda, čo mi Boh doprial vykonať, jednak, aby ma z daného príkladu lepšie porozumeli, jednak, aby iní, ktorých Boh povolá, mali príklad ľahšieho nasledovania.

96. Myslím si, že sa nesluší, aby som to mlčky obišiel, z akých dôvodov som sa osmelil podujat' na takú veľkú vec a akého poriadku a akej metódy som sa pridržiaval pri jej zostavovaní a konečne s akým výsledkom (podľa môjho súdu). Všetko to len preto, lebo považujem za nutné, aby som kvôli vyvolaniu opravdivej kritiky predovšetkým ukázal, čo som zamýšľal, čo som dokázal a tu na mieste spoločného posudku všetkých bude naša vševedná kniha, z ktorej v mysliach správne usudzujúcich ľudí sám od seba vyjde najavo výsledný posudok.

97. Už dvadsiaty rok beží od toho času, čo som po prvýkrát pocítil túžbu i pohnútku hľadať prostriedky proti ťažkostiam literárnych prác, a to z príčiny môjho nešťastia, ktoré mi vyrvalo takmer všetky roky mladosti, lebo už ako chlapec, keď som stratil oboch rodičov, pre nedbalosť poručníkov som bol tak zanedbaný, že len v šestnástom roku života som mal možnosť nahliadnúť do základov latinčiny. Predsa dôkazom božej dobroty bolo, že tento pokus tak roznieť smäť prirodzenej túžby, že od tej chvíle neustával som

pracovať a horliť, ako by som nahradil škodu stratenej mladosti, a to už nielen čo sa mňa týka, ale aj iných. Zároveň som lutoval i osud iných, najmä v mojom národe ospalejšom v pestovaní literárnych umení. Často a mnoho som uvažoval, ako by bolo možno povzbudiť čo najviac ľudí, nielen aby si obľúbili slobodné štúdiá, ale i akou úsporou nákladov a času by sa mohli otvoriť školy, aby sa v nich mládež mohla učiť ľahšou metódou a dospievať k vynikajúcejmu úspechu. Pretože však skoro potom povolali ma k službe v cirkvi (v 24. roku) a mal som pred očami ono božské: *Toho si hľad!* Nechal som stranou aj starostlivosť o školu. Ale keď po piatich rokoch, dopustením božským, spolu s inými ma vypovedali z vlasti, aby som sa vo vyhnanstve uživil, vrátil som sa do školského prachu, obrátil som pozornosť na čítanie rôznych spisovateľov, našiel som mnohých, ktorí toho času úprimne sa začali zaoberať nápravou vyučovacích metód, a to: Raticha,⁷⁹ Helvicha, Rhenia, Rittera, Glauma, Caecília, Jana Valentína Andrea, ktorého sa slušalo na prvom mieste spomenúť, muža iskrenného ducha a osvietenej mysle, ako i Campanella a Verulamského, slávnych to novátorov filozofie. Čítanie ich spisov ma priviedlo k veľkej nádeji, že toľko rozmanitých iskier konečne zblkne v plameň. Ale keď som tu a tam spozoroval niektoré nedostatky a medzery, nemohol som sa uspokojiť, aby som sa nepokúšil o istý oporný bod na nezvrat-

⁷⁹ Ratichius (Wolfgang Ratke); jeho spis „*Krátky prehľad o didaktike alebo umení vyučovať Wolfg. Raticha*“ uvádza, ako jazyky, umenia a vedy ľahšie, rýchlejšie, správnejšie, istejšie a dokonalejšie ako dosiaľ ďalej šíriť, objavovať a vynášať na svetlo Christoforom Helvikom, doktorom teológie, a Joachimom Jungom, filozofom, obidvaja profesori v Giessene; vydané 1614.“ — „*Články, na ktorých väčšinou spočíva Ratichianska didaktika*“, vydal Joh. Rhenius v spise „*Štvoraká metóda vyučovania*“ (v Leipzigu 1617 a 1627). V tom istom spise „*Wolfganga Ratichia Všeobecný úvod do metodiky jazykov*“; vydanie obstaral Joh. Rhenius už r. 1615 s titulom „*Očakávaná nová metóda Ratichianova stručne a majstrovsky vyučovať jazyky*.“ — „*Úvod do didaktiky W. Raticha*.“ — Christofora Helvika, kedysi na giessenskej akadémii doktora a profesora, teológa, filozofa, historika, chronológa, filológa veľmi vychválené knihy didaktické, a to všeobecnej gramatiky latinskej, gréckej, hebrejskej, chaldejskej, spolu s vymedzením všeobecnej didaktiky a so zvláštnym návodom pre spoločenské rozhovory, dosiaľ mnohými túžobne očakávané a pre školskú potrebu vydané. V Giesse, tlačou a nákladom Gašpara Chemlina 1619. — O Rheniovi už bola zmienka. — Štefan Ritter: „*Cosmografia prosometrika*“; *Poetika prosometrická alebo vylíčené rečníckych podmienok*.“ — Spis Filipa Glaumia „*Hradný rozhovor o metóde vyučovania umenia, hoci za dvadsaťštyri hodín*“ (v Giessene 1621) vzbudil značnú pozornosť a viedol k velebeniu tzv. *Glaumovej metódy* (Glaumiova metóda), podľa ktorej bolo možné sa naučiť každý cudzí jazyk za štyri týždne. Bližšie zprávy podal o nej Gabriel Holstenius (pozri *Linguar. Meth. nov.* VIII, 29). — Janus Caecilius Frey vydal spis „*Nová a najpohodnejšia cesta k božím vedám a umeniam, k poznaniu jazykov, k po-*

ných základoch, ktorý by nepripustil nijakú pochybnosť, keby som ho mohol objaviť. Po dlhom uvažovaní, keď som prešetril všetko podľa nezvratných zákonov prírody a podľa pravidiel, zrodila sa mi v rukách Veľká didaktika, ktorá ukazuje majstrovské umenie.”

98. Keď som sa pokúsil o stručný návod vyučovania jazykov podľa pravidiel zostavených Didaktikou a pod názvom „*Brány jazykov otvorené*“ vydal na posúdenie verejnosti, stalo sa, že ju učenci a prirodzený prostriedok vyučovania jazykov. Videl som, že sa mi tým poskytol nový podnet, aby som sa pokúsil i o „*Bránu*“ samotných vecí, alebo ak by si radšej chcel o „*Kľúč*“ ľudského rozumu, ktorý obyčajne otvára zmysly k všetkým veciam. Veril som, že z toho dielka, keby sa podarilo, o toľko viac úžitku by sme mohli očakávať, čím väčší význam má skutočne byť múdrom, ako vykok-

99. Veru nechýbali mužovia, ktorí jednoducho pochybovali, že by sa mohla napísať taká *Brána* alebo *Kľúč vecí* (prezradil som totiž svoj úmysel priateľom); mňa však výborne posilňovalo presvedčenie o všeobecnej a pevnej harmónii vecí, že všetko, čo má človek poznať, dá sa zhrnúť do niekoľkých presných pravidiel, počtom síce obmedzených, ale neobmedzených používaním. Uvažoval som takto: Keď sa jazyk, ten najpružnejší tlmočník ducha, prejasňuje, akoby sa rozplýval v nekonečnú zbytočnosť, mohol by byť spútaný hrádzami, aby sa prinútil malým počtom hlások vyjadriť všetky hlavné pojmy mysle. Prečo by podobným spôsobom nemohli byť zoskupené neisté pojmy našej mysle zábradlím samotnej reči? Lebo hoci veci, postavené mimo dosah rozumu, zdajú sa byť niečím

hotovému rozhovoru, venovaný Michalovi Moreauovi, zástupcovi prětora v Paríži (v Heidelbergu 1629). Pozri *Najnovšiu metódu jazykov*, kap. VIII, 15, a kap. XIX, 4. — Spisy Jána Val. Andreae Komenského poznal veľmi skoro, najmä: „*Kresťanský občan alebo omilostenie kedysi zblúdivého cudzinca*.“ — „*Úvodom v zmatok alebo po všetkých veciach obfažne a márne pobiehajúci rozum*.“ — „*Cudzí bludy vo vlasti*.“ — „*Tri knihy mytológie kresťanskej alebo obrazov cnosti a hriechov*.“ — „*Menippus alebo stotina satirických dialógov*.“ — „*Rozpomienka priaznivcov*.“ — Odpoveď na list Komenskému už r. 1629, pozri *Najnovšia metóda jazykov*, kap. XXIX, 8–10. Listovné styky boli znovu obnovené r. 1648. — O Campanellovi a Baconovi už bola zmienka vo fyzike. Mená sú tie isté ako v úvode k *Didaktike*, v VIII. kap. *Metódy jazykov* a v liste grófa Leszczyňského z r. 1630. Spisy týchto mužov poznal Komenský už r. 1628.

⁸⁰ Podobne píše Komenský v liste grófovi Leszczyňskému: „*Týmto skutkom zrodila sa nová Didaktika, rýchle učil a naučil sa, láskave a ustavične odovodňovať*.“ O *Bráne vecí* pozri pozn. 17.

nekonečným, predsa nie sú nekonečné, pretože i sám svet obdivuhodné dielo božie pozostáva z málo prvkov a z nepatrného počtu rôznych foriem a všetko, čo v umení bolo vymyslené, môže sa uviesť pod určité rody a druhy. Pretože veci a pojmy vecí i obrazy pojmov sú slová paralelné a pri každom z nich niektoré tvary sú základné, z ktorých sa ostatné vyvodzujú, mysliel som si, že tie základné tvary práve sa tak môžu predkladať pri veciach a pojmoch ako pri reči. Tiež mi prichádzalo na myseľ, že chemici vymaňú našli spôsob tak zbaviť podstatu alebo ducha prílišnej hmoty, že nesmierna síla sa zráža v zrnku nerastov a bylín a v lekárstve s väčším účinkom sa môže používať ako v celých masách. I uvažoval som, či nemôže byť niečo vymyslené, čo by nejak mohlo zhrnúť a sústrediť pravidlá múdrosti, ktoré sú tak po rôznych odborných náukách roztrúsené, ba i mimo ich rozsahu donekonečna rozhádzané. Daleko sme od zúfalstva: každé zúfanie je rúhanie sa Bohu, ktorý prisľúbil pomoc prosiacim, hľadajúcim, klopučim. Prišiel som na to, že môže byť zriadené trojaké učilište vzdelania.

100. Začal som teda v mene božom a zaumienil som si použiť tú metódu, podľa ktorej som pracoval, keď som zostavoval Bránu jazykov. Po prvé, aby sa ako tam všetky názvy jazyka latinského, tak aj tu všetky veci hodné ľudského poznania ako do pokladnice poukladali. Po druhé, aby sa všetko len raz uvádzalo s výnimkou spojok a mienok, bez ktorých iné veci sa nedajú vysvetliť. Po tretie, aby sa nič inde neuvádzalo než na svojom mieste a vo vlastnom význame, t. j. v najprirodzenejšom poriadku vecí a s najjasnejším významom slov, aby sa tu každý naučil všetko stručne, krátko a zreteľne, čokoľvek významného majú spoločne všetky veci a čo dávajú všetky knihy a knižnice. Keby sme to dokázali, žeby cez tú našu Bránu bol upravený prechod ku všetkým veciam i ku všetkým knihám zrozumiteľným i bez učiteľa, zúčastnili by sme sa na tej chvále, ktorú Timoteus Bright⁸¹ dáva objaviteľom stručnosti a zreteľnosti. Z rozličných systémov filozofie (hovori), ktorými sa zaoberali milovníci pravdy a vynálezci, nijaká nie je prospešnejšia ani pre život, ani neoživuje myseľ počestnejšou rozkošou, ktorou sa iné umenia prispôbujú stručnosti a jasnosti. Vďačná spomienka teda nech zvelebí snahu tých, ktorí tak pracujú, aby sa poslucháči zbavili onej rozvláčnosti, ktorá budí ošklivosť a aby sa oslobodili od neprijemnej bodľacej a vyšli z labyrintu.

⁸¹ Citát je uvedený doslovne zo spisu „Do fyziky Vilhelma Scribonia po druhom autorom konečne obsiahlejšie rozšírenom vydaní a do troch knih rozdelených poznámok Timoteja Brighta, doktora medicíny v Cantabrigu.“ Vo Frankfurtu u Jána Weichela 1587.

101. A tak jediným našim úmyslom bolo, len čo sme priložili ruku k tomu dielu, všetko, čo treba vedieť, zhrnúť stručne a zreteľne. Ale stalo sa z milosti božej, že postupom práce zmocnila sa ma vznešenejšia myšlienka a starostlivosť, ako totiž spracovať všetko od najhibších základov pravdivejšie, lepšie a nám kreatívnom k prospechu, aby bolo pohodlnejším pre tento i budúci život. Už som to obširnejšie vysvetlil, čo treba, aby sme nevyhnutne mali na mysli, aby toto dielko bolo bránou nielen k spisovateľským a ľudským skutkoch i v knihách, uložil som to tu zbytočnou prácou a málo prospešnou usilovnosťou, keďže som neobjavil nijakých katalógov, ktoré by obsahovali všetko v celku i v podrobnostiach, ale viac tým, že som odhaľoval pravé základy všetkého a vysvetlil najdôležitejší význam najhlavnejších vecí, aby z nich i ostatných predmetov, nielen už známe, ale objavenia hodné, ktoré hľadám nikde inde nenájdeš. Častejšie nás tam zaviedol nový a plnší rad vecí, kde sa dosiaľ nikto neocitol.

102. Usiloval som sa, aby bola Brána i Pisma sv.: 1. Uviesť všetky dogmy Pisma sv. pod pravidlá vševedy, každé na svojom mieste, všetky historické udalosti však začleniť medzi príklady a strániť sa toho, aby mládež poznala všetky nám dané prisľúbenia, veľké i drahé, ktorými sa stávame účastníkmi božej prirodzenosti, aby sa potom najprv ozbrojila nielen proti škodlivému čítaniu svetských autorov (keď to vyžaduje potreba), ale aj proti pokúšaniam celého sveta.

2. Nejasné miesta⁸² Pisma sv. tak som sa snažil citovať na príslušných miestach, aby totiž sám doklad, keď sa ho na vhodnom mieste použije, priniesol objasnenie, alebo sa pokladal za výklad (môžeme pripojiť zvláštny zoznam takých textov).

3. Taktó som sa usiloval používať takéto frázy Pisma a vtípné výpovede, aby si mládež všade osvojila vec a sloh Duchu svätého, aby sa ťažko mohlo vyskytnúť niečo v samotnej biblii, čo by už vopred nebolo známe.

103. Nemám na mysli to alebo ono bohoslovie, ako je rozštiepené na sekty, ale mám na mysli všeobecnú a katolícku pravdu,⁸³ nepúšťam sa na tú stranu, kde je nebezpečné rázcestie, alebo kde

⁸² 2. Petra 1, 4 (Vulg.): „Pre ktorého daroval nám preveľké a vzácne zaslúbenia, aby ste skrze ne boli účastní božskej prirodzenosti a ušli porušeniu tej naruživosti, ktorá je na svete.“

⁸³ V didaktických a vševedných spisoch Komenského úmyselne sa vyhýbal sporným teologickým otázkam.

sa nám neukazuje východ na rovinu. Za lepšie totiž považujeme nevedieť niečo, ako zle vedieť, ako hovorí apoštol.⁸⁴

Hoci dúfam, že sme to dosiahli všeobecným vyrovnaním zásad, takže opatrný čitateľ ľahko spozoruje, že keď sa odstráni pokúšenie, bude už chýbať nejaká príčina k nebezpečným rázcestiam toho druhu, teda k omylom. Ako zaiste nie je možné, aby človeka, keď sa proste a bezvýhradne pridá k jednej z odporujúcich si viet (ako sa to vyskytuje i v Písme čo do písmen), neuvádzala druhá do rozpakov, ba aby ho často a veľmi netrápila; tak nie je možno nájsť zlatú strednú cestu, i keď obe krajnosti uvedieme do súladu, aby súčasne nepominuli všetky ťažkosti, pohoršenia a strachy, koľko ich len bolo. Preto teda, koľko len pravdy obsahujú obidve strany, nádherne sa v jednu spojia. Vtedy sa pozná, koľko pošetilosti sa dostalo tu i tam. Už prv sme povedali, že je to jediná cesta, aby všetka pravda stala sa stredom harmónie a aby zmizli zo sveta omyly.

104. Dúfame, že vysvetľovaním náuky z milosti božej rad-radom dosiahli sme to, že môžeme mať príklad pravej metódy, tak deliť a pred očami rozoberať veci, ako sa majú a dejú. Spolieham sa na to, že v metafyzike sme našli najpravdivejšie žily, po ktorých, idúc najrovnejšou cestou, prídeš až k jednotlivostiam a k najmenším spôsobom pojmov a slov, takže môžeš podrobiť rozboru nové, pravé a všetko dosiaľ nevidané.

105. Do metafyziky nemožno vniknúť nejakou trnistou dôkladnosťou okrem bystrých a vo veciach už zbehlých duchov, iba jasným a každej zdravej mysli takým prístupným spôsobom, že i osemročné deti budú chápať našu metafyziku a pomocou nej nižšie náuky a všetky umenia bez akejkoľvek námahy, ale s hojným potešením. Čokoľvek určuje podstatu vedy, uzavreli sme aforizmami, t. j. pravidlami, dúfam, že pravými, a nie daromnými; pevnými, ktoré nie sú vystavené výnimkám a útokom námietok, ktoré by konečne mali byť obraňované nie deravými štítmí obmedzovania, ale ktoré samy od seba stoja nepreraziteľné svetlom všeobecnosti a mocou pravdy.

106. Nič nepredkladáme z tých vecí, hoci je zrejmé, že sú pravdivé, s predpokladom, že by sme z milosti chceli dosiahnuť súhlas, ale poukazovaním dopredu, t. j. nepretržite, počínajúc od prvých zásad metafyziky, usilujeme sa vyvodit' jedno z druhého až do posledného najmenšieho rozdielu vecí, a to s takou zrejmosťou, s akou bývajú

⁸⁴ Filip. 3, 15, 16 (Vulg.): „Ktorikoľvek sme teda dokonali, takto zmýšľajme, a keď o niečom ináč zmýšľate, i to vám Boh zjaví. Ale o tom, k čomu sme už prišli, rocnako zmýšľajme a zostávajme pri jednom pravidle.“

dokazované poučky matematikov, takže i poslednému ako prvému nutne musíš dať za pravdu, pre ustavičné a nikde neporušené dokazovanie pravdy. Nebolo možné pridržiavať sa toho len v knihách najprv známych vecí, pretože dosiaľ neboli vysvetlené ich príčiny. Začneme si to s ľudským rozumom, ako robia krotitelia so žriebätami. Tí iste používajú najprv mäkké uzdy, ktoré skôr hladkajú, ako stískajú a v behu ich najprv mäkké uzdy, ktoré skôr hladkajú, miestach, potom ich prehánajú do kruhu.

107. V našej metóde vyskytuje sa tá zvláštnosť a podivuhodnosť, že všetky obvyklé delenia sa dejú trojdielne — trichotomic-ky. Priznávam sa, že toto sa odvolávaním na svedkov, ale že vo veciach najprednejších a najdôležitejších, hneď od prvého prívlastku vecí — dobrého, pravého, jedného — tak samočinne sa ponúkalo, že som býval chvíľami zarazený a udivený touto novotou. Keď som sa však inde, posilnený príkladmi, pokúsil o ten istý spôsob, videl som, že sa to všade darí. Neodvážil som sa teda protiviť pravde, ktorá sa mi vždy trojakým tajomstvom predstavuje, ale radostne som sa ujal tej harmónie sv. Trojice, túžobne som ju uskutočňoval i v ostatných veciach, nikde (pevne verím) som nerobil nijaké násilie, ale ako sa samy od seba rozštiepujú. Myslel som, že to veľmi prospeje žiakom. Po prvé, že bude podporovať pamäť, ktorá medzi mrežami rada pokračuje v objavovaní i v spomienkach. Po druhé, pre porozumenie samotných vecí, keď sa obyčajne takto odokrýva prirodzenosť vecí. V tej samej veci sa domáham posudku všetkých, ktorí nad tým pobožne a pokorne v božej bázni budú uvažovať. Som presvedčený, že takto nebude postihnutá márnosť ilúzií, ale pravda vecí. Nech je teda kresťanská vševeda, ktorá nám odokrýva trojaké tajomstvo a zasvätila sa trojjedinému Hospodinovi, jedinému mocnému, múdremu, dobrému, večne velebnému Bohu.

108. Nech nikoho neuráža názov vševedy. Vieme, že je jeden vševedúci, sám múdry Boh (Rim. 16, 27).⁸⁵ My sa hlásime k ľudskej vševede, k vede totiž toho, čo chce Boh, aby sme vedeli, zároveň s múdrou nevedomosťou toho, čo chce najväčší majster, aby sme nevedeli. Čo je skryté, u nášho Boha je. To však zjavil nám i synom našim Deut. 29, 29),⁸⁶ aby nezabudli na to z neďbalej nevďačnosti, napomína smrteľníkov.

109. Pretože v Kristu sa skrývajú všetky poklady múdrosti a ve-

⁸⁵ Rim. 16, 27 (Vulg.): „Samému múdremu Bohu skrze Ježiša Krista česť a sláva naveky vekov. Amen.“

⁸⁶ Deuteronom. 29, 29 (Vulg.): „Veci nášho Pána Boha sú skryté; veci však zjavené, tie sú naše a synov našich, aby sme splnili všetky slová zákona tohto.“

domosti (Kolos. 2, 5).⁸⁷ my tu však vykladáme Kristove tajomstva, aby rozumeli, ako sa všetko stalo a stáva sa prostredníctvom neho, tu večnú múdrosť a skutky božie, kým nepríde koniec; keď oddá kráľovstvo Bohu a Otcu, keď zničí všetko kniežatstvo, i moc, i silu (1. Kor. 15, 24)⁸⁸ a nechajú sa spravovať jeho duchom, prečo by sme sa nepreslávili s Kristom, že vykladáme pravú a spasiteľnú náuku všetkého. Iste nám kresťanom prislúcha hlásiť sa k vševede a nikomu inému, pretože mimo kresťanstva niet nijakej, ani ne-môže byť, čo už dávno hlásal Augustín⁸⁹ v knihe 3. Contra Acad. 19, čo dokazuje, že jedine kresťanstvo je pravou filozofiou. A v skutku, keďže mimo cirkve niet božieho zjavenia a bez neho ľudský rozum nepreniká za prítomný život. Tento život však uzaviera úzke hranice, takže, keď sa rodíme, už umierame a koniec závisí od začiatku. Čo vznešeného môže znamenať múdrosť, ktorú sme jedine zmyslami a rozumom nadobudli, ktorý troška prevyšuje zmysly, ktoré nás niekoľko dní rozrušujú akýmisi vysnenými rozkošami, a potom sklamaných opúšťajú? Ten je teda múdry, ktorý je pre večnosť múdry, ale tak, aby zároveň to, čo predchádza, totiž prítomný život, najmúdrejšie vedel prežiť. Preto teda veľmi dobre hovorí osvietený muž: Jedine kresťania sú rozumní, pretože sú z Boha, iní sú šašovia, lebo sú zo seba.

110. Dodávam, že pravá vševeda je rovnou cestou k svätej nevedomosti, ktorá nás jedine môže poučiť, že všetka naša múdrosť nie je ničím iným ako tieňom, keď ju porovnáme s bleskom večnej múdrosti, ktorá je v Bohu.

111. Myslíme, že z trojakého dôvodu máme nazývať vševedou

⁸⁷ Kolos. 2, 5 (Vulg.): „V ktorom sú skryté všetky poklady múdrosti a ve-
domosti.“

⁸⁸ Kor. 15, 24 (Vulg.): „Potom koniec, keď oddá kráľovstvo Bohu a Otcu,
keď zničí všetko kniežatstvo, i moc i silu.“

⁸⁹ Augustín, *Proti akademikom*, kn. III, kap. 19: „A tak teraz skoro ani
by sme nevideli filozofov iba cynikov alebo peripatetikov, alebo akademikov.
Cynikov totiž preto, lebo sa tešia istej životnej slobode a voľnosti. Čo sa však
týka vzdelania, učenia a mravov, čím sa staráme o dušu, pretože nechýbali
veľmi bystrí a obozretní mužovia, ktorí vo svojich rozhovoroch učili, že Aristoteles
a Platón tak sa zhodujú, že neskúseným a menej pozorným sa zdá, že sú
medzi nimi nezrovnalosti. Po mnohých storočiach síce a za cenu veľkej námahy
sa predsa vykryštalovala, ako sa domnievam, určitá náuka najpravdivejšej
filozofie. Nie je to síce tá istá filozofia tohto sveta, ktorú právom zatracuje
naše Písmo sväté, ale iného rozumného sveta, ktorému by nikdy neziskal späť
duše zaslepené mnohotvárnymi bludmi a až na najvyšší stupeň poškrvnené te-
lesnou nečistotou, keby Boh určitou láskavou milosťou neobrátil a neznižil váhu
božského rozumu až k samému ľudskému telu, ktorého nielen pravidlami, ale
i skutkami povznesené duše by sa boli mohli spamätať a uzrieť vlasť i bez slov-
ných hádok.“

alebo všeobecnou múdrosťou také štúdiom, aké odporúčame a o aké sa pokúšame. Po prvé, učíme, aby rozvinuté sily samotných vecí, ktorých rozkúskovanie neschvaľujeme a vysvetľujeme mohutnosťou ľudského nadania, podrobili si všetko. Po druhé, vzhľadom na nauku, ktoré odporúčame nie ako rozličné, ale ako jednu nauku, ktorá do svojho rozsahu zahŕňuje všetko. Po tretie, vzhľadom na tých, pre potrebu ktorých sa pripravuje, totiž pre všetkých, ktorí sa pridali ku Kristovi, aby mohli očakávať trojaké ovocie tohto dielka, a to pre učeních, pre školskú mládež a pre všetok kresťanský ľud.

112. Pretože sme sa podujali napísať Bránu vševedy a nie vševedu, nedomáhame sa za každú cenu všetkého. Bola by to nekonečná práca a presahovala by sily jedného človeka, ale len hlavných a základných vecí. A predkladajú sa od bohoslovca, ktorého najvyšším cieľom je a má byť ukázať ľuďom cestu, ako preniknúť cez viditeľné a vonkajšie k neviditeľnému a k večnému. Kto bude mať právo ma obviňovať, ak by som urobil menej užitočne, alebo menej presne, čo som mal vykonať. Taká je takmer celá nauka právnikov, ktorá sa vybíja v hádkach o pozemské a pominuteľné veci, to jest, ktorá sa zaoberá mrzutosťami a vrheli. Zdá sa, že to sami uznávajú, že nepatrí k vyšším vedám. Najmúdrejší právnik našej doby Besold⁹⁰ píše (na konci svojej úvahu o súhrne všetkých náuk): „Odvážil by som sa definovať mnohosti, väčšinu má z teológie, mnoho z lekárstva, ale málo z práva.“

113. Neospravedlňujem sa teda, že ako bohoslovec pokúšam sa určiť hranice takého mnohoznalectva, alebo ešte správnejšie — vševedy. Pochválím sa skôr, že sa mi dostalo od Hospodina tej mi-
losti, aby ma použil za aký-taký nástroj k objasneniu svojho milo-
srdenstva. Evanjelium, ktoré mi zveril Ježiš Kristus, je mi svä-
tejšie a drahšie než život; a ani si nič iné nežiadam, ani o iné sa
neusilujem než o to, aby ma našiel verným rozsievateľom jeho ta-
jomstiev. A keďže viem, že nepovedal Petrovi len: „Pas ovce moje,“
ale aj: „Pas baránky moje“ (Ján 21, 15),⁹¹ celkom som o tom pre-
svedčený, že záleží na bohoslovcoch, aby sa skutočne starali o za-

⁹⁰ Krištofa Besolda „*Axiomy filozoficko-teologické*.“

⁹¹ Ján 21, 15—17 (Vulg.): „A keď poobedovali, riekol Ježiš Simonovi-Petrovi:
Simone Jánov, miluješ ma viac ako títo? Riekol mu: Áno, Pane, ty vieš, že ťa
milujem. Riekol mu: Pas baránky moje.“ — V. 16: „Riekol mu zase: Simone
Jánov, miluješ ma? Odpovedal mu: Áno, Pane, ty vieš, že ťa milujem. Riekol
mu: Pas baránky moje.“ — V. 17: Riekol mu po tretie: „Simone Jánov, miluješ
ma?“ Zarmútil sa Peter, že sa ho pýtal tretikrát a povedal mu: „Pane, ty
všetko vieš, ty vieš, že ťa milujem.“ Riekol mu Ježiš: „Pas ovce moje.“

hnanie tých i oných na masťnú pašu na horách Izraela, aby tam odpočívajú na zelenom trávniku a pásli sa na žírnych pastvách (Ezech. 34, 13),⁹² zvlášť po rozptýlení božieho stáda (ak by sa niekedy stalo od poľnej zveri), aby čím prv boli zohnané ovce i barany božie. Budem teda blahorečiť Pánovi s prorokom, ktorý mi bude dráždiť sluch, aby som bol ako ten, čo pozorne počúva a učí sa.

114. Ani nebudem ospravedľňovať drsný sloh. Ani som nemohol, ani som nechcel dráždiť sluch. Takých vecí je na svete viac než treba, a preto bude viac priliehavé prispôsobovať myseľ čistej a jednoduchej múdrosti, pretože lepšie bude napredovať, keď sa veci prednesú jednoducho, bez lákadiel a sladkých slov. Nič na to nedbám, len aby som vyjadril zmysel, plným právom dúfajúc v opatrnosť učených mužov s Pliniom,⁹³ že dajú prednosť účinnej pomoci pred lichôtkami a jadrú dôkladne zhustených vecí pred nedokonalým slohom.

115. Skôr snažte sa o to prosím, aby sa nikto nevyvrátil na nás prenáhleným súdom, chcúc nás odsúdiť prv, než by poznal veci. Zbytočne sa toho neobávam. Viem totiž, ako niektorí omámení veľkými menami starodávnych vecí, čokoľvek nové sa objaví, to zavrhnú ako čisto fantastickú vec, a nechcú o tom ani počuť, ani to vidieť. Slušalo by sa však, aby títo ľudia boli pamätliví slov Šalamúna: „Kto odpovedá prv, než vypočuje, počíta sa mu to za bláznovstvo a za ľahkomyselnosť“ (Prís. 18, 13).⁹⁴ Nežiadam o to, aby mi niekto, kto sa mi chce zavďačiť, dal za pravdu vo veci menej preskúmanej, ale aby videl, že to, čo sa podáva, dáva, ako sľubuje, jasné svetlo veciam a neklamné pravidlá pravdy. Celkom som presvedčený svedectvom vecí, že je to tak, ale predsa, keďže ľudské myšlienky sú bojzlivé a obozretnosť neistá (Múdr. 9, 14), ochotne pozývam na skúšku všetkých, ktorých Boh obdaril živým nadaním a bystrým úsudkom, aby vo všetkých veciach mohli hľadať stručnosť a pravdu. Najprv ich chcem poprosiť, aby odložili mámnivú sklá predpojatej mienky a prišli pozrieť na toto divadielko vesmíru s nezataženou myslou a jasným svetlom, aby mali v úmysle

⁹² Ezech. 34, 13 (Vulg.): „A vyvediem ich z národov, a zhromaždím ich zo zeme, a uvediem ich do ich zeme (t. j. ovce) a budem ich pásť na horách Izraela pri potokoch i na všetkých miestach vhodných pre bývanie v tej zemi.“
— V. 14: „Na dobrej pastve bude ich pásť a na vysokých horách Izraela bude ich ovčie. Tam budú lhať vo veselom ovčinci a na masťnej pastve na horách Izraela sa budú pásť.“

⁹³ Plinius, *Histor. natur. praef.* (16): „Myslím, že hlavnou príčinou v štúdiiach týchto je to, keď prekonalí ťažkosti, dali prednosť potrebe pomôcť pred ňou zahubiť sa iným.“

⁹⁴ Príslov. 18, 13 (Vulg.): „Kto odpovedá niečo prv, než uslyší, počíta sa to za bláznovstvo a za ľahkosť.“

posúdiť ho nie podľa vopred vypočutej mienky, ale podľa samotných vecí, ako ich predvádzame na pozorovanie a uvažovanie. Keď sa nebudú toho pridržiavať, nezahŕňajú veci, ale seba, ako ten, čo sa díva cez farebné sklo, nefarbí a neklame veci, ale sklo. Vyvarujte sa teda toho, aby si nikto neprekážal tým, že viac bude dbať na svoju mienku, ako hľadiť na pravdu vecí. Dúfam, že väčšou rozkošou bude pre všetkých rozumných, ak sa spoľahneme na výsadu, ktorej sa nám všetkým rovnako mierou dostalo a budeme skúmať veci voľne, bez kritikov a poslucháčov a predložíme na mienky o veciach, ale samotné veci, aby ich pozorovali, uvažovali o nich, osvojili si ich a voľne s nimi naložili. Nikto nech nás neupodozrieva, že odstraňujeme učenie iných, aby sme svoimu učniu urobili miesto. Nech je od nás vzdialená taká márnivosť. Nič iné nekonáme a nebudeme konať, iba že z trojitej knihy božej z prírody, Písma a svedomia na svoju listinu budeme prepisovať veci tohto i budúceho sveta, jednoducho tak, ako pôjdu za sebou. Ak nie dost priliehavo, bude to chyba, nie podvod. Príliš sme slabí na to, aby sme si chceli zaopatřit žiakov, ale dost oduševnení, aby sme každého jedného získali prírode, Bohu a svedomiu.

116. Preto sme sa podujali znova rozobrať vesmír, aby sme tých, ktorí nevyhľadávajú mienky o veciach, ale pravdu, priviedli od svetských kníh k božským, a to nie preto, že každú autoritu zavrhujeme, ale preto, lebo vieme, že sa používa škodlivo, na úkor voľného prejavu. Za spravodlivé pokladáme, keď prenikáme hlboko do vecí, aby sme ich povzniesli. V prvej i druhej našej knihe vedy citujeme niečo z filozofov, aby sme upevnili základy vševedy, nie natoľko v sebe ako v myšliach tých, ktorí domnienkami predpojatosti majú sa ich zbaviť, a to na radu tých, ktorých sa dosiaľ pridržiavali ako vodcov. Veľmi zriedka uvádzame iných, ktorí tú pravdu už prv poznali, a to len pri vážnom probléme. Uvádzame ich nie ako rozhodcov, ale ako svedkov, aby z ich úvahy nevynutne vyšlo najavo, že sa rozumné názory všetkých ľudí zhodujú s tým, čo zo základov pravdy vychádza na svetlo.

117. Po druhé, aby o týchto našich základoch mohol sa utvoriť úsudok, bude potrebné najprv všetko poznať od hlavy až po päť. Ak by niekto nepochopil, z akého základu vychádza všetko a ako spolu súvisí, márne bude chcieť posúdiť jednotlivosti, do ktorých sem-tam nazrel, lebo keď sa v dokazovaní preskočí *premissa*, i ľahkým veciam sa zapričiňujú ťažkosti. Niet nikoho, kto by nemohol vystúpiť i na najvyššiu vežu a z nej zostúpiť, keď ide po schodoch, ale odstráňme niekoľko schodov, nebude môcť vyššie vystúpiť a môže spadnúť. Nikto nie je taký bezočivý, aby maliarovi, ktorý

sa chystá namaľovať obraz, chce rozmazať čiary, i keď sa mu obraz na prvý pohľad nepáči. Iste počká, až bude obraz dokončený, potom posúdi, či sa zhoduje s modelom. Ani o komédii nemôžeme urobiť úsudok z jedného dejstva, z jedného výstupu, tým menej z jednej vety, pretože sa vyskytujú udalosti, ktoré sú naozaj zamotané a nemožné, ale umenie nám ukáže konečné zauzlenie.

118. Nakoniec prosím, aby vzdelaní čitatelia, ktorí majú na zreteli môj úmysel, nenechali ma odbočiť od cieľov, aby som dobre vypracoval, čo som predložil, totiž, aby táto práca bola svetlu na oči alebo do ničoho sa nerozumiem, alebo čo podávam, je opravdu také, že môže otvoriť oči mnohým, aby lepšie stavali vedecké práce a prostredníctvom nich i školy, cirkev, obce i celé ľudské pokolenie. Vzhľadom na učencov bude to úspech tohto dielka, aby povzbudení týmto novým nárysom všeobecnej, pravej a pevnej učnosti, pomýšľali poďakovať sa na niečo dokonalejšie, než čo sme dosiaľ v písomníctve videli. Iste sme dobre vytýčili cieľ, ku ktorému má smerovať úsilie všetkých ľudí (ak nechcú, aby pominul večný cieľ). V prehľadnom podaní sme rozvrhli prostriedky, ktoré k tomu cieľu bezpečne vedú, skalopevne sme objasnili spôsob, ako používať tieto prostriedky a konečne, hľa, dávame aj príklad na to všetko, ako sa má poradiť všetkých viditeľných vecí v jediné umenie umení zliať. Keď sa predsa tu a tam objaví nejaká nedokonalosť, to len preto, že sme nedosiahli vytýčený cieľ, alebo sme nepostupovali dosť presne v predpísaných medziach, myslím si, že to u rozumných kritikov nevyžaduje vážne ospravedlnovanie. Veľká rozsiahlosť látky, ktorá ľahko vyčerpá usilovnosť človeka, a najjemnejšia odlišnosť, ktorá uniká bystroti rozumu, ako si myslím, ľahko mi vymôže uznanie u opatrných kritikov.

119. Najmä však preto, že dosiaľ nič takého nebolo vidieť, čo by schopnosť jedného človeka objavila a k plnej dokonalosti priviedla. A prečo by som teda ja, nepatrný človečik, podoberal sa na to, čo sa všetkým, ako vidím, odoprelo alebo aby som to sám vykonal, čo sa od nikoho nikdy nepožadovalo? Stačí, aby usilovnosť alebo chvála jedného človeka (ak predsa nejaká sa má pripustiť, kde jedine sláva božia sa má uznať) dala začiatok veciam, ktoré by až do výšav mohli vystupovať. Aby však vystúpili, bude ich treba zveriť starostlivosti iných, ktorých ducha by chcel povzbudiť Pán, ako kedysi na stavbu oného hmotného chrámu vo svätom Jeruzaleme.

120. Aby ich však Boh vyburcoval, rozkázal osloviť ich povzbudzujúcou rečou: „Ľud tento hovorí, že neprišiel čas, v ktorom by dom Hospodinov bol postavený. Či vy máte čas, aby ste sedeli vo svojich tapetovaných domoch a tento dom stál pustý?“ Teraz takto

hovorí Hospodin zástupu: „Priložte svoje srdce k svojim cestám; sejete mnoho, a zhromažďujete málo; jete, ale nie ste nasýtení; pijete, ale neuhasujete smäd; lopotíte sa, ale nikto sa nemôže zohriať; a ten, kto si zhromažďuje mzdu, zhromažďuje ju do deravého pytlíka.“ Takto hovorí Hospodin zástupu: „Priložte svoje srdce k cestám svojim“ (Hag. 1).⁹⁵ Počúvajte to i vy, predstavení náuk a múdrosti vo svätom kresťanskom ľude, ktorí veru podobne činíte i trpíte. Niet času, ako hovoria mnohí, hnať sa za nejakou vyššou múdrosťou, ktorá je uschovaná pre budúci život. Takýmito myšlienkami lichotia si mnohí tým, že oddychujú na onej rozdrobenej a nejasnej znalosti vecí i na iných svojich súkromných radovánkach. A aký je z toho zisk? Sejete mnoho, hovorí hlas boží (mnoho námahy vynakladáte na vzdelanie rozumu), ale málo priberiete do svojich stodôl. Jete, ba priam požierate knihy, a nie ste nasýtení. Pijete z každého náhodilého potoka, a predsa neuhasujete smäd, obliekate si všetci šaty, zháňajúc plástiky autorít zo všetkých strán, a predsa svetlom pravdy nikdy sa dostatočne nezohreiate. Ó, teda konečne priložte už svoje srdce k svojim cestám a vzbudte sa, aby sa akoukoľvek prácou a námahou postavil skvostnejší chrám múdrosti, ktorá hodlá s nami zostať. Múdrosti, hovorím, umením božím, aby sme podľa vzoru praobrazu vystavili divadlo, od ktorého by, ako sa sluší na vec božiu, bolo vzdialené všetko zbytočné, márne a zmätočné, v ktorom by nechýbalo nič užitočné, pravé a príjemné! Tým by sa ľudia zriekli povrchnej túžby po veciach pominateľných, pozvali by sa k samotným zdrojom pravdy i dobroty a od obvyklých domov márnosti by sa priviedli k vlastníctvu určitých statkov. To sa stane, keď sa v kresťanských školách otvorí brána múdrosti kresťanskej mládeži a keď sa budú ukazovať jej najdrahšie poklady múdrosti.

121. To bude druhý úžitok našej práce vo vzdelaní mládeže, a to veľmi zdravý, lebo ako sú pre nové víno najvhodnejšie nové nádoby (ako pripomína Kristus u Mat. 9, 17),⁹⁶ také detské rozumy

⁹⁵ Hag. 1, 2 (Vulg.): „Takto hovorí Hospodin zástupov: Ľud tento hovorí, že neprišiel čas, v ktorom by sa mal stavať dom Hospodinov.“ — V. 3: „Preto sa stalo slovo Hospodinovo skrze proroka Aggea.“ — V. 4: „Či máte čas, aby ste sedeli vo svojich tapetovaných domoch a tento dom pustý stál?“ — V. 5: „Preto teraz takto hovorí Hospodin zástupom: Priložte srdce svoje k cestám svojim.“ — V. 6: „Sejete mnoho a zbierate málo; jete, ale nie ste nasýtení; pijete, ale neuhasujete smäd; namáhate sa, ale žiaden nemôže sa zohriať; a ten, kto si zhromažďuje mzdu, zhromažďuje ju do deravého pytlíka.“ — V. 7: „Toto hovorí Hospodin zástupom: Priložte srdce svoje k cestám svojim.“

⁹⁶ Matúš 9, 17 (Vulg.): „Ani nového vína nedávajú do starých nádob a roztrhnú sa nádoby; víno sa vylieva a nádoby sa ničia. Lež nové víno dávajú do nových nádob a zachovávajú sa oboje.“

ako nové, čisté nádoby, nie sú naplnené lichými pojmami lichej vedomosti, no sú najschopnejšie prijímať tie nové, čisté pojmy, aby si nenavykli vážiť si múdrosť domnelú, povrchnú alebo prekrútenú, ale večnú, základnú a istú. Múdrosť hovorím, ktorá by sa nenadobúdala pre ukazovanie planej nádhery nadania, nie pripravená pre cvičenie v súperení, ale aby slúžila k domáhaniu sa súdu o veciach i k rozmnožovaniu prospechu ľudského pokolenia novými objavmi. Konečne však k bezpečnému dosiahnutiu posledného konca života, večnej blaženosti.

122. Po tretie, i to zamýšľame, aby takéto divadielko, ktoré je postavené božej múdrosti, stalo sa spoločným celému ľudskému pokoleniu, zvolávajúc a vpúšťajúc všetok kresťanský ľud, akéhokoľvek stavu, veku, pohlavia a jazyka, aby sa dívali a sledovali podivné hry, ktoré pred zrakom všetkých ľudí vždy a všade prejavuje vznešená božia múdrosť. Kto sa narodil človekom, každý sa má obrátiť k tomu cieľu božej slávy a svojej blaženosti. Nemá byť nikto vylúčený, ani muž, ani žena, ani dieťa, ani stariec, ani vznešený, ani jednoduchý človek, ani remeselník, ani sedliak atď. Všetci zaiste sme božími dieťkami⁹⁷ a všetkým, čo sa pustilo do divadla sveta, nech sa povie: Podďte a vidíte Hospodinove skutky (Žalm 46, 9),⁹⁸ veď konečne všetci musíme prejsť týmto biednym životom s ťažkosťami a s duchom zarmúteným (ako hovorí Šalamún),⁹⁹ takže všetci potrebujú lieky proti márnostiam a uľahčenie proti ošklivosti, čo nemôžeme získať z inokade, iba pomocou pravej múdrosti.

123. Želáme si teda a dovoľávame sa toho, aby sa už viac štúdiá múdrosti nevykladali len latinskými spismi, aby sa na školách nevážnili ako v žalári, ako sa dosiaľ dialo s veľkým opovrhovaním a potupovaním národných jazykov ľudí, ale aby sa každému národu jeho vlastným jazykom vysvetlilo všetko, aby sa všetkým dala príležitosť, ktorí sú ľuďmi, zaoberať sa skôr slobodnými umeniami ako starosťami tohto sveta, vyhľadávaním popularity, opíjaním sa a podobnými márnosťami, ako sa stále deje, že sa unavia a biedne strácajú život i dušu. Stalo by sa, že by s náukami a rozumom zároveň i jazyky sa pekne brúsili. Preto sme sa rozhodli i ten náš

⁹⁷ Skutky apošt. 17, 28 (Vulg.): „Veď v ňom žijeme, hýbame sa a sme: jako i niektorí z vašich básnikov povedali: ba sme i jeho plemenom.“

⁹⁸ Žalm. 46, 9 (Vulg.): „Podďte, vidíte skutky Hospodinove, aké neslýchané veci urobili na zemi.“

⁹⁹ Kap. 2, 17 (Vulg.): „Preto ma mrzí tento život; lebo sa mi neľúbi nič, čo sa deje pod slnkom, lebo všetky veci sú márnosť a trápenie ducha.“ — Kap. 3, 1 (Vulg.): „Všetko má svoj čas a každé predsavzatie pod nebom svoju chvíľu.“

spis, ak dopraje Boh, i po latinsky i našou rečou vydať. Nikto totiž nezažne sviecu a nepoloží ju pod mericu, ale na svietnik, aby svietila všetkým, ktorí sú v dome, hovorí Kristus¹⁰⁰ (Mat. 5, 15), lebo skrytý poklad a skrytá múdrosť komu prospievajú? (Ekl. 41, 18.) Pričinite sa teda, ktorí sa staráte o štúdiá múdrosti, aj tým skutočkom k blesku múdrosti, ktorý hovorí (Ekl. 24, 39):¹⁰¹ Vidte, že som nepracovala sama sebe, ale všetkým tým, ktorí hľadajú pravdu.

124. A preto sme trochu pozmenili názov, ktorý sme od prvého nášho diela vzali. *Bránu* nahradzujeme *Vrátami*, lebo stačilo pomenovanie *Brána* jazyka latinského a tu sa nám zdalo, že pomenovanie *Vrátami* je omnoho príliehavejšie cieľu. *Bránou* totiž vstupujú jednotlivci, *Vrátami* všade celé zástupy, brána sa zatvorí, keď jednotlivec vstúpil, vráta v pokojnom meste zostávajú otvorené. Tým spôsobom štúdium jazyka latinského, ktoré som prv chcel otvoriť, je zvláštne pre jednotlivcov, túžba po múdrosti je spoločná ľudskému pokoleniu. Tam vstupuje kto chce, alebo komu treba, tadiaľ však majú vstupovať všetci, ktorí sa ľuďmi zrodili, ako sme už ukázali. Nech sa teda menuje *Vráta otvorené*, ktoré vedú k múdrosti. Daj, o Bože, aby sme už videli pod nebom obraz toho, čo si zjavil z nebeského Jeruzalema, aby boli otvorené jeho brány vo dne a aby nebolo viac noci! (Zjav. 21, 25.) Amen.

¹⁰⁰ Matúš 5, 15 (Vulg.): „Ani nezažnú sviecu a nepoložia ju pod mericu, ale na svietnik, aby svietila všetkým, čo sú v dome.“

¹⁰¹ Kaz. 41, 18 (Vulg.): „Lepší je človek, ktorý skrýva svoju hlúposť, ako človek, ktorý skrýva svoju múdrosť.“ — V. 24, 39: „Vidte, pretože som nepracovala sám pre seba, ale pre všetkých, ktorí hľadajú pravdu.“

O VZDELÁVANÍ DUCHA

*Reč Jana Amosa Komenského, Moravana z Uhorského Brodu,
ktorú povedal 24. novembra 1650 vo väčšej posluchárni
potockej školy*

Z latinského originálu
DE CULTURA INGENIORUM ORATIO

preložil
MICHAL KNAP.

DE
CULTURA INGENIORUM
ORATIO.

Habita in Schola PATAVINA Auditoris majores 14 Novemb.
Anno M. DC. L.

A
JOHANNES ANTOLO COMENIO,
Hominis Brecenti Moravo.

NOVUM in Theatro ve-
stro videtur hominum, & Vos
mihi quoque novum thea-
trum! Novum enim vide-
ri, ostendit innotuit, tan-
quam ad rem novam, non
tantum Reverendorum,
Clarissimorum, Doctissimorumque, sed & Ge-
nerosorum, Nobilissimorum, Spectabiliumque
Virorum, hujus loci & viciniae, concursus.
Miramini credo praesentiam hominum, quae in spe-
rare non venerat in mentem: minor eandem i-
piemet, quia nec venerat mihi. Quid igitur ac-
cidisse dicimus utriusque? An illud Poetae Co-
mici: *Deus hominibus scilicet habet, facitque quod vo-
lunt*? An potius hoc Prophetae: *Sed Domine, non
est pariter hominem etiam dicit, nec pariter hominem an-
gelorum dirigere gressu suo*? (Jerem. 18. 21.)
Mox certe cogitationes, & aliorum de me con-
silia, aliorum fortunt aliorumque iam ab annis di-
recta: ecce autem aliter dispositus gressus no-
strus ille, qui dispositus omnia! Prohinc usque nos
ab Occasu & Septentrione, ad vos Orientales i-
re iussit. Quomodo nimirum Cellulosa Transyl-
vaniam Princeps, partiumque Hungariae Domb-
na, D. SUSANNA LOKANESI, per he-
roice inprovehendam gloriam Dei Zelo, Pa-
tavinique hoc, tum inde à primò in hoc Regno
Ecclesiarum reformatione Illustris Gymnasium,
interque Orthodoxae Hungariae Scholas me-
tempolin, in majus & melius transformatura, ad
conferendum super tam sancto & arduo nego-
tio consilia nos quoque, elementis hinc ter-
tatis literis, evocare piè dignata hinc. Ego au-
tem tam divinae vocationi (quam fuisse divinam
agnovimus, quorum voluntatem & consentium
requiri intererat, nosque intra me ipsam extra-
oclinariò insinatu admonuit voluit DEUS)
reluctari nequivi: quin ad tempus hinc recen-
dendo, quod per tenuitatem nostram operari
veller dextra eius, cui ad Opera sua contempti-
bilibus in conspectu Mundi uti organa solent
est, experiar.

Utinam ratio haud vanis iudiciis colligam,
quod colligo! Verificari hic antiquum illud,
DEI S. simile dicitur ad similes. Nam & vos homi-

nes Christi, servolum inbecillitatem innotuit
non agnosce, & ob rem angli, hincque con-
cilia, quae nobis in hac tuberculosa Schola con-
suetis demonstrare consuevit non innotuit hinc
mum Patet, desideria circumspicere, atque
dum submittimus, videturque gratia excipe-
re, nos? & Vos videm imperfectionis sensu
tangit, meliorique ac verioris, & plenioris Li-
beratoris desideria consuevit, agnosce tam
quoque incipit. Unde mihi bona surgit spes,
& committis hinc in modum desideria non ab-
solutum favore illius, qui istis desideria,
& innotuit si, hincque gratiam suam, & me-
nifestationem sua sua, promittit (Dan. 9. 21. Psal.
119. 11. 24.) Eja igitur dilecti mei Hunga-
ri, mea spes, Sententia de Domino in hinc, &
in corda Angelorum quae sunt? Nam huma-
na est Xristi Sententia (Sap. 1. 1. 6.) Diligenter
si illa dicit, & subdit quae sunt? innotuit
tam (Proverb. 8. 17.) Ut autem ipsam quae
re iam incipiamus, dum ego in conspectu Ve-
strum hinc primam progreder, alioque Vos
jubeat: quae exoritur adesse animis, & me da re
nobis utriusque parquam necessaria verba faci-
entem, audite benignè! Dabitur enim Deus
opera, ut audisse non possit.

Ecce quid locum erit, quod & Vobis tantò Au-
ditorio dignum, & desideria utriusque nostris
conveniam, & omnibus denique nobis ad rem
quoque suscipiatur, hinc consilia agendam situ-
landis, servitium videatur! Elegi argomon-
tum loco, tempore, personis quoque accommodum,
& quod ex occasione à suis Cellulosis data
sub manu mihi usum est.

De Ingeniorum Cultura.

DE quo ut ad DEI gloriam, eorumque, qui
nos hac innotuit agere subnotuit honorem, &
conaliquo in notam profectu, meo & vestro,
& ex ista ipsius rei, verba sunt, edisserendum
mihi ordines propono.

Primum, *Quid sit Ingenium, & quid Ingenii
Cultura?*

Deinde, *Quae requirantur Necessaria, Ingenia non
in sylvarum saltu, aut desertorum caesura, nec in*

O VZDELÁVANÍ DUCHA

*Reč Jana Amosa Komenského, Moravana z Uhorského Brodu,
ktorú povedal 24. novembra 1650 vo väčšej posluchárni
potockej školy*

Vidíte vo svojom divadle nového človeka a vy ste zasa pre mňa novým divadlom. Zdá sa novým, ako tomu nasvedčuje fakt, že sa akoby na novinku v neobvyklom počte zišli nielen ctihodní, slávní a učení mužovia, ale aj urodzení, milostiví a veľavážení páni z mesta i z okolia. Myslím, že sa divíte prítomnosti človeka, ktorého vám ani na um neprišlo očakávať; aj ja sa divím, že som tu, pretože ani mne to neprišlo na um. Čo povieme teda, čo sa stalo na oboch stranách? Či povieme s básnikom, skladateľom komédií: Bohovia nás majú ako lopty, hádžu nás, kde chcú? Alebo radšej s prorokom: Viem, Pane, že nie je v moci človeka jeho cesta ani v moci idúceho muža riadiť svoje kroky? (Jerem. 10, 23). Aspoň moje myšlienky a úmysly iných so mnou už od niekoľko rokov boli zamerané inam. A hľa, Ten, ktorý riadi všetko, inak upravil moje kroky. Uzavrel predo mnou západ a sever a rozkázal mi ísť k vám na východ, keď totiž Jej Výsost, sedmohradská kňažná a pani častí Uhorska, pani Zuzana Lorántfy, v heroickej horlivosti o širanie slávy božej, hodlajúc zväčšiť a zlepšiť toto potocké gymnázium, ktoré bolo slávne od samotného začiatku reformovania cirkvi v tomto kráľovstve a bolo metropolou medzi pravovernými školami v Uhorsku, napísala mi láskavo tri listy za sebou a milostivo ráčila aj mňa povolať na poradu o takej svätej a ťažkej veci. A ja som nemohol odporovať tomu božiemu volaniu (že to bolo božie volanie, uznali tí, na vôli a súhlase ktorých záležalo, a mňa v mojom duchu mimoriadnym inštinktom napomenul Boh). Nemohol som neskúsiť, uchýliac sa na čas sem, čo chce prostredníctvom mojej maličkosti vykonať pravica Toho, ktorý obyčajne používa na svoje diela nástroje podľa náhľadu sveta hodné opovrhnutia.

A kiežby som usudzoval nie z prázdnych indícií tak, ako usu-

dzujem, že sa tu stáva pravdivým starodávny výrok: Boh privádza podobné k podobnému. Lebo viem, že i ja, ponížený služobník Kristov, vážne uznávam svoju slabosť, som pre ňu v úzkosti a túžobne vyzerám iskry svetla, ktoré nám ustanoveným v tejto slávnej škole neprestáva z neba posielať Otec svetla, a keď mi odkiaľkoľvek prichádzajú, vďačne ich prijímam. A začínam už tiež uznávať, že aj vy pocítujete svoju nedokonalosť a zo srdca túžite po lepšom, pravdivejšom a úplnejšom vzdelaní. Preto sa budí vo mne dobrá nádej, že takto spojené naše túžby bude napomáhať priazeň Toho, ktorý „mužom túžob, poníženým a tým, čo sa ho boja, sľúbil svoju milosť“ (Dan. 9, 23; Žal'm 25, 10, 13, 15). Nožeteda, moji milovaní Uhri, moja nádej, myslíme o Pánovi v dobrote a hľadajme ho v prostote srdca! Lebo ľudský je Duch Múdrosti (Múdr. 1, 1, 6). Miluje tých, ktorí ju milujú, a tí, ktorí ju usilovne hľadajú, nájdú ju (Prísl. 8, 17). A aby sme ju už začali hľadať, keď dnes, po prvý raz predstúpia pred vás, mám rozkaz k vám prehovoriť, nože dávajte dobre pozor a láskavo ma počúvajte, keď budem rozprávať o veci tak potrebnej pre nás oboch! Dá Boh, že nebudete ľutovať, že ste ma počúvali.

A čože to bude, čo by sa i vám videlo hodným toľkých poslucháčov a zhodným s túžbami nás oboch a napokon, že nám všetkým to posluži ako popud, aby sme vážne rokovali o veci, na ktorú sa podoberáme? Vybral som si tému primeranú miestu, času a osobám, ktorá sa mi naskytla z príležitosti danej Ich Výsostami:

O vzdelávaní ducha

Aby som o tom hovoril na slávu božiu a na česť tých, ktorí nám zatiaľ toto kážu robiť, a na nejaký pokrok k lepšiemu u mňa i u vás a na prospech samotnej veci, idem vyložiť po poriadku:

Po prvé: Čo je duch a čo vzdelávanie ducha?

Po druhé: Prečo je potrebné, aby sa duch nenechával ako veľký samorastlý les alebo stepná tráva, ako nepestovaná vec, ale aby sa starostlivo pestoval, ako pestujeme rastliny v záhrade, vinice a ovocné sady?

Po tretie: Ako sa môže také vzdelávanie úspešne zariadiť u nejakého národa celého, najmä či má váš národ príčinu premýšľať o nejakom všeobecnejšom, úplnejšom a lepšom vzdelávaní ducha?

Napokon: Keďže, ako uvidíme, sú nielen príčiny pre túžbu, ale aj príležitosti, pripojíme otázku: Prečo v tomto čase a prečo na tomto mieste? A prečo treba nám prítomným bez ďalšieho od-

kladania, nečakajúc na nijaké iné príležitosti, vo svätom mene božom začať toto žiadúce dielo? A ako?

Keď sa toto všetko vysvetlí po poriadku a čo možno najstručnejšie, budeme celú túto vec zbožnými a pokornými modlitbami a vzdychmi odporúčať Bohu a tým, ktorí tu zastupujú Boha.

Slovom duch označujeme na tomto mieste vrodenu silu našej duše, prostredníctvom ktorej sme ľuďmi. Tá nás, stvorených na obraz boží, robí od narodenia schopnými všetko rozumieť; z toho, čo sme porozumeli, vyvolať to lepšie; s nadšením sa usilovať o to, čo sme vyvolili, a dosiahnuť to, a konečne, keď sme to dosiahli, podľa svojej vôle nad tým vládnuť a využívať to. Tým nás uspoňuje stať sa čo najpodobnejšími Bohu, ktorý rozumie všetko jasne, chce všetko sväte, všetko koná mocne, nad všetkým vládne slávne. Chcete to podrobnejšie? Počúvajte!

Ľudský duch má štyri čiastky alebo stupne alebo schopnosti. Prvá sa nazýva *mysel*, zrkadlo všetkých vecí; spolu s úsudkom je živou váhou a riečicou všetkých vecí a s pamäťou zásobárňou vecí. Na druhom mieste je *vôľa*, ktorá rozhoduje, volí a vládne nad všetkými vecami. Na treťom mieste je *hybná schopnosť*, vykonávateľka všetkých rozhodnutí, a napokon *reč*, tlmočníčka medzi všetkými ľuďmi. Tieto štyri funkcie majú v našom tele aj toľko prvotných sídel a orgánov: mozog, srdce, ruky a jazyk. V mozgu totiž nosíme v sebe dielňu mysle; v srdci býva, sťa kráľovná vo svojom paláci, vôľa; ruka, nástroj ľudskej usilovnosti, vytvára podivuhodné diela; a napokon jazyk, tvorca reči, posol medzi rozličnými myslami, uzavretými v rozličných telách a navzájom oddelenými, spája viacerých ľudí k družnému mysleniu a konaniu. Takých nás stvoril náš Tvorca; týmito štyrmi uhlami uzavrel boky svojho mikrokozmu; tak plníme v sebe všetky úlohy obrazu božieho. Mysle totiž preletí svojou bystrosťou nebo i zem, rozumom podmaní všetko, úsudkom rozlíši všetko, všetko uloží do pokladnice pamäti. Vôľa, ktorá slobodne rozhoduje, volí si zo všetkého, čo sa jej páči, a zavrhuje, čo sa jej nepáči, a tak vládne nad všetkým. Ruka, sledujúc náčrty mysle a vykonávajúc rozhodnutia vôle, tvorí nové diela a vytvára takmer nové svety. A napokon jazyk, zrevidujúc kde treba, čo sme mysleli, hovorili a robili (alebo aj čo máme myslieť, hovoriť a robiť), a líčiac to svojskými farbami, rozlieva svetlo zo svetla, rozmnožuje ho a prenáša z jedného na druhého.

Chápete teda, milí poslucháči, že duch je v nás tým, prostredníctvom čoho sme obrazom božím, t. j. malými bohmi čiže ľuďmi. Myslím, že už môže byť jasné, čo je to vzdelávanie ducha. Lebo v tom zmysle, ako sa hovorí, že človek obrába pole, záhradu, vinicu, pestuje nejaké umenie a konečne i svoje telo, hovorí sa tiež, že pestuje svoju dušu čiže ducha tým, že každú z tých vecí pripravuje a pripravuje pre svoje potreby, a tak ju upravuje, brúsi, vyhláďza a ozdobuje, aby bola vhodná pre svoj cieľ a dala sa hneď čo najlepšie použiť. Tak dobre obrábaným poľom, záhradou, vinicou sa nazývajú tie, čo prinášajú veľa dobrého obilia, resp. ovocia. Kultivované je umenie, keď umelec ľahko a vybraným spôsobom tvorí svoje dielo. Telo je pestované, keď je dobre ošetrované, žiari čistotou, sviežou farbou a je šikovné do roboty. A tak isto bude vzdelaný duch, po prvé, ktorý sa stal schopným veľa myslieť a bystro preniknúť všade; po druhé, ktorý vie rýchlo presne rozlišovať medzi vecami, všade voliť a konať dobre, všade zavrňovať a vyhýbať sa zlému; po tretie, ktorý sa usiluje tvoriť najlepšie diela; po štvrté, ktorý vie krásne a umne hovoriť, aby výborne rozlieval svetlo múdrosti, a tak pekne objasňoval veci a osvetľoval mysle.

Chceš teda poznať človeka dobrého vzdelania? Pozoruj jeho činy, posunky, reči, a pozoruj ho, aj keď mlčí; pozoruj tiež jeho kroky, keď sedí, jeho držanie tela, jeho oči, ruky a všetko na ňom; zo všetkého žiari slušnosť, jas a milota; vo všetkom bude sebe podobný, uhladený, bez najmenej hranatosti. Chceš ho vidieť v práci? Všetko mu ide od ruky, lebo všetko robí rozumne, po predbežnej zdravej úvahe. Chceš ho počuť hovoriť? O všetkom bude vedieť rozprávať k veci, lebo v ničom nie je škodlivo neznalý. Naopak zas, keď treba mlčať, vie mlčať múdro a slušne, takže aj v mlčaní máš sa od neho čo učiť. Keď sa stýka s ľuďmi, je samá láskavosť; keď musí niekedy žiť mimo spoločnosti ľudí, nikdy nie je menej osamotený, ako keď je sám, pretože má sám od seba pino dobrých myšlienok a zábav. V šťastí a nešťastí v živote si počína tak, že to svedčí o tom, že vie rozlišovať medzi vecami a rozoznávať, čo je užitočné a čo neužitočné. Vodí sa mu, ako si želá. Nevystatuje sa a nenafukuje, ani nespyšnie. Prídu naň smutné časy? Je rovnaký, drží sa nad vodou, neklesá, nezúfa. Zhrneme: *Kto je múdry, bude spôsobilý na nespočetné mravy, hovorí básnik. My povedzme: Kto je múdry, bude spôsobilý na nespočetné potreby (a prípady).*

Keby bolo možné vidieť celý národ s dôkladným vzdelaním, takých by sme ich videli všetkých alebo aspoň väčšinu, ako som opisal jednotlivcov. Ak chcete, aby som to obširnejšie vysvetlil,

vysvetlím to neustálym protikladným porovnávaním s národnými nevzdelanými, a ako sa vraví, barbarskými.

1. Vzdelaní ľudia sú naozaj ľuďmi — t. j. majú ľudské mravy. Z barbarov robí zvieracia surovosť ošklivcov alebo dravá divokosť ukrutníkov, takže okrem ľudskej podoby (a že hovoria a nerúkajú) sotva pozná na nich niečo ľudského.

2. U národa dobrého vzdelania, keď sa dívame na poriadok, ktorý majú v správe verejných i súkromných vecí, všetko je ako v hodinách, kde keď sa pohne jedno, rozhybe sa všetko, lebo koliesko ťahá koliesko, a to podľa počtu, miery a váhy. U barbarov je všetko ako roztrasená metla, ako piesok bez vápna.

3. Ak hľadáme na vzájomné služby, u vzdelaného národa všetci slúžia všetkým; každý na svojom mieste robí to, čo je jemu a iným na úžitok. U barbarov nikto neprispôbuje seba ani svoje záujmy druhému, všetko sa robí rozdvojene, takže si vzájomne prekážajú a robia zmätok.

4. Vzdelaným národom slúžia všetky prvky a živly na svete, ani útroby zeme nemôžu skryť pred nimi svoje poklady (kovy, perly, drahokamy atď.). Nevzdelaným je všetko nanič; nevedia si ani prírodu podmaniť, ani cicat jej prsia, ani užívať jej dary, i keď ich sama od seba hojne dáva. Aj to najlepšie podnebie, najúrodnejšia pôda, najsplavnejšie rieky, ostávajú nevyužitú, ako to vidieť u amerických národov, ktoré žijú ako hovädá a divá zver.

5. Vzdelané národy nenechávajú ani kúsok zeme nevyužitý ani nijakú materiu vyjsť neužitečne nazmar; drevá i drievka, kamene i kamienky, ba i piesok a špinu na uliciach pozbierajú a použijú ich na svoje potreby. U nevzdelaných vidíme všade všetko neošetrené, špinavé, hnilobu a rozklad.

6. Preto u tamtých aj kraje od prírody najneúrodnejšie, kde okrem piesku alebo skál alebo močarísk a barín niet ničoho, sú také obrobené, že sa zdajú rajom. U nevzdelaných aj kraje, ktoré sa podobajú raju (kde by si myslel, že sa nebo snúbi so zemou), sú úplne spustnuté a strácajú svoju pôvabnosť.

7. Preto vzdelané národy majú hojnosť nielen všetkých životných potrieb, ale oplývajú aj vecami, ktoré slúžia na pohodlie, ba i na pôžitok, kým nevzdelané sotva majú z čoho žiť a živia sa surovou potravou ako dobytok.

8. Vzdelaní ľudia, hľadiac aj na budúcnosť, zaobstarávajú si životné potreby aj pre náhodilé prípady, ako neúroda, nepriateľský vpád, mor alebo iné choroby, proti ktorým včas postaví sýpky, zbrojnice, lekárne. U barbarov niet organizovanej starostlivosti o život, o zdravie a bezpečnosť; žije sa zo dňa na deň a ako príde; všetko sa robí u nich nerozvážne a z prípadu na prípad.

9. Vzdelaný národ aj vkusným a pekným odevom prejavuje krásu mysle; všetci a každý jednotliviec, veľkí i malí, šľachtici i nešľachtici sa obliekajú, keď nie elegantne, tak aspoň pekne, kým nevzdelaní chodia nahí alebo polonahí, alebo v handrách a otrhaní, špinaví a ufúľaní.

10. Vzdelaný národ má krásne mestá, s veľkým počtom obyvateľov, plné umeleckých diel. Nevzdelaný má miesto nich pustatiny, alebo ak spomína nejaké mestečká, sú to chatrče a špina.

11. Vzdelaní ľudia putami zákonov tak udržujú svoje provincie a v nich mestá a dediny, všetky domácnosti a rodiny a napokon seba samých v ohradách poriadku, že nikto nesmie z nich bez-trestne vybočiť. U ľudí nevzdelaných alebo so zlým vzdelaním je namiesto slobody samovoľnosť: každý si smelo robí, čo chce, je vo všetkom bezuzdný.

12. Preto u tamtých vládne vo všetkom istota, bezpečnosť, pokoj a láskavosť, u týchto panujú krádeže, zbojstvá a násilienstvá. Preto niet u nich pravej bezpečnosti, všade samé úklady a teror.

13. U národa skutočne vzdelaného samotní dedinčania sa ne-správajú ako dedinčania, tak je všetko preniknuté mestskými mravmi. U nevzdelaných naopak, aj mešťania sa správajú ako dedinčania, lebo samotné mesto nie je nič iné ako číročistá dedina.

14. Ľudia zo vzdelaného národa sú k cudzincom prívetiví; keď nepoznajú cesty, láskavo im ukážu; keď niekto k nim príde, správajú sa k nemu ľudsky, vyhýbajú sa tomu, aby ho nejakou neurazili. Barbari neznámych buď zaháňajú na útek a odháňajú od seba, alebo sami utekajú pred nimi, alebo ich svojimi mrzkými mravmi odstrašujú od styku s nimi.

15. U národov s dobrým vzdelaním netrpia povaľačov a silných žobrákov, ani ich u nich niet, lebo každý štát núti všetkých svojich občanov na poriadok a stará sa o svojich núdznych. U barbarov sú celé kfdle povaľačov. Keďže títo žijú alebo zo zobraňovania alebo z krádeží a zbójstva, alebo trú biedu a hladujú, vznikajú z toho všakové máteže a pohromy. Alebo ak sa čelí tomuto zlu, robí sa to násilím: terorom, útlakom, týraním a smrteľnými trestami.

16. Vzdelaní ľudia majú záľubu v slobodných umeniach,¹ a preto sa im radi venujú. Keďže nechcú vynechať ani jedno z nich, spočítujú hviezdy, vymeriavajú oblohu, zem, hĺbočiny a všeličo, lebo chcú, aby sa nikde, čo i v najodľahlejších kútoch na zemi, vo vode a vo vzduchu nedialo nič, o čom by nevedeli. Usilujú sa vedieť aj beh vekov, ako sme ďaleko od začiatku, ako skoro máme

očakávať koniec, aby, majúce pred očami minulosť, lepšie si za-riadili prítomnosť pre potrebu budúcnosti. Nevzdelaní toto všetko, ba ani seba samých nepoznajú, nestarajú sa, skade sem prišli, kam idú, čo sa s nimi alebo okolo nich deje; preto nepoznajú minulosť, pre prítomnosť nie sú schopní a na budúcnosť nepripravení.

17. Vzdelaní ľudia majú záľubu v Orfeovej citare a pestujú lahodnú božskú hudbu, aby očarení lahodou harmónie zvukov, podľa Dávidovho a Šalamúnovho príkladu, tým lepšie ju všade pozorovali. Nevzdelaní sú ako „somár pri lýre“. Ak počuješ u nich nejaký spev, je to nesúladne vrieskanie opitých alebo brutálne hulákanie divoko tancujúcich.

18. Napokon vzdelaní ľudia, ktorí sú plní svetla, rozumu, dobrej vôle a majú dobré svedomie, sú spokojní s Bohom a so sebou, tešia sa zo svojich pokladov a žijú si spokojne. Nevzdelaní celkom sa tratia, keďže okrem seba nemajú nič; vychádzajú na pozahynú. A kiežby zahynuli a nerútili sa živí pozemskou smrťou do večnej smrti! Keďže však predsa nemôže byť ináč, ako že ľudia-nehľadáci nedosiahnu svoj cieľ, blažený život, bolo by im bývalo lepšie nenarodiť sa alebo aspoň nenarodiť sa človekom, ale hovädom, ako narodiť sa síce človekom, ale nepriblížiť sa k ľudskosti nijakým ľudským vzdelaním.

Dúfam, žičliví poslucháči, že ste porozumeli, čo znamená byť vzdelaným človekom alebo národom a čím sa líšia vzdelaní ľudia od nevzdelaných. Predsa však musím k tomu ešte poznamenať, že vrcholom ľudskej vzdelanosti je zbožnosť čiže bázeň božia, ktorá sa oslavuje ako koruna múdrosti (Sir. 1, 22). Bez nej bude každý čo i najvzdelanejší človek najväčším barbarom. Lebo Boh nazýva všetkých bezbožníkov hlupákmi a pokladá ich za hovädá (Žalm. 49, 21 a 94, 8). Sú múdri, hovorí Boh, aby robili zle, ale dobre robiť nevedia (Jer. 4, 22). A hovoriac, že sú múdri, stali sa hlúpymi (Rim. 2, 22). A zasa: Ako vravíte: Sme múdri a zákon Pánov je u nás? Lebo zavrhli slovo Pánovo a vôbec nieto v nich múdrosti (Jer. 8, 8, 9). Apoštol nazýva takú múdrosť pozemskou, zvieracou, diabolskou (Jak. 3, 15), pretože Agarini synovia (ľudia, ktorí žijú telu) vyhľadávajú len múdrosť, ktorá je zo zeme. Prízemní ľudia, tárači a chytráci nepoznajú cestu múdrosti (pravej) ani nepamätajú na jej chodníky (Bar. 3, 23). Keďže u najvzdelanejších národov Európy sú takí ľudia, ktorí sú vzdelaní nie podľa obrazu božieho, ale satanovho, musím vás varovať, moji milí, aby sa nikto nedal oklamať slovom „vzdelanie“, ktoré znamená vycvičenosť tak na zlo, ako aj na dobro. Lepšie je nevzdelávať sa než vzdelávať sa pre márnosť svetskú, pre pýchu, úlisnosť, úklady, pre bezbož-

¹ Vyššie vedy.

nosť alebo pokrytectvo; a bolo by lepšie, keby národ ostal nevzdelaný, len aby bol prostý a bohobojný (aké boli prvé storočia, doba patriarchov), než aby bol taký vzdelaný, ako sa svet vzdeláva. Pretože však zverská surovosť má za následok neznalosť Boha a opovrhovanie lepším a opravdivé poznanie všetkého je cestou k poznaniu Boha, ktorého milujeme natoľko, nakoľko ho poznáme, nech sa odstráni používanie vzdelania na zlo a ostane používanie na dobro.

O pravom a spasiteľnom vzdelávaní ľudí dodávam ešte toto: Nikto sa nemôže stať vzdelaným bez vzdelávania, t. j. bez usilovného štúdia a starostlivosti. Keby niekto povedal alebo myslel, že duch je darom od Boha a dielom jeho pravice v nás, a na to, či človek môže zdokonaľiť božie diela, odpovedám: Božie diela, ktoré Tvorca vyňal spod našej moci, nemôžeme meniť, tobôž zdokonaľiť. Také sú: podoba sveta, dráhy hviezd, poveternostné javy a pod. Ale čo nám dal do ruky alebo do duše, to zaiste podriadil našej moci, takže závisí od našej vôle použiť to na svoje potreby, a tak to premiestňovať, pretvárať, uhládzať, t. j. zdokonaľovať. Také sú kamene, kovy, byliny, dreviny, zvieratá, ba i samotné naše telo. Múdry Stvoriteľ chcel, aby bolo v našej moci a našou povinnosťou zdokonaľiť tak isto aj nášho ducha, myseľ, vôľu, ruky a jazyk, aby každé z nich správne pestované sa skvelo a bolo súčasťou svojej úlohy. Lebo keby bol niečo, čo nám dal, hoc aj nás samých, vyňal spod našej moci, bol by nás už ukrátil na velebnosti (na svojom obraze), ktorou nás ozdobil. Ale nás nechcel ukrátiť, teda nám nechal na vôli seba tak alebo onak pretvárať a jeho pomocou zdokonaľovať. Preto potrebujeme vzdelanie, aby sme sa stali schopnými všetko správne rozumieť, chcieť konať a vyjadriť slovom, aby sme sa tak naozaj mohli nazývať ľuďmi, prispôbení rozumom, vôľou, rukami a jazykom svojmu vzoru. Odstráňme vzdelanie ducha, uvidíme, že sa ľudia vykrmia a stučnejú, ale na duchu upadnú; telesne budú zdraví, duševne chorí; kožu budú mať čistú, svedomie špinavé. Lebo aké iné môže byť polozenie človeka, pozemského tvora, než polozenie iných zemskej tvorov? Pozri si perlu na kráľovej korune alebo na prstene náčelníka, ako sa lígoce a žiarí. Či myslíš, že taká sa rodí? Mýliš sa, ak si to myslíš. Keď sa rodí, je škaredá, tmavá, čiernastá, nezdvihol by si ju, keby ležala na zemi. Aby sa leskla, treba ju trieť, škrabať, vyrovnáť, pilkou, pilníkom, dlátkom opracovať a všakovak brúsiť a leštiť. Tak isto aj hrubšie kamene, skaly, ktoré sú na to, aby slúžili na stavbu domov, veží, múrov, stĺpov a na podobné potreby, predsa sa nemôžu použiť, iba keď ich naša ruka vyseká, okreše a upraví. Tak kovy, stvorené na významné potreby nášho života,

musia sa vykopáť, roztaviť, očistiť, všakovak liať a kovať; ináč nám budú na menší úžitok než to blato na zemi. Z rastlín máme jedlo, nápoj a lieky, no len tak, že trávy a obilniny treba sňať, plieť, žať, mlátiť, mlieť a piecť; stromy sadiť, orezávať, hnojiť, ovocie obráť, sušiť atď. a oveľa viac ich treba inými a inými spôsobmi pripraviť, ak sa majú použiť na lieky alebo na stavbu. Zvieratá, ktoré žijú a môžu sa pohybovať, tak sa zdá, že si samy stanú, nikdy to nebude možné, keď ich vopred nevytvoríme. Lebo bremená, pes na stráženie a na poľovku, sokol a jastrab na chytanie vtákov atď. A predsa ak ich chceme použiť na to, na čo nám boli hľa! Kôň je od prírody súci do vojny, vol do voza, somár nosiť taniere vtákov atď. A predsa ak ich chceme použiť na prácu, nezmôžu nič. Tak človek po telesnej stránke je stvorený na prácu, no predsa vidíme, že okrem holej schopnosti nemá nič vrodené. Treba ho pomaly učiť i sedieť, i stáť, i chodiť, ba nevie ani jesť a piť, do ruky, náš jazyk výsadu, aby mohli bez predbežnej prípravy dokonale konať svoju úlohu? To je absurdné aj myslieť, keď je pre každého tvora zákonom, že začína od ničoho, postupne sa dvíha a zdokonaľuje tak čo do jestvovania, ako aj do činnosti.

Teda každého treba vzdelávať, aby každý žil ako človek, kto sa narodil človekom. Ale predovšetkým tých treba vzdelávať, ktorí majú byť ostatným postavení za vzor, zrkadlo a oporu, t. j. ktorí majú byť predstavenými v správe nejakej ľudskej spoločnosti, v rodine, v škole, v obci, v krajine. Ale aj tých treba učiť, ktorých príroda určila, aby boli podriadenými, aby vedeli byť rozumne poddaní a podrobiť sa poriadku. Treba vzdelávať farbavých, aby im ume- nie dopomohlo k nejakému pokroku. Treba vzdelávať nadaných, aby sa pre prílišnú hybkosť mysle nerútili do zlého alebo sa ne- utápali vo svojich rozptýlených myšlienkach. Treba vzdelávať po- vahy dobré, aby sa chránili pred zlobou; treba vzdelávať i zlých, aby sa chyby ich prirodzenosti napravili. Tak sa to stalo Sokra- tovi, ako sám priznáva. Jeho zlá a na zločiny náchylná povaha sa zmenila vzdelaním na dobrú. Slovom, ako úrodná zem, keď sa dobre obrába, stáva sa rajom, a keď sa zanedbáva, smutnou pustatinou, plnou žihľavy, tŕnia, hadov, tak aj duch, keď sa pekne vzdeláva, stáva sa veľmi podobným anjelom, ba samotnému Bohu, ktorého je obrazom, kým zanedbaný sa stane veľmi blízkym zvie- ratám alebo úplne odvrátený od svojho pravzoru sa stane podob- ným nečistým duchom. Teda vzdelanie ducha, ktoré jedine nás môže povýšiť k podobnosti s Bohom, je ľuďom podrobnejšie než všetko bohatstvo sveta, než pocty, rozkoše a všetko, čo si môžeme žiadať alebo žiadame, a preto si ho máme želať nadovšetko.

Je otázka, či je možné rozšíriť vzdelanie ducha po celom národe a ako sa to dá ľahko dosiahnuť u národa ešte nie dostatočne vzdelaného. No nevidím, prečo by chcel niekto nadhodiť otázku možnosti, keď o tom svedčí skutočnosť, že jestvuje mnoho vysoko vzdelaných národov, hoci azda všeobecne vzdelaného ešte niet. Je však zrejmé, že všeobecné vzdelanie je možné, ak sa tomu venuje vážne úsilie a snaha. Lebo nie je ťažko a tobôž nemožné dostať hocičo tam, kam to samo od seba smeruje, len nech sa odstránia prekážky a rozumne sa usmerňuje prirodzená náklonnosť. Zaiste nie je vôbec umením urobiť z vtáka vtáka, z koňa koňa, z vody vodu, z kameňa kameň (t. j. pričiniť sa o to, aby vták lietal, kôň utekal, aby voda tiekla a kameň ležal, kde a ako chceme), teda aj z človeka človeka, ak to vieme. Lebo všetci ľudia sú ľuďmi jednej a tej istej prirodzenosti; keď poznáš jedného, poznáš všetkých; keď budeš vedieť jedného vzdeláť, budeš vedieť všetkých. Ba mnohým sa podarí aj bez cudzieho vedenia, samotným inštinktom väčšieho a prirodzeného nadania v sebe samých nájsť i učiteľa i žiaka, náuku a cestu k nej, čiže metódu. Myslím tým samoukov, ktorí bez cudzieho vedenia z vlastných síl stávajú sa učenými, statočnými, usilovnými a výrečnými. Pravda, nie je každý taký šťastný, mnohí sú od prírody ťarbavejší. Ale je pravda, čo hovorí Horácius:

Dívoha takého niet, čo by sa jemným nemohol stať,
len nech vzdelaniu k sebe otvorí ochotne dvere.

Pretože, ako hovorí Ovidius:

Učiť sa usilovne slobodné umenia iste
zjemňuje mravy a nedá byť dívochom.

Naozaj, tak je to, že kto sa narodí ako človek, narodí sa človekom, t. j. (ako povedal Klement Alexandrijský) duševným poľom. Teda (ako dodal Hipokrates) aký je pomer medzi semenom a zemou, taký je pomer medzi vedomosťami a ľudským duchom, a preto ako nieto takého neúrodného poľa, žeby neprijalo nijaké semeno a neprinášalo plody, keď sa obrába, tak sotva jestvuje úplne neplodný duch; len nech sa vzdeláva, a to usilovne, nezanebajúc nijaké pomocné prostriedky. Tých pomocných prostriedkov, ktoré napomáhajú všeobecné vzdelanie, je osem. Stručne ich preberiem a vy dávajte pozor, prosím vás. Uvidíte, že sa pripravám za vec nadovšetko krásnu, možnú a ľahkú.

I. Prvé je, aby rodičia a pestúni položili prvé základy pre úspešné vzdelávanie ducha neúnavnou starostlivosťou, aby sa deťom nič nestalo (so zameraním na život, zdravie, zmysly alebo mravy)

O tom by bolo treba veľa hovoriť, ale to sem nepatrí. Ešte pred osemnástimi rokmi vydal som o tom v jazyku nemeckom a poľskom osobitnú knihu (s nadpisom „Materská škola“). Tam sa opisuje, aké sú povinnosti rodičov k dieťaťu, prv než ho spodia, keď ho nosia v živote, keď ho vidia po narodení, keď ho v najútlejšom veku opatrujú, aby ho predovšetkým oni sami hrdou nevšímavosťou nezahubili alebo prílišnou povolnosťou neskazili. Toto je základný kameň pravého vzdelania ducha, prvý základ verejného blaha, ak sa správne položí.

II. Na druhom mieste budú vychovávatelia. Tým zverujú rodičia svojich synov, aby nezanedbávajúc nijakú príležitosť, vštepovali duchu v útlom veku, ale už sa rozvíjajúcemu dobré veci, dávali dobrý príklad v statočnosti, vysvetľovali spôsoby múdreho konania a peknej reči, a tak formovali malé obrazy božie a umne vytvárali týchto svojich Merkúrov. Je to veľmi užitočná vec, ak sa rozumne robí, lebo tento prvý vek je ako vosk, dá sa všestranne ohýbať; deti ako opice napodobňujú všetko, čo vidia, či je to dobré alebo zlé. Preto je veľmi pravdivý výrok, že sme po celý život takí, akými nás urobila výchova v detskom veku.

III. Tretím prostriedkom verejného vzdelávania budú verejné školy, akoby dielne pospolitej ľudskosti. Tu svedomití učitelia, ustanovení vrchnosťou, jasne vysvetľujú všetko, čo treba vedieť, veríť, hovoriť a robiť, a horlivým a nepretržitým konaním všetkého, čo je statočné, žiaci postupujú vo vedomostiach, múdrosti, v cnostiach a vo výrečnosti a upevňujú sa v nich. A ide to hladko, keď sa učitelia usilujú byť tým, za čo ich pokladajú, navštevujú knižnice a sú živými vzormi všetkého, čo treba robiť a čo nerobiť, čo sa dá napodobňovať i ľahko i bezpečne. Lebo ľahko je nasledovať toho, kto ide správne popredku, a aký je ten, kto vedie, taký je aj ten, koho vedie. Šťastný je národ, ktorý má veľa múdro zariadených škôl.

IV. Štvrtým prostriedkom všeobecného vzdelania, v školách i mimo škôl, sú dobré knihy, z ktorých prúdi do duše hojnejšia znalosť vecí, rozličné cnosti a toky výrečnosti. Dobré knihy, vravím, ak sú naozaj dobré a múdro napísané, sú hotovým brúsom ducha, pilníkom úsudku, masťou na oči, lievikmi múdrosti, zrkadlami cudzích myšlienok a činov a vodidlami našich. Keď bude mať pospolitý ľud nejakého národa plno takých kníh, bude osvietený. Opakujem: Keď bude mať pospolitý ľud nejakého národa plno dobrých kníh, bude osvietený!

V. Nasleduje piaty prostriedok na zbystrovanie ducha, to sú časté styky s učenými, zbožnými, usilovnými a výrečnými mužmi, čo má skrytú, veľmi účinnú silu urobiť nás lepšími. Lebo správne sa

hovorí: Ako ten, kto chodí na slnku, i keď chodí z inej príčiny, preda sa zohreje, a keď aj naďalej chodí, opáli sa; tak ten, kto sa styka s ľuďmi (či dobrými alebo zlými, vzdelanými alebo nevzdelanými, múdrymi alebo hlúpymi), iste aj nevedome napácha ich duchom a mravmi. Teda treba sa postarať, aby sme mládež národa, ktorú chceme vzdeláť, chránili pred zlou spoločnosťou a ustavične ju vodili do spoločnosti učených, zbožných, statočných a usilovne pracujúcich ľudí. Potom nebude možné, aby sa nevzdelala. Preto mnohí múdri králi a iní otcovia vlasti u rozličných národov dali alebo odinakiaľ povolali k svojim múdrym mužom, alebo svojich vysielali k nim, aby tam nie dni alebo mesiace, ba aj roky žili a vzdelávali sa.

VI. Ale nestačí žiť v spoločnosti múdrych: samých mladíkov treba ustavičnou činnosťou cvičiť, aby si zvykali celý život prežívať v práci. Len tak sa stanú praxou umelcami. Lebo nikto sa nenaučí nerobiť chyby, iba tak, že často robí chyby, poznáva ich a napravné: iba cvik robí majstra. Z takejto školy, z nepretržitej praktickej činnosti od najútlejšieho veku pochádzalo voľakedy Hannibalovo vojenské umenie, lebo hneď ako chlapec išiel s otcom do tábora a po celý život iba vojenčil. Tak praktická činnosť zrodila Alexandra Veľkého a iných (veľkých mužov) v staroveku. Ale prečo mám spomínať veci zo staroveku? Dnes najviac preslávená rozumovosť Benátčanov a Belgičanov a ich šťastná vláda pochádza najmä z toho, že cvičia svojich synov od prvých rokov v činnom živote a v správe štátnych vecí. Nijaký šľachtický, barónsky, grófsky, senátorský synček, ba ani syn samého dóžu nemôže sa dostať do vysokého úradu ináč než postupne a začína slúžiť štátu od najnižších úradov (tak ako každý plebej) a k vyšším ho pripustia, len keď dôkladne pozná predošlé. Tak sa stávajú všetci čulými, na všetko schopnými. Nikto nesmie hľiviať alebo stať sa neužitečným bremenom zeme.

VII. Siedmym prostriedkom napomáhania verejného vzdelávania ducha sú samotné múdre úrady so svojou zbožnou horlivosťou (aby poddaným nechýbali školy, školám učitelia, učiteľom žiaci, žiakom knihy a iné potrebné veci a všetkým voľno, odpočinok a pokoj v štáte). Tak sa starali o svoje národy Dávid, Šalamún, Jozafát a iní zbožní králi. A Antonius Pius, veľmi štedrý cisár rímsky, ustanovil v provinciách (aj v najvzdialenejších) pre ctiteľov múz pláty. O Karolovi Veľkom čítame: Keď ho vyhlásili za franského kráľa, prišli k nemu zo Škótska dvaja filozofi a na otázku, čo chcú, odpovedali, že prinášajú novému kráľovi nový dar, múdrosť. Kráľ sa ich opýtal, akáže je to múdrosť, a oni s filozofickou úprimnosťou odpovedali, že počuli, že v jeho krajine

nieto škôl a že sa nestarajú o štúdiá. Teda mu vraj prišli poradiť, aby zriaďoval školy. Kráľ prijal ich radu a založil parížsku akadémiu a zanedlho potom mnoho iných škôl. Odtiaľ pochádza sláva francúzskeho národa, najvzdelanejšieho medzi európskymi národmi. Ó, keby Boh dal všetkým ešte nevzdelaným národom takých Karolov, Antoninov, Justinianov, Konštantinov, Jozafátov, Šalamúnov a Dávidov, celý svet by sa mohol pozdvihnúť z barbarstva k osvete.

VIII. Napokon posledným a nadovšetko potrebným prostriedkom vzdelávania ducha je priazeň Boha, toho Boha, bez vôle ktorého nieto v človeku ničoho, ktorý jediný môže otvoriť oči slepých a dať nám, aby sme neboli ako kone a muľice, ktoré nemajú rozum (Zalm 32, 10, 11); a ktorý jediný je svetlom, ktoré osvetľuje každého človeka prichádzajúceho na tento svet, hoci tma neprijíma toto svetlo, t. j. nechce sa dať ním osvietiť. Preto my zo svojej stránky musíme len túžiť po osvietení a obracajúce tvár k tomu svetlu, prijímať lúče jeho žiary a zanedlho budeme osvietení. To obracanie sa deje jednak prosbami a vzývaním, ako sa to ukázalo u Šalamúna; jednak snahou zachovať si dušu a telo čisté od hriechu, lebo duch múdrosti nevojde do hriechnej duše (Múdr. 1, 3). Teda každý národ, ktorý sa má vzdeláť, aby žiaril duchom a mravmi, nevyhnutne musí odstrániť prekážky, ktoré, keď sú medzi nami a Bohom, spôsobujú zatemnenie mysle. Sú to prílišné lipnutie na zemi a na pozemských veciach, zanedbávanie nebeských vecí; potom poškrvna hriechov, ktorá poškrvňuje a zatemňuje dušu a konečne úplná ľahostajnosť v modlitbách a v náboženstve. Ak sa sluhovia evanjelia budú usilovať a neprestanú ľudí budiť z hlbokého spánku, podnecovať ich k túžbe po lepšom, vysvetľovať im, čo je to lepšie, a vzdychmi a modlitbami to žiadať od Boha, Boh sa dá ľahko uprosiť, aby odtiahol clonu, čo zahľahuje národy, a odstránil hanebnosť zo zeme (Iz. 25, 7, 8).

Vidíte, poslucháči moji, že úplné a všeobecné vzdelávanie ducha nie je nemožné u nijakého národa, ani u najbarbarskejšieho, keď sa ľudia chcú dať viesť rozumom. A teraz prejdeme na otázku môjho a vášho národa, či ich treba vyzývať k lepšiemu vzdelávaniu a ako? Príčinu pochybovať dáva vrodená samofúbosť človeka a slepá sebaláska, ktorá nevidí chyby. A my sme tiež ľudia a môžeme byť postihnutí ľudskou chorobou. Je isté, že u niektorých národov vôbec niet vzdelávania ducha; inde je nepatrné a počíta sa medzi vedľajšie veci; inde je síce vážne, ale zvrátené, hľadí sa pri ňom iba na svetskú eleganciu; niekedy je síce zamerané na lepšie veci, ale je suchopárne a chladné. No málokto, zaľúbený do svojich zvykov a mravov, tu uznáva nedostatky. A je isté,

že veľmi mnohí sa klamú a majú radi svoje vrede. Teda musíme sa varovať, aby sme sa aj my neklamali. A preto aj o tomto treba niečo povedať, ale len krátko a zbežne, lebo vrede nemajú rady, keď sa ich dotýkame, iba ak zbežne.

Teda čo sa nás týka, Uhrov a Moravanov, priznávajúc pravdu, môj a váš národ nemali ešte dostatočnú kultúru. Preto medzi vzdelanejšími národmi Európy nežiarime nejako zvlášť duchom a na oblohe cirkvi medzi svetlými faktami iných nás pokladajú ešte akoby za hmlisté hviezdy. A keďže sa teraz nestarám a darmo by som sa i staral, aby som svojim dopomohol k nejakej sláve, susedská láska ma núti pred všetkými inými vám, milí susedia, Uhri, vážne radiť, aby ste sa snažili lepšie poznať, čo je u vás dobré a čo zlé, a táto sa usilovali zveľaďovať a toto zmenšovať. Isteže, váš národ mal doteraz kultúru ducha, uznávam; ale nebola vytečná. Aby ste to aj sami uznali, ak to niektorí ešte neuznávajú, dovoľm si porovnať vzdelávanie ducha u vás so vzdelávaním vašej zeme. Že ju obrábate, dokazuje, že máte dosť chleba, vína a dobytká. Ale že neobrábate toľko, koľko by sa mohlo, dokazujú ešte mnohé pustatiny alebo polopustatiny a ostatok sa obrába povrchno. Preto nevidno u vás takú rozmanitosť životných potrieb (a tobož vecí umele vyrobených pre rozkoš), ako by to mohlo byť v takej požehnanej krajine. Niet u vás ani toľko takých krásnych budov, šatstva a bytového zariadenia; ani takých ľudnatých dedín, mestečiek a miest; konečne ani svoje podzemné bohatstvo, kovy a perly nedobývate vlastnou prácou, ponechávajúc to iným, aby z toho bohatli. Slovom, dvakrát, trikrát toľko ľudí by mohla živiť táto vaša šťastná zem, ako ich živí, keby sa celá racionálne obrábala. Mohli by ste mať azda desaťkrát viacej rozkoší a nádhery, keby ste poznali svoje bohatstvo a vedeli ho využiť. Vaši sedliaci by si mohli žiť po panský a zemani by mohli oplývať bohatstvom a rozkošami ako kniežatá. A tak isto sama skutočnosť hovorí, že máte nejakú kultúru ducha. Lebo máte školy, aj školy majú učiteľov a žiakov, a to aj vo veľkom počte. Vychádza z nich toľko, ktorí hovoria po latinsky, že u vás je azda pravdivejší ako u hoc ktorého spomedzi najvzdelanejších národov známy výrok Sturmov: Niet na svete miesta, kde by si nenašiel hostiteľa, ktorý vie po latinsky a ukáže odchádzajúcemu cestu. A aká je láska ku kresťanskému náboženstvu! Ako husto sú kostoly a pastori, takmer v každej dedine! Aká návšteva bohoslužieb! Keby som na vlastné oči nebol videl, chodiac vo sviatočné dni po niekoľkých miestach, azda by som ťažko veril, keby mi niekto rozprával, akí sú tu na okolí ľudia chladní. Nejdem spomínať iné veci, ktoré ukazujú, že sa neodvrhujete celkom od skýtskej divokosti a že ste sa jej ne-

zbavili. A pravda vás núti priznať, že kultúra ducha nedosiahla u vás ešte vrchol, že sa zastavila niekde na polovičke. Dokazuje to drsná, chudobná, suchopárna latinčina na vašich školách; dokazuje to, že sú z nich slobodné umenia väčšinou ešte vylúčené; a právnická, ako ani azda ešte povolené vyššie fakulty, lekárska a teológia, ktoré nie sú ešte plné všakových umeleckých diel a umelcov; dokazujú to dosiaľ hrubé mravy a nízka úroveň vzdelania ľudu a všeličo iné. Ale myslím, že sa nemusíme zdržávať dokazovaním toho, keďže viem, že úprimnejší z vás to sami uznávajú a vrele si želajú príležitosti lepšieho vzdelávania. Len si želajte, moji milí! Vaša túžba nebude márna. Vidím totiž a nedúševne vlohý, nijaký národ v Európe vás neprevyší múdrosťou, lebo máte dobrú prírodu, podnebie i zem a tak ako vaše telo aj vaša duša má pekný príbytok. Dobré viem, že azda aj vám samotným sa zdá, že máte od rodu trocha tvrdú hlavu. Ale (povedzme, že je to tak) či to môže byť na prekážku štúdiu múdrosti? Tak málo ako obrábaniu vašej pôdy jej tvrdosť, keď je leto suché, alebo blato, keď je vlhké. Keďže je totiž celá hlinitá, veľmi ťažko, len veľmi silným dobytkom sa môže orať. Ale ako bohato odmení ťažkú prácu hojnou úrodou dobrých plodov. Teda tak isto myslíte aj o vašich duševných vlohách. Skrytý tvorca duší Boh rozdeľuje dary ducha nielen medzi jednotlivými ľuďmi, ale aj medzi národmi tak, že jedni sú ako z peria, druhí ako z dreva, iní ako z olova a zas iní ako zo železa a z ocele. Ale táto rozmanitosť svedčí o božej múdrosti: túto rozmanitosť si vyžaduje potreba vecí. Lebo nemôžeme urobiť všetko z vosku, hliny a gypsu; potrebujeme aj mramor, železo a oceľ. Ale či aj oceľový meč, vyrobený z ocele pre silnejší úder, nedá sa pozlátiť, aby bol lesklý? Teda aj národ oddávna oddaný železnému Marsovi môže sa zasvätiť zlatému umeniu, aby vytasil svoj meč, kde treba, a ukázal lesk, kde je to na mieste. Nehovorím to, aby som retorizoval, milí susedia, ale aby som vás podnietil poznávať, čo je u vás dobré, a pozorovať, čo ešte chýba do plnosti. Nechcem lahodiť ušiam, pobádam dušu! Ukážte, prosím vás, že vaša zem, to nie sú len šire roviny so stojatými vodami a močarínami, ale aj vrchy a pramene živých vôd, kde je pôvabne zavlažovaná. Ukážte, vravím, že máte doma nielen pramene vôd, ale aj ducha. Ukážte, že nemáte len pod vašou zemou zlaté bane, ale že aj vo svojich srdciach máte zlaté bane múdrosti. A zmužile sa odvážte zotrieť skýtske škvrny, ak ešte nejaké ostali, aby váš duch konečne zažiaril plným leskom. Aby som vzbudil vo vás túto nádej, s božou pomocou vám rozpo-

viem, čo som inde napísal (Najnovšia metóda jazykov, kap. XXVI, § 9), a budem to aplikovať na našu tému.

Píšu, že v Grécku bol malý kraj, ktorého obyvateľia, keď chceli jesť chlieb, dali si doviezť z mesta Erazu na Lesbe (veľmi úrodnom ostrove) obilie, hoci zo svojich polí by boli mohli zobrať toľko, čo by bolo hojne stačilo, keby sa boli chceli náležite venovať obrábaniu poľa. Je to smiešne, ak je to pravda. No je veľmi pravdivé, že podobná lenivosť, ale záhubnejšia vládne v národe vzdelancov, ktorým Boh s rovnakým právom dáva pole ducha, a to väčšine veľmi úrodne, ale málokto ho obrábajú tak, aby doma bolo z čoho udržovať život vzdelania. Povolávame si z cudzieho národa alebo veku nejakého ducha, aby nám vydával orákulá. Alebo ak aj doma vzdelávame ducha, len málokto ho vzdelávajú tak, aby sa živili zo svojich prostriedkov; mnohí žijú zo žobroty, na svoju hanbu a škodu a na hanbu a škodu štátu (ak správne oceňujeme vec). Lebo nenachádzame viac, pretože viac nás nehľadá. Darmo namietajú: Všetci nevieme všetko. Každá zem nerodí všetko. Lebo každá zem rodí voľačo. Každý duch má svoje pramene, keď sa kope. Platón (v knihách o štáte) nariadil: „Aby nikto nesmel čerpať z cudzej studne vodu, kým nedokáže na úrade, že sa usilovne staral, aby mu v jeho dome vykopali studňu, ale to nijakou prácou a nákladom nemohol dosiahnuť.“ A múdry Šalamún hovorí podobne: *Pi vodu zo svojej cisterny a zo žriedla svojej studne* (Prísl. 5, 14). Napokon Kristus chce, aby učiteľ cirkvi vynášal zo svojej pokladnice staré a nové veci (Mat. 13, 52). Ak možno v božských veciach vynášať zo svojej pokladnice a ukládať sa chcieť môcť, čo potom v ostatných veciach, ktoré vyplývajú viacej zo zdroja zmyslov a rozumu?

Toto, citované odinakiaľ, treba aplikovať na náš cieľ. Dávajte pozor, prosím vás, moje národy a príbuzenstvo, Uhri, Moravania, Česi, Poliaci a Slováci! Či aj my netrpíme čosi rovnako sprosté a smiešne ako tí, čo hľadali inde chlieb a vodu (hoci mohli mať doma polia a studne, keby boli chceli kopať), keď tak obdivujeme cudzie školy, knihy, cudzích duchov a len stade si žiadame ukojiť hlad a smäd? Či nám Boh nedal duševné polia? Prečo ich doma usilovne neobrábame nadostač? Prečo ich poriadne nehnojíme, neorieame raz, druhý a tretí raz? Prečo nebránime, nesejeme, neplejeme? Slovom, prečo si doma nepripravujeme bohatú žatvu? Prečo chodíme po žobrácky na cudzom zbierať klásky? Viem, že chudobným a núdzným, chráneným aj božím privilegiom, sa to dovoľuje (Lev. 19, 9, 10). Ale múdremu synovi Sirachovmu sa zdala žobrota takou mrzkou vecou, že povedal, že lepšie je zomrieť než žobrať (Kap. 40, 29). Čo teda my, silní žobráci? Či naveky bu-

deme žobrať od iných národov písmenká, knižočky, porekadlá, diaľkriticke znamienka a všeličo? A či vždy budeme s nestatočným šabrať sa hanbím, radšej kradnúc z cudzích tabulí a kódexov ako doma a ďalej)? A tak isto vody rozkoši, t. j. všakových výborných vyná- otvoríme vlastné žriedla? Lebo ťažko by ti bolo dokázať, lenivec, že si nemohol nájsť v sebe nijaký prameň vody. Veď ťa tvoj Stvo- riteľ tak isto ako iných stvoril na svoj obraz a vystrojil ťa silou. Dal ti rozum, jazyk, oči, uši a srdce, aby si myslel; dal ti bystrý um a vnímavého ducha a naplnil tvoje srdce citom (vrodenými vedomosťami). Ukázal ti, čo je dobré a čo zlé (svojím zákonom), a vložil do tvojho srdca svoje oko (t. j. obraz svojej vševedúc- nosti, chápaciu myseľ), ukázal ti veľkoleposť svojich diel (rozlože- ných po celom svete), aby si chválil jeho sväté meno, chválil sa jeho zázračnými dielami a rozprával o veľkoleposti jeho diel. To všetko na chválu božej štedrosti k nám všetkým a na hanbu nám, ak nezmúdrieme, ako hovorí onen múdry syn Sirachov (Kap. 17, 1 a ďalej).

No čo sa týka vášho národa, milí Uhri, odvtedy, čo som začal pozorovať u vás taký smäd po lepšom vzdelaní, mám už inakšiu nádej. Lebo pokladám tú vašu túžbu za božie dielo. A Boh je najvyššou múdrosťou, preto nič nerobí nadarmo, ani nezačína vo- ťačo nadarmo. Nepochybuje, že teda dokončí svoje dielo, ktorého základ položil vo vás. Lebo keď roľník vidí, že záhrada, pole, vi- nica hojne zakvitli, smelo môže mať nádej na bohatú úrodu. A hľa- dač vody, keď vidí ráno presakovať zo zeme nejakú vlahu, pokladá to za znamenie, že sa tam skrýva voda. Keď sa teda u niekoho alebo v celom národe ukáže láska k múdrosťi a túžba po učení, smelo možno dúfať, že čoskoro vyrazí hojný prameň a že sa blíži žatva múdrosťi. Len neupúšťaj od svojho predsavzatia, milý národ uhorský! S božou pomocou môžeš dosiahnuť, že budeš celý doko- nale vzdeľaný, len keď nezanedbáš uchopiť tých osem prostriedkov všeobecného vzdelávania, o ktorých sme vyššie hovorili. Ak totiž:

1. Budeš svojím odporúčať knižočku „Informatórium školy ma- terskej“, preloženú do tvojho jazyka, a budeš ich prehovárať, aby zachovávali jej pokyny.

2. Ak budeš odporúčať rodičom (najmä šľachtickým a zámož- nejším a tým, ktorí sa nemôžu venovať starostlivej výchove svo- jich detí), aby si vydržovali vychovávateľov. Ale budúci vychová- vateľia musia dostať potrebné vzdelanie, aby boli súci na takú svätú úlohu.

3. Ak budeš zriaďovať všade školy, zavádzať na nich pravú metódu a ustanovovať metodicky vzdelaných učiteľov, robiac tak z nich pravé dielne ľudskosti.

4. Ak bude v tvojej krajine plno dobrých a poučných kníh, nielen latinských, ale aj v ľudovej reči, ktoré lahodne podávajú všetky možné vedomosti, a keď tak privedieš svojich do úplnej ľahostajnosti a záhaľky k tomu, aby si zamilovali všetko, čo je užľachtilé, a zapodievali sa tým.

5. Ak budeš kvôli styku s učenými ľuďmi povolávať odinakať vzdelaných, múdrych, geniálnych, vynachádzavých mužov alebo svojich posielať do cudziny s príkazom, aby si pokladali za povinnosť priniesť domov a osvojiť si všetko pekné, umné a elegantné, čo sa kde dá pozorovať, a tak doma zmnohonásobňovať všetko, čo je výborné, a aby sa po návrate domov neprispôbovali zaneďdiho mravmi nevzdelanému a neokróchanému ľudu, a tak nenechávali všetko trčať v starom bahne a nestrácali ovocie svojho putovania (ako to doteraz väčšinou robili tvoji cestovatelia).

6. Ak sa postaráš o odstránenie lenivosti a nečinnej záhaľky u ľudu a o to, aby sa každý (najmä mládež v škole a mimo školy) venoval užitočnej práci, aby sa celý národ zdal včelínom alebo mraveniskom (štátom včiel alebo mravcov, kde nevidieť záhaľku).

7. Ak začnú tvoji páni urodzení, veľkomožní a osvietení trocha užľachtilejšie zaobchádzať s poddaným ľuďom a pomaly zlepšovať jeho život, používajúc poddaných nie ako hovädá, ale ako ľudí, ako spoluúčastníkov obrazu božieho a budúceho života a lepšie sa starajúc o ich kultúru ducha i tela, mravov a života.

8. Napokon, ak budú pastieri cirkvi ostrejšie bedliť nad tým, čo sa týka pravého uskutočňovania pravého kresťanstva a vrúcnnej zbožnosti, aby všetci, malí i veľkí, začnú obracať k Bohu čistejšiu dušu, stali sa schopnými v plnších lúčoch prijímať jeho svetlo. Vtedy by sa naozaj vyplnilo, čo spieva žalmista, že je blízko jeho spasenie a jeho sláva prebýva na našej zemi (Žalm 85, 10). Daj Boh, aby to správne uvážili tí, ktorých sa to týka, a najmä tí, ktorí najviac môžu súriť, vykonávať alebo napomáhať toto predsavzatie, vládcovia ľudu a hlavy národa oboch stavov. Kiežby im v ušiach zazneli aspoň Ciceronove múdre slová, ktorý hovorí: *Ákú väčšiu a lepšiu službu môžeme preukázať vlasti, ako keď vyučujeme a vzdelávame mládež, najmä za takých mravov a časov, keď tak upadla, že ju treba všetkými prostriedkami držať na uzde a krotiť. A onen zlatý, skôr známy než dosiaľ zachovávaný výrok Platóna, že štáty len vtedy budú šťastné, keď ich alebo učenci budú spravovať, alebo tí, ktorí ich spravujú, budú sa usilovať, aby sa stali učenými a múdrymi.*

Ty, miláčik národa, Zigmund Rakóczy, na ktorého začínajú hľadieť národy ako na jasnú hviezdu, budeš nám na tomto mieste svojimi lúčmi ožarovať, ohrievať a zúrodňovať túto našu, ba božiu záhradku. Ty vnukneš svojej osvietenej matke a milostivej matke nás všetkých a nábožnej patrónke tejto školy a cirkvi zbožné myšlienky, že sa nedá pomyslieť nič väčšie, nič vznešenejšie, nič myšlienky, túžby a už aj samotné snahy, totiž reformovaním a väčším a lepším rozširovaním štúdií múdrosti u tohto národa zväčšovať slávu vlasti, napomáhať blaho cirkvi a šíriť slávu Boha na výsosti. Nech pamätá nábožná Tabitha, že nie je menej zbožné učiť dušu vede než dať telu jesť. Sú to zlaté slová Bernardove. Ale tak ako väčšou almužnou je nakŕmiť veľa chudobných než mnohým než málokterým. Najštedrejšou almužnou bolo, keď Jozef svojho otca a bratov, ale celé kráľovstvo egyptské a okolité národy. A tak isto najzbožnejším skutkom je dopomáhať k účastenstvu múdrosti a zbožnosti nielen svojim, slobodným alebo poddaným, ale hoc aj celým národom, najmä keď susedov trápi veľký hlad, nie hlad po chlebe alebo smäd po vode, ale po počúvaní slov Jehovu (Amos, 8, 11), totiž v časoch prenasledovania, keď je veľkou vecou, ak Boh zošle nejakého zbožného Abdiáša, ktorý prítlúči čo i sto prorokov Boha a synov prorokov a ukryje ich pred zúrivosťou Jezabely a živí ich svojim chlebom a vodou aj v suché a neúrodné roky za neznesiteľne veľkej drahoty (Kráľ. 1, 18, 3, 4). Na toto budeš múdro myslieť, osvietená duša, dodávajúc sebe a svojej osvietenej matke ducha v tomto vznešenom predsavzati, a budeš dávať pozor, aby sa uskutočnili myšlienky, ktoré majú taký vznešený cieľ, podriaďujúc tak zbožne svoju prácu božej добрote. A my ostatní, ktorým Boh vložil do srdca podobnú túžbu, neprestaneme vrúcnyimi modlitbami, prácou a bdením spolupracovať s vami pri vašich svätých snahách.

Sú, pravda, veci, ktoré odporujú tejto našej nádeji a idú ju mariť alebo oslabovať. Ale ak budeme muži, vytrvalí v statočnom predsavzati, nebudú môcť.

Po prvé, tak sa zdá, straši sama veľkosť vecí. Lebo naprávať, čo je pokazené, je skoro ťažšie než zriaďovať niečo nové. Múdri ľudia to vedia. Ale treba myslieť na to, že riadením božej múdrosti každé krásne dielo je spojené s ťažkosťami, aby všetko, čo je krásne, nebolo odmenou lenivosti, ale práce. Nech je to teda ťažké, len nie nemožné, nestarajme sa! Ťažkosťi prekoná myšlienka vzneše-

ného cieľa. Čo prekáža pokúsiť sa o veľké veci? Ba lepšie je tisíckrát sa odvážiť a nedosiahnuť úspech než nepokúsiť sa tisíckrát o vec takú slávnu, Bohu takú milú, nám všetkým takú užitočnú, pre potomstvo takú potrebnú. Ale treba sa obávať i predsudkov, pre ktoré sotva čo sa dá myslieť tak dobre, že by to neprekrútili tí, ktorí nesúdia podľa rozumu, ale podľa príkladov a zvyku a nazdávajú sa, že sa správne robí to, čo sa robí podľa zvyku, myslia, že nemožno strpieť čo i najmenej ustúpiť od toho a zaviesť dačo nové. A nevedomému je sladká jeho nevedomosť a hriešnik miluje svoj hriech ako svoju formu, ktorú sa bojí opustiť. Rozkážeš niekomu učiť sa iné než obvyklé veci? Alebo inou metódou? Bude sa nazdávať, že ho prenášaš do iného sveta, a bude sa báť, že ho na oceáne neznámej cesty pohltia vlny. Lenivý hovorí: *Vonku je lev, roztrhá ma na ulici* (Prísl. 22, 13). Ale my svojim príkladom učme zaháňať taký daromný strach, tobôž aby sme ho chceli napodobňovať. Ľudský duch si nikdy nerozvážne nič nerozkázal, čo by nemohol vykonať, spoliehajúc sa na Boha a na svoju silu.

No predsa sa trochu treba obávať závidisti zlomyseľníkov, ktorí, ak nebudú môcť inšie robiť, budú sa pokúšať nám vyčítať túžbu po novotách a uvažovať na nás podozrenie. Čo sa týka závidisti, ja veru neviem závidieť nikomu, či vyniká niekto učenosťou, či cnosťou, či výrečnosťou, nech je akéhokoľvek stavu, národa, náboženstva, sekty. Ak mi bude chcieť niekto závidieť (ktorý sám od seba nie som ničím, nemôžem nič, len čo prostredníctvom mňa uznáva za vhodné konať božia milosť, usmierim ho prosbami, ak budem môcť, ak nie, Boh bude štítom mojej prostoty. Ak mi bude niekto vyčítať novotárstvo, prezradí svoju neskúsenosť. Lebo nie je nové to, čo sa odvodzuje od starých, ba večných ideí. Tak obnovovať všetko nám káže jednak príkaz Boha, ktorý hovorí: *Obnovujte svoje úhory* (Jer. 44), jednak príklady: *Hľa, ja obnovujem všetko* (Apok. 2, 5), t. j. čo upadlo a sa pokazilo, uvádzam znova do dobrého stavu. Niektorí pošepkávajú, že je nebezpečné, keď sa zmenou zvykov poruší stav vecí. A naozaj, dosvedčujú to príklady. Izraeliti takmer ukameňovali Mojžiša, ktorý ich vyslobodil z Egypta a priviedol do zeme Kanaan. A čo stálo obnovovanie božích služieb prorokov, apoštolov, ba i samého Krista. Keď Lykurgos robil nápravu v lacedemónskom štáte, pri vzbure úžerníkov prišiel o oko a život si horko-ťažko zachránil útekom. A koľko ráz vypukli v Aténach, v Ríme nepokoje, keď sa zákonodarcovia snažili naprávať pomery v štáte! No ak je to vec Boha, nie naša, treba nám dbať na Boha, nie na nás, ktorí sa bojíme. Závisť a zloba podľahnú, prv ako by zničili dielo Boha alebo tých, ktorí sa oddá-

vajú Bohu ako verní služobníci. Konečne múdrosť božia je taká, že aj pádom svojich, ak ho niekedy dovoľí, privedie svoje dielo ku koncu a svojich odmení.

Teda neotálajte, ó vy, tomuto národu Bohom zoslaní, tu zrodení mužovia! Nože už pri tejto príležitosti, teraz, na tomto mieste, už vy sami, nečakajúc na iných, začnite toto božie dielo zlepšovania vašich škôl! Na'mä aby toto rákóczyovské aténeum bolo pre iné školy vzorom ako ozajstný brús ducha, ozajstná dielňa ľudskosti (po vyhodení pozostatkov barbarstva, ak sa nejaké ešte zachovali), ozajstná zlatá baňa múdrosti, ozajstná pracovňa jazykov.

Vyzýva vás, aby ste sa už teraz dali do toho, Bohom daný pokoj vo vašej krajine a barbarstvo iných národov, i takých, ktoré sa pokladajú za veľmi vzdelané a inými opovrhujú. Barbarské sú totiž tie zúrivé vojny, v ktorých sa vzájomne bijú, márnia a ničia, v Taliansku, Španielsku, vo Francúzsku, Anglicku, Škótsku atď. My namiesto takej divokosti, vychovávajúc svojich k pokojnosti, začnime ukazovať tým uhladeným vzdelancom, aké ďaleko iné mravy svedčia národom zjemneným slobodnými umeniami. A ak nepokoje, aké všade vidíme, podľa úmyslu Boha nie sú natoľko nepokojnými ako školami, v ktorých sa duch zbožných evičí a duch bezbožných privádza od zloby k umúdeniu, a iní azda nechápu to ta'omstvo, my, ktorí to chápeme, ukážme, že to chápeme. A aby sme aj im dali príležitosť chápať to, zriadme školu zmúdenia a vzor napravovania vecí, pred očami iných, ak chcú. A ak niektorí (na'mä Nemci) dosiahli oddych od vojen a teraz začínajú zrúcané dielne ľudskosti obnovovať (a začínajú), povzbudení aj ich príkladom, robme to isté, aby sme si, navzájom dávajúc iskry, zapálili fakle pre spoločnú potrebu. A aby sme sa teraz dali do toho, nás nadovšetko podnecuje príležitosť daná nám od Boha zaničením ducha Ich Výsosti našich kniežat zapáliť tomuto svojmu lýceu svetlo plnšej metódy a ich zbožným vrúcnyim zápalom v podujatej práci. Vytvárať si príležitosti nie je v našich rukách; stratiť poskytnuté závisí od našej vôle. Ale budeme musieť pykať za dvojakú vinu, za vinu pre nevďačnosť a pre lenivosť, ak sa jej dopustíme. Keďže teda z milosti božej máme takých, čo pôjdu popredku, nech nechýbajú ani takí, čo pôjdu za nimi.

Treba stručne prehovoriť aj o tom, prečo máme tieto zbožné plány uskutočňovať najmä tu, v tomto meste a v tejto škole.

Po prvé preto, lebo nábožní predkovia položili tu základný kameň zbožnosti tým, že tu založili národnú školu, ktorú heroická štedrosť Ich Výsosti našich kniežat (nedávno blažene zosnulého posvätnéj pamäti a Jej Výsosti po ňom pozostalej vdovy) upevnila novými

darmi a už zase sa ju chystá zväčšiť. Lebo je ľahšie k stavbám už raz vybudovaným pristávať, čo ešte vyžaduje potreba, než budovať úplne nové stavby. Po druhé preto, lebo tejto vašej škole beží v tomto roku už päťdesiaty, jubilejný rok od jej založenia. Pretože osudová sila periodickosti (ak, pravda, je nejaká) nariaduje v tomto roku očakávať alebo aspoň predvídať zmenu k lepšiemu alebo horšiemu, naša rozumnosť a zbožnosť budú sa musieť postarať, aby to bola zmena k lepšiemu. Po tretie preto, lebo pravoverná cirkev v celom Uhorsku si už zvykla tak si vážiť túto potockú školu, že väčšinou z nej povolávali správcov na ostatné školy. A preto nemožno si myslieť nič primeranejšie, než aby tí vzdelávatelia ducha tu mali správne zariadenú dielňu na vzdelávanie, aby sa tu naučili nielen ako majú spravovať školy, ale aj ako im osožiť. Tu, vravím, aby bol Bethel, dom boží, kde by synovia prorokov, ktorí sa sem hrnú zo všetkých strán, mávali pod dozorom Eliáša a Elizea svoje schôdzky. A aby sa táto škola pokladala za božiu školu, v ktorej len Boh by bol učiteľom a my všetci aby sme zasadli k podnožke jeho nôh počúvajúc, ako sa nám vysvetľujú len tri knihy božie: kniha prírody, Pisma a svedomia, kniha našej mysle. K tomu pristupuje na štvrtom mieste pôvabná poloha miesta a hojnosť vecí potrebných pre život. Tu aj samotné meno je dobrým znamením. Potok totiž znamená v reči spoločnej všetkým slovanským národom tok. A skutočne je tak. Lebo pôvabná rieka Bodrog dáva ohromné množstvo vody a rýb; okolité vrchy množstvo šľachetného vína; polia množstvo obilia a dobytky, lesy a háje množstvo zveriny a vtákov. Preto dúfame, že múzy tu budú mať veľmi vhodné sídlo, nech sa sem nahrnie koľkokoľvek chovancov múz. Mesto síce pre blatnosť dostalo meno Sáros-Patak. Ale z toho si nič nerobme. Lepšia kultúra odstráni to blato a (ak som dobrý veštec) potomstvo (ak náhodou ešte naše oči nie) uvidí namiesto blata na uliciach krásnu kamennú dlažbu a namiesto drevených budov murované, takže pán miesta bude môcť voľakedy povedať, čo povedal cisár Augustus: *Dostal som Rím z tehál, zanechávam Rím z mramoru.* A ani pre prítomnosť vládnúceho dvora sa nemá čo zdať niekomu toto miesto neveľmi vhodným. Je pravda, že básnici, tento najstarší druh mudrcov, nie bez skúseností hovorili, že múzy nebývajú v mestských a kráľovských palácoch, ale na osamelých miestach a neprístupných vrchoch, na Parnase a na Helikóne, naznačujúc, ako to vyjadruje Ovídius, že *Básne sa daria, keď pevec tvorí v tichej samote.* A ako hovorí Horácius: Každý sbor spisovateľov sa vyhýba mestu a miluje háje. Preto bola Platónova Akadémia, Aristotelovo Lý-

ceum a iné učilištia filozofie v staroveku mimo mesta. Vieme však, že neskôr sa nastahovali tieto učené sestry aj do stredu veľkých miest a dnes si obľubujú aj veľmi ľudnaté mestá, len nech sú dostatočne chránené, ak nie celkom pred spoločnosťou ľudu, aspoň pred hukom verejného a dvoranského života, ako to tu u nás aj v tejto veci vidíme zariadené múdrosťou predkov.

Zbýva ešte, aby som stručne vyložil, prečo sa máme podujat na prácu reformovania školských štúdií na tomto mieste my sami, ktorí sme tu prítomní, ktorí sa vidíme, ktorí tu o týchto veciach hovoríme. (Dovoliť, moji milí, aby som sa pridružil k vám, keď ste ma povolali a privábili, aby som to s vami robil.) Netreba mnoho silných dôkazov, postačí azda jeden. My sme dali rady; teda my ich musíme uskutočniť. Tak ako keď Jozef dal radu, aby sa postarali sýpky pre časy hladu a vyvolil sa ich správca, počul od faraóna: Ty budeš ním, lebo tebe bolo určené, aby si mohol dať túto radu. A tak ako keď sa v Grécku ktosi chvastal, že na ostrove Rode predviedol akési tance, dostal odpoveď: *Tu je Rodos, tu tancuj.* Tak i vy, ktorí ste vnukli svoje túžby a rady reformovať túto školu Ich kniežacím Výsostiam; vy, ktorí ste podali plány povolať sem mužov zbehlých v didaktike, zriadiť tlačiarne a verejné menzy pre verejnú potrebu študentov; a napokon vy, ktorí ste sa dali sem najat' a zamestnať, musíte počuť tieto slová: *Tu je Rodos, tu tancujte!* Tu je Egypt, tu pripravujte sýpky pre časy literárneho hladu! Ak to neurobíte, budete podobní tým, o ktorých hovorí Kristus: *Hovoria a nerobia to. Spútavajú bremenami a kladú ich iným na plecía, ale sami ani prstom nepohnú.*

Čo sa mňa týka, vyhlasujem vám takú ochotu, že sa isto presvedčíte, že sa neodvrhujem od bremena, ktoré mňa podľa vašich prosieb očakávalo, na ktoré ma priatelia svojimi radami nahovorili a ktoré mi sám Boh uložil. A ak sa tak ľúbi Bohu a vám, neodopriem predchádzať príkladom. Lebo viem, že ak mi dobrota božia dala pozorovať niečo dobré i pre našu vec, dala to na všeobecný prospech cirkvi. Teda pamätajúc, s akým cieľom ma sem na čas poslali a priviedli, budem sa zo všetkých síl usilovať, aby som to vykonal.

Poslali ma po prvé preto, aby som vás a vašich krajanov svojou dobrou spoločnosťou účinnejšie pobádal alebo ľahodnejšie prítahoval, aby ste hojnejšie pestovali humanitné štúdiá. Po druhé, aby som vám pomáhal čo najlepšie zostavovať metodické knižky, ktoré budú brúsmi vášho ducha, pilníkmi úsudku o veciach a vodidlami jazyka (latinského a ľudového). Po tretie, aby som príkladmi ustavičnej praxe ukazoval spôsob, ako ich treba školskej mládeži úspešne vysvetľovať a aplikovať. Napokon preto, aby som vám

dával (nakoľko Boh dá) príležitosti, aby ste vy sami reformovali túto školu a ostatné pravoverné školy po celom Uhorsku. Vy sami, hovorím. Lebo moje plecia, plecia šesťdesiatročného starca, neunesú toto bremeno. A keby aj uniesli, ako cudzincovi nebolo by mi ani bezpečné ani milé prevziať pôsobnosť, ktorú by mi mohli závidieť. Dobré rady, ak vieme, môžeme dávať aj my cudzinci, aj nevládni starci; ale svoje dobro sledovať prichodí každému usilovnému či človekovi, či národu.

Teda vás, slávni profesori a učitelia tejto školy, budem pokladať a už aj pokladám za milých druhov a priateľov, za usilovných spolupracovníkov na tomto božom diele. Spojme, prosím, ruky, spojíme srdcia, spojíme túžby v Pánovi a sile jeho moci. Sväté žiadosti a snahy dostanú pomoc toho, ktorý ju prisľúbil a je pravdivý. Aj vás, zástup usilovných študentov, ktorí ste sa dali zverovať do boja proti barbarstvu, pozdravujem nie ako svojich budúcich žiakov, ale ako spolužiakov pravdy a svetla, rád napodobňujúúcich rímskych vojvodcov, ktorí, aby mali vojakov na všetko ochotnejších, nenazývali ich vojakmi, ale kamarátmi a spoločne sa s nimi radievali ako s druhmi. A vykonali slávne veci, keď aj touto ľudskosťou spojili duše. Dovoľte, aby som i ja uviedol krásne vtípné slová Filipa Me'anchtona, ktoré mi práve prišli na um. Ten raz vstúpil do triviálnej školy, sňal klobúk z hlavy a takto pozdravil školskú mládež: Pozdravujem vás, páni bakalári, majstri, doktorí, syndíci, konzuli, senátori, sekretári, kancelári atď. Keď sa tomu niektorí z prítomných smiali, odpovedal: Nežartujem, hovorím vážne. Lebo takých mužov bude potrebovať štát, cirkev a škola, keď sa my pominieme. A skade ich máme očakávať, ak nie z tohto zástupu žiakov? Podobne pre pevnú nádej, ktorú v srdci sk'adám vo vás, ani ja nebudem váhať, moji študentí, bez žartu a smiechu pozdravovať vás ako ctihodných pastorov cirkvi; ako dôstojných seniorov, superintendentov, biskupov diecéz; ako vysokovážených senátorov a mestských sudcov; ako Ich Excelencie palatínov, sekretárov a kancelárov; aj ako obnovených svetla v tomto národe, ako zaháňateľov barbarstva, zmätkov atď. a priberať vás na porady a akcie, aby ste sa stali takými mužmi.

Tak isto sa prihováram i vám, urodzená mladí, miláčkovia vlasti, výkvet šľachty, ktorí ste a budete tu prítomní. Aj vy vyrastajte pomocou šťastného vyučovania na stromy, ktoré prinášajú veľa ovocia, v korunách ktorých budú hniezdiť nebeskí vtáci, vaši budúci poddaní. Aj vás vidím už ako budúcich patrónov cirkvi, podporovateľov škôl, svetlá a opory rodín, ozdoby národa a okrasy vlasti. Vy sa musíte starať, aby ste nesklamali túto veľkú nádej, a nám zostáva starať sa, aby sa nevyskytli príležitosti sklamať ju.

Tak nech mi je Boh milostivý, že nehľadám a nebudem hľadať u vás, kým som tu, len vaše blaho, ó, Uhri moji! Vy len prosté Boha, aby nám, ktorí spolupracujeme na týchto svätých predsavzatiach, zachoval život; aby nás posilňoval, aby dal pokojné časy, aby zoslal pestúnov cirkvi a škôl, ozajstných pestúnov; aby zachoval tých, ktorých už dal; aby ich obdaril dlhým životom a dal im ducha múdrosti, rady, sily, aby sväto uskutočňovali toto sväté dielo, ktoré v mene Najvyššieho začíname; ako i tých, ktorých dostávajú za vodcov pri vašich štúdiách, aby sa vám pomocou božou stali pravými vodcami k pravej múdrosti.

Čo sa týka tej cesty k múdrosti, mienime vám tu predložiť tieto knihy: Po prvé, pekné príručky jazyka latinského, aby ste pôvabnými cestami dospeli k jeho pôvabnej čistote. Po druhé, sady lepšej filozofie pre umné bádanie o pôvode všetkých vecí (pravda, nakoľko to kresťanskej skromnosti stačí). Po tretie, slobodné umenia (aritmetika, geometria, astronómia, optika, hudba a iné pre život potrebné vedy), aby ste sa elegantnou praxou naučili ich elegantne používať. Po štvrté, jemnú vybranosť mravov, aby ste odtiaľto odišli ako vycibrení štátnici, schopní viesť diskusiu s akýmkoľvek ľudmi. A konečne, sväté tajomstvá teológie, teoreticky a prakticky, aby ste pochopili, že bázeň božia je začiatkom a korunou múdrosti, a preto aby ste tu vychovávaní vo vážnej zbožnosti vyšli stadeto (ako s obľubou hovoril Kristus Spasiteľ) ako svetlo sveta a soľ zeme. Chápte, moji milí, nakoľko nám nechýba vôľa vám osožiť, aby ste začali veľa dúfať od dobroty božej, ak ani vám nebude chýbať vôľa prospievať. Ale vás opäť a opäť prosím, aby ste napáli všetky sily zahnať lenivosť a samotnou usilovnosťou dosvedčiť, ako si vážite príležitosti, ktoré vám Boh dáva.

Zostáva ešte, aby sme prosili Boha, aby podľa svojej večnej dobroty, podľa ktorej neopovrhne pokornými srdcom a tými, ktorí sa mu celí oddávajú, a neodháňa ich od seba, ráčil požehnať aj toto naše predsavzatie. Daj nám všetkým, ó, Bože, takého ducha, aby sme všetci spoločne prispievali radou a snahou k verejnému prospechu vlasti a v nej tvojej cirkvi. Naplň, svätý Bože, túto vôľu nás všetkých a daj, aby sme mohli aj vykonať, čo tak sväto chceme, a nech sme akokoľvek maličkí, aby sa tvoja chvála predsa priviedla ku koncu ústami nemlúvniat a dojčiat. Tvoje svetlo, Pane, tvoja pravda, tvoje požehnanie nech naplnia túto školu a ostatné školy v tomto kráľovstve a všetky školy po celom kresťanskom svete! Zachovaj v týchto zmätkoch po krajinách a v tejto skaze národov svoju cirkev! Ba i pod samotným krížom rozmnožuj v nej svetlo a očisťuj ju podľa svojej vôle, tak inde, ako i v tomto

královstve! Pošli jej nábožných pestúnov, ochrancov a slávnych obnovovateľov škôl, Mojžišov, Dávidov, Šalamúnov, Jozafátov, Joziášov, Konštantínov atď. a ich verných pomocníkov, Aronov, Natánov, Jojadov, Eliášov a Elízeov: všetko to mužov podľa tvojho srdca. A ktorých si už povolal a medzi nimi Ich Výsosti naše kniežatá a iných predákov a patrónov evanjelickej cirkvi v tomto královstve, zachovaj im všetkým život, zdravie, sily a vôľu slúžiť ti s čistým srdcom a svojou silou z neba ju udržuj a zväčšuj! Vyslyš nás, Pane, pre slávu svojho presvätého mena! Nech je tvoja spása blízka tým, čo sa ťa boja! Sláva tvoja nech prebýva s nami na našej zemi! Nech si idú v ústrety dobrotivosť a vernosť! Nech sa bozkávajú vzájomne spravodlivosť a pokoj (Žalm 85, 10, 11). Nech je jasné tvojím sluhom tvoje dielo! Napokon nech je svetlo Jehovu, nášho Boha, nad nami! A Ty sám riad' diela našich rúk! (Žalm 90, 16, 17). Nech sa tak stane skrze Krista a pre Krista. Amen.

A vy, mecenáši, patróni, priaznivci, pastori, senátori, občania a hostia, buďte zdraví, šťastní a žiadajte z neba úspech pre túto školu a pre tých, ktorí budú pracovať na jej osvetľovaní svetlom!

Dohovoril som.

ŠKOLA VSEVEDNÁ

to jest

DIELŇA VŠEOBECNEJ MŪDROSTI,

ktorej zriadenie si už od niekoľkých rokov všade prajú, ktorá však teraz pod ochranou najjasnejšieho pána,

PÁNA ŽIGMUNDA RÁKÓCZYHO

má byť šťastne zriadená v Blatnom Potoku

SCHOLA PANSOPHICA.

Hoc est,

Universalis Sapientiæ Officina, ab
annis aliquot ubiubigentium erigi
optata :

NUNC AUTEM

Auspiciis Illustrissimi Domini,

D. SIGISMUNDI RAKOCI

de Felseovadas, &c. &c. Saros-Pataki Hun-
garorum feliciter erigenda.

Anno reddita Mundo Salutis M. DC. LI.

Titulná strana originálu.

Illustrissimo atque Excellentissimo
DOMINO,

D^N. SIGISMUNDO RAKOCI,

de Felseovadas, &c. Pio, Sipienti, Felici, Pie-
tatis, Sapientiæ, felicitatisque incrementa!

Optat J. A. COMENIVS.

Mnibus ad eminentiam natis, & ad Re-
rum humanarum gubernacula adnotis, vel admoventis,
æterno postulare speculo voluit æterna D^E i. Bonus sa-
piens illud Salomonis factum, quò novellus Rex, pro-
prieque pietatem Davidis patris, & suam, singulariter
D^E O. adamat, optatione tibi facta ut quicquid vellet
peteret, non aliquid eorum quæ vulgus æstimat, Lon-
gevitatem, Divitias, Victorias, aut simile quid, sed SAPIENTIAM, quò
commissos sibi regere posset. Populos, petiit. Quæ res adeo placuit donorum
dispensatori D^E O, ut collaudata hac illius pietate, & quam petebat Sapien-
tiam illi daret, & ea quæ non petebat addendo consularet adeo, ut par illi
gloriâ nec ullus esset ante ipsum, neque resorte futurus post illum.

Solatio TIBI hoc memoro in ipso alloqui aditu, Illustris D^E & quæ di-
lecta Anima, Sigismunde Rakoci, Sanctorum & Tu progenies, qui cum
eundem illum patrem Salomonem pie imitatus, à primis Adoleſcentiæ Tuæ
annis nihil ardentius atque Sapientiæ lucem amares, & optares, ambiresque,
prosperavit successu bono vota Tua Excellis, Te quæ hæc jam florente ætate
Tua eò Sapientiæ fulgore decoravit, ut inter prima Europæ sidera emicare
incipiat Splendor Tuus. Gaude dilecte D^E O Jechida: qui invocasti, & da-
ta Tibi est prudentia: invocasti, & advenit Tibi Spiritus Sapientiæ. Pre-
tulisti illam Scepteris & thronis, & divitiis duxisti nullas esse cum illa compa-
randas. Nec illi æqvasti lapidem pretiosum, quoniam omne aurum in com-
paratione illius arena est exigua, & tanquam lutum æstimatur argentum ad-
eam. Pre sanitate & specie dilexisti illam, & proposuisti Tibi habere illam
pro luce, quoniam inexstinguibile est lumen illius. Venient itaque Tibi omnia
bona cum illa, & innumeræ divitiæ per illam: & letaberis de omnibus quo-
rum dux est Sapientiæ. Hic enim thesaurus est hominibus, qui nunquam de-
ficit: quò qui utuntur, cum D^E O meam amicitiam, donis ex eruditi-
one profectu commendati (Sap. 7.)

A 2 4

Cate-

Úvodný text originálu.

Z latinského originálu
SCHOLA PANSOPHICA

preložil
JÁN JANOVIČAK.

Najjasnejšiemu a najvynikajúcejšiemu pánovi,

P. ŽIGMUNDOVI RÁKÓCZYMU
Z HORNÝCH LOVCOV.

zbožnému, múdremu a šťastnému, praje zveľadenie zbožnosti, múdrosti a šťastia

J. A. KOMENSKÝ

Všetkým, ktorí sa narodili pre vynikajúce úlohy a ktorí sa už dostali alebo majú dostať k spravovaniu ľudských záležitostí, večná láskavosť božia chce dať ako večné zrkadlo onen múdry skutok Šalamúnov, ktorým mladučký kráľ, nevýslovne milovaný od Boha pre zbožnosť svojho otca Dávida i pre svoju, mal sa slobodne rozhodnúť, aby žiadal, čokoľvek bude chcieť, nežiadal si nič z toho, čo ľudia oceňujú, dlhý život, bohatstvo, víťazstvo, ani nič podobné, ale múdrosť, aby ňou mohol viesť zverený mu ľud. A táto žiadosť sa tak zalúbila Bohu, ktorý rozdeľuje dary, že keď pochválil jeho zbožnosť, dal mu i múdrosť, o ktorú prosil, a pridal mu to, čo nežiadal, a to v takej miere, že sa mu slávou nevyrovnal nikto pred ním, a ani po ňom nikto sa takým nestane.

Hneď na začiatku preslovu ti to pre útechu pripomínam, jasná a bohumilá duša, Žigmund Rákóczy, potomok svätých,¹ ktorý podľa príkladu onoho zbožného Šalamúna od svojej mladosti nič si nemiloval vrúcnejšie, nič si si viac neprial a o nič viac si sa nestaral než o svetlo múdrosti a Najvyšší plne požehnal tvoju prosbu a ovenčil ťa už v tomto tvojom prekvitajúcom veku takou žiarou múdrosti, že tvoje svetlo začína medzi poprednými európskymi hviezdami.

Raduj sa, miláčik Boha, Jedidiah!² Prosil si a dostal si dar múdrosti. Vzýval si a prišiel ti duch múdrosti. Dal si jej prednosť pred žezlami a trónmi a povedal si, že sa jej nevyrovná nijaké bohatstvo. A neprirovnal si jej drahokam, pretože všetko zlato je

¹ Potomok predkov, ktorí žili zbožne.

² Boh ho miloval, preto nazval jeho meno Jedidiah. Samuel 12, 24.

proti nej nepatrným zrnkom plesku a striebro má proti nej cenu blata. Nad zdravie a krásu si si ju zamiloval a zaumienil si si, že ju budeš považovať za svetlo, pretože jej žiaru nemožno uhasiť. Preto dostaneš s ňou všetko dobré a prostredníctvom nej nesmierne bohatstvo; a radovať sa budeš zo všetkého, čoho vodkyňou je múdrosť. Lebo to je pokladnica ľudu, ktorá sa nikdy nevyčerpá; tí, ktorí ju využívajú, uzavierajú priateľstvo s Bohom; týchto odporúčajú dary, ktoré priniesla múdrosť (Múdr. 7).

Ostatne i múdrosť má stupne, a vedieť využívať múdrosť, je veľká časť múdrosti; o toľko väčšia, o koľko privádza k lepším veciam. Budem hovoriť o Salamúnoch vášho stavu, ktorí nie jedným spôsobom napodobujú múdrosť onoho starodávneho Salamúna. Niektorí si zaiste myslia, že robia veľké veci, keď budujú veľké, lepšie domy, stavajú pevné hrady a zakladajú skvelé obce (Kaz. 2, 5). Iní, keď zakladajú pôvabné vinice, záhrady, parky a keď zriaďujú rybníky, aby nimi zavlažovali háje zelených stromov (v. 6). Iní, keď živia čelad', keď majú skvelé a nádherné ženské izby a veľmi nákladné nádvorie (1. Král. 4, v. 23), alebo keď majú väčšie stáda rožného statku a oviec než iní (v. 7) a na tisíc koňských maštali (1. Král. 4, v. 26). Iní, keď hromadia zlato a striebro a majetok kráľov a provincií (Kaz. 1, v. 8). Iní, keď si najímajú spevákov a speváčky, rozkoš ľudských synov a hudobné nástroje všetkého druhu (v. 9). A predsa všetky veľkolepé diela sú toho druhu, ktoré, keď sa niekto na ne diví zrakom vyspelej múdrosti (ako Salamún v starobe), nemôžu sa ináč prejavíť len ako márnosť; lebo to všetko smeruje len k dočasnému životu a samozrejmé prináša len chvilkovú rozkoš a krátke rozrušenie mysle (Kaz. 1, v. 11, 12). Preto tí, ktorí sú medzi múdrymi múdrejší, majú z toho radosť, že prenášajú nádheru mysle na lepšie veci. A ktoré sú to tie lepšie veci? To bude zjavné, keď sa pozorne zamyslíme nad Salamúnom, keď ešte bol v plnom rozkveté múdrosti, prv než lesk múdrosti zatemňoval mrak márnosti.

Na starosti mal najmä tri veci: zriadiť a vystrojiť štát, cirkev a školu. Opis prvej veci je v 1. knihe Kráľ., v kapitole 4, opis druhej v kapitole 5 a nasledujúcej, opis poslednej je v Prísl. kap. 1, v. 4, 8 a 2, 1 atď. a 3, 1 a 4, 1 atď., 22, v. 6 atď. Tak zriadiť kráľovstvo a postarať sa o jeho správcov, o tých, ktorí mali na starosti zásobovanie, o kone a o vojenské sbory, a to tak múdre, že všetci jeho ľudia žili v úplnom pokoji a všetci cudzinci v susedstve ho poslúchali a tí, ktorí bývali ďaleko, hrnuli sa k nemu, lebo chýr o jeho múdrosti sa šírila na všetky strany. Tam však, kde išlo o prospech cirkvi, staval chrám Bohu Bohov, ktorému by sa podobný nepostavil nikde na celom svete, s neporovnateľným

nákladom, neúnavnou prácou mnoho tisíc ľudí a vynikajúcim umom mužov, ktorých povolal zo všetkých strán. Keď ho za sedem Izraela s takou slávou obetl, rečl a všeobecného jasotu, aké ani pred ním nevidel Izrael a aké ani potom svet nikde neuzeľ.³

Dobro vieme, že to všetko vyobrazilo múdru správu duchovného kráľovstva večného Salamúna, a nepochybujeme, že je to úmyselné napísané pre príklad všetkých múdrych panovníkov, ktorým sa zverujú štáty a cirkvi, nech je to v ktorýchkoľvek končinách sveta a v ktorejkoľvek dobe. A to je príčina, prečo i tebe, najjasnejší pane, i tvojim, ktorých Boh zveril alebo neskoršie zverí tvojej starostlivosti, veštíme šťastnú budúcnosť; lebo vidíme, že jasné svetlo svojho ducha neobrátiš k ničomu inému iba k lepšiemu. Najväčšiu starosť máš, pokiaľ to od teba závisí, aby si vlasti zachoval mier; a mnoho sa staráš o blaho cirkvi, ktorú si zhromažďuje Kristus v tomto kráľovstve. A aby mohla byť starostlivosť správnejšia o oboje, obrátil si myseľ k tomu, aby váš ľud vrúcnejšie horel túžbou po múdrosti; a s tou horlivosťou neustávaš vo svojom želaní, že nikto z nás, čo dobre o tom vieme, nemôže o tom pochybovať, že Boh ti dáva rovnaké zmýšľanie ako Salamúnovi. Preto máme pevný dôvod, aby sme dúfali, že Boh, keď si také veci praješ, bude ti rovnako milostivý, ako bol Salamúnovi. Lebo vieme, že sa podoberáš na obnovenie tejto potockej školy, o čo sa pokúša v mene božom najvznešenejšia vladárka, tvoja matka, naša najmilostivejšia pani, ako pravá a opravdu zbožná živiteľka cirkvi, kým ty radiš, povzbudzuješ a spravuješ. A preto ty i Jej Výsniť máte rovnaký podiel na zbožnosti a na božskom požehnaní, ktoré odtiaľ príde.

Aby sme však ty, pane, i my, ktorí podľa tvojej žiadosti máme usmerňovať túto prácu alebo sa na nej zúčastniť, vedeli lepšie a dokonalejšie, než je cieľ toho svätého predsavzatia, priviesť túto školu do stavu čo najlepšieho: hľa, tu sú obrysy toho edenu múdrosti! Stručne podľa vzoru staviteľov, ktorí zo stroja malý model veľkej budovy, ktorá sa má postaviť, prv než prikröčia k samotnému dielu; alebo zemepiscov, ktorí tým, čo chcú precestovať kráľovstvá a provincie, dávajú do rúk mapy obrovských krajín, ba i svetadielov, všetko v menšom meradle. Keď Dávid odovzdával Salamúnovi obraz i predstavu chrámu, ktorý chcel vystaviť, hovoril: „Všetko to došlo ku mne napísané rukou Hospodínovou, ktorý mi to dal, aby som pochopil celú dielo tejto formy“ (1. Paralipomenon 28, 19). My ti to odovzdáme, nie akoby to prišlo bez-

³ Opísané v 1. knihe Kráľ. 8, 62.

prostredne z ruky Pánovej, ale akoby prichádzalo od Pána našimi rukami, aby si i ty poznal všetky diela toho vzoru. A nielen, aby si to poznal, ale aby si sa pripravil s oduševnením otvoriť a múdro spravovať túto školu všeobecnej múdrosti, ktorú sme opísali v týchto myšlienkach.

Pri tvojom úmysle zriadiť túto školu, pripomíname ti, osvietený pane, slová Dávidove k Šalamúnovi: „Mužne si počínaj a buď udatný, neboj sa a neľakaj sa. Lebo Pán, Boh môj, bude s tebou a neopustí ťa a nenechá ťa, kým nedokončíš celé dielo služby božieho domu. A hľa, húfy kňazov i Levitov a všetko služobníctvo domu Pána stojí pri tebe“ (1. Paralíp. 28, 20—21). Pri úvahe však, ako spravovať a v akom stáťom poriadku udržiavať toto cvičište múdrosti, či nám nemá prísť na myseľ onen výrok niekoho: „Ak chceš byť kráľom, dám ti kráľovstvo; spravuj sám seba.“ Lebo tu ide o niečo viac než vládnuť nad sebou samým, teda tiež o niečo viac než kráľovstvo; veď tu sa má spravovať v jeden celok spojená obec mnohých kráľov, ktorí kedysi budú riadiť ľudské veci. Múdre povedal ten, kto povedal: „Ktokoľvek vie riadiť seba samého, vie riadiť i rodinu; a kto rodinu, vie riadiť obec, a kto obec, ten vie spravovať i kráľovstvo.“ Pretože veci sa dejú podľa tých istých ideí a rozlišujú sa od seba len tým, že sú väčšie alebo menšie. Lebo všetky veci sa správajú k sebe podobne ako kruh ku kruhu; z nich najmenší má to isté ako najväčší, svoj stred, svoj obvod, svoje polomery a rovnako všetky svoje rozmery, takže z každého z nich možno si utvoriť úsudok o každom. Preť kráľ Filip mohol si urobiť úsudok o svojom synovi Alexandrovi, aké veľké kráľovstvo by vedel spravovať, jedine z toho, ako rozumne ovládal jedno zviera.⁴ A tak budeme súdiť my o tebe, aký budeš pri správe väčšej obce, ak budeš vedieť túto menšiu obec nadaných ľudí múdro podporovať a v poriadku udržiavať?

Ak sa ti budú páčiť, pane, tieto idey budúceho diela, vtedy bude tvojou starostou najprv prehovoriť najjasnejšiu matku, aby vytrvala v posvätnom diele, ktoré sa už šťastlivo začalo, a aby si vzala na pomoc, ak by sa ukázalo potrebným, najvznešenejšieho panovníka Transilvánie, svojho syna, tvojho pána brata.⁵ Lebo hoci máte vlády rozdelené, čo bráni, aby ste nevládli spoločnou radou? I Peter s Ondrejom mali inú loďku než Ján a Jakub;

⁴ To znamená, že vedel skrotiť divého koňa Bukefala. Bukefalos sa ľakal, keď videl svoj vlastný tieň, ale Alexander ho obrátil proti slnku, a tak ho ovládol. Komenský teda na základe svojej porovnávacej metódy súdi, že z tohto ovládnutia bolo možno súdiť o jeho vládárskych schopnostiach vôbec.

⁵ Staršieho brata Juraja, ktorý nebol natoľko milovníkom vied, bol skôr vojak a svetského zmýšľania.

a predsa, keď na jednej spočinulo božské požehnanie, mohla sa privolať druhá, aby sa stala účastníčkou práce i požehnaní.⁶ Čo otcovskej slávy a panovník takého veľkého kráľovstva, druhý podporovateľ matkinej zbožnosti, nestal sa tiež vznešeným podporovateľom cirkvi a aby obaja nestali sa druhmi a nepretekali sa v horlivosti, v rozširovaní slávy božej?

Druhou vecou, ktorú bude od teba žiadať zbožnosť, je, ak sa ti bude páčiť idea takého dôležitého dieťa, aby si vážne obrátil svoju myseľ na to, ako zaopatriť preň prostriedky, v prvom rade materiál a robotníkov: buď že by ste vedeli doma nájsť vašich Bezeleelov a Aholiabov (Exod. 36, v. 1),⁷ alebo že by zatiaľ bolo treba získať umelcov zo susedných ríš, tak ako si ty podľa príkladu Šalamúna neprestal prosiť onoho veľkého podporovateľa veľkých diel Eudvika z Geeru, aby ti na krátky čas prepustil Chirama⁸ (1. Kráľ. 7, v. 13—14).

Po tretie, ako Šalamún postavil na čelo robotníkov dozorcov a kurátorov (1. Kráľ. 5, v. 16), i ty ustanov školdozorcov, ktorí by sa zúčastnili na práci, ktorú im ty dáš a na ktorej umelci už začali pracovať. Musia ju súriť a riadiť, akoby tebe mali skladať účty zo všetkého, aby toto dieťo božie nezdržovala ruka tých, ktorí by mohli ochabnúť, keby sme ich ponechali samých na seba. A ako sme my týmto obom (robotníkom i dozorcami robotníkov) vyznačili ich úlohy, o krátky čas uvidíš, a či je to tak správne, prešetriš svojou múdrosťou, a potom, ak bude treba určitých opráv, budeš opravovať, pridávať, uberať a meniť.

Máš, čo si chceš, najzbožnejší Šalamún, a tvoj duch by mal odpočívať, dokiaľ by nevidel to, čo túžil vidieť, obrys diela, ktoré ti Boh zveril a do ktorého si sa už nábožne pustil. Tu hľa, poďívaj sa na onú krajinu všeobecnej múdrosti, ktorá bola sľúbená tebe i tvojim! Poďívaj sa však na ňu nie z diaľky ako Mojžiš, ktorý do nej nemal nikdy vkročiť,⁹ ale ako Jozue, ktorý sa už-úž mal zmocniť práve toho istého dedičstva, ktoré videli tvoje oči a šliapali tvoje nohy. Počuj teda slová Jehovu, svojho Boha, ktoré povedal

⁶ Podľa Lukáša apoštolovia sa ponosovali Kristovi, že celú noc pracovali a nič neulovili, ale keď na slová Kristove rozostrelí siete, trhali sa, i naplnili obe lode.

⁷ Bezeleel a Aholiab boli stavitelia svätostánku a tu ich uvádzame ako reprezentantov ľudí, schopných viesť prácu.

⁸ Chiram z Tyru bol umelcom v zhotovovaní veľkých diel z medi. Pracoval pri stavbe Šalamúnovho chrámu. Komenský pod menom Chirama myslí seba.

⁹ Mojžiš zomrel, uzrel len z diaľky, z vrchu nebo, zaslúbenú zem; po smrti Mojžišovej ujal sa vedenia Izraelitov Jozue, ktorý ich zaviedol do zaslúbenej zeme.

kedysi Jozuovi: „Vstaň a ty i všetok tvoj ľud s tebou prejdí cez tento Jordán do zeme, ktorú dám synom izraelským. Nikto sa vám nebude môcť postaviť na odpor; tak ako som bol s Mojžišom, budem i s tebou a nenechám ťa a neopustím. Vzmuž sa a buď silný; lebo ty rozdeľíš toto dedičstvo svojmu ľudu atď. Vzmuž sa a buď silný! Neboj sa a nestrachuj sa, lebo s tebou je tvoj Pán Boh tvoj, vo všetkom, kdekoľvek vkročíš (Jos. 2, v. 2 atď.).¹⁰ Nepoznali sme, beda, osud. Nech teda prejde toto pranie z tohto zbožného Mojžiša na nejakého zbožného Jozua, nech je kdekoľvek na svete, ó, Bože!

Obrysy vševednej školy

1. Školou v bežnej reči nazývame buď budovu, alebo spoločnosť, kde sa ľudia cvičia v každom odvetví umenia veci poznávať, rozumieť im a vedieť ich používať. Človek sa síce rodí schopný všetkého, ale v skutočnosti nevie nič, len čomu zvykne, keď mu jednotlivé úlohy najprv ukázali a keď sa o ne sám často pokúsi; preto sa musí všetko učiť a preto ho musia posielat' do dielne, kde také veci zhotovujú. Preto u vzdelaných národov je toľko škôl, koľko je umenia, a to i atletických škôl, kde sa mládež cvičí v používaní zbraní atď.

2. Máme na mysli liternú školu, kde sa učí mládež, ktorá nedávno vstúpila do života a má nastúpiť životné zamestnanie.

3. Takými pravými školami, dielňami ľudskosti mali by byť všetky literné školy, ktoré preto zriadili, aby sa v nich učila mládež; ale väčšina z nich, bohužiaľ, príliš sa odchyľuje od svojho cieľa, nerobí nič iné, iba že sa hrá s literami, ba skôr ťažko s nimi zápasí, lebo nekoná nič z toho, čo je určené pre celý život, a zaoberá sa len čiastočnými omrvinkami vedomostí, ktoré sú len vedľajšími

úlohami pre skutočný život, tak že tu celkom oprávnene môžeš povedať: Potrebné veci nepoznajú, lebo sa učia nepotrebné veci.

4. My si však prajeme mať školu múdrosti, a to všeobecnej múdrosti, vševednú² školu. Dielňu totiž, kde všetci prijatí do nej by sa vzdelávali a cvičili sa vo všetkom, čo je potrebné pre život (tento i budúci), a to naisto. Totiž takou spoľahlivou cestou, že ktokoľvek po nej prejde, nesmú ho pristihnúť, že nepozná všetky veci, že sa nerozumie do všetkých vecí, že nevie všetko obrátiť k pravému a patričnému úžitku, a že konečne nevie o všetkom správne hovoriť.

5. Že všetci majú byť takí vzdelaní. To si prajeme i preto, aby nikto, kto sa narodil človekom (t. j. koho Boh stvoril podľa svojho obrazu a určil ho k večnej blaženosti s Bohom, zatiaľ predsa musí prejsť búrkami sveta), nezmietať sa nebezpečne sem-tam, alebo dokonca, aby nezahynul naveky, odchyľiac sa od prístavu večného pokoja. Keďže iste každému človeku záleží na tom (Kaz. 12, 13),³ treba všetkým čo najviac sa pred tým vystríhať (pred večným nebezpečenstvom svojej duše), i keby nebolo možné priviesť všetkých k tomu, aby dopodrobna poznali, porozumeli a používali všetko pravdivé a dobré (čoho je nekonečné množstvo).

6. Keď chceme, aby sa kandidáti múdrosti učili všetko, chceme: Po prvé, aby sa ich myseľ naplnila svetlom poznania tých vecí, ktoré nepoznať by bolo na škodu; ich ruky a iné schopnosti nech sa naučia vykonávať každú prácu dobre; konečne jazyk nech si osvojí slušnú výrečnosť.⁴

7. Prajeme si, aby si žiaci vstúpili do mysle zo všetkého viditeľného všetko najlepšie. Aby totiž nič nebolo na nebi, nič na zemi, nič vo vode, nič v podzemnej priepasti, nič v ľudskom tele, nič v duši, nič v Písme sv., nič v remeslách, nič v hospodárstve, nič v politike, nič v cirkvi, a konečne, aby nič nebolo v živote ani v smrti, ba ani v samotnej večnosti, čo by kandidáti múdrosti bezpečne nepoznali. Ba skôr musia vedieť všetko potrebné, rozumieť sa do všetkého a musia vedieť správne a prospešne použiť všetko tak, aby myseľ každého stala sa najvernejším obrazom vševedúceho Boha, najjasnejším zrkadlom jeho skutkov a najpravdivejším obrazom sveta.

² Schola sapientiae universalis, pansophica.

³ Kaz. 12, 13. „Boj sa Boha, a pred prikázaním jeho sa vystríhaj, lebo na tom všetkom človeku záleží.“

⁴ Tri veci sú, ktorými človek prevyšuje ostatné tvory: myseľ, ruka, reč. Všetky schopnosti majú sa cvičiť nielen teoreticky, ale i prakticky, aby konečne prestala výčitka, že sa deti učia pre školu a nie pre život.

8. K tomu, čo majú naši poznať, treba pripojiť to, čo majú konať a v tom nech sa cvičia, t. j. k znalosti vecí treba pripojiť i schopnosť práce. Kto ju nebude mať, buď neobratne bude zaobchádzať s vecami, i keby ich poznal, alebo zase, hoci pozná umenie, ukaže sa nevedomým, a stane sa neschopným životných úloh. Aby sa to neprihodilo žiakom vševednej školy, určí si ona zvláštny cieľ, že neprepustí nikoho, koho do nej prijali, iba ak sa dokonale vycvičí v úlohách (ktoré vyžadujú mimoriadnu obozretnosť). Aby sa naši v tomto učilišti neučili pre školu, ale pre život a aby odtiaľto vychádzali mladíci pracovití, vo všetkom zbehí a usilovní, takže sa im môžu zveriť (ak príde čas) akékoľvek životné práce. Keby vskutku každý národ mal takú školu, bola by všeobecným liekom proti lenivosti, nevedomosti, proti zmätkom, chudobe a špine všetkých vecí. Hlavne, keby si okrem toho mádež navykla okrašľovať svoje skutky (a musí si zvyknúť) čestnými mravmi a príjemným stykom so všetkými a venčila bázňou božou a srdcom horiacim láskou k Bohu a k životu hodnému Bohu.

9. Poslednou požiadavkou vševednej školy je, aby sa jazyk všetkých vybrúsil v lahodnú výročnosť, a to nielen v jednej z niektorých rečí, ale (okrem materinského jazyka) v oných troch učebných jazykoch, ktoré posvätil nápis na kríži Kristovom,⁵ a tým ho i nebesia odporučili národom, ktorí sa chcú pridržiavať evanjelia, totiž jazyk latinský, grécky a hebrejský. A to jazyk latinský, pretože ho dnes považujeme za najpoprednejší nástroj učenia a za zväzok medzi národmi; grécky, pretože gréčtina ako matka⁶ latinčiny nepripustí, aby niekto dokonale poznal latinčinu bez gréčtiny, na má však preto, že je strážkyňou a vysvetľovateľkou tájomstiev Nového zákona. Z toho istého dôvodu sa odporúča synom cirkví aj hebrejčina, pokladnica prorociev Starého zákona a na nijaký spôsob sa nepripustí, aby sa vylúčila zo vševedných štúdií.

10. K tomu dodávame, že to všetko sa má vo vševednej škole skutočne učiť, konať a podávať. To jest práca má byť taká zručná a výsledok práve taký istý, aby tu, práve tak ako v remeselníckych dielnach, nebolo vidieť nijaké násilie, ale aby všetko išlo nenútenou prirodzenou cestou, a predsa aby každý žiak sa mohol stať majstrom.

11. To sú naše požiadavky pre vševednú školu. Či sa však má zriadiť podľa zákonov pravého kresťanstva? Dúfame. Lebo čo je

⁵ Podľa Lukáša 23, 28 a Jána 19, 20 bol nápis „toto je kráľ židovský“ napísaný grécky, latinsky a hebrejsky.

⁶ Tarajál jazykospyt opravil tento názor a vyhlásil gréčtinu za sestru latinčiny.

kresťanstvo? Či nie je žiarivým svetlom v našich telách, aby svietilo na poznanie slávy božej (2. Kor. 4, v. 6)? A či nie je božím k svetlu (Skut. 26, v. 18)? Či neznamená kresťanská múdrosť byť múdrom podľa Boha? A či nemá byť pri tom vodcom múdrosť božia, Kristus, ktorý jediný pozná, čo nám treba vedieť a čo nevedieť, on vedel a mohol určiť hranice našej kresťanskej vševednosti, ktorú ľudská nevedomosť obmedzuje. Vedel ich určiť i vrozeným svetlom, ktorým, pretože je sám pravým svetlom, osvetľuje každého človeka, ktorý prichádza na tento svet (Ján 1, 19), jednak svetlom svojho zákona (lebo zákon je svetlo, Prisl. 6, 23) a konečne všetkým, čo, keď prebýval medzi ľuďmi, ukázal slovom i skutkom, smeruje k tomu, aby nás naučil obliecť sa v nového človeka, obnoveného na obraz toho, ktorý nás stvoril (Kol. 3, 10) A niet príčiny, prečo by kto hovoril: Kristus nás učil, aby sme sa prerodili, nie však, aby sme sa učili umenie, vedy a jazyky. Lebo v tom istotne neprekážal, ale poslal vopred s oným svetlom, ktorým (ako sme práve povedali) osvetľuje každého človeka. A či neposlal z neba učiteľa jazykov, ducha svätého, aby konečne naučil to, čo chcel, aby sa dialo v cirkvi pre rozšírenie svetla božieho (evanjelia) od národa k národom? Nič kresťanskejšie si nevieme predstaviť, než aby sme sa všetci starali o rozšírenie hraníc kráľovstva svetla (čo je Kristus).

12. Hlavne, keď Kristus všetko uviedol na jediný zákon lásky, on sám povzbudzuje do toho slovom i príkladom i apoštolmi, aby nikto neprial dobro len sebe, ale všetkým (Mat. 28, 19; Rim. 12, 17; Kor. 10, 24 atď.). A apoštolí, aby splnili tento rozkaz, snažili sa hlásať národom Krista nádej slávy, a napomínali každého človeka a učili každého človeka všetku múdrosť, aby sa každý človek stal dokonalým v Kristu Ježišovi (Kol. 1, 28). Ani vševedné štúdiá neusilujú o nič iné, než prospieť každému človeku v každom národe, kde by božie svetlo mohlo preniknúť (i našou pomocou), pretože zákony pravého kresťanstva práve to vyhľadávajú.

13. Keď však hovoríme, že podľa týchto zákonov sa majú zriaďovať školy, dávame tým na vedomie, že dosiaľ nie sú zriadené, ale majú a môžu sa zriadiť.

14. Že sa majú zriadiť, vyplýva z toho, že nesmieme byť nevďačný Bohu, ktorý nás povolal z temnoty do svojho podivného svetla (Peter 2, 9), ba skôr zo všetkých strán musíme zbierať lúče svetla a odrážať ich druh na druh a konečne všetci na všetkých, ak sa máme stať synmi svetla a svetlom v Pánovi (Luk. 16, 8; Ef. 5, 6). Ak si to prajeme, je nevyhnutné zriaďovať všeobecné dielne svetla.

15. Úvaha o nebezpečenstve, ktoré hrozí, keby sme zanedbali takú užitočnú vec, ešte jasnejšie poukazuje na potrebu zriadiť školu vševednú. Lebo bez úplného svetla nemôžeme celkom poznať veci, a bez úplného poznania nemôžeme vybrať najlepšie veci; lebo bez rozvážneho výberu niet vážneho jednanía, a bez vážnej príčinnosti a usilovnosti nedosiahneme ani svoj cieľ. Aby sme teda dosiahli svoj cieľ, blaženosť, to dokážeme správnymi skutkami, a aby skutky boli správne, to dokážeme neklamnou voľbou, aby však voľba bola správna, to dosiahneme jasným pochopením vecí; lebo nič nie je v rozume, čo prv nebolo v zmysloch. Preto neznalosť vecí (najpoprednejší prameň všetkého ľudského nešťastia a záhuby podľa onoho božského výroku: „Zahynie ľud môj, lebo pohrdol umením“, Oz. 4, 6) všade a celkom musíme odstrániť z ľudskej mysle a zapáliť všeobecné svetlo, aby v ňom ľudia videli všetko jasne, všade oddeľovali zlo od dobra, aby keď sa budú vyhýbať zlému, unikli mu, a keď pôjdu za dobrom, dosiahli ho.

16. Túto nutnosť zvyšuje aj tá okolnosť, že sme sa dostali na koniec veku, v ktorom všetko vyrchoľuje: aj tma a mnohonásobné hludy a z nich vyplývajúce nepravosti, i napriek tomu, že sme už zapálili fakle vied a že už došlo k nám od Boha svetlo pravdy, ktoré len čiastočne prijímame. Je teda spravodlivé, aby vedy, umenia, jazyky i samotné náboženstvo, ktoré sa dosiaľ len po čiastkách zmáhali, konečne sa už spojili, aby už každý vedel, čo predtým mnohí vedeli, aby sa každý stal dokonalým v Kristu Ježišovi (ako sa o to usilovali apoštoli). Nakoľko však diabol ani dosiaľ neprestal zastierať svetlo rôznymi temnotami, pokúsme sa už konečne postaviť proti všetkým jeho temnotám všeobecné svetlo, ktoré by s božou pomocou rozptýlilo všetky jeho mraky.

17. Či je to možné, čo si prajeme? Také všestranné rozšírenie istej vševedy medzi všetkými? Áno, keď nebudeme chcieť zdržovať svojho ducha maličkosťami, čo podľa slov Senecových bolo chorobou Grékov, a keď nebudeme túžiť po zvláštnych a zakázaných veciach a nebudeme premýšľať o takých, na aké navádzal prvých ľudí a dosiaľ navádza diabol; ale keď len to budeme vyhľadávať, čo nám môže poukázať na veľkosť Boha, na účelnosť sveta a stvorenia a aké sú naše povinnosti k všetkým veciam, te nás môže priviesť k hraniciam vedomosti i nevedomosti a urobí nás bezpečnými pred úskalím chýb.

18. Takáto vševednosť je pre človeka aj celkom potrebná aj celkom možná; lebo ako Boh urobil človeka na tomto svete pánom vecí, na onom svete účastníkom života večného, tak ho tiež urobil na tieto ciele celkom spôsobilým (lebo ho stvoril na svoj obraz).

Preto otvoril pred jeho očami pandekty⁶ — úhrn všetkých viditeľných vecí, tri svoje knihy: Svet, ktorý urobil okolo nás a naplnil svojimi dielami, myseľ, ktorú zriadil v nás a naplnil výpočtmi rozumu, ktorá obsahuje počty, miery, váhy všetkých vecí, konečne svoj zákon nám dal do rúk, ktorý vysvetľuje, čo by sme sem-tam nerozumeli, a zabraňuje nám, aby sme sa neodchyľovali od prvotného cieľa. A v týchto troch knihách predložil nám tak ako v zrkadle, čo máme poznať podľa jeho vôle, čo chce, aby sme poznali.

19. Dal nám aj troje oči, aby sme sa mohli dívať na toto predstavenie: 1. *Zmysel*, ktorý vníma všetko telesné. 2. *Rozum*, ktorý skúma všetko pochopiteľné. 3. *Viera*, ktorá prijíma všetko zjavené. Ale pripravil k tomu aj nástroj všetkých nástrojov, *ruku*, aby všetko konala rozumne (čo kde požaduje potreba, aby sa konať), a *jazyk*, ktorý má obdivuhodnú rýchlosť predniesť všetko (čo treba dať iným na vedomie). Aby tak bolo jasné, že nechýba nikomu nič, zhoľa nič, len keď niekto opravdu túži všetko poznať, konať a vysvetliť; neprekáza mu v tom oná rôznosť nadania, pre ktorú jedni rýchlejšie a mocnejšie vnímajú, rozumejú, veria, pracujú a hovoria než druhí; lebo všetci konečne do istej miery vieme všetko.

20. Jedno by bolo možné namietnuť a aj sa namieta, totiž onen výrok Hippokratov: *Život je krátky, umenie dlhé*. Odpoveď: Ale na prípravu pre život dostávame dlhotrvajúci čas; lebo postup dospievania je pomalý, presahuje až dvadsiaty rok, čo nie je dopriate nijakému telesnému tvorovi. Lebo nakoľko vzrast väčších tiel, vola, ťavy, slona atď. dokončuje príroda za dva alebo za tri roky, privádza k zrelosti postavu ľudského tela a súdnosť mysle sotva pred dvadsiatym piatym rokom. A prečo? Či nie preto, keďže behom takého dlhého času nie je schopný vykonávať životné povinnosti, aby predsa raz sa mohol stať schopným všetkého, ak sa stále bude vzdelávať.

21. A vec sama za seba hovorí, akú veľkú schopnosť by sme nadobudli, keby sme odstránili ľudské alebo diabolské hračky, ktorými úbohí smrteľníci sa takmer celý život zamestnávajú a žalostne ho utrácajú. Iste tí, ktorí sú svetsky vzdelaní, usudzujú, že ich myseľ je veľmi vnímavá, lebo požierajú, usporiadávajú a v akúsi nafúkanú vševedúcnosť obracajú najrozsiahlejšie knihovne. Čo by sa stalo, keby miesto toľko stojacích bahien len

⁶ Pandekty je grécke slovo, znamená knihy, ktoré všetko obsahujú, sborníky. Znamená aj zbierku práva rímskeho, ktorú zostavil cisár Justinián. U Komenského pandekty znamenajú prírodu, ľudskú myseľ a zjavenie.

troma prameňmi pravej vševedúcnosti, božími knihami, sa zaoberali? Tak by sme vo svetle božom videli svetlo (Zalm 36, 10), a tým, ktorí bývajú v tieni smrti, zaskveľo by sa svetlo (Iz. 9, 2).

22. Je teda možné, aby všetci sa všeobecne všetkému učili, všeobecne prostriedkami, ktoré všetci dostali, len ak sa nebudú zdráhať ich používať.

23. Ale či je to ľahké? Iste, že nie je ťažké priviesť ktorukoľvek vec tam, kde sama od seba svojou prirodzenosťou sa kloní, ba sa nesie. Napríklad nijako netreba nútiť kameň, aby padal dolu, vodu, aby tiekla po svahu, vtáka, aby lietal, štvornožca, aby bežal atď., veď každá vec sama robí to, k čomu cíti prirodzenú schopnosť, ak jej nebráni nejaká prekážka. Netreba teda povzbudzovať človeka, aby sa snažil všetko poznať, krásne veci konať a príjemnou rečou hovoriť, lebo má vrodenu lásku pozorovať, záľubu tvoriť vždy jedno po druhom a rozkoš hovoriť o rozmanitých veciach. Naša myseľ je teda do istej miery akýmsi automatom (božím strojom, ktorý sa vlastným pohybom poháňa vždy ku všetkému), potrebuje len riadiča, aby sa nič nekonalo zbytočne, zmätene a neúčelne.

24. K tomu pristupuje, že všetci ľudia majú vrodenu túžbu viac po plnosti než po kúskovitosti a že nechcú, aby ich zvierali úzke hranice, a vždy radšej chcú celok než časť. Ak niekto o tom pochybuje, nech to skúsi u detí vo veku, ktorý ešte lpi na prirodzených veciach. Začni rozprávať chlapcovi (podľa jeho chápanosti) poviedku alebo bájku a prestaň uprostred rozprávania: ako sa bude krútiť, ako prosiť, aby si dokončil, a to preto, lebo túži poznať celú vec. To isté bude, ak mu začneš stavať domček, klietku pre vtákov alebo niečo podobné; neprestane naliehať, kým neskončíš, alebo sa pokúsi sám to dokončiť. Tak isto rečou alebo žvatlaním napodobuje všetko, čo počuje, či je to dobré alebo špatné. Či nemôžeme dúfať, že sa stane niečo podobné, keby bola všeobecná škola? Škola, ktorá pripomína divadlo, v ktorom by sa príjemne a zaujímavo obiasnil úplný beh vecí a skutkov (dočasných i večných)? Nechcel by ktorýkoľvek z nás byť oným božím nemluvniatkom? Kto by nechcel poznať radšej celú túto poviedku božiu než len nejakú jej čiastku?

25. Videli sme, akú školu si máme priať a prečo; a videli sme tiež, že týmto prianiam neprekáža nijaká nemožnosť, ba ani ťažkosť, ak vieme dané prostriedky využiť. Poďívajme sa teda, ktoré sú to tie prostriedky a ako ich treba využívať.

26. Už sme vytýčili tri celkom všeobecné prostriedky k všeobecnej múdrosti, ktoré nám dal milostivý Boh. Ak pristúpia k nim príčinlivou ľudskou rukou iné tri, budeme mať, čo hľadáme.

27. Boh nám dal: I. tri božské divadlá alebo tri knihy, ktoré naznačujú každému človeku všetko, čo treba vedieť, ktoré ukazujú príklady všetkého, čo treba robiť, a ktoré poskytujú látku ku všetkému, o čom sa má hovoriť (pozri § 18).

II. Každý človek dostal troje oči a zároveň túžbu, aby napodobil všetko, čo vidí, a oboznámil iných i s konaním i s poznaním vecí (§ 19).

III. Každý človek má určený čas na voľné dospievanie (aby každý mal dost času pripraviť sa na život [§ 20]).

28. Hojne sa teda o nás starajú prostriedky, ktoré nám dal Boh k múdrosti; týmto však, ako som povedal, treba našou usilovnosťou podriadiť iné tri. A ktoré to?

I. Krásne knižky, stručné výťahy božích kníh.

II. Spoločlivých učiteľov, ktorí by boli schopní pomocou tých kníh priviesť mládež k jadrú božích kníh.

III. Dobrú metódu, ktorá by zmierňovala námahu vyučovania i učenia.

29. Ako totiž nikto nemôže čítať ľudské knihy, kto si neosvoil umenie čítať (pomocou akéhosi cviku v sbecede), tak nikto nečíta dobre božie knihy, len ak predchádzal nejaký opatrný úvod do nich. Sú tu teda tiež potrebné akési elementárne knihy (ktoré zložil ľudský rozum). Tieto privedú naše zmysly k tomu, aby bystrejšie chápali veci, vycvičia i rozum tak, aby hlbšie prenikali k jadrú vecí, a konečne prinútiť i vieru ochotnejšie a pevnejšie veriť to, čo nám dalo zjavenie.

30. Pretože málokto ľudia sú samoukmi, iba ak neskoro a so stratou času, tieto štúdiá všeobecnej múdrosti nezbytné vyžadujú vodcov, ktorí by i sami boli všeobecní, t. j. ktorí by všetko vedeli, všetko rozumeli, poznali a všetko využívali, ochotní slúžiť všetkým, ba takí, ktorí skutočne i slúžia, a svojím svetlom každodenne zapaľujú svetlo, ba svetlá.

31. Ale pre vševedné štúdium je potrebná i vševedná metóda, t. j. metóda taká všeobecná, so všetkým taká súhlasná a taká prístupná a lahodná, aby tu žiaci práve tak, ako i učitelia nepocítili nechť k práci prv, než zakúsia výsledok a radosť z vykonanej práce. A tak škola nech prestane byť labyrintom, robotárnou, väzením a trápením a nech začne byť hrou, palácom, hostinou a rajom.

32. Prijemnosť takýchto škôl môže vyjsť len z poriadku (vo všetkom, čo sa tu musí robiť). Lebo jedine *poriadok je dusou vecí*. Z neho sa rodí, žije, kvitne všetko, čo sa rodí, žije, kvitne. Kým je pevný, i veci sú pevné, ak sa mení, i veci sa menia; ak klesá, klesajú i veci a stávajú sa chaosom, a naopak, ak sa obnoví poriadok, obnovujú sa i veci.

33. Zriadenie teda vševednej školy bude záležať na tom, aby v nej všetko bo' o čo najusporiadanejšie, veci i osoby, miesto i čas, knihy i práce a konečne i odpočinok. Tak táto škola božej múdrosti (pre ľudské diatky) dostane podobu najpresnejších hodín,⁷ v ktorých nechýba nič k samočinnému chodu (ani najmenšie koliesko, stĺpik, zúbok) a kde nič nie je bez úžitku; kde všetko je také zladené, že keď sa pondus len zavesí alebo natiahne, všetko sa pohybuje ako živé a celkom pravidelne, takže svojím pohybom predstavujú obraz samotného neba, ktor³ rozmeriava svetu beh času.

34. Poznámam, že sa má táto dielňa vzdelania stať najpodobnejšou kníhtlačiarскеj dielni, v ktorej (pre čistý a podivuhodný poriadok v práci) niekoľko mladíkov takmer hravo rozmnožuje knihy s takou rýchlosťou, úhladnosťou, s takou istotou a správnosťou pravopisu, že je to takmer zázrak. Celkom iste by sme tomu neverili, keby už vôbec nebolo známe, že sa tak deje. A tou istou ľahkosťou, hovorím, tou rýchlosťou, úhladnosťou a istotou sa má v školách zveľadovať vzdelanie a vtĺkať múdrosť do zmyslov i do mysle. Podobne aj v tlačiarňi nijaká kniha sa nemôže vytlačiť za deň, keď sa každý deň vytlačí len jeden alebo dva hárky, v rozpätí určitého času vyjde kníh na stá a tisíce, knihy úplne dokonalé a krásne, pohotové povozy pre rozosielenie múdrosti v nich skrytej na všetky strany.

35. Aby sme zbavili školu múdrosti všeliakého zmätku, pokúsime sa s pomocou božou všetko uviesť do dokonalého poriadku. Totiž:

1. Veci, ktoré treba vyučovať a učiť sa.
2. Osoby, ktoré vyučujú i ktoré sa majú učiť.
3. Vyučovacie pomôcky, knihy a iné.
4. Miesto, ktoré sa má vyhradiť pre verejné cvičenie.
5. Čas, ktorý treba určiť na cvičenie.
6. Samotné práce.
7. Konečne oddych a prázdniny.

I. Poriadok vecí

36. Poriadok vecí spočíva v podstate v tom, aby sa vyučovalo a učilo, aby sa vždy prednášalo a robilo:

- I. Veci prvé prvé.
- II. Veci dôležitejšie prednejšie.
- III. Veci súvzťažné naraz.

⁷ Komenský rád prirovnáva poriadok k hodinám. Did. XIII, str. 57. V pre-slove k Met. jaz. § 29. V umení kazat. str. 17. (Poznámka prekladateľa.)

37. Prvé je to: 1. Čo vnímame viac zmyslami než rozumom, a oboje je prvé než zjavenie. 2. Celky sú prvé než časti. 3. Jed-

38. Dôležitejšie sú: Boh než človek, človek než iné veci, duša než telo. A tak duchovné veci majú prednosť pred telesnými, nebeské pred pozemskými, večné pred dočasnými. Z toho vyplýva, že zbožnosť je prednejšia než ušľachtilé mravy, mravy prednejšie než vedy.

39. Súbežné (súvzťažné) sú: Vec, pojem veci a reč, lebo pojmy sú obrazy vecí v mysli, obrazy pojmov sú však slová. Z toho vyplýva, že sa veci majú podávať rozumne, aby si ľudia pohľadom na ne tvorili predstavy vecí, a tak aby sa učili menovať to, čo pochopili. A vždy musia byť spojené tieto tri pojmy: 1. vec, 2. myseľ, 3. jazyk, ale vždy tak, že najprv treba ukázať vec, potom musí prísť poučenie o správnej predstave vecí a naposledy prichádza pomenovanie vecí. Opomenúť niečo z toho, zapríčiňuje neúplnosť, zmeniť poradie, spôsobuje drsnosť.

40. Prvé je to, čo vnímame zmyslami, než to, čo chápeme rozumom, pretože nič nemôžeme porozumieť, čo nebolo prv v zmysloch. Zjavenie, ktoré odinakaľ pochádza (keďže je doplnkom nášho poznania v tom, k čomu nestačíme ani zmyslami, ani rozumom, hoci ináč radšej poznávame všetko podľa možnosti sami od seba), prirodzene nenájde inde miesta, iba za zmyslami a za rozumom. Iný dôvod, prečo sa v škole múdrosti musia podávať najprv zmyslové veci, po nich rozumové, konečne však to, čo, keďže prichádza z božieho zjavenia, domáha sa viery a poslušnosti (pretože zmysly aj rozum sú obmedzené), je tento: Najlepšie sa poznávajú veci v tom poradí, ako sa dejú a ako idú za sebou. Boh však najprv stvoril svet plný jeho skutkov, ktoré vnímame zmyslami, potom stvoril človeka plného rozumu, ktorý nemôže pochopiť sám seba prv, kým nevidí, že je naplnený obrazmi vecí, lebo len potom poznáva, že je svetom v malom a obrazom vševedúceho Boha, a rozmnožuje si svetlo a rozkoš rozumu, keď rôzne poznáva medzi sebou súvislé pojmy vecí, delí ich a zase znovu skladá. Konečne však Boh človeku, ktorého stvoril a priviedol na svet, aby ho pozoroval, dal a sám predniesol niektoré pravidlá, a poučil ho o správnom využívaní tvorov a o poslušnosti, ktorou sme povinní sebe i Stvoriteľovi. Ak nedovolíme, aby sa tento poriadok zmenil, ale ak naša škola bude zamestnávať žiakov najprv zmyslovým poznaním, potom rozumovým a konečne zjavenými vecami, nikto nemôže pochybovať, že tým kládime pevný základ nesmierného svetla.

41. Najprv celok, potom časti, pretože je väčší, lebo každý celok je väčší než jeho časť, a prv prichádza do zmyslov a je nápadnejší. Veď veľkú vec vidíme i z diaľky, malé veci len vtedy, keď k nim pristúpime bližšie a prezeráme jednu za druhou. Po druhom, celok je jeden, častí mnoho, omnoho však ľahšie a rýchlejšie môžeme pochopiť jedno než mnoho. Ten istý pomer je medzi rodom a jeho druhmi; chlapec sa ľahšie naučí poznať strom než vypočítat druhy stromov. Preto sa musia vždy prv vyučovať a učiť celky a rody vecí a len po nich častí a druhy, ak má byť najpodrobnejšie a najzvláštnejšie poznanie vecí posledným stupňom ľudskej múdrosti. Čo je očividné z príkladu Salamuna, ktorý len vtedy vedel hovoriť o všetkých veciach, o najväčších i najmenších, keď bol najmúdrejší (1. Kráľ, 4, 33).

42. Práve tak jednoduchšie veci musia byť pred zložitými a ľahšie sa ich naučíme. Napríklad chlapec sa ľahšie naučí písať i vyslovovať desať čísiel než až donekonečna meniacu sa rozmanitosť čísiel. Ľahšie sa tiež naučí dvadsať a niekoľko základných písmen než potom státisíc zložených slov rôznych rečí. Nakoľko teda v každom štúdiu jazykov, vied, umení, opatrnosti, ba i zbožnosti vyskytujú sa niektoré jednoduché veci, ktorých skladaním a rozmanitým premiestňovaním vzniká rôznosť (preto sa aj hovorí o ich začiatkoch alebo prvkoch), treba najprv prebrať oné prvky, a tie potom urobiť metódu vyučovania a učenia podivuhodne jasnou, ľahkou a príjemnou.

43. Metódu však urobí múdrou a svätou onen zlatý zákon, aby *dôležitejšie veci sa konali vždy s väčšou dôležitosťou*. Preto Boh, od ktorého je všetko a prostredníctvom ktorého je všetko, ku ktorému smeruje všetko a v ktorom sa všetko končí, musí mať v pansofických štúdiách najprednejšie miesto; a všetci musíme vyučovať i učiť sa všade ho mať pred očima, naň myslieť, jeho milovať, jeho sa báť, jeho najúprimnejšie číť a túžiť po ňom ako po svojom najvyššom dobre. Preto s radosťou hľadáme cesty k nemu a ku blaženej večnosti, a ak ich nájdeme, radostne na nich vytrvajúme (dbajme, aby sme nikde nebezpečne neodbočili). Konečne navykajme si rozumne vykonávať veci terajšieho života, ktorý musíme už tu dokončiť a tu ho zanechať. Blahoslavená škola, ktorá bude takto učiť, aby poznávali a konali dobré veci vrele, lepšie vrelejšie a najlepšie najvrelejšie.

44. Konečne urobí metódu stručnou ono spájanie súbežných vecí: musí sa totiž súbežne vyučovať čítať a písať písmená, poznávať i menovať tie isté veci a tým sa súčasne učiť myslieť, jednať a správne hovoriť, pritom sa musí s nimi pokračovať podľa stupňov.

II. Poriadok osôb

45. Poriadok osôb v škole bude záležať na tom, že rozdelíme zhromaždenie žiakov na určité oddiely alebo čaty, podľa stupňov novaním triedami. Lebo trieda (v tomto význame) nie je nič iné než spojenie žiakov, ktorých tá istá vyspelosť v učení spája v jevecami, mohli všetci ľahko dosiahnuť ten istý cieľ.

46. Pre vyčerpanie celého množstva učiva stanovíme sedem takýchto tried (pre začiatočné vzdelanie zriadujeme *materaku školu*). *Tri* prvé, najnižšie triedy budú prebúdzat najmä zmysly, práve toľko tried bude tribiť porozumenie vecí a posledná trieda bude silou zjaveného svetla povznášať myseľ až k Bohu. Najpresnejšie rozdelenie toho, čo treba vedieť, určuje nám súcno vecné, pojmové a slovné. Preto zamestnávame chlapcov v útlom veku v troch triedach hlavne súcnom slovným, t. j. obsahovým rozborom jazyka, ktorý prináša so sebou povrchné poznanie vecí. *Štvrtej triede* prideliť súcno vecné, ktorá starostlivo vysvetlí filozofia, pričom sústavne bude poukazovať na príčiny všetkých vecí. *Piatu triedu* pri skúmaní hĺbky ľudského poznania preberie súcno pojmové. *Šiesta trieda* vysvetlí, ako využívať všetko to pre tunajší život, aby sme si ho vo všetkom rozumne zriadili. *Siedma trieda* konečne ukáže jasnejšiu cestu k budúcemu životu a blaženosti tých, ktorí už teraz po nej kráčajú.

47. Týchto sedem tried vševednej školy nazveme takto:

Mená tried

1. vestibulárka,
2. januálka,
3. átrialka,
4. filozofická,
5. logická,
6. politická,
7. teologická alebo teozofická.

48. Z tej príčiny bude tiež zrejmé, že sa zhodujeme s radou Jána Alsteda, ktorý sa prihovára za to, aby sa zriadili tri triedy gramatické a tri humanitné. Budú tu teda tri triedy gramatické, v ktorých sa budú vysvetľovať: 1. základy, 2. celok, 3. okrasy reči. Za nimi bude nasledovať: 1. *vnímavosť* ľudského ducha, priamo obrátená k všetkým veciam, 2. *schopnosť* ducha, obrátená na

seba samého a starostlivosť udržať sa v predpísaných medziach, 3. snáživosť o vzdelanie ľudskej spoločnosti. My pridávame ešte siedmu triedu, štúdium božských vecí, lebo chceme vzdelávať nielen synov tohto sveta, ale i dedičov nebies.

III. Poriadok nástrojov vzdelania — kníh

49. Tento poriadok bude spočívať v tomto: 1. aby sedemtriedna škola mala sedem kníh, ktoré by obsahovali všetko, čomu sa majú žiaci rozumne učiť a čo majú múdre vedieť (pozri § 4, 6, 7, 8, 9), a to tak, aby nič nebolo treba hľadať inde, a aby sa tam našlo všetko potrebné. A to za tým účelom, aby každý, kto riadne prejde všetkými triedami tejto školy a preberie knihy, ktoré mu označili, vyšiel všestranne vzdelaný a vedel všetko potrebné, čoho neznalosť by mu mohla škodiť. 2. Každá z tých kníh bude tiež obsahovať celú úlohu, ktorú dali príslušnej triede; tak každý žiak bude bezpečný, že nosí so sebou všetko svoje a že iné veci ho nebudú rozptyľovať, a môže sa ešte s väčšou vervou pustiť do vyčerpania svojho oceánku. 3. Všetky tie knihy a každá osobitne nech sa tak upraví, aby v nich ani žiak ani učiteľ nemuse'i blúdiť ako v nejakom labyrinte, ale aby sa v nej mohol učiteľ i žiak baviť ako v príjemnej záhradke.

IV. Poriadok miesta

50. Čo sa týka miesta, bude tento poriadok: 1. Zriadiť toľko oddelených posluchární, koľko je tried, ináč nebudú môcť ani učiteľ ani žiaci voľne vykonávať svoje povinnosti, ak im bude prekážať pohľad a hlasy tých, ktorí konajú niečo iné. Aby teda všetci, ktorí sú pohlúpení do tej istej práce, celou myslou toto konali, musia sa zbaviť hluku rozličných predmetov, a preto triedy musia byť od seba oddelené.

51. Po druhé, i v každej triede je potrebné rozdelenie, najmä pri väčšom počte žiakov. Musíme totiž rozdeliť žiakov podľa dekúri, a každá dekúria musí mať svoje miesto. Na čele každej desiatky musí byť dozorca, vychovávateľ alebo pedagóg, buď kto vyniká nad ostatných vekom, nadaním alebo usilovnosťou, alebo kto zostal z tých, ktorí už vychodili tú triedu, a preto už dobre vedia, čo sa tam má robiť, aby spoločnému učiteľovi triedy tým lepšie mohli pomáhať.

52. Jeho povinnosťou bude: 1. dbať na to, aby všetci jeho zve-

renci prichádzali včas a zaujali svoje miesta, 2. dozerať, aby každý robil, čo má robiť, 3. Ak zbadá, že je niekto slabší alebo pomalší a že nemôže pracovať zároveň s ostatnými, má mu pomáhať alebo oznámiť ho učiteľovi. Slovom, musí bdieť nad svojou desiatkou ako nad zvereným stádom, má predchádzať ostatných usilovnosťou a cnosťou a byť vo všetkom ostatnom spoľahlivým zástupcom svojho učiteľa a horlivo súťažiť s inými desiatkami. Tak, keby niekto sa nesprával statočne, nech ho pozbaví funkcie desiatníka, a to verejne, aby ostatným slúžil za výstrahu.

53. Konečne, ak máme na mysli miesto, načím dbať na to, aby učiteľ sám mal pohodlné miesto, odkiaľ by mohol ustavične všetkých mať na očiach a jeho aby všetci videli. Nechceme, aby bol v kúte, alebo sa skrýval v dave, prechádzal sa sám, sem-tam, prístupujúc raz k jednému, raz k druhému, akoby chcel niekomu alelo niekoľkým, nie všetkým, niečo diktovať alebo ukazovať, ale musí tak ako slnko vo svojom okruhu stáť na vyvýšenom mieste, aby odtiaľ vysielal na všetkých zároveň a naraz tie isté lúče náuk a všetkých rovnako vedel osvietiť. Bude teda mať katedru vyššie než lavice, obrátenú k oblokom a k svetlu tak, aby, keď bude niečo (kvôli názornosti) kresliť na tabuli, všetci ho mohli vidieť jasne a zreteľne.

V. Poriadok času

54. Ak je niekde potrebné múdre rozdelenie času, teda najpotrebnejšie je tam, kde sa pričínujeme o zbieranie múdrosti, aby ani chvíľka neutekla bez úžitku a nedopustila, aby myseľ zahľatala, alebo naopak, aby čas, ktorý nám Boh dost štedito udelil, ale svojou šetrnosťou príliš sme ho zúžili, nepôsobil násilie na myseľ. Nech sa teda vo všeobecnej škole tak rozdelí čas, aby roky, mesiace, dni i jednotlivé hodiny mali svoje presné úlohy, ktoré sa nevyhnutne musia vykonať vo svojom čase. A ako to urobíme?

55. Ročné úlohy, určené každej triede, nech sa tak prispôbia žiakom stredného nadania, aby ich pohodlne mohli prebrať za rok, a žiaci bystrejšieho i slabšieho nadania nech sa tiež pridržiavajú tých istých úloh. A to budeme môcť dosiahnuť s dobrým úžitkom, pretože bystrejších budeme zdržovať, aby predčasne neochabli, ale slabšie nadaných musí príklad i spoločnosť povzbudzovať, poháňať a podporovať, aby aj oni konečne dospeli.

56. Z toho vyplýva, že sa bude dobre zhodovať s dobrým poriadkom, aby všetky triedy raz do roka začínali i končili štúdium, alebo na jar, alebo, ak by to bolo výhodnejšie v jeseni. A preto mimo tohto času nech sa nikto (pravidelne) neprijme do školy, aby

vyučovanie všetkých rovnako pokračovalo a všetci žiaci tej istej triedy mohli skončiť beh štúdia za jeden rok. Práve tak ako v tlačiarňi, koľko výtlačkov knihy sa má vytlačiť, práve toľko sa ich dáva hneď od začiatku pod lis, a nič sa nemôže potom ani pridávať ani uberať bez škody. Keď toto zachováme, každá celá trieda mohla by každý rok postúpiť do nasledujúcej triedy, a bolo by to vždy viditeľným dôkazom, o aký počet sa rozmnožuje učenosť.

57. Čo sa týka úloh mesačných, dvojmesačných, trojmesačných atď., o tom podrobnejšie neskôr; teraz načim prehovoriť o denných úlohách všeobecne toto: ani jeden deň nemá sa mládež viac zamestnať než šesť hodín, a to verejne; súkromne nemá sa im ukladať nijaká práca (najmä nižším), iba že má za účel oddych alebo poslúžiť rodičom. Keby si niekto myslel, že je to prílišná zhovievavosť, aby sa žiaci mimo školy nezamestnávali, odpovedám: 1. Škola sa nazýva dielňou vzdelania, tam teda načim konať to, čo patrí k prospechu vzdelanosti, nie mimo nej. 2. Rozkáž, ako chceš, aby konali mimo školy to lebo ono, predsa to nebudú robiť, iba keď bolo, nedbalo a chybné (aké už sú mravy žiakov v tomto veku). 3. Čas študujúci rozdeľujes tak, aby osem hodín venovali práci, práve toľko nočnému odpočinku a práve toľko životnému zamestnaniu a oddychu. A hľadme, prosím, vyhovieť im, aby mohli robiť niečo podľa svojej vôle (k tomu ich vedie prirodzenosť), ak chceme, aby boli zase poslušnejší v tom, čo majú konať podľa našej vôle.

58. Nechceme však, aby tých šesť hodín, určených každý deň na štúdium, bolo bez prestávky, ale musíme ich oddeliť od seba chvíľami oddychu. V ranných hodinách budeme cvičiť najmä myseľ, súdnosť, pamäť; v odpoľudňajších ruku, hlas, sloh, gestá.

VI. Poriadok práce

59. Nasleduje poriadok práce, ktorý tkvie v tom, aby štúdiá každej triedy boli hlavné, vedľajšie a bočné. 1. Štúdiá hlavné sú tie, ktoré obsahujú podstatu, jadro a základ múdrosti, výrečnosti, počestnosti a zbožnosti; sem patria štúdiá jazykov, filozofie a teológie. Štúdiá vedľajšie pomáhajú oným prvým a majú vplyv na ich lepšiu akosť; sem zaeľujeme historické štúdium, ktoré sa nemá zaoberať úvahou o všeobecných veciach, o stálych a pevných, ale má zbierať zvláštne prípady a iné podobné predmety (pozri § 70). Štúdiom bočným nazývam starostlivosť o tie veci, ktoré samy od seba neprospievajú múdrosti, výrečnosti, mravnosti a zbožnosti,

mnoho však prospievajú k udržaniu pružnosti tela a čulého ducha, sem patria zábavy a hry. Nakoľko však toto všetko musí byť vo vševednej škole, potrebné je toto všetko zaeľiť tak, aby si to navzájom neprekážalo, ale pomáhalo.

60. Hlavné štúdium sa musí prednášať: 1. vo všetkých triedach, 2. postupne, 3. tou istou metódou. Keď hovorím, vo všetkých triedach, chcem toto: aby tu vždy a všade sa zdokonaľovali žiakom zmysly, aby vždy presnejšie a presnejšie vedeli pozorovať veci. Po druhé rozum, aby vždy viac a viac prenikali veci do hĺbky. Po tretie pamäť, aby vždy viac a viac mohli vnímať. Po štvrté jazyk, aby deň po deň vedeli predniesť to, čo poznali. Po piate ruka, Po šieste vôľa, aby sa smeššie odvažovali a kopali čestné veci. Po siedme srdce, aby vždy vrúcnejšie milovali sväté veci a túžili po nich.

61. Toto všetko sa musí cvičiť postupne; lebo všetko to, k čomu dá základ prvá trieda, musí príberať na rozsahu v nasledujúcich triedach. Práve tak, ako šťastne zasadený stromček z roka na rok sa širšie rozrastá, pričom konáre, ktoré mu najprv vyrástli, vždy síce zostávajú tie isté, lenže širšie sa rozkladajú.

Pri každom štúdiu sú tri také význačné stupne: začiatok, pokračovanie a koniec; preto načim ist po nich správne, postupne, a to bude postup od cnosti ku cnosti. Tieto stupne ukážem v oných siedmich predmetoch hlavného štúdia.

62. Prvý stupeň zmyslov a zmyslového vnímania je vidieť u ne-mluvniat; ktorých zrak sa začína obracať k svetlu, sluch ku zvuku, jazyk k chuti atď. Druhý stupeň u dospelých, u tých, ktorí pomoc učenia nevyužili, mnohým cvičením mnoho a bystro vidia, počujú atď. Tretí stupeň vidíme u tých, ktorí poznajú spôsob, príčiny a rozdiely svetla, farieb, žiarenia, zjavenia a viditeľného atď., ako i toho, čo prichádza do orgánov iných zmyslov, tým spôsobom vedia využiť bystroosť zmyslov tak, že zachytia akúkoľvek podrobnosť.

63. Tak isto i poznanie vecí má tri stupne. Prvý, keď poznávame niečo historicky, pomocou to oti (gr.), že to je. Druhý, keď niečo poznávame vedecky, pomocou to thioti (gr.), čo je a prečo je to tak. Tretí, keď poznávame s pochopením dôsledku, pomocou thélonoti (gr.) alebo euretikós (gr.), t. j. keď tak múdre vníkneme do základov vecí, že budeme schopní vymyslieť aj nové veci toho druhu. Napríklad, keď niekto chápe význam kompasu a vie ho používať, k čomu len skúsenosťou dospel, má prvý stupeň poznania. Keď niekto chápe aj dôvod zostavenia kompasu, je na druhom stupni poznania. A konečne na tretom stupni poznania je ten, kto

pokročil tak ďaleko, že vie vymyslieť slnečné hodiny nového tvaru.

64. Prvý stupeň pamäti je pamätať si vec všeobecne, druhý vedieť si spomenúť na väčšie a dôležitejšie zložky, tretí však zopakovať všetko so všetkými podrobnosťami.

65. Tie isté stupne má aj rozumné štúdium jazykov: koktanie, rozprávanie a výrečnosť. Na prvom stupni sa učí základom reči, ako jednotlivé slová rozumieť, vyslovovať ich a skloňovať, najmä kratšie, pôvodné a jednoduché. Na druhom stupni sa učí, ako spájať slová vo výrazy a skladať z nich vety a súvetie. A konečne na treťom stupni, ako z toho všetkého prúd reči plynie príjemne a mocne.

66. Aj ruka sa cvičí k pohybu a všelijakým úlohám tak, aby sa začala ovládať a ohýbať na pokyn rozumu, potom, aby tvorila dielo bez zjavných chýb. A konečne, aby ho tvorila ozdobne a rýchle.

67. Tie isté stupne môžeme pozorovať pri štúdiu mravov. Najprv sa musia vyvarovať krikľavých hrubostí, potom menších nespôsobilosti a konečne všetko má byť v správaní, v pohyboch i slovách upravené až k ozdobnej príjemnosti.

68. Ani vzdelávanie srdca ku vrúcnej zbožnosti sa nemá diať ináč než takto stupňovite. Tu však je prvým stupňom teória, t. j. pravdivé a úplné poznanie všetkého toho, čo Boh zjavil, prikázal a prisľúbil. (Vedieť len toto, hoci i so všetkými anjelskými podrobnosťami, nie je nič iné než náklonnosť k pobožnosti). Druhý stupeň je prax, t. j. ustavičné cvičenie vo viere, láske a nádeji, a to živými skutkami. O tom hovorí Písmo: Výborné poznanie nadobúdajú všetci, ktorí to konajú (alebo, ako je to v hebrejčine: Výborný prospech nadobúdajú, keď všetci to konajú. Žalm 111, 10). Posledný stupeň je dokonalá viera, láska a nádej až k úplnej bezpečnosti. To menovali apoštolovia (gr.) plérofosian (Kolos. 2, 2; Žid. 6, 11 atď.), vierou, ktorá všetko premáha (1. Ján. 5, 4), láskou k Bohu, rozliatou v našich srdciach prostredníctvom ducha sv. (Rim. 5, 5), ktorá vyháňa bázeň (1. Ján. 4, 18), ktorú máme, ako kotvu duše, i bezpečnú i pevnú, ktorá siaha až dovnútra za oponu, kde je náš predchodca (t. j. v nebi, Žid. 6, 19, 20), a pokoj boží, ktorý prevyšuje každý zmysel (Filip. 4, 7) atď. Lebo len takáto úplná istota zapríčiní, že cítime, že Boh prebýva v nás a my v Bohu a že začíname takto prežívať nebeský život už na svete, t. j. že i uprostred strastí pocíťujeme večnú blaženosť, keď bez pochybnosti veríme všetko, čo Boh zjavil, keď horlivo konáme všetko, čo prikázal, a keď v nádeji proti nádeji očakávame všetko, čo sľúbil.

69. Spomenul som tiež (v § 60), že všetky tieto hlavné štúdiá majú sa vyučovať tou istou metódou, totiž stálou súbežnosťou

1. vecí, pojmov, slov, 2. znalosťou, porozumením a používaním, 3. príkladmi, pravidlami, praxou. Prakticky však tak, aby každý sám všetko videl, hovoril a konal. Najprv teda musí sa dokonale ukázať vec, ktorú načim poznať, vykonať a vysloviť, potom (ak je potrebné) nech sa vysvetlí tak, aby ju každý mohol pochopiť, konečne nech sa vyskúša napodobením (alebo opakovaným výkladom vecí alebo zapamätovaním alebo znázornením rukou) tak dlho a tak starostlivo, kým nebude zjavné, že sme verne vystihli vzor. Jedine tým spôsobom budeme môcť dosiahnuť, aby neprešiel ani jeden deň bez stopy po vykonanej práci, ba ani hodina, v ktorej by prírastok vedomosti nebol zreteľný.

70. Toľko o hlavných štúdiách. Veďajším štúdiom som nazval také, ktoré pomáha oným: 1. štúdium histórie, 2. cvičenie ducha, zadelené podľa ľúbosti, 3. niektoré mimoriadne úlohy, ktoré sa majú povoliť niektorým mimoriadne (o tom v § 83).

71. Nakoľko historické štúdium veľmi ľahodí zmyslom, podnecuje obrazivosť, ozdobuje vzdelanie, obchacuje jazyk, bystrí usudok o veciach a v tichosti vzdeláva rozvahu atď., chceme, aby ustavične sprevádzalo štúdium vo všetkých triedach. Musí však ísť postupne, aby bolo primerané hlavným úlohám tried. Napríklad: Tretej triede (lebo prv sa nemôže začať, ani netreba, pretože žiakom je samotné vymenovanie vecí históriou) môžeme pridať zväzociek poviedok, ktoré sme vzali z každodenného života, pravda, mravných, prispôbených tomu, aby vstúpili lásku k dobru a nenávisť ku zlu. Štvrtej triede, filozofickej, dobre sa hodí dejepis vecí prírodných, ktoré vysvetľujú vzácnejšie a podivuhodnejšie veci v skutkoch božích. Piatej triede, logickej, bude primeraný dejepis mechaniky, ktorý vysvetľuje rozkoš ľudského ducha, veci hľadané a objavené (aj také, ktoré ešte len treba hľadať a objaviť). Politickej triede (šiestej) dobre poslúži dejepis obradov, ktorý rozpráva o rozmanitých zvykoch národov za rozmanitých okolností. Konečne poslednej triede bude príjemným sprievodcom všeobecný dejepis, obnovujúci beh storočí a v nich rozmanité boje ľudskej múdrosti a hlúposti (medzi sebou i s božskou prozreteľnosťou), podivuhodné príhody atď.

72. A nakoľko jedine skúsenosť tvorí majstra, a my zamýšľame urobiť ľudí všetkého znalými, vo všetkom obratnými, a tým na všetko schopnými: prajeme si, aby všetky triedy boli plné ruchu žiackej činnosti. Preto nech sa ustavične cvičia čítať a písať, opakovať a pretekať sa, vykladať a prekladať, diskutovať a prednášať. Rozdelíme teda cvičenie toho druhu na cvičenie: 1. zmyslov, 2. pamäti, 3. rozumu, 4. dejepisu, 5. slohu, 6. jazyka, 7. hlasu, 8. mravov, 9. pobožnosti.

73. Cvičenie zmyslov je predovšetkým potrebné, a nesmieme sa ho zriecť nikdy a nikde, pretože zmysly vedú dušu k múdrosti. Preto musíme dbať na to, aby sme predkladali zmyslom všetko, čo naši žiaci majú poznať. Predmety samy, ktoré sme im predložili, musia zasiahnuť, pohnúť a uchvátiť zmysel a zmysel zase rozum; preto nesmieme žiakom hovoriť my, ale veci samy. Tak ako s nami zaobchádza Boh v tejto škole sveta: celé divadlo prírody tu naplnil meľbami, sochami a obrazmi, a to viditeľnými, hmatateľnými, chutovými, zvukovými, voňavými, ktorými nás vzdeľáva mlčky, ale mocne a pripojuje k svojim slovám čo najmenej pravidiel. A tak to zariadime i v našej škole: všetko, čo treba vedieť, nech sa vyučuje samotnými vecami, t. j. nech sa podľa možnosti predložia predmety, aby sme ich mohli vidieť, hmatať, počúvať, ňuchať atď., a to buď veci samy, skutočné, alebo náhradou za ne obrazy. Čiastkou takeého cvičenia zmyslov bude, keď vo všetkých triedach na všetkých stenách, vnútri i vonku, bude plno obrazov, nápisov, porekadiel, axiómat atď. O tom podrobnejšie neskoršie.

74. I knihy by mohli byť plné obrazov toho druhu. Pretože by sa jedným nákladom poslúžilo zároveň všetkým školám, a nielen tej jednej, ktorá je obrazmi tak vyzdobená. A bola by vec trvanlivejšia. Takto by sa žiaci mohli učiť nielen v tých verejných triedach, ale všade. Kde však je to možné, nech sa stane oboje, aby i knihy i steny znázorňovali obrazy vecí všetkého druhu (a chceme, aby si ich mládež hlboko vstepovala), aby kdekoľvek sa zrak obráti, všade narazil na nejaký predmet. Nech platí aj tu: „Lepší nadbytok než nedostatok.“

75. Cvičenie rozumu bude stále aspoň v pravidelnom vyučovaní, ak sa budú jednotlivé úlohy prednášať podľa našej metódy, podľa ktorej sa budeme pýtať žiakov na zmysel každej úlohy, ktorú sme im najprv ukázali a objasnili pravidlami, či ju pochopili a ako. Nakoľko tu všade vzdelávame ľudí a nie papagájov, musíme ich všade viesť jasným svetlom rozumu. Bude dobre zaviesť aj opakovanie hoci na konci týždňa i pred ohlásením každých riadnych prázdnin (o nich trochu nižšie) podľa učiteľovho plánu, a nech učiteľ vyskúša žiakov zo všetkého, čo sa naučili za týždeň, mesiac, za štvrt' roka atď., a nech pochváli usilovných, spoľahlivých a pripravených, ostatných nech pokarhá.

76. Chceme, aby sa cvičenie pamäti konalo stále, pretože pravdivý je výrok Quintilianov: „Vieme len toľko, koľko držíme v pamäti.“ Aby sme však nedávali žiakom všetko sa naučiť naspamäť súkromným mrdovaním, ale, aby všetko, čo jasne pochopili, samo od seba pevne utkvievalo v pamäti dostatočným a príjemným opakováním. Či si skutočne zapamätali to, čo sa takto naučili, o tom

nás môže presvedčiť takýto spôsob cvičenia: dajme žiakom možnosť, aby sa sami vyvolávali navzájom, kto vie obratnejšie opakovať predošlú úlohu. To sa bude môcť uskutočniť pri jednotlivých týždenných skúškach, keď bude môcť uskutočniť pri jednotlivých zhromaždením spolužiakov vyzvať kohokoľvek z vyšších tried k súťaži v pamäti. Odmenou víťazstva bude právo na prednejšie postúpiť, a vyšší sa budú báť, aby ich nezvrhli) usilovnosť všetkých sa bude vyostrovávať, pamäť však, poklad múdrosti, sa veľmi

77. Dejepisné cvičenie bude sa tiež môcť zaradiť medzi cvičenie pamäti, kým žiaci neustanú ani v tomto predmete navzájom sa vypytovať. Tu však chceme i niečo iné zariadiť. Týždenne totiž nech sa stanoví hodina (hoci v stredu na poludnie, hneď poobede), na ktorej žiactvu celej školy sa budú čítať riadne obchodné nosko-belgického „Merkúra“, čo pamätihodné sa stalo na svete za posledný polrok. To bude mať trojaký úžitok: 1. upevnenie jazykových vedomostí, 2. prispeje k akému-takému poznaniu histórie prítomnej doby, keď sa dozvedia, ktorí králi teraz vládnu, s kým ten alebo onen národ žije v mieri, s kým vedie vojnu, ktoré bitky sa viedli a s akým výsledkom, ktoré mestá boli obliehané a lebo vydobyté atď. 3. Naučia sa tak zemepis aj polohu krajín, keď bude učiteľ žiakom, ktorí nepoznajú tieto veci všetko vykladať obsirnejšie než spisovateľ, ktorý len stručne spomenie udalosti (ľuďom, ktorí poznajú miesta i osoby).

78. Cvičenia v slohu budú sa tiež konať pravidelne a každý deň poslednú hodinu popoludní, aby si aj ruka zvykla byť tlmočnickou ducha, a to obratnou. Čo však prekáža, aby sme aj tu zaviedli niečo mimoriadne? Napríklad poradme žiakom (už v tretej triede), aby sa čo najčastejšie cvičili v písaní listov (buď vzdialeným príbuzným a priateľom, alebo priateľ priateľovi, vždy určití dvaja o určitom predmete). Desiatkári však nech dozerajú, aby nikto z ich zverencov nevynechal mimoriadne cvičenie v tomto spôsobe. Učiteľ zase nech sa z času na čas (trebárs raz za mesiac, vždy tak okolo prvého) opýta, koľko listov, komu a kto starostlivo napísal za ten mesiac. Potom nech rozkáže prečítať jeden alebo dva listy, toho alebo onoho, koho sám vyvolá. Konečne tomu, kto si dôveruje, že bol neobyčajne usilovný a šťastný, že dokázal niečo znamenitejšie než to, čo už počuli, a že si za to môže odniesť pochvalu, nech učiteľ dovoľí, aby vstal a prečítal svoju prácu. Neuveril by si, ako tento spôsob cvičenia pomohol zbystriť ducha i sloh.

79. Jazyk sa dobre vycvičí rozhovorom, ak sa v latinskej škole bude hovoriť len po latinsky. Chceme však akýmsi zvláštnym opatrením pomáhať čistote jazyka i pri náhodnom rozprávaní. Za strážcu pilnosti, ktorého nazveme znamením nápravy, ustanovujeme knižku, zošitú z čistého papiera: tá sa bude nazývať Prisciánovým bičom a dá sa za trest do ruky tomu, kto sa prevínil proti Prisciánovi, a napíše sa hneď do knižky, akú chybu urobil v latínčine. Tak bude rásť zoznam chýb a ak ich častejšie budú preze- rat a uvažovať, kde robí jazyk najviac chýb, naučia sa nerobiť chyby. Hlavne, keď určíme stupne trestu, tak pri prvej chybe nech je trest miernejší, prísnejší, keď sa niekto potkne po druhý raz o ten istý kameň, najprísnejší, ak sa niekto dopustí tej istej chyby po tretí raz. Bude to známku najväčšej povrchnosti, keď niekto toľkokrát sa potkol a predsa nezmúdrel. Zaviesť takýto Prisciánov bič bude užitočné, aby sa žiaci stali opatrnejšími a neopakovali tie isté chyby, najmä aby vyviazli z idiotizmov (hungarizmov, sla- vonizmov, germanizmov), ktorými, ako je známe, latinčina sa naj- viac kazí. A tak Prisciánov bič nebude ani tak trestom za spä- chané chyby ako skôr prostriedkom, aby sa chyby neopakovali, pretože ten, kto ho dostane, sotva sa bude môcť zdržať, aby ho neprezrel, a keď bude v ňom prezerat svoje i cudzie chyby, naučí sa byť pozorným.

80. Hlas bude cvičiť hudba. Žiaci každý deň v škole i mimo školy budú spievať sväté piesne. A od toho nikoho nesmieme oslobodiť, či pochádza zo vznešeného rodu, alebo je nízkeho pôvodu; všetci (podľa príkladu Dávidovho) si musia zvykať spievať a hlásať Pá- novi ako v zhromaždeniach svätých, v kostole alebo v škole, tak i súkromne. Ale aj figurálnej hudbe bude nutné prideliť niektoré hodiny, aby tak aj štúdium harmónie v harmonickej škole plnšie prekvitalo. Mohlo by sa zaviesť i používanie hudobných nástrojov, čo by bolo krásne najmä pre šľachtu.

81. Aby všetci videli, že náš návod má vyšší cieľ, než narobiť rozprávačov, musíme sa postarať najmä o to, aby ich mravy stali sa čo najšľachtetnejšími. Všetci si musia osvojiť slušnosť a prí- jemnú láskavosť v osobnom styku, šľachtici však nadto zvláštnu obratnosť v jednaní a akúsi ušľachtilú vážnosť v slovách, posun- koch i v skutkoch. Treba teda zaviesť i cvičenie, aby si ním mla- dáci nadobudli zvyk konať ušľachtilé veci rozumne a svižne. Takéto cvičenia budú: 1. Pozornosť učiteľov, aby mladíci všetko, čo robia, robili sebavedome, bez malomyselnosti a neklopili oči ani tvár k zemi. 2. Časté schvaľovanie tej alebo onej práce a posielanie sem-tam, aby vykonali to alebo ono a aby vhodnými slovami a v náležitom poriadku podávali zprávu o tom, čo a ako vykonali.

I keby to niekedy nebolo potrebné, alebo aj keby mohol vec lepšie vykonať učiteľ sám, alebo dal vykonať niekomu inému, predsa v žiadnom prípade sa nesmie zanedbať toto cvičenie, nakoľko žia- vemu vykonávaniu všetkých vecí. Najmenej však môžeme vyne- chať toto cvičenie u tých, ktorých chceme urobiť najpríčinlivejšími. Lebo ako sa písaním učíme písať, maľovaním maľovať, spievaním spievať atď., tak isto sa učíme konaním konať a vykonaním vy- konať úlohy. Odtiaľ pochádza onen výrok, ktorý tu musíme po- važovať za veštbu: „*Tvorením sa tvoríme.*“ 3. Ešte i toto: aby každá škola a každá jej trieda podobala sa obci, ktorá má svoj senát a predsedu senátu, konzula alebo sudcu alebo pretora. A tí nech sa v určité dni schádzajú a súdia práve tak, ako sa robí v dobre usporiadaných obciach. To bude skutočná príprava mládeže pre život, keď si bude zvykať práci.

82. Cvičením v pobožnosti bude, keď sa žiakom nikdy nedovoli ísť spať alebo zo spánku sa prebudiť, sadnúť ku stolu alebo vstať od stola, začať prácu alebo skončiť prácu, iba, keď si najprv úprimne vzdychnú k Bohu, alebo sa pomodlia a zaspievajú piesne, a keď bude ešte predtým čítanie a zbožné rozjímanie o slovách bôžích. Keď uvidia, že všetko sa začína a končí v mene božom, zvyknú si pozorovať, že prvým učiteľom, ktorý nás vzdeľáva a osvecuje, ako aj prvým darcom všetkého dobra nie je ten alebo onen človek, ale Boh, ku ktorému jedinému musí sa obracať duša; čím častejšie sa k nemu obráti, tým jasnejšie bude osvietená, a čím poníženejšie sa k nemu sklóni, tým hojnejšie bude čerpať z prameňa jeho milosti.

83. Zostávajú niektoré mimoriadne úlohy z vedľajšieho štúdia, ktoré sa má povoľovať určitým osobám. Totiž čítanie niektorých kníh, ktoré sú hodné poznania a predsa nevyžadujú namáhavý vy- klad, a tým ani prítomnosť ani pokyny učiteľa. Ako sú knižky: Kastalianove „Nábožné rozhovory“, Erazmove „Rozhovory“ a „O mravoch“, ako aj Vivesove „Rozhovory a Úvod do múdrosti“, listy Textorove, Manutiove, Senecove a iné. Potom Dejiny Nepo- tove, Justinove, Curtiove atď. Tak isto básnici a podobné knihy rozličného obsahu.

84. Takéto mimoriadne čítanie nech sa povoľuje z trojakej prí- činy: 1. Pretože povinné čítanie je primerané žiakom stredného nadania, aby si teda bystrejší nemysleli, že zatým duševne za- krňujú, keď sa dlhšie zdržiavajú pri tej istej látke, než to ich čipernosť vyžaduje, dovoľme im vyletieť a preletieť spisovateľov, ktorí sa neodchyľujú od úlohy ich triedy, ich čítaním beh súčas- ného štúdia sa neporuší, ale skôr posilní. 2. Pretože tým spôsobom

viac sa prebudí i u iných usilovnosť a láska k učeniu, z revnivosti totiž, keď nikto (iba snáď žiak slabých schopností) vôbec nebude chcieť byť medzi poslednými. 3. Naučia sa už teraz a pod vedením učiteľov si navyknú rozumne si počínať pri čítaní spisovateľov.

85. Pritom bude treba opatrnosti, po prvé, aby hneď od začiatku triedy, prv než zvyknú riadnym knihám a čítaniu, nepovoľovalo sa im alebo nevnucovala nejaká mimoriadna práca, iba len po uplynutí prvého, druhého alebo tretieho mesiaca. Po druhé, aby sa nedovolilo čítať tým istým žiakom rozmanitých spisovateľov, ale jednému vždy jeden spisovateľ, každému iný, aby sa nepoplietli. A učiteľ nech ich rozdelí podľa svojho dobrozdania, komu čo uzná za dobré, a nech sa zmieni o duchu a s'ohu spisovateľovom a poučí žiakov, ako čítať, aby z toho mali úžitok, ako vyberať pamätihodnejšie udalosti a zapisovať do denníkov. Po tretie, raz do týždňa (na mimoriadnej hodine) ich zvolá a opýta sa, kto koľko prečítal zo svojho spisovateľa a čo si všimol, a rozkáže výpisky buď prečítať, alebo odrecitovať naspamäť. A to budú počúvať všetci ostatní, aby, keby sa vyskytlo niečo krásne a znamenité, i ostatní si to mohli zapísať do svojich denníkov. Tak, čo kto užitočné prečítal, prospeje všetkým, i lenivejším, lebo sa tým mimoriadnym čítaním neunavia a predsa sa zúčastnia na jadre.

86. Nasledujú štúdiá tretieho druhu, ktoré nepôsobia natoľko na vnútorné vzdeľanie ducha, ako skôr na telesnú šikovnosť, a tým i na prebudenie a podporovanie duševnej sviežosti. Takého druhu sú rozmanité hry a divadelné výkony.

87. Hrou nazývame telesný i duševný pohyb, ktorý nijako nesmieme mládeži zakazovať, ale skôr ho vyhľadávať a domáhať sa ho; hry však musíme viesť rozumne, aby sa usporiadali s úžitkom a bez škody. Takého spôsobu sú: 1. Telesné a zdravotné cviky, ktoré sa konať u pohybom, t. j. behom alebo skokom k cieľu, miernymi pretekmi, hrou loptou, guľou alebo kužeľom alebo hrou na slepú babu a akýmkoľvek iným pohybom, ktorý nemá nič neslušné. Dobré bude zaviesť aj vychádzky von, aby sa prechádzali po dvore alebo po záhrade, ale vždy radšej spoločne než každý sám, aby sa hovorom medzi sebou mohli cvičiť, osviežovať a oddýchnuť si.

2. Môžu sa povoliť aj také hry, pri ktorých sa sedí, ale len také, ktoré poskytujú príležitosť cvičiť ducha, ako šachy a podobné. Hrať v karty a kocky musí sa zakázať vôbec, jednak preto, že pri nich rozhoduje náhoda, jednak preto, lebo úzkosť, aký bude výsledok, viac sužuje, ako uvoľňuje myseľ (aké sú už niektoré pohyby); i preto, že tieto hry sú nečestné, keďže sa ich všeobecne zneužíva.

88. O scénických a divadelných hrách, najmä komédiách vieme,

že ich niektoré školy nepovoľujú, ale dobré príčiny radia ponechať ich a zaviesť ich tam, kde dosiaľ nie sú. Po prvé, zaiste takéto akoby verejné vystupovanie pred očami divákov povzbudzuje ľudského ducha skôr k čulosti, než je to možné dosiahnuť napomínavci, keď sa tak živo predstavia, ľahšie vstúpajú do pamäti, než a celé knihy sa tak naučia ľahšie než mrdovaním po kúskoch. Po druhé, je to pre žiakov ľahšie než mrdovaním po kúskoch, stupne i po vyšších veciach, keď vedľa, že sa im pred očami mnohých dostáva buď chvály za usilovnosť, alebo hany pre nedbavosť. Po tretie, tento verejný dôkaz usilovnosti učiteľov, ako sa starajú o svojich zverencov, je pre nich povzbudením, lebo vedľa, že je to i ich chválou, keď vystupujú ich žiaci v divadle, a preto neustávajú vo svojej horlivosti. Po štvrté, majú z toho radosť i rodičia a spôsobuje to, že neľutujú výdavkov, keď vidia, že ich synovia dobre prosperujú a páčia sa verejnosti. Po piate, objavu úku ktorému štúdiu sa najskôr zrodil a ktorí chudobní si zaslúžia podporu pred ostatnými. Konečne (a to je najdôležitejšie a samo už postačí k odporúčaniu divadla), ľudský život (na má tých, ktorí sú určení cirkvi, obci a školám na výchovu) sa musí prežiť rozhovormi a skutkami; a tak mládež týmto spôsobom krátkou cestou a príjemne, príkladmi a napodobovaním vedú k tomu, aby navykala pozorovať rozmanitosť vecí, odpovedať na rozličné otázky bez prípravy, slušne sa pohybovať, ovládať prirodzene tvár, ruky a celé telo, striedať a meniť hlas, slovom čestne hrať akúkoľvek úlohu a pri tom všetkom zbaviť sa dedinskej ostýchavosti a počínať si nenútené.

89. Ani to nie je prekážka, čo niektorí namietajú, že u starých bolo hanbou byť hercom. Po prvé, zaiste to nie je celkom tak, je predsa známe, že Cícero, muž taký vynikajúci, taký ctibažný, žil v priateľstve s hercom Rosciom. Po druhé, my tu nechválime profesionálne divadelníctvo, ale prípravu na vážne veci prostredníctvom hier (primeraným spôsobom k tomu veku). Po tretie, obsah starých divadelných hier bol ľahkovážny, maličerný a nečudný a verše v nich často ohavné a pamäti nehodné. Tam vystupovali kupliari, predajné ženy, príživníci, úlisní otroci, bujni a márnotrati mladíci a iná podobná smeť, o ktorej je lepšie nevedieť, nieto ešte, žeby čestný mladík hral také nepekne roly. My však chceme, aby sa vybrali krásne a pamätihodné udalosti (posvätné alebo svetské, skutočné alebo vymyslené, na tom nezáleží), s ktorými svojho času tak či tak by sa museli oboznamovať,

keď nadobudnú vzdelanie; tu však lahodným a živým predstavovaním nielenže dokonalejšie poznávajú udalosti, ale získavajú si nadto onú zručnosť a pohotovosť k činu, akú podľa nášho želania načím pripraviť mladíkom zo všetkých strán.

90. Dobré vieme, že niektorí ľudia fanaticky nábožní považujú za urážku dávať na obličaj obvyklé masky a obliecť ženské šaty, lebo to zakázal Boh (Deut. 22, 5). Ale tam Boh zakazuje zastieranie a príležitosť k nemravnosti a tu niet ani náznaku takého obviňovania. Ostatne je možné podľa našej metódy vyhnúť sa obdivom, keď opomenieme mimoškolské udalosti a predvedieme na javisku úlohy našich tried. Tieto naše hravé cvičenia ako krásnu prípravu k vážnym podujatiam (bez nich by sme márne očakávali úplné duševné vzdelanie) zachováme tak, že každý tretí mesiac usporiadame divadelné hry. O podrobnejšom ich predvedení nižšie.

VII. Poriadok prestávok a prázdnin

91. Až potiaľ (od § 59) o pracovnom poriadku; nasleduje o prestávkach. Ak sa totiž niečo nestrieda s odpočinkom, nie je trvanlivé. My však chceme cvičiť myseľ tak, aby vedela vytrvať; zaiste je teda potrebné medzi práce zaradiť oddych a čas prestávok. A aké to prestávky? Hodinové, denné, týždenné, výročné. Totiž po napätej duševnej práci každej hodiny doprajme žiakom polhodinky uvoľnenia, po raňajkách však a po obede najmenej hodinu na prechádzku a na konverzáciu. Po skončení každého dňa venujme odpočinku a spánku osem hodín, od ôsmej hodiny večer do štvrtej ráno. A dvakrát do týždňa, v stredu a sobotu, nech je voľno celé popoludnie, aby ho využili na súkromné záležitosti alebo odpočinok. Na výročné kresťanské sviatky (ako sú Vianoce, Veľká noc, Turíce) celých osem dní pred nimi i po nich. A konečne na vinobranie celý mesiac.

92. Keď si niekto myslí, že sme príliš štedrý, keď povoľujeme toľko prázdnin, nech uváži, že na vážne štúdium zostáva ešte predsa celých 42 týždňov a v každom týždni 30 hodín. Keďže to do roka robí 1260 hodín, nám však podľa pravidiel našej metódy neuplynie ani jedna hodina bez nového zrejmého prírastku učivosti, uváž, koľko vzdelania a múdrosti môžu asi poskytnúť celé roky a koľko čas všetkých siedmich rokov?

93. Prípojujem prehľadnú tabuľku všetkých prác, ktoré sa budú konať v ten istý čas vo všetkých paralelných triedach. Čím je jednoduchšia, tým väčšiu nádej máme, že bude bezpečnejšia pred neporiadkom a neprijemnosťami.

Predpoludním

- I. Od 6.—7. hod. spev, čítanie, opakovanie písmen a modlitby.
- II. Od 7½—8 hod. hlavné úlohy triedy, to ergon (gr.), viac teoreticky.
- III. Od 9. do 10. hod. to isté, viac prakticky.

Popoludní

- I. Od 13. do 14. hod. hudba alebo nejaké príjemné matematické cvičenie.
- II. Od 14½ do 15½ hod. dejepis.
- III. Od 16. do 17. hod. cvičenie v slohu.

VŠEVEDNÉ ŠKOLY

DRUHÁ ČASŤ

ktorá obsahuje podrobný opis siedmich tried.

Preberme už jednotlivé triedy! Keďže však predpokladáme, že každá trieda bude mať svoju poslucháreň, prejdeme ich rad-radom.

- I. Aký nápis chceme dať nad dvere každej triedy a prečo.
- II. Akými obrazmi vyzdobíť steny.
- III. Aké náboženské cvičenie zadeliť na začiatku a na konci práce.
- IV. Aká bude kniha triedy, ktorá vysvetľuje hlavné úlohy.
- V. Aké matematické cvičenie zadeliť na popoludnie.
- VI. Čo budeme preberať z dejepisu.
- VII. Aké slohové cvičenie treba zaviesť a ako.
- VIII. Aké vedľajšie štúdium zaviesť a ako.
- IX. Aké hry a oddych sa majú povoliť (v oboch prípadoch primeraným spôsobom).
- X. Aké opakovanie, skúšky, divadelné predstavenie by bolo treba určiť každej triede.

I. Predsieňová trieda

Udeis analfabétos eisitó (gr.)

Bez znalosti abecedy sem nikto nevstupuj!

I. Dôvodom nápisu je, aby bolo jasné, že sem sa nepripustia neznalí písmen, iba len tí, ktorí vedia čítať. Lebo prijímaním aj tých, ktorí nevedia písať, zdržoval by sa nielen učiteľ tej triedy, ale

i celá trieda. Žiačikovia múdrosti musia si teda vybojovať svoj boj s prvými začiatkami inde, aby sem prichádzali už so znalosťou písmen.

II. Aby však tí, ktorí sem prídu, mali všade, kdekoľvek sa obrátia, poučenie zmyslov, bude treba pomaľovať všetky štyri steny posluchárne práve tými vecami, ktoré sa tu majú učiť, totiž:

1. Najkrajšími tvarmi latinských písmen (veľkými i malými, paličkovými i kurzívkou), aby sa z nich učili krasopis.

2. a 3. Vzormi skloňovania a časovania. Keď sa skloňujú podstatné mená a časuje sloveso, žiaci sa majú a môžu na ne dívať tak dlho, až sa im to sprotiví, že sú závislí od vzorcov. Len čo pochopia veci a používaním si ich upevnia, budú mať väčšiu radosť všetko odrecitovať naspamäť, než unavovať zrak stá'ym dívaním.

4. Celkom stručnými heslami, ktoré obsahujú hlavné životné pravidlá; tie na konci triedy musia vedieť naspamäť.

III. Pre náboženské cvičenie vyznačia si kapitoly v katechizme s niekoľkými krátkymi piesňami a modlitbičkami.

IV. Hlavná učebnica má nadpis *Predsieň*; obsahuje najdôležitejšie veci, z ktorých sa všetko skladá, korene slov, z ktorých sa tvorí jazyk, a tým prvé a najnižšie základy nášho poznania, k tomu sa pripojí detská mravouka.

V. Už v tejto triede sa musí určiť matematická úloha, aby bolo zrejmé, že to nebol žart, čo dal napísať Platón na dvere svojej školy: *Udeis ageómetpétos eisitó (gr.)*. *Nevstupuj sem nikto, kto nepoznáš geometriu*. Už v starom veku bo' o múdre nariadenie, že mládež, ktorá sa má vychovať štúdiami múdrosti, musela začínať znalosťou počtov a mier a predbežne sa v tom cvičila. Lebo ako svet a všetka harmónia zostavená je podľa čísel, miery a váhy a zostavuje sa takto i ďalej, tak aj naša myseľ pozorovaním čísel, mier a váh nadobúda pre rozumnejšie nazeranie na svet ako svetlo, tak aj bystrosť. Preto veci, ktoré sa zaoberajú množstvom vecí, majú meno (gr.) *mathémata* (náuky); a veru tomu, kto nepozná matematiku, mnohé tajomstvá vecí sú skryté. Preto i my svojich žiakov, ktorí sa majú dostať do školy všeobecnej múdrosti, nie bez príčiny postavíme prv k tejto predsieni božskej múdrosti, aby sa učili súčasne s písmenami písať aj číslice, vyslovovať ich a poznať ich. A to bude potrebné už i z toho dôvodu, aby vedeli pochopiť čísla, ktoré sa uvádzajú v *predsieňovej* knižke a šikovne ich vedeli vyhľadať podľa ukazovateľa. A to bude pre nich základom aritmetiky. Z geometrie im neurčujeme nič, iba kresliť body a priamky. Z hudby stupnicu hlasov a kľúče s akým-takým cvičením v zaspievaní škály. Lebo by to bola hanba, keby ctitelia

múz nepoznali hudbu; preto považovali kedysi Temistokla za menej vzdelaného, že odmietol lýru.

VI. Dejepisné knihy tu nie sú nijaké, okrem *predsieňového* textu. Z ktorého možno im pri ktoromkoľvek slove rozprávať niečo v materčine, aby sa tým podráždil sluch i obrazotvornosť, a tak aby sa v nich pripravovala láska k dejepisu.

VII. Ani slohové cvičenie nebude iné než písanie slovičiek, preklad a výklad, skloňovanie a časovanie, buď z kníh, alebo zo stien alebo z pamäti; ale na konci triedy majú sa už slová skladat vo vety.

VIII. Nepredpisujeme ani nijaké štúdium okrem krasopisu a kreslenia, aby sa v nich súkromnou usilovnosťou tým dokonalejšie cvičili.

IX. Nech sa povolia hry, samozrejme, nech sú primerané ich veku a zvykom národa.

X. Scénický dej bude verejná skúška, ktorú budú konať medzi sebou žiaci tak, aby každý útočil otázkami na toho, koho si vyberie za spoluzápasníka, a to po prvom štvrtroku podľa I. kapitoly. *Predsienie*, na konci II. štvrtroku podľa II. a III. kapitoly, po tretom štvrtroku z ostatného a po štvrtom z *predsieňovej* gramatiky.

Keď sa to bude konať dôsledne, odnesú si nováčkovia z toho boja zaslúženú korisť, totiž prvé a hlbšie základy latinského jazyka a okrem toho i filozofie a logiky.

II. Trieda Brány

Udeis egeómetrétos eisitó (gr.)

Nevstupuj sem nikto, kto nepoznáš počty!

I. Dôvod toho môže vysvitnúť už zo samotných slov nápisu. Nakoľko totiž v tejto triede budeme už častejšie používať čísla a tu už prichádza väčšie svetlo o rozdieloch vecí, potrebné je, aby sme sem zaviedli začiatky matematiky, aspoň také, aké sme prideliť prvej triede.

II. Dobré bude, aby tu boli obrázky dôležitejších vecí, opísaných v texte *Brány* (ktoré nemožno vidieť v našej krajine vlastnými očami), obrázky jednak prirodzených vecí, jednak remeselných. Druhé dve steny nech zaujmú gramatické pripomienky o najzvláštnejších prípadoch, na ktoré nutne musíme dbať so zreteľom na materinský jazyk.

III. Nech sa pripojí stručný výber cvičení v pobožnosti s pravid-

lami katechizmu, ktorý sa musia naučiť od slova do slova (dopodrobna).

IV. Knihou triedy bude II. časť školského vzdelania, ktorá vykladá vonkajšiu skladbu vecí i jazyka v trojjedinej sústave, totiž so slovníkom latinsko-materinským, s úplnou a jasnou gramatikou, ktorá by dostačovala prirodzenej a jednoduchej skladbe reči, a s textom Brány, t. j. stručným opisom vecí.

V. Z *aritmetiky* sa budú učiť sčítat a odčítat. Z *geometrie* tvary v rovine; z *hudby* dokonale spievať škály.

VI. Dejepisná kniha nebude ani tu iná okrem textu *Brány*.

Keď sa bude z neho (na hodine určenej dejepisu štúdiu) opakovat, keď sa bude žiakom z akejkoľvek látky (ráno už tak prebranej, že porozumeli i slová i veci) príležitostne niečo užitočné zaujímavé rozprávať, a keď sa takto bude podceňovať sluch i myseľ, usilovný učiteľ ľahko vzbudí v žiakoch túžbu častejšie počuť nejaké dejepisné udalosti.

VII. Cvičením v slohu tu bude skladanie viet, výrazov a súvetia. Tak budú vedieť, nech sa im dá akékoľvek slovo (podstatné meno, prídavné meno, sloveso, príslovky, predložky atď.), vyhľadať k nim patričné slová a spájať ich podľa pravidiel. Keď sa toto cvičilo šesť mesiacov, začnú zo spojených slov tvoriť vety každého druhu a v tom sa budú cvičiť celé tri mesiace. V poslednom štvrtroku budú si zvykať rozoberať a skladať súvetia.

VIII. Ani v tejto triede nestrpíme nič mimoriadne, aby sme nepreťažovali útlú a neprepínali dosiaľ ešte bojzlivú myseľ. Na to jediné nech dbajú celou vervou, aby (čo je základom celého vzdelania) dôkladne pochopili vonkajšie rozdiely vecí, a tým i ich pomenovanie, a keď ich pochopili, aby ich zachovali v pamäti.

IX. Druhy hier vyvolí učiteľ.

X. Dejom divadelným bude, keď sa rozloží text *Brány* na jednoduché otázky a potom ich predvedie niekoľko žiakov rozhovorom na scéne.

III. Trieda Siene

Udeis alalétos eisitó (gr.)

Nevstupuj sem nikto, kto nevieš hovoriť!

I. To v tom zmysle, ako povedal Cicero, že *nemôže byť rečníkom ten, kto nevie hovoriť*; keď zaiste vlastným cieľom tejto triedy je ozdobovať reč, a ako by sa mohlo niečo ozdobiť, čoho dosiaľ nieta? Kto sem vstupuje, musí teda poznať jednoduché a prirodzené ústroje reči, inak tu bude nadarmo.

II. Krásna a užitočná vec bude ozdobiť steny tejto triedy duchaplnými obrazmi a vybranejšími pravidlami o okrasách reči.

III. Bude možno usporiadať zbierku piesní, žalmov a modlitieb. Keď však sa tu už začína čítať Písmo sv., dáme žiakom do rúk časť výťahu biblie (ten sme upravili tými istými slovami, ako sú v Písme, ale skrátene a primerane detskej chápavosti). Keď sa z neho denne pred modlitbou určitá kapitola prečíta, vysvetlí, zopakuje a naučí naspamäť, zvyknú si žiaci byť v stálom styku s Bohom a svätými myšlienkami.

IV. Základnou knihou tejto triedy bude III. diel *Školského vzdelania*, ktorý obsahuje okrasy vecí a jazyka latinského. K nemu sú pripojené predpisy o vybranom slohu a *Ukazovateľ* (nazvaný latinsko-latinský slovník), odhaľujúci umenie, ako možno meniť reč tisícorakým spôsobom. (Druhá trieda ukazuje len pramene čistej latinčiny, táto tretia trieda ukáže i potoky i rieky.)

V. Matematika sa tu doplní násobením a delením s tabuľkou „*kebetovou*“, z geometrie sa pridajú pevné telesá, z hudby *súzvuk* a základy latinského básnictva s vybranými veršami *Katona*, *Ovidia*, *Tibula* a iných.

VI. Dejepisom tejto triedy bude zbierka *pamätihodných* príkladov z Písma, prispôbených tomu, aby sa žiakom vstiepovala túžba po cnostiach a aby sa žiaci vystríhali chýb.

VII. Cvičenie v slohu nebude tu iné, než meniť vety, výrazy a súvetia. Prvý mesiac len premiestňovaním (slov) výrazov a častí viet; v nasledujúcich dvoch mesiacoch premenou (lebo je to ťažšie), vo štvrtom a piatom mesiaci zvláštnymi výrazmi (idiotizmami). V šiestom a siedmom mesiaci trópami a figúrami, v ôsmom a desiatom mesiaci rozvádzaním. V desiatom mesiaci sťahovaním (lebo kto pozná spôsoby rozvádžania, ten bude vedieť celkom ľahko opačným spôsobom sťahovať). V jedenástom mesiaci bude sa môcť začať s merbou.

VIII. Uvažujem, či i tejto triede prideliť niečo vedľajšie. Majú dosť toho, čo majú konať pravidelne, aby jasne chápali, správne zachovávali a obratne napodobovali toľko spôsobov premien reči. A odnesú si z tej triedy dosť hojné ovocie, takže už budú vedieť ktoréhokoľvek latinského spisovateľa čítať a v budúcnosti všetko predniesť týmto vycvičeným jazykom.

IX. V určitých hodinách sa budú môcť dovoliť alebo nariadiť určité spôsoby zotavenia.

X. Divadelné hry, ktoré majú byť napodobením komédie, môžu sa upraviť (a upravujú sa už) pod názvom *Škola hrou*; táto bude mať veľmi príjemný dej, v ktorom sa všetko môže vymenovať a pritom živo predstavovať.

IV. Filozofická trieda Udeis anistorétos eisitó (gr.)

Nevstupuj sem nikto, kto nevieš dejepis!

I. Dôvod nápisu tkvie v tom, že nemôže pochopiť príčiny vecí ten, kto ich dosiaľ nepozná. Lebo prv načim vedieť, že niečo je, než začneš skúmať, odkiaľ to je a ako. Preto len tým môže tu byť otvorená brána filozofie, ktorí (z Brány a Siene) začali vnútorné pozorovať, menovať, premenovať, a tým rozoznávajú veci sveta. Lebo vnikajúc zvonka do vnútra vecí, môžu už skúmať samotné útroby vecí. Je isté, že iní ešte nie sú schopní filozofického štúdia.

II. Poslucháreň tejto triedy vyzdobíme obrazmi, ktoré predstavujú vnikanie do podstaty vecí, obrazy aritmetické, geometrické, statické atď., podobne anatomické a chemické laboratórium so všetkým príslušenstvom.

III. To, čo má slúžiť posvätnému cvičeniu, nech sa vytlačí vo zvláštnej knihe, piesne, vybrané žalmy so vzormi raňajších i večerných modlitieb pred učením i po učení, pred jedlom i po jedle. K tomu sa pripojí výťah z *Nového zákona*, ktorý obsahuje život Kristov a apoštolov, na dôležitejšie kázne a články viery, aby tak zo štyroch evanjelistov vzniklo jedno súvislé rozprávanie.

IV. Knihou triedy bude IV. diel *Školského vzdelania*, ktorý obsahuje prvý *Palác múdrosti*, v ňom bude usporiadaný taký prehľad tvorstva, aby bo'lo zre'mé, akou silou sa všetko deje v prírode. Tam sa už viac bude cibriť jazyk (lebo tam všetko budú písať slohom, ktorý je primeraný veciam) i jasnejšie sa bude osvetľovať rozum priamym nazeraním na všetko.

V. Z matematiky sa tu budú vyučovať *pravidlá úmery* (takzvané *de tri*), z geometrie *trigonometria* a pripoja sa *základy statiky*. Bude sa tu vyučovať aj inštrumentálna hudba.

VI. *Dejepis prírodných vied*, dobre zostavený z Plinia Aeliana atď. poskytne mysli mnoho potešenia a svetla, aby mohla lepšie pochopiť prirodzené veci.

VII. K slohovým cvičeniam mali by sa už pribrať majstri, starí spisovatelia. Keď však v tejto triede začne sa už vyučovať *jazyk grécky* (a z riadnych hodín nezostáva žiadna, ktorá by sa mu mohla prideliť, zadeliť ho však medzi mimoriadne predmety nechceme, aby ho nepokladali za menejcenný), prideliť mu z odpoľudňajších hodín poslednú hodinu, ktorá ináč je určená na slohový cvičenie, v nádeji, že neukrátíme cvičenie v latinskom

slohu, nakoľko v nasledujúcej triede sa obnoví plnou vervou. Najmä keď dejepis v tejto triede, napísaný vytríbeným slohom historikov, predstaví nám rozmanité vzory o rozmanitých veciach, aby si ich však žiaci osvojili, to dosiahneme gramatickou a rečnickou skúškou.

VIII. Učiť sa jazyk grécky bude teda vedľajším štúdiom tejto triedy. Nerobíme síce z toho tajnosti, že je sám osebe ťažký a má veľmi mnoho zdanlivých nepravidelností a výnimiek; keďže však hlbšie vzdelanie (ku ktorému smeruje táto škola), nemôže byť bez jeho znalostí, musí sa premôcť ťažkosť, ak je nejaká. Dúfame však, že nebude taká hrozná; po prvé, preto, že sa tento jazyk nemusí každý vzdelaný človek naučiť úplne. Po druhé, nespôsobí veľké ťažkosti, čo stačí na porozumenie Nového zákona (a to je hlavný cieľ). Po tretie, ak zostane nejaké trnie, bude ho možno odstrániť dobrou metódou; ostatnú prácu však možno naplniť toľkým pôvabom, že ak sa vynaloží na to učenie týždenne štyri hodiny, na konci triedy (po jednom roku) zbadáme, aké ťažkosti sa už prekonali. Teda žiaci nasledujúcich tried budú môcť čítať po grécky celý Nový zákon a rozumieť ho, a tak aj knihy svätých evanjelií (tak ako vyšli z úst a z pera apoštolov) budú môcť čítať bez tlmočníka. A to je veľká vec, čerpať spasiteľne vodu spásy priamo z prameňa. Ak však nadto z pohanskej gréčtiny do našej materčiny budú sa môcť preložiť najkrajšie myšlienky, výroky i celé knihy, nieto námietok.

IX. O hrách neprajeme si teraz nič hovoriť, pretože je žiadúce, aby si zvykali viac sa zaoberať vážnymi vecami než hračkami. Ale slušné zábavy te'a i ducha zaiste nemôžu sa odopierať tomuto veku, ako sa vôbec nesmú odoprieť ľudskej prirodzenosti.

X. Vo filozofickej triede bude na mieste konať filozofické hry. Taká je *Diogenes Kynik*, uvedený na scénu, alebo o stručnom filozofovaní. Táto dráma je hotová a trikrát ju úspešne zahrali v lešenskej škole.

V. Trieda logická Udeis afilosofétos eisitó (gr.)

Nevstupuj sem nikto, kto nevieš filozofiu!

I. Dôvod toho nápisu tkvie v tom, že ten, kto ešte nenaplnil obrazmi vecí svoju myseľ, pozorovateľku vecí, nebude môcť prezeráť v nej obrazy a tak alebo onak ich usporadúvať a riešiť.

Lebo čo by človek videl, čo by hľadal, alebo čo by skúmal tam, kde ešte ničoho niet? Preto je celkom pravdivý výrok: „Púhy logik — púhy osol.“ My teda, aby sme nenarobili oslov, nepripustíme sem nikoho, kto by si priniesol len prázdnu myseľ (t. j. ako hovorieval Aristoteles, čistú tabuľu, na ktorej nie je ešte nič napísané). Chod' a naplň si najprv myseľ obrazmi vecí ako odliatkom vecí (ako sme to zariadili v predchádzajúcej triede filozofickej). Len potom sa vráť a uč sa porovnávať a skladať v jedno, čo si doniesol (i to, čo ešte neskoršie máš zniest'), aby si to mohol použiť v príhodnej chvíli a po zrelom uvážení.

II. Obsahom obrazov budú buď vybrané logické pravidlá, alebo duchaplné emblémy, ktoré predstavujú výplody mysle a ich rozšírenie po okruhu vecí alebo i oboje, alebo čo ešte neskoršie bude možné užitočne vymyslieť. Lebo teraz nemáme času sa tým zaoberať, ale ak bude potrebné, vezmeme si na to čas, ak budeme žiť.

III. Zbierka náboženských úkonov aj tu bude obsahovať *piesne, žaľmy a modlitby*, nová to ocieľka na vykresanie posvätného ohňa na oltári srdca. K tomu pristúpi obsah celej svätej knihy, to jest *Biblická príručka* (nazvaná *Bránou svätyně*), ktorá podáva dôležitejšie veci z Písma sv. (historické udalosti, články viery, výroky) vlastnými slovami Písma sv., ale skrátene. Príručka musí byť tak prispôbena, aby ju ceľu mohli prebrať za rok a aby sa tak mohlo jadro Písma božieho obsiahnuť pochopením (a z veľkej čiastky i pamäťou). A ak sa ku každej rannej hodine pridá jedna kapitola z Nového zákona grécky, preberie sa za rok aj Nový zákon grécky. Má 260 kapitol; práve toľko prvých ranných hodín má 45 týždňov, keď na každý týždeň počítame šesť hodín.

IV. Za knihu do tejto triedy sa ustanoví V. diel *Školskej výchovy*, ktorá podáva šírenie ľudskej mysle po rozmanitých umeniach, a zároveň aj hranice, ktorými sa musí obmedziť. Poznanie totiž, plné už obrazov vecí, bude sa obracať k sebe samému, t. j. bude skúmať svoje i cudzie vnemy o veciach, aby všade presne a podľa všetkých pravidiel rozlišovalo domnienky od pravdy. Toto dielo bude trojdielne: 1. *Materiálna časť* bude obsahovať tú časť vševedy, ktorá bude vysvetľovať to, čo ľudský duch už vynašiel a ešte objaví, ako aj moc vedy, ktorá sa vlieva do tvorov. 2. *Formálnym dielom* bude *logika* tak prispôbena, aby bolo zjavné, že celá dieľna ľudského usudzovania je prvotriedne vybavená svojimi pomôckami; a pomocou *analytickej, syntetickej a porovnávacej metódy* budeme môcť všetko nájsť, usporiadať, pravdivé veci rozoznať od pravdepodobných a klamných. 3. K tomu bude pri-

pojený *ukazovateľ všetkého*, čo môže vyjsť z ľudského ducha a čo z neho vychádza, i keď je v správnom stave, i keď blúdi po rozličných rázcestiach.

V. Medzi odpoľudňajšími rozkošami budú tieto:

1. Z aritmetiky pravidlá o spolkovom počte,⁸ o zmiešanom počte⁹ a o počte s nesprávnym predpokladom¹⁰.

2. Z *geometrie* jedno až trojrozmerné veličiny, t. j. dĺžko-

ravinové a výskomer.

3. Zo *zemepisu a hvezdárstva* všeobecnú náuku o oboch pologuliach.

4. Z *optiky* niektoré dôležitejšie veci.

VI. Historickému štúdiu, ktoré tu už ďalej musí pokročiť, prideliť sme *históriu mechaniky*, ktorá pojednáva o vynálezoch (kde, kedy, kto, za akých okolností to alebo ono buď náhodou objavil, alebo skúmal a plánovite vyskúmal), duchu mládeže najprijemnejšiu potravu.

VII. Už je zvrchovaný čas pristúpiť k majstrom *slohu*, a to až z doby kvitnúceho Latia¹¹. Lebo hoci naša škola viac si všima veci a každý človek radšej chce s Cicerónom nerozbornú múdrosť než plané reči, predsa je rozumnejšie radšej chcieť oboje naraz než jedno z oboch osobitne. Práve tak radšej chceme vidieť žiarivé drahokamy zasadené do zlata než do olova a zlaté prstene radšej zdobiť drahokamami než sklom. Načim sa teda vzchopiť, aby sme to, čo cíti duch, krásne vyjadrili. Nakoľko však sloh má stupne, myslíme, že tu máme pestovať stredný¹² sloh, primeraný veciam, aký majú historici, ako Cornelius Nepos *O slávných gréckych vodcoch*; Curtius *O Alexandrových činoch*, Caesar so svojimi *Zápisikami*; Justinus atď.

VIII. Vedľajšie štúdium tu nebude, ale ak by niekto túžil naučiť sa dokonalejšie grécky jazyk, nech preberie krajšie partie zo spisovateľov; ako sú reči Izokratove, ľahko zrozumiteľné a plné

⁸ V podstate je to delenie celku na čiastky podľa daného pomeru, napríklad za aký čas sa vyčerpá studňa rozličnými rúrami, keď vieme, za aký čas by sa vyčerpala každou rúrou osobitne.

⁹ Hľadanie pomeru súčiastok v zmiešanej hmote, napríklad zlata a striebra, keď je daná váha celku a váha vytlačenej vody.

¹⁰ *Regula falsi* spočíva v tom, že si pri riešení rovnice zvolíme pre x a y nejaké čísla, a potom podľa výsledku usudzujeme, ako musíme svoj predpoklad opraviť.

¹¹ Z klasickej doby rímskej literatúry, z latinskej klasiky.

¹² Sloh celkom jednoduchý, vecný, nazýval sa v starom veku atickým; sloh bohatý, kvetnatý ázijským; uprostred nich bol sloh stredný, aký odporúčal Cicero. Sloh Caesarov sa blíži atickému.

krásnych myšlienok, ako aj Plutarchove Mravoučné rozhovory¹³ alebo Sirach¹⁴ atď.

IX. Medzi hravé zábavy oddychu bude možno počítať preteky, ktoré sa uskutočňujú hádankami atď.

X. Najkrajším divadlom môžu byť preteky trojjediného umenia, gramatiky, logiky a metafyziky, ich revnivost a zápas o prednosť a konečne dohodnutie o rozumnej správe všetkého v kráľovstve múdrosti a priateľský bozk. Táto dráma (pozostávajúca z päťdesiatich osôb) je veľmi pôvabná a prináša mnoho svetla, ako máme správnejšie od základu chápať umenie reči, myšlienok a prác.

VI. Politická trieda

Udeis alogistos eisitó (gr.)

Bez znalosti logiky sem nevstupuj!

I. *Inými slovami:* Nikto sem nevstupuj, kto nie si zbehlý v logike. Lebo úlohou logiky je klásť medze ľudskému rozumkovaniu, a vraj najcharakteristickejším znakom politikov je, že sa správajú rozumovými dôvodmi a nimi vedú iných.

II. Obrazmi budú duchaplné emblémy, ktoré predstavujú moc i obmedzenie pravého poriadku. Takého druhu by bol obraz ľudského tela, ktorý znázorňuje ľudské telo v štyroch rozmanitých podobách: 1. telo, ktorému chýbajú niektoré údy; 2. telo s prebytočnými údmi (dvohlavé, trojoké, štvorruké a iné); 3. telo s údmi obludne rozloženými alebo správne umiestnenými, ale od seba odtrhnutými a nesúvisiacimi; 4. konečne celé telo pevne súvisiace, súmerné atď.

III. Povinné cvičenie v zbožnosti ustanovíme primerane tomuto stupňu. Nábožným čítaním bude už celý text Písma sv.

IV. Knihou triedy bude tretí palác všeobecnej múdrosti, ktorý kladie pred oči opatrnosť (rozumnosť) ľudskej spoločnosti (ako široko-ďaleko sa len rozkladá). Svetlo, ktoré sme dosiaľ pozbierali, obrátíme celkom v prospech vzájomného ľudského nažívania, aby sme lepšie postavili pred oči, čo sa lepšie hodí na uspokojenie pomerov ľudského života.

¹³ Plutarchove Moralia (spisy morálneho obsahu) je zbierka drobných prác najrozmanitejšieho obsahu. Vedľa spisu mravného obsahu sú tu spisy metodické, historické, politické, literárne, matematické a iné.

¹⁴ Myslime na knihu Ecclesiastikus, ktorú pravdepodobne napísal Ježiš Sirachovec.

V. Popoludňajšie potešenie poskytne: z aritmetiky logika, z geometrie stavitelstvo, zo zemepisu divadlo sveta, krásne usporiadané v stručný prehľad, zároveň s tou časťou hvezdárstva, ktorá obsahuje teóriu o obežniciach a náuku o zatmeniach.

VI. História, zavedená do tejto triedy, je históriou o obradoch; ak ju dobre upravíme, bude veľmi príjemným štúdiom a bude prinášať krásny úžitok.

VII. Kvôli slohu budeme preberať latinských autorov, ktorí vyššie kráčajú, ako je v próze Sallustius a Cicero, v poézii Vergílius, Horácius a iní. O spôsobe, ako ich preberať, už sme hovorili v XVII. kapitole v „Najnovšej metode jazykov“; tu musíme priložiť niečo o spôsobe, ako podporovať slohové cvičenie. Nech si voľne hovoria o veciach, buď odborne bez prípravy (o akeľkoľvek téme, ktorú im nadhodí učiteľ, alebo ktorú si sami vzájomne dajú ako látku k pretekom), alebo po predbežnom premyslení (ale nie príliš dlhom), o dôležitejších veciach. A to musia robiť všetci bez výnimky neviazaným slohom. Ale na cvičenie vo viazanom slohu nesmie sa voľne naliehať, nakoľko je pravda, že básnici sa skôr rodia, ako sa stávajú¹⁵. Nemožno ani dúfať v nejaký prenikavejší úspech v básnickom umení (buď v cirkvi, alebo v obci); zamestnávať však mládež neužitočnými alebo máloúžitočnými vecami (v takej núdzi o čas, ktorý sotva stačí na potrebné veci) nie je radno. Lepšie je, aby sme ich poučili, ako si majú podľa príkladu včiel a mravcov v kvete mladosti pripravovať zásobu pre zimu, starobu, než aby ako svrčky leto prespievali a potom hladovali¹⁶. Krásne hovorí Muretus,¹⁷ keď odrádza svojho brata od básnictva: „Písať zlé verše je hanebné, písať prostredné verše je neslávne, písať dobré verše je ťažšie, než aby to mohol dokázať ten, kto má inú prácu.“ Preto predsa nebudeme zakazovať čítať básnikov, alebo brániť niekomu cvičiť sa v skladaní básní, kto cíti, že má k tomu vlohy. Lebo neuveriteľný pôvab má ona harmónia slov, myšlienok a námetov, uvedených podľa rytmu, dĺžky a váhy; a o túto najušľachtilejšiu rozkoš sluchu i ducha pripravujú seba i žiakov oní frfloši, ktorí štúdium básnictva zamietajú, svojich žiakov však k nemu nepripúšťajú.

VIII. Iné vedľajšie štúdium neodporúčam, iba aby všetci žiaci tejto triedy súkromnou usilovnosťou preberali dobrých spisovate-

¹⁵ Podľa známeho: „Poeta nascitur, orator fit.“

¹⁶ Naráza tu na Ezopovu bájku o svrčkovi a mravcoch; svrček prosí mravca v zime o potravu, mravec ho však odmietne s tým, aby v zime tancoval, keď v lete spieval.

¹⁷ M. A. Muretus, známy svojimi výkladmi klasikov. Žil v r. 1526—1583.

rov (ktorých im poradí učiteľ), vypisovali si z nich zriedkavé slová, krásne výroky, najmä však ozdobné myšlienky, a tak vysali z nich všetku miazgu. A musíme im poradiť, aby si zvykali hovoriť v sentenciách, aby mali v zásobe vtipné výroky a príležitostne ich zručne vystreľovali ako šipy do terča a aby sa vzájomným pretekaním cvičili v tejto schopnosti. Ak okrem toho láka niektorých túžba po hlbšom vzdelaní v gréčtine, máme im dovoliť (ba i odporučiť) čítať určitých spisovateľov, buď historikov, ako Thukydidu, alebo básnikov, ako Hesioda atď.

IX. O spôsobe oddychu bude možné uvažovať, a buď stanoviť niečo určité, alebo ponechať to na ľubovôľu; len treba dávať pozor, aby nejaké spôsoby boli, aby neboli prílišné, alebo aby nebolo v nich nič neslušné alebo nebezpečné.

X. Na scénu bude sa môcť uviesť s dobrým prospechom pre mravy Šalamún pobožný, múdry, bohatý a slávny a hneď nato pošetilý, márnotravný, potrestaný, zmúdrelý. To jest *Tragédia o márnostiach sveta*.

VII. Teologická trieda

Udeis asebes eisitó (gr.)

Bezbožný sem nevstupuj!

I. Nápis odôvodňuje hlas boží, ktorý toľkokrát opakuje onen výrok: „*Bázeň božia je počiatok múdrosti.*“ Konečne iba to je pravá múdrosť, ktorá nevstupuje do zlomyseľnej duše a neprebýva v tele oddanom hriechu, čo sa výrazne hneď, pri samotnom vchode do slene pripomína tým, ktorí chcú vojsť.

II. Miesto obrazov budú tu vybrané výrazy z Písma sv., ktoré tejuplne naznačujú jadro tejto božskej múdrosti. Na jednej stene môžu byť tabuľky hebrejskej gramatiky s pripojenými (aj na ostatných stenách, dverách, ob'okoch i na katedre) na vyberanejšími myšlienkami hebrejskými, aby kandidátom bohoslovectva hneď pri vchode zaujali zmysly, zlákali ich láskou k posvätnému jazyku, konečne však nasýtili ľúbeznosťami atď.

III. Posvätnými pomôckami náboženstva budú: 1. Vybrané žalmy a cirkevné piesne. 2. Najlepšie modlitby, vybrané jednak z Písma sv., jednak z najosvietenejších bohoslovcov a niektorých svätých mučeníkov. 3. Každý deň sa musí prečítať súhrn toho, čo treba veriť, robiť a dúfať, ktorý zostavili z vlastných slov Písma sv.

IV. Knihou triedy bude tu Posledný palác múdrosti, ktorý v troch

dieloch vykladá ľudskú múdrosť, ktorá naďalej preniká pod nehom (totiž styk duše s Bohom).

1. *Po prvé*, bude to *Rozprava o vznášaní mysle k Bohu* (po stupňoch vecí, ktoré sú, boli, budú). Tu sa prejde po celom svete (známy už poriadkom Brány jazykov) tak, že sa pri každej veci (dobrej i zlej) vysvetlí, čo nám o nej hovorí buď Boh v Písme, alebo zdravý rozum, ako hlásajú slávu božiu nebo i zem i to, čo je v nich, ako učia ctiť velebnosť božiu, a ako konečne všetko je buď odmenou zbožnosti, alebo trestom bezbožnosti atď. Slovom, synovia múdrosti, privedení až sem, musia sa naučiť, ako zo všetkého, čo prichádza na oči alebo vstupuje do srdca, majú čerpať upevnenie viery, vzplanutie lásky a posilnenie nádeje vo večné milosrdenstvo, aby osvietení svetlom pravej múdrosti poznali, že kamkoľvek sa obrátia, obklopuje ich božské svetlo a začnú už na zemi medzi sebou žiariť nebeskou slávou.

2. Pre formu nech sa pripojí kľúč k božím knihám, t. j. praktické pravidlá o prospešnom (za účelom posvätenia) čítaní božského Písma a ako sa pozeráť na božie diela na svete, ktoré nás vedú k Bohu, a konečne, ako poslúchať spasiteľný hlas svedomia (ktorý nám dal Boh ako napomínateľa, učiteľa, sudcu a svedka). A čo, ak sa pripojí obdoba troch božských kníh? To jest jediný výklad k božím knihám? 1. Zo samotného Písma, 2. z rozumových úvah a 3. zo skúsenosti zmyslov. Taký výklad sme si priali v *Metóde jazykov* v kap. XXIII, § 14 n. Ak je naše pranie dobré, musí sa začať s vecou takou naliehavou, čím prv. A kde inde než v škole všeobecnej múdrosti? A keď v nej, kde pohodlnejšie než na tomto mieste?

3. Bude sa môcť pripojiť bohoslovecký ukazovateľ, ktorý ukazuje, kde možno hľadať všetko, čo sa vyskytuje v tajomstvách spasenia (buď pravdivo a pravoverne, alebo bludne a kacírsky).

V. K príjemnej práci matematickej bude možné pridať doplnky. Z aritmetiky sväté a mystické čísla, roztrúsené po celom Písme. I posvätné znaky staviteľské, ktoré sa ukazujú na rozmeroch Noemovej archy, Mojžišovho svätostánku, chrámu Šalamúnovho a Ezechielovho i nového Jeruzalema (Zjav. 21, 10 atď.). Z hvezdárstva výpočet sviatkov a celý spôsob svätého letopočtu.

VI. Dejepis tu bude všeobecný, zhrnutý v istý úhľadný prehľad, ktorý bude obsahovať všetky najdôležitejšie premeny ľudského pokolenia, so zvláštnym zreteľom na cirkev (kvôli nej svet je a trvá), aby bolo zrejmé, ako sa k nej sústreďuje všetka moc božskej prozreteľnosti. Len tak bude možno spasiteľne hľadiť na beh vekov.

VII. Či i tu má byť nejaké cvičenie v jazyku a slohu? Samo-

zrejme, aby sme sa ani tu neodchýlili od harmónie metódy. Ale aké cvičenie? Božské a pokiaľ možno vyššie. Tí, ktorí majú byť zasvätení kňazskému úradu, pričinia sa o to na lepšie tak, keď budú mať krátke kázne poslucháčom (predstavujúcim cirkev, ktorú im raz zveria) každý deň aspoň polhodinku, nesmú však iné predniesť, iba čo vybrali z božských s'ov (čo sa týka vecí, myšlienok, výrokov a slohu); musia to však starostlivo vypracovať, aby to prospelo všetkým poslucháčom k dobrému a zbožnému odúševneniu. Aby to bolo možné, bude sa treba pridržiavať pravidiel božského rečníctva a nie chytačiek ľudskej výrečnosti. Budúcim politikom však prospeje, ak sa budú cvičiť krátkymi sice, ale vtipnými a obratnými rečami (buď slávnostného, poradného, alebo súdneho druhu). Na má však, ako by mohli na verejných zhromaždeniach alebo pri svadobných hostinách, na kršteniach, pohreboch atď. rozumnými preslovmi pripomenúť prítomným potrebné veci a povzbudiť ich k dobrým úmyslom, predsavzatiam.

VIII. Vedľajším štúdiom (okrem čítania niekoľkých na podrobnejších autorov, starých i nových) štúdiom svätého jazyka hebrejského, nakoľko je potrebný všetkým budúcim bohoslovcami. Preto treba bez výnimky nástožiť na tom, aby pred dokončením triedy každý sám mohol čítať biblický text a porozumel ho. A to bude ľahké podľa metódy tohto jazyka starodávnej jednoduchosti, ktorú už mnohí rozmanite vysvetlili. Ak niektorí z politikov budú chcieť venovať tomu toľkú námahu, aby ako prv apoštolov, tak teraz počúvali už i prorokov, ktorí svojím jazykom hlásajú veľké diela božie, myslím, aby sme im v tom nebránili, a e skôr ich treba k tomu povzbudiť, aby považovali za krásne rozumieť reč, ktorá je taká stará ako svet,¹⁸ a aby neváhali venovať jej niečo práce z túžby uzrieť aj takú starobylosť (proti ktorej jazyk latinský a grécky sú nové).

IX. Zotavenie sa má i tu povoliť, ale také, aby nebolo v nezhode s náboženskou triedou.

X. Aj divadelné hry? Prečo nie, ba ešte usilovnejšie než v ostatných triedach. Veď všetko, čo sa vo verejnosti odohráva, je ako divadlo. Preto tí, ktorí sa majú v krátkom čase poslať do verejného života, tým skôr sa majú cvičiť, aby sa vedeli vo verejnosti čestne pohybovať a zručne vykonávať úlohy, ktoré im zverili. A to je prvotný cieľ týchto hier. Čo teda? Keď vezmeme do úvahy cieľ tejto triedy, mohla by sa živo predviesť statočnosť hrdinskej viery, ktorá premáha všetky prekážky, alebo najsladšie ovocie pra-

¹⁸ Podľa názoru, že hebrejčina bola rečou rajskou, prajazykom ľudského pokolenia.

vej pobožnosti. Prvú osobou Abraháma,¹⁹ táto dráma je už spracovaná; druhú pod menom Dávidovým s týmto nápisom: Dávid ma'y, pobožný, nenávidený, pokorený a hneď nato veľký, milovaný, slávny a triumfujúci.²⁰

ÚVAHA O ŠKOLE TAKTO ZRIADENEJ

Toto je obrys sedemtriednej školy vševednej. Vidím však, že by bolo možno nadhodit o nej niekoľko otázok, totiž:

- I. Bude to už takto vševedná škola skutočne, a nie naoko?
  - II. Je možno toľko a tak rozmanitých vecí uložiť do mysle, na má chlapcov, za sedem rokov?
  - III. Čo robiť s mládežou, ktorú sme až sem doviedli?
  - IV. A konečne, ako je možné všetko uskutočniť?
- Na jednotlivé otázky bude treba odpovedať, aby nezostala nijaká pochybnosť.

O prvej otázke

Kde je svedectvo vecí, načo sú slová?

Alebo ak si niekto myslí, že tu ešte nie je všetko, čo vzdeláva človeka k plnej ľudskosti, nech ukáže, čo chýba buď v jazykoch, vo veciach, v mravoch, alebo v zbožnosti (na tieto odbory sa totiž delí všetko). Že zaiste latinský jazyk, ktorý sa teraz považuje za základ všetkého vzdelania, vyučuje sa tu dokonale, dozvedčí samotná skutočnosť, a to pri konaní iných vecí, t. j. pri dobrom zamestnaní mysle. Gréčtina a hebrejčina, pre bližšie poznanie samotného Boha, budú tiež užitočné. Čo sa týka vecného vzdelania, neučia sa všetky podrobnosti, treba uvážiť, že to ani nesľubujeme, ani nie je možné, aby jedna myseľ obsiahla všetky podrobnosti, i ak by sa tým niekto celý život zaoberal, nehovoriac o tom, aby sa všetko v tomto zmysle prebralo za sedem rokov. Predsa sa tu bude učiť všetko vo všetkých triedach, len aby nikto nebol prepustený zo školy, prv než preberie knihu trojedineho Boha, t. j. prv než by: 1. Videl všetko, porozumel a naučil sa všetko upotrebovať, čo svet má a naučil sa o všetkom hovoriť (aspoň o všetkom

¹⁹ Je to hra Abraháma patriarcha, ktorá dramaticky podáva známu látku zo Starého zákona. Obetovanie Izáka. Predviedli ju v Lešne 1641.

²⁰ Túto hru Komenský nenapísal.

dôležitejšom). 2. Prv než by prešiel zlaté bane svojej mysle a vedel by rozprávať o vykopaných odtiaľ pokladoch božskej múdrosti. 3. Prv než by poznal Písmo sv. (pramienky skrytejšej božej múdrosti) s výkladom slovným i mystickým²¹ (znova hovorím, aspoň v dôležitejších veciach).

Ak v tomto našom tak plnom predsavzatí v niečom nestačíme, majme strpenie, kým všetko nedokončia tí, ktorých po nás pošle Boh. Lebo každý začiatok býva nedokonalý a len nástupcovia ho dopĺňajú a zdokonaľujú. My zatým sa pokúsime s pomocou božou tento začiatok upraviť tak, aby nám nikto nemohol právom vytknúť: „Zo všetkého niečo, vcelku nič.“ Lebo my hľadáme aj v rozčlenenosti aj v jednote nie nič, ani niečo, ale všetko i celok, t. j. základy, hlavnú stavbu, ťažisko a jadro všetkého,²² aby každý, kto tomu rozumie, vedel o všetkom triezvo súdiť a nerobil v nijakej dôležitejšej veci škodu; vyzbrojeného týmto všeobecným poznaním všetkého môžeme pripustiť ku všetkým ľudským i božským knihám a potom ho poslať do samotnej životnej práce.

K druhej otázke

Objavuje sa nám iná pochybnosť: Či je možno, aby za sedem rokov myseľ, najmä chlapčenská, prebrala všetky všeobecnejšie veci tým spôsobom, ako sa tu navrhuje preberať? Odpovedám. Ak dosiahneme pomocou metódy to, aby námaha žiakov sa zmenšila, nechť zahnila, horlivosť povzbudila, dúfame, že všetko bude primerané žiakom stredného nadania v čase siedmich rokov. Iste ak niekto videl slávne Triennium v Kloppenburku,²³ mohol sa presvedčiť, že v ňom omnoho väčšou prácou zafažovali ducha. A keď sme to tam považovali za rozumné (hoci to snáď skúsenosť nepotvrdila), prečo nie i toto? Kde sa príberá viac času, predpisuje sa menej úloh a vedenie je lepšie. Ani nebude mať dôvodu k pochybnosti, kto pozná neochvejnú silu radu (aritmetického a geometrického), že práca bude úspešná. Dobre povedal ktosi: „Aby si rýchle zašiel tam, kam chceš, netreba natoľko bežať, ako skôr nepostávať.“ A ľahko môžeme dokázať nesčíselnými príkladmi, čo dokáže vytrvalosť. Všetdný a celkom pravdivý je onen vý-

²¹ Komenskému v Písme sv. nejde len o paraboly, ale hľadá v ňom hlbší zmysel a túto schopnosť si musia osvojiť žiaci vševednej školy.

²² Podľa pansofických zásad nijaké poznanie nesmie sa brať osamotene, ale ako ohnivko sústavy celkového poznania.

²³ O Kloppenburku a jeho slávnej trojtriednej škole (*nobile triennium*) nikto nevie. Nech bola, kde bola, prehánalo sa v nej vyučovanie latinčiny.

rok: *Kvapka vyhlbi kameň nie silou, ale častým dopadom, tak učeníj sa stane človek nie silou, ale hojným čítaním.* Malučké sú zrnká, ktoré znášajú mravce, ale aký kopec narastie z nich za jedno leto? A koľko súšov narobia včely za jeden alebo dva mesiace, keď znášajú do úlov štavu kvietočkov v malučkých dávkach ako kvapka. Co sa teda nestane, keď naše včeličky pod našim vedením prinesú do úľa pamäti najprv niekoľko slovičiek, potom niekoľko krásnych myšlienok, a to každú hodinu (môžu to veľmi ľahko takou príjemnou metódou) a budú v tom pokračovať celých sedem rokov? Pravdivosť toho potvrdí, dúfam, sám skutok, keď bude Boh podporovať dobrý úmysel.

K tretej otázke

Co majú robiť absolventi všeobecnej školy

Je otázka, čo budú robiť mladci, keď vyjdú zo všeobecnej školy, najmä tí, ktorým sa podarí ju dokončiť v 16. alebo v 18. roku života? Odpovedám. *Po prvé*, budú chváliť Boha, že prekročili Jordán a že sa im umožnil prístup k radostiam zaslúbenej zeme, lebo vedia už čítať väčšie knihy božie a môžu sa prehrávaním v nich veľmi príjemne baviť po celý život, k čomu už nebudú potrebovať učiteľa, iba len druha alebo druhov pre väčšie potešenie.

Po druhé, môžeme takto vzdelaných mladíkov použiť, ak ešte nie na životné úlohy, nakoľko im v tom bráni mladosť, tak na vyučovanie chlapcov, ktorých zveríme ich vedeniu, a to najmä šľachtických chlapcov, aby sa i záujmy vlasti všade zlepšovali.

Po tretie, ak by sa niektorým nedostalo takeho povolania, tí môžu zostať u riaditeľa školy (ako verejní poslucháči a ako vojaci, ktorí už prekonalí výcvik nováčkov) a ešte lepšie sa pripravovať na budúce povolanie, ktoré si kto vyvolil. Lebo už bude načase, aby sa rozhodli a aby si každý vybral istý spôsob života (v ktorom chce slúžiť Bohu a ľudskej spoločnosti) a začal sa už celkom venovať svojmu odbornému štúdiu. Jeden zaiste sa oddá už celkom bohoslovestvu, druhý lekárstvu, iný filozofii a školám, iný snáď hvездárstvu (aby vlast mala medzi svojimi občanmi všetky druhy učencov), iný dvoranskej službe, iný hospodárskemu životu (aby ho časom spracoval príjemne, čestne a zbožne, k prospechu rodiny a k ozdobe vlasti), alebo ak môže niečo iné vykonať pre zachovanie obecného blaha a poriadku. Keď budú tak rozdelení podľa tried povolania, riaditeľ im bude môcť pomáhať radou, aby vedeli, ktorých vynikajúcich spisovateľov a ako úspešne čítať, budú sa

schádzať v kolégiu Gelliiovom²⁴ a každý bude mať prístup do verejnej knižnice. Konečne, bude treba odporúčať bohatším (najmä šľachticom a tým, ktorých príroda obdarila ušľachtilejšou myslou), aby cestovali k cudzím národom, ktorí vynikajú vzdelanosťou, nie preto, aby uzreli hory, rieky, more, stavby, rôzne kroje národov a podobné povrchové veci a obdivovali ich (ako malé deti), ale aby rozhovorom s múdrymi ľuďmi, chváľitebnými zvykmi vzdelaných národov sa stali vzdelanejšími než tí, ktorí nevidia nič iného, iba čo majú doma.

O štvrtej otázke

1. Keďže nie je umením niečo konať, ale vykonať, naskytla sa dôležitá otázka, ako sa pustiť do takej veľkej záležitosti? Odpoviem, ľahko, ak nebudú chýbať prostriedky. Budú to (vedľa priazne najvyššieho Boha a najvznešenejších kniežat) najmä štyri: Knihy, posluchárne, žiaci, učitelia.

2. Čo sa týka kníh, treba sa priznať, že najväčšia ťažkosť spočíva v tom, že sme ešte nepripravili dostatok kníh, aké potrebujeme, že musíme mať nové, napísané presne podľa pravidiel metódy, toto vyžadujú tieto tri príčiny: Po prvé, lebo nemáme dosiaľ iných takých, ktoré by obsahovali pravé a úplné obsahy troch božích kníh, aby tak poskytovali vhodný úvod k nim. Po druhé, je žiadúce, aby boli čisté, bez akéhokoľvek prídania nepravého učenia a nejakého pohanského svetárstva. Po tretie, že ich musí byť mnoho, aby stačili takému veľkému počtu žiakov, aký dúfame.

3. Táto posledná ťažkosť by sa ľahko dala odstrániť, keď rozmnožíme exempláre knihtačiarstvom umením, len keby už všetky boli pripravené do tlače. Ale nie sú, čoho sa skutočne bojíme, pretože je to nesmierna práca napísať toľko kníh, zostavených podľa takých presných ideí; nie je to práca pre jedného človeka, najmä zlomeného vekom, ktorému za chrbtom stojí smrť.²⁵

4. Nakoľko sme však už viac než za dvadsať rokov nazbierali

²⁴ Aulus Gellius, učenec rímsky, keď bol na študijnej ceste v Grécku, v Aténach, počas dlhých zimných nocí svedomite si zapisoval zo starších gréckych spisovateľov, čo uznal za dobré, keď sa vrátil do Ríma, pokračoval v zapisovaní pamätihodných udalostí z rímskych spisovateľov a svoju dvadsaťknihovú zbierku nazval „Attické noci“. Komenský radí, aby podľa príkladu Gellia zapisovali si i študenti i dospelí pamätihodné udalosti a spoločnosť tých, ktorí si obľúbili také vypisovanie, nazval spoločnosťou Gelliiovou.

²⁵ Komenský mal vtedy 59 rokov.

mnoho skúsenosti o tom a máme látku z veľkej častky pripravenú,²⁶ dúfame, že keď budeme prosiť Boha o pomoc, s prispelením jedného alebo druhého učeného muža, uskutočnime to tak, ako to už na začiatku býva a môže byť, že zanecháme budúcim, ako aj svojim žiakom, aby v týchto prácach pokračovali, dopĺňovali ich a dokončili, nielen s príkladom k ľahkému napodobovaniu, ale i s pohnútkou ochotnému napodobeniu.

5. Nie je možné, aby prvé začiatky boli dokonalé, je však možné, ba i ľahké pridávať k objavom tak dlho, kým úplne nebude to, čo hľadáme. Nebolo možné Kolombovi, prvému objaviteľovi Nového sveta, objaviť celý obvod onej pevniny a všetky okolité ostrovy (život jedného človeka nebol by na to stačil) a nebolo to možné ani jeho nástupcom. Ani prvý vynálezca knihtačiarstvom umenia reprivil svoj vynález ďalej než k začiatkom; a hľa, predsa vidíme, k akému lesku ho priviedli jeho žiaci.

6. Veru nadovšetko podivuhodná je Spasiteľova reč o sebe i o svojich nástupcoch. „Kto verí vo mňa,“ hovorí, „bude robiť skutky, ktoré ja robím; ba bude robiť väčšie od nich.“ Aby som to mohol i ja hriešnik dúfať o sebe, že moji žiaci vykonajú väčšie diela, dajte mi zo svojich ľudí bystrejšie hlavy, ktorí by sa tej veci ochotne oddali, aby keď budú kopať v objavených zlatých baniach múdrosti, i sami s pomocou božou bohatli a svetlom, ktoré odtiaľ vychádza, obohacovali iných. Výsledky vám dáme, aké budete chcieť Boh a v aké vy dosiaľ snáď ešte nemôžete dúfať.

7. Radšej ich chcem mať z vášho národa než odinakať, lebo úprimne som si začal priať, aby vám bolo dobre a aby váš národ porzdvihol hlavu štúdiom múdrosti. Ak chceme k tomu dôjsť, musíme povzbudiť, sem zväbiť a týmto svetlom osvietiť vašu myseľ. Ale ako sa už veci majú, to ináč nejde; keď chceme niekomu pomôcť, musíme mu pomáhať zosilňovaním jeho vlastných síl. Samozrejme nehybné veci nikto nemôže uviesť do pohybu, ale ak pohyblivej veci dáme impulz, ide to ľahko. Nijaká pôrodná asistentka nepomôže plodu na svet, iba pohybom a úsilím samotného živého a zdravého plodu. A priviesť myseľ z temnoty nevedomosti na svetlo múdrosti nie je nič iné, než nadanej mysli konať služby pôrodnej asistentky; ako hovorieval o sebe najmúdrejší z filozofov Sokrates, syn aténskej pôrodnej baby, že nemôže nič,

²⁶ Didaktickými myšlienkami sa začal Komenský zaoberať už r. 1627; jeho prvá školská kniha vyšla v marci 1631, bola to „Brána jazykov“, vtedy už tri roky bol vo vyhnanstve v Lešne. Keď na jeseň r. 1650 prišiel do Uhorska, vyšli už „Vestibulum“ a „Janua“, zložené podľa novej metódy i s gramatikou a slovníkom a určené pre dve nižšie triedy; „Atrium“ pre tretiu triedu už tiež bolo pripravené. Tieto knihy do maďarčiny preložili Ján Tolnai, Ján Szölösi.

iba pomáhať duchu k zrodeniu, t. j. prebúdzat' v duši každého človeka skryté iskričky, aby zahoreli plameňom. My teda, keď sme prišli pomôcť vášmu duchu, neprišli sme preto, aby sme vdýchli život mŕtvym, ale aby sme povzbudili živých k mohutným životným skutkom.

8. Pochopte, čo hovorím, a zrodí sa vo vás lepšia nádej, nie tak vo mňa, ako v seba i vo svojich ľuďoch, že toto dielo múdrosti sa rozumne začne i dokončí; nie mojou ani vašou silou, ale silou onoho Boha, ktorý ústami nemluví a dojdíat' mocne dokazuje svoje sily, aby skrotil nepriateľa a pomstiteľa.

9. I sama večná múdrosť vtelením zjavená začala svoje dielo tak, že si vyvolila tých, ktorými chcela šíriť svetlo evanjelia, nie z ľudí vzdelaných, ktorí sa už sami považovali za múdrych, ale z nevzdelaného ľudu. A dala nám, aby sme lepšie rozumeli tomu tajomstvu, pravidlo, o novom víne, že sa nemá nalievať do starých nádob, ale do nových. Ak budeme nasledovať toto pravidlo, ako aj príklad toho, ktorý nám ho dal, dúfajme, že nezblúdime z cesty múdrosti. Čo sa mňa týka, postavil som sa skromne za svoj názor: akú mienku budete mať vy i vaši, ukáže budúcnosť.

10. Toľko vo všeobecnosti o úprave kníh, ktoré sú potrebné pre vševednú školu; netreba teda strácať nádej, keď dostaneme prostriedky. Mohol by som aj podrobne vysvetliť, ako by som myslel, že by bolo možné rýchle a dobre zostaviť tú alebo onú knihu, ale odložím to, kým sa nepresvedčím, či sa vám bude líbiť táto všeobecná cesta (aby sme využili váš rozum).

11. Myslím, že zriadenie posluchárni nebude našou starostou a že sa nevyskytne nijaká ťažkosť, ak budeme pevne presvedčení, že práca bez zmätku nemôže pokračovať ináč, len ak bude každá trieda (pre tých, ktorí v tom čase budú robiť to isté) pohromade, zbavená všetkého rozptyľovania a ak budú všetci obracať myseľ k tomu jedinému, čo sa má konať. Preto musíme prosiť našich Šalamúnov, ak majú vážny úmysel otvoriť to všeobecné cvičište vševedy a verejnú dielňu vzdelania celého národa, aby vážne mysleli i na výstavbu posluchárni.

12. Čo sa týka žiakov, budú ich u nás, ako predvídam, celé húfy, ako v suchom roku trávy, ktorá pije rosu prichádzajúceho dažďa. Viac teda sa treba starať o to, do akých príbytkov ich prijať a ako podporovať chudobnejších. Pre stravovanie študujúcich bude treba zriadiť trojaké menzy:²⁷ Prvé celkom zadarmo pre stravovanie

²⁷ V Herbone, kde Komenský dňa 30. III. 1611 bol zapísaný do matriky, mládež sa zadefovala podľa ročného platu za stravu a podľa počtu jedál do troch skupín.

chudobných, druhé z polovice zadarmo, aby polovičku stravy si platili a druhú polovičku dostávali ako podporu, tretie platené, kde by za stravu platili, ale učenie mali zadarmo.

13. Ťažko bude nájsť kvalifikovaných učiteľov alebo majstrov, ktorí by boli schopní takej veľkej úlohy; tu bude práca, tu bude námaha! Nakoľko totiž nijaká vec nemôže konať nič iné, než čo je sama (biela bieliť, ťažká zafažovať, horúca zohrievať atď.), tak ani múdrom nemôže urobiť nikto iba múdry, výrečným výrečný, mravným mravný, zbožným zbožný, matematikom matematik, fyzikom fyzik, metafyzikom metafyzik, matematikom matematik, fyzikom fyzik, slovom polyhistorom polyhistor, slovom polyhistorov, slovom polyhistorov, aby viedli vševednú školu; predovšetkým však musíme hľadať prvého usmerovateľa všetkej práce, vodcu a riaditeľa a najvyššieho správcu sboru.

14. Ale kde budeme hľadať takých mužov? Z ktorého národa ich povoláme? Z toho, čo som pred chvíľkou povedal, mohol vyjsť najavo môj názor.²⁸ Doma ich musíme hľadať, z nášho národa musíme vybrať tých, ktorí majú byť spoľahlivými vodcami našich k dosiahnutiu našich cieľov. A či môžeme mať na nich nádej? Mám pevné presvedčenie, že bude dosť tých, ktorí by zadarmo zastali ten úrad ku chvále božej.

15. A aký je základ tejto nádeje? Trojaký. Po prvé, dúfam v schopnosť vševednej metódy, ktorá si sama vyrobí pomôcky i pracovníkov, ktorí budú vedieť tieto pomôcky používať. (Buď nás všetko klame, alebo je možné, ba skôr nevyhnutné, že polyhistori sa zrodili zároveň s vševedou a že ich odchovala kolíska vševedy.) Po druhé, dúfam v nadanie a silu vášho ducha, ktorý sa nezľakne vytrvalej práce, len keď bude mať spoľahlivé vedenie. Hľadájme teda vodcov toho ušľachtilého vzdelania buď z radov ľudí ušľachtile vzdelaných a encyklopedicky vycvičených, alebo aspoň ľudí, ktorí túžia po encyklopédii a po ušľachtilosti, úhlavných však nepriateľov lenivosti a surovosti (prajú si, aby sme ich naveky zamietli); tak sa stanú s pomocou božou víťazmi a budú sláviť slávne triumfy sebe i národu. Po tretie, dúfam vo vytrvalosť v tomto predsavzatí, ak budú stáť na čele tried stáli učители, ktorí budú vyučovať iných podľa daných pravidiel, pritom stále budú vzdelávať i seba. Tak ustavične jeden deň bude druhému prinášať poučenie, aby čo kto nevedel dnes, naučil sa zajtra a zapísal si to medzi pozorovania (ktoré má opatrovať on i jeho

²⁸ Prv vyučovali v Potoku dospelší žiaci, ktorí tu zostali, kým ich nepovolali k nejakému stálemu povolaniu, následkom toho učiteľa sa stále strieďali. Tu na sústavné a pravidelné vyučovanie nebolo možno ani pomyslieť.

nástupcovia). Tak s pomocou božou bude napredovať úspech učiteľov i žiakov a bude vždy lepší.

16. A takých (čo milujú všeobecnú múdrosť, vedia znášať námahy pre ich dosiahnutie, poslúchajú napomenutia dobrých, majú krásne mravy a konečne sú nábožní s čistým srdcom) musíme hľadať k tomu dielu božiemu tak ako skvostné perly. A kdekolvek sa objaví, musíme ich, akoby Boh na nich prstom ukazoval, prijímať, prosiť, lákať zaprisahaním a rozmanitými odmenami.

17. A zase tí, o ktorých ich svedomie vydáva svedectvo, že sú takí a že sa dobrí ľudia nekľamú v mienke o nich, nech prídu a nech sa dajú najat' k vševednému vyučovaniu ušľachtilým vedám a poznajú tu, ak vôbec niekde, pravdu výroku: „Kto učí iných, vzdeláva sám seba.“ Lebo ako poznal Augustín²⁹ (onen vrúcny milovník Krista a v lone cirkvi statočnejší a usilovnejší pracovník než iní), že sa zdokonaľuje písaním a keďže sa zdokonaľoval, pokračoval v písaní (ako sám o sebe dosvedčuje), tak aj tí dobrí mužovia, nech to budú ktoríkolvek, keď učia iných všetko, sami sa budú učiť všetko. A keď budú denne lepšie prospievať vo všetkom, budú derne lepšie vykonávať všetko (čo s nami teraz začínajú ako začiatky).

18. Lebo ono svetlo všeobecnej múdrosti, ktoré nám začína svietiť najvyšším božským dobrodením, je buď svetlom klamným, alebo musí o ňom platiť slovo Šalamúnovo: *Cesta spravodlivých svieti ako jasné svetlo, ktoré rastie a svieti až do pravého dňa* (Prísl. 4, 18). Ja sám, na moju česť, nič nezanedbám, čokoľvek bude v mojej moci pri vedení týchto kandidátov, čoskoro už zasvätencom múdrosti.

19. Predovšetkým však radím, aby sa vykonal to, čo je potrebné pre zriadenie troch latinských tried, aby sme nezačali stavať vežu od vrchoľu, ale od základu. A nakoľko školy najprv a najviac čakajú na knihy, treba najprv uhasiť ten smäd, zatým sa tie väčšie, pre vyššie triedy, lepšie rozplánujú.

20. Bože, príspej niečím lepším iným, ktorým na posúdenie predkladám tieto úvahy! A urobí to, ak zotrváme v takom svätom predsavzatí sväto, rozumne a pozorne. Lebo chcieť dobro, žiadať si ho, modliť sa k Bohu a dúfať, hľadať prostriedky na dosiahnutie toho a pridržiavať sa ich, je kráľovská cesta, aby sme prišli tam, kde chce Boh, aby sme prišli.

²⁹ Sv. Augustín, známy cirkevný otec a skladateľ Konfesii, cvičil sa hojným písaním, aby nadobudol slohovú obratnosť. Jeho heslom bolo: „V potrebných veciach zhoda, v pochybných láska; bez lásky niet viery, veda bez lásky naplňuje pýchou, láska bez vedy blúdi, veda s láskou vzdeláva.“

Prácu potomkov konám, pre nich píšem niečo, čo im môže prospieť atd. Pravú cestu, ktorú som poznal neskoro, unavený blúdením, ukazujem iným.

Aj toto. Siedmim triedam musí stáť na čele toľko učiteľov, aby každý ozdobil svoje miesto čo najväčšie. Nad všetkými musí však byť riaditeľ, ktorý by ako spoločný návštevník denne obišiel všetky posluchárne; musí dozerať, aby všetko všade a vždy išlo v normálnom poriadku, aby nikde nič rušivé nenastalo, alebo sa nekonalo nedbalo. Ak by sa však prihodilo, že by niektorý učiteľ nemohol plniť svoje povinnosti pre nemoc alebo pre inú dôležitú príčinu, musí ho zastúpiť, aby zabránil každému neporiadku a mareniu času. Nakoľko však na toto miesto bude potrebný muž veľmi učený, obozretný a bystrý, je potrebné určiť pre neho veľmi slušný plat (samozrejme, aj pre triednych učiteľov), aby nikto, ani najnadanejší nemal príčinu opustiť toto miesto a utekať inde. A len vtedy zachová sa všetko svieže, keď vážni mužovia so všetkou vážnosťou budú vodcami všetkej mládeži. Keď sa spýtali Sokrata, odpovedal: „Viac prospieva ten, kto vychová mnohých, aby mohli zastávať úrad, než ten, kto sám spravuje obec.“ Tak tomu bude i tu. Viac poslúžia vlasti, cirkvi, obci vševední učiteľia, než tí, ktorí by zastávali mimo tejto dielne neviem aký politický alebo cirkevný úrad. A hoden je teda taký robotník takej mzdy! Aby bol celkom spokojný a spokojnou myslou (alebo skôr k práci vždy zapálenou) neohrozene vykonával takú vynikajúcu povinnosť.

Odkiaľ však zaopatriť taký veľký náklad? Hoci nie je mojou povinnosťou uvažovať o tom, predsa predkladám na uváženie toto:

1. Či nemáme dať za pravdu M. Lutherovi, že dobre napísal: „Ak sa na zveladenie obce alebo na pohraničnú pevnosť vynaloží desať dukátov, či sa ich nemá vynaložiť sto, ba tisíc na rozumnú výchovu jedného mladíka?“ Pretože múdrosť je lepšia než sila (Kaz. 9, 16. Pozri Veľ. didakt. kap. 33, § 19).

2. Či nie sú zaviazaní tí, ktorých Boh obzvlášte požehnal a ktorých povzniesol k bohatstvu, dôstojnostiam, moci, aby zase oni povznášali slávu božiu?

3. Či nie sú podľa príkazu božieho zákona všetci ľudia rovnako povinní siedmu čiastku svojho času a desiatu čiastku svojho vonkajšieho majetku vrátiť Bohu? Ak je tomu tak, ako by kto dúfal, že môže onú desiatu čiastku svojho majetku (alebo aspoň dvadsiatu alebo tridsiatu) lepšie použiť, než keď bude podporovať prostriedky slávy božej? Sotva niečo vymyslí.

4. Keby ich Jasnosti,³⁰ keby veľkomyseľní patróni a pastieri cirkvi, keby konečne i ostatní šľachtici a občania chceli na to venovať desiatu (alebo dvadsiatu) čiastku svojich príjmov, či by sa nemuselo v krátkom čase volať (ako pri stavbe svätostánku): „O mnoho viac prináša ľud, než je potrebné.“ A bolo by treba vyhlásiť ako tam: „Nikto neprinášaj viac!“ (Exod. 36, v. 5, 6).³¹

5. Či by sa neslušalo, aby začiatok štedrosti, ako tam, urobili ľudu kniežatá, prinášajúc drahokamy a najprvotriednejšie dary (Exod. 35, v. 27), aby podľa ich príkladu aj iní prinášali Bohu s úprimným úmyslom dary (v. 29)?

6. Či by sa nemohla pre povzbudenie bohatších vec zariadiť tak, aby ich nábožná štedrosť zanechala u potomkov slávu ich mena i rodiny? Takto urobili na mnohých akadémiách, že sa fakulty, siene (alebo posluchárne), ako aj knižnice, internáty a menzy menujú podľa svojich zakladateľov na večnú ich slávu s vďačnou spomienkou u potomstva.³² Ten istý spôsob použili i pri stavbe jeruzalemských múrov, že na večnú pamiatku zaznamenali a do samotných kníh božích zapísali, kto alebo ktorá rodina postavila niektorú ich čiastku alebo bránu (Nehem. kap. 3).

7. A či by sa konečne nemalo ukázať tým, ktorých Boh obdaroval prepychovým bohatstvom, ale nepožehnal ich dedičmi, ktorým by mohli zanechať svoje meno a božie požehnanie, že lepšie nemôžu naložiť so svojím dočasným majetkom, než že ho dajú na ciele také zbožné a skvelé (na slávu božiu, k blahu cirkvi a na ozdobu vlasti)? Atd.

(Nech si prečítajú, prosím, znovu Dávidove slová v I. Kráľ. 29, v. 9—18).

DODATOK

Úvaha o tom, ako preniesť Latium od Tiberu k Bodrogu

1. V kapitole VIII v *Najnovšej metóde jazykov* prehovorili sme o tom, ako niektorí reformátori škôl niekde by boli radi zriadili latinskú obec alebo internát, kde by sa mohli učiť latinský jazyk, a to čistý a rímsky tým spôsobom, ako sa ho kedysi učili v Ríme

³⁰ Knieža Zigmund Rákoczy a jeho matka Zuzana.

³¹ I rozkázal Boh, aby sa vyhlásilo: Muž ani žena, nikto viac neprinášaj obeť k svätyni. I zabránili ľudu, aby nosili.

³² Tak na Karlovej univerzite bola fakulta kráľovny Hedvigy (pre Litvancov), fakulta Laudova, Rečkova, Váciavova.

a ako sa teraz vyučujú všetky jazyky, každodenným rozhovorom. K vychváleným tam pôvodcom tejto žiadosti a rady najnovšie môžeme pridať Dávida Vechnera, nášho priateľa, ktorý častejšie nahodil túto otázku. (Pozri vyššie, zv. I, str. 319, 320.)³³

2. Hoci Lubinus márne túžil po oživení istého Karola Veľkého, ktorý by venoval náklad dôstojný takej veľkej veci, a Vechner sa však bál, že sa márne bude dovoľávať štedrosti kráľov, kniežat i obcí (ktorá sa často celými prúdmi rozlieva na nádheru a na rozkoše zraku i sluchu, ale na výživu a vzdelanie mládeže nepriekrasná, čo zabraňuje, aby sme sa jej ďalej domáhali túžbou i povená bližšia cesta, ako dokončiť dielo: ako sme tam uviedli v kap. XIX, § 4.

3. Ale ešte bližšie na tomto mieste, kde zamýšľame zriadiť vševednú školu, Boh nám ukazuje príležitosť a vhodnosť, ako uskutočniť vec, po ktorej tak túžime, len treba chcieť a dielo bude pokračovať. Nie je možné, aby som nevyjadril svoje myšlienky, ktoré sa vzťahujú na tieto záležitosti; sú to tieto:

4. Myslím, že túto našu potockú školu môžeme prebudovať tak, aby mala podobu nielen vševednej školy, ale aj latinskej obce, a tým i obraz samotného rýdzeho Latia. Túto svoju myšlienku zakladám na tomto: Po prvé, že už máme akési začiatky práve tejto veci; po druhé, že vyzýva k tomu vhodné miesto; po tretie, že nemôžu chýbať ostatné veci.

5. Začiatky už sú: Pretože samotná fakulta našej školy má už toľko miestností, že môže prijať na stá študentov; ujala sa tu už obyčaj, aby všetci žiaci, urodzení i neurodzení, bývali spolu (vyjímúc spôsob na nemeckých školách).³⁴ Ako ľahko to bude teda rozšíriť v žiadúcom smere!

6. Máme vhodné miesto, zvlášť priaznivé našej záležitosti. Lebo najvznešenejšia kňazná kúpila nedávno pre školu dom, štvrtý od školy; nech sa prikúpia i tri domky postavené medzi nimi (jeden so svojimi rozsiahlymi záhradami) a rovnaký počet domov z druhej strany školy; a budeme mať pohodlné ubytovanie pre učiteľov siedmich tried i pre posluchárne so všetkým ich žiactvom. Keď celý ten obvod zahrádime od ulice k ulici súvislým múrom (ne-

³³ Dávid Vechner, učený český vysťahovalec, tak si obľúbil latinčinu, že si prijal, aby v každom kraji, v každom väčšom meste bolo odlúčené miestčko, kde by sa len latinsky zhovárali, aby sa každý človek naučil po latinsky.

³⁴ V Herbone napríklad bývali šľachtici osobitne. V Potoku teda už vidíme pedagogický pokrok, ktorý vznikol z bratskej rovnosti.

cháme len dve brány naproti uliciam), budeme mať práve to, čo hľadáme, latinské mestečko, ktoré sme uzavreli z každej strany svojimi hranicami, oddelili od stavieb a ulíc a konečne obohatili svojimi príjemnými záhradami.

7. Ani iné prostriedky nemôžu chýbať. Pre stavbu toľkých budov sú na blízkom poli kameňolomy, pre dodanie dreva je v susedstve toľko lesov, pre pohodlné stravovanie je tu taká hojnosť obilia, vína, dobytky, rýb atď. Pre zaopatrenie ostatných potrieb je (okrem štedrosti ich Výsosti) toľko patrónov cirkví, len keď bude možná získať ich dobrú vôľu pre tieto dobrodenia. A prečo by nie, spôsobom, ktorý som krátko predtým spomenul.

8. Iste je krásne, čo si tak prajeme, čo dúfame, ak dostaneme prostriedky. I keď krásne veci majú určité ťažkosti (ako to obyčajne býva), predsa už sama lahodnosť krásy je pohnútkou, ktorá nás núti, aby sme sa chopili príležitosti, iba ak by niekto chce dať najavo, že nemá zmyslov.

9. Musíme sa teda úprimne chopiť príležitosti a bude to nová vec podivuhodnej krásy, Latium v Uhrách! Bude mať dost sily, aby zmaralo osočovanie, ktorým sa medzi susedmi bije do uhorskej latinčiny ako do nečistej.

10. Nemä preto, že môžeme dosiahnuť to, čo bude o niečo väčšie než Latium, kde všetci občania tohto Latia budú sa učiť nie len latinčinu, aby znela po latinsky (t. j. čisto), ale i všetko rozumne myslieť, hovoriť, konať.

11. A to všetko prakticky, aby mohli krajšie plniť všetky úlohy vlasti v hospodárskom, školskom, politickom i cirkevnom živote. Lebo koľko tu bude učiteľov a predstavených internátov, toľko tu bude vynikajúcich otcov rodín, toľko živých a dokonalých vzorov rodinnej správy. Rovnako koľko tried, toľko škôl, každá so svojimi zákonmi, poriadkom a režimom. A celá obec toho latinského mestečka bude ako malá, ale veľmi dobre usporiadaná republika: bude mať svoj senát, svojich sudcov, svoje súdy atď. Konečne celý školský sbor bude predstavovať najreformovanejšiu cirkev, bude mať svoj chrám, v ktorom bude denne nábožné zhromaždenie, piesne, modlitby a kázne, vždy latinsky, ako aj sväté hody v určitom čase. Školy budú mať dvoch správcov, prvý z nich, pod menom predstavený môže byť sám riaditeľ, nakoľko to bude vždy bohoslovec, ako aj najbližší jeho kolega, učiteľ siedmej (teologickej) triedy. Každú nedeľu budú dve krátke kázne, ale nábožne vypracované, plamenné, ich účelom bude, aby všetci prospievali v pravom kresťanstve. (Poslúži veci, ak sa zriadi hneď po kázni skúška mladších, starší však budú mať spoločné rozjímanie po-

dľa príkladu apoštolov.) Každodenné pobožnosti, ráno i večer, budú sa konať čítaním Písma, spevom chvály božej a modlitbami; všetko po latinsky.

12. Všetko to (i čo ešte okrem toho bude možno vymyslieť pre okrasu tejto veci) či nie je krásne? Či nie je žiaduce? Či nie je v skutočnosti možné a príjemné? To ponechávam na uvaženie.

FORTIUS ZNOVA ŽIVÝ

alebo

ako vyhnat lenivosť zo škôl

F O R T I U S

REDIVIVUS,

frve

De pellenda Scholis Ignavia:

Ad omnes omnium Scholarum Cives;

Ante alios verò ad solertissimos Illustris Patavinæ
Scholæ Curatores.

Labores juvenum sumi, senum Consilia.

Scholarum Presides, Magistri, Disci-
puli, salve per CHRISTUM!

Nisi mihi sub manu occiderent, Ju-
ventuti Christiana, & Scholæ, gra-
tissimè, non starent vides. nos tu
interim amplius, à superiore Pro-
videntia tuis ministrari coram: modo
nobis cui arripienti non desit industria. Ipsi quidem
retum morbi querendo remedio, ipsa etiam repa-
tando Ordini, ipsi mali Mores ferenda bona Legibus,
occasionem ferunt & stimulos: sed non semper ho-
attendere tarditatem nostram, nec ad querenda re-
media caventari, res loquuntur. Simoni peramque
res tui, ut cum: aut nos officia facta fundas credi-
mus, si mala nostra non ignorare nos, querela & la-
mentis ostendamus. Nunc in confessione lata barba
nos, qui malum proficimus, querimus semper, &
barbam tamen semper: quia ad seria consilia de-
stultendo aut descendimus naufragam, aut coram nau-
gram operi manum facta dicitur & seris adma-
rimus.

Inde est, quod mala nostra, quæcumque nos occu-
pant semel, ad id fixa barbam semper, ac etiam in-
felici facundia atque angustiis in majus. Quod sequitur
antiquitas observari, & exprimere valens emphati-
cè, finxit Herculi perimoliam fuisse cum Hydra
Lætea pugnam: sed quod cum esset multiceps, vici-
se capite uno, mox repulsi erant bona. Quæquid sit,
oppugnanda sunt nobis mala nostra, dante opo Dei
expugnentur. Et mihi quidem cum uno Scholæ
pelle, Ignavia, certamen suberandum nunc est:
occasionem nupit ministrante Viti sapientia, de com-
muni perorumque in Scholæ discentium, etiam in
hoc nostra, sequitur & ministerium Vocatiõis sua
nunc si persanctiora expeditio, lamentatio qua-
relæ. Equidem sperare fuit, temporum aliquâ parte
cunctam in accessis melioris Methodi fatulo: sed
quod accendit facies parat, si aperire homines ocu-
las nolint? Redibat igitur in mentem illud Viti do-
lissimè iudicium: Frustra Methodorum emen-

dationem queri, si non è Scholæ pellatur Ig-
navia. Ad hanc igitur prævidendam commodum regem
fuit conditum, publicare auctorem libellum Iustitiam
Forti, de Ratione studii: quod ad studium a-
morem emitti in Scholæ doceret & diligenti more
inflammaret. Curam ergo hanc recendi apud nos, si-
cut D. Esperius ante annos aliquot in Belgia apud
fuit: sed utram parvum? Ideo refero, de com-
mendatione hujus Auctoris magnas sibi à ple-
risque habitas gratias: apud nos ubi sit, aliam
undique silentium. Legunt an negligant, intelligunt
an intelligere nolint, nescio: facerendum tamen nobis
censet, ut intelligant. Quæstionem illam Vichorum,
An ingratis bene faciendum sit? homini Chri-
stiano esse insolentem statum. Affirmat sequens Chri-
stus, Matth. 5. v. 44. 45. affirmat apostolus,
1. Thim. 3. 17. affirmat ipse quippe Seneca, natura
loci dedit, Misericordiam tuam debere miteri ma-
nem. Etiam enim miser, qui bona sua non intelligit:
miser qui quod mentem tenere cupit, ad tenendi-
viam non venit: miser, qui, si finit, remedia te-
merè ignorat. & omnibus de miseris, qui bona sua
ne intelligere quidem vult, via indicem afferatur,
imò dicit, malis & remedia ostenduntur repellit.
Nos tamen ego persanctiora imitari Deum? pergen-
da iustitiam deum velle, atque si prosperaverit
Deus, prædicit? Hoc est, quod profertur etiam in
nascendo occasionem dedit: cui Forti Redivivi
imponimus titulum: sed sine, ut, si obsecro fuit vi-
sus prius facti, ostendat nos: Incidit scilicet,
quod huius velle, explanatione, & præpare ad res no-
stras accommodatione. Addebat, de pellenda è
Scholis Ignavia: quæquid Ignavia, ingens hoc
ad omnia præclara vitam intercludens saxum,
fuerit amotum, omnes cæteras Informationes,
omnes Exhortationes, omnia bonorum circa
Scholæ desideria, omnes parum Mecroatum
circa eandem curas & sollicitudines, liberales-
que sumptus, & omnia reparata Collegia, Au-
ditoria, Convictus, omnes denique bonas Le-
ges, & omnes Legum custodes; verbo, Omnia,
Omnia.

Z latinského originálu
FORTIUS REDIVIVUS

preložil
MICHAL KNAP.

Titulná strana originálu.

VŠETKÝM OBČANOM VŠETKÝCH ŠKÔL,
ALE NAJMÁ STAROSTLIVÝM KURÁTOROM SLÁVNEJ
POTOCKEJ ŠKOLY

Mladým patri práca, starým rada.

Predstavení škôl, učitelia, žiaci, pozdravujem vás v Kristu!

S radosťou vidím, že sa mi naskytujú príležitosti zavďačiť sa kresťanskej mládeži a školám, a rád ich prijímam, keďže som istý, že mi ich dáva vyššia Prozreteľnosť; len nech nám nechýba usilovnosť chopiť sa ich. Samotné chorobné stavy vecí, samotný poriadok, samotné zlé mravy dávajú príležitosť a popudy hľadať liek, obnoviť poriadok, vydávať dobré zákony. Ale skutočnosť hovorí, že pre našu farbavosť im nevenujeme pozornosť, ani sa nedávame nimi podnietiť, aby sme hľadali nápravu. Zväčša nechávame veci ísť, ako idú, alebo si myslíme, že sme dostatočne vykonali svoju povinnosť, keď ponosami a nárekmi ukazujeme, že poznáme svoje neresti. Preto stále sa ponosujeme, ktorí máme lepší rozhľad, že trčíme v bahne zmätku, a predsa v ňom stále trčíme, pretože nikdy neuvažujeme vážne o tom, ako z neho vyviaznuť, alebo aspoň nikdy sa dosť obratne a vážne nedávame do práce.

Preto naše neresti, ktoré nás raz prikvačili, stále sa pevne udržujú, ba nešťastnou plodnosťou i vzrastajú. Múdry starovek, pozorujúc to a chcejúc to vyjadriť, výstižne vybájal, že Herkules mal preto veľmi ťažký boj s lernejskou hydrou, lebo mala mnoho hláv, a keď jej jednu odťal, vždy jej hneď narástli dve. Nech je ako chce, musíme bojovať proti našim nerestiam, kým ich s božou pomocou nepremôžeme. A ja musím podstúpiť zápas s jednou nákazlivou nemocou škôl, s lenivosťou. Príležitosť mi dáva ponosa múdreho muža, ktorý narieka nad lenivosťou väčšiny učiteľov a len povrchnom konaní povinností svojho povolania na všetkých školách, aj na tejto našej. Dalo sa dúfať, že po zapálení fakieľ lepšej

metódy sa tá tuposť čiastočne vykynoží.¹ Ale čo pomôže zapáliť fakle, keď ľudia nechcú otvoriť oči? Preto mi opätovne prišiel na um úsudok veľkého učenca, že darmo sa hľadá oprava metód, ak sa nevyženie zo škôl lenivosť. Na jej vyhnanie zdalo sa mi vhodným vydať zlatú knižku Joachima Fortia *De ratione studii* (Ako študovať), v ktorej znamenite podnecuje všetkých učiteľov a žiakov škôl k láske k štúdiám. Preto som dal túto knižku u nás vytlačiť, ako to urobili pred niekoľkými rokmi pán Erpenius v Belgicku u svojich krajanov. Ale kiežby s rovnakým výsledkom! Hovorí, že mnohí mu veľmi ďakovali za odporúčanie toho autora. U nás niečo nič také, všade je hlboké ticho. Nevie, či tú knižku čítajú, alebo si ju nevšimajú, či ju rozumejú, alebo nechcú rozumieť. Ale predsa myslím, že musím niečo urobiť, aby ju porozumeli.

Hovorím, že pre kresťana je zbytočná otázka moralistov, či treba nevďačníkom dobre robiť. Lebo to tvrdí Kristus (Mat. 5; v. 44—45),² tvrdí to apoštol (2. Thess. 3, 15),³ tvrdí to i sám Seneca, ktorý vedený svetlom prirodzeného rozumu nás napomína, že sa musíme zľutovať nad biednymi. A biedny je ten, kto nechápe, čo je preňho dobré; biedny je, kto nepozná cestu, ktorou by prišiel tam, kde si najviac žiada prísť; biedny je, kto cíti, ale predsa nepozná lieky; a od všetkých týchto biednejších je ten, kto ani nechce poznať, čo je preňho dobré; kto opovrhuje tým, kto mu ukazuje cestu, ba nenávidí ho; kto odháňa toho, kto mu ukazuje choroby a lieky proti nim. My však predsa vytrvajme v napodobňovaní Boha a aj naďalej chcime ľuďom dobre aj proti ich vôli, a keď dá Boh zdaru, aj im pomôže! Toto dalo príležitosť, aby sa zrodil tento malý traktát, ktorému dávame nadpis „Fortius znova živý“ preto, aby zažiaril v novej podobe, t. j. jasnejším vysvetlením, kde treba, a bližším prispôbením našim pomerom, ak sa v predošlej podobe zdal trochu nejasným. Pripojujeme v titule „Ako vyhnúť lenivosť zo škôl“. Lebo vidím, že ak sa neodstráni lenivosť, táto ohromná skala, ktorá zatarasuje cestu k všetkému slávnemu, sú a vždy budú daromné všetky ostatné poučenia, všetko

¹ Myslí zrejme na svoju knihu *Methodus linguarum novissima*, vydanú roku 1649 v Ležne.

² Ale ja vám hovorím: Milujte svojich nepriateľov, robte dobre tým, čo vás nenávidia; a modlite sa za tých, čo vás prenasledujú a osočujú, aby ste boli synmi nášho Otca, ktorý je na nebesiach.

³ Sv. Pavol: A vy bratia, neochabujte a činite dobre. Ak niekto neposlúchne slová tohto nášho listu, majte sa pred ním na pozore a nestýkajte sa s ním, aby sa zahanbil. Nepokladajte ho však za nepriateľa, ale napomínajte ho ako brata.

povzbudzovanie, všetky želania dobrých vo veci škôl, všetka horlivá starosť nábožných mecénov o ne a všetky štedré náklady; všetky opravy kolégií, posluchárni a konviktov a napokon všetky dobré zákony a všetci strážcovia zákonov, slovom je a vždy bude daromné všetko, všetko: Nože teda pokúsme sa poradiť, ako vyhnúť zo záhradiek múdrosti lenivosť, toto také škodlivé divé zviera, alebo radšej to skúsme urobiť. Ja budem predchádzať príkladom túto krátku úvahu vytlačenú všetkým občanom našej školy a všetkým, ktorí ju budú chcieť, ale s podmienkou, že ju budú čítať; lebo knihy sa nerobia pre mole, ale pre ľudí. Po druhé, že ju budú čítať vážne, aby porozumeli, čo sa v nej hovorí; čítať a nerozumieť je toľko, ako nevšimáť si. Po tretie, aby hovorili medzi sebou o látke v nej preberanej a vzájomne sa pobádali. Prosím vás, začinite byť komunikatívni, ako je svetlo, a nie okultatívni, ako je tma.

AKO VYHNUŤ LENIVOSŤ ZO ŠKÔL

Budeme postupovať ako tí, čo sa radia. Najprv vyložíme vec, ktorá nám robí starosť. Potom budeme hľadať prostriedky, vhodné na odstránenie nerestí. Napokon, keď ich nájdeme, nebudeme leniví chytré ich použiť, všetkých, čo tu môžu mať nejakú úlohu, trochu povzbudíme a podnietime.

2. Vec, ktorá nás tu trápi, je, že školy hlboko upadli do akejsi skrytej choroby, takže niet v nich už vôbec pravej čerstvosti ani živej farby, ale iba chudosť a bledosť, no lieky jednako odmietajú alebo neochotne prijímajú, a keď ich prijmú, vôbec sa nezlepšujú, ba zmietajú sa v zmätkoch a zhoršujú sa.

3. Dobré vieme, že toto zlo má niekoľko rozličných príčin, ale sa nazdávame (teraz, keď sme vyskúmali a našli na jednotlivé neresti špeciálne opravné prostriedky), že sa dajú odvodiť od jedného spoločného prameňa zla. Je to akási zakorenená tuposť a lenivosť, ktorá ani sama od seba nepozoruje cieľ školského života, ani neotvára oči, keď ho iní ukážu, keď ho aj vidí, nedá sa vyburcovať a prebudiť z hlbokého spánku.

4. Aby to bolo jasné, treba po poriadku vysvetliť tie tri slová v nadpise.

I. Čo je škola, keď hľadáme na jej ideu? Ničím iným než cvičišťom práce (príjemnej síce, ale predsa práce) (§ 5—22).

II. Čo je lenivosť a ako mocne sa rozmohla na školách na ich škodu? (§ 23—29).

III. Napokon, čo znamená vyhnúť? A či niečo iné zostáva na

ozdravenie škôl, než celkom vyhnat toto škodlivé divé zviera?
A komu prislúcha táto práca, vyhnat lenivosť zo škôl (§ 40 atď.).

5. Najjednoduchšou definíciou školy je, že je zhromaždením tých, ktorí vyučujú a ktorí sa učia. Ale vyučovať je práca; teda škola je cvičišťom práce. Vyučovať, vravím, je práca, pretože vyučovať nie je ničím iným, než viesť nevedomých k poznaniu; a učiť sa, znamená nechať sa viesť. Ale kto vyučuje, ide popredku; kto sa nechá viesť, nasleduje ho. A ísť popredku a nasledovať znamená ísť; a kto ide, nestojí, neleží, nespí, ani nedrieme, ani nezíva, ale je svieži, pohybuje sa, napína nervy a hýbe celým telom a len neprestajným pohybom dochádza do cieľa.

6. Niektorí by mohli z neskúsenosti namietať, že škola sa volá *scholé* (gr.), t. j. voľno; a voľno je protikladom práce. Je protikladom, ale protikladom mechanickej práce, ktorá unavuje telo, aby bolo jasné, že žiaci sú od nej oslobodení preto, aby sa celou silou mohli venovať tým tuhšej duševnej práci.

7. Podobne nazvali školy hrou, nie preto, aby si žiaci mysleli, že sa im povoľujú kocky, karty, šach a podobné zábavky, ale aby pokladali svoje práce spojené s riadnym štúdiom za potešenie, nie za ťažké namáhanie, ale za lahodné a príjemné hnutia mysle a pohyby tela, aké sú aj pri samotných hrách.

8. Že škola nie je ničím iným ako miestom ustavičnej práce, je zrejmé aj z čestných titulov, ktoré sa školám dávajú, čiže z metaforických definícií, ktorými príliehavo vyjadrujú úlohy škôl a školského života. Niektoré stručne preberieme.

9. *Po prvé*, škola sa nazýva dielňou ľudskosti, kde sa noví a neformní človečikovia formujú, aby dosiahli plné a pravé črty ľudskosti, aby nezostali kíatmi, ale stali sa živými obrazmi božími, tvormi čo možno najpodobnejšími Stvoriteľovi. Preto tak ako dielne mechanických pracovníkov (na má remese nícka, sochárska, maliarska) nestrpia nečinnosti a nečinných ľudí, ale ustavične kypia horlivou prácou (totiž rúbaním, štiepaním, kálaním, tesaním dreva, dlabaním, maľovaním), takže ani jeden deň neprejde bez práce a nepovoľuje sa iný pracovný pokoj, iba pokoj povolený Bohom v siedmy deň týždňa; celkom tak to musí byť zariadené i v školách, aby nijaká dielňa mechanikov nebola aktívnejšia než táto dielňa múdrosti, ktorá nepozná odpočinok, iba keď treba mať voľný čas pre Boha.

10. Školy sa nazývajú aj výrobňami svetla, a to veľmi vhodné, keďže prvotným cieľom škôl je osvietenie mysle, ako rozohňať nám vrodenu tmu nevedomosti, bludov a hriechu. Ak sa teda škola chápe ako výrobňa svetla a svetidiel, treba zároveň primyslieť aj príčinných a vrtkých pracovníkov, z ktorých jedni obstarávajú

vhodný materiál na výrobu fakiel, iní robia knôty, roztápajú, farbivá, lejú, fahajú vosk alebo loj a hotové sviečky ukladajú stl., iní zas pripravujú práchno, kujú osličky, rozsecujú iskry a zápalkami zapalujú svetidlá, dávajú ich na svietniky a poutierajú ich, aby na všetko dobre svietili.

11. Niektorí dôvtipne prirovnali školy aj k stavitel'skému umeniu, keďže sa v nich skutočne utvárajú ľudia, aby postavení kdekoľvek v stavbe budovy dobre zapadali do stavby každej spoločnosti hospodárskej, politickej, cirkevnej ako dobre zapravené kamene a pevne držali stavbu dobrého poriadku. Ak nehľadíme na toto dielo čisto ľudské (lebo ani nie je ním), ale ako na dielo večnej múdrosti, ktoré vykonáva prostredníctvom svojich spolupracovníkov, ľudí, právom vidíme aj v múdrom Šalamúnovi pravý obraz tej múdrosti. Ten, keď išiel stavať Bohu chrám, seba palác a svojej verencii, faraónovej dcére, dom (zdá sa, že tie tri veci sú symbolom cirkvi, štátu a školy), obstaral si ohromný počet znalých a usilovných pracovníkov. Poslal totiž na horu Libanon 80 000 lámačov kameňa a drevorubačov a 70 000 rosičov a tisíc tristo dozorcami. Tam sa rúbali, otesávali a hobľovali cédrové stromy, odnášali sa na breh mora, nakladali na plte a odvážali do Jeruzalema. A práce z kovu sa liah na jeriškých poliach medzi Sochotom a Sartanom. To všetko sa dialo ako príklad, že živé kamene a stromy bez predchádzajúcej veľkej a svedomitej práce tých, čo ich školským umením pripravujú, nedajú sa dobre opracovať pre stavbu cirkvi a štátu. Teda v škole niet ničoho okrem práce, ale príjemnej práce, ak sa konajú správne, ako bolo vo voňavom lese Libanonu a na ružových poliach Jericha (1. Král. 5, 15 a 7, 46).⁴

12. Ak pozeráme na školu ako na stádo božích baránkov, ktorých treba pásť na paši múdrosti, aj tam je usilovná práca, a nie odpočívanie a nečinnosť, ako nás učí patriarcha Jakub. Ten, keď slúžil u svokra Labana a pásol mu stáda, hovoril, že mu slúžil celou silou (Gen. 31, 6)⁵ a nedbal na horúčavu vo dne ani na mráz v noci ani na to, že mu sen neprichádzal na oči (verš 40).⁶ A Boh, ponosujúc sa na pastierov Izraela, že nepasú stádo, neposilňujú slabého, neliečia chorého, neobvazujú raneného, neprivádzajú späť utečenca a nehľadajú, ak sa niečo stratilo (Ezech. 34, 4),⁷ dosta-

⁴ Vulg. 3; Král. 5, 15; 7, 46. Jericho sa nazýva inde v Písme palmovou záhradou (Deut. 34, 3, 2).

⁵ A sami viete, že som celou silou slúžil nášmu otcovi.

⁶ Vo dne i v noci ma páliť horúčava i mráz a sen neprichádzal na moje oči.

⁷ Čo bolo slabé, neposilnil ste, a čo bolo odvrhnuté, nepriviedli ste späť, a čo sa stratilo, nehľadali ste.

točne ukázal, akú bdelosť, starostlivosť a prácu vyžaduje i pasenie ľudí (buď ako oviec v cirkvi, alebo ako baranov, capov, volov, medvedov a levov v štáte, alebo ako barancov, capíkov, junčekov alebo mladých levov v škole).

13. A nie nevhodne sa prirovnávajú školy k semeniskám, sú totiž ozajstnými semeniskami cirkvi a štátu. Lebo ako skúsení ovocinári nesejú a nesadia stromčeky hneď tam, kde majú byť stále a prinášať ovocie, ale na osobitnom mieste v záhrade, ktoré nazývajú semeniskom alebo škôlkou; tak ani ľudí nemožno cvičiť, až keď sú postavení v cirkvi a štáte, ale prv, za mladi, keď sú ešte oslobodení od znášania bremien a súci na cvičenie vo všetkom. Teda záhradník má najviac roboty v samej škôlke, aby zo semien správne vyklíčili stromčeky alebo z lesa prinesené a v záhrade zasaďené korenáče pevne sa zakorenili. Preto ich musí polievať, sadiť, štepením usposobovať, aby neskoršie prinášali dobré ovocie; musí ich orezávať a kaďečo robiť, kým niekoľkoročným ustavičným a starostlivým pestovaním nezmocnejú a nepresadia sa na patričné miesto v záhrade, kde majú prinášať ovocie. Tak je to aj tu; semeniská štátu a cirkvi nevyhnutne vyžadujú veľa opatrnej práce, ak chceme, aby naše rastlinky, z ktorých majú byť ovocné stromy, nevyschli, nestali sa neplodnými, nevyhynuli.

14. A veľmi príliehavo sa prirovnávajú školy k lôžku rodičiek, lebo veď apoštol káže pozeráť na nových kresťanov ako na práve novorodené nemluvnáta a krmiť ich čistým duchovným mliekom (3. Petr. 2, 2).⁸ Keď filozof Sokrates, ktorý bol synom babice, sa stal múdrom, uminil si vstúpiť ľuďom múdrosť, vyhlásil, že sa dal vykonávať prácu babice duši. Bolo to veľmi vtipné. Lebo Boh skutočne naplnil semenami cností svoj milovaný obraz, človeka, ktorému vo všetkých jeho individuách sa dostáva nadania, t. j. schopnosti čokoľvek sa naučiť, nech len nechýbajú ľudia, čo vedľa konať úlohu miluj babice, aby sa šťastne narodilo krásne dieťa výrečnosti a zdravé a mocné dieťa cností. Ale v pôrodniciach sa nepostáva, ale sa usilovne pracuje; kým sama matka trpí ostré bolesti a verná babica obstaráva na ich zmiernenie potrebné lieky a umne ich mieša a múdro podáva, z prítomných každý robí niečo pre blaho rodičky a zdravie rodiaceho sa dieťaťa. Ak nemôžu robiť nič inšie, modlia sa. A či si myslíme, že umenie vykonávať úlohu babice duši nie je rovnako vážne a ťažké a že sa môže vykonávať bez práce alebo ako hra?

15. Napokon vhodne sa nazýva škola zápasískom múz a prirov-

⁸ Citát naráža vlastne na Petrov prvý list (žiadajte si duchovné, neskazené mlieko ako novorodeniatko).

náva sa k vojne. Lebo v nej sa zhromažďuje z vyberanejšej mládeže vojsko do boja proti nepriateľom človeka, t. j. proti nevedovšetkého mužu barbarstva a bezbožnosti. A kto kedy videl, żeby sa vojna viedla bez mnohých ťažkostí? Tam sa nejde na zábavu, nedokončí. Len potom sa dostane veliteľovi, vodcom a vojakom odpočinku a bezpečnosti a za radostného piesania občanov počty a veľa výhod.

16. Z toho môže byť zrejmé, čo sú školy a akých pracovitých občanov, čiže učiteľov a žiakov vyžadujú a akých kurátorov, ktorí sa im ustanovujú za (gr.) ergodiaktai (dozorcov práce). Aby to bolo jasnejšie, pozrime jednotlivu ideu dobrého učiteľa, dobrého žiaka a dobrého kurátora.

17. Dobrým učiteľom je ten, kto sa usiluje byť tým, za čo ho pokladajú, t. j. učiteľom, nie maskou učiteľa. Teda nebude sa vyhýbať učiteľskej práci, ale ju bude vyhľadávať a nebude konať prácu len naoko, ale vážne, nie do vetra, ale pre ozajstný a ustavičný pokrok žiakov, vzťahujúc všetko na seba a svojím príkladom vstúpajúce žiakom výrok Senecov: *Ušlechtilých duchov živi práca. Nestaci, keď neodoprieš prácu, žiadaj si ju. Nie je mučné báť sa potu.*⁹ Dobrý učiteľ hľadá, koho by mohol učiť (na lepší učiteľa sa tešia, keď majú veľa žiakov, hovorí Fabius);¹⁰ hľadá, čo by učil, dychtivo túžiac každého naučiť všetko. Skúma, ako by mal učiť, aby čisté pramene náuk vtekali do mysli bez bitky, bez kriku a násilienstva, bez protivností, príjemne a milo. Snaží sa ako usilovný sochár čo najkrajšie vykreslať, pomalovať a všakovak opracovať malé obrazy božie a urobiť ich čo najpodobnejšími ich najdokonalejšiemu pravzoru; dychtivo si žiada ako ozajstný rozdávač večného svetla rozháňať duševnú tmu a vliat do všetkých citov a činov svetlo; ako pi'ný staviteľ na všetky strany vyrubuje horu vzdelania, zväža, znáša, rozmeriava, urovnáva, spája, aby zaplnil celý priestor ľudskej duše stavbami, prispôsobujúc všetko všetkým zmyslom a umne to usporiadajúc; ako dobrý pastier naveky je so stádom svojich baránkov a starostlivo dbá, aby ich bránil pred zúrivosťou divej zveri, chránil pred nákazlivými chorobami, odvracal od scestia bludov, pásol na zdravej paši života a napájal na potokoch živých vôd; ako usilovný záhradník sa stará, aby všetky nebeské rastlinky, ktoré sú mu zverené, aby ich pestoval v svojej záhradke, po celú jar svojho života sa riadne sadili, polievali, upev-

⁹ List 31, 7.

¹⁰ M. Fabius Quintilianus, *Instit. orat.* I, 2, 9.

ňovali a posilňovali; ako verný pôrodník rodiacich duchov nič nerobí bez najpozornejšej starostlivosti, aby duchovia ľahšie a šťastnejšie vydali svoje plody; napokon je ako statočný vodca v boji proti barbarstvu a všetkej bezbožnosti atď.

Šťastné školy, ktoré majú takých učiteľov!

18. Tak isto aj dobrý žiak bude presne zodpovedať svojmu menu, bude dychtivo túžiť po učení a nebude sa vyhýbať nijakej práci, aby si nadobudol vedomosti. I jeho ušľachtilé srdce nech živí práca a nech ani jemu nestačí neodopierať prácu, nech si ju žiada, nebojac sa vôbec potu. Preto si nevytýči prostredné, ale najvyššie cieľe, vždy bude hľadať, čo by sa učil, kým bude cítiť, že mu niečo chýba, vždy bude hľadať, od koho by sa mohol učiť; bude všade napodobňovať učiteľov, súperiť so spolužiakmi, bude sa snažiť čo najväčší vyrovnať sa usilovnosťou a prospechom tamtým, týchto prevýšiť; jeho túžbou bude pretvoriť sa ako dobrý materiál na najlepší obraz, podobný samotnému Bohu; bude ako čistý vzduch, ktorý horí túžbou prijať svetlo; ako dobre urovnané stavenisko, ktoré očakáva, aby sa zaplnilo krásnymi stavbami múdrosti; bude ako baránok, ktorý veľmi túži po paši a duchovnom pokrme; ako šľachetný stromček, ktorý dychtí po tom, aby sa rozrástol v košatý strom božieho raja a hojne prinášal chutné a voňavé ovocie; bude ako duša, ktorá cíti, že je naplnená božskými semenami, a vrúcne si žela vydať živý plod múdrosti a cností za pomoci tých, čo jej vstúpajú dobré mravy; konečne bude ako dobrý vojak, ktorý poslúcha rozkazy svojich vodcov a veľmi túži po trofejach.

19. Dobrým kurátorom školy je ten, kto sa všemožne stará o blaho školy a kto vidí svoj prospech len v tom, čo je pre školu dobré. Lebo verí, že to je jeho Sparta, kde ho povolali, aby ju všetkými možnými spôsobmi vyzdobil.¹¹ Robí teda to, čo robí dobrý vodca s vojskom; obstará preňho ráznych vodcov, tribúnov, centuriónov; radí alebo prijímať len takých vojakov, alebo cvičiť ich na takých a navyká ich na presný poriadok. Vystrojí ich čo najlepšie výzbrojou, zavedie disciplínu, prísahou zaviazne k vernosti, sľubí a dáva im načas vyplácať spravodlivý žold, napokon ich zavedie proti nepriateľovi a rozkáže im statočne sa držať; keďže nikdy nepovoľuje vojsku nečinne zaháľať, ustavične ho cvičí v rázności stavaním tábora, obstarávaním krmiva, poradovými cvikmi a zrážkami s nepriateľom. A kedykoľvek dôjde k boju, jazdí dookola, zriaďuje alebo obnovuje šík, stále prosí, povzbudzuje, na-

¹¹ Zrejme sa tu naráža na známu latinskú sentenciu: „Spartam, quam nactus es, orna“ — Spartu, ktorú si dostal, vyzdob — prevzatú z gréčtiny 4Spartan elaches dauan kosmei u Diag. 8, 16 alebo v Eurip. zlomku 723 n).

lieha sľubmi a hrozbami, prebehľkov priťahuje späť, slabým pobeďlí a koná a nezanedbáva nič potrebné. Vie totiž, že neúspechom by pripravil vlasti skazu, sebe hanbu a zneuznanie a že bezpečnosť viasti a pre seba triumf môže očakávať iba od víťazstva atď.

20. Hľa, aká sa tu všade vyžaduje čulosť a rezkosť, neprestajná aktivita ducha, napínanie síl a húževnaté štúdium, ustavičné podnikanie a stále bedlenie bez prestávky, žiadne postávanie a uvažovanie o tom, čo sa vykonalo, ale o tom, čo ešte ostáva vykonať, kým sa nedosiahne cieľ.

21. A či toto všetko vidíme, že sa deje s takou horlivosťou na školách? Kiežby! Lebo hneď by bolo aj tu vidieť, ako sa pri bedlení a práci s božím požehnaním všetko darí.

22. Ale toto všetko marí tá zhubná a hníla beštia, lenivosť, na ktorú sme sa začali žalovať. Aby sme sa rozohnili vyhnať ju, pozrieme: 1. Čo je lenivosť? 2. Ako sa zapelešila na školách? 3. Aké škody robí?

23. Lenivosť je hnus z práce spojený s darobnosťou. Z toho vyplýva, že 1. alebo sa vyhýba práci, a kde sa dá, odľahuje sa od nej; 2. alebo sa koná bez chuti, chladno, povrchno a ledabolo alebo napokon 3. urobí sa v nej prestávka a opustí sa začaté dielo.

24. A či nevidíme tieto tri veci všade na školách? Či učitelia a žiaci neutekajú z nich radšej než prichádzajú do nich? (Vyjmúc tých, čo si tam zarábajú na živobytie, keďže inde by si nevedeli, a tak sú prinútení na nich zotrvať). Či aj tí, čo ostávajú, nehľadia stráviť najviac času postávaním a záhaľkou? A či v hodinách, ktoré sú povinné venovať štúdiám, nerobia všetko ospanlivo, chladno, lenivo, len aby sa povedalo? Napokon neutekajú z nich ako z pekárne, i keď nedosiahli cieľ vyučovania?

25. Ak pozeráme špeciálne na učiteľov, je zjavné, že sú posadení lenivosťou, po prvé z toho, že sa nestarajú o to, aby si zadovali pravé a plné svetlo pravého vzdelania, a tým menej podnikajú prácu potrebnú na jeho nadobudnutie. Aby to uznali, predložim im pred oči sťa zrkadlo Erasmov výrok, ktorý je pripojený k Fortiovi (v lat. vydaní str. 175) týmito slovami: *Kto bude chcieť niekoho učiť, bude sa usilovať podávať to najlepšie* (hovori niekoho, akoby hovoril jedného človeka; čo teda bude robiť ten, kto bude chcieť učiť celú školu a zasvätiť tomu celý život?). Ale kto chce správne podať to najlepšie, ten musí vedieť všetko; alebo ak to človeku nie je dané, musí vedieť aspoň to najdôležitejšie z každého odboru vedy. Pri tomto (t. j. pri učiteľovi literárnej školy)¹² ne-

¹² Znamená asi učiteľa vedeckého kurzu, t. j. klasických jazykov.

uspokojím sa desiatimi alebo dvanástimi autormi, ale budem požadovať celý okruh vedomostí, aby všetko vedel aj ten, kto chce naučiť i veľmi málo. Teda bude musieť poznať všetkých spisovateľov a čítať predovšetkým najlepších, ale tak, aby ani jedného nevynechal úplne nepovšimnutého atď.¹³ A koľkí spomedzi učiteľov sa starajú, aby si najprv sami nadobudli také vedomosti, aby boli živou knižnicou a pre svojich žiakov žiarivým slnkom, ktoré ich svojimi lúčmi zo všetkých strán osvetľuje?

26. Z toho vyplýva, že to, čo kto málo pozná, nemôže naučiť, alebo ani nevie napomáhať prospech žiakov, alebo sa oň ani nestará. Prosím vás, ktorú školu naplňujú správcovia dobrými autormi? Koľko autorov preberú ročne? Desať alebo dvanásť? Ale Erasmus nie je s toľkými ešte spokojný.

27. Ale i keď jedného-druhého preberajú so žiakmi, ako usilovne to robia? Koľko hodín vyučujú denne? Či vidno veľa Fortiovo, ktorí by mohli svedčiť o sebe to, čo on: Každý deň som vyučoval dvanásť hodín; okrem toho, aby som sa cvičil, raz som deklamoval o Bohu alebo o svete alebo o iných témach (pozri pod titulom 16 De ratione docendi — Ako vyučovať).¹⁴ Kde sú takí Fortiovia?

28. A čo povedať o žiakoch na školách? Či nie je zrejmé, že väčšinou sú všade v moci najurputnejšieho nepriateľa, lenivosti? Lebo po prvé, majú myseľ a srdce zahalené akousi hrubou tmou, takže nemôžu vidieť žiaru pravého a plného vzdelania. Preto nepocítujú v sebe ani túžbu po ňom, keďže sa uspokojujú povrchným vedením; sú otrokmi malého vzdelania, podobajú sa lenivému, darobnému zajatcovi, ktorý by mohol roztrhať putá a vyslobodiť sa zo žalára, ale sa nestará o to a radšej trávi život v tme a špíne.

29. Po druhé, majú uši posadnuté lenivosťou počúvať učiteľov, a niekedy aj nechufou. Počúvajú ich, akoby nepočúvali, a keďže sú veľa rokov žiakmi, ostávajú len žiakmi.

30. Ale lenivosť sa usadzuje aj v ich očiach a zahaľuje ich tmou, takže sú darobní aj súkromne čítať knihy, sú podľa mena študentmi dobrých umení, ale v skutočnosti chovancami lenivosti a nečinnosti.

31. Čo mám povedať o jazyku? Že ho má väčšina žiakov lenivý, ukazuje to, že sa zriedkakedy opytujú, odpovedajú unavene a neďbajú o výrečnosť.

32. A čo vnútornejšie zmysly? Aj tam je všetko lenivé. Nežia-

¹³ Celý citát je prevzatý zo začiatku Erasmovho traktátu De ratione instituendi discipulos (Ako vyučovať žiakov).

¹⁴ V bazilejskom vydaní z roku 1541 na str. 34 namiesto declamabam je: interim declamare.

dajú si myseľ pást na paši múdrosti, nechcú unúvať pamäť tým, aby sa každý deň naučili dačo a uschovali to do vnútornej pokladnice duše, tobôž, aby chceli ducha bystriť vlastným rozjímaním.

33. Ruky veľmi mnohých sú také lenivé, že sa nestarajú, aby vypísali z autorov dobré postrehy, a tak si neurobia pokladnicu excerptov (bez ktorých preda nemožno sa stať vzdelaným).

34. Táto lenivosť čiastok spôsobuje ochablosť a malátnosť celého tela a duše, takže veľmi mnohí, zabúdajúc na svoj cieľ, pre ktorý márnia utešenú jar svojho života, roky mladosti, jedením, pitím a spánkom (nielen v noci viac ako treba, ale aj vo dne).

35. Alebo ak sa i cvičia v niečom, sú to nevhodné cvičenia, nehodné tohto slávneho druhu života: kocky, karty, atletika alebo pástiarstvo, neužitočné prechádzky, prázdne reči, pijatíka, lumpovačka v noci atď.

36. Konečne, aká je bedlivosť škôldozorcov nad školami? Aká usilovnosť v pátraní po neporiadkoch? Aká vážna snaha odstraňovať zmätky? Niekde vôbec nielo škôldozorcov, lebo sa vôbec neustanovujú. A kde sú, zriedka sú dosť súci na svoju úlohu, dosť bystrozrakí na všetko a dosť horliví a preto nezastávajú dôstojne svoj úrad. Totiž zriedkakedy navštevujú školy, zriedka skúšajú učiteľov a žiakov, zriedka karhajú nedbanlivých atď., nechávajú veci ísť, ako idú, aby nikoho neurazili.

37. Čo z toho môže vzísť? Iba to, čo vidíme v dielňach mechanikov, kde postávajúci robotníci mrhajú čas spánkom, hrou a záhaľkou, takže diela ostávajú nespravené alebo nedokonané. A to, čo sa stáva v podnikoch staviteľov, kde sa ani materiál v lese nerúbe, ako treba, ani sa presne nepilí, neteše a nehobľuje a staveniská alebo sa nechávajú nezastavané alebo namiesto sľúbených palácov sotva sa postaví chalupy, aj tie sú pošpatené ešte škárami, hrboľmi, riadne neomietnuté. A to, čo sa stáva vo vojne, kde lenivý vodca a leniví vojaci aj pri najskvelejších príležitostiach strácajú víťazstvo. A to, čo sa stáva v záhradníctve alebo v roľníctve, kde rastie na zanedbaných poliach burina, ktorú treba spáliť, kde je namiesto lahody trnie, namiesto plodov neplodnosť atď.

38. Takto školy zamorené lenivosťou strácajú všetko očakávané ovocie a dodávajú zo svojich dielní namiesto krásnych sôch neforemné kláty, namiesto svetla sveta čmudiacu hlavne, namiesto čistých baránkov bujné capy, namiesto ovocných stromov trnité kry. Ak sa má toto všetko zlo dakedy napraviť, treba zo škôl vyhnať lenivosť.

39. Ale čo znamená vyhnať? Je to istý násilný čin proti niečomu, čo nás stále obťažuje a nechce sa samo vzdialiť ani sa nedá podob-

rotky odstrániť. Vtedy to totiž alebo krikom odoženieme od seba, alebo rukami odstrčíme, alebo bijeme palicou, alebo odháňame bicou a všelijakými spôsobmi zastrašovania a zaháňania na útek.

40. Keď sa nám teda prikazuje zahnať lenivosť, prikazuje sa nám robiť násilie najhoršiemu zvyku, ktorý nás uvrhuje do zmäčkovosti, a tak spútava putami akejsi ohavnej ospalosti, že sa stávame neschopnými lovu múdrosti. A prikazuje sa nám robiť jej násilie tak, aby sa nemohla v lone škôl zapelešiť, keďže nikde sa netrpi.

41. Ale kto pôjde vyháňať túto potvoru? Keď onen známy kalýdonský diviak (básnikmi ospevovaný) hrozne pustošil etólske polia a krásne vysadenú vinicu Oineovu, píšu, že sa z celej Etólie zišli najsilnejší poľovníci, aby toho diviaka zabili.¹⁵ A u nás, keď vĺk pustoší stádo, pozbehávajú sa šľachtici, mešťania i sedliaci a idú statku na pomoc. Napokon, keď vtrhne hlboko do vlasti nepriateľ, každý sa chytro ponáhľa do zbrane. Či sa teda tak isto nemajú zbehnúť všetci tu, kde sa chránia polia štátu, vinice cirkvi a stáda baránkov Kristových, mládež pred ďaleko väčšou pohromou, než by mohla spôsobiť akákoľvek divá zver alebo najhroznejší nepriateľ?

42. Vyhnat toto divé zviera prislúcha najväčšmi tým, u ktorých je najviac zapelešené. A kto je to? Väčšina ponôs sa dotýka učiteľov a tí ich zvalujú na žiakov. Ale bezpochyby hreší sa na oboch stranách, keď sa učiteľom ťaží rezko vyučovať a žiaci sa nechečú usilovne učiť. Teda jedni i druhí sú opanovaní lenivosťou, ale väčšiu vinu majú na tom učiteľia, lebo od nich ako z prameňa vytekajú k žiakom škodlivé potoky napodobňovania.

43. Ale nech vzťahujú túto starosť na seba všetci, ktorých prácu, cnosť, povesť, svedomie a napokon aj blaho nivočí toto divé zviera. Na školách sú to učiteľia a žiaci so svojimi inšpektormi a mimo školy rodičia, pastieri cirkvi a kresťanské úrady, ktorým sa zveruje všetka správa ľudských vecí.

44. Učiteľia budú zaháňať lenivosť jednak od seba samých, jednak od žiakov.

45. Od seba samých po prvé: uvážením vznešenosti svojho povolania, ktorú vyjadril Boh týmito slovami k prorokovi: Aby si vysádzal nebesá a zakladal zem (Iz. 51, 16). Hľa, škola je škôlkou cirkvi, základom štátu a vy predstavení školskej mládeže ste vysáďačmi oboch rajov, nebeského i zemskeho. Čo je slávnejšie od vás, ak ste skutočne tým, ako sa voláte?

¹⁵ Toho diviaka skolil Oineov syn Melesgros, ale cenu víťazstva prepustil Atalanta. (Porovnaj Ovid. Metam. VIII, 260 a nasl.)

46. Aj usilovní mechanickí pracovníci musia zaháňať lenivosť. Z nich každý sa usiluje vyniknúť v remese, na ktoré sa dal (ak nie je babrák), a mať poruke každý pre svoju špeciálnu prácu isté príručky a pomôcky. Kováč si vie zmäkčiť železo, aby sa dalo ťahať ako vosk, a potom ho formuje. Zlievač vie roztopiť kovy, aby boli tekuté, a potom uleje najkrajšie sochy. Maliar vie živo zobraziť tvár, akú chce. Záhradník vie s neklamnou istotou sadiť, pestovať a všelijako krásne stvárňovať stromčeky. A tí, čo formujú ľudí, nebudú sa hanbiť dať sa týmito všetkými prevýšiť?

47. Potom aj okrem tohto prirovnania treba si pomyslieť, ako je mrzko byť v nezhode so sebou samým a len sa volať niečím, ale nebyť tým. Ako vravím, neučený učiteľ iných a lenivý vodca iných nie je ničím iným než tieňom bez vecí, mračnom bez vody, studňou bez prameňa, lampou bez svetla, t. j. vecou nanič. Hanba! Preto každý, čo si sa dal sem najat, rob svoju prácu. Dostávaš žold? Konaj vojenskú službu. Hráš rolu učiteľa? Vyučuj, alebo odlož masku učiteľa.

48. Treba si pomyslieť aj na hanbu, ktorú môžu lenivci očakávať. Lebo ako Diogenes, keď zazrel chlapca, čo sa neslušne správval, právom udrel palicou jeho vychovávateľa a povedal: Ako to takto učíš?, nech sa podobne boja faciek tí, ktorých žiaci ustavične hrešia jednak z nevedomosti, jednak pre zlé mravy. Lebo sa dá ospravedlniť, keď hrešia takí, ktorí sa ešte nevedia viesť ponechaní na seba alebo zle vedení; všetka vina padá na lenivých alebo nevedomých vodcov, ktorí mali dosiahnuť, aby nehrešili tí, ktorých sa podujali viesť.

49. Ale predovšetkým bude musieť roztrhať putá nešťastnej lenivosti odmena sľúbená tým, ktorí verne osvecujú iných, t. j. že budú naveky žiariť v nebi ako svetlo na oblohe (Dan. 12, 3),¹⁶ ako aj tie hrozné blesky Boha: Prekliaty, kto ľstivo koná dielo božie (Jer. 48, 10). Prekliaty, kto nechá slepého blúdiť na ceste (Deut. 27, 18). Beda vám, slepi vodcovia! (Mat. 23, 16). Beda vám, pastieri, ktorí pasiete seba samých, ale moje stádo nepasiete! (Ez. 34, 2, 3).¹⁷ Beda tomu, kto pohorší jedného z najmenších (Mat. 18, 6).¹⁸ Ale pohoršuje každý, kto nestavia, hoci môže, hoci je to jeho povinnosťou. A keď je beda tomu, kto pohorší čo i len jedného, stokrát beda tomu, kto pokazí svojou nedbalosťou mnohých.

¹⁶ A tí, čo budú učením, budú žiariť ako svetlo na oblohe.

¹⁷ Správne: Beda pastierom Izraela, ktorí pásli seba samých. Všetky pasú stáda? Mlieko ste jedli a vlnou ste sa prikrývali, a čo bolo tučné, zabíjali ste, ale moje stádo ste nepásli.

¹⁸ Ale kto pohorší jedného z týchto maličkých, ktorí veria vo mňa, lepšie by mu bolo atď.

50. Od žiakov bude odháňať dobrý učiteľ lenivosť trojakým spôsobom: Po prvé, ustavičným príkladom usilovnosti, rezkosti a znaním námah pred ich očami. O, aké je to účinné! Lebo od jedného horiaceho uhľa vhodného na hromadu vyhasnutých vzbĺčia všetky, keď zaľúkame do nich. A ak jediný Alexander sa vrhne do hlbokého snehu alebo prudkej rieky alebo do húfa nepriateľov, celá vojsko ho bude nasledovať a zvíťazí. Zažeň teda, verný učiteľ, lenivosť od seba a zanedliho uvidíš, že tým ju odoženieš aj od svojich žiakov. Nejaký udatný Fortius,¹⁹ ak sa mu nebude ťažiť rezko vyučovať denne štyri, šesť, osem, ba i desať hodín, zbadá, že mu nechýbajú takí, čo ho rezko nasledujú a výborne prospievajú.

51. Po druhé, keďže je obava, že otupejú, keď sa im bude prikazovať iba počúvať a pozerať, treba im povoliť, ba nariadiť a požadovať od nich prax. Všetko, čo učiteľ učí, nech im rozkáže napodobňovať a nech dáva pozor, ako to robia, a keď sa niekto pomýli, nech ho hneď opraví. Zaiste, pri robote bude rásť chuť do roboty. Lebo ľudská duša má rada činnosť, teší sa pohybu a cvičeniam, len nech ju vieme viesť, a nie ubíjať.

52. Po tretie, ten cieľ napomáha i priateľské a milé zaobchádzanie so žiakmi, aby sa nebáli učiteľa ako tyrana (lebo strach pomätie ducha), ale aby ho milovali ako otca a horlivo pracovali. Priznávam sa, že keď som vstúpil do niektorých škôl, divil som sa a bolelo ma, že sa učiteľská práca koná tak neumne. Pobadal som totiž, že niektorí učitelia vidia začiatok a koniec svojej autority ako nemé sochy, dávajú úlohy, ako sa hádžu psom kosti, aby ich obhrýzali, a potom zúria, keď nedostanú presné práce. Ale čo je toto inšie než ubíjanie prirodzenej chuti do štúdia a mocné vzbudzovanie hnusu k nemu? Ty, modla, máš jazyk, a nehovoríš? Máš uši, a nepočuješ? Máš oči, a nevidíš? Chceš len, aby sa ti klaňali? Nemôžeš byť svojim žiakom Bohom, ak neprestaneš byť modlou,²⁰ nemôžeš hrať úlohu učiteľa, ak nehráš aj úlohu otca.

53. Aj žiaci musia pomáhať pri zaháňaní lenivosti. Ale to im nemôžeme vstevovať nijakým účinnejším spôsobom než príkladmi a rozumným vedením, ako sme už povedali. Ak predsa bude potrebné odôvodňovať a povzbudzovať, treba im vstevovať predovšetkým lásku k múdrosti, potom spríjemňovať práce na jej dosiahnutie a napokon, ak i takto budú leniví, treba použiť tresty.

¹⁹ Slovná hra, v inom jazyku nenapodobiteľná (Fortis Fortius).

²⁰ Podľa cirkevných otrcov idolum = modla (nie tieň zomrelého).

54. Hovorím, že predovšetkým treba žiakom odporúčať múdrosť, pokiaľ je to len možné, aby opojení láskou k nej necitili prácu vynakladanú na jej dosiahnutie. Ale čo to znamená, byť múdrom? Znamená to vedieť rozlišovať veci a vedieť si všade voliť dobré namiesto zlého a lepšie namiesto menej dobrého a vždy vedieť nájsť pre žiadané dobré ciele dobré prostriedky a mať poruke spoločy, ako ich použiť, a tak, kdekoľvek kto je a čokoľvek robí alebo trpí, byť v svetle; a mať aj pre iných dobré rady; a byť milo výrečným, mať slušné správanie a byť naozaj pobožným; a preto byť Bohu milým a u ľudí obľúbeným, a tak už v tomto živote šťastným a blaženým.

55. Preto na dosiahnutie tohto takého veľkého dobra neslobodno odopierať nijakú prácu, pretože cesta cnosti je ťažká a okrem potu neobsahuje nič slávne. Boh predáva ľuďom svoje dary za prácu; no pre cnosť nijaká cesta nie je neschodná, lebo každá práca je príjemnejšia než záhaľka. A kto si vytyčil vysoké ciele, musí mať rád bdenie a prácu a vyhýbať sa prepychu, rozkošiam a všetkému, čo láme ducha. Alexander, hoci mladý, nič neváhajúc, podmanil svet; aj svet vedy sa dá dobyť, ak chce niekto, nič neváhajúc, stále stúpať a každý deň umom niečo dobyť. Lenivosť je mrzká a ohavná chyba, pretože robí z človeka, tvora veľmi podobného anjelom, neforemný klát. Treba žiakom rozkazať, aby pozorovali aj iné stvorenia na nebi a na zemi, ako každé čím je vznešenejšie, tým je pohyblivejšie a aktívnejšie; ako je slnko a všetky nebeské telesá v ustavičnom pohybe, tak ako sú aj anjeli v ustavičnej službe. A naopak, čím je niečo nehybnejšie, tým je podležšie a väčšmi opovrhované, ako skaly a blato, určené na to, aby sa po nich šliapalo atď.

56. Ak toto niekoho nepohne a ani príkladmi sa nedá povzbudiť, aby zahnal od seba lenivosť, tak, ak je spomedzi mladších, nech ho pohne prút; ak je zo starších, treba ho vyhnať zo školy ako stelesnenú lenivosť. Lebo čo má robiť medzi študentmi ten, ktorý neštuduje a ktorý má v sebe viac z nebytia než z bytia? Menej početné vojsko ráznych vojakov má viacej sily zvíťaziť než nekonečno množstvo bojkov a lenívcov.

57. A čo môžu škôldozorcovia²¹ na vyhnanie lenivosti zo škôl? Všetko, ak urobia týchto šiestoro vecí. Po prvé, nech obstarajú mládeži dobrých, t. j. učených, nábožných, humánných a pracovitých učiteľov. Musia byť totiž učení, lebo nikto, kto málo vie, nemôže učiť; nábožní, lebo len tým je slúbené, že sa bude dať

²¹ O ich úlohách hovorí Komenský podrobnejšie v *Leges scholae* XXIII.

všetko, čo budú robiť (Žalm 1, 3);²² humánni, čo by túžili všetko svetlo, ktoré dostávajú od Boha, odovzdávať iným, hotoví nehanbiť sa ani seba samých učiť, čo ešte nevedia, aj iných bez závisť učiť; napokon musia byť pracovití, pretože, ako sme videli, celá škola je pracovňou.

58. Po druhé, škôldozorcovia sa neuspokoja, keď veci raz dobre zariadili, lebo zlé zvyky (tak isto ako prirodzenosť) môžeš vyháňať vidlami, predsa sa vždy vrátia.²³ Preto po tretie, často budú nadvštevovať školy, aby sa presvedčili, či všetci konajú svoje povinnosti. Po štvrté, budú sa starať, aby sa platy načas vyplácali a aby sa mimoriadne usilovní odmeňovali mimoriadnymi odmenami, ne-dbanlivých naopak nezabudnú postrašiť, vyhrážajúc sa alebo stíhajúce ich trestami. Konečne, aby sa nemohol nikto vyhovárať, že nevie dopodrobna svoje povinnosti, alebo z lenivosti to predstierať, dajú dva razy do roka pred všetkými prečítať všetky školské pred-pisy.

59. A či aj rodičia tu zmôžu niečo? Veľmi mnoho. Tak ako je isté, že z cirkvi a zo štátu sa lenivosť neodstráni, ak sa neodstráni zo škôl, isté je, že sa nemôže odstrániť ani zo škôl, ak sa neodstráni aj zo súkromných príbytkov tým, že sa deti budú doma správne cvičiť v rezkosti, a tak pekne pripravovať pre školu. Lebo veľmi múdro sa hovorí: Znameníť ochranku ľudského pokolenia je v kolíske, keď sa deti chránia pred nečinnou tuposťou, ktorá pokazí celý život. Preto najmúdrejší národ, Partovia a po nich Lacedemončania každý deň prísne cvičili svoje deti v pohybe, práci a rýchlo poslúchať vo všetkom, nedávajúc im raňajky, len keď sa pretekmi v behu a hádzaní unavili a pot sa im líal z čela cícerkom. Ó, keby školy dostávali deti takto akosi vopred vycvičené v rezkosti (ale nie, ako to býva, lenivé kláty), ako ľahko by sa mohli na tomto základe budovať akokoľvek diela školskej práce!

60. Teda nábožní a múdri rodičia prispievajú dobrou pomocou k vyhnaniu lenivosti zo škôl, ak prv vo svojom dome nenechajú pre ňu nijaké miesto, nebudú ani sami viesť záhaľčivý život, ani deťom a rodine nebudú dovoliť nečinne postávať, ale aby všetko, čo má ruky, bolo v pohybe a nejakej dobrej robote. A malé deti, kým

²² Blažný je muž, ktorý nešiel na poradu bezbožných a nedal sa na cestu hriechov a nesedel na stolci moru, ale má záľubu v zákone božom a o ňom rozmýšľa vo dne i v noci. A bude ako strom zasadený pri toku vôd, ktorý prinesie svojho času ovocie, a jeho listie neopadá a všetko, čo bude robiť, bude sa dariť.

²³ Por. Hor. Epist. I, 10, 24: *Prírodnosť môžeš vyháňať vidlami, predsa sa vždy vrátia.*

ich pre útlý vek nemožno zamestnať vážnou prácou, nech sa zamestnávajú hrou a nech sa im nikdy nedovoľuje nečinne hliviť.

61. Ak sa k tomu pripoja zbožné vzdychy rodičov k Bohu a rodičia budú deti včas posielat do školy, nebudú ich stáde zo všetkých príčin vyvolávať a budú sa často dozvedat, čo tam robia a ako prospievajú, je nemožné, aby práca v škole nešla omnoho rezkejšie. Prinajmenej ich môžu pri obede i pri večeri (keď sa ne- stráca nijaký čas a ináč kvôli duchu treba sa o niečom rozprávať) vyskúšať, čo sa toho dňa učili. Nech budú odpovedať akokoľvek, nebude chýbať úžitok, po ktorom sa túži, ani zbystrovanie mysle a jazyka zo dňa na deň.

62. A pastieri cirkvi by mohli veľmi veľa urobiť pre ozdravenie a zachovanie škôl, keby vážne chceli. Keby chceli, vravím, nielen aby sa volali sluhami, ale aby aj boli napodobňovateľmi Kristovými a nezahrnovali do svojej pastierskej starostlivosti len dospelých, ale aj maličkých, baránkov, podľa Kristovho príkladu majúc rozkoš z tých, v ktorých sa kochá Boh a anjeli. Nie aby osobne sami vychovávali mládež (na to by im nestačili sily), ale aby vychovávateľov mládeže (rodičov, pestúnky, vychovávateľov, učiteľov, správ- cov atď.) podľa slova božieho správne poučovali o ich povinnos- tiach a prosbami, povzbudzovaním, zaprisahávaním, dozeraním, na- právaním prísne ich nútili, aby neboli lenivi. A keby sa niekde ukázala zaťatá hlavatosť, aby mali poruke zbrane svojho boja, mocné v Bohu, na rozbúranie opevnení a vyvrátenie pýchy, ktorá sa vypína proti božiemu poznaniu (2. Kor. 10, 4).²⁴

63. Čiastkou tejto vážnej pastierskej starostlivosti o školy budú i časté, ba ustavičné, celým zhromaždením cirkvi k Bohu vrúcne vysielané prosby o božie požehnanie pre školy. V niektorých dobre usporiadaných štátoch a cirkvách, kde sa ľudia živia z rudných alebo soľných baní alebo obchodom, podľa chvályhodného zvyku sa zaviedlo (tak isto inde v čase sejby, žatvy alebo obračiek), že tie verejné práce, z ktorých ľudia žijú, verejnými modlitbami sa od- porúčajú Bohu. Ale tu ide o viac, ako dorábať chlieb, víno, dobý- vať soľ, zlato; stádeťo majú vychádzať pre blaho teraz žijúcich i budúcich dobrí a múdri mužovia. Ó, aká by to bola teda svätá vec, keby všade, kde je slávna škola²⁵ (prvotriedne semenisko cirkvi a štátu), konali sa na všetkých bohoslužobných zhromaž-

²⁴ Lebo zbrane nášho boja nie sú telesné, ale v Bohu sú mocné zboriť hradby, rozrušiť výmysly a všetku pýchu, ktorá sa vypína proti božiemu poznaniu. Každú myšlienku chceme Kristovi podrobiť v poslušnosť a sme pri- chystaní potrestať každú neposlušnosť, len čo vaša poslušnosť bude dokonalá.

²⁵ T. j. gymnázium, z ktorého sa dá prestúpiť priamo na akadémiu (univer- zitu), pretože už samo mávalo filozofický kurz.

deniach modlitby k Bohu, ktorými by sa národ, rodičia, tutori, pestúni, ako aj učitelia, žiaci, dozorcovia škôl a úrady podnecovali k horlivosti v konaní svojich povinností a zvolávalo by sa z neba božie požehnanie! Ak to niekto pokladá za neužitočné, dokazuje, že to nevie správne oceniť.

64. O, kiežby Boh vzbudil v tomto národe nejakého ohnivého Eliáša, alebo ak sa jeho dobrotivosti páči, niekoľkých, ktorí by obrátili srdcia otcov k synom a srdcia synov ku svojim otcom, aby prichádzajúci Pán nestihol krajinu kľatbou! (Mat. 4, 6.)²⁶ Ach, kde je nejaký Ján Krstiteľ, čo by svojou horlivosťou spôsobil, aby kráľovstvo múdrosti utrpelo násilie! (Mat. 11, 11.)²⁷

65. Ale rovnako by bolo treba, aby aj tí konali svoju povinnosť, čo vládnu mocou. Kiežby každý z nich na seba vzťahoval, čo sábska kráľovná povedala Šaiamúnovi: Posadil ťa Pán na svoj stolec ako kráľa namiesto Jehovu, Boha tvojho (2. Chron. 9, 8), t. j. aby pamätali, že sú vysoko postavení namiesto Boha, a robili len to alebo najviac to, čím sa mocne zjaví svetlo božej slávy a napomáha blaho národa nielen v prítomnosti, čo sa deje správnym spravovaním štátu a cirkvi, ale aj do budúcnosti, o čo sa snažia prozreteľnou výchovou mládeže školy. Lebo taký je budúci vek, akí sa do neho vysielaajú jeho budúci občania. Množstvo múdrych je spásou sveta, povedal najmúdrejší z kráľov, za vlády ktorého prekvitali štúdiá múdrosti a s nimi všetko (Múdr. 6, 26).²⁸

66. Ale ako budú títo vysoko postavení mužovia napomáhať rezkosť na školách? Predovšetkým aj svojím príkladom, jednak inde, jednak tu ráznym konaním a múdrym usporiadaním všetkého, aby iní videli, že im také veci ležia na srdci, a aj sami dostali chuť. Lebo zriedkakedy klame známy výrok: Podľa kráľovho príkladu sa správa celý svet.²⁹

67. Potom otváraním nových alebo znovuvybudovaním zrúcaných a reformovaním buď mravmi, alebo štúdiami skazených škôl a ustanovovaním za vodcov mládeže a tým zase za inšpektorov mužov vážnych, múdrych, nábožných, usilovných a ducha Achillovho,³⁰ ak sa vôbec nájdú takí; t. j. takých, čo nebudú prichodiť ako trúdy do úľov spásat med, ale ako včely z túžby robiť med; ale musia týmto verným pracovníkom zabezpečiť statočné živobytie, aby chcejúc sa vyhnúť hladu, nemuseli zbehnúť z tohto svätého

²⁶ Citát je z proroka Malachiáša 4, 5, 6.

²⁷ Veru, vravím vám, nepovstal medzi narodenými zo žien väčší nad Jána Krstiteľa.

²⁸ Ale množstvo múdrych je zdravím sveta.

²⁹ Claudianus 8, 299, 300 (vyd. Jeep, zv I, str. 79).

³⁰ T. j. udatný ako Achilles.

školského povolania. Rozumiem tým platy, s akými by mohli byť spokojní dobrí mužovia, čo budú usilovne pracovať pre Boha a pre kresťanskú mládež, a tým i pre cirkev a pre štát. Lebo ináč bude veľmi pravdivý výrok:

Ak nedáš do lampy petrolej, nebude ti cestou svietiť.
Ak sa neodmeníš za prácu, robotník ti zlenivie.

68. Napokon tým, že dajú učiteľom potrebnú autoritu a budú ich brániť štítom svojej autority, aby cnosť a poctivosť netrpeli znevažovaním, osočovaním a nenávisťou; týmito isté podľa duše, ktoré nenávidia cnosť (s ktorou nestačia zápoliť) neprestávajú tajnými Isťami podnecovať proti tým, čo si to nezasluhujú, a rozvracať veci, ktoré sú dobre usporiadané alebo sa začínajú usporiadať. Tak sa vinou ľudskej nerozumnosti a zákernosti satanovou obyčajne maria alebo aspoň zdržujú všetky najkrajšie úmysly a podujatia, ak nie sú na stráži tí, čo vládnu, a v dôvere v božiu pomoc nerozmečú satanove machinácie.

69. Aj my sme tu skúsili, ako sa opovažuje stavať proti cnosti jedovatosť a proti usilovnosti lenivosť, ale tajne a podkopnou prácou, takže to bolo zjavným znakom zlého svedomia. Pokúsil som sa tu bojovať proti lenivým, aby cítili, že tu nebude pre nich miesto, keď raz to, čo je najlepšie, zvíťazí nad tým, čo je zvyčajné. A zlomyseľníkov skrotí Boh a horlivosť tých, ktorí sú namiesto Boha.

70. Pošepkáva sa, že nová metóda je ťažká a protiví sa rozumu. Kiežby takí pošepkávači počúvali Senecove slová: Šlachetné je hľadiť nie na svoje sily, ale na sily svojej prirodzenosti.³¹ Hovorím, kiežby títo malomyseľní nehľadeli na terajší stav rozumu a školy, ale na to, čo je rozum a škola!

71. Špeciálne sa ponosujú, že nová gramatika je ťažká. Ak budú pokračovať, odvážim sa dať jej scioppiovský³² nadpis „Grammatica philosophans“ a učni sa stanú majstrami a majstri učňami. Lebo keď učitelia nechcú ist popredku, pôjdu popredku žiaci, ak nie vaši, ale inde iní.

³¹ Dial. IX, 6, 2.

³² Gašpar Scioppius (vl. menom Schoppe), nemecký klasický filológ, politik a diplomat (1576—1649), človek veľmi hašterivý (preto ho volali canis grammaticus), ale veľmi učený a nadaný. Vydal niekoľko kritických a exegetických príspevkov k latinským a gréckym autorom a spis, na ktorý tu Komenský naráža: Grammatica philosophica sive Institutiones grammaticae latinae (prvý raz v Miláne 1628, druhý raz v Amsterdame 1664). Komenský dobre poznal spisy i jazykovednú metódu Schoppeho, ktorý napodobnil aj slávnú Bránu Bateho, z druhej strany zas Schoppe si veľmi vážil Komenského spisy.

72. Ja zatiaľ neprestanem súriť ako tajomstvo, (lebo je to tajomstvo), že mladších treba navykať, aby nič nerobili, nemysleli a nehovorili ináč ako článkovane, v mechanickej štruktúre a zákonitosti, aby aj na náhle otázky, čo, ako a prečo takto, rozmýšľali, hovorili, robili a vedeli udať dôvod. Na to naozaj treba hľadať inakšie pravidlá, než sú obyčajné.

73. Ak sa niekomu nepáči, že tak voľne hovorím o týchto veciach, ten nevie, aká veľká je sila lásky, ktorá neváha vytiahnuť niekoho aj za vlasy z plameňov alebo z krútnavy, i keď sa táto služba momentálne nepáči. Ale prosím vás, pamätajte, že sme ľudia, zrodení pre ľudskosť, a nie pre divokosť. Preto nikto sa nespráva divoko tam, kde je reč o tom, ako sa všetko zjemňuje.

74. Ja pokladám za najspravodlivejšie, aby sme sa na tomto štadióne navzájom povzbudzovali k rezkosti nielen slovami, ale aj príkladom; nielen príkladom, ale aj slovami. Na chlapcov, ktorí utekajú do cieľa, vzťahuje sa tento výrok básnika: Posledný nech oprašívie!³³ Ale vzťahujme to na seba v tomto vážnom behu múdrosti my všetci, muži a mladíci! Lebo zaiste, kto tu nebude chcieť utekať, oprašívie. Ak sa mu to páči, nech sa páči. My hovoríme a budeme hovoriť horlivejším, pracujeme a budeme pracovať.

75. Ale predsa sa nevzdávam nádeje, že čo sa tu v mene božom zasialo, riadením božím prinesie úrodu; ak nie hneď, ale vo svojom čase. Hľa, roľník čaká na vzácnu úrodu zeme a je trpezlivý, kým sa jej nedostane jarného a jesenného dažďa, hovorí apoštol (Jak. 5. 7).³⁴ Dúfajte so mnou to isté, lepšie duše! A pretože dúfate, pripojte k nádeji v pomoc božiu svoju usilovnosť! Aby som ju podnikol, podujal som sa na túto krátku úvahu o vyhnaní lenivosti zo škôl a po jej dokončení (ako medzitým Boh dal) vám ju teraz, milí Uhri, dávam a venujem. Buďte zdraví, silní a navzájom sa podnecujte!

Lebo vychádza vaše slnce.

CHVALOREČ O PRAVEJ METÓDE

³³ Hor. Epist. II, 3, 417.

³⁴ Pozrite, roľník čaká na vzácnu úrodu zeme a je trpezlivý, kým sa jej nedostane jarného a jesenného dažďa.

Z latinského originálu
METHODI VERAE ENCOMIA

preložil
MICHAL KNAP.

Methodi Veræ

ENCOMIA.

*Ex Fabula de Labyrintho Dadales, filoque
Atadnes.*

Parakini habita sub tempus erigendæ Classis
Latinæ primæ, quæ VESTIBULARIS est.
Anno 1651. Febr. 13.

Generosissime Patrone, Nobiliff. Rev. Clariff.
Viri, totaque Studioforum cohors, Conventi-
mus in sancto Dei nomine ad initium facien-
dum exsequutionis consiliorum nostrorum, de
redigenda meliorem in ordinem studiose pube vestra,
præficiendoque illi literaria militia duce, & incho-
andis feliciter primis Tirocinii Velitationibus. Ma-
luissem sanè rem differri adhuc, donec arma
militiæ hujus omnia haberentur parata: Libelli
putate huc destinati omnes Typo exscripti, qui ob
Typographorum absentiam necdum inchoati
sunt. Metuo enim (ut ne quid dissimulem)
difficultates; necubi hæreamus, aut progre-
diamur impeditius. Verumenimverò quia rem
diutius prorogari Vobis non placuit, parebo
voluntati Vestræ potius, quam consilio meo.
Non adeò fortè peccabimus, si hic etiam fieri
permittamus, quod aliàs communiter accidit,
ut quicquid incipit tarde fit. Modò non culpa tri-
buatur mihi, aut Methodo, si non ab initio sta-
tīm tanti appareant, quantos optamus, profe-
ctus: dabit enim Deus, ut nihilominus tamen
de die in diem melius se disponant omnia.

In quam spem ut Vos erigam, constitui præ-
senti hodierno actui præmittere dissertatiun-
culam, de Methodi veræ Laudibus, & Usu.

NON 1

De 1

Titulná strana originálu.

PODĽA BÁJE O DAIDALOVOM LABYRINTE A NITI ARIADNINEJ

REČ V POTOKU

PRI OTVÁRANÍ PRVEJ TRIEDY LATINSKEJ, KTORÁ JE
PREDSIEŇOU (VESTIBULARIS)

13. februára 1651.

Urodzený patrón, vznešení, ctihodní, slávni mužovia a celý zá-
stup študentov! Zišli sme sa v svätom mene božom, aby sme začali
uskutočňovať svoje plány uviesť našu študujúcu mládež do lep-
šieho poriadku, aby sme im postavili na čelo vodcu do boja na poli
vzdelania a šťastne začali výcvik nováčkov. Pravda, radšej by som
bol chcel, aby sa vec odložila, kým nebudú pripravené všetky
zbrane pre tento boj, t. j. vytlačené všetky knižky na to určené,
ktoré sa pre nedostatok tlačiarov ešte ani nezačali tlačiť. Bojím
sa totiž (aby som nič nezatajil) ťažkostí, aby sme neuviazli alebo
nepostupovali ťažšie. Keďže ste však rozhodli, že vec sa nemá
dlhšie odkladať, poslúchnem radšej vás než svoj rozum. Preto
azda nezhrešíme, ak dovoľíme, aby sa i tu stalo, čo sa ináč vše-
obecne stáva, že všetko, čo sa začína, je nedokonalé. Len nech sa
nedáva vina mne alebo metóde, keď sa hneď od začiatku neukážu
také výsledky, aké si želáme, lebo dá Boh, že sa jednako bude
všetko zo dňa na deň zlepšovať.

Aby som vzbudil vo vás túto nádej, umienil som si pred týmto
dnešným aktom predniesť menšiu rozpravu o chvále a úžitku pra-
vej metódy.

Aby ste trocha s radosťou počúvali, keď budem o tom niečo roz-
právať, umienil som si (podľa príkladu najväčšieho učiteľa) ho-
voriť v podobenstvách a budem vám vykladať o bludisku v laby-
rinte, v staroveku ospevovanom, a potom o šťastnom vynájdení
Ariadninej nite, ako sa vymotať z toho bludiska. Počúvajte ma,
žičliví poslucháči! Budem sa usilovať, aby ste sa nenudili a potom

neľutovalí, že ste ma počúvalí. Lebo bude to hra ducha, ktorý bude obrátne aplikovať veci vymyslené na pravdivé. Najprv vyrozprávam baj, ako ju rozprávali v staroveku; potom ju použijem pre naše terajšie predsavzatia, t. j. na odhalenie škodlivosti neporiadku a užitočnosti poriadku.

Baj opisujú starovekí autori takto: Mínos, kráľ ostrova Kréty, mal manželku Pazifae, ženu s neprírodnými chuťkami, ktorá z cudzoložstva s býkom porodila netvora, poločloveka a polobýka, zvaného Minotaurus. Raz prišiel na Krétu ako hosť veľmi nadaný umelec Daidalos a ponúkol kráľovi, že mu bude stavať veľmi nadaný budovy. Kráľ ho prosil, aby mu vystavil labyrint, t. j. spleť tú budovu bez východu ako žalár pre toho jeho ohyzdného netvora. A tak Daidalos vystavil budovu, všade plnú nekonečných kľukavých ciest, siení, svetlic, priechodov, ktoré stúpali nahor a zostupovali nadol, že keď vstúpili niekoho dnu alebo sám od seba vošiel, stále blúdil dookoľa a nikdy nenašiel východ. Tam zatvoril Mínos toho svojho netvora Minotaura a vydal rozkaz vrhať tam na smrť odsúdených zločincov, aby ich alebo netvor zožral, alebo aby zahynuli hladom.

Raz prišiel zo zvedavosti na Krétu syn aténskeho kráľa Téseus. Chytí ho a máli ho hodiť do labyrintu. Keďže to bol veľmi švárny mládenec, Ariadna, dcéra kráľa Mínosa, zľutovala sa nad ním a (na Daidalovu radu) dala mu spasiteľnú radu, ako by sa mohol oslobodiť od večného blúdenia a záhuby. Bolo to veľmi jednoduché, ale stačilo to na ten úmysel: kľbko nítí, ktoré mal priviazať o vehod, potom ho niesť so sebou a chodiť dookoľa, odmotávať, aby vracajúc sa tade, kade predtým vchádzal, našiel východ. Lesť sa podarila a Téseus sa dostal von. Ariadnu, ktorá mu dopomohla k záchrane, odviezol so sebou. A keď nastúpil po otcovej smrti na aténsky kráľovský trón, vykonal toľko pamätihodných činov, že spomedzi mnohých jeho jediného pokladali za Herkula. Medzi inými jeho činmi sa uvádza, že zriadil zápasisko, vlastne dal mu ráz umenia, kým predtým sa zápasilo iba veľkosťou tela a silou, vôbec nepoznajúc umenie.¹

To máte rozprávku, milí poslucháči. Čo tým chcel rozumieť ten svojim spôsobom múdry starovek, mytológovia vykladajú takto. Labyrintom chceli vraj naznačiť toľko, že ľudský život je zmotaný a tak poprepletaný mnohými ťažkosťami, že nikto sa nemôže vymotať, iba ak zvláštnou rozumnosťou. Najmä pre tých, čo spravujú štáty, ako králi a vládcovia národov, stále vznikajú ťažkosti bez

¹ Zdá sa, že túto zásluhu, ako aj iné pripočítali Téseovi až neskôršie, keď hľadali v ňom zakladateľa všetkého aténskeho zriadenia.

konca, jedny väčšie než druhé. To bolo jednou príčinou toho, že u všetkých spisovateľov toľko počujeme o Téseovi. Lebo Téseus nemohol sa bez Daidalovho umenia vymotať, t. j. sama sila tela i ducha bez istej rozvahy a božieho nadania nikdy nestačí na veľké úlohy. Tak vykladá baj o Téseovi a Daidalovi a aplikuje ju na ľudský život vynikajúci mytológ našej doby Natalis Comes.² Zdá sa, že sa to dá špeciálnejšie a jasnejšie aplikovať na ľudské veci, aby sme mali živý obraz všetkého, čo sa vo svete dialo doteraz zmätene, ale riadením božej múdrosti sa obráti na dobré.

Ten kráľ celej Kréty Mínos nech predstavuje kráľa vesmíru Boha. Keď s jeho Pazifaou, jeho verným obrazom, človekom, cudzoložil pekelný býk Satan, vzišiel z toho nešťastným pôrodom netvor Minotaurus, t. j. múdrosť zmiešaná z božieho a satanského semena, ktorá predstavovala zvrchu čosi krásne a nebeské, podobnosť s Bohom, a naspodku čosi zemité a škaredé, zverskosť. Lebo chceli sme byť bohmi, ale v diabolskej forme; Bohu podobní vševedúcnosťou, diabloti rovní porušením poslušnosti. Kráľ vesmíru, aby nás potrestal, záhradu rozkoše nám pretvoril na labyrint, aby človek z tela, ktorý si osobuje vševedúcnosť, nenachádzal spôsob, ako sa dejú diela božie od začiatku až do konca, ktoré Boh koná vo svete (Eccles. 3, 11).³

Hľa, podľa Šalamúnovho svedectva svet je skutočne veľkým labyrintom, ktorý uzatvára v sebe všetky menšie labyrinty. Lebo blúdime aj po nespočetných menších labyrintoch, každý vo svojom. Pochybuješ? Prestaň pochybovať. Nič pravdivejšie nemožno povedať, ako že pre každého človeka (ako to zvyčajne býva) je jeho zamestnanie (pre hospodárov ich hospodárstvo, pre politikov ich politika, pre teológov ich teológia, pre právnikov ich právo, pre lekárov ich medicína, pre filozofov ich filozofia, pre logikov ich logika, pre gramatikov ich gramatika atď.) veľmi pomotaným labyrintom, plným nepreniknuteľných bludísk, ako povedal Vergílius,⁴ alebo i nepozorovateľných, ako ich nazval Catullus.⁵ Veľmi mnohí, nenachodiac stáde východ, alebo zahynú hladom, nikdy až do smrti

² Natalis Comes (alebo de Comitibus, vlastným menom Conti Noël) nar. v Miláne 1520, zomr. 1582; strávil takmer celý život v Benátkach. Okrem prekladov antických spisov a básní napísal aj poučné dielo „De venatione libri VI“ (1561), výklad svetovej histórie „Universae historiae sui temporis libri XXX“ (1572) a spis, z ktorého je prevzatý tento výklad mýtu „Mythologiae sive explicationes fabularum libri X“ (v Benátkach 1551 a neskôršie znova).

³ Všetko urobil dobré vo svojom čase a odovzdal im svet, aby diskutovali o ňom, aby človek nenachádzal dielo, ktoré Boh vykonal od začiatku až do konca.

⁴ Aen. VI, 27.

⁵ Carm. 64, 115.

nenасыtení pravou vedou a žiadostami, alebo sa stávajú koristolou samotného netvora, t. j. upadajú do neprirodzených, kacírskych, záhubných domniенок, a tak rozostávajú na strany nenávisťou, svármi, vzájomným vraždením seba samých trhajú, ako to vidieť po celom svete, v štátoch, cirkvách a školách.

Tézeus, syn aténskeho kráľa, zobrazuje tých, čo majú lásku k pravej múdrosti. (Gréci totiž nazývajú Minervu Aténou, ktorú pokladali za bohyňu múdrosti.) Aj týmto synom múdrosti sa stáva, že buď z vrodenej zvedavosti ľudskej mysle, alebo zvedení vonkajšími príkladmi nezriadeného života tiež upadajú do oných svetenských labyrintov. Ale dcéra večného kráľa, tá večná múdrosť, ktorá tvorí, zachováva a spravuje všetko, zmilujú sa nad nimi, poskytuje im pomoc, aby sa dostali z bludiska von, jednoduchým, ale dostačujúcim prostriedkom, veľmi dobre znázorneným obrazom nite. Lebo čo jednoduchšie sa dá pomyslieť od nite, ktorá nemá nerozmotateľné uzly, nijaký tvar okrem dĺžky, nijakú zvláštnu vlastnosť okrem ohybnosti a pevnosti? A predsa čosi také, prostotu a priamosť nám odporúča všade vo svojom slove božia múdrosť ako pomoc v každej spletitej situácii. Nech ma stráži prostota a priamosť, hovorí Dávid (Žalm, 25, 21).⁶ Marta, Marta, znepokojuješ sa pre mnohé veci, a predsa len jedno je potrebné, hovorí Kristus (Luk. 10, 42).⁷ A zase: *Podte ku mne všetci, ktorí sa namáhate a ste obťažení a ja vám dám odpočinúť. Vezmite na seba moje jarmo a učte sa odo mňa, lebo som tichý a ponížený srdcom, a nájdete odpočinok svojim dušiam* (Mat. 11, 28). A opäť: *Svetlom tvojho tela je tvoje oko. Ak je tvoje oko zdravé, celé tvoje telo bude mať svetlo* (Mat. 6, 22). A zase Šalamún: *Kto chodí rovno, chodí isto* (Prísl. 10, 9). Teda prostota a priamosť, jednota alebo jednosť, dobrotivosť a poníženosť bez pompézneho vystatovania, ktoré vidia a hľadajú len podstatu vo veciach, sú tie veci, z ktorých pripravuje božia múdrosť liek pre všetky ľudske zmätky. Chcete, aby som vám to ukázal na príkladoch? Ukážem na niekoľkých.

V labyrintoch teológie Ariadninou nitou je najprostejšia viera, ktorá verí všetko, čo Boh zjavil, nič úzkostlivo neskúmajúc; je ňou najprostejšia láska, ktorá plní všetko, čo Boh zjavil, nič úzkostlivo neskúmajúc; je ňou najprostejšia láska, ktorá plní všetko, čo Boh prikázal, nič neotáľajúc a nedišputujúc; je ňou najprostejšia nádej, ktorá očakáva všetko, čo Boh prisľúbil, nič nepochybujúc

⁶ Vo Vulgáte nie je tento výrok v žalmoch. Autor myslí iste na tieto slová: *Nevinní a spravodliví príhulí ku mne, lebo som sa pridržal Teba* (Žalm 24, 21).

⁷ Marta, Marta, staráš sa a znepokojuješ pre mnohé veci, a predsa len jedno je potrebné.

preto, že sa prisľúbené veci ešte neukazujú. O šťastní patriarchovia, proroci, apoštoli, mučeníci a všetci prostí a nábožní kresťania, ktorí majú takúto nit prostej viery, lásky a nádeje!

V medicíne je takou Ariadninou nitou miernosť a správna a jednoduchá výživa s miernymi cvičeniami, ktorá slúžila v prvej dobe takmer do tisíc rokov. A tak i teraz sú mierni, ktorí nepoznajú prehľadnosť, pilulky, klystiry, skarifikáciu, seknutie žily a podobné katovanie tela (ako hovorí nábožný teológ Aretius).

Takou Tézeovou nitou je v právnictve úsilie o to, čo je spravodlivé a dobré, a utváranie úsudku o veciach na základe lásky, alebo kde je to nemožné, toleranciu. Lebo kde panuje spravodlivosť, spojená s ľudskosťou (ktorá nehnodným z priazne nič neprikladá, hodným z nenávisťi nič neuberá, dobré skutky všade pochváli a odmeňuje, zlé všade karhá a tresce), tam nemožno nezahnať chyby a nepodnecovať a nerozmnožovať cnosti. Preto šťastný je štát, kde má každý takúto usilovnú snahu o to, čo je spravodlivé a dobré! Ale čím bude znalosť práva namáhavejšia, tým spletitejší bude labyrint; bude unavovať a rozptyľovať zostavovaním a riešením nespočetných rozmanitých prípadov a znemožniť vyjsť.

Ale poďme my k labyrintom škôl, aby sme hľadali a s božou pomocou našli Ariadninu nit a takto sa z nich vymotali. Pre školy je veľkým labyrintom po prvé samotné množstvo učiva. A toto množstvo sa rozlieva do štúdia jazykov, filozofie, matematiky, mravov a kdekade natoľko, že všeobecné vzdelanie sa zdá nikdy nevyčerpateľným oceánom a veľmi hustou horou, cez ktorú sa sotva niekedy dá prejsť. Potom je labyrintom veľká rozmanitosť učiva, takže sa mnohí zo strachu pred závratom boja všetkému čo len prizrieť. Napokon metóda vyučovania a učenia je taká spletitá, že tým, čo sa pokúšajú prejsť záhradou štúdií, prekáža v ceste na tisíce odbočiek, strmín a zákrut. Tieto bez konca tak unavujú ducha, že sotva kto nájde východ do plného svetla múdrosti a mnohí musia odpočívať v jaskyniach iba zlomkovitých vedomostí a tam sa akoby pochovať.

Z toho je už súčasne zrejmé, akú Ariadninu nit potrebujú školy. Je to nejaká vyberaná metóda štúdií, ktorá má byť jednoduchá i ľahká, ale predsa dostačujúca, aby sa so šťastnou odvahou dalo prejsť všetkými jaskyňami štúdií, a taká pevná, aby sa dala kdekoľvek natiahnuť a pritom vydržala, nepretrhla sa a neopustila pútnikov vo vedách. Zdá sa nám, že sme našli takú lepšiu, jemnejšiu a istejšiu metódu štúdií, ktorú sme s pomocou mnohých veľkých duchov istý čas skúmali a konečne je s pomocou božou taká urovnaná, že právom ju možno prirovnať k Ariadnovej niti,

a preto vám ju dožičíme, synovia z tohto národa Aténčanov a Mí-
nervy, t. j. múdrosti. Nejdem teraz obširnejšie ukazovať, čo a aký
je tento spôsob, ako v štúdiách ľahšie prenikáť do všetkého, lebo
niet na to času. Ale predsa stručne to naznačím. A vy, milovaní
Tézeovia, samou praxou to podrobnejšie skúsite, ak si zaumieníte,
že sa dáte nami viesť a nebudete pohrdať jednoduchosťou metódy.

Budte istí, že postupujúc dopredu a vracajúc sa nazad pomocou
ustavičnej analýzy a syntézy prejdete všetkými kútmi labyrintu
vzdelania bez toho, že by ste v ňom zapadli a zahynuli. Z nich
prvá vás zavedie do všetkých zákutí všetkých labyrintov a nič
nenechá pred vami skryté (čo je, pravda, v každom vednom odbore
podstatné); druhá vás zase privedie späť z úžín teórie na polia
činov. Keď pridáte k nim lampu porovnávania, kdekoľvek budete,
spôsobí, že budete v svetle.

Zdá sa, že hovorím hádanky? Tieto hádanky rozlúšti a objasní
sama prax. Pre slovo „metóda“ bude totožnosť alebo jednakosť
pri vyučovaní jazykov, histórie, filozofie, teológie a všetkého iného
onou faktou porovnávania. Táto tak osvetlí všetko množstvo roz-
ličného učiva, že keď sa porozumie jedna vec, porozumeť ňu sa sú-
časne mnohé iné, podobné a nepodobné, odlišné a opačné veci;
a prekonanie jednej ťažkosti zanedlho spôsobí, že sa prekonajú
mnohé iné. Ale ako som povedal, na tomto mieste netreba sa
púšťať do podrobností výkladmi o tajomstvách lepšej metódy, lebo
zostavené do pravidiel a každodennou praxou osvetlené a vysvet-
ľované nikto z vás ich nebude môcť nepoznať, iba ak sám nebude
chcieť.

A teraz ukážeme a zo dňa na deň úplnejšie budeme ukazovať
pri štúdiu latinského jazyka to, čo bolo doteraz pre školy prvého
typu naozaj labyrintom, v ktorom deti, mladíci, mužovia i niektorí
starci vysokého veku zmätene blúdili dookola počas celého detstva
a mladosti alebo i života a sotva nachádzali alebo vôbec nenachá-
dzali východ. Ale my sme už presvedčení, že tento smutný labyrint
sa zmení v našej škole v pôvabnú záhradu tak, že sa toto celé
štúdium rozdelí len na tri štádiá, t. j. na tri triedy, ktoré treba za tri
roky absolvovať. V prvej z nich (ustavičným paralelizmom medzi
vecami a slovami) položia sa základy latinského jazyka, a tak
i všetkej krásnej literatúry; v druhej sa preberie štruktúra; v tretej
sa k tomu všetkému pridajú ozdoby každého druhu. Po šťastlivom
skončení týchto tried dá Boh možnosť vkročiť do zelených hájov
vyšších štúdií, rozdeliť ich podobnými metódami a tak isto i pro-
striedky k nim a príjemne nimi prejsť. Aby sa to stalo, ako si že-
láme, my všetci neprestaneme vrúcnyimi vzdychmi unúvať Otca
svetla, od ktorého prichádza každý dobrý dar zhora.

A vy, milovaní Uhri, hľadte, aby ste nezanedbali túto milost
božiu. Vám doteraz nechýbali Daidalovia, nadaní stavitelia laby-
rintov, v ktorých utápali zvedavosťou zvedených mladíkov; nechý-
bali v nich ani netvory bludov a sofistického mudráctva, ktorým
hádzali tam zapadnutých mladencov, aby ich zožrali. A neprijmete
Ariadninu niť vám ponúknutú, t. j. cestu jasnej metódy, ktorá
vás príjemne povedie cez všetko a bezpečne privedie späť? Dú-
fame v iné; zdá sa nám, že už vidíme čosi iné, totiž radosť vzbú-
denú v duši a veľkú ochotu začať touto cestou štúdiá a pokračovať
v nich. Sláva vašej cnosti a zápalu konať dobré štúdiá! Sláva vašej
nádeji, ktorá nedovolí, aby sa vaše túžby zmarili, ak budete v tom-
to raz začatom štúdiu príčinliví, čulí a vytrvalí. Dúfajte pevne!

Ale prejdime na vec, pre ktorú sme sa zišli, aby sa založila
prvá, najnižšia trieda latinskej školy z moci vyššej vrchnosti. To
sa stane, keď bude vyhlásený hlasovaním zvolený správca tejto
prvej triedy a urodzený pán riaditeľ v mene Ich Výsosti ho po-
tvrdí a keď sa prečíta zoznam mladíkov (v dost veľkom počte 113),
ktorých vyučovaním sa poveruje, a napokon keď sa vyhlásia do-
časné predpisy dobrého poriadku, platné, kým sa nevypracujú
pravidlá pre celú školu. V mene Pána. (Nasledoval sám inaugu-
račný akt.)

**UZITOČNOST
PRESNEJ NOMENKLATÚRY VECÍ**

*Krátká reč povedaná pri otvorení
druhej triedy, ktorá je dverami (ianualis), 14. marca 1651*

De Utilitate accuratæ Rerum Nomen-
claturæ Oratiuncula ,

Recitata sub tempore erigendæ Classis secundæ ,
• Januarii. 14. Martij.

Auditores Eximii , omnium Ordinum !

Appropinquat gratiâ Dei *tempus Vernum* ,
quò ad vitam revocabuntur omnia ! &
tempus Æquinoctiale , quò per universum Terra-
rum orbem noctibus exæqvabuntur dies , in
Nationibus omnibus ! & *tempus Luminosum* ,
quò Sol septentrionalibus Zodiaci signis ho-
spitatus , nobisqve propè verticalis factus , raro
ab Horizonte discedet nostro. Faxit Deus , ut
Vet Ecclisia redeat quoque ! Faxit Deus , ut *sa-
pientia Sol* supra nostrum quoque se elevet Ho-
rizontem ! Faxit Deus , ut Gentis quoque no-
stræ cum cultissimis fiat exæqvatio ! Eò enim
reformatoria nostra studia , voluntate Cellissi-
morum Principum , votisque vestris , suscepta ,
tendant. Addite vota votis , dilectissimi , ut
quàm certò assequemur illa quæ à Naturæ
cursu expectamus , tam certò potiamur iis ,
quæ nobis ab Artis industria pollicemur , ope
DEI !

Z latinského originálu

DE UTILITATE ACCURATAE RERUM NOMENCLATURAE

preložil

MICHAL KNAP.

Titulná strana originálu.

KRÁTKA REČ POVEDANÁ PRI OTVÁRANÍ DRUHEJ TRIEDY,
KTORÁ JE DVERAMI (IANUALIS)

14. marca 1651.

Veľavážení poslucháči všetkých stavov!

Z milosti božej blíži sa jarné obdobie, keď sa všetko znova prebudí k životu. Blíži sa rovnodennosť, keď sa dni na celom okruhu zeme u všetkých národov vyrovnajú nociam. Blíži sa obdobie svetla, keď slnko navštívi severné súhvezdia zvieratníka, bude takmer kolmo nad nami a len nakrátko bude opúšťať náš horizont. Daj Bože, aby sa i cirkvi navrátila jar! Daj Bože, aby nastalo aj vyrovnanie nášho národa s najvzdelanejšími národmi! Lebo k tomu smerujú naše reformné podujatia, ktoré sme z vôle Ich Výsosti vašich kniežat a na vaše želanie podnikli. Pripojte k tomu pevné odhodlanie, moji milí, aby sme tak isto dosiahli to, čo si s pomocou božou sľubujeme od usilovného pestovania umenia, ako isto dosiahneme to, čo očakávame od prírodného diania.

Nedávno sme otvorili prvú triedu latinskej školy, ktorá je predsieňou, a vypracovali sme pre ňu metodické pravidlá. V nej musia začiatočníci vo vzdelávaní položiť prvé, ale pevné základy poznania vecí a jazyka. Dnes nám prichodí otvoriť druhú triedu, ktorá je dverami. V nej treba malým kandidátom pravého vzdelania v jednoduchom a prirodzenom poriadku vyložiť celú štruktúru vecí a jazyka, aby boli riadne pripravení pre vyššie štúdiá. Keďže mi tu treba niečo prehovoriť, rozmýšľal som, čo by som si vybral za tému svojej rozpravy. Bol by som rád ukázať výhody poriadku a postupnosti a že neslobodno vrútiť sa do paláca vzdelania oblokmami alebo podzemnými chodbami, ale vchádzať predsieňou, dverami a sieňou. Ale keď som bližšie pristúpil k veci, rozhodol som sa povedať vám krátku reč o užitočnosti presnej nomenklatúry vecí, ako je ona nielen cestou výborne vedúcou ku všetkému vzdelaniu, ale otvorenými dverami, ktorými sa bezprostredne vchádza. Kým vyložím svoje myšlienky o tejto látke, prosím vás, trpezlivo ma

počúvajte! Nebudem vás dlho zdržovať, keď uvidím, že ste pozorní.

Nič sa nemôže chválou vyvyšovať alebo hanou znižovať, kým sa prv nezistí, čo a aké je to, čo ideme chváliť alebo haniť. A tak darmo by som vám chcel, poslucháči moji, povedať chváloroč o presnej nomenklatúre vecí, prv než by sme sa zhodli na tom, čo je to nomenklatúra vecí. Budem teda hovoriť, ak ráčite dávať pozor.

Ludská reč sa skladá zo slov a slová sa nevzťahujú na nič, iba na veci, ktoré označujú, a tým prenášajú spolu so sebou ich obrazy z mysle hovoriaceho do mysle počúvajúceho. Z toho je zrejmé, že nič neoznačujúce slová (ako bolda, datit, fitu, ap., ktoré sa nevyskytujú azda v nijakom jazyku) sú nanič. Tak je to i so slovami, ktoré majú síce svoj význam, ale my ho nevieme, ako tieto arabské slová: Abach, Ibil, Ha atď. Z toho vyplýva, že reč je tým lepšia, čím je obsažnejšia a zrozumiteľnejšia, a tým nejasejšia, čím je menej obsažná a zrozumiteľná. Lebo stade dostávajú ľudské slová váhu proti papagájovým slovám a rozhovory medzi múdrymi ľuďmi proti ženským pletkám.

Nomenklatúra vecí je presná, keď je 1. plná, 2. s vecami paralelná, 3. úplne zrozumiteľná.

1. Nomenklatúra vecí je plná, keď všetko, čo je a má vlastnú a od iných vecí odlišnú podstatu, dostane aj vlastné a od iných vecí odlišné pomenovanie, takže nič na svete nie je nepomenované, nič dvojmenné, nič nemá s inou vecou to isté meno, aby sa vyhlo tak nedostatku, ako i prebytku a zmätku v reči a všetko, čo príde na myseľ, aby sa vhodne, jasne a presne vyjadrilo.

2. To sotva bude, iba pri paralelizme medzi vecami a slovami, t. j. keď prejdeme veci podľa poriadku vecí a každej veci dáme vlastný názov a naopak, keď prejdeme slovami podľa poriadku slov a každému pridáme vlastnú vec.

3. Toto presné pridelovanie vecí slovám a slov veciam nikdy sa nebude môcť diať, iba s pozornou myslou, aby sme presne rozumeli aj veci aj slová. Veci, aby sme vedeli, čo každá je, z akých častí sa skladá, čo nimi robí a ako alebo koľkorakým spôsobom. Tak isto musíme dobre vedieť, čo to ktoré slovo vlastne znamená, z čoho pochádza. A len toto bude znamenať ovládať presnú nomenklatúru vecí.

„A načo je to?“ namieta niekto. „Aký ošoh bude z toho súženia? Či nestačí toľko vedieť, koľko žiada každodenná potreba? Či je potrebné zapodievať sa inými, ba všetkými vecami, tak úzkostlivo lipnúť na každej?“ Odpovedám: „Človek bol stvorený taký, aby bol obrazom jediného, múdreho, t. j. vševéduceho Boha.

Keď sa vedome a dobrovoľne odkloníš od tej podobnosti, odhodíš sa od úmyslu božieho; ba odhodíš sa od seba samého, nechceš byť tým, čím ňa chce mať Boh.“ „A či bez tej nomenklatúry vecí ne- možno byť múdrym?“ povie zas niekto. Nech odpovedá Salamún, ktoré sú to veci, čo robia múdrym (Kniha múdrosti VII).¹ Ten ukazuje, čo obsahuje v sebe nebo, zem a more zjavné a čo skrýva.

Ale nech je málo počť Salamúna, počť samotného Boha. Podľa jeho svedectva presná nomenklatúra vecí je základom ľudskej múdrosti a tak i ľudskej vševédučnosti. Lebo prvý človek, stvorený na jeho obraz a uvedený do školy raja mal podľa jeho vôle začať tým, že prezerajúc si veci a dávajúc im mená, vyhládal v sebe zrkadlo božieho obrazu.² Nechceš ho napodobňovať? Teda načo si tiež dostal zrkadlo mysle? Načo oči, načo jazyk? Načo si vstúpil do tohto skvelého divadla sveta, preplneného všade toľkými pozoruhodnými zjavmi? Čo tu budeš robiť, ak nebudeš robiť toto, najmä v rokoch mladosti, v ktorých si z vôle Stvoriteľa na inšie ne- súci, aby si chápal, že musíš vykonať toto prezeranie a pomenova- nie vecí? Kam obrátiš tú túžbu po poznaní vrodenu tak tebe, ako aj všetkým ľuďom? Čím vyplniš jej nekonečnosť (lebo oko sa nevyplní videním alebo ucho počúvaním alebo myseľ poznaním vecí, hoci podľa Salamúnovho svedectva každý deň vidíš, počuješ, poznáš niečo nové, Eccles. 1, 8)?³ Radšej pletkami než týmito vážnymi vecami? Nech sa obrátiš kamkoľvek, ak si sa nevyzliekol z človečenstva, musíš dačo robiť, či chceš, či nechceš, si prinútený nejakou robotou prežiť roky mladosti. Chceš ich predsa radšej prežiť v nečinnosti než v práci a zapodievať sa hlúpostami, ktoré vedú skôr k otupovaniu ducha než myslieniu, skôr k táraniu než rozprávaniu. Prestaň sa chvastať, že si človekom; i keď si dospelý, kedykoľvek prehovoriš, hovoríš slová, nie veci. Choď, pridaj sa k papagájom, strakám, havranom, škorcom, ktorí tiež vyslovujú článkované slová, ktorým však nerozumejú, a preto nie je to reč, ale nezmyselné zvuky. Teda never, že hovoríš, kým hovoríš veci, ktorým nerozumieš; to je táranie, nie rozprávanie. Môžeš ovládať celú materinskú reč, k tomu celý jazyk latinský, grécky, hebrejský a koľkokoľvek

¹ Lebo on mi dal pravé poznanie vecí, čo jestvujú, aby som poznal uspo- riadanie okruhu zemského a sily živlov, začiatok a dovršenie a tok časov, pravidelné zmeny počasia a striedanie ročných období a rozloženie hviezd, prirodzenosť živočíchov a hnevy divých zverov, silu vetrov a myšlienky ľudí, rozdiely medzi rastlinami a vlastnosti koreňov, a učil som sa všetko, čo je skryté a nepredvídané, lebo tvorca všetkého ma učil múdrosti (Múdr. 7, 17 a nasl.)

² Gen. 2, 19.

³ Všetky veci sú ťažké; nemôže ich človek vyložiť rečou. Oko sa nenasýti videním ani ucho nenaplní počúvaním (Eccles. 1, 8).

iných, hoc i všetky jazyky celého sveta; ak nerozumieš veci, čo slová znamenajú, ešte stále si papagáj, nie múdry človek. Lebo múdrosť sa skladá z rozsiahleho, pravého a jasného poznania vecí, nie zo slov. Slová bez ich pochopenia sú čosi papagájske, sú to nezmyselné zvuky. Tisíckrát to opakujem, lebo nikdy sa dost nevraví, čo sa nikdy dost neučí; ba, ako sa veci majú, najmä u vás, vo vašom národe sa dosiaľ ani dost nepozoruje.

Zas povie dakto: „Tak presne rozumieť veci je povinnosťou filozofov, nie mojou.“ Odpovedám: „Čo znamená byť filozofom? Čo znamená filozofovať? Či to neznamená rozumne chodiť medzi božmi dielami, učiť sa pôvod vecí, prostriedky, ich cieľ, t. j. ich použitie? A či toto nie je povinnosťou všetkých, ktorí sú postavení medzi diela božie, ak tu nechcú byť nadarmo alebo na svoju škodu a tak mať halucinácie, dať sa podvádzať, klamať, padať a zahynúť? Či nie si ty rovnako ako ktorýkoľvek iný syn Adamov obrazom božím, dedičom sveta, pánom vecí? Prečo sa z toho vynímaš, prečo sa zbavuješ dedičského práva? Prečo si vylupuješ oči? Prečo si sám nedožičíš to, čo ti dožičí Boh, tvoja prirodzenosť a príležitosti poskytované vecami?“

Iným môže záležať na tom, aby to robili; nám nezáleží na tom. Čo to počujem? Nezáleží na tom, byť ľuďmi? Ak záleží na tom, aspoň dačo poznať, čo sa voľky-nevoľky treba učiť, prečo nie všetko, na čo je príležitosť? Prečo chcieť by radšej kúskom človeka než človekom? Keď teda predsa záleží na povrchných štúdiách, prečo nezáleží radšej na dôkladných, ktoré sú aj nekonečne príjemnejšie, aj nekonečne užitočnejšie? A predsa to štúdium latinského jazyka bez vecí nie je len neužitočné, ale aj škodlivé. Lebo keď sa pojmy nevymedzujú podľa vecí, stávajú sa neurčitými, nejasnými, vzbudzujú pochybnosť, aké predstavy jednotlivých vecí vyvolávajú v myslí. Z toho pochádzajú rozličné halucinácie. A v tomto zmysle správne napísal Platón: Mnohí sa starajú o slová, nevenujúc pozornosť samotným veciam, o ktorých hovoria. A tak sa potom stáva, že vznikajú mnohé neužitočné otázky a dišputy, ktoré pomätú rozum. Ó, aké je to pravdivé! Lebo je prameňom omylov veci prispôsobovať slovám, a nie slovám veciam, t. j. vecnú pravdu prekrúcať podľa nesprávnej alebo nezmyselnej nomenklatúry. To robia všetci tí, čo sa učili slová nejakého jazyka bez presného vymedzenia vecí. Takto je nemožné neznásilňovať pravdu a často neprekázať porozumeniu.

Preto pevne dúfame, že bude prospešné, že dnes zriadujeme druhú triedu latinského jazyka, ktorej cieľom je vyučovať a učiť sa presnejšiu nomenklatúru dôležitých vecí na svete. Lebo sme pohľadali a s pomocou božou našli istú univerzálnu tabulatúru vecí

a slov. V nej je paralelne zostavená celá staby fabrika sveta so všetkým, čo obsahuje, a celý staby aparát latinskej reči. A vytvárajú to jednoduché slová, kratučké vety, v jedinom nepretržitom rade, ktorý má len jeden koniec. V tom rade je všetko, slová i veci, ale každé na svojom mieste; netreba nič opakovať, a predsa všetko je také jasné, ľahké a plynulé, že je rozkošou to čítať a ľahko porozumieť. A každý, kto sa to všetko naučí, uvidí a porozumie, môže byť istý, že videl celý rad vecí a ovláda celý jazyk, čo do základných vecí. Túto univerzálnu nomenklatúru nazvali sme dverami do jazykov a túto triedu, pomenovanú podľa toho, dverami.

Podťe teda ochotne sem, vy malí kandidáti prvého vzdelania? Prezerajte si živo tento stručný náčrt sveta a učte sa presne pomenovať veci, s ktorými sa stretnete! Ťažkosť, ak spočiatku bude nejaká, zanedlho odmení nesmierna rozkoš, neskôr i väčší úžitok po všetky ostatné štúdiá, ak vás len vaši učitelia budú chcieť cez všetko príjemne previesť, presne vám všetko ukázať, umne všetko vysvetliť a cvičeniami milo pobaviť. Aby to váš prvý vodca, ktorého vám ideme teraz dať, šťastne začal, vážne ho žiadame, prosíme, povzbudzujeme. Tak aj dúfame. A vy, keď usilovne prejdete touto povrchnou, ako by sa mohlo zdať, nomenklatúrou vecí, potom budete môcť ľahko vniknúť do samotnej podstaty vecí a nadobudnúť si úplnejšiu znalosť vecí, ktorá vás bude sprevádzať po celý život a bude vám užitočná na všetko. Lebo kto sa potom bude chcieť alebo venovať hlbšiemu štúdiu prírodných vied, umeniu, mravovedy atď. alebo vzdelávať sa v rečníckom umení, tým ľahšie sa bude môcť stať dobrým filozofom, fyzikom, lekárom, remeselníkom, hospodárom, politikom, čím správnejšie pochopil vonkajšie rozdiely medzi všetkými vecami a osvojil si ich správne názvy. Lebo tam sa ide touto cestou.

Toto som chcel povedať, aby som naznačil ciele tejto triedy, ktorú ideme dnes otvoriť, a prostriedky na ich dosiahnutie. A pretože miesto, kde sme sa zišli, je nová poslucháreň, nedávno pristavená ku školským budovám, ktoré treba posvätiť pre verejné štúdiá, obraciame sa k tebe, večná múdrosť božia, Ježiš Kristus, a ponížene prosíme, zošli lúče svojej milosti na toto miesto, ktoré je staby cvičišťom dobrej mysle a múdrosti, určeného pre synov cirkvi, a dovoľ posvätiť ho predovšetkým pre teba. A vylej naň ako na svoje a na všetkých, čo tu budú pracovať na formovaní dobrej mysle, ako na svojich panovníkov svetlo svojho požehnania teraz i vždy, aby tu s nami prebývala tvoja milosť a sláva a všetci, čo sa tu cvičia v múdrosti, aby sa učili tu na zemi tie veci, ktorých znalosť pretrvá nebesá. Požehnaj i osvietené kniežatá, čo z túžby

po tvojej sláve idú zväčšiť a zlepšiť túto školu. A pamätaj zároveň na všetkých, čo idú podporovať túto zbožnú žiadosť Ich Výsosti, aby si aj týchto, ako aj všetkých zakladateľov, podporovateľov, kurátorov, správcov a učiteľov nábožných škôl v tejto krajine a kdekoľvek v kresťanskom svete a všetku kresťanskú mládež od-danú štúdiám zbožnosti korunoval všemožným požehnaním na čoraz väčšie rozširovanie a zvelaďovanie tvojho kráľovstva na ze-mi. Amen.

A teraz už vymenuje urodzený pán riaditeľ, láskavý priaznivec tejto našej školy a jej prvý splnomocnený dozorca, vyvoleného učiteľa tejto druhej triedy, ktorý dostane moc vyučovať, a prečíta sa zoznam jemu zverených žiakov, mladíkov z rytierskeho stavu a iných stavov atď.

PRAVIDLÁ MRAVNOSTI

zozbierané na prospech mládeže r. 1653

Z latinského originálu
PRAECEPTA MORUM

preložil
EMANUEL KETTNER.

P R A E C E P T A
M O R U M.

In usum Juventutis collecta.

Anno 1653.

Seneca

Mores primum discite, mox Sapientiam: quae sunt moribus, non
bene discitur.

Vulgarum

Qui proficit in Literis, & deficit in moribus, plus deficit quam proficit.

I.
De Moribus in genere.

1. **M**orem fundamentum est Animum ita compo-
situm, ut Deo & Homini bene placere ve-
lupte sibi ducat.
2. Ut ubi erit et, adolescens, in conspectu Dei
& Angelorum, sicut & Hominum, ut sibi in mo-
mento.
3. De proinde admittere quidquam majestate
Dei, Angelorumque & Hominum oculis indignum,
care.
4. Animum parum tibi sit propter Deum & con-
sistentiam: Vultu autem, & Cultu, & sermo &
omnia externa, munda & honesta, propter Anglos
& homines.
5. In omnibus verbis ista tibi asseratur & fua-
tum placeat: Simplex & bellum omnium illorum
Regula tibi sit una.

II.
De Vultu, totiusque Corporis statu
& gestu.

Quoties in conspectu cupimus boni sit, ita te-
geri.
1. Compose te in vultum Corporis statum.
2. Caput sit apertum,
3. Vultus nec rictu aut torvo, nec rursus
protervus aut inflatus: sed hilari modestia tempe-
ratus.
4. Frontis explanata, non in rugis contracta.
5. Oculi non vagi, non limi, non distorti, non
procaeter huc illuc jactati, aut rursus nescio quid
dixi: sed vere iuncti, semper in illum eum que lo-
queri modesto intenti.
6. Nares munda, à muto libera.
7. Buccae non inflatae, sed naturalem servantis
statum.

8. Os non blatu, neque diductum, aut intortum,
vel rursus fortiter compressum: sed leniter in con-
tingentibus labiis clausum.
9. Labra non se invicem mordant: multo mi-
nus lingua exierat, & ostentat.
10. Cervix erecta sit, non in latera unum de-
flexa.
11. Humeri aequaliter elevati, non alter altera
demptus.
12. Manus non sine gestulose: h. e. neque in
scabito capite, neque fortiter averti, aut averti, neque
torquere comam, aut simili quod corporum agere.
13. Si illas, haec erellu, inflexu polsi utique non
altera averti, Cervice inflat: neque pedibus distantiis,
sed moderatè pariter.
14. Dura sedes, modesti sede: non dorsi parte-
tem salient, neque cultu mensam juvenis: neque
in alteram partem te sepant, aut pedes inflatè
agitant.

III
Gestus circa naturales Actiones.

1. Quicquid agis, vertendi ergo.
2. Si ridet, rictu sit, non calcumnatio: sed rictu
modesto. (Omnibus dictu & saltu arripere. h. e. a-
rum est; nulla, supiorum. Auream ubique hic
etiam, serua modestitatem.)
3. Si saliva tibi molesta est, exspue: sed aversus,
ut ne quem conspicias. [Sputare saepe, rictu: et
sorbere salivam, bestiale.]
4. Si tunc vis naves gravat, emunge illam: ut
non manica vel pedis, sed stragula aut digiti duc-
tus, (aversus istudem) ne manum commutet: et
jactamque parvula protere pede, ne cuiusvis cre-
ctur.
5. Si advenit oscitatio, vel stertutatio, vel
tussis aut te similiter averti, aut abduci vis manum,
suntumque moderare.

6. Cere-

Titulná strana originálu.

Seneca: Uč sa najprv mravnosti, potom múdrosti, ktorú bez mravnosti nie je možné sa dobre učiť.

Príslovie: Kto prospieva vo vedách, a neprospieva v mravnosti, viac neprospieva, než prospieva.

I. VŠEOBECNE O MRAVNOSTI

1. Základom mravnosti je myseľ tak usporiadaná, že pokladá pre seba za radosť páčiť sa Bohu a dobrým ľuďom.
2. Nech si teda kdekoľvek, mládenec, pamätaj si, že si na očiach Boha a anjelov a azda aj ľudí.
3. A preto sa chráň dopustiť niečoho, čo je nehodné božej vznešenosti a očí anjelov aj ľudí.
4. Myseľ tvoja nech je čistá pre Boha a pre tvoje svedomie; a tvár tvoja, úprava tela, reč a celý zovňajšok nech je čistý a slušný pre anjelov a pre ľudí.
5. A vo všetkom tom nech sa ti nepáči nič, čo je nútené a strojené; jednoduchosť a úprimnosť v každom konaní buď ti jediným pravidlom.

X II. O TVÁRI, POSTAVE a POHYBE CELÉHO TELA

Keď si pred očami niektorého počestného človeka, správaj sa takto:

1. Stoj vzpriamene.
2. Hlavu maj obnaženú.
3. Tvár nemaj smutnú alebo zamračenú ani zasa bezočivú alebo menivú, ale umiernenú radostnou skromnosťou.
4. Čelo nech je hladké, nezvraštené.
5. Oči nemaj neisté, nepozerať sa úkosom ani nekrúť očami, nehádz nimi všetečne sem a tam ani ich zasa neupieraj na hocičo. Zrak tvoj nech je vážny a vždy skromne obrátený na toho, s kým hovoríš.

6. Nos majú čisté, vyfukany.
7. Uši nemajú oduté, ale majú ich v prirodzenej polohe.
8. Ústa nemajú otvorené ani rozšklabané alebo zošpudoné alebo neopäť silne zatreté, ale majú ich zavreté ľahkým dotykom pier.
9. Nebrýš si pery, točôž nevyťahuj a neukazuj jazyk.

10. Krk drá rovnú, nezahnúty na jednu stranu.
11. Plecia majú rovnako nadvíhnuté, nie jedno vyššie od druhého.
12. Rukami zbytočne nepohybuj; to jest ani sa nimi neskrab v hlave ani nešpáraj v ušiach ani nerýpať v nose ani si vlasy nekruť ani nerob nič čo nevhodné.
13. Ak stojíš, stoj rovnú, stojac na obojvoch nohách, nie na jednej ako bocian. Nemajú nohy rozkročené, ale mierne zrazené pri sebe.
14. Keď sedíš, sed slušne, neopierať sa chrbtom o stenu ani si nekľad lakte na stôl, nenakláňaj sa na jednu stranu ani nehom-paľaj nohami pod sebou.

III. AKO SA SPRÁVAT V PRIRODZENÝCH ÚKONOCH

1. Čokoľvek robíš, rob to slušne.
2. Ak sa smeješ, nech je to smiech, nie chechot, ale mierny smiech (smiať sa na každom slove a skutku, prezrádza hlúpych ľudí, ale ničomu sa nezasmiať je vlastnosťou sprostých; všade i tu zachovaj zlatú strednú cestu).
3. Ak sú ti sliny neprijemné, vypľuj ich, ale odvráť sa pritom, aby si nikoho neopľul. Často si odplúvať, je škaredé, sliny pre-žerať je vlastnosťou zvierat.
4. Ak máš neprijemný sopeľ v nosných dierkach, vyfukaj si nos, ale nie do rukáva alebo do čapice, ale do vreckovky, alebo dvoma prstami (práve tak sa odvrátiac), aby si si nezašpinil spolu aj ruku. Vysmrkany hlien rozotri nohou, aby nikomu z toho neprišlo zle.
5. Ak pride na teba zívanie alebo kýchanie alebo kašeľ, alebo sa podobne odvráť alebo si pridrž ruku na ústach a zmierni ich hlasitosť.
6. Mrzké je pustiť z brucha zvuk, chraň sa toho!
7. Každý, komu záleží na slušnosti, varuj sa vyprázdňovať močový mechúr alebo črevá, iba ak v ústraní.
8. Aj chrápať je skôr vlastnosťou medveďa než človeka.

IV. STAROSTLIVOSŤ O Telo A ODEV

1. Apoštol¹ zakazuje nechať si rásť dlhé vlasy tak, aby pokrý- vali čelo alebo pokrývali po pleciach.
2. Ale nech máš vlasy koľaké, máj ich učesané a čisté, zľavane nečistoty, lupov, hml a vlh.
3. Klobok, šaty, topánky a pás majú čisté, nezaspúšané idatom alebo prachom, točôž ešte niečím škaredým.
4. Vychádzaj poloobliečený a poloopásaný patriť sa skôr idáz- novi než študentovi, ako aj nosiť kabát alebo plášť prehodný len cez jedno plece.

V. O CHŮDZI

1. Na verejnosť vychádzaj iba umytý, učesaný a slušne oblie- čený.
2. Na uliciach a kdekoľvek na verejnosti správaj sa skromne, aby ti nik nemal čo vyčítať.
3. Chôdzu majú vyrovnajú: ani zdĺhavú, čo by svedčilo o leni- vosti, ani príliš rýchlu a ráznú, čo by bolo znakom nevážnosti.
4. A pri chôdzi rovnako pohybuj nohami, nenadskakuj ani ru- kami nerozhadzuj, ani sa neodierať do bokov ani sa zasa hnuť neobzerať nazad alebo nabok.

VI. AKO SA SPRÁVAT V REČI

1. Reč začínaj len pre učenie alebo vyučovanie; inakšie je lepšie mlčať.
2. Ak treba hovoriť, nech myseľ predchádza jazyk, nie obrátene, aby si nemusel v reči habkať alebo odvolávať niečo, čo si povedal nevhodne.
3. Výslovnosť v reči nech je zreteľná a dobre člankovaná, aby bolo správne rozumieť.
4. A hlas toho, kto hovorí, nech je jemný a pokojný, nie kričľa- vý, uší trhajúci, ani šepkavý, dorážajúci k uchu horko-ťažko.
5. Keď hovoríš, hovor jazykom, nie hlavou ani rukou alebo ce- lým telom, to jest pokyvovaním alebo gestikulovaním.
6. Ak sa na dačo pýtaš, alebo odpovedáš na otázku, hovor jasne, krátko a skromne.
7. Prerušovať hovoriaceho skôr, než skončil, je veľmi neslušné.

¹ Pavol v liste ku Korinťanom 11, 14.

8. Ak treba nutne povedať niečo škaredé, alebo sa vopred ospravedlň (s dovolením, prepáčte za výraz atď.), alebo použi slovný opis, aby menej slušná vec sa dostala k sluchu a myslí pekne obalená.

VII. RAŇAJŠIE ZVYKY

1. Kto je oddaný vedám, nebude ospalý; po siedmich hodinách spánku sa poponáhľa vstať. (Zornička je totiž priateľkou múz.)
2. Len čo sa zobudíš, pomysli na Boha; vzdaj mu vďaky za to, že ťa ochraňoval cez nočnú temnotu, a pros ho, aby ti nastávajúci deň urobil šťastným.
3. Keď vstaneš z postele, učeš si vlasy, umy ruky a obličaj čistou vodou, vypláchni si ústa a obleč si slušné šaty.
4. S kýmkoľvek sa stretneš, každému zaželať dobrý deň.
5. Po pozdravoch choď ku knihám a prezri si, čo máš toho dňa konať.
6. A urob si predsavzatie robiť všetko vážne, čo uvidíš, že treba robiť; a aby všetko riadne pokračovalo, všetko si múdro rozdeľ, hneď v tú chvíľu vyzývajúc Boha o pomoc.

VIII. AKO SA SPRÁVAŤ V ŠKOLE

1. Do školy sa ponáhľaj ako ku hre (lebo je naozaj hrou), nikdy nevymeškaj vyučovanie.
2. Vezmi so sebou všetky svoje školské veci, na ten deň a na tú hodinu potrebné. (Je hanba pre žiaka, aby si vypožičiaval odinaka? knihy, papier, pierka a atrament.)
3. Hneď si sadni na svoje miesto, nie na cudzie.
4. Nebuď iným na ťarchu hovorom ani hrmotom. Rob si ticho všetky svoje veci, pokým učiteľ nevstúpi.
5. Tichými povzdychmi vyzývaj večnú múdrosť, Krista, aby ti udelil svojho ducha, lebo bez jeho pomoci každá naša usilovnosť by bola márna.
6. Pretože však on dáva tým, čo prosia, otvára tým, čo klopú, a hľadajúcim prináša to, čo by našli, študuj tak, akoby on nemienil poskytnúť pomoc nikomu okrem toho, kto horlivo pracuje.
7. Hanbí sa mať vzdelaného učiteľa a učené knihy, a sám byť pritom nevzdelaným. (Usiluj sa teda, aby si aj ty vedel všetko, čo vie učiteľ a čo vedia tvoje knihy.)
8. Na pomoc pamäti slúžia denníky, do ktorých sa zapisuje všetko, čo sa učí nové (dosiaľ neznáme). Preto nemať denník alebo

nedbať oň je najistejšia známka lenivého žiaka, hodná pokarhania.

9. Považuj za nešťastný onen deň, ba dokonca aj hodinu, v ktorej si sa nič nového nepriučil a nič nepridal k svojej vzdelanosti.
10. Po prepustení zo školy ponáhľaj sa domov, netulaj sa po uliciach, nezastavuj sa a nerob nič nedovolené.
11. Doma sa s chuťou pusti do toho, v čom máš poslúžiť rodičom alebo pánom; a keď ťa inam pošlú, statočne vykonaj svoju úlohu a čím prv sa vráť, aby bolo zrejmé, že ten, kto je vzdelaný v liternom umení, je súci na všetko.
12. Všetok čas, čo ti ostane mimo posluhovania, venuj opakovaní naštudovanej látky. (Nič nie je v živote cennejšie než čas; kto čas premárni, život premárni.)

IX. POVINNOSTI VOČI UČITEĽOVI

1. Učiteľa miluj ako otca a nikde sa nezdržuj radšej než v jeho prítomnosti.
2. Učiteľovi preukazuj úctu a poslušnosť slovom aj skutkom.
3. Pozerať na učiteľa ako na živý vzor (vzdelanosti, mravnosti a zbožnosti) a usiluj sa ho vo všetkom napodobňovať.
4. Keď učiteľ hovorí, počúvaj ho; keď ti dáva príklad skutkom alebo slovom, napodobňuj ho, a keď ťa opravuje, daj sa napraviť.
5. Vystrihaj sa učiteľa niekedy uraziť alebo zarmútiť. (Byť neposlušným voči učiteľovi a rodičom je niečo ezauovské, urobil si z nich dokonca posmech je mrzkosť chámovská,² ktorá sa má trestať božím prekliatim.)
6. Usiluj sa predísť všetkému, za čo by si mohol dostať bitku.
7. Ak ťa predsa vyhrešia za previnenie, ktorého si sa dopustil, alebo ak ťa pokarhajú, znes to a neodvrávaj. Ak ťa však pochvália pre cnosť, teš sa tomu a získavaj si ďalej chválu.

X. POVINNOSTI VOČI SPOLUŽIAKOM

1. Všetkých súdruhov na štúdiách považuj za priateľov a bratov.
2. So všetkými svorne nažívaj.
3. Nemaj s nikým spor, iba ak o vedu, ale ani tu sa nepúšťaj do hádok a prejavov nenávisťi, ale predstihuj druhu usilovnosťou.

² Narážka na Ezaua a Cháma v Starom zákone pre ich nepekne správanie voči rodičom.

4. Učenejších a skromnejších spolužiakov viac miluj a radšej sa s nimi stýkaj.

5. Koho chceš predstihnúť v pochvale za usilovnosť, toho často vyzývaj na súťaž.

6. Najväčšiu starostlivosť venuj tomu, aby ťa nepremohol ten, koho si vyzval na súťaž, ale aby si ho ty predstihol.

7. Ak by si predseda nezvíťazil, nenechaj sa uchvátiť hnevom proti víťazovi, ale ukáž snahu konečne ho premôcť.

8. Tak aj vyhrať aj byť porazený bude pekné, ak obidvoje bude brúsom statočnosti a usilovnosti.

9. Ak však niekto neznesie ani týmto spôsobom sa dať povzbudiť k súťaži o pochvalu, treba ho vysmiať a opovrhnuť ním ako lenivým hovädom.

XI. POVINNOSTI V STYKU S KÝMKOĽVEK

1. Stýkaj sa len s tými, ktorí ťa môžu urobiť učenejším alebo lepším, alebo s tým, koho ty môžeš urobiť takým.

2. Nedisciplinovaným spoločnostiam sa vyhýbaj ako jedu; škaredé reči totiž kazia dobré mravy.

3. Pretože však treba žiť medzi mnohými ľuďmi, opatrne pozerať na všetky strany, aby si ani nedal ani neutrpel pohoršenie. O tom počuj niekoľko múdrych pokynov:

4. Maj rád všetkých dobrých, nikoho zlého neodráždi.

5. Svojimi vecami sa nevystatuj, cudzie veci nehaň ani nimi nepohrdaj.

6. S dobrými sa pretekaj v povinnostiach, s nikým sa nepúšťaj do zápasu v hneve a v hádke.

7. Ku všetkým buď prívetivý, voči nikomu nebuď namrzený.

8. Ak môžeš, radšej dávaj dobrodenie, než ho prijímaj.

9. Netúž po chvále, ale usilovne konaj to, čo si zasluhuje chválu.

10. Ak stretneš niekoho, pozdrav ho; pred váženými osobami daj aj klobúk dole z hlavy, ustúp im z cesty a ukloniac sa, vzdaj im poctu.

11. Ak ťa iní pozdravia, poďakuj.

12. Nepatrí sa s kýmkoľvek sa zastaviť alebo kohokoľvek neznámeho ostro si prezerať; nevšímnuť si však vôbec nikoho je hlúpe.

13. Zvykaj si znášať pohľad vážených ľudí; prílišná hanblivosť je dedinská vlastnosť.

14. Kedykoľvek hovoríš s dôstojnejším človekom, opakuju chvíľkami titul jeho hodnosti. (Ak máš hovoriť s neznámym človekom, ktorého titul nepoznáš, nezaškodí každého vzdelanca titulovať cti-hodným učiteľom, duchovného pastiera velebným otcom, úradníka pánom a hocakého rovesníka priateľom a bratom.)

15. Vystríhaj sa zaprisahania; reč tvoja buď: áno, nie.

16. Nezapierať nijaké previnenie, ktorého si sa dopustil, ale priznaj sa a pýtaj si odpustenie.

XII. POVINNOSTI V KOSTOLE

1. Nikto nech sa nevzdať od posvätných zhromaždení, komu leží na srdci božia sláva a vlastná spása.

2. Každý nech prinesie so sebou knižku božích chvál a bibliu (kto ju má).

3. A nech všetci kráčajú spoločne v slušnom poriadku zo školy až do kostola.

4. A tu každý nech si sadne so svojim sborom (podobne ako v škole), nie každý inde.

5. A len čo zaujme svoje miesto, padnúť na kolená pred Bohom, nech mu aj odporúča svoju dušu.

6. Po celý čas svojej prítomnosti v kostole nech si počína, akoby stál pred tvárou božou, a nech sa vážne chráni, aby sa nedopustil ničoho, čo je nedôstojné Boha, ani slovom ani pohybom ani posunkami ani myšliením.

7. Keď cirkev spieva chvály božie, mladučky kresťan nebude mlčať, ale ústa aj svoje srdce pripraví sám za nástroj božej chvály.

8. Nábožne vypočuje požehnanie udelené v mene božom služobníkom slova božieho a s dôvernosťou ho obráti na seba.

9. K verejným modlitbám vždy pripojí svoje povzdychy, zopnúť ruky k modlitbe.

10. Keď sa predčítava slovo božie, nevypočuje ho inakšie než postojačky a s obnaženou hlavou.

11. A keď pri výklade slova božieho božími slovami počuje, že sa uvádza miesto z Písma, ktorého si predtým nepovšimol, ihneď ho vyhľadá vo svojej knižke a opatrí poznámkami.

12. Ktorí majú zbehlú ruku (počínajúc od žiakov druhej triedy), nech zachytia posvätný výklad perom, zaháňajúc takýmto spôsobom spánok a rozptyľujúce myšlienky a zhromažďujúc si najlepší poklad (božej múdrosti a krásneho pozorovania všetkých vecí).

13. Keď sa všetci vrátia do školy, nech skladajú učiteľovi účty z toho, aký osah mali z bohoslužby.

14. Ak sa tu dokáže, že niekto v kostole spal, alebo že viedol plané reči, alebo sa neslušne správaj, nech sa mu uloží pokuta na uzmiernenie s najväčším pokarhaním.

Λ XIII. PRI STOLE

1. Pri stole práve tak ako pri oltári správaj sa zbožne a slušne.
2. Nikdy nech sa nevynechajú modlitby pred jedlom ani po jedle. Požehnanie totiž prichádza v božnej miere zhora.
3. Ak máš pri stole posluhovať, buď úslužný a na všetko pozorný.
4. Ak ty ako mladší dostaneš pokyn prisadnúť si k starším, rob všetko opatrne, aby si sa nedopustil ničoho, čo sa protiví dobrým mravom.
5. Je totiž neohrabané:
  - a) bez pozvania si prisadnúť,
  - b) sadnúť si skôr než druhý,
  - c) laktami sa opierať o stôl,
  - d) alebo naopak mať ruky pod stolom,
  - e) chlieb a ostatné jedlá lámať rukami alebo obhrýzať zubami,
  - f) lepšie kúsky si vziať pred inými,
  - g) na lyžicu si naberať kopcom ako na voz,
  - h) alebo príliš veľké kusy si dávať do úst,
  - i) oblizovať si prsty,
  - k) obhrýzať kosti zubami,
  - l) predložiť iným, čo si sám nedojedol,
  - m) alebo pokrm vybrať z úst a znova položiť na tanier,
  - n) medzi jedlom sa škrabať v hlave, šuškať si, smiať sa a podobné veci,
  - o) žuvať a pritom hovoriť,
  - p) piť a mať jedlo v ústach,
  - r) piť plnými ústami alebo srkať,
  - s) špárať sa v zuboch nechtami alebo nožom.
6. Mládenec má jesť pre občerstvenie, nie pre pažravosť.
7. Mládenec má piť s utretými ústami a len mierne, nie viac ako dva, nanajvýš tri dúšky.
8. Chlapec nech pri stole nič nehovorí, iba na otázku.
9. A nesed' (najmä, ak sú prítomní hostia) až do konca obeda; ale keď si si nabral dostatok jedla, vstaň a odnes si tanier a pozdraviac sa spolustolujúcim, odíď alebo postojáčky obsluhuj iných.

Λ XIV. PO OBEDE

1. Umy si ruky, vypláchni ústa, očisti zuby, aby si bol čistý.
2. Nevšímaj si knihy, aby sa plyny, ktoré vykonávajú svoju úlohu pri trávení, nedvíhali hore.
3. Ale vyhýbaj sa aj popoludňajšiemu spánku — je to mor na ducha — a osviež sa prechádzkou, slušným rozhovorom alebo hrou, zatiaľ sa nedokončí trávenie.

XV. PRI HRE A PRI ZÁBAVE

1. Keď je po práci dovolený oddych, občerstvuj sa hrou, ktorá by poskytla telu pohyb a duchu osvieženie. Také hry sú: hra s kruhom, s guľôčkami, s guľou, s kolkami, s loptou, beh a skok. Ale všetky tieto hry rob s mierou a nie bez prítomnosti alebo dovolenia učiteľovho.
2. Zakázané hry sú: hra v kocky, v karty, zápas, šerm, plávať vo vode a podobné zbytočné alebo nebezpečné hry.
3. Ozdoba hry je: obratnosť tela, veselá myseľ, poriadok, hrať vtipne a podľa pravidiel, vyhrať statočnosťou, a nie úskokom.
4. Nepeknná je pri hre ľarbavosť, zádumčivosť, bujnosiť, krik a odporný podvod.
5. Stávka pri hre nech sa deje nie o peniaze alebo knihy, písacie potreby a iné veci, ktoré prinášajú škodu, ale o to, aby porazený vykonal víťazové rozkazy, buď že zarecituje nejaký citát alebo historku, alebo že zloží nejaký verš, alebo vykoná niečo na zasmiatie, čo sa mu uloží.
6. Pri hre sa treba zhovárať po latinsky, aby z hry bol dvojnásobný úžitok, totiž telesné aj duševné osvieženie a pokrok vo vedách.
7. Keď nastane čas vyučovania, treba sa vrátiť od hry k učeniu.

Λ XVI. VEČERNAJSIE ZVYKY

1. Po večeri nič nové nezačínaj; prechádzaj sa, splevaj, chváľ Boha a opakuj si, čo si cez deň vykonal.
2. Po večerných modlitbách nikde nevychádzaj, odober sa na odpočinok, želajúc rodičom a čeladi dobrú noc.
3. Keď sa odoberieš do spálne (a budeš stáť pri posteli alebo si kľakneš na kolená), rozvažuj v duchu, ako si prežil deň.

4. A ak zbadáš, že si sa dajako previnil, odpros Krista a sľúb, že sa polepíš.

5. Ak sa nič také nestalo, vzdaj vďaky jeho milosrdenstvu, ktoré ťa uchránilo od poklesku.

6. Potom sa mu odovzdaj z celého srdca, aby ťa chránil od úkladov zlého ducha, od nočných strašidiel a nečistých snov.

7. Keď sa dostaneš na lože, neľahni si ani na brucho ani horeznačky, ale najprv sa opri na pravý bok, po polnoci zasa na ľavý v záujme tvojho zdravia.

8. Ak sa viacerí schádzajú ku spánku do tej istej spálne, po vzájomnom želaní pokojnej noci nikoho viac nevyrušuj (ani rozhovorom, ani hrmotom). Všetko nech je v tichosti.

9. Ale skôr, než zaspíš, znova si opakuj nejakú vybranú myšlienku, ktorú si toho dňa zaznamenal, aby si s dobrými myšlienkami zaspával a s nimi sa aj prebúdzal.

To rob a budeš žiť (Lukáš 10, 28).

PREDPISY
PRE DOBRE ZORGANIZOVANÚ SKOLU

Z latinského originálu
LEGES SCHOLAE BENE ORDINATAE

preložil
EMANUEL KETTNER.

LEGES SCHOLÆ

benè ordinate.

Titulus I.

Dilectissimi, Sapientes Antiquorum Patrum, ab illis instituta legibus, etiam
vocantur: alibi vero dicitur, legibus quibusque disciplinam. Sed & prædilecti
alibi ex aduerso. Quæ leges, non solum, magis, sed etiam. Non quæ quæ
talem Scholæ nomine hanc exponant, legibus, sed etiam, legibus, sed etiam,
nolunt, magis, sed etiam, legibus, sed etiam, legibus, sed etiam, legibus,
pauca sunt, prædilecti, sed etiam, legibus, sed etiam, legibus, sed etiam,
Leges, hæc, etiam, legibus, sed etiam, legibus, sed etiam, legibus, sed etiam,

I.

Leges Scholæ, sunt REIUM,
PERSONARUM DISCIPLINA.

Omnium est, cum prima & maxima
est, cum prima & maxima est, cum prima & maxima est, cum prima & maxima est,

Civitas Scholæ, sunt REIUM,
PERSONARUM DISCIPLINA.

RES sunt, cum prima & maxima est,
cum prima & maxima est, cum prima & maxima est, cum prima & maxima est,

PERSONE sunt, cum prima & maxima est,
cum prima & maxima est, cum prima & maxima est, cum prima & maxima est,

VINCULA Scholæ, sunt REIUM,
PERSONARUM DISCIPLINA.

II.

Leges Scholæ, sunt REIUM,
PERSONARUM DISCIPLINA.

Excellens Christiana Scholæ, sunt REIUM,
PERSONARUM DISCIPLINA.

Sapientia, Agere, Leges, Sapientia, sunt REIUM,
PERSONARUM DISCIPLINA.

III.

Leges Scholæ, sunt REIUM,
PERSONARUM DISCIPLINA.

Excellens Christiana Scholæ, sunt REIUM,
PERSONARUM DISCIPLINA.

Sapientia, Agere, Leges, Sapientia, sunt REIUM,
PERSONARUM DISCIPLINA.

I. C.

Titulná strana originálu

Dozorcom pozdrav!

Najmilší! Aristoteles múdro nazval život, v ktorom sa nežije podľa nijakých verejných zákonov, kyklopským,¹ ale inde vyhlásil, že blaho obce spočíva v zákonoch. A zasa niekto iný tak isto múdro povedal opačne: „*Kto chce zničiť obec, nech zničí poriadok.*“ My teda, ktorí si želáme, aby malá obec našej školy mala zdravé základy, upevníme ju zákonmi a pretože si prajeme, aby naša obec nikdy nebola zničená, starajme sa s najvyššou nevyhnutnosťou o to, aby poriadok, ktorý sa raz v nej ustálil, nikdy sa nena-rušil. To spôsobilo, že som sa rozhodol poriadok celej školy zhrnúť do zákonov, to jest do krátkych a vážnych hesiel.

I. PREDPISY ŠKOLSKÉHO PORIADKU SO ZRETELOM NA VECI, OSOBY A DISCIPLÍNU

1. Usporiadané je to, čoho začiatok a koniec tak súvisí so všetkým, čo je uprostred, že každá časť slúži navzájom sebe aj svojmu celku k spoločnému cieľu.

2. Keďže sa teda stretávajú v škole: I. *veci*,² ktoré treba robiť, II. *osoby*, ktoré ich konajú, III. *púto jedných aj druhých*, totiž *disciplína*, treba rovnako veci, osoby a disciplínu uviesť do najlepšieho poriadku.

3. Veci sú jednak vznešený cieľ, pre ktorý školy existujú, jednak prostriedky určené na dosiahnutie cieľa, totiž miesto, čas, vzory toho, čo treba konať, knihy a konečne spôsob konania čiže metóda.³

4. Osoby sú jednak tí, čo čerpajú múdrosť, totiž žiaci so svojimi

¹ Neusporiadaný život volá Komenský kyklopským podľa Kyklopov. Kyklopovia boli podľa Homéra suroví ľudia, obrovskej postavy, žijúci bez poriadku a disciplíny.

² Podčiarknuté prekladateľom z dôvodu prehľadnosti.

³ Treba si všimnúť, ako ďalej sústavne Komenský rozvádza postupne v nasledujúcich kapitolách každé heslo (slovo) v tomto aj v nasledujúcom odseku tejto kapitoly.

desiatkarmi,⁴ jednak tí, ktorí odovzdávajú múdrosť iným, totiž verejní učitelia so súkromnými vychovávateľmi, s predstaveným a správcom všetkých, totiž riaditeľom; ďalej tí, čo popoháňajú k práci, totiž inšpektori a školdozorcovia, najlepší mužovia, vybraní z oboch stavov (cirkevného a svetského), ktorým obec a cirkev zveruje túto nádej na svoje šťastie u potomstva pre ich jedinečne osvedčenú zbožnosť, múdrosť a dôveru.

5. *Putá školy, to sú zákony a vykonávanie zákonov, disciplína, ktorá má byť ohraničená aj svojimi zábránami.*

II. PREDPISY O VZNEŠENOM ZACHOVÁVANÍ CIELOV ŠKOLY

1. Vznešený cieľ kresťanskej školy nech je v tom, aby bola dielňou na vytvorenie skutočných ľudí z ľudí a skutočných kresťanov z kresťanov. To sa stane vtedy, ak sa všetci pripustení k tomuto účasťstvu na múdrosti stanú: 1. *myslou múdrymi*, 2. *jazykom výrečnými*, 3. *v prácach obratnými*, 4. *v mravoch uhladenými*, 5. *v srdci ušľachtilými*.

2. Rozumieť, robiť a hovoriť je soľ múdrosti a korenie potrebné pre celý ľudský život, bez ktorého by všetko bolo bez chuti, zápachalo by a podliehalo skaze. Teda každá naša obet (ktorú tu Bohu prinášame, mládež kresťanská) nech je soľou osolená (Lev 2, 13, Marek, 9, 49).⁵

3. Učiť len hovoriť, a nie zároveň porozumieť (to znamená učiť jazyky bez pochopenia vecí) neznačí ľudskú dušu zdokonaľovať, ale nanajvýš napovrchu ju vymaľovať. Učiť však rozumieť veciam, a nie zároveň ich konať je znakom farizejov, ktorí hovoria, ale nekoniajú (Mat. 23, 5). Poznať konečne veci a konať ich, ale nepoznať úžitok zo svojich vedomostí a zo svojho konania znamená poznať to len spolovice. Naša teda dielňa ľudskosti, škola, by urobila ľudí znalými vecí, obratnými v konaní a obozretnými v používaní vecí, tak sprevádzaj ducha každého človeka cez veci, aby bolo vidieť užitočnosť vecí a aby si sa všade varoval pred ich zneužitím. A to prinesie veľký úžitok po celý život (v ohľade hospodárskom, politickom a cirkevnom).

4. A pretože v živote treba sa stykať nielen s vecami, ale aj s ľuďmi, nech sa školy ako dielne cností a ľudskosti usilujú o to, urobiť ľudí schopnými styku s ľuďmi (v akejkoľvek spoločnosti).

⁴ Desiatkari boli toľko, koľko bolo desiatok žiakov.
⁵ Naráza na citát z Markovho Evanjelia. Komenský často cituje Písmo.

5. Pretože konečne zjeme ustavične pred očami Boha, všetci ľudia sa majú viesť k tomu, aby všade mali naňho zreteľ a mali ho v najvyššej úcte. Preto škola sa bude usilovať byť dielňou vrúcnej zbožnosti a ozajstnou svätyňou.

6. A v dôsledku toho nech všetky práce a cvičenia v škole smerujú k tomu, aby sa mali kandidáti života naučili všetko, s čím sa v živote stretnú: 1. poznať, 2. môcť to vykonať, 3. hovoriť o tom, 4. použiť to na prospech cnosti, 5. použiť to ako príležitosť k zbožnosti.

7. Len vtedy, ak sa zachovajú tieto ciele školy, škola bude môcť byť a bude ozajstným semeniskom pre obec a cirkev, krásnou predohrou šťastného života a päťstrunovou harfou ducha svätého (harmónie preľúbenej uchu božiemu).

III. PREDPISY O MIESTE VYUČOVANIA

1. Koľko je tried, toľko nech je posluchární, aby každá skupina konala svoje zamestnanie oddelene, nikdy nerušená cudzím hrmotom.

2. Každá poslucháreň nech má svoju katedru a vlastné stoličky (v dostatočnom počte), a to tak usporiadané, aby učiteľ mal vždy všetkých žiakov pred očami.

3. Katedra nech nestojí pri obloku alebo medzi oblokmi, ale naproti žiakom, aby svetlo, prichádzajúce spoza ich chrbta, robilo učiteľa žiakom viditeľným so všetkým, čo robí (a azda na tabuli píše).

4. V posluchárňach treba všetko zachovávať v čistote a pokiaľ možno v lesku, aby všade, kde sa žiaci obrátia, mali príležitosť získavať si lásku k čistote a niekedy podobne udržiavať aj svoj príbytok.

5. Bude prospešnou vecou rozvesiť úlohy každej triedy po stenách, na dverách, oblukoch a na stĺpoch posluchární (alebo v citátoch a heslách, alebo v obrazoch a znakoch), aby sa tak ustavične dráždili zmysly, obrazotvornosť a pamäť žiakov.

6. Pre verejné podujatie divadelné alebo pre slávnosti nech má škola osobitnú sieň, ktorá je schopná pojať do seba všetko osadenstvo školy, ale obrazmi nevyzdobenú. Pretože totiž sa sem prichádzava len mimoriadne a k mimoriadnym úkonom, má byť pozornosť obrátená len na prítomné predstavenie a nie od neho odvádzaná inými predmetmi.

IV. PREDPISY O RIADNOM ROZDELENÍ ČASU

Rozumné rozdelenie času je základom všetkého konania. Nariaďujeme teda toto:

1. Vymeranie času pre prácu a odpočinok nech je to isté: v hodinách, dňoch, týždňoch, mesiacoch a rokoch.
2. Každá hodina nech má svoju úlohu, ktorú nevyhnutne treba vykonať. Ale po jej vykonaní treba dopriať žiakom oddych, hoci aj na polhodinku.
3. Každý deň nech sa venujú vážnemu štúdiu iba štyri hodiny, ráno nech sa pridá hodina na cvičenie v zbožnosti, po obede zasa hodina na zábavu v hudbe alebo v matematike a po škole na opakovanie toho, čo sa toho dňa prebralo. Zvyšný čas nech je celkom voľný pre domáce služby, pre slušnú zábavu alebo pre súkromné štúdium.
4. V každom týždni nech je dvakrát voľno, a to v stredu a v sobotu popoludní. Nedeľa však nech je celá zasvätená Bohu.
5. V každom polroku nech sa určí jeden týždeň na divadelné hry, ktoré treba skončiť v piatich dňoch. (O tom nižšie v kap. IX.)
6. Každým rokom nech každá trieda začína a končí svoje úlohy na jeseň. Mimo toho času neslobodno nikoho do školy prijať, aby sa práce neprerušovali, iba ak niekto, kto pristúpi hneď po začiatku školského zamestnania, trúfa si súkromnou usilovnosťou dosiahnuť ostatných. Ak to sľúbí, nech to urobí.
7. Dlhšie ročné prázdniny nech sa povolia štyri razy do roka: osem dní pred a taký istý počet dní po výročných sviatkoch cirkevných: na Vianoce, Veľkú noc, Turíce a v čase vinobrania celý mesiac.
8. Kde robota v čase oberačiek neprekáža školskej práci, môžu byť prázdniny v „psích“ dňoch,^a ale rozumne, pre uvoľnenie ducha, nie pre vysilenie.

V. PREDPISY O VZOROCH TOHO, ČO TREBA ROBIŤ

1. Čo sa treba v škole učiť (poznávať to, alebo hovoriť o tom, alebo robiť to), treba zhrnúť do vzorca, ktorý by mohli žiaci napodobňovať, pozerajúc sa naň. (Bez vzoru nemožno sa nič naučiť.)
2. Všetko, čo sa predkladá ako vzor, nech je presné, aby sa žiak pri presnom napodobňovaní vzoru nemohol pomýliť. (Z chybného vzoru možno sa len chybu naučiť.)

^a To jest v čase kanikuly, v letných horúčavách.

Za vzor určený pre napodobňovanie nech sa vezme skutočná vec alebo jej znázornenie akoby v skutočnosti, či to už bude rezbárska práca alebo obraz alebo opis slovami. (Ale pozeraj sa na samu skutočnú vec je najlepšie.)

4. Čo nemožno vytvoriť alebo namaľovať, to sa predsa musí vystihnúť napodobnením (napr. cností). V tom nech je živým príkladom samotný učiteľ.

VI. PREDPISY O KNIHÁCH

1. Knihou v širšom slova zmysle volá sa všetko, čo nás poučuje a dáva nám inštrukcie. Napr. sú tri knihy božie: 1. kniha prírody (samotný svet), 2. kniha Pisma, 3. kniha svedomia. Ďalej sú ľudské knihy, ktoré obsahujú výklad vecí ako vzorov alebo vykonávajú úlohu vzorov tým, že nám veci aj predkladajú aj ich vykladajú.

2. Hoci naša škola, nakoľko je to škola ľudskosti, neodmieta nič z ľudských kníh (vyjmúe že je v nich niečo plané, neúčinné a škodlivé), predsa, pretože si želáme našich žiakov skôr prispôbiť Bohu než svetu, chceme, aby tu predovšetkým mali prevahu knihy božské.

3. A pretože tieto knihy, ako sa zdá, svojou vznešenosťou sa vymykajú z chápanosti útlučkého veku, pripúšťajú sa knihy ľudské za tým účelom, aby pripravili cestu pre čítanie a chápanie božských kníh, ako verní sprievodcovia vo všetkom, čo sa má vedieť alebo nevedieť, vykonať alebo nevykonať, v čo treba dúfať alebo čoho sa treba obávať.

4. Všetky knihy, ktoré to znamenite dokážu, sú naše; ktoré to nedokážu, nech sú ďaleko od nás.

VII. PREDPISY O METÓDE, KTORÚ TREBA ZACHOVÁVAŤ PRI UČENÍ A VYUČOVANÍ

1. My hľadáme takú bezpečnú metódu pre štúdium, aby vychovávateľ mládeže, ktorý sa pridrižiava jej predpisov, rovnako rýchlo a hladko prispôbil myseľ žiakov múdrosti, výrečnosti, obratnosti, cnostiam a zbožnosti, ako remeselník spracúva danú látku danými nástrojmi a robí ju schopnú na používanie.

2. Nech je večným zákonom metódy: učiť všetko a naučiť sa všetko príkladmi, pravidlami a praxou čiže napodobňovaním.

3. Príklad je vec už existujúca, ktorá sa ukazuje. Pravidlo je

reč, ktorá vykladá o tej veci, ako bola urobená a ako sa robí. Prax čiže napodobňovanie je pokus tú vec podobne urobiť.

4. Medzi týmito tromi má byť taký pomer, aby príklad, pravidlo a prax boli v pomere 1:3:9. Napr.: pretože v každej hodine sa má absolvovať určitá úloha, má byť tá úloha taká dlhá a tak usporiadaná, aby ju bolo možné dostatočne ukázať a vidieť za štvrtinu štvrthodiny; ďalej nasleduje celá štvrthodina na vysvetľovanie a pochopenie, ako sa tá úloha robí. Zvyšok hodiny (zvyšujúce tri štvrte) nech sa venuje napodobňovaniu čiže precvičovaniu a oprave chýb, ak sa tam dajaké objavili. (Nič totiž sa nemožno naučiť bezchybne.)

5. Pri teoretickom štúdiu treba opakovať namiesto napodobňovať, a to tým, že sa skúša práve to, čo sa prebralo a vyložilo, aby vysvitlo, či žiaci výklad správne pochopili a či vedia všetci všetko tým istým spôsobom vyprávať.

6. Túto naozaj praktickú metódu (ktorá učí tak, že všetko sám vidíš, sám hovoríš a sám konáš) treba všade zachovávať, aby si žiaci navykali stávať sa všade majstrami.

VIII. PREDPISY O SKÚŠKACH

1. Toto silne napomáhajú *skúšky* (lebo aké vedomosti má ten, kto nie je skúšaný? Sirach 34, 10). Skúšky sú: 1. na hodinách, 2. denné, 3. týždenné, 4. mesačné, 5. polročné,* 6. výročné.

2. Skúšky na hodine nech vykoná učiteľ, denné skúšky desiatkár, týždenné samotní žiaci, mesačné riaditeľ, polročné a výročné školskí dozorcovia.

3. Učiteľ na každej hodine vyskúša všetkých svojich žiakov (aj keď nie každého osobitne, ak ich je mnoho), jednak že očami pozoruje, či dávajú pozor, jednak že sa menovite vypytuje! (Ty alebo ty, zopakuj to! Čo som práve povedal? Ako tomu rozumieš? atď.)

4. Každodenne po skončení vyučovania nech desiatkár so svojimi zverencami zopakuje, čo sa urobilo za celý deň, tým, že všetkých svojich zverencov skúša, a tak dokáže, že im ešte pevnejšie utkvie v myslí to, čo správne pochopili.

5. Každý týždeň raz, a to v posledný deň, nech sa žiaci sami skúšajú a nech sa cvičia v usilovnosti, súťažiac o najlepšie miesto. A tu aj horšiemu žiakovi treba dovoliť vyvolať ktoréhokoľvek lepšieho (aj z inej desiatky tej istej triedy). Ak nebude lepší žiak

* Komenský hovorí o skúškach trimestrálnych, my o skúškach semestrálnych.

dobre odpovedať, nech postúpi svoje lepšie miesto víťazovi a nech si podrží svoje miesto. Ak bude vedieť dobre odpovedať, nech

6. Každý mesiac nech riaditeľ obide všetky triedy (vezmú: so sebou niektorého správcu cirkvi alebo niekoho zo škôldozorcov) a nech prísnou skúškou zisti, či sa prebrali mesačné úlohy a s akou usilovnosťou.

7. Polročnú skúšku nech vedie jeden aj druhý škôldozorca s riaditeľom, aby bolo vidieť, ktorí žiaci sú pred ostatnými schopnejší pamäťou, jazykom, pohybom a hodnejší pre verejnú vystúpenie pri budúcom podávaní verejných dôkazov usilovnosti.

8. Slávnostná skúška nech sa však vykoná raz za rok, na jeseň, prebrali všetky úlohy celého roku s náležitým prospechom veľku aj v jednotlivostiach. A pretože tu nebude možné, alebo bude len veľmi ťažké vyskúšať všetkých a každého osobitne (pri veľkomi počte žiakov), je tu dovolené použiť taký spôsob, aby sa, pravda, vyvolali zo všetkých bez rozdielu raz ten, raz onen a aby museli odpovedať na všetky otázky (z celoročnej látky). Alebo sa vyvolajú (z každej desiatky po jednom, po dvoch alebo po troch) takí žiaci, ktorí budú skúšaní pred očami celého zhromaždenia za všetko žiactvo, či dokonale ovládajú všetko, čo sa za celý rok prebralo, a či nie. Ak totiž títo, ktorí boli vybraní nie ako nadanejší, ale ktorí boli vyvolaní bez rozdielu podľa toho, ako na nich padol los, obstoja na skúške, bude nádej, že aj ostatní to tak isto dokážu a že tu nie je nič umele pripravené.

9. Ak sa však ukáže, že niektorí v liternom štúdiu málo vyhovujú, urobia o nich škôldozorcovia s riaditeľom a učiteľmi rozhodnutie, či majú byť pripustení na ďalšie štúdium a či ich treba vrátiť rodičom a odkázať na inú životnú dráhu.

10. Konečne vykonajú škôldozorcovia s riaditeľom povýšenie žiakov do tried, ponechajúc v triede niekoľkých, ktorí by vykonávali službu desiatkárov.

IX. PREDPISY O DIVADELNÝCH PODNIKOKCH

Divadlom nazývame to, keď žiaci podľa príkazu predvádzajú niektoré výkony pred očami mnohých, pozvaných na to, aby to videli. A je veľmi užitočné, aby sa divadelné predstavenia akéhokoľvek druhu často usporadúvali v školách; keď totiž každý človek má prežiť život v rozhovore a v práci, mládež sa veľmi krátko a príjemne týmto spôsobom, to jest príkladmi a napodobňovaním privá-

dza k tomu, aby si navykala pozorovať rozličné veci, ihneď odpovedať na rozličné otázky, svoje pohyby slušne upraviť, tvár, ruky a celé telo ovládať podľa okolností, hlas zmierniť a meniť, slovom akúkoľvek osobu počestne predstavovať a vo všetkom tom si počínať voľne po odložení dedinskej hanblivosti.

Nariaďujeme preto,

1. aby každá trieda štyri razy do roka vyviedla svojich žiakov na javisko,
2. aby sa tu hrou, rozdelenou na osoby, predviedlo všetko, čo sa stalo v predošlom štvrtroku,
3. hry všetkých tried nech sa absolvujú v jednom týždni tak, že by vystúpili nižšie triedy v ten istý deň po dvoch, jedna v predpoludňajších, druhá v popoludňajších hodinách,
4. ale takéto najslávnejšie hry nech sú pri ukončení roku predpovyšovaním žiakov do tried.

X. PREDPISY O ZÁBAVÁCH

Hoci podľa našej metódy všetko štúdium sa deje akoby prostredníctvom spoločných hier tak, že všetok náš výcvik nadania možno považovať za hru, predsa, pretože vek mládeže je tak upravený, že mládež vyhľadáva zábavu skôr v pohybe tela než v cvičení ducha, nemožno ani tieto zábavy mládeži odopierať. Len nech sú také, aby nijako neprekážali zbožnosti, počestnosti a pokroku, pokiaľ ide o učenie múdrosti, ale skôr aby to napomáhali. A bude to vtedy, ak sa budú zachovávať tieto predpisy:

1. Tak sa treba hrať, aby sa nestali hry pre žiakov hlavným (gr. ergon), ale len vedľajším (gr. parergon) zamestnaním. (Nesmie byť teda miesto pre hry a zábavy skôr, než sa zadosť učinilo vážnemu zamestnaniu práve tak, ako pre spánok a odpočinok nie je čas skôr, až keď sa telo unavilo zamestnaním. Ani lahôdkam sa nemá dať miesto skôr než po riadnych jed'ách.)
2. Tak sa treba hrať, aby hra slúžila nie menej telesnému zdraviu než duševnému osvieženiu. (Preto Platón pripomínal, že ani telo sa nesmie cvičiť bez ducha ani duch bez tela. Chceme teda, aby sa nepestovali také hry, ktoré jednak unavujú telo prílišnou námahou, jednak oslabujú ducha aj telo, napr. hry, pri ktorých sa sedí, a hry, ktoré udržiavajú myseľ v napätí nádejou alebo strachom o výsledok. Takéto sú hry, pri ktorých rozhoduje náhoda, alebo hry o veľkú stávkou, hra v kocky, v karty atď. Hry našich žiakov nech sa zakladajú na pohybe, prechádzke, behu, miernom skoku atď.)

3. Tak sa treba hrať, aby hra nepriniesla nebezpečenstvo životu, zdraviu a cti. (V nebezpečenstvo sa vydávajú nerozvážlivci, ktorí skáču po stromoch, plávajú vo vodách, šermujú a pod.)

4. Tak sa treba hrať, aby naše hry boli predohrou k vážnym veciam. (Totiž k činnosti v živote hospodárskom, politickom, vojenskom atď. Môžu teda žiaci vyjsť z mesta, aby si pozorali stromy, rastliny, role, lúky, vinice a práce pri ich obrábaní. Môže im byť tiež zábavou, že sa im ukáže spôsob stavieb a že budú pozorovať prácu remeselníkov, ak niektorí sú na stavbe. Môžu si aj zorganizovať vojsko, určiť vodcov, stotníkov, vymerať miesto pre tábor, zriadiť šik atď. Ale nech sa chcú zabávať akoukoľvek hrou, musia si vyvoliť vodcu a podľa jeho rozhodnutia nech sa deje všetko, aby si všetci striedavo zvykali rozkazovať a poslúchať. Takýto spôsob hry sa povoľuje a nemá v sebe menej užitku než potešenia.)

5. Tak sa treba hrať, aby sa hra skončila pred jej vyvrcholením. (Nehľadá sa totiž v hre zošklivenie, ale občerstvenie.)

6. Konečne, bude dobré, ak sa na hrách žiakov zúčastní častejšie (ak nie vždy) učiteľ, nie tak preto, aby sa spolu s nimi zotavil, ale aby dával pozor, aby sa žiaci nedopustili niečoho neslušného alebo nejakej chyby.

7. Pri riadnom zachovaní tohto všetkého sa dosiahne to, že hra nebude len zábavou, ale vážnou vecou, to znamená: alebo zdravotným cvičením, alebo osviežením mysle, alebo predohrou k práci v živote, alebo toto všetko.

XI. PREDPISY NA CVIČENIE MRAVOV

Nedávno sme sa postarali o vydanie pravidiel mravnosti, stručne skoncipovaných, tlačou. A chceme, aby ich všetci mali, čítali a zachovávali za tým účelom, aby naša celá škola nebola ničím iným ako dielňou počestnosti. Za tým účelom nariaďujeme aj toto:

1. Všetci naši žiaci nech si zvykajú robiť všetko skôr z lásky k cnosti než zo strachu pred trestom.
2. A robiť nie to, čo sa im páči, ale čo predpisujú zákony a čo ukladajú vykladači zákonov, učiteľia. (A skôr aby to robili podľa toho cudzieho rozhodnutia ako podľa svojho. A táto vec položila základ kresťanstvu.)
3. Vo všetkom, čo treba robiť, treba ich viesť k tomu, aby sa pozerali na koniec, aby sa obzerali po prostriedkoch a aby dbali na príležitosti k tomu.
4. A preto aby nikdy nič nerobili, iba ak za nejakým dobrým

a podstátnym cieľom. A za vyhľadávanie tohto cieľa nemožno sa hanbiť ani pri jeho dosiahnutí nemožno to ľutovať.

5. Len čo sa začnú chápať prostriedkov, nech si zvykajú neprestať až po dosiahnutí cieľa.

6. Ale neslobodno sa hnať za cieľom, skokom, ale istý krok za krokom, aby práca išla dopredu, ale nebola prenáhlená.

7. Nech si zvykajú nič nevedieť, iba ak pre úžitok. Nech sa snažia všade ho vidieť a dosiahnuť ho.

8. Nech si každý zvyká byť vyrovnanej mysle, nie nestálej, aby všetko, čo robí, konal duchapriťomne.

9. Nikomu sa nesmie dovoliť, aby bol do práce neochotný. (Ak si zbadá, že niekto ľeňoší, treba ho viac než ostatných hnať do práce. A ak náhodou nebude mať dostatok vážnej práce, nech sa radšej hrá, akoby nečinné nič nekonal. Obratnosť, vyhľadávanie námáh a z toho vyplývajúce ich znášanie sú nesmierny poklad pre život.)

10. Všetok náš spánok, jedlo a nápoj nech sú striedme. Vyhybajte sa všetkej nemiernosti! (Lebo aténeum⁹ naše je zasvätené múzam, nie Bacchovi¹⁰ a svetlo múdrosti si vyhľadáva len triozvu mysle.)

11. Poludňajší spánok (ako škodlivý zdraviu aj nadaniu) nech se gedorol nikomu z našich žiakov. (Pre odpočinok určila príroda noc a tmu, pre prácu svetlo a deň. Poludňajší spánok teda, ktorý sa v Uhorsku ako zlý zvyk natoľko rozšíril, treba odstrániť zámenou nevhodného odpočinku za prechádzku, rozhovor, hru a hudbu.)

12. Telo ako príbytok duše nech si udržiujú všetci naši žiaci nie sice v rozkoši, ale predsa v čistote.

13. Aj telo ako nástroj duše nech si všetci naši žiaci cvičia usilovne k čulosti a nech ho ofužujú prácami k pracovitosti.

14. A pretože naša škola je školou múdrosti, nie školou Marsovou,¹¹ zbraňou našich žiakov budú knihy, nie meče. (Preto treba zakázať všeobecné používanie železných zbraní, Ovečkám a baránkom nie sú potrebné drápy, rohy, zobáky a hrozivé zuby.)

15. Vašeň vadit a hádať sa nech sa odstráni do tej miery, aby každý, kto by sa pustil do vyčítiek aj pri spravodlivom spore, už tým prehral spor.

⁹ Tak sa volal v Ríme vedecký ústav cisára Hadriána pre poéziu, rétoriku a filozofiu. Kamenský tu používa tento názov hyperbolicky o škole v Blat. Potoku.

¹⁰ Bacchus — rímsky boh vína.

¹¹ Mars — rímsky boh vojny.

16. Nevrlost a neogabane správanie nech sa nikomu netrpí. Všetci nech si navykajú byť uhladení a v slovách aj v pohyboch privetiví. Patrí sa, aby sa zo školy stala civilizovaná obec, a nie dedina.

17. Kdekoľvek sa objaví nadutosť a opavrhovanie ingmi, treba to ihneď zarazit, aby si všetci navykali cítiť obrat boží tak pri iných, ako aj pri sebe samých.

18. S osobitnou starostlivosťou treba dávať pozor na to, aby sa nikoho nemocnila túžba po cudzom majetku. Žiaden, kto by si privlastnil cudzí majetok, nech neostane bez trestu.

19. Lož, otrocká tá chyba, nesmie sa pri nikom trpieť. Všetci nech privykajú hovoriť úprimne pravdu aj vtedy, keby bolo treba sa priznať k vine, aby nikde nebolo vidieť rozpor medzi rečou a zmyslaním, čo je najškaradšia necnosť.

20. Ak by ktokoľvek u niekoho zbadal dajakú roztopášnosť, nech je znamením priateľstva napomenúť ho a dať sa napomenúť.

21. Ak by to napomenutý bratsky neprijal, treba ho oznámiť učiteľovi bez všetkého ohľadu na súkromnú náklonnosť a nená zapustilo korene.

22. Okrem toho nech zvolá riaditeľ raz týždenne (v prvej hodine popoludňajšej v sobotu) celé zhromaždenie školy a po prečítaní pravidiel správania nech zisťuje, ako si každý pamätá ich slová alebo ich zmysel, a kde to treba, nech ich vysvetlí a objasní. Zároveň nech sa presvedčí, či sa niekto v minulom týždni neprečrešš nejakou proti nim. To majú oznámiť desiatkari alebo každý, kto by o ničom vedel; potom treba uplatniť disciplinárne pokračovanie prísnejšie alebo miernejšie podľa povahy previnenia. A každý z učiteľov potresce svojich žiakov alebo sám vlastnoručne alebo ich dá potrestať iným, ak previnenie treba naprávať bitkou.

XII. PREDPISY O PESTOVANÍ POBOŽNOSTI

Žiadame, aby úsilie o zbožnosť prejavovali veľmi horlivo všetci naši žiaci (ako kresťania určení pre nebo), a to nielen v teórii, ale v živej a ustavičnej praxi. Preto:

1. Nariaďujeme všetkým našim žiakom ústami Kristovými pod večným zatratením vystrihať sa toho, aby nikto nikoho nezvádzať zlými príkladmi (verejnými alebo tajnými, ktoré sa však predsa dostanú navonok), ale skôr aby všetci všetkým žiarili príkladom svätosti.

2. A pretože ako nemôžeme vidieť slnko bez slnka, tak nemôžeme poznať, milovať, uctievať Boha bez Boha, nech sa všetci naši žiaci učia k Bohu obracať všetky túžby a myšlienky svojho srdca, aby, kdekoľvek sú, pamätliví toho, že sú Bohu na očiach, správajú sa tak ako v prítomnosti božej.

3. A pretože Boh, v ktorom žijeme, pohybujeme sa a existujeme, je prvopočiatkom a koncom všetkého, všetci chovanci našej školy, keď idete do školy a vstúpite do nej, nikdy nezameškajte s horúcim srdcom chváliť a vzývať Boha pred prácou a po práci, pred jedlom a po jedle, pred spánkom a po spánku.

4. Vzorce modlitieb (zobierané najmä zo žalmov Dávidových a z iných povzdychov svätých) treba mať pripravené pre jednotlivé triedy. Podľa nich konečne nech si každý sám navyká vzdychy svojho srdca vylievať a k Bohu všade vysielat.

5. A pretože nie je krásna chvála v ústach hriešnika, pestujte všetci čistý, Boha dôstojný život, ktorý treba od všetkých vyžadovať, bez toho, že by sa strpel pri niekom čo aj len najmenší náznak neakej bezbožnosti, ktorú by, pravda, bolo možné zaznamenať.

6. A aby všetci boli preniknutí poznaním božej vôle, nech sa nikomu nedovolí neúčastniť sa na katachétických cvičeniach, na čítaní Písma a na výklade tajomstiev viery (či v škole či v kostole), aby všetci naši žiaci (po príklade Timoteovom) si navykali od mladosti poznávať Písmo (2 Tim. 3, 15).

7. Nedbanlivosť z tejto stránky a ešte viacej prehrešenie sa proti zbožnosti treba veľmi prísne pokarhať, keďže je to hriech zlej vôle, nie len slabosti rozumu.

XIII. ZÁSADY DOBRÉHO PORIADKU MEDZI VŠETKÝMI ČLENMI ŠKOLY

Až potiaľ bola reč o predpisoch, ktoré sa týkajú vecí. Nasleduje ďalej, ako sa majú držať na poriadku osoby, ktoré tvoria školskú spoločnosť, a to najprv všeobecne.

1. Predovšetkým všetci sem pripustení, učitelia práve tak ako žiaci, nech veria, že boli božským hlasom povolani k tomu, aby vyvíbrili v sebe obraz boží, to jest aby mali účasť na múdrosti, cnosti a božej blaženosti.

2. Každý teda nech každodenne prosí Boha, želajúc si so Šalamúnom, aby mu bo' o dané srdce bojazlivé a chápacé, a nech pracuje svedomite na svojom mieste, očakávajúc požehnanie od božej dobroty.

3. A aby to vedeli konať jednomyselne, pre spoločné budovanie, tak sa spolčia, aby tvorili veľmi usporiadanú obec, ktorá bude mať svoju radu, svoje kolégiá, kúrie a dekúrie.

4. Školská rada sa bude skladať (v tejto potockej škole) z verejných profesorov a triednych učiteľov. Ich stálym predsedom bude riaditeľ a niekto, kto má obratnú ruku a je dôvtipný, bude robiť zapisovateľa.

5. Matrika školy bude u riaditeľa. Do nej každý, kto ako nový občan vstupuje do školy, zapíše vlastnoručne svoje meno, a tým práve sa zaviazne poslúchať svedomite školské zákony.

6. Založí sa aj kronika, ktorá má byť uložená u riaditeľa, ale tak, aby kľúč k nej mal niekto z profesorov. Zapisovateľ bude do nej zapisovať v prítomnosti rady a podľa jej jednomyselného uznesenia:

1. Vznik školy, jej vzrast a zmeny;

2. mená riaditeľa a profesorov, kedykoľvek nastane zmena;

3. slávnostné vystúpenia, aké kedy budú. Sem budú patriť aj všetky programy, slávnejšie reči atď.

7. Aj každá trieda nech má podobu menšej obce a svoju menšiu radu, zloženú z desiatkárov a ich námestníkov, ich predsedom bude vedúci prvej desiatky.

Aby totiž učitelia lepšie stačili pozorovať všetkých, podriadiť si zo samotných žiakov nadanejších a v tejto veci už vycvičených toľko pomocníkov svojej starostlivosti, koľko desiatok má byť podľa zistenia každého učiteľa v tom roku z jeho žiakov. A aby sa všetko dialo presnejšie, bude treba týchto desiatkárov vybrať zo žiakov tej istej triedy, ktorí majú postúpiť do nasledujúcej triedy. Lebo len títo, pretože už prešli cez všetky úlohy svojej triedy a sú tu veľmi dobre oboznámení s každou vecou, budú môcť svojmu učiteľovi vhodne slúžiť a robiť podučiteľov žiakom-nováčikom v triede. Aj cirkevní kandidáti radi strpia, že sa ich tu upotrebí, jednak z vďačnosti za dobrodenia, jednak pre česť u spolužiakov: majú totiž sa nazývať podučiteľmi a majú sa už neprestajne púšťať vyššie. Keď totiž vykonali v jednej triede takúto úlohu, nemajú sa už inde viacej zdržovať.

8. A treba dovoliť, ba dokonca naliehať na to, aby v každom týždni (najmenej) raz sa desiatkári každej triedy zišli vo svojej posluchárni a aby sa radili, či sa niekde nenarúša poriadok. A ak niečo spozorujú, nech zjednajú nápravu, napomínajúc seba samých alebo spolužiakov pre nesprávne konanie, a urovnávajú aj menšie spory, ktoré medzi ich žiakmi vznikli. Len keď nebudú môcť niečo sami urobiť, nech to oznámia učiteľovi.

XIV. PREDPISY PRE RODIČOV A PORUČNÍKOV, KTORÍ SVOJE DETI ZVERUJÚ NAŠEJ ŠKOLE

Zdá sa, že si vyžaduje dajaký nezvyčajný liek zvyk, ktorý sa škodlivo rozmohol, hneď ísť do školy, hneď zasa ju opustiť, hneď sa dať do štúdia, hneď ho zanechať, a pritom vážne nerobiť nič, a tak neprísť k pravému vzdelaniu. Čo teda, ak by to bol taký liek, aby každý, kto sa bude chcieť dať pod dozor našej sporiadanej školy, alebo bude chcieť, aby do nej chodil alebo jeho syn alebo zverenec, bol prijatý iba pod podmienkou, že tu v disciplíne vydrží až do konca. Formula sľubu predtým, než bude žiak zapísaný do zoznamu, nech je takáto:

1. „Odovzdávam svojho syna dobrovoľne a s plným právom učiteľom tejto školy, aby sa dokonale vzdelal v ušľachtilom literom umení, v mravnosti a v pobožnosti.
  2. A ponechám ho v tejto škole až do ukončenia školského vzdelania a nevezmem ho odtiaľ.
  3. A aby mohol neprestajne prospievať, nedovolím ho volať zo školy, alebo nikdy, alebo len zriedkavo.
  4. Ak to predsa niekedy urobím v nejakom naliehavom prípade, sľubujem poslať ho naspäť čím prv.
  5. Ak urobím inakšie a jeho prospech sa mi bude zdať horší, ako som očakával, nebudem pripisovať vinu škole, ale sebe.”
- Potom nech zapíše svoje meno rodič aj syn do matriky, zaväzujú sa tak splniť, čo sľúbili.

XV. PREDPISY PRE ŽIAKOV

1. Žiadam, kto bol prijatý do tejto školy, nech nemá nijaké iné predsavzatie, ako prospievať s božou pomocou v ušľachtilom literom umení, v početných mravoch a v pravej zbožnosti.
2. Preto nech tu nik nie je ako tieň, ale ako živý úd v živom tele, živo si počínajúc pri všetkom; inakšie ho treba odrezáť od tela.
3. Predovšetkým nech sa každý čistým srdcom bojí Boha, nech sa nikdy ničoho nedopustí proti jeho vôli a proti svojmu svedomiu. Ustavične ho chváliac, vyprosuj si vždy jeho pomoc.
4. Nech každý úprimne miluje svojho učiteľa ako svojho otca a nech ho s ochotnou poslušnosťou vo všetkom ctí. Podobnú úctu nech vzdáva aj učiteľom ostatných tried.
5. Hneď po učiteľovi preukazuj poslušnosť aj jeho zástupcovi,

svojmu desiatkárovi, a poslúchaj ho vo všetkých dobrych napomenutiach.

6. So všetkými spolužiakmi nažívaj svorne a nikomu neublížuj ani rukou ani jazykom, aby naša škola vôbec nepoznala hádky a nenávisť.

7. Nech každý príde na hodinu určenú na vyučovanie a na dané znamenie nech sa dostaví do posluchárne a tam zaujme svoje, nie cudzie miesto.

8. Ak niekto nebude môcť byť prítomný (pre nejakú nevyhnutnú príčinu), nech svoju neprítomnosť aj príčinu svojej neprítomnosti ohlásí svojmu desiatkárovi (buď sám, alebo prostredníctvom iného, alebo lístkom), aby to on mohol oznámiť učiteľovi. Ak to niekto raz opomenie, treba ho vyhrešiť; ak to spraví dvakrát alebo trikrát, treba ho pokarhať. A jednako treba ho pridržať, aby sa s ostatnými naučil všetko to, čo sa v jeho neprítomnosti prebralo, alebo ho treba potrestať.

9. Pri modlitbách nech je každý prítomný s pozornou myslou a vtedy nech nemyslí na nič iné ako na Boha. Ak by niekto ukázal náznak nenábožného zmýšľania, treba ho pokarhať.

10. Posvätné modlitby nech všetci konajú po poriadku a nech sa tak naučia všetci riadne vzývať Boha.

11. Dávajte s najväčšou svedomitosťou pozor na učiteľa, ak niečo hovorí, ukazuje alebo vysvetľuje, a keď rozkáže ho napodobňovať, ihneď s chuťou napodobňujte.

12. Keď niečo skúša, všetci rovnako obráťte naňho pozornosť, aby každý, koho vyvolá, ihneď mohol odpovedať.

13. Nech si všetci zvykajú zreteľne a jasne čítať, písať, hovoriť (ako aj rozmýšľať a konať), vyhýbajúc sa každej nezrozumiteľnosti.

14. Na týždennú skúšku nech každý príde dobre pripravený, aby získal pochvalu, nie pohanu.

15. Vzájomné rozhovory sa dovoľujú všetkým v škole aj mimo školu, ale po latinsky a o počestných veciach. Ak niekto nevie svoje myšlienky povedať po latinsky, nech mlčí, alebo nech sa opýta, ako ich treba vyjadriť, a len potom nech ich prednesie. A nech si to zapíše do svojho denníka, aby to v budúcnosti dobre vedel.

16. Strážcom tejto usilovnosti buď „znamienko latiny“; cez čiu ruku prejde, ten nech za trest povie po latinsky jednu peknú myšlienku. U koho ostane cez noc, nech povie tri vety.

17. Pri starostlivosti o telo nech všetci dbajú na čistotu. Kto vstúpi do školy neučesaný, neumytý a neporiadne oblečený, nech dostane „znamienko mravnosti“, za čo musí dať tú istú pokutu ako pri znamienku latiny.

18. Všetci nech si prívychajú na slušnosť v pohyboch. Kto by dal najavo akukoľvek neuctivosť, ľahkomyseľnosť, nerozvážnosť a neogabanosť, nech sa podrobí súdu a nech dostane „znamienko mravnosti“.

19. Keď vychádzajú mimo školy, prechádzajú sa po uliciach a stykajú sa s ľuďmi, nech všetci majú na pamäti skromnosť a cnosť.

20. Ak by niekto z previnilcov nedbal ani na napomenutie spolužiakov alebo svojho desiatkára ani na pokutu, spočívajúcu v znamienku za nepekne správanie, treba ho potrestať trstenicou. Ak by sa ani tak nenapravil, treba ho zaviesť pred riaditeľa školy, aby ho potrestal podľa svojho rozhodnutia.

XVI. POVINNOSTI DESIATKÁROV

1. Desiatkár nech dbá na to, aby všetci jemu zverení žiaci boli v škole načas a aby zaujali svoje miesta (prv než vojde učiteľ). A ak niekto z jeho zverencov má vykonať posvätnú modlitbu, pripomenie mu to, aby sa pripravil.

2. Keby sám niekedy nebol prítomný, nech to oznámi svojmu miestodesiatkárovi, aby on zatiaľ dozeral na správny poriadok.

3. Ak desiatkár nevidí v triede niektorého zo svojich žiakov, nech to oznámi učiteľovi, len čo on vstúpi do posluchárne.

4. Pripomenie mu tiež (po modlitbe), u koho z jeho zverencov bolo cez noc „znamienko mravnosti a jazyka“, a kto ho mal okrem toho, aby sa mohlo vypočuť prednášanie latinských výrokov.

5. Pri čítaní, písaní alebo akomkoľvek evičení dáva pozor na spolužiakov svojej desiatky, a ak uvidí, že niektorý niekde zaostáva, pomôže mu.

6. Pozoruje aj mimo školy, či sa všetci jeho žiaci správajú dost počestne, previnilcov napomenie a nemravných oznámi učiteľovi.

7. Dáva predovšetkým pozor, či sú všetci jeho žiaci prítomní na bohoslužbách a či sa správajú, ako sa patrí, pri speve posvätných piesní a pri celej bohoslužbe.

8. Desiatkári nech majú na starosti otvárať poslucháreň pred vyučovaním, zatvárať ju po vyučovaní a udržiavať ju v čistote; a nech to konajú striedavo, po poriadku, vždy jeden týždenne.

9. Ak by sa stalo, že desiatkár nie je prítomný, musí všetko toto pozorovať a zachovávať jeho námestník.

10. Svedomitý desiatkár nech má titul podučiteľa, nedbanlivý nech je podrobený trestu alebo s hanbou pozbavený tejto povinnosti.

XVII. POVINNOSTI PRISLUHOVAČOV

(To jest chudobných, ktorých šľachtici alebo študenti pridružia k sebe na pomocné služby podľa zvyku prijatého na uhorských školách.)

1. Pod trestom trstenice nech sú aj oni pridržiavani zúčastniť sa na všetkých evičeniach, nevzdávať sa pod nejakou vymyslenou zámienkou.

2. Ak niekoho nevyhnutné služobné práce prinúti byť neprítomným, nech prinesie vysvedčenie o tej veci od svojho pána.

3. A to, čo medzitým verejne zameškal, nech nahradí súkromnou usilovnosťou, odpíšuť si z kníziek spolužiakov, čo sa preberalo, a neučiac sa to.

4. Na týždenné skúšky však nech prídu bez akejkoľvek výnimky, a preto nech si všetci svoje práce vykonajú predtým.

5. A všetko toto budú robiť tým radšej a tým ochotnejšie, čím viac si že'a'u zaslúžiť priazeň svojich pánov a dobrodenie pokračovať v štúdiu.

6. Ale budú vykonávať služby aj v škole, zametajúce a čistiac, kde a kolkokrát ich k tomu vyzve podľa potreby učiteľ alebo desiatkár.

7. A aby to nerobili v nijakom chvate, ale aby to slúžilo na povzbudenie ich usilovnosti v štúdiách, dovolí sa im (pri týždennej skúške) pretekať sa o oslobodenie od týchto verejných služieb nasledujúceho týždňa.

XVIII. PREDPISY PRE KOLÉGIUM, TO JEST PRE VŠETKYCH V KOLÉGIU BÝVAJÚCICH, TAK ŠLACHTICOV, AKO ŠTUDENTOV

1. Každý, kto sem vstupuje, pamätlivý toho, že vstupuje do domu múdrosti a disciplíny, nech si prinesie so sebou disciplinovaného ducha a úctu k zákonom.

2. V izbe pridelenej od správcu kolégia nech sa každý usadí a nech zachováva tento príbytok vo všetkom poriadku a čistote.

3. Z kolégia nech nikto nevyjde bez súhlasu správcu (čiže, ako ho tu voláme, senjora) alebo aspoň nie bez súhlasu svojho súkromného dozorca. Ak bude musieť vyjsť a niečo si vybaviť, nech sa vráti načas.

4. Po kolégiu sa nikto záhaľčivo neprechádzaj sem-tam. A tým si každý prívychaj na dobre usporiadaný život.

5. Do izby druhého nikdy nevstupuj, ak nedaš najprv znamenie zaklopaním.

6. V noci však nikto nesmie vstúpiť do spálne druhého.

7. Mimoriadnym hostinám (ani tajne ani verejne) nech sa nikto neoddáva.

8. Správcovi, keď klope na dvere (či vo dne či v noci), každý ochotne otvor.

9. Večer chodte všetci spať o 8. hodine (ale určite nech nikto nie je hore cez deviatu). Ráno vstávajú riadne o 4. hodine (alebo nech určite nikto neprefahuje spánok cez 5. hodinu).

10. Svoju posteľ nech si každý, hneď ako vstane, ustelie; potom venujúc polhodinku očisteniu tela, učesaniu, umytiu a slušnému oblečeniu, nech sa každý odoberie ihneď k modlitbe a potom do práce.

II. Vzdialiť sa od spoločných modlitieb nech sa nedovolí nikomu bez vážnej príčiny.

12. Všetci nech sa jedinečným spôsobom usilujú o svornosť. Každý nech je pripravený nikoho neuraziť, urazený urážku neodplácať, ale prostredníctvom priateľského urovnania obnoviť lásku a priateľské služby.

XIX. PREDPISY PRE ALUMNÁT V POTOKU

1. Kto má byť prijatý, nech prinesie od cirkevného úradu, odkiaľ pochádza, svedectvo o počestnom pôvode a o bezúhonnom živote, aby bolo isté, či je hodný toho vyznačenia.

2. Potom vykoná skúšku na zistenie nadania a prospechu, aby bolo zrejmé, či je schopný na štúdiá. To bude úloha riaditeľa.

3. Ak sa však stane, že ich príde viac, než by stačili štipendiá, určené pre alumnát, bude treba dbať o to, aby dobrodenie stravovať sa zadarmo sa dostalo skôr potrebnejším (medzi inakšie rovnými). Ostatní nech si platia časť stravy alebo, ak ani tu nie je voľné miesto, treba sa o nich postarať akýmkoľvek spôsobom odinakaľ.

4. Tí, čo sa zúčastnia na stravovaní spolovice zadarmo, nech zaplatia plat na celý rok napred.

5. Raz prijatým a tým, čo dostávajú štípéndium (zadarmo), nech sa dovoľí používať ho až do konca štúdií, vyjmúc, že by niekto sám chcel byť prepustený, získajúc inde hmotné prostriedky, alebo by bol povolaný za vychovávateľa, alebo konečne že by si zaslúžil pre nečestné správanie, aby mu vzali toto dobrodenie.

6. A všetci chovanci nech poslúchajú všetky predpisy školy do konca ešte svedomitejšie než ostatní, žiariac všetkým príkladom

v počestnosti, skromnosti, zbožnosti a usilovnosti, aby bolo na-prosto jasné, že sa dobrodenia neudeľujú nehodným ľuďom.

7. Všetci nech svedomite sledujú všetko, čo sa v čase obeda a večere nahlas predčítava od predčitateľa; po skončení čítania a po jedle nech si každý spomína, čo sa mu najviac páčilo, a nech si tak pekným cvičením pozornosti navzájom bystria pamäť.

XX. PREDPISY O VYCHOVÁVATELSTVE A VYCHOVÁVATELOCH

Nazdávame sa síce, že naša škola je na takej metóde založená, že triední učitelia postačia na akýkoľvek počet žiakov a že treba, aby sa nadanie vysilovalo okrem hodín určených na verejné štúdium súkromným trápením; jednako však bude dobré prideliť šľachtickým mládencom súkromných vychovávateľov. Po prvé a predovšetkým na stráženie ich mravov, aby si totiž, ponechani celkom sami na seba a nezamestnaní nijakým počestným stykom s nikým, neprivykli na nič zlé. Po druhé pre stálejšie pestovanie zbožnosti, aby náhodou nikdy nezabudli na Boha (odpočívajúc alebo zasa vstávajúc alebo robiac niečo iné). Po tretie, aby sa neprestaj-ňovala vzdelanosť mysle a jazyka, keď už aj pomlčím o dobrodení poskytovať stravu študujúcim, a tým im čiastočne uľahčovať ve-rejné spoločubývanie a používať ho v prospech viacerých.

Aby sa dosiahli tieto ciele, bude treba dávať pozor:

1. Aby sa nikto neuchádzal o vychovávateľstvo zo súkromného zisku ani aby ho neprijal, ak mu ho ponúknú, bez vedomia a vý-slovného nariadenia riaditeľa (alebo predstaveného vychovávate-ľov).

2. Vychovávateľstvo nech sa nezveruje nikomu nevzdelanému, tým menej nemravnému, najmenej však tomu, koho zbožnosť a svedomie sú podozrivé.

3. A každý, komu sa zverí vychovávateľstvo, vzývajúc Boha o pomoc, bude sa snažiť o to, aby predovšetkým a najviac bol sám taký, akých má urobiť iných — k tomu ho najímajú —, aby bol totiž vzdelaný, mravný, naozaj zbožný a bez pretvácky.

4. Ale vychovávateľ¹² aj na to bude dbať, aby plne zodpovedal svojmu menu, to znamená, aby, ustavične vedúc žiaka alebo žia-

¹² Myslí tu na pôvodný význam gréckeho slova paidagógos, čo u Rimanov znamenalo otroka, ktorý vodil chlapca svojho pána do školy a zo školy.

kov, prispôboval ich a napomáhal im k ustavičnému a peknému prospechu.

5. Nie však prekážaním vo verejnom vyučovaní, ale jeho podporovaním, to znamená, aby nerobil nič opačné alebo opačným spôsobom, ale aby súkromne popoháňal k tomu istému a tým istým spôsobom a aby robil to isté, čo robí verejne verejný učiteľ.

6. Pred vyučovaním teda to, čo o chvíľu sa má v škole preberať, prebehne so žiakom a vyloží mu zmysel toho, aby ho nič neodstrašovalo, čo je zdanlivo ťažké. A ak sa mu bude zdať, že je v tom niečo ťažké, odstráni to predchádzajúcim výkladom, aby žiaci, ktorí majú vychovávateľov, lepšie všetko chápujú než ostatní na verejnej škole, jednak pred ostatnými boli chválení, jednak lepšie vnikajú do hĺbky, získavali si dôveru a povzbudenie.

7. Tak isto nech nariadenia zo školy sa vracajúcim zopakovať si znova, čo sa prebralo v škole, jednak preto, aby si tým lepšie upevnili, čo už pochopili, jednak preto, aby získavali pomaly schopnosť preberať veci historicky.

8. Rozhovory vychovávateľa so žiakom nech sú všetky latinské, aby žiak získal schopnosť o všetkom hovoriť obratne po latincky.

9. Všetci vychovávateľa (gr. paidagógoi) pričinia sa aj o to, aby mali deti radi (gr. filopaides), to jest, aby boli priateľmi tých, ktorým sú vodcami.

10. A to bude len vtedy, ak budú ich vernými strážcami pri všetkom dobrom, aby v nijakej veci, keďže nie sú ponechaní sami na seba, nepriučili sa s cnosťami necnostiam a aby sa to obidvoje nestalo ich zvykom.

(Teda rozdiel medzi tými, ktorí pri tom istom verejnom vzdelávaní budú alebo nebudú mať vychovávateľov, bude iba taký, ako medzi roľou, do ktorej sa zasialo dobré semeno a ktorú ešte často ručne čistia od narastajúcej buriny, a roľou, do ktorej síce zasiali tiež dobré semeno, a keď ponechali ju samu na seba, aby lepšie semeno samo zadusilo horšiu bylinu. Niekedy sa to síce podarí, ale predsa istejšie dá úrodu roľa, ktorej pomáha ruka človeka vytrhávajúceho burinu.)

XXI. PREDPISY PRE UČITEĽOV

1. Učiteľia nech sú mužovia zbožní, počestní, činní a usilovní, živé vzory cností, ku ktorým majú iných vychovávať nie s pretvárkou, ale naozaj. (Nič predstierané totiž nemá dlhé trvanie.)

2. A aby mohli povinnosti svojho povolania vykonávať energicky a aby sa uchránili pred zhnusením a zoškliivením si svojho povola-

nia, budú sa predovšetkým chrániť, aby sami seba nebrali na ľahkú váhu a neopovrhovali sami sebou. Tak to robia tí, ktorí pre seba samých považujú za hanbu, že sú učiteľmi a nenechávajú sa sem najímať pre nič iné než pre plat, pripravení uletieť odtiaľ ako z robotárne, keby poznali iný spôsob života s väčším váhovaním. Naši učiteľia uveria, že ich postavili na vysoký stolec hodnosti a že im zverili vznešený úrad, nad ktorý niet väčší pod slnkom, urobiť totiž u proroka, „vziať sadenice z nebies a založiť zem“ (Iz. 51, 16), to jest položiť základy cirkvi a obce. Keďže sú teda istí, že svoje práce vynakladajú na spásu ľudského pokolenia, spievajú s Dávidom: „Povrazy mi padli na miestach príjemných a dostalo sa mi preslávaného dedičstva“ (Zalm 16, 6), zaumienia si, že pre taký vysoký cieľ musia všetko spraviť.

3. A pretože by bolo nebezpečné vziať na seba túto takú dôležitú vec s použitím len vlastnej múdrosti a vlastných síl, budú učiteľia v najhlbšej pokore odporúčať Bohu predovšetkým seba a svoje práce i blaho svojich žiakov po príklade najvyššieho učiteľa, ktorý dosvedčil, že jedine o to sa usiloval, aby nikto zo všetkých, ktorých mu otec zveril, nezahynul, a modlil sa, aby ich sám otec zachoval svojou silou (Ján 17, 11, 12).

4. Ďalej bude ich najbližšia starostlivosť, aby mocne tiahli dobrým príkladom ku všetkému dobrému, pretože nič nie je prirodzenejšie, než aby nasledovníci kráčali v šľapajách tých, ktorí idú vpred, a aby sa prispôbovali učiteľovmu príkladu. Vedenie, ktoré sa deje slovami a samými rozkazmi, nemá nijakú silu, naničivýš k tomu, aby prinieslo slabý pokrok. Naši učiteľia sa teda vystríhajú byť podobní tým merkúrovským¹³ stĺpom pri cestách, ktoré len ukazujú napriahnutou rukou, kade sa má ísť, ale samy neidú.

5. A nech vedia všetci naši učiteľia, že mládež zasvätenú Kristu majú predovšetkým obracať tam, kde chce Kristus, aby ju viedli a doviedli, totiž do nebies. Že teda ich myseľ treba predovšetkým naplniť poznaním oného Otca, ktorý je v nebesiach, že v ich vôli treba rozmetiť túžbu konať vo všetkom vôľu božiu, aby sa ona tak diala od nás na zemi, ako sa deje od anjelov na nebi, a že treba v nich vzbudiť nádej na večný jeho milosrdenstvo. A nikdy neopomenú všetkých svojich žiakov učiť to všetko životom hodným nebies, akoby anjelským a budú sa chrániť pohoršiť kohokoľvek zo svojich najmenších príkladom nejakého svetáctva. (Tým, čo tak robia, povedal Kristus: „Beda!“)

¹³ Merkúr bol posol rímskych bohov a sprievodca duší do podsvetia.

6. A pretože učiteľia neprijímajú takých, ktorí sa majú ihneď priviesť do neba, ale takých, čo majú žiť ľudský život najprv tu pod nebom medzi ľuďmi (pokiaľ to bude vôľa božia), budú tiež svedomité navykať všetkých svojich žiakov na všelijaké slušné spôsoby a na svedomitú zachovávanie zákonov ľudskej spoločnosti a zasa najprv a skôr príkladom než predpisom. Všetci učiteľia nech teda majú starostlivosť o umiernenosť a triezvosť, a tým o myseľ vždy zdravú a sviežu a nech majú radšej platónske hostiny než plné sybaridské stoly.¹⁴ Podobne sa učiteľia budú usilovať byť žiakom zrkadlom hospodárnosti v stravovaní a obliekaní, bdelosti a usilovnosti v konaní, skromnosti a uhladenosti v pohyboch, v rozhovore vzorom, ako hovoriť a ako mlčať, slovom zrkadlom múdrosti v styku verejnom aj súkromnom.

7. Konečne, pretože možno robiť lepšie pokroky v pestovaní zbožnosti a mravnosti, ak myseľ, preniknutá svetlom poznania, lepšie vie robiť výber vo veciach a pretože poznávanie vecí sa čerpá z vedy, nech sú učiteľia pamätliví toho, že majú svojich žiakov aj v tomto tak vzdelávať, aby vedeli, chceli a mohli urobiť myseľ všetkých svojich žiakov múdrou, jazyk výrečným, ruky schopnými písať; robiť iné úkony, a to zasa ustavičnými príkladmi, návodmi a praxou.

8. Lebo aby niečo žiaci videli, musíš im to ukazovať; aby to pochopili, musíš im to vysvetliť, aby vedeli tak isto vyjadriť všetko, ako to ty vieš, rozkáž im to napodobňovať; a keď si začínajú myslieť, že už to vedia, rozkáž im to toľkokrát opakovať, až sa ukáže, že to vedia správne a obratne. Nech teda učiteľia veria, že najbezzývanejšou úlohou dobrého učiteľa je niečo diktovať; ďaleko najdôležitejšou úlohou dobrého učiteľa je pozorovať, či žiaci dávajú pozor, a aby všetko porozumeli, častými otázkami prebúdzať silu ich rozumu, a kedykoľvek spraví chybu, pri oprave robiť dôvtipného naprávateľa.

9. A aby to všetko mohli robiť bez omrzenosti, musia učiteľia vziať na seba otcovský cit voči žiakom, ktorý vážne tak ako ich rodičia túži po ich prospechu. A nech konajú všetko skôr vládne než prísne, pamätliví onoho Horáciiovho výroku: „Získa si všeobecnú priazeň, kto spojí užitočné s príjemným.“ Platí to najmä v onom veku, ktorý nepoznajúc ťažkosti života, užitočnosť meria iba podľa príjemnosti, viac si žiadajú cukor a med než poriadne jedlo.

¹⁴ Syberidovia boli obyvatelia mesta v južnej Itálii, povestní svojim hýrivým životom. Proti ich hostinám kladie Komenský hostinu iného druhu podľa Platónovho spisu *Symposion*.

10. Dobrému učiteľovi sa patrí, aby nepremeškal nijakú príležitosť naučiť niečo užitočné. Teda nech naši učiteľia nikdy neopomenú učiť všetko dobré, a čo len budú mať príležitosť, či už v zhromadení všetkých, či mimo školy súkromne jednotlivcov. Ale to posledné treba spraviť tak, aby sa to, čo sa kto naučí súkromne, žiadalo od neho verejne pred všetkými pre dvojnásobný úžitok: po prvé, aby si žiaci navykali pozorovať všetko, čo sa niekomu povie aj mimo školy, akoby mali z toho skladať účty; po druhé preto, aby sa použilo v prospech všetkých to, čo sa niekomu vyloží pri dajakej príležitosti. Verejný učiteľ je totiž rovnako aj učiteľom všetkých.

11. Učiteľia musia vedieť jednak sami konať prednejšie veci skoršie a dôležitejšie veci včasšie, jednak to učiť žiakov, jednak sa ich tak vypytovať a nikdy neobrátiť tento poriadok. To znamená, že musia učiť predovšetkým veci najpotrebnejšie: zbožnosť, potom totiž literné umenie.

12. Predovšetkým teda nech sa učiteľ vystriha pod večným presom urobiť zo všetkých bohabojných ľudí. Ak to nedosiahne, nech považuje všetku svoju námahu za zmárnenú.

13. Keď sa konajú k Bohu modlitby verejne alebo súkromne, nech sa učiteľia starajú o to, aby sa nekonali inakšie než s nábožnou tvárou a s myslou povznesenou k Bohu; každú stredu nech konajú s nimi pobožnosť, každú sobotu nech ich pripraví veľmi starostlivo na pobožnosť nasledujúcej nedele, každú nedeľu nech sa zúčastnia všetci na verejných bohoslužbách, každý so svojou skupinou na svojom osobitnom mieste. Učiteľia nech dbajú na to, aby si všetci žiaci zachytili kázeň perom a aby pondelok (prvú hodinu) odriekali ju spamäti.

14. Kedykoľvek má byť v kostole sväté prijímanie, nech vždy pripraví svojich žiakov so špeciálnou nábožnou vrúcnosťou (alebo na hodnú účasť na ňom alebo na nábožné pozorovanie takého posvätného tajomstva).

15. Z mravných cností im budú jednak odporúčať, jednak cvičením v nich rozmnožovať tú cnosť, aby sa stali otužilými v prácach, ba dokonca prácečtívi. Tým, kto to dosiahne, to bude nesmierne poklad pre život.

16. Najmä nech má každý učiteľ vždy pred očami cieľ a koniec svojej triedy, aby všetko dirigoval v plnom povedení tam, kde treba smerovať, chcúc si získať chválu, ak tam dovedie všetkých svojich žiakov a hanu, ak niekomu nedá dosiahnuť cieľ.

XXII. PREDPISY PRE RIADITEĽA

1. Pamätaj si, že si obzvláštnym svetlom a stĺpom celej školy.
2. Preto sa ukazuj ako vzor cností, zbožnosti a usilovnosti a ako živý zákon a pravidlo vo všetkom, podľa ktorého by sa všetko nesprávne ľahko naprávalo.
3. Svoju vážnosť pred ostatnými si chráň svätosťou mravov, láskavosťou ku všetkým a neúnavnou bdelosťou vo svojom úrade a svedomite pozoruj, či ťa nasledujú kolegovia, učitelia a všetci vychovávatelia.
4. A pretože riaditeľ nemá nijakú vlastnú triedu, nech v pre-svedčení, že všetky sú jeho (akože sú), každodenne všetky prezrie a nech ich zovšadiaľ osvetľuje ako slnko svoje nebo.
5. Z času na čas podrob tichej alebo otvorenej skúške život súkromných vychovávateľov a ich zamestnanie s ich žiakmi.
6. A všade dávaj pozor, aby sa nič nedialo proti predpisom a stanovám, ale aby sa všetko udržovalo na svojom mieste, v po-riadku a vo svojej sile. Ak uvidíš, že niekde niečo povoľuje, ihneď to naprav a predíď väčšiu škodu.
7. Predovšetkým pamätaj a svojim kolegom z času na čas v pa-mäť vstúpaj, že nikto sa nestáva učným len na základe pravidiel, ale častým ukazovaním vzoru a stálym napodobňovaním teba, aby kolegovia radšej chceli byť a radšej by sa chceli pokladať skôr za buditeľov schopností než za vzdeľávateľov, skôr za vodcov než za diktátorov, lebo to nie je posledné z tajomstiev lepšej didaktiky.
8. Verne opatruj pod svojou svedomitou strážou archív školy ako vzácny poklad (v ňom sa budú uchovávať fundácie a výsady, zákony a stanovy, spisy a história školy).
9. Aj matriku školy svedomite pri sebe opatruj a zapisuj do nej mená prichádzajúcich a odchádzajúcich (alebo skôr dbaj o to, aby sa každý zapísal vlastnoručne) s označením roku, mesiaca a dňa.
10. Každému, kto prichádza odinakaľ a dožaduje sa, aby ho prijali, prečítaj najprv predpisy pre občanov školy a opýtaj sa ho, či sa chce podľa nich správať. A občianske právo v školskej obci nedávaj nikomu okrem toho, kto sa chce podrobiť jej záko-nom a trestom a kto potvrdí svoje čestné slovo vlastnoručným podpisom.
11. K cudzincom a hosťom buď vždy pohostinný.
12. Každému, kto chce odísť a požiada o vysvedčenie o svojej usilovnosti a počestnosti, urob podľa pravdy a zásluhy.
13. Svedomite sa postaraj o mestá a školy, ktoré žiadajú učite-ľov, a svoje svedectvo daj iba tomu, kto si ho zaslúži.

14. Buď dejepiscom školy a všetky významné udalosti zanech do kroniky. Pri dôležitejších prácach však nerob nič sám zo svojej vôle, ale zvolaj radu a zisti si najprv mienku jej členov.
15. Ver, že základom obce je správne dávať odmeny a správne trestať a preto inakšie nepostupuj.

XXIII. PREDPISY PRE ŠKOLDOZORCOV

Keď Sparťania dostali od Lykurga zákony a mysleli, že tieto nebudú trvácne, ak nebudú mať ešte strážcov zákonov (gr. nomo-filakas), ustanovili si ich. Urobili rozumne, pretože aj najlepšie zákony sú nanič, ak sa nezachovávajú. Ale sa nezachovávajú bez dozoru, ktorý núti k ich zachovávaniu. Treba teda stanoviť aj našej škole strážcov zákona, aby zákony, ktoré sa raz prijali, mali vždy platnosť. Naši dozorcovia, ktorí majú príkaz bojovať proti prívalu nevedomosti a surovosti a ktorí majú zbraň, aby porazili nepriateľa, tí nech vedú tento boj, nielen tak ľahko bojujú, ale vo vážnej a energetickej zrážke. Budeme ich volať menom ob-
vyklým v školách — školdozorcami. Ich povinnosti budú tieto:

1. Budú veriť, že sa im zverila najväčšia starostlivosť o seme-nisko obce a cirkvi, to jest starostlivosť o základy ľudského šťastia v prítomnosti aj v budúcnosti. Preto im treba vážne dbať o to, aby obec taká verejná neutrpela škodu.
2. Budú veriť, že škola je ich pôsobiskom, ktoré treba oľdobiť prostriedkami ich hodnými. Pretože mu iní budú viac slúžiť vy-učovaním, kým oni sami príkladom a povzbudzovaním, budú si tak počínať, aby svojou bdelosťou boli schopní iných povzbudzovať a svojou spravnosťou iných upravovať.
3. Budú získavať pre školu učiteľov čo najviac vynikajúcich, pozoruhodných pred ostatnými zbožnosťou, učenosťou a obrat-nosťou vo vykonávaní svojich úloh, ktorí sa zdajú byť zrodení pre toto povolanie a zasvätiac svoj život Bohu a mládeži, môžu, vedľa a chcú osožiť vlasti a cirkvi.
4. Verte, že škole bude na osoh, ak sú títo učitelia stáli, akoby sa mali meniť čas od času. A preto vždy si budú želať a usilovať sa o to, aby tí, čo sú dobrými predstavenými mládeže, nimi ostali. Nech sa teda odstráni ten zvyk tu zastaralý, aby sa len kandidáti kňazského úradu prijímali do škôl a hneď sa zasa z nich pre-púšťali. Toto povolanie nech je samo v sebe zvláštne práve tak ako ono sväté povolanie. Ku ktorému povolaniu kto je súci (je totiž zvláštnym darom božím byť učiteľom), tomu nech zasväti dni svojho života. A kdekoľvek sa podarí takých učiteľov nájsť,

akoby na nich Boh vystretým prstom ukazoval, hneď ich treba vďačne prijímať, prosbami a platom sem získavať, podporovať a povzbudzovať ich, a ak sa im zapáči v tomto povolaní zotrvať, chrániť ich od každej krivdy.

5. A ak by sa predsa naopak niekoho zmocnil pre dlhé trvanie odpor k tomuto životu a ak by chcel prestúpiť azda na iné životné povolanie alebo na odpočinok, nebudú ho škôldozorcovia zdržovať proti jeho vôli (ako otroka zavretého v robotárni), pretože by to nebolo na osoh školy, ktorá si žiada všetko robiť dobrovoľne. A neprepustia takého s rozhorčením alebo s krivdou, pretože tomuto stavu patrí všade česť a vážnosť.

6. A pretože najvyšší predstaviteľ múdrosti a spravodlivosti vyhlásil, že hoden je robotník svojej mzdy, škôldozorcovia, jeho zástupcovia, budú pokladať za svoju úlohu starať sa o to, aby učiteľom nechýbal spravodlivý a dostatočný plat, aby nikto azda nebol nútený robiť dačo iné po opustení svojho úradu, alebo aby aspoň nemal nijakú zámienu k nedbanlivosti vo svojich prácach alebo k lakomstvu. (Každá práca, za ktorú nie je nijaká odmena, je vždy nevďačná.)

7. Učiteľov už ustanovených na pracovisku budú mať pod dozorom, či každý zastáva povinnosti svojho povolania dost vhodne. Z toho dôvodu nesmie sa im ťažiť občas zájsť do školy (buď spoločne, alebo jednotlivo), byť pri školskej práci a tak rovnako povzbudzovať k ustavičnej usilovnosti učiteľov ako žiakov. „Prítomnosť Turnova popoháňa všetkých k práci“ a „Poslucháč zväčšuje svoju snahu“ atď.¹⁵

8. S neobyčajnou starostlivosťou sa budú snažiť zachovať vážnosť učiteľov pred žiakmi neporušenú a chrániť ju od znevažovania, lebo opovrhovanie učiteľmi prináša so sebou skazu všetkej disciplíny.

9. Ak by však predsa na niektorom z učiteľov alebo dokonca na samom riaditeľovi alebo vedúcom vychovávateľovi zbadali nejaký poklesok v mravnosti alebo dajakú neporiadnosť v ich živote alebo nejakú nedbanlivosť v úrade, nestrpia to a napomenú ich priateľsky, ale tajne, aby to nikto zo žiakov nezbadal a nemal tak príčinu k pohrdaniu učiteľom.

10. Ak niektorých z učiteľov bude treba prepustiť alebo prijať, pripustia, aby sa to stalo riadne len v čase riadnej výmeny, to jest v čase povyšovania do tried, aby sa predišlo tomu, žeby nejaký vnikal do školského života vzťahujúce sa neporiadky.

¹⁵ Prvý citát je podľa Vergillovej Eneidy o Turnovi, kráľovi Rutulov, nepriateľovi Eneása, druhý citát je neznámeho pôvodu.

11. Dozor škôldozorcov nech zahrňuje (v mene úradu a cirkvi) všetku mládež celého mesta aj okolia, ich rodičov a tútorov; škôldozorcovia musia pozorovať, ako rodičia vychovávajú svoje deti, ako ich pripravujú pre školu a či ich, ak sú už na to spôsobilé, opominajú; v takom prípade musia mať možnosť napomínať ich, neposlušných oznámiť cirkevnému úradu a konečne, keby aj na ten nedbali, oznámiť ich obecnému úradu.

12. A pretože sa múdro hovorí, že starostlivosť o ľudské pokolenie sa deje predovšetkým v kolíske (čo znamená, že sa má chrániť mládež predovšetkým od zla), škôldozorcovia nech dbajú najmä o to, aby sa nedostala do škôl nijaká skaza mravov a zbožnosti.

13. Ak bude viac škôl (a má ich byť viac), bude vhodné, aby vo všetkom boli svorné a aby všetky bdeli vážne nad zachovávaním svornosti medzi učiteľmi; nesmú strpieť, aby v tom posvätnom sbore múdrosti vznikla dajaká nenávisť alebo zvada, a dokonca závisť alebo nepriateľstvo.

14. Postarajú sa o to, aby sa každoročne slávila slávnosť posvätenia školy (na ktorej sa má uctiť výročie založenia školy a má sa odovzdať budúcemu potomstvu pamiatka láskavej dobročinnosti zakladateľov školy); pri tej príležitosti sa slávnostne prečítajú všetky predpisy, a tým sa obnoví poriadok a platnosť toho poriadku.

15. Upozorňujeme najmä na to, že sa podľa rozšíreného zvyku dávajú prvým začiatčikom za predstavených mužovia menej učení, hoci by nimi mali byť dokonca tí najučenejší a k správne položeniu prvých základov vzdelania najobratnejší. Lebo čím kto menej vie, tým nejasnejšie učí. Ale ak prvé základy žiak jasne nepochopí, ešte menej jasné mu bude to, čo bude nasledovať. A nevynikne vo veľkých veciach, kto má nedostatky v malých.

16. Konečne nech škôldozorcovia určite vedia, že správne odmeňovať a trestať je základom zachovania tejto ich obce. A preto nech dbajú najmä na to, aby nijaká cnosť neprišla o svoju odmenu a nijaká chyba neostala bez povšimnutia, lebo len tak ľahko zachovávajú všetko v náležitej platnosti.

XXIV. PREDPISY O DISCIPLÍNE

1. Nech sa vôbec pri nikom od najstarších po najmenších nestrpí porušovať predpisy.

2. Ale ako sú stupne pokleskov, tak majú byť stupne trestov.

Najväčší riadny trest u nás bude trest trstenicou, najmenší rozumne vyhorenie. Ale vždy sa treba vystríhať bitia po hlave.

3. Previnenia proti nedbanlivosti bez vzdorovitosti nepatrí sa ani prisne trestať ani zasa ich schvalovať prizmurovaním očí. Iba vzdorovitost sa musí zlomiť prisnostou a tak, ako koreň všetkého zla sa musí do hĺbky vykoreniť.

4. Kto pre chybu rozptýlenej mysle nepočúva pozorne, inde sa obzerá, číta a píše nedovo'ené veci, šepkaním ruší pozornosť svoju aj pozornosť iných a do čohokoľvek podobného sa púšťa, toho treba častým dohovaraním upozorňovať na správnu cestu tak dlho, až sa chyba vylieči.

5. Kto sa vadí a bije, nedôstojne s iným jedná, prisahá sa a preklína, dáva sa do spoločnosti s niekým nehodným a porušuje počestnosť, toho treba odstrašiť prisným vyhorením, a ak ho slová nevyhodia, treba ho palicou naprávať.

6. Nech sa primerane potrestá, kto prestúpi nariadenie o reči, a to tak, aby ak sa niekto prichytí, že nehovorí po latinsky, napravil vinu tým, že sa naučí spamäti latinské slová alebo citáty, súvetia, historky atď.

7. Kto by na spolužiaka, vychovávateľa a učiteľa donášal nepravdivé obvinenia rodičom, poručníkom alebo priateľom, toho treba prisne potrestať jednak preto, že vynáša tajnosti školy, jednak preto, že hovorí nepravdu, je nevďačný voči svojim učiteľom, prekrúca svojim cigánstvom skutočný stav a zarmucuje myseľ dobrých ľudí.

8. Ak bude previnenie desiatkára úmyselné, musí sa dvojnásobne potrestať pre výstrahu ostatným. Ak sa pristihne, že nekoná svoju povinnosť (dávajúc pozor, napomínajúc a podávajúc hlásenie), treba ho alebo zosadiť (ak je možno nájsť niekoho vhodnejšieho), alebo ho treba palicou napraviť; nemôže totiž spraviť takú chybu, aby tým nestrhol do chyby ďalších deväť a nenarušil disciplínu školy.

9. Keby si niekto zo starších zaumienil pohrdáť predpismi, ako aj disciplínou a zľahčovať ich, ten, ktorému vinník bezprostredne podlieha, nech ho sám napomenie najprv súkromne. Ak nepolepší svoje správanie, treba ho vyhrešiť pred celým zhromaždením. Ak by sa nepolepšil ani tak, treba to oznámiť riaditeľovi, ktorý, zvoľajúc školskú radu, vec ešte lepšie vyšetrí a vzdorovitého žiaka odsúdi na potrestanie trstenicou, alebo, ak sa ukáže, že tu vôbec nemožno zjednať nápravu, vylúči ho zo spoločnosti synov múdrosti. Nechceme, aby sa používal ešte iný vyšší spôsob trestu okrem toho strašného a krutého, totiž okrem vylúčenia, pretože prašivá ovca, odstránená zo stáda, prestane infikovať ovčinec.

10. Konečne udrzovanie disciplíny nech sa vždy deje prisne a vážne, nikdy žartom a'obo zasa zlostne, ale tak, aby vzbudzovalo boľazlivosť a úctu, nie však smiech a nenávisť. Musí byť teda pri vychovávaní mládeže jemnosť bez ľahkovážnosti, pri napominaní výčitky bez jedovatosti, pri karhaní prisnosť bez krutosti.

XXV. USTANOVENIA O ZACHOVÁVANÍ PREDPISOV

1. Pretože je zo skúsenosti známe, že všetci sme náchyľnejší na zlé, najmä v mladom veku, a že nečinnosťou alebo chybami sa za niekoľko hodín tak pokazíme, že nebýva ľahké zasa nás priviesť na správne rozmýšľanie, treba ustavične a nanajvýš bdele ochraňovať predpisy. Inakšie nieto rozdielu medzi tým, ak nemáš predpisy, a medzi tým, ak ich nezachovávaš; iba v tom je rozdiel, že je to ešte horšie, keď svojvôľa vyrazí zúrivejšie spod zátvoru, ako keby nebola uzavretá.

2. A pretože, ako starí múdro hovorievali, za zákony treba viac bojovať ako za múry (lebo bez zákonov obec nijako nemôže obstáť, ale bez hradieb môže existovať, ako je to známe na príklade Lakedaimončanov), treba považovať za isté, že všetko blaho školy spočíva v posvätnom zachovávaní predpisov.

3. A pretože zasa naopak nie od veľa povedal Archesillaos: „Kde je mnoho lekárov, tam je mnoho chorôb a kde je mnoho predpisov, tam je mnoho priestupkov,“ úspech školy sa bude musieť zakladať nie na množstve nariadení, ale na starostlivom zachovávaní predpisov, ktoré sa raz prijali. Neslobodno teda len ľahko dopustiť, aby sa k našim predpisom dačo pridávalo (iba ak je to veľmi potrebné); skôr však treba žiadať, aby sa tých niekoľko predpisov, dobrých a všeobecných, ktoré sa raz prijali, vždy pevne zachovávalo.

A keďže Cicero povedal: „Zákony hovoria ku všetkým jedným a tým istým hlasom,“ treba sa poušilovať o to, aby platili tie isté predpisy pre všetkých bez ohľadu na osoby, aby sa nezdaľo, že sú predpisy pavučinami, do ktorých sa chytajú menšie mušky, ale väčšie a sršne cez ne unikajú.

Teda nejakého skazeného žiaka trpieť v školskom celku (pretože je bohatý, pretože je šľachtic a pretože z nejakých iných ohľadov neslobodno dráždiť ani jeho ani jeho rodičov) a tak isto neodstrániť zo školy nedbanlivého učiteľa, lenivého, opilca alebo takého, ktorý akýmkoľvek spôsobom budí pohoršenie, to by bolo neklamným znamením naštrbenej disciplíny a školy rútiacej sa do záhuby.

KONIEC

Poznámka: Tieto predpisy som napísal v Blatnom Potoku, ale sa neprijali verejne (lebo sa snaha o sedemtriednu školu nezdarila). Pripojil som ich ničmenej sem,¹⁶ aby, ak je v nich dačo dobré, nezahynulo to, a aby škola potocká, keby snád' niekedy mala utrpieť rozvrátenie dobrého poriadku, mala ukazovateľa, ako sa ľahšie vrátiť na správnu cestu. A nebudeme závidieť iným, ak aj im toto bude môcť priniesť dajaký prospech.

VÝCHOD
ZO ŠKOLSKÝCH LABYRINTOV
NA OTVORENÉ MIESTO

¹⁶ To znamená do spisov vydaných v Amsterdame r. 1657, hoci Predpisy boli napísané, ako to vyplýva z citovaného dodatku, v Potoku r. 1654.

V.
E Scholasticis Labyrinthis
Exitus in planum.

Sive,

Machina Didactica, mechanicè constructa: ad
non hærendum amplius (in docendi & discendi munis)
sed progrediendum.

Duo hic demonstranda
suscipimus, sed eodem hæc:
ut è tricis Scholasticis reper-
tum esse exitum, aut certè
ad repèriendum jamjam etiam
potere, pateat. Id quod de-
monstrare propono exemplo

*Fuit Aristoteles Ingej monstra-
ti: & Machina alicujus mechanicæ, ad motum pa-
rati.*
2. *Mundum dum, & Vitam nostram in eo, Ver-
catumque unque suam, Labyrinthis esse nobis in-
ter Opera Dei verè sari nescit, ostendi superiore To-
mo III. pag. 742, & 743: & quomodo nos æ-
terni Regis filia, Sapientia Dei, sine consilio non
reliquerit, SIMPLEX & RECTUM ubi-
visque nobis sequendum commoneant: ut Plat. 25. 21.*

*& Luc. 10. 41. Matth. 11. 28. & 6. 22. & Prov.
10. 9. quibus locis addi potest Ecciel. 7. 29. Dum
Nomen dicit RECTUM, sed ubi ingenuum est
questionibus INFINITIS.*

3. Nunc duo sunt ostendenda. I Scholæ ple-
que hactenus Labyrinthis esse rectora, Ingejia & Ver-
itates infinitæ. II Exitum esse repertum, Mechanicam
recessu & simplicem, infundè perplexari non am-
plius permittentem.

4. Labyrinthus esse Scholæ paret, quia nullos
habent facti fixos ac determinatos Pores, nec ad bi-
nes Medias, nec mediâ utendi Modos.

5. Si enim querat, Quid sine propositione Scholæ?
Respondebitur, Lingua, Scientia, Artes. Sed
quis Lingua? quas Scientia? quas Artes? & quan-
tum cujusque? Indeterminata plerumque reperio
omnis, eoque vaga. Docent ut doceant, & dil-
cunt

D 3

Titulná strana originálu

Z latinského originálu
E SCHOLASTICIS LABYRINTHIS EXITUS IN PLANUM

preložil
JÁN JANOVJAK.

VÝCHOD
ZO ŠKOLSKÝCH LABYRINTOV NA OTVORENÉ MIESTO
ALEBO DIDAKTICKÝ STROJ, ABY SME SA UŽ DLHŠIE
NEZDRŽIAVALI (V POVINNOSTIACH UČIŤ A UČIŤ SA),
ALE NAPREDOVALI

1. Podoberáme sa tu na to, aby sme za tým istým účelom poukázali na dve veci: aby vyšlo najavo, že sme už našli *východ* zo školských bludíšť, alebo, že sa nám už rysuje *cesta*, aby sme ho objavili. To je to, čo mienim dokázať na príklade *Ariadnovej nite*,¹ ktorú dostal Tézus a na nejakom stroji, ktorý sa celkom mechanicky pohybuje.

2. Že tento svet, život náš v ňom a vlastné pomenovanie každej veci sú pre nás, ktorí medzi skutkami božími nevieme chodiť, labyrintom, dokázal som v predošlom zväzku 3, na strane 742 a 743, a prečo nás bezradných neopustila múdrosť božia, dcéra večného kráľa, ktorá nám odporúča, aby sme sa všade pridržiavali: *jednoduchosti a úprimnosti*: tak Žalm 25, 11; Lukáš 10, 42; Matúš 11, 28 a 6, 22; Prísl. 10, 9. K týmto miestam môžeme pripojiť Kazateľa 7, 29. „Boh učinil človeka dobrého, ale Iudia sa nechali zmiast' rozličnými myšlienkami.”

3. Teraz musíme dokázať dve veci: 1. Že mnohé školy u nás sú dosiaľ skutočne *takými labyrintmi*, rozťahujúcimi schopnosti do nekonečna. 2. Že sme *našli niť, správnu a jednoduchú metódu*, ktorá už viac nedopustí, aby sme sa nekonečne *zamotávali do nejasnosti*.

4. Je samozrejmé, že naše školy sú takými labyrintmi, pretože

¹ Tézus prišiel na Krétu, aby oslobodil vlasť od potupnej dane; jeho vlasť, Atény, totiž musela každoročne posielat' Minotaurovi ľudské obete, sedem mládenčov a sedem dievčat. Ariadna, dcéra krétskeho kráľa Mínoza, dala Tézeevi kľbko nítí, aby pomocou nich mohol vyjsť z labyrintu, keď zabije Minotaura, hroznú obludu, napoly človeka, napoly býka, ktorého kráľ Mínos ukryl do labyrintu, aby nemohol škodiť ľuďom. Tézus zabil Minotaura a pomocou Ariadnovej nite vyšiel z bludišťa. Túžbou Komenského je nájsť správnu metódu, ktorá by vyviedla vedu zo školského labyrintu na otvorené miesto, ako Ariadnina niť vyviedla Tézua na svetlo. (Poznámka prekladateľa.)

nemajú dost pevných a vymedzených cieľov, ani prostriedkov na dosiahnutie cieľov ani metódy, ako použiť prostriedky.

5. Ak by si sa totiž spýtal, aký cieľ si vytyčujú školy?, odpoveď bude znieť: *jazyky, vedy a umenia*. Ale ktoré jazyky, ktoré vedy, ktoré umenia? A do akej miery každé z nich? Poväčšine všade najdeš všetko neusporiadané, a preto neisté. Učia, aby učili, učia sa, aby sa učili: t. j. zamestnávajú sa, aby sa zamestnávali: nikdy nie su istí, či dosiahnu, alebo či už dosiahli cieľ *námah*, ktorý nevidia, hoci pevne stojí pred nimi, a ani sa oddane k nemu neprikláňajú.

6. A čo prostriedky? Používajú ich nekonečné množstvo, ale nič isté. Alebo ak veria, že majú akýsi druh istých prostriedkov, sú to pohanské knihy, z ktorých nemôžu čerpať pevné znalosti ani o Bohu, ani o sebe, ani o veciach; po tých istých labyrintoch blúdili oni pohanskí spisovatelia sami, slepí vodcovia slepých, po tých istých labyrintoch vlečú so sebou učencov, vodia ich dookola a uvádzajú do biedy, z ktorej niet východu.

7. Ak by si sa poďíval na ich pracovnú metódu, tu konečne prídeš na to, že všetko je plné labyrintov, čo potvrdzuje veľmi učený *Lubínus*, ktorý hovorí: „Onen všeobecne známy dôvod, aby sa deti vzdelávali v školách, zrovna takým sa mi vidí, ako keby niekto dostal rozkaz, aby sústredenou prácou a usilovnosťou hľadal metódu alebo určitý spôsob, ktorým by práve tak učiteľia, ako aj žiaci len nesmiernou námahou, zvrchovanou nechufou, nekonečnou biedou a konečne len po veľmi dlhom čase prišli a týchto priviedli k znalosti jazyka latinského.“ (Viac pozri v *Metód. na novš. kap. VII.*) Hovorí sa, aké ťažké je štúdium jazyka latinského; ale nie je známa ani iná metóda, ako vyučovať a učiť sa ostatné jazyky, vedy a umenia.

8. Či sa teda našiel iný spôsob lepší a pohodlnejší? A aký iný? Odpovedám: *prírodná metóda*, vonkajším a vnútorným zmyslom tak všetko podávajúca, ako ony stačia a sú ochotné vnímať, ktorá sa zakladá na samotnej ľudskej prirodzenosti, akou ju učinil Boh, pán vecí, primerane prispôbena veciam, sama sebe cieľom, sama mierou, sama konečne silou, pomáhajúcou si k šťastnému zdokonaľovaniu.

9. Ako je obrazom božím, hovorím, prirodzenosť ľudská, tak bude — obrazom metódy ona *Ariadna* niť, prostá a priama, vo všetkých zákrutách pružná; a veľmi dlhá, aby vystačila na vymedzenie všetkých labyrintov a neskomolila sa nikde, pridržiavajúc sa svojho kľbka (svojho stredu), nedala sa rozdeliť. A keď sa jej tak spoločne chytíme a v náležitom poriadku ju rozvineme a prispô-

sobíme, bude môcť priniesť najistejší úžitok pre nápravu cieľov, prostriedkov a metód škôl. Lebo:

10. Cieľom škôl samozrejme musí byť, aby prispôbovali človeka jeho cieľu, to jest, aby ho vzdelávali vo všetkom, čo tvorí ľudskú prirodzenosť. Majú ho učiniť schopným spravovať akékoľvek veci, nad ktorými dostal moc vládnuť (*Genes. 1, 28*). A majú ho urobiť schopným viesť seba samého, lebo ho Boh stvoril rozumným a dal mu slobodnú vôľu, aby podľa vlastného úsudku riadil svoje skutky (*v. 26*). A majú ho urobiť schopným vedieť sa správať k blížnym, aby obcoval s nimi rozumne, pokojne, vládne, so vzájomným prospechom; a konečne majú ho naučiť, ako sa má správať k nemu samému, pred ktorého tvárou máme chodiť bezúhonne, v očakávaní veľmi hojnej odmeny, samotného Boha (*Genesis 15, 1 a 17, 1*). Keď to všetko spolu zhrnieme, dostaneme jedinú kľbku všetkých cieľov. Majme ich vždy pevne v rukách a nikdy sa ich nevzdávajme, kdekoľvek sa obráti naše zamestnanie. Ak na to dáme pozor, cieľ škôl bude jeden, jednoduchý, priamy, dostatočný, aby nepripustil nijaké úchyľky (na prvom stupni): *všestranne sa vzdelávať*; a čokoľvek sa učí jednotlivo (vzhladom na vedy, mravy, pobožnosť), učí sa celé, úplné, *nie kusé, rozdrobené, rozhádzané*. Lebo čo je niekde dobré, krásne, užitočné, to naša prirodzenosť chce vždy a všade radšej celé než časť, plné než prázdne, pevné než klátivé; a práve tým predpisuje školám, ktoré sa zapodieľajú vzdelávaním, ciele, ku ktorým majú smerovať.

11. Ale aj ciele podriadené: teórii, praxi, používaniu vecí. Lebo čokoľvek sa naskytne našej prirodzenosti, to sama svojím vlastným vedením túži, vyhľadáva, usiluje sa, aby poznala, mohla vykonať a využila svojou znalosťou a skúsenosťou. Z toho vyplýva, že školy, ktoré si zaumienili podporovať a splniť túžby prirodzenosti, majú vysvetliť: *I. teóriu, II. prax, III. používanie všetkých dobrých a užitočných vecí*. To jest, aby neviazlo porozumenie vecí, učíť všade a vždy:

I. Čím ktorá vec je, z čoho je a ako je.

II. Ako dôkladne treba konať, aby sa vytvorili podobné veci. Slovom, aby sa nič nevyučovalo, nič neučilo, nič nerobilo preto, aby sme len tak naslepo a pre zaujímavosť vedeli, ale aby z toho vzniklo umenie. A zase naopak, aby sa nekonalo nič jedine kvôli používaniu alebo zneužívaniu, ale aby slúžilo krásnemu, náležitému a osožnému využitiu života.

12. Aby sme vec priviedli na pravú cestu, tá istá prirodzenosť ukazuje už aj *prostriedky*. Čokoľvek totiž chce poznať, to pozoruje; a čokoľvek túži vedieť, o to sa pokúša; a ktorúkoľvek vec chce používať, tú prispôbuje svojmu používaniu. Hľa, večne prirodzený

spôsob! Všetko, čo sa treba učiť, to pozorovať: všetko, čo treba robiť, to vyskúšať: všetko, čo sa má použiť, to si pre používanie náležite pripraviť. Ak teda školy budú mať vzory všetkého, ktorými by pozorovali, čo treba vedieť, a nástroje, ktorými by sa vykonalo všetko, čo treba robiť, a predstavy o správnom používaní vecí, čo zabráni ich zneužiť: dobre sa zaopatríli purostriedkami. A opäť i na tomto stupni zbavia sa nekonečných labyrintov.

13. Konečne tá istá prirodzenosť predpisuje i *spôsob*, ako si pečiť v školách. Lebo čo sa týka teoretických znalostí vecí, nikdy celkom neverí cudzím očiam, ani zprávam; radšej používa svojich zmyslov. Nech teda i školy podávajú všetko vlastnými zmyslami žiakov, aby všetko sami *videli, počuli, voňali, chutnali, hmatali*, čo môžu a majú vidieť atď.: oslobodia tým ľudskú prirodzenosť od nekonečných dvojzmyselností a klamov, s ktorými by ináč po celý život museli zápasíť. Rovnako starostlivá je ľudská prirodzenosť, čo sa aj skúsenosti týka, sama sa snaží tak dlho skúšať všetko (keďže je celá činná), kým nevidí, že sa jej veci podrobujú a pod jej rukou napredujú. Nech ju napodobujú školy, aby žiaci všetko napodobili, čo sa im predloží vykonať, nech sa naučia všetko tak dlho a s rozmyslom obracať, kým sa nestanú majstrami svojich činností. Konečne, keďže ľudská prirodzenosť nie nadarmo a bez účinku túži niečo vedieť, robiť, mať; ani školy nestrpia, aby niektorý zo žiakov niečo vedel a robil, čoho užitočnosť by nepoznal. To jest, nech si všetci zvyknú už v škole využívať svoju obozretnosť a múdrosť, tak sa správať k veciam, ktoré majú v rukách, tak k blížnym, s ktorými žijú, tak k Bohu, pred ktorého zrakom sa pohybujú, takto prospešne budú pokračovať v ceste, na ktorú tu nastúpili.

14. Hľa, *Ariadnina niť, prirodzená metóda!* Jednoduchá, pravá, ľahká atď., do kĺbka zvinutá krátka, keď ju správne používame, dostatočná, aby nás vyviedla zo všetkých školských labyrintov. Ale pýtam sa, či aj naša metóda je už taká? Vidieť totiž niečo v idei takým, akým má byť, je ľahšie, než niečo také vytvoriť prácou. Odpoviem. I to, čo dokonalým nazývame, má svoje stupne a nestráca meno, pretože ešte nedosiahlo najvyšší stupeň. My však preto skúmame už toľko rokov cesty prirodzenej metódy, aby sme takú mohli vytvoriť, a dúfam, že sme z milosti božej už niečo urobili.

15. Po prvé, totiž určíme si *všeobecné ciele*, ktoré majú na zreteľ vzdelanie celej ľudskej prirodzenosti: tak ďaleko priviesť mládež, aby, keď to dosiahnu, cítili, že si získajú telesné, duchovné a duševné blaho pre tento i pre budúci život. A z tej príčiny, ak

by si takto chceli všetci alebo mnohí zdokonaľiť vzdelanosť, česť a zbožnosť, aby to mohlo slúžiť blahu rodín, obcí, cirkvi. Nech si to ktokoľvek dôkladne prečíta, uvidí, že všetko to je naše a že všetko tam je v súlade.

16. Ale akými *prostriedkami*? Pomocou nahliadnutia do troch otvorených kníh božích: *prirody, Písma a svedomia*. K tomuto cieľu smerujú a službu sprievodcov konajú všetky tie knižičky (nepozorovateľné, a aj pri inej činnosti), ktoré sme dali mládeži, aby v nich čítala. Nech každý dáva pozor, kto dosiaľ bol nepozorný, a presvedčí sa o tom.

17. *Prostriedky*, ktoré sme naznačili a ktorých sa domáhame, sú tie isté, ktoré predpisuje príroda. Aby sa všetko správalo *teórie, praxou, potrebou*, t. j. používaním, a to tak, aby každý sám od seba, vlastnými zmyslami riadil všetko a usiloval sa vysvetliť a urobiť všetko a začal používať všetko. U našich totiž všade sa domáhame *samostatnosti, vlastného názoru, vlastného konania, vlastného cviku*, ako jediných základov opravdivej vedy, cnosti, a teda i šťastia. Dôraznejšie sa budeme toho domáhať, keďže už vernejšie odhalujeme *taľomstvá výtvarných umení* (odtiaľ v treťom odstavci, v živej tlačiarňi).

18. Pretože ešte nemáme tak usporiadané ani jednotlivé látky ani všetky predmety, ktoré sú hodné poznania, aby sme ich bezpečne, rýchlo, ľahko podávali, nesmieme si myslieť, že sme dosiaľ nič nevykonali. Znamená to určitý pokrok, i keď nemôžeme ďalej; dá Boh, že iní pokročia ďalej, ak už nebudeme nevďační voči ich objavom. Pokúsili sme sa usporiadať všetky hlavné veci, pri ktorých ide o *dôležitosť vedy, zručnosti, výrečnosti, múdrosti a blaha*, to nám môže priniesť útechu. Pretože podľa Augustína* lepšie je málo vedieť, než si namýšľať nekonečne mnoho. A podľa Plinia** výhodnejšie je menej siať, ale lepšie orať. Konečne, podľa Senecu*** lepšie je málo vedieť, ale správne to používať, než mnoho vedieť a nepoznať jeho úžitok.

19. Naša metóda teda celkom zbavuje labyrintov mysle, ktorým síce málo vecí podáva, ale potrebných pre život (jeden i druhý),

* Augustinus Aurelius, syn Patricia a Moniky, najväčší cirkevný učiteľ, biskup hipponský v Afrike (354—453); jeho výrok: Lepšie je málo vedieť, ako si namýšľať nekonečne mnoho, je z diela: *Vyznanie*.

** C. Plinius Caecilius Secundus pochádzal zo severnej Itálie, z mestečka Como, kde bol advokátom; písal listy, v ktorých rozoberá rozmanité otázky, a to historické, filozofické, štátnické. Jeho listy podobajú sa moderným fejtónom.

*** L. Annaeus Seneca, vychovávateľ Neróna, pochádzal z Hispánie. Celý život prežil v Ríme. Bol všestranne literárne činný. Cenné sú jeho listy, v ktorých rozoberá etické otázky, hlása rovnosť všetkých ľudí.

málo vecí, ale osvedčených skúsenosťami, málo, ale nech ich vedia používať.

20. Mohol by si niekto spomenúť a vytýkať nám: že som sa priznal, že naše knižočky, ktoré sme určili pre mládež, zápasia s ťažkosťami pre prílišné zhustenie látky a slov (Ventil. Sap. § 64). Odpovedám. Tak je, priznal som sa. Ale Ariadnina niť otvára cestu k odstráneniu tejto ťažkosti, aby sa nepodávali mnohé vecí, ale mnoho. Na základe pripomienky tohto hesla chceme, aby naše knihy, ktoré posledne odsúdili (keď už-už mali vyjsť v Amsterdame), považovali sa za posledné naše knihy (ako že sa už opravili v nich pozostatky drsnej reči, ktoré dosiaľ mohli vytýkať).

21. Toľko o ľahkosti metódy, na spôsob Ariadniny nite. Vedľa tejto treba si priať, aby metóda ľudského vzdelania bola mechanická, to jest, aby všetko tak naisto podávala, že čokoľvek sa tu bude vyučovať, učiť a robiť, nemôže nedosiahnuť úspech, práve tak ako dobre natiahnuté hodiny, voz, loď, mlyn a akýkoľvek stroj umelo daný do pohybu. Práve tak ako čo pri me do svojej dielne do práce nožiar, klobučnik, tkáč, kračír, obuvník, majster zrkadiel, výsledkom ich práce bude nôž, kloúk, plátno, šaty, topánky, zrkadlo; tak isto nech každé dieťa, ktoré prímu do dielne ľudskosti, do školy, vyjde odtiaľ ako človek. Človek, prízvukujem pravý obraz Boha, pán vecí a skutočný vládca svojich povinností.

22. A či môžeme zostaviť takú bezpečnú metódu? Môžeme, ak ju remeselne zostrojíme: to jest, 1. zo všetkých pre ňu nevyhnutných súčastí, 2. vospo'ok si podrádených, 3. a pevným zväzkom spojiv tak zladených, že hnutím jednej súčasti, pohne sa všetko. Keď sa spínia tie tri podmienky, práca bude mať úspech, keď len jedna z nich zlyhá, nedosiahne sa pokrok. Tak ako hodinu (alebo akýkoľvek živý stroj), ak by im chýbala jedna potrebná súčastka, alebo ak by súčastky jedna do druhej nezapadali presne, alebo spojivá sa uvoľnili, sú neosožné, nejdú.

23. Ktoré sú teda tie súčasti potrebné k didaktickému stroju? Aký je ich poriadok? Aké spojenie? Odpovedám. Pri remeselnom vybudovaní dielne treba mať na zrete'í: 1. Zamýšľaný cieľ, akú prácu totiž má konať stroj. 2. Prostriedku, ktoré majú byť dostatočné na vykonanie takého účinku. 3. Isté spôsoby, ktoré tie prostriedky tak majú urovnať a rozložiť, aby z nich žiadúci účinok vychádzal sám od seba. I pri didaktickom stroji je potrebné, aby sa našli: 1. Presne určené ciele. 2. Prostriedky dokonale prispôbené, ako dosiahnuť tieto ciele. 3. Bezpečné spôsoby tak používať prostriedky, že je nemožné, aby sme nedosiahli cieľ.

24. Presne vyhranení cieľ strojne metódy je trojaký: rozumieť, robiť, hovoriť, to jest, všetko dôkladne poznať; všetko dobré správ-

ne vedieť konať; a zveriť sa blížnym s potrebnými vecami. Nakoľko však tie jednotlivé časti zahrnujú v sebe mnohú a rôzne kusy vecí, strojná metóda hľadá spôsob, ako zabezpečiť, aby čokoľvek sa treba učiť, učilo sa: 1. ľahko, 2. rýchlo, 3. natrvalo. Ľahko, aby nie neodstrašovalo myseľ, skôr lákalo. Rýchlo, pretože my oveľa viac sa máme učiť, než sa učili starí a menej času sa nám dostáva k životu, než im, a život sa nemá stráviť učením, ale konaním. Natrvalo, aby sme na sklonku sveta² vedeli, čokoľvek vieme a nemýšľali si len, že vieme.

25. Prostriedky, ktoré sú schopné priviesť nás k tomu, sú tri všeobecné predmety, ktoré nás o všetkom poučujú; tri hlavné predmety, ktoré sa v nás stvárajú; a trojaký nástroj tohto stvárania.

26. Tri všeobecné predmety, z ktorých, keď ich pozorujeme, čerpáme múdrosť, sú: Boh, svet, človek. Tie tri veci totiž obsahujú všetko, a mimo nich ničo. Kto pozná tie tri veci, pozná všetko a ak to pozná dobre, je múdry. Vastne totiž, keď tak po vieme, jedine Boh je všetko. Pretože však Boh sám v sebe sa skrýva (Iz. 45, 15. „V hĺbinách svojej večnosti sa skrývajúci“), zjavil sa trojakým spôsobom: 1. Stvorením viditeľného sveta, stal sa viditeľným skutkami svojej moci. 2. Stvorením človeka na svoj obraz a na svoju podobu, čím vychádzajú najavo dôkazy nekonečnej božej múdrosti (rozumom človeka ako svojim pretekajúcim splavom). Konečne vyslovením svojho slova dáva nám znamenie svojej vôle a svojho dobrozdania. Z toho vyplýva, že tri knihy nazývame božskými, z ktorých jedine sa naučíme všetko. Sú to: 1. kniha sveta alebo prírody, 2. kniha rozumu a svedomia a konečne 3. kniha zákona alebo Písma. Tie tri knihy nás učia, čokoľvek musíme vedieť alebo nevedieť, aby z dokonalého vzdelania ľudskej prirodzenosti nič nemohlo chýbať.

27. Tri veci musíme v sebe vzdeláť: myseľ, vôľu a pracovné schopnosti. Myseľ je vnútorné oko duše, ktoré sa ku všetkému obracia a vníma obrázky všetkých vecí, a preto sa raduje zo svetla poznania a nazerania naň. Vôľa je vnútorná ruka duše, ktorá sa usiluje poznaného dobra sa zmocniť, prisvojiť si ho a tešiť sa z užívania a z používania lahodných vecí. Schopnosti sú vnútorné sily duše, ktoré dávajú údom popud svojej moci, aby konali veci,

² Komenský tu vyslovuje chilastickú myšlienku, ktorá tkvie v tom, že Kristus znovu príde na svet, založí ríšu, ktorá bude trvať tisíc rokov (grécke chilol znamená tisíc). Všetci spravodliví vstanú z mŕtvych a zúčastnia sa na všetkých radoostiach, ktoré im pripraví Kristus. Toto bludné učenie sa veľmi rýchlo šírilo medzi kresťanmi, najmä v prvých storočiach po smrti Kristovej (poznámka prekladateľa).

ktoré myseľ poznala a po ktorých vôľa túži. Sú to sily, ktoré nachádzajú potešenie v príležitostiach a v pohybe. (Kde schopnosť reči vyniká s inými nástrojmi prác.) Keďže teda tie tri veci, ak sme ich v sebe dobre vypestovali, stvárňujú nás vo vynikajúci obraz boží, takrečeno vševedúci, takrečeno vševoľný (radujúci sa zo všetkého dobrého), takrečeno všemohúci, skutočne a dokonale vzdelaný človek (čo vystihla strojová metóda) nemôže a nesmie nechať z týchto troch vecí nič nevzdelané.

28. Trojaké sú aj nástroje tohto vzdelania: *zmysly, rozum, podanie*, to jest, *zjavenie*. *Zmysly* sú obloky duše, cez ne prenikajú do duše prítomné veci a ohlasujú sa: *zrakom, sluchom, čuchom, chuťou, hmatom*. *Rozum* je zrkadlo duše, ktoré rozsudzuje veci, ktoré sa inde nachádzajú (mimo duševného obvodu), ale predsa nejakou okolnosťou dávajú o sebe znamenie. *Podanie* je hlásateľka božia, ktorá vyprávaním iného dáva na vedomie veci nachádzajúce sa mimo okruhu zmyslov a súdnosti (t. j., ktoré ani zmyslami ani rozumom nemôžeme vnímať). Keďže tie tri nástroje všetko môžu zachytiť (lebo vonkajší svet sa podrobuje zmyslom; diela mysle skúma rozum, viera prijíma zvestovanie), nemôže pri vzdelávaní človeka a pri strojovej metóde chýbať ani jeden z týchto prostriedkov.

29. Tak teda potreba prostriedkov ku stroju dokonalej metódy je trikrát tri: nasleduje, akým spôsobom ich treba zostaviť a používať, aby celý tento prístroj nebol bez úžitku, alebo aby neprinášal len skomolený, nerovný a nepatrný úžitok?

30. Najsamprv si tu musíme uvedomiť, keď pozorujeme prostriedky v ich prirodzenom stave, že najlepšie nás poučia samy, ako ich používať (všetky i jednotlivé). Vysvetlím to rad-radom: a to najprv, v akom poriadku ich treba používať. Potom, aký úžitok prináša jeden každý z nich vspolok. Konečne, aký úžitok planie z nich zo vzťahu k človeku.

31. Prvým pravidlom nech je: V akom poradi sa vyvinuli veci pôsobením božím, alebo v akom poradi sa samy predstihujú v používaní, alebo ako nasledujú za sebou, v takom poradi ich máme používať, ináč nie. Napríklad (najprv ciele metód) tak načím naučiť človeka múdrosti, práci a reči, aby najsamprv a najmä naučil sa byť múdрым, potom aby vedel rozumne konať, konečne o obidvoch (keď treba) hovoriť. Dôvod: Pretože to vzájomne zo seba vyplýva. Múdрым byť tak vyplýva z mysle, ako z prameňa, z ktorého vyvierajú potôčky konania a reči, a to čisté, keď je prameň čistý, mútne, keď je prameň mútny. Učiť teda (alebo dovoliť), aby niekto niečo robil bez toho, že by rozumel, čo robí, nie je vzdelávať človeka, ale zvieru. Hovoriť však o veciach, ktoré nechápeme, je robiť zo

seba papagája, nie človeka. Múdrost teda nevyhnutne kráča vpred, to jest, najprv musíme osvietiť myseľ, potom žiadať od nich reč alebo skutky. Spomedzi tých poslednejších konať je prvé, než hovoriť, pretože je to potrebnéjšie jemu samotnému kvôli blížnosti; zatiaľ čo reč je len kvôli inému. Nech teda zostane v platnosti: najprv nech sa vycviči rozum, potom ruky, konečne jazyk.

32. Medzi predmetmi vedy zaiste na prvom mieste stojí svet, keďže bol najprv stvorený, potom človek, ktorý prišiel už na usporiadané javisko sveta: konečne sa mu dostalo slova božieho, hneď v raji a potom častejšie, ako sa o tom hovorí v Písme. Musíme ich teda v tom istom poradí poznávať. Najprv diela sveta zo všetkých strán tak vystavené zmyslom, ako žiakom prvé začiatky múdrosti, ktoré prinášajú cvičenie zmyslov. Potom človek bude pozorovať sám seba s vrozenými mu všeobecnými schopnosťami, inštinkami a návykmi (ako v sebe, v obraze božom, uložené čísla, miery a váhy vecí), rozumne sa bude obzerať po všetkom v sebe i mimo seba, aby v múdrosti úspešne napredoval. Konečne s ponaučením bude počúvať Boha, ako hrmí z nebies a vysvetľuje svoje tajomstvá (o ktorých nám nič istého nemohli podať ani svet, ani vlastná myseľ), keďže ich viera v p'nom rozsahu prijala, doplní u našu múdrost' v takú, aká veľká len môže byť pod slnkom. Nech teda platí, že sa postup našej múdrosti musí začať s knihou prírody, pokračovať knihou rozumu a končiť sa knihami Písma.

33. Opätovne, medzi predmetmi vzdelania na prvom mieste stojí myseľ, na druhom vôľa, na treťom výkonné schopnosti: pretože myseľ svieta vôli, vôľa veľí skutkom. Aby teda skutky neblúdili, najprv musí súdnosť o všetkom správne poučiť vôľu, pred ktorou všade vpredu nesie fakľu, aby to však súdnosť mohla uskutočniť, predovšetkým musí najprv osvietiť myseľ, aby keď uvidí pravé rozdiely vecí, vedela posúdiť a vôli ukázať, čo treba schváliť a čo odsúdiť. Tak, a nie inak.

34. Znovu, zmysel vníma a porovnáva to, čo sa ho bezprostredne dotýka a celkom mu je jasné; rozum to, čo utajením väčšej svojej čiastky, ukazuje po sebe len niektoré bližajúce stopy; konečne zjavenie a viera vynášajú z hĺbín večnosti ta'omstvá (ktoré by sa naveky utajovali). Preto sa musíme učiť najprv známejšie veci, potom neznámejšie a nakoniec na'neznámejšie. Zmysly máme spoločné so zvieratami, rozum spoločný so všetkými ľuďmi, viera v Boha nedáva sa každému (Tess. II, 3, 2). Podľa metodických pravidiel teda najprv idú na' spoločnejšie veci, potom prostredníctvom spoločných prichádzame k čiastočným a zvláštnym.

35. Toľko nech stačí o zachovaní dokonaleho poriadku medzi prostriedkami nášho vzdelania. Musíme však mať na zreteli, že

niekedy sa odchyľujeme od toho poriadku, totiž keď nám treba vysvetliť alebo podložiť predchádzajúce nasledujúcimi. Môže totiž (napríklad) skladba reči pripomenúť niečo poučné o skladbe myšlienok a skutkov. I slovo božie môže pripomenúť (aj pripomína) prospešné veci o myšlienkach našich srdc: tak isto i o vonkajšom svete, z čoho vznikol? Prečo vznikol? Ako? A konečne, aký bude jeho koniec? Atd'. Viera totiž niekedy opravuje rozum, aby sa nemýlil; rozum opravuje zmysel, aby neklamal atd'. Konečne vzájomným používaním vzájomne si pomáhajú všetky prostriedky: hoci pri prvom začiatku a postupe nevyhnutne zachovávajú onen prirodzený poriadok (na ktorý sme poukázali v § 31—34).

36. A teraz už čo sa týka jednotlivosti, s každou jednotlivou z nich tak treba zaobchádzať, ako dovoľuje jej prirodzenosť, ba, vyžaduje. Napríklad: Nakoľko múdrom byť (lebo múdrosť) nie je nič iné než jasné pozorovanie vecí, ktoré myseľ vníma, nemôže sa nadobudnúť ináč než rozmanitým pozorovaním rozmanitých vecí. Keby si totiž mohol vidieť myseľ nevzdelaného človeka, videl by si tmavú jaskyňu, v ktorej by nebolo vidno alebo nič, alebo nič určité, len neiste alebo skomolene to alebo ono. Keby si však mohol vstúpiť do mysle vzdelaného a múdreho človeka, videl by si najskvelejší palác, obdivuhodný rozmanitými maľbami, na ktorom by si mohol pást oči bez konca. A odkiaľ sa to v tom paláci vzalo? Nie samo od seba. Myslel toho i onoho svojou prirodzenosťou je bez všetkých vecí ako čistá tabuľa. Ak sa dostal do nej nejaký obraz, bolo ho treba namaľovať. Chceš teda, aby niekto niečo vedel? Ukáž mu to prostredníctvom zdravých zmyslov a bude vedieť. Chceš, aby mnoho vedel? Ukáž mu mnoho. Chceš, aby všetko vedel? Ukáž všetko. Nekonečne vnímavá je totiž tá vnútorná tabuľa mysle; pripravená prijať čokoľvek sa bude páčiť primaľovať. Neuskutoční sa to iným spôsobom než stálym pozorovaním, počúvaním a skúšaním viacerých vecí.

37. Práve tak aj činnosť, pretože je pohybom, vyvolaným tým alebo oným spôsobom, pohyb sa však deje postupne. Aby si niekto bol istý so svojimi skutkami, nebude to môcť nikdy dosiahnuť iným spôsobom, len keď sa poučí (buď od iného alebo vlastným pozorovaním), ako sa tie skutky konajú, a ak si len častými pokusmi a hojným cvičením nadobudne zručnosť. Zručnosť konania sa teda nadobúda len častým konaním a hojným cvičením. Svätá pravda!

38. Práve taká je i reč alebo schopnosť hovoriť, nakoľko je akýmsi druhom skutkov, so stálym pozorovaním vecí, používa sa táto na ich pomenovanie, aby sa jasne a zreteľne označilo, čo sa má a nie niečo iné.

39. Aký však bude prirodzený spôsob osvetľovania mysle? Ukážeme ho sama definícia mysle. Lebo ak je myseľ vnútorným okom duše (ako sme povedali v § 27), ktorá sa obracia ku všetkým veciam, vníma obrazy všetkých vecí a raduje sa zo svetla a divadla. Hraj jej teda vždy prostredníctvom jasného svetla metódy stále divadlo, večne sa bude k nemu vracieť, večne bude z neho vyberať obrazy a s obľubou sa bude nimi krášiť, ako keď obrami zdobíme palác. A keďže je vnútorným okom duše, porovnaj ju s vonkajším okom tela, s jeho skutkami a cvikmi a hneď sa dovtipíš, akou strojovou metódou sa musí myseľ cvičiť. Oko sa nenasytí pohľadom (ani ucho počúvaním, hovorí Salamún), teda ani myseľ uvažovaním. Z čoho vyplývajú rozmanité a veľmi bezpečné didaktické pravdy, lebo:

- I. Chce mnoho vedieť? Neuspokojíš sa málom? Daj jej teda mnoho a neklam ju hŕstkou predmetov!
- II. Nechce sa predsa dať naraz zasypať a rozkúskovať hŕbou vecí, ktoré sa súčasne hrnú do mysle, ale postupne. Nezahŕňaj ju teda mnohými vecami naraz, nerozptyľuj ju, ale postupne, v určitých časových intervaloch!
- III. Rada pozoruje myseľ rozmanité veci? Lahko sa nasýti rovnakými vecami? Striedaj teda užitočné s príjemným a rozveseľuj ju rozmanitými divadelnými výjavmi.
- IV. Stále vyhľadáva nové veci! Oškľivla sa jej zastaralé? Usiluj sa aj ty, aby si jej každý deň priniesol niečo nové, aby nenašla nič, čo sa jej zoškľivilo.
- V. Oko (vnútorné i vonkajšie), čokoľvek sa mu naskytné uzrieť, radšej chce vidieť, znútra a zvonku, celé než kúsok: čokoľvek mu teda ukážeš, ukáž mu najprv celé, potom po častiach, znútra i zvonku a uspokojíš jeho túžbu i po stránke vecnej.
- VI. Čokoľvek vie myseľ, chce to vedieť naisto, desí sa vecných omylov, preto jej podávaj len pravdivé veci, neklam ju fa'ošnými.
- VII. Miluje čiru pravdu a bojí sa pochybovať (lebo každá pochybnosť neznesiteľne sužuje dušu ako kamienok, ktorý sa dostal do topánky). Nepredkladaj jej teda nič pochybné, alebo zbav ju hneď pochybnosti, aby sa potešila, že sa oslobodila od neistoty.
- VIII. Myslel vždy hľadá svedkov, aby zistila pravdu, dbaj teda na to, aby boli poruke, kedykoľvek prednesieš niečo s istotou.
- IX. Myslel však hľadá neomylných svedkov (ktorí by sa nemýlili a neklamali), teda najbližších, o ktorých vie, že si nič nena-myšľajú, ale že vedia. Keďže ale nieto nikoho, kto by bol bližší veci, než je vec sama sebe, preto si veľmi váži svedectva samotných vecí; potom tých, ktorí poznali vec vlastnými zmyslami. A medzi nimi zase najviac seba samu ako najbližšiu sebe: viac dôve-

rujúc seba a svojim zmyslom než iným. Preto keď chceš vstúpiť žiakovi plnú dôveru v akékoľvek vlastné uisťovanie, použi takých svedkov, ktorí sa nedajú uviesť do pochybnosti. Najprv a predovšetkým, ak je to možné, použi samotnú vec, aby ju žiak mohol vnímať vlastnými zmyslami. Ak to nevie, potom použi tých, ktorí boji očitými svedkami a sú dôkladní skúmatelia tejto pravdy.

X. Preto pokračuje myseľ v poznávaní postupne: po prvé, aby vedela, že niečo je, čomu sa jednoducho hovorí vedieť alebo poznať. Po druhé, čím je svojimi príčinami; čomu sa hovorí rozumieť. Konečne, vedieť použiť svoje vedomosti, to jest, aký ošoh plynie z toho vedieť. Túto postupnosť musíme použiť všade tam, kde treba previesť myseľ od historického poznania k rozumovému uvedomeniu a odtiaľ k pravému používaniu každej veci. Týmito cestami osvietená myseľ, ako stroj hnaný svojím pohybom, neomylné dôjde svojho cieľa.

40. A čo vôľa, ako budeme s ňou strojovo zaobchádzať? Práve tak, ako dovoľí, ba ako vyžaduje jej prirodzenosť, ktorú určuje jej definícia. Určili sme (v § 27), že *vôľa je vnútornou rukou* duše, ktorá sa usiluje zmocniť sa poznaného dobra, prisvojiť si ho a tešiť sa z používania a užívania príjemných vecí. Hľa, poďívajme sa, ako sa štiepa v didaktické pravidlá.

I. Ako myseľ (alebo rozum) hľadá pravdu, tak vôľa dobro. Preto čokoľvek učíš človeka, usiluj sa, aby pochopil, nielenže je to pravdivé, a' e aj dobré (to jest, čestné, užitočné, príjemné), a hneď uvidíš, že sa sem kloní jeho vôľa. Lebo, hoci je kráľovnou svojich skutkov, predsa najprv vypočuje svojho domáceho poradcu, rozum alebo pocit (ktorý najprv ukazuje, čo je dobré alebo zlé, čo lepšie alebo horšie), potom rozhodne, čo treba robiť.

II. Viac dobra viac hýbe vôľou, menej dobra menej hýbe vôľou. Bude teda treba správne ukázať vôli rozdiel medzi dobrým a zlým, tak ako kladíme závažie na vážky, aby sa sem alebo tam naklonili. Ako vážky nemôžu sa neskloniť na tú stranu, kde je ťažšie závažie, tak aj vôľa sa obracia na tú stranu, kde je prevaha lepších.

III. Pretože však vôľa svojou prirodzenosťou je slobodná, aj dobro, ktoré sme jej ukázali, slobodne si volí, ale predsa však často dáva prednosť zdanlivému dobru pred pravým, nakladaj s ňou veľmi opatrne, aby si nemyslela, že jej činíš násilie, a z tej príčiny neopovrhla ničím skutočne dobrým. Tu treba najvyššej opatrnosti.

IV. Práve tak ako vôľa aj myseľ je akousi priepasťou, ktorá sa neuspokoí s málom dobra, otvára tlamu po mnohom. Nesmieme ju znovu olúpiť o jej túžby a prinútiť, aby sa uspokojila s málom;

skôr ju máme dráždiť poukazovaním na mnoho dobra, aby zatúžila za mnohým. To totiž podporuje bystrosť.

V. A pretože je taká prierberivá ako myseľ, rýchlo sa nasycuje jednotvárnosťou a následkom toho ochabuje, musíme ju zabávať rozmanitosťou a vábiť vnadidlami zmyslov (vonkajších i vnútorných).

VI. A keď sa zabáva rozmanitosťou vecí, preskakuje z dobra na dobro a kdekoľvek zavonia niečo dobré, obráti sa tým smerom. Musíme dať pozor, aby kdekoľvek sa obráti v behu za záujmami, nadabila na tie veci, ktoré ju k sebe lákajú istou predstavou slúžnosti alebo užitočnosti alebo lahodnosti alebo istotou všetkých tých vecí. Tak ju stále bude ovládať nepretržitá reťaz dobrých vecí.

VII. A pretože radšej chce využívať celé dobro než niektorú jeho časť, a to vo vonkajších i vnútorných veciach; musíme sa starať, aby čokoľvek je dobré v niektorej veci, predkladalo sa jej zrakom so všetkými svojimi čiastkami, znútra i zvonku. Tým docielime, že bude mať radosť zo všetkého dobrého, kdekoľvek nejaké sa nájde, a udržíme ju v ustavičnej sviežej rozkoši a radosť.

VIII. *Vôľa* si úprimne želá využívať dobro, desí sa klamu. Ukazuj jej teda vždy dobro len skutočne, a nie zdanlivo.

IX. Stále chce využívať svoje dobro, bojí sa, že ju toho pozbaví. Teda presne jej treba ukázať, ktoré je ono dobro, ktoré nemožno odňať.

X. A pretože vidí, kto žičí jej túžbam, alebo dúfa, že bude žičiť, toho *miluje*, a naopak *nenávidí* tých, o ktorých si myslí, že jej prekážajú; tých, ak môže, odháňa od seba, alebo sa odlučuje od nich. Treba teda vôľu navykať na to, aby poznala, z čoho sa môže ustavične radovať, a vyhýbala sa tým veciam, pro ktoré by mohla stratiť svoju radosť.

XI. *Vôľa* miluje spoločnosť dobrých a spoločnosť v používaní dobrého. (Odtiaľ ono: každé dobro je spoločným vlastníctvom, a nijaké vlastníctvo dobra nie je príjemné bez spoločníka.) *Vôľa* hľadá a dúfa rozmnoženie svojich radosť. Musíme sa teda starať, aby každé dobro, pokiaľ možno, stalo sa najvšeobecnejším, jednak pre všeobecné svedectvo o dobrote, jednak pre vzájomné potešenie.

XII. A keďže vôľa v honbe za dobrom ide po stupňoch, začiatok používania je už dosiahnutie dobra; prostriedok radosť z jeho majetku, istota, že majetok bude stály, je stupňovanie, ktorého všade treba použiť. *Vôľu* všade musíme viesť najprv k dosiahnutiu známeho dobra, potom k osvojeniu si dobra a konečne k istote vlastníctva. Týmito umelými cestami napreduje *naklonnosť vôle*, ako strojový pohyb váh, ku všetkému dobrému.

41. Zostávajú ešte *schopnosti*, ako *nástroje* a *pudy*, pridané duši,

aby mohla dosiahnuť a dokončiť známe a vytúžené veci. Ak sa má s nimi správne zaobchádzať, potrebná je k tomu omnoho väčšia strojnica práca než pri vedení umeleckého spracovania mysle a vôle. Zaiste ako strojnicky robotník, keď má poruke látka a nástroje, keď si podľa umenia počína tak alebo onak, dosiahne to, že práca, ktorú zamýšľa, neomylné sa mu vydarí. Celkom je to tak pri každej prirodzenej schopnosti (vidieť, počuť, hovoriť, to alebo ono robiť), že určitým prispôbením údov predmetom, tak alebo inak, vychádza najavo účinok, ktorý zamýšľame. Pretože nemôže byť o tom pochybnosti, že sa nezdrží pri veci, ktorá je samozrejماً.

42. Ten istý úsudok nech platí o prispôbení zmyslov, rozumu a viery veciam. Tak ich treba používať, ako to vyžaduje ich prirodzenosť. Napríklad, pretože zmysel bezprostredne dopadá na veci a usiluje sa ich vnímaním poznať; nech teda dopadá na všetko, čo treba poznať, aby sa snád' neoklamal, keď iným verí, ale nech sa sám presvedčí, že vie, čo vidí, počuje, hmatá. Nech nielen dopadá na veci, ale nech ich obsadí, zotrvá v nich, zmocňuje sa ich a pretríasa ich, aby si nenamýšľal, že niečo je, keď sa len dotkne vecí, ale aby sa presvedčil, že jestvujú, keď ich pevne chytí a drží.

43. Rozum však, keďže prostredníctvom istých príznakov, ktoré vidí, preniká k tým veciam, ktoré nevidí (spojením totiž, ktoré, ako pozoruje, nutne nastáva medzi akýmkoľvek znakom veci a vecou samou), musí sa cvičiť pozorovaním znakov (príčin a účinkov, podmietov a význačných znamení, rozdielností a protív atď.), vnímaním, rozoznávaním a pozorovaním, kdekoľvek to potreba vyžaduje, z čoho vyplýva, že takouto strojovou istotou ľahko sa dostaneme k dôsledkom, len ich treba hneď a nezvratne vyvodit' a neodchyľovať sa od toho, čo sme pevne stanovili.

44. Viera, pretože sa viaže cudzím svedectvom, na nič nemá dávať väčší pozor, než, aby po prvé správne chápala zmyselanie svedka; potom, aby si bola istá, že svedok je vierohodný, ktorý sa ani nedá oklamať, ani neklame. Kde tieto dve podmienky zaručujú istotu, tam strojovou istotou môžeme sa odvolať na autority a celkom sa spoľahnúť na ne.

45. Toľko o poriadku, ako používať prostriedky vied a ako zaobchádzať s každým jedným z nich, nasleduje (čo sme povedali v § 30), čo všetko treba zachovať (akoby strojovým umením), aby človek mal z toho úžitok.

46. Ľudskej múdrosti, zhora, určili sme tri stupne: názornosť, cvičenie, používanie; tieto tri požiadavky musíme postupne určiť a zachovať pri každej z nich zvláštny spôsob postupu. Lebo:

I. Názornosť sa vykoná ukázaním predmetu, rozborom a osobitným chápaním.

II. Cvičenie si vyžaduje príklad, skladbu a vlastnú skúsenosť.
III. Používanie si vyžaduje pravidlá, prirovnanie a osobitné používanie.

47. Iste chceš, aby niekto niečo vedel, aby poznal, čo je, aké je, koľké a z čoho sa skladá atď., ten navyhnutne potrebuje, 1. aby si mu predložil celú vec, aby ju skúmal zo všetkých strán. 2. Potom, aby si ju pred jeho zrakom rozobral na väčšie časti a z nich zase každú na menšie časti, z ktorých sa každá skladá, a pripoj vsade pomenovanie. 3. Ale aby žiak bol prítomný svojimi zmyslami, aby všetko, čo mu ukazuješ, sám videl, hmatal, voňal, chutnal, počúval a vyslovoval mená všetkých predmetov. Tomu hovoríme o osobitné chápanie (alebo skôr všeobecnejšie samochápanie gr. *autothesian*), to jest, vnímanie vlastnými zmyslami. Kde sú tie tri veci, tam strojovou istotou nasleduje znalosť vecí, keď chyba jedna, viazne, nejde dopredu.

48. Chceš však, aby tvoj žiak niečo robil, to jest, mohol niečo vykonať? Dosiahneš to trojakým spôsobom: 1. Ukáž mu vzor vecí, ktorú má robiť. 2. Ukáž mu, ako sa to robí; musí sa začať od najmenších častí, skladat' ich vo väčšie, kým sa neurobí celé. Ako zaiste rozbor sa začína od najväčšieho, to jest od celku, a končí sa najmenším; tak zasa skladba sa začína od najmenšieho a končí sa najväčším, to jest celkom. 3. Rozkáž mu však, aby všetko napodoboval sám (od najmenšieho k najväčšiemu), a keď sa pokúša o napodobenie, dávaj na neho pozor, aby sa nezmyšľal, a keď sa zmyšľal, opravuj ho, kým si nezvykne nemýliť sa. To nazývame samočinnosťou alebo vlastným cvičením (gr. *autopraxian*). Týmto tromi vlastnosťami dokonale si osvojíme umenie, keď odoberieme z nich jednu, nezískame nič, alebo len pomaľo, zdĺhavo a nedokonale.

49. Chceš, aby okrem toho vedel múdre používať vedu a svoju zručnosť? Urob tri veci: 1. Pouč ho pravidlami, čomu tá vec slúži. 2. Použi prirovnanie, to jest, porovnaj medzi sebou tých, ktorí dobre, lepšie, najlepšie využili vedu alebo umenie, a naopak tých, ktorí tieto veci zle, horšie, najhoršie zneužili; prvých nech nasleduje, druhým nech sa vyhýba. 3. Rozkáž mu, aby vlastným používaním (gr. *autochrésian*) napodoboval cnosti a vyhýbal sa nedokonalostiam, čo znamená snahu, aby sme vedomosti, ktoré sme získali, len na dobro obrátili. Lebo dívať sa len, že iní dobre používajú veci, a nesnažiť sa nasledovať ich, robí aj toho, kto sa rozumie umeniu, neobratným a vedomého nevedomým, ba aj rozumne zmýšľajúceho, hovoriaceho, konajúceho nespôsobilým, pretože čo vie, to nevhodne používa.

50. Zdá sa nám, že to posledné je školám najpotrebnejšie, aby sa totiž zaviedli cvičenia nielen v múdrosti a umeniach, ale aj v ro-

zumnom využívaní všetkého, aby utíchlo nadávanie, ktorým sa vytyka školským pracovníkom školáctvo (to jest nespôsobnosť učiteľstva).

51. Keď sa vo vyučovacom procese splnia všetky podmienky a budú sa udržiavať v náležitom poriadku a v pevnom spojení, všetko pôjde tak ako na stroji a bude prinášať ovocie. Ale ako nemožno tak dokonale zostrojiť nijaký remeselnícky stroj, aby konal dozornú službu a kontroloval, či všetko beží v poriadku, a keď niečo nie je pevne na svojom mieste, alebo robí výkyvy, aby to upevnil a opravil a konečne i svojimi vynálezmi zdokonalil (my ľudkovia nie sme bohovia, aby sme vedeli ako najdokonalejší Stvoriteľ hneď na prvý raz zostrojil také dielo, čo by zároveň bolo i dokonalé): tomuto je podobný i didaktický stroj, kým nedosiahne vrcholnú dokonalosť.

52. Je otázka, či je už taký ten náš stroj, že vie napredovať a prinášať ovocie? Odpovedám. Nebude našim úmyslom chváliť svoje úspechy, skôr musíme použiť onoho výroku z evanjelia: Príď a viď! Práca sama nech budí dôveru! Ale ako? Tieto materiálne stroje sa zvyknú rôzne používať a na rôzne účely, ale s tým, aby každý vykonal tú službu, ktorú musí splniť. Teda i náš didaktický stroj budeme môcť použiť na všetko, čo sa len kde vyučuje, na školách i mimo škôl. A to v školách súkromných aj verejných, filologických aj filozofických, i v akýchkoľvek iných. Vyučovať však aj mimo školy v cirkvi, doma a kdekoľvek. Nakoľko som však sľúbil, ako sa mi vidí, otvoriť východ zo školských labyrintov na tri strany na otvorené miesto, dokážem, že prispôbením sa tomu postupu, môžeme otvoriť tri druhy škôl, v ktorých didaktický stroj bude mať plný úspech. Totiž:

I. Ak by si niekto zaumienil zriadiť školu, v ktorej by sa vyučovalo jazyku latinskému a učilo sa ním (a jeho dobrodením všetko potrebné k životu) najmä zo zvyku a obyčaje, aby sme *napodobili antíku*. Spôsob vyučovania ukážeme v nasledujúcom pojednaní, menom: *Oživené Latium*.

II. Ak k tomu všetkému pridáme ešte *didaktické majstrovstvo a predpisy*, ukážeme obraz školy, zriadenej podľa tlačiarenskeho umenia a nazveme ju: *Živou tlačiarňou*.

III. Ak po vypočutí najvyššej múdrosti budeme mať odvahu uchádzať sa a pomocou božou pokúsime sa na tomto poli o niečo úplne dokonalé, dokážeme, že na spôsob prvej rajskej školy môžeme zriadiť školu, z ktorej budú vychádzať opravdu múdri a blažení tí, ktorí sa podrobili jej vedeniu. Nazveme ju: *Prinavráteným rajom cirkvi*, o týchto troch vlastnostiach v nasledujúcom poriadku.

OBSAH

Dr. J. Čečetka: Úvod	
Analytická didaktika	
Informatórium školy materskej	51
Predchodca vševedy — Pansophiae prodromus	115
O vzdelávaní ducha — De cultura ingeniorum	165
Škola vševedná — Schola pansophica	229
Fortius znova živý — Fortius redivivus	259
Chváloreč o pravej metóde — Methodi verae encomia	321
Užitočnosť presnej nomenklatury vecí — De utilitate accuratae rerum nomenclaturae	345
Pravidlá mravnosti — Praecepta morum	367
Predpisy pre dobre zorganizovanú školu — Leges scholae bene ordinatae	381
Východ zo školských labyrintov — E. scholasticis labyrinthis exitus	415

J. A. KOMENSKÝ
VYBRANÉ SPISY II

Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave

Séfredaktor: dr. Ferdinand Lovásko
Vedúci redaktor: dr. Artúr Sandány
Redaktor: Michal Lichvár
Korigovali: Zofia Paulusová a Darina Valentíny
Technická redaktorka: Margita Marsinová

301-10-521 — Schválené výmerom č. 6290/56-IV/1 —
Číslo publikácie 181 — Prvé vydanie — Náklad 3000 —
Rukopis zadany 10. júla 1956 — Vytlačené v januári
1957 — Papier 7208/11, 61x86, 70 g — Tlačila Prav-
da, vydavateľstvo ÚV KSS, tlačiareň Žilina — Tlačené
zo sadzby strojovej — Typ písma garmond Excelsior
X-5623 — AH 28,352 — VH 29,139 — PH 13,625
Strán 436

Cena viaz. Kés ~~2,00~~ 7

56-II/12

Handwritten signature